De wonderlijcke historie van de Noordersche landen

Olaus de Groot

Cornelius Grapheus

Vertaald door: Willem Silvius

bron
Olaus de Groot, *De wonderlijcke historie van de Noordersche landen* (ed. Cornelius Grapheus) (vert. Willem Silvius). Willem Silvius, Antwerpen 1562

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/groo126wond01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

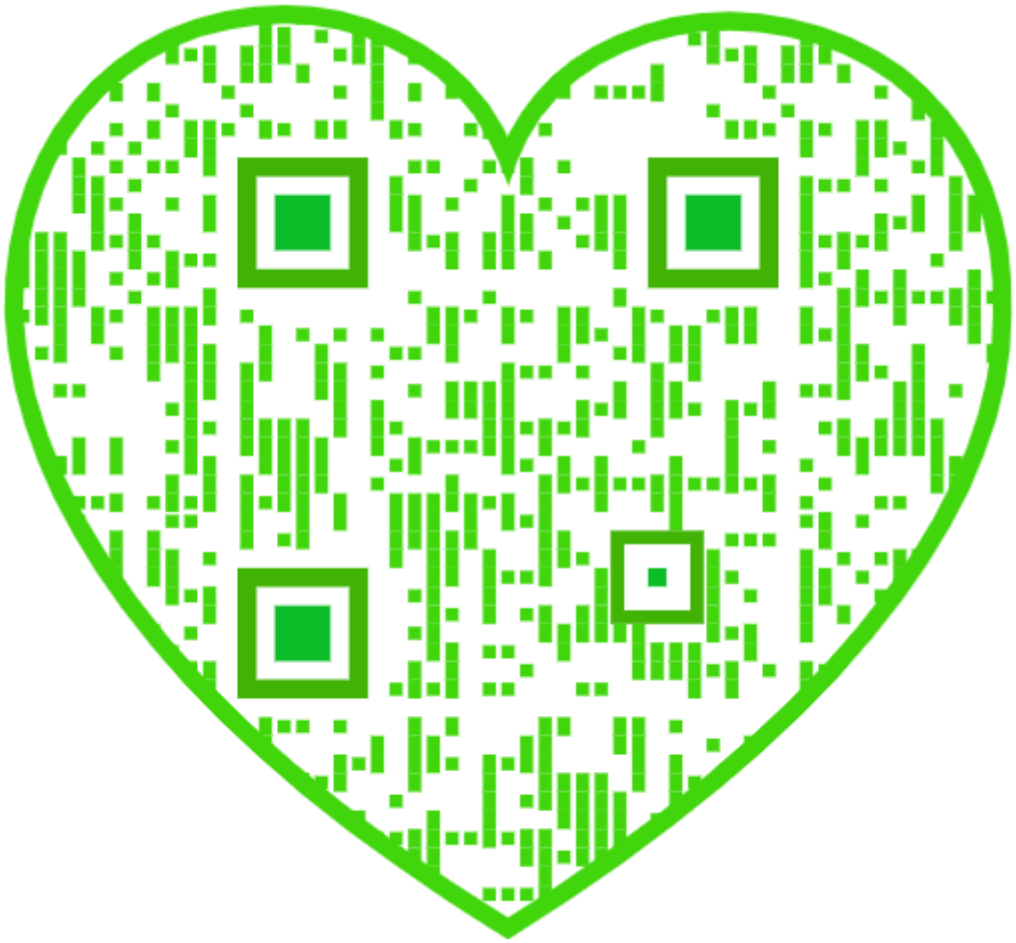

Inhout vant Priuilegie.

*D*E Con. Maiest. heeft gheiont ende toeghelaten M. Willem Siluius, zijnder Maiest. Drucker, dit teghenwoordich boeck ghenoemt, De Historie vande Noordersche Landen in nederla*n*ts Duytsch te

moghen drucke*n*, ende allom in deser zijnder Ma. landen te distribueren, met verbodt dat hem niemant en vervoordere de voorschreuen Historie na te drucken, te conterfeyten, oft elwaerts naghedruct binnen dese voorschreue*n* landen te vercoopen, oft te distribueren binne*n* vier naestcomende iaren, opte pene breeder int Priuilegie begrepen.

Boudewijns.

Den Eersamen, vromen ende seer voorsienighen Heere, Gherardt Grammay Heere van Sgreuenwezel, ende Thresorier van oirloghe der Staten van Brabant ende andere, &c.

*N*A dat God almachtich de mensche om haer sonden ende boosheyt metter Diluuie ghestraft hadde, zoo datter niet meer dan Noë met sijn dry sonen ouer en bleuen, heeft Noë daertrijck in dryen ghedeelt, ende sijnen outsten sone Sem dlandt in Orienten, datmen nu Asiam noemt, te bewoonen ende te bouwen beuolen: Cham sijnen tweeden sone dlandt teghens zuyden, dwelck nu Africa gheheeten is, ende Iaphet sijnen ioncksten sone heeft de landen west ende Noortwaert gheleghen tot zijnen deele bewoont, tselue is nu Europa ghenoemt, ende alsoo ons Berosus Babilonius beschrijft zijn wy desselfs Iaphets generacie ende afcomste.

Als nu Noë zijne kinderen dese drye deelen der aerden toeghedeelt hadde ende naederhant gheuaren sijnde door de Mediterranissche zee tot in Griecke*n*, Italien, Spaingen, Egypten ende Assyrien, heeft den menschen Gods woort, wetten ende gheboden geleert, soo hebben hem na veel iaren dese gheslachte*n* soo vermenichfuldicht, ende is des volcx soo vele gheworden dat hem dlandt te cleyn viel om de selue te voeden, ende zijn daer om bedwonghen gheweest andere landen ende woo*n*-

stede te soecken, soo dat metter tijt by desen middele den gheheelen aertbodem is bewoo*n*t gheworden, ghelijckmen nu oock beuindt dat alle quartiere*n* van aertrijck bewoo*n*t zijn: maer door de groote diuersiteyt der spraken, verscheyden groote zeen, wildernissen, berghen, bosschen ende riuieren is deen landtschap oft natie der andere seer langhe iaren gheheelijck onbekent ghebleken. Dan ghemerct nu in onsen tijden diuerse vrome mannen ende treffelijcke personagien, wel gheleert in des hemels loop hem tot nauigacie ende soeckinghe der landen ghegheuen hebben, is claerlijck ghebleken dat wy nauwelijcx vant derde deel der werelt kennisse en hadden, ende meenden sommighe slechte hoofden dat dander sijde des aertrijcx onbewoont was. Niettemin soodanighen dolinghe is door den alderdoorluchtichsten onuerwinnelijcxsten Keyser Carolus den vijfden van dien name, wtgheroyt ende wech ghenomen hebbende door diuerse zijne Capiteynen de ganssche zee Oceane doe*n* omreysen ende soodanighe landen gheuonden ende ons bekent gemaect, datment om sijnre grootheyt die nieuwe werelt noemt, ligghende int west daer ons die sonne ondergaet. Ende die van daer comen vertellen soo vele wonders dattet ongheloofbaer ende versierde fabule*n* schijnen te wesen, om de groote ende selsame vremdicheden die sy verhalen, als vande oueruloedicheyt des gouts, peerlen, ende dierbaer gesteenten, monstreuse menschen, wonderlijck ghedierte, costelijcke specerijen, boomen en*de* cruy-

den by ons te voren noyt ghehoort oft bekent, ende bouen dien vande wonderbaerlijcke berghen, riuiere*n*, op ende onderganck der sonne, mane ende sterren, van hen zeeuloeden Somers ende Winters, den onsen gheheel contrarie: ia dattet sommighen dunct ommoghelijk ende teghens der natueren cracht, maer die gheoeffent zijn inden loop des hemels connen dese ende deser ghelijcke diueersiteyt lichtelijck begrijpe*n*, en*de* andere*n* dien aengae*n*de met goede redenen onderwijsinghe doen. Ende om tot onsen propooste te comen, heeft nu onlancx de*n* Eer. Vader in Gode, Olaus de groote Eertsbisschop van Vpsalen, etc. een seer scoone ende wo*n*derlijcke historie int Latijn beschreuen, aengaende den landen Noortwaerts gheleghen, ende selue te Roomen seer rijckelijck tot grooter cost doen drucken, de welcke door M. Cor. Grapheus saligher memorien gheabbreuieert is, want zy groot ende te sware van cost was, om by ghemeyne lieden veruallen te worden: dewelcke landen met hen singulieriteyt, hoewel sy niet seer verre van ons ghelegen en waren, nu onlancx oock eerst tot onser kennisse ghecomen zijn om der groote coude, sware vorsten ende sneeus wille, die de wegen onghebruyckelijck make*n*, ende sijn nochtans meer vremdicheden ende selsame verwonderlijcke onghehoorde dinghen daerinne te sien, dan in eenich ander quartier vande gansse werelt, als van hen hooge berghe*n*, steyle clippen die recht op staende tot den hemel schijnen te reycken, zeemonstren, vreemt ghedierte, wo*n*-

derlijcke fantasmen oft cabauterien, hen lange daghen en*de* nachte*n*, wonderlijcke ommedrayinghen der Sonne en*de* Mane, so dat in sommige lantschappe*n* den dach iii. iiii. v. ia ses gheheele maenden duert, ende ter contrarien int verloopen des iaers den nacht oock euen soo lanck, ende hoewel met natuerlijcke redenen wel can bewesen worden datter twee sodanighe quartieren inde werelt sijn, deen Noorden, dander Zuyde*n* tege*n* malca*n*dere*n* onder beyde de assche responderende, ghenoemt in Latijn Arcticus ende Antarcticus, soo hebbe ick noch dicwils diueersche gheleerde ende seer veruaren Piloten, dese aengaende nerstelijck onderuraecht, die my alle antwoorden zulcx metter daet beuonden te hebben. Oock comen wt dese contreyen veel diueersche coopmanschepen den menschen seer nut ende dienstelijck wesende, namelijck was, vlas, peck, terre, hout, als masten, wagheschot, visch, voorts van menigherley pelterijen ende voeyeringhen. Alle welcke redenen aenghemerct ende op dat sulcke die gheen Latijn en connen, van desen niet en souden vervremdt blijuen, heeft my goet gedocht tselue der ghemeynten tot dienst in onse Nederlantsche tale ouer te stellen, ende alsulcx uwer E. te dediceren, toe te schrijuen ende onder v beschermenisse int licht wt te gheuen, so om uwe menichfuldighe weldaden te mywaerts, als om de sonderlinghe liefde, lust ende groote affectie die v E. is draghende totter gheleertheyt ende alle loflijcke consten, so wel van Musica, excelle*n*te Schilderije, architectu-

re, antiquiteyte*n*, plantagie*n*, als oock mede dat der werelt beschrijuinge, Astronomie ende Mathematijxsche scientien aengaen mach, gheen ghelt oft goet sparende, om v van alle sulx te versien ende te instrueren dat eenichsins dient tot onderrichtinge vande voorghenoemde sciencien ende prijselijcke consten, sonderlinghe die een personagie wesende in sodanighe digniteyt bequaem is om weten ende te tracteren. Biddende dit cleyn present van uwer E. dienaer int goede te willen neme*n*, ende de fauten indien daer eenige sijn, na v aengebore*n* deucht ende beleeftheyt te excuseren, ende bijden onwetenden (die dickwils lasteren dat sy niet en kennen) den Autheur in zijne waerachtighe beschrijuinge voor te staen en*de* defenderen. want twaer onmoghelijck te schrijuen dat eenen yeghelijck soude ghenoeghen, v E. hier mede in des heeren hoede, lanck leuen, ende volcomen salicheyt, opt alredienstelijcst wenschende wt onser Druckerije den. x. Iulij 1562.

Vwer E. Dienaer

Willem Siluius.

Het eerste boeck van Olaus de groote vvt Gotlant Aertsbisscop van Vpsalen, int corte begrepen, inde welcke beschreuen worden, de nature, seden, ende manieren van oorloghen vanden Noorderschen natien, ende volcken.

Vande gheleghentheyt vanden lande van Biarmen.

*O*Nder den landen Noordtwaerts, gheleghen is ee*n* lantschap, datme*n* heet Biarme*n* dwelcks zenith is den Noorderschen Pole, ende sijnen Orizont is de*n* circkel equinoctial, dewelcke is deelende den Zodiack in twee ghelijcke deelen, makende den dach ende den nacht elck een half iaer lanck gheduerende, soo dat int selue landt, tganssche iaer anders niet dan eenen natuerelijcken dach en is. Dit landt van Biarmen, alsoo ons Saxo Silandricus beschrijft, wordt ghedeelt in twee deelen: het een deel wordt ghenaemt Biarmen op dese sijde vanden gheberchten, ende het ander deel Biarmen ouer tgheberchte. Int landt dat gheleghen is op dese sijde, staen hooghe berghen die altijts bedect sijn met sneeu, dwelcke nochtans vander hitte der Sonnen nimmermeer en smelt, soo datse gheen schaede oft letsel by en brencht. Tusschen dese berghen ligghen veel groote wijde ende dicke bosschen, inde welcke gheen weghen oft passagien en ligghen die bekent sijn, en*de* oock veel lustighe bemde*n*, met een groot ghetal van veelderande wilde beesten die op ander plaetsen niet bekent oft te vinden en sijn. Boue*n* desen soo sijnder oock veel riuieren oft beken, de welcke loopen al ruysschende en*de* schuymende, duert ghemoet dattet water vindt teghen die steen rootsen, die

inde selue beken staende ende ghelegen sijn. Int landt van Biarmen ouer tgheberchte, woont een seltsaem ende wonderlijck volck, maer luttel menschen vindt men diet auentueren willen al daer te reysen, om die ongheraekelijcke weghen ende sorghelijcke passagien die daer ligghen, soo datter nauwe yemant is die de reyse aenveerden wilt. Vva*n*t het meestendeel vanden weghen is seer diepe van sneeu, ende het isser seer periculues ouer de sneeu te passeren. Maer die in dat landt willen trecken, die moeten ghebruycken tamme herte*n*, die gheleert sijn in sleden te loope*n* (diemen daer vindet in alsoo groote menichte alsmen esels in Italien doet) die welcke loopende met ee*n* onghelooflelijcke snelheyt, voeren ende trecken die sleden ouer die hooghe vervroesen sneeuberghe*n*. Die voornoemde Saxo die beschrift ons, hoe dat in dat lant ouer tgheberchte woonachtich was, inde bosschagien eenen Satyrus die wter maten rijcke was, Memmingus ghenae*m*t, die welcke by hem een seer grooten schat hadde vergadert. Twelcke vernemende Hotherus die Coninck va*n* Swede*n*, dede inspanne*n* sijn tamme herten, ende reysde alsoo ouer die hooghe sneeuberghen totter plaetsen daer die voorseyde Satyrus woonachtich was, ende beroefde hem van sijnen grooten rijcdom die hy vergadert hadde, dwelcke hy mede in Sweden brochte, wesende daer duere seer machtich ende rijcke. Ghee*n* van dese twee contreyen worden ghebauwet oft besaeyt, nochtans soo ligghender veel schoone ende lustighe velden ende valleyen, dwelcke waert datmense ackerde ende besayde, souden seer veel goede vruchte*n* moeghen voortbringhen. Maer duer die groote menichte vanden visschen die daer gheuanghen werden, ende oock die oueruloedicheyt vande*n* wilde beesten die sy daer hebben om by te leue*n*, soo en passen sy niet veel opt graen, en*de* make*n* luttel wercks vant broot. Tvolck van desen lande alst ter oorloghen gaet, soo ghebruyc-

ket meestendeel cunsten, in steede van wapenen, ende met seker besweeringhe oft toouerye, soo doen sy come*n* een onweder, hoe claer ende suyuer dat die locht oock wesen mach, ende maekent reghende, al oft men twater met akers wter locht gote. Dat volck van Biarmen ende die Moscouiten sijn aenbidders der afgoden, ghelijck die Scythen sijn, ende sijn veruaeren meesters in alle manieren van toouery*en*: want sy weten een mensche te betooueren, sy metten ghesichte, oft duer woorden, oft andersins: dat hy gheheel ende al buyten sijn weten ende verstant is, wesende ghelijck een wtsinnich mensche. Iae dat meer is, sy doen dickwils duer haerlieden duyuelsche toouerije, dat een me*n*sche gaet al quelende ende allencskens wtdrooghende tot dat hy doot is.

Vande gheleghentheyt van Finlandt.

FINLANDT in een lantschap Noortwaerts gheleghen ende is ee*n* deel van Noortweghen, dwelcke soo groote wyde ende lengde is begrypende, dattet in voorleden tijden pleecht te wesen een Conincks rijcke op hem seluen. Dit landt wordt ghebauwet ende besaeyt, nochtans is een vanden coudsten landen die inde werelt sijn: ende wordt bewoont van seer cloecke ende vrome mannen, die tot andern tijden haerlieder vianden vromelijck pleghen te wederstaen, en*de* haerlieder landt te beschermen, ende vromelijck te bewaeren teghen den aenstoot en oploop van haerlieder viande*n*. In Finlandt soo is die locht seer coudt, alst oock is in anderen landen daer ontrent gheleghen sijnde: maer sy isser seer suyuer ende claer, ende seer selde*n* reghenet daer inde somer, soo dat daer is ee*n* seer ghesonde locht voor tsmenschen lichaeme. Vvant die locht isser soo ghetempert datmen die visch, die alleenlijck inde sonne is ghedroocht, daer bewaeren ende houden mach

sonder souten, al waert x. iaer lanck sonder bederuen oft rotte*n*. Vanden xxv. dach van Meerte totten achtste*n* dach va*n* September, soo ist daer eenpaerlijck dach, sonder eenighe duysterheyt van auentstonden te hebben: ende vanden vierden dach van Meye totten eersten dach van Oogst, soo en gaet die Sonne daer niet onder, maer wordt altijts ghesien bouen der eerden. Het Noordt eynde van Finlandt is gheleghen wel drye hondert vijftich Gotsche mijlen vant Suydt eynde van Gotlandt, al waer te seker plaetsen (als te Lincopen ende Scaren) die Sonne wesende int beghintsel van Cancer, men soude mueghen ter rechter middernacht lesen oft schrijuen, sonder eenich licht, de minste lettere diemen vinden mach, oft oock sien alderha*n*de ghelt te ontfanghen ende tellen. Tot welcker plaetsen, ende oock ander daer ontrent gheleghen, al daer die Noorderschen Polen bouen den Orizon, verheuen staet lx. graden, soo en sietmen van het eerste van Meye tot int beghintsel van Oogst gheenderhande sterren inden hemel, dan alleene die mane: Die welcke vol wesende ghesien wordt, als een brandende doorenhaeghe, drayende ontrent het vlacke vander eerden, waer af die vanden lande veruaert ende seere verwondert sijn.

Vande gheleghentheyt van Scricfinlant.

SCRICFINLANDT is een lantschap ligghende tusschen Biarmen ende Finlandt, streckende met eenen hoeck Suytwaerts tot aen de see va*n* Bothnien. Ende wort meestendeel gheheeten de steyrt, om dat die lieden vande lande ghebruycken seker lange effen houten, die voor crom sijn ghelijck eenen boghe, dwelcke zij binden onder aen tplatte vande voeten, en*de* loopen daer mede als sy willen ouer die hooge sneeuberghen, opwaerts ende nederwaerts, lancks ende

dweers, al daer hemlieden belieft, haer seluen voerende ende regeerende, met eenen stock die sy inde handt hauden: maer het een hout moet eenen voet langher wesen dan het ander, ende dat naer proportie vander lenghde van man oft vrouwe: te weten, is een man oft vrouwe lanck acht voete*n*, soo moet het een houdt wesen effen lanck acht voete*n*, ende het ander neghen. Ten anderen soo becleeden sy dese houten van onder met een dun velleken van een Rangyfer calf welcke sijn beesten van haere en*de* forme ghelijck herten, maer sy sijn veel hogher ende grooter van lichame. Dat sy dese houters van onder aldus becleeden met dese dunne vellekens, dat gheschiet wt diuersche oorsaken: ten eersten om dat sy te ghemackelijcker ende te glatter hem seluen souden mueghen voeren ouer die hooghe sneeuberghen: Ten anderen om haer seluen te lichtelijcker ende beter te keeren ende wenden, als sy comen ontrent het hanghen vanden berghen ende steenrootsen: ten derden om dat sy niet int opwaerts loopen vanden berghen van bouen af vallen, oft te rugghe achterwaerts af schieten en souden: want die haeren die noch aen die vellekens sijn, rechten hen op ghelijck borstels van een echel, ende steken inde sneeu ghelijck oft houte priemen waren, ende duer een won

derlijcke cracht der natueren, soo houden sy teghen, datmen niet achter ouer vallen en mach. Daeromme als sy gheleert sijn en*de* ghewoont met sulcken instrumenten te loope*n*, soo en isser gheene*n* berch soo hooge, oft steenrotse soo steyl, oft dal soo diepe, principalijck inde winter, sy en gheraken daer lichtelijck op en*de* af, en*de* loopen waer dat hen belieft. Maer inde Somer soo vallet henliede*n* wat lastiger, doer die*n* dat de sneeu wat saechter ghewordе*n* sijn va*n*de warmte der sonne*n*, terstont wat wijckt int aendrucken vanden houte*n* die onder aen die voeten vast ghemaect sijn. Niet te min daer is gheene*n* berch soo hooghe noch soo steyl, sy en gheraecke*n*der boue*n* op met practijcke van loose omweghen ende cromme ommeloopen diese ghebruycken. Want int scheeden vander valleyen, soo en loope*n*se niet tersto*n*t strackx opwaerts, om bouen opde*n* top va*n*den berch te gheraecken, maer loopen drayende rents omme den voet vanden berghe, continuerende tselue tot dat sy sijn opt opperste vande*n* berghe oft stee*n*rootse, oft daer sy begheeren te wesen: het welcke sy seer ghewonelijck sijn van doene, oft als sy ter iacht loopen daer sy seer curieus af sijn, ende groote ghenoechte in hebben: oft altemets oock dat sy wt ghenoechten om rasch loopen, ghelijck die ghene die ter baren loope*n*, niet soeken*de* da*n* de*n* prijste hebbe*n* va*n* rasch te loope*n*.

Vanden ghewelt ende groote cracht vanden Noortwesten windt.

IN ijslant (twelcke een lant is gheleghen vast aen die veruroesen see, onder die subiectie vande*n* Coninck van Noorweghen) is een hauen vander see, gheheete*n* in haerlieder ghemeyne taele westrabord, al waer opt platte landt ende velden gheleghen ontrent den oeuer vander see, die windt Circius oft Noortweste*n* windt, soo gheweldich waeiet ende blasende is, dat hy die ghewapende mannen die daer ontrent ouer en

weder rijden, vanden peerde neder worpt ter eerden, soo lichtelijck al oft een bout vlas opt stoppelen ware*n*. Tselue gheschiet oock den ghenen die passeren doert landt vanden Portucriptiken (dat is te segghe*n* vande*n* lieden die inde hollen vanden steenrootsen ende cauernen woonende sijn) ende dat principalijck in dien tijt vande winter, als die Sonne haeren loop heeft int teecke*n* van Capricornus, tot welcke tijden die winden daer soo gheweldich oft stormachtich niet en sijn op see. Bouen desen, daer sijn oock in ierlandt te veel plaetsen, berghen die niet te seer hooghe en sijn, ouer dewelcke ist datter yemant passeren wilt, als desen Noortwesten windt wayende is, die en sal niet alleene wesen in perijckel van ter neder te vallen, oft vanden berghen af te rollen, maer oock van tleue*n* daer te laten ende te versticken inde diepten ende holen vande*n* berghen. Ten anderen wat een vreesselijcke en*de* schadelijcke winden datter wayen int west quartier van Noortweghen ontrent die waeter canten, is den inwoonders vanden lande ende oock den vremdelinghen die haeren handel daer hebben en*de* daer verkeeren seer wel kennelijck. Wa*n*t duert groot ghewelt ende cracht van dese winden, soo en can daer boom oft struyck ghewassen noch voortcomen. Daeromme soo ghebruycken die vanden lande groote vischbeene*n* in stede van hout om vier te maken, daer sy by warmen ende oock haerlieden spijse mede coken. Desghelijcks hoe gheweldich ende schaedelijc dat desen wint is, ontrent den oeuer vander see int west quartier van den lande van Bothnien, dat worden die lieden die daer ontrent woonachtich sijn, tot haerlieder grooter schaeden seer dickwils wel ghewaer. Want met sijnder grooter cracht soo voert hy weech gheheele daeke*n* vanden huysen, dewelcke hy verstroyet ouer al wijdt ende breet, die selue destruerende ende te niete brenghende.

Vanden ghewelde ende cracht vande Noorde winden.

GHEEN me*n*sche ter werelt, die eenichsins ondersoecket oft gheleert heeft die secrete*n* va*n*der natueren, en isser soo slecht oft bot, die niet en weet, hoe vreesselijc, geweldich en*de* periculues dat die stormen en*de* ongheweeren sijn inde Noordersche lande*n* aenghesien dat daer ghemeenelijck seer veel oorsaken gheuonden worden, ende datter nimmermeer stoffe oft materie ghebreck en is, om die selue te doen op rysen ende verwecken. Daeromme die winden sijnder dickwils soo gheweldichk dat sy het water van onder die schepen wech nemen houdende die schepen hanghende inde locht, seer hooghe ende verre wten water op gheheuen. Desghelijcks soo nemen sy oock vander eerden steenen ende ander ghedierte dat sy ghemoeten, ende voerent inde locht een deel weechs, eer datse die selue weder ter eerden neder laten vallen. Ende en voeren oft en nemen niet alleene op steenen ende beesten, maer oock loode daeken van kercken ende ander diuersche huysen, iae dat meer is, seer groote stercke balcken daer die daeken op rustende sijn, voere*n* sy oock mede op inde locht, ende met hulpe van eenen anderen stercken windt, die daer toe compt, soo draeghen sy die selue seer verre van daer, eer datse weder neder ter eerden comen. Daer gheschiet oock seer dickwils datten windt muelens met muelen steene*n*, ende al dat op die muelen is, vande draeyende winden op ghenomen worden ende soo wecch gheuoert duer die locht, die welcke een verre strecke van daer wedero*m* neder ghestelt worden, sonder dat die lieden die op de muelens sijn eenich letsel oft noot vanden lijfue daer af en hebben: iae dat noch meer is den storm ende het ongheweerder isser somtijts soo groot ende gheweldich vanden drayende winden, dwelcke dorpen, sloten ende steden beuan-

ghende sijn, soo dat sy (als voor gheseyt is) die daeken vanden huysen wech draghende, seer wijdt ende breet lancks den velden ouer al verstroyen. Die winden waeyen daer inde somer wt den westen en*de* Noorden soo sterck ende soo gheweldich, datter steenen alsoo groot als men inde handt soude mueghen houden, vander eerde*n* op ghenome*n* worden, die op eenen hoop worden vanden windt vergaedert, ghelijck oft sant ware: soo dat sy altemet die menschen daer mede wapenen ende cleederen vanden lijfue afrucke*n*de sijn, oft somtijts een man met ghewelt vanden peerde om leech worpen. Iae dat meer is, soo ghebuert somwijlen te Dichien int Coninckrijcke van Noorweghen, dat wt die plaetsen en*de* huysen vande rijcke visschers, den visch die inde Sonne ende locht aen langhe pertsen ende stocken te drooghen ghehanghen wort, met ghewelt vanden drayende winden met grooter menichte wech gheuoert wordt, al oft lichte barders waren, ende wordt alsoo gheworpen inde huysen vande*n* aerme lieden, dwelcke tselue ontfanghen, als een gaue haer van Godt ghesonden.

Vanden donder, blicksem ende weerlichten die men siet gheschieden inde Noordersche landen, ende vande diuersche operatien, ende effecten van dien.

Den donder, blicksem ende weerlichten sijn seer te vreesen inde Noordersche landen, principalijck inden landen die teghen Zuyde ouer staen, om die groote cracht ende operatien die sy daer ghebruyckende sijn. Men siet seer dickwils gheschieden Noortwaerts, dattet in September, die locht wesende seer suyuer ende claer, gheheele nachten ouer, eenparich blixsemt sonder ophouden, dewelcken blixsem meer veruaerende is, dan lettende den ghene*n* diet aensien. Maer den blixsen en*de* het weerlichten dat metten don-

der wter natueren vanden doncker wolcken ghegenereert wordt ende voort comt, is den menschen en*de* anderen dinghe*n* daer groote schaede ende letsel ae*n*doende. Want veel menschen ende beesten die op hooghe plaetsen daer woonachtich sijn, worde*n* vande*n* donder en*de* blixsem ter doot ghebrocht, ende oock hooghe toorens ende huysen die met harten pecke besmeert sijn (welcke niet seer te verwondere*n* en is) met ee*n* vier dat onblusselijck is, worden te niete ghebrocht en*de* te puluer verbrant Desghelijcks die hooghe boomen worden daer van bouen tot beneden gheschuert in twee stucken vanden donder, oft worden duer een dweerse afbijtinghe in stucken ter neder ghesleghen.

Vande scherpe ende bijtende coude.

DIE groote cracht ende scherpheyt va*n*de vorst oft coude die daer is inde Noordersche landen, als wesende in haer eyghen huys ende heerlijckheyt, is beter te betooghen met veel redenen duert gheuoelen, dan met veel ghetuyghen oft schrijuen vanden Autuers. Want men siet datter groote menichte vanden ghedierten, die veel honder milen van daer woonen, worden beuende duert gheuoelen vande scherpe ende bijtende coude, diet lichaem ende alle die leden terstont is soo benauwende, datse staen en scudden ende rijderen vande coude die sy allenske*n*s worden gheuoelende: wat en soude da*n* die coude daer niet doe*n*, daer sy alle haer cracht en*de* ghewelt ghebruykende is, woone*n*de en*de* dominerende, wt beuel en*de* duer tghebot der natueren? Vanden welcken saeken ick meyne dat ick hier en*de* in veel ander naeruolghende capitulen beter bescheet sal moeghen schrijuen, ick die daer gheboren ben ende verkeert hebbe (iae tot ontrent daer den Noorde*n* Pole verheuen staet bouen den Orizont lxxxvj. graden) dan sommighe ander die van hooren segghen, wt onseker opinien schrijuende sijn, ende veel claerder betoo-

ghen hoe crachtich ende scherp bijtende dat die vorst oft coude daer mach wesen: dewelcke allenskens van daer, die gheheele werelt ouer ghespreyt wordt, ghelijck die radien oft linien die wt een centre ghetrocken worden rontomme inden circkel, als alle nacien van volcke die de coude gheuoele*n*de sijn, daer af goede ghetuyghenisse moeghen gheuen.

Vandem rijm ende sneeu.

INDE Noordersche landen valt den rijm ende sneeu altemets soo oueruloedelijck, ende het stormter soo vreeselijck, ende den mist valt daer soo dicke, dat de locht gheheel ende al soo verduystert is, dat de reysende lieden die ouer wech gaen, malcanderen te ghemoete come*n*de niet en kenne*n* oft en sie*n* hoe naer dat sy deen den ander*en* sijn, noch wete*n* oft vrinden oft vijanden sijn, maer loopen teghen malcander*en* eer dat sy deen den ander ghewaer worden. Het welcke een oorsaecke is van veelderande moite ende perijckel, midts dat ouer beyde sijden vanden weghen plaetsen syn, daer men lichtelijck van bouen af tumelen soude, of groote ende hooghe sneeu hoopen die daer soo vast ende hooghe opghehoopt ligghen, dat die ghene die daer gheladen comen met eenighe packen, ter eender noch ter ander sijden nauwe daer duer en cunnen geraeken. Niet te min ghemerckt dat men hen qualijck soude mueghen wachten van te vallen van bouen af, om staen vande beesten soo helpense malcander seer nerstelijck die sneeu hoopen in stucken te breken ende weluen oft keeren daer ouer haerlieder waghens, om te beter met haerlieder beesten daer ouer te passeren, ende alsoo de begonste reysen te mueghen volbringhen. Het welcke sy doen met sulcker nersticheyt ende haeste, al oft achter brant waere: oft dat sy om eenich ander seer groot perijkel te ontgaen daer toe ghedwonghen waren: en*de* haesten hemlieden

dus seere, wt vreese dat de weghen en*de* bosschen midts haerlieden langhe draelen, soude*n* mueghen duert haestich vallen vanden rijm ende sneeu veruult worden ende bedeckt: soo dat sy daer duer seer qualijck souden mueghen weten te onderscheyden den wech, wt den velden, ende alsoo ten eynde gheraken op eenen verdoolden wech. Maer aengaende de reysen die opt ijs gheschieden, daer is seer luttel perijkels oft gheen met allen inne gheleghen, om dat die weghen ouer al seer effen ende bloot ligghen, anders niet dan dat sy hen wachten moeten voor die schueren oft spleten die int ijs sijn, het welcke seer goet om doe*n* is, ghemerckt dat ouer al ae*n* de cante*n* vanden schuere*n* teeckenen ghestelt sijn. Welcke sijn oft ghebroken stucken vande*n* ijse die aende canten ghebleuen sijn, oft groene tacken van abeel boomen oft geneuer boomen die int ijs ouer eynde veruroosen stae*n*, soo datmense dan verre sie*n* mach: die welcke daer ghehouden worden staende lancks de canten vanden ghebroken ijs by goeder ordinancie en thoe veel mijlen verre, duer vliticheyt ende oock met cost vanden visschers seer ghetrouwelijck, om dat de*n* reysende man niet en soude gheraken wten weghe te gae*n* oft te verdole*n*. Maer het meeste letsel dat de reysende lieden daer hebben dat is inde bosschen, als sy malcanderen te ghemoete comen, duert breken ende roeren vanden boomen. Vvant die boomen, sonderlinghe die popelieren ghelaeden sijnde metten sneeu, staen ghespanne*n* ende neder gheboghen ghelijck eenen ghespannen boghe duer tgroot ghewichte vanden sneeu: van die welcke, hoe luttel datse gheroert worden, valt soo grooten hoop sneeus op die ghene die daer ontrent passeren, dattet henlieden seer lettet ende verachtert: iae ende dat meer is, soo ligghen de boomen cruys wijs ouer malcander somtijts gheuallen, oft die tacken die afghebroken sijn duert swaer ghewichte vande*n* sneeu, dat den wech niet te passeren en

is, ten sy dat die ghene die lancks dien wech gae*n* met bijlen, die sy daer toe mede draghende sijn, die tacken in stucken houwende de*n* wech wederomme ganckbaer maeken, ghelijck ick wel versekeren mach, dat my en*de* mijn gheselschap dickwils ghebuert is.

Vande diuersche ende vremde ghedaenten vanden sneeu ende glasen.

In dese voorseyde landen, soo worden tusschen dach ende nacht meer dan xv. oft xx. derande verscheyden ghedaente*n* van sneeu gheuonden. Niet min vre*m*dicheyts en worter oock ghesien inde glase vensters, die daer inde drooghe stouen ghemaeckt sijn, om die coude wt te sluyten. Want van datmen die stoouen beghint te heeten teghe*n* die groote coude ende vorst, ende dat die glasen die waermte gheuoele*n*, soo sietme*n* dat die glasen duer een wonderlijcke cunste der naturen, vande coude die van buyten daer aen comende is, met diuersche manieren van schilderyen ende figuren soo beschildert ende verciert worden, dat die excellentste constenaers diemen ter werelt mach vinden, eer souden verwondert wesen vande groote excellente ende wtnemende conste der nature*n*, dan dat sy tselue souden naer connen maken. Nochtans soo heeftmen daer wel cloecke gheesten gheuonden, die duer grooten arbeyt ende subtijl verstant veel van desen dinghen naer ghemaeck hebben, tot een fraeyheyt en*de* vercieringhe vanden huysen, die in ander lande*n* nauwe noch doer bidden ende smeeken, noch om gheen ghelt en souden te coopen wesen oft te vercryghen. Waer doer dat comen is, datmen in die landen, seer veel silueren vaten ende schalen, die naer dese patroonen seer constich ghewrocht waeren, tot anderen tijden heeft gheuonden. Desghelijcx oock soo heeft men daer gheuonden veelderande schoone ende costelijcke wercken, soo wel op wullen als op lijnen lakenen ghe-

maeckt, ende oock wu*n*derlijke ende fraye schilderijen, ghelijck wy breeder sullen hier naer verhalen als wy vande schilderije en*de* gheweuen wercke sulle*n* schrijuen.

Vanden sloten ende blockhuysen van sneeu ghemaeckt, ende hoe datse vanden ionghers bestormt ende ghewonnen worden.

DIE lieden en*de* inwoenders vande*n* Noorderschen landen houden voor ee*n* maniere, wt ee*n* voorsichtighe cloeckheyt, dat sy iaerlijcx haerlieder iongers verwecken en*de* oeffenen met diuersche oeffeninge en*de* manieren va*n* vechten, en*de* cunsten om steden en*de* sloten te bestormen, en*de* sonderlinge duert welcke die ionghers leeren moeghen den crijchandel niet alleene sonder bloetstortinghe, dootslaghen oft oock eenich perijkel vanden lijfue, maer oock het selue wt ghenoechte bestaen mueghen en*de* malcanderen beuechten: en*de* daero*m*me soo vergaederen die ionghers jaerlijcx met groote hoopen by een inde winter alsoo langhe als die sneeu is ghedueren*de*, daer toe vanden ouders verwect sijnde op eenige hooge plaetsen, al waer dat sy tsamen bringhen, een yeghellick om meest groote hoopen van sneeu, waer af datse principallick sondaechs en*de* shelichdaechs seer nerstelijk maken casteelen en*de* bollewercken met vensteren en*de* biegaten ghelijck die sloten ende bollewercken ghemaeckt worden. Dewelcke sy een*p*aerlijck nat maken met water, om dat de sneeu alsoo metten water wel vast in een gedronghen wesende, duer die coude en*de* vorst soude moeghen te harder en*de* te stercker worden. Duert welcken nat maken de sneeu altemets soo hart en*de* vast verurosen wort en*de* soo sterck, datse niet alleene en soude moeghen verdraghen, ghemeyne slaghen met stocken oft dierghelilcken, maer oock indien dat van noode ware, metalen clooten, en*de* staen teghen tghewelt vanden oorloechs instrumenten daermen hier voortijts die mueren vanden steden mede pleecht te vellen en*de* om leech te worpen. Nu naer dat alle saken soo bereet sijn, soo deelen hen*l*ieden

die ionghers in diuersche verscheyden benden ende hopen, waer af het een deel hem is stellende binnen besluyt vanden voorseyde blockhuysen om die teghen die vianden te houden te beschermen ende te bewaren: ende het ander deel dat blijft buyten om het blochuys te bestormen ende inne te nemen. Daer en sijn oock in dese witte leghers soo wel buyten als binnen gheen swarte oft tanneyte vaendelen ghebreck, oft groene tacken ende meyen van geneuer boomen, onder dewelcke eenen lustighen ende ghenoechelijcken strijdt begost wordt, niet om eenich ghelt oft goete vercrijghen, maer alleene om prijs ende eere daer duer te behalen. In dewelcken strijt ouer beyde sijden niet anders ghebruyckt en wort dan sneeuballen die sy metten handen naer malcanderen worpende sijn. Want daer wort scherpelijc gheboden op de pene van naect in cout water ghesteken te worden, dat niemant hem en veruoordere in aldusdanighen sneeuballen daer hy mede wilt worpen te voederen, steenen, ijser, hout oft stucken van ijse. Ten anderen ter wijlen dat die van buyten aldus sterckelijck tblockhuys sijn bestormende, soo sijnder ooc sommige van henlieden, die ghelijck conijnen het fondament van den blockhuysen onder duerboorden, ende soo daer in comen om datse die ghene diet blockhuys van binnen staen en beschermen souden moeghen, veriaeghen wt haerlieder plaetsen. Maer van dat die van buyten binnen sijn gheraeckt, soo en vertoeuen sy niet langhe sy en rechten teghen malcander met goede vuysten ende dat soo lange tot dat de vaendelen van die van binnen ghenomen sijn ende die nederlage hebben verwonnen sijn, ende als dan houden sy op van vechten hopende ter naster reysen als sy weder vergaderen sullen by een om stormen dat sy haerlieder schade verhalen sullen, ende haer wterste beste doen om de plaetse soo verre alst henlieder moegelijc is, weder met stormen in te nemen. Voorwaer dese stormen ende strijden worden met sulker nerstichеyt gedaen, ende en gaen anders niet te werke dan ofter huys ende hof, ende het weluaren vanden

lande aen gheleghen waere, sulcken aerbeyt en*de* moite doen sy in dese spelen. Ten anderen oft gheuiele datter yemant ware die wt vreese wech liepe wt een gheuechte, datse dan ghecreghen worden, soo steeckense die den hals vol sneeu tot opden rugghe toe, ende geuense daer en bouen veel quade ende straffe woorde*n*, ende bespottense, ende alsoo ghestraft wesende soo laten sy die loopen, om dat sy op een ander tijt als sy weder te strijde comen te vaster souden blijuen staen, ende die legher te vromer ende stercker souden beschermen. Andere die droppense allenskens van dat coudt ende half veruroosen water alst seer afgrijsselijcken coudt is tusschen hals ende hooft, en*de* straffen die alsoo, ghelijck wy breeder sullen verclaeren daer wy schrijuen sullen vande correctien diem*en* ten ijse is ghebruyckende. Twelcke al tsamen wt ghenoechten gheschiet ende ghedaen wordt, om dat die plompe ende rebelle ionghers souden ghecastijt worden, met een saechte maniere van correctien ende pijne.

Hoe datmen ten ijse loopet metten peerden ende vande prijsen die daer mede sijn te winnen.

DIE oude Gotten hadden voortijts voor een maniere, dat sy inde winter int eynde van December als

alle staende wateren, riuieren ende aerde wel stijf en*de* hart toegheuroosen waren, in alle landen ende prouincien by een lieten vergaderen alle die beste ende schoonste peerden die sy hadden, om daer mede spelen te maken ende openbaerlijck daer mede opt ijs te loopen, om prijs daer mede te winnen: ende aengaende die spelen die wt ghenoechten ghedaen werden, soo quamen by een in elcker prouincien den xxvj. dach va*n* December een seer groote meninchte vanden ingheseten vanden lande, ende vergaderden ten ijse op die riuieren oft staende wateren die seer stijf ende hart toe gheuroosen waren, blinkende ghelijck eenen spieghel, seer wel ghemonteert sijnde ende voorsien van stercke ende snelle peerden, in verscheyden bende*n* ghedeelt, een yeghelijck goede hope ende moet hebbende om eere te behaelen en*de* den prijs te winnen van seerst te loopen, die daer toe ghestelt was. Die langde va*n*der plaetsen daer me*n* het loopspel houdende was, die was ontrent een iiij. oft vj. Italiaensche mijlen verre. Maer den prijs die daer mede was te winnen, waren en thoe vele maten saey coorne ende meydobe cleederen, ende daer toe het peert dat totter ghestelder maten toe niet loopen en conste, twelcke toe behoorde den ghenen die den prijs ghewonnen hadden. Dese ghenoechelijcke loopspelen die men inde Noordersche landen is ghewoone te doene en worden nerghers soo seer ghebruyckt als in Oostgodtlant ende in weestgodtlant. Want het landt is vol vruchtbarighe ende vette weyden, ende al waer een wter maten goet ende natuerlijck gars is wassende voor die peerden, daer men seer veel duysent peerden soude moeghen in houden gaende, niet alleene op een weyde, maer op groote wyde ende verscheyden velden die daer seer wijdt ende breet van malcanderen gheleghen sijn.

Hoe dat die lieden ten ijse loopen om prijs te winnen.

INDE figuere die ghestet is aen tvoorgaende Capittele, worden ghesien tweederande manieren vande welcke, die ten ijse loopende sijn om met seerst te loopen den prijs die daer toe gestelt is te winnen. Deerste dat sijn die wilde lappen, die met cromme houten oft langhe platte stocken die sy onder aen die voeten vast ghemaeckt hebben seere snel loopende sijn ouer die sneeuberghen ende dal op ende neder lancks ende dweers alsoo sy willen, ende dat seer veerdich, het sy int vechten, oft int iaeghen vande wilde beesten (daer mede dat sy den cost winnen ende rijcke door worden) oft oock dat het sy om eere te behaelen ende prijs te winnen met seerst te loopen. Maer bouen alle ander soo sijn die van Scrickfindlandt die cloeckste in dese maniere van loopen. Ende het is ghenoech dat ick hier segghe, dat dit volck soo behendich ende veerdich is int dit rasch loopen, ouer die hooghe sneeuberghen oft oock om prijs te winnen, dat nauwe yemandt van alle die andere natien van volcke huerlieder volghen, oft achterhaelen soude moeghen, opt effen ende plat ijs, daer sy nochtans stuenennende sijn op effender ende veel corter instrumenten dan die ander. Iae dat meer is, men seyt dat die ghene die aldus ouer die sneeu loopen, oft om prijs ten ijse totter ghestelder maten toe loopende sijn, datse die wilde beesten die sy int ghemoet vinden met pijlen dootschiedende sijn. Maer die ten ijse loopende sijn, al ist dat sy hem soo wel te weten te regheeren dat sy sonder eenighe sorghe sijn van hemlieden te quetsen oft seer te doene, soo en sijn zy nochtans niet vrye, noch versekert vande

clouen ende scheuren die onder die sneeu bedeckt ligghen, ghelijck wy naermaels breeder verhaelen sullen als wy beschrijuen sullen die manieren van orloghen die men daer ten ijse is ghebruycke*n*de. Die ander soorte van volcke, dat sijn die ghene die onder aen die voeten vast ghemaeckt hebben gheslepen ijsers wesende eenen voet lanck, oft effen herts beenen oft osse schenen, dewelcke een natuerlijcke glatticheyt hebben vande vetticheyt die daer in is, met dewelcke sy alleene op glatte ijs wonderlijcke rasch loopende sijn, continuerende huerlieder loop alsoo verre alst ijs effen ende onghebroken is. Dese maniere van volcke wordt ouer al ghenoch gheuonden, dewelcke seere lustich loopende sijn opt ijs den prijs die daer toe ghestelt is, te moeghen winnen: Wesende die langhde vanden loope ghestelt van beyde sijden, op die vast toegheuroosen waeteren blinckende soo claer als eenen spieghel, ontrent een acht oft twelfue Italiaensche mijlen, oft oock wat min altemets. De prijs die met rascht loopen is te winnen, dat sijn siluere lepels, coper vaten, sweerden, nieuwe cleederen, ende ionghe peerden. Maer ghemeynlijck soo winnen den prijs van loopen bouen alle andere, die onder aende voeten vast ghemaeckt hebben herts schenen die breet ende effen sijn gheschaeft ende ghesmeert met vercken smeer: want die beenen die alsoo ghesmeert sijn, die en moeghen int loopen niet gheledt worden oft verachtert, vanden verurosen druppels die door die gaten ende spleten vanden ijse, door die groote coude en*de* vorst oprijsende ende doordringhende sijn bouen opt ijs, ghelijck wel ijser mach worden hoe seere oock dat gheslepen oft ghesmout is. Maer gheen smeer en isser nutter oft bequaemer om alsulcke ijsers mede te smouten dan van herten oft van ossen beenen, die een natuerlijcke glat-

ticheyt in hen hebben. Ende alsoo gheschieden dese loopspelen ten ijse, maer alder meest ende sonder perijkel alst ijs blinckende ende claer is een twee oft drye vingheren dicke, ende bloot vanden sneeu. Want anders soo ist seer sorghelijck, ende principalijc als dijs met een dunne sneeu bedeckt is, door dien dat die beken ende loopende wateren die in staende wateren sterckelijck vallende zijn, het ijs doort eenpaerlijc loopen minerende ende etende sijn, twelcke een oorsaeke is dattet ijs niet dicke ende sterck mach worden, ten sy dattet een seer grooten vorst ware, soo dattet vallen seer sorghelijck ende periculues is. Want het ghebuert somtijts datter comen sommighe die onbesuijst ende sonder voorsichticheyt ouer het ijs loopen, niet kennende die nature ende gheleghentheyt vanden ijse, oft niet achtende eenich perijkel datter in soude moeghen gheleghen sijn, loopende meer door vermetenheyt ende stouticheyt dan met voorsichticheyt, de welcke door het breken vanden ijse gheraeken te verdrincken het lichaeme schietende doort ijs onder int water, ende het hooft bouen blijuende opt ijs af ghesneden sijnde door die scherpicheyt vanden ijse als oft met eene*n* bijle oft schaers afghesneden ware. Maer nochtans seer selden blijuender door alsulken oft dier ghelijcke perijckelen eenighe vanden ingheseten vanden lande, maer veel vremde die daer comen om het landt te bespieden. Dewelcke groote nersticheyt doende om haestelijck ouer wech te wesen en*de* haerlieder voornemen te volbringhen, worden altemets haestelijck doort breken vanden ijse verslonden.

Vandem herberghen die op het ijs ghemaeckt worden tot behoef vanden reysende man.

Daer is oock een maniere ende ordinancie inden Noorderssche landen dat die inwoonders, die weghen als sy ghesloten ende bestopt sijn vande*n* om-

megheuallen boomen ende afgheuallen tacken die ommegheuallen sijn en*de* afgebroken by ongheweerte ende groote cracht vanden storm ende windt met ghemeynen arbeyt ende cost, met bijlen ende houmessen die boomen ende tacken in stucken houwende, wederomme veyl ende schoon maken. Maer als sy verstopt ende veruuylt ligghen vande sneeu, soo worden sy gheopent ende ghemaeckt door het treden vanden beesten oft passeren vanden sledde*n*, die dee*n* naer dander daer ouer varende sijn: maer ist dat het is aenden oeuer vander see oft op die toegheurosen see, soo worden daer ghemeyne vaer weghen ghemaect ende gheordoneert, midts stellende teekenen op het ijs, waer lancks de reysende man vrijlijck ende sonder perijckel gaen mach van deen plaetse totten ander. Voorts soo worden desghelijcx ghemaeckt door een seer groote behendicheyt op den oeuer vander see, oft effen steenrootsen ende oock op het vlacke ijs, herberghen om den reysenden man in te moeghen logeren, om dat die neder duytsen die inde*n* landen ende steden vanden Vandelen woonende sijn, door die groote menichte vande sneeu die alle weghen bedecke*n*de sijn, gheen letsel noch achterdeel en souden hebben inde tractatie ende coophandel die sy hebben met veelderhande cooplieden. Want sy nemen balcken van drye oft vier voeten lanck, dewelcke sy stellen opt ijs ouer eynde als een fondeme*n*t vanden huyse, waer op datse haerlieder herberghen timmeren van barderen die sy dweers daer op legghende zijn: Inde*n* welcke huysen ouer al stoouen ghemaeckt sijn die heet ghemaect worden met colen, hebbende daer oock al dat men soude begheeren moghen oft van noode hebben om goede ciere te maken ende vroolijcck te wesen, gheen vreese hebbende voor eenighe listen ende practijcken van boeue*n*, moorders, dieuen oft bespieders, want sy houden hemlieden beter bewaert ende versekert te we-

sen inde huysen die sy opt ijs hebbe*n* ghetimmert, dan oft sy waren in eenighe vaste en groote huysen opt landt. En*de* hoe dat die coude en*de* vorst stercker is, ende stercker oock waeyet hoe dat sy vrolijcker en*de* gheruster sijn. Want die winden van onder blasende aende fundamente*n* van haerlieder huysen die aldus ghetimmert sijn op die voorseyde balcken, maken het fundement maer te stercker. Dewelcke daer aldus bliue*n* staende, tot ontrent het begintsel vander Lente als den Suyden windt met sijnen warmen asem begint het ijs sacht ende cranck te maken, want als dan soo worden sy weder ghebroken ende wt een ghedaen en*de* ghedreghen op het vast landt, sonder iet te betalen voor die plaetse daer sy op ghestaen hebben. Albrecht Crantz dewelcke seer nerstelijck ende curieuselijc heeft gheschreuen vande co*n*ditien van allen landen, schrijft dat int Iaer M.CCC.xxiij. soo harden vorst heeft gheweest dat die duytsche oft dee*n*sche see soo vast heeft toegheurosen gheweest, datmen drooch voets vande*n* hauen van Lubeec tot in Denemarcken, en*de* in Pruissen, ouer see gaen mochte, en*de* dat tot gherief vanden reysende man op plaetsen die daer toe bequame waren opt ijs herberghen ghestelt waren.

Int iaer M.CCC.xcix. soo was die winter soo cout ende de vorst soo groot dat die see soo hart toegheurosen was, datmen ouer zee droochs voets van Lubeke tot inde stadt vander Sonde, ende van daer tot in Denemarcke gaen mochte.

Int iaer M.D.xxiij. soo was die coude en*de* vorst soo wter maten groot inde winter, dat men des ghelijkx te voore*n* noyt en hadde gehoort, want me*n* mochte van Dansijck in Pruyssen comen tot Lubeck ouer het ijs te peerde sonder eenich perijckel, ende va*n* Mecchelenborch tot in Denemarcke ouer see lancks den selue*n* wech dat die scepe*n* inde somer vare*n*de sijn, stae*n*de ouer al herberge*n* opt ijs om te logiere*n* de*n* reysen*de* man

Int iaer M.CC.xciiij. is die Sleeswijckse oft Deensche see soo vast toegheurosen gheweest datmen van Iuthen landt tot in Aushlou daer ouer te peerde rijdende was.

Daer hebben oock bouen dese die wy hier verhaelt hebben noch wel veel ander groote ende stercke vorsten gheweest inde winter dat die zee en*de* riuieren daer door toegheurosen

sijn gheweest, maer om dat soo dicwils heeft te doene gheweest, soo vindt men daer seer luttel af gheschreuen.

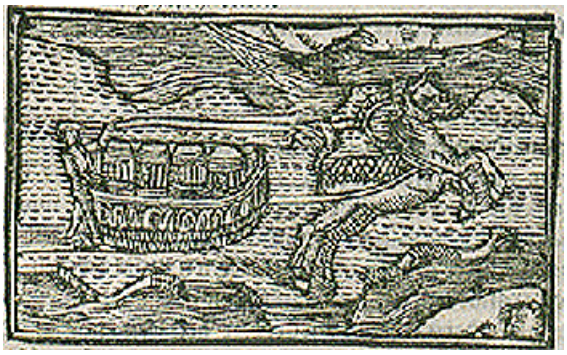

Hoe dat men ouer het ijs gaende is tusschen die open plaetsen ende scheuren.

AL ist dat wy int voorgaende Capittele gheschreuen hebben ende vermaent vande herberghen die op het ijs ghemaeckt sijn, soo en hebben wy nochta*n*s niet ghenoech verclaert, door wat teeckenen ende middelen dat den reysende man sonderlinghe als doncker, mistich oft sneeuwende weer, den rechten wech houde*n* mach om te comen totter herberghen ende plaetsen daer hy wesen wilt. Dewelcke teeckenen daer seere van noode sijn, mids dat het ijs soo wijdt ende breet is daermen tot allen canten ouer mach rijden en*de* gae*n* soo datme*n* meestendeel niet dan hemel, ijs en*de* sneeu is siende, sonderlinghe als men int herte vande winter en*de* inde sterckste vorst, de*n* selue*n* wech seer haestelijck o-

uer loopen wil te peerde daer inde somer door sterck blasen vande winden die groote schepen snel doorseylende sijn. Daeromme moetmen verstaen dat die ghene die gheordineert sijn om het ijs te visiteren, al achtendeel vande mijlen, sonderlinghe daer sy het ijs sterck vinden te wesen, doen maken cleyne gaten int ijs, dewelcke gheplant oft ghestelt worden, abeel boomen oft geneuer boomen die terstont ouer eynde staende daer stijf in veruroosen worde*n*, make*n*de ende ordonerende soo eenen wech ouer see. Wa*n*t waer dat dese teeckenen daer alsoo niet ghestelt en ware*n*, daer en soude niet min perijckels gheleghen wesen int gae*n* tusschen die open schueren alser is inde vlacke see voor die schepen die niet toegherust en sijn ter oorloghen, comende onder die wreede see roouers, oft alsser is inde groote ende woeste wildernissen wesende onder die wreede wilde dieren. Daeromme wordt daer wel scherpelijck verboden dat hem niemant en verwordere aldusdanighe teeckenen wt te trecken oft te veranderen, ten ware in tijden van oorloghe, om de verraders ende bespieders te beletten ende te doe*n* verdoolt gaen om die groote perijkelen die daer door souden moeghen comen, ende oock om diuersche redenen die ick v hier sal verhalen. Maer voor al soo moet ghy verstaen, dat generalijck ouer al alle loopende ende staende wateren inde maent van October beginnen toe te vriesen, en*de* in sommighe plaetsen met verstercken vanden vorst het ijs wordt soo dicke dat inde plasschen ende staende wateren daer van onder gheen leue*n*de aderen in en come*n*, die visschen naer dat ijs ghedoyet is, doot geuonde*n* worde*n*. Maer om te ontgaen die groote schaede diemen lijden soude door steruen vanden visschen, soo wordet ijs door nersticheyt ende toesien vanden visschers daghelijcx in stucken ghesmeten, ende alsoo open ghehouden, ghelijck wy hier naer breeder verclaren sullen, daer

wy schrijuen sullen vande wintersche manieren van visschen. Nu voorts, het ijs vande voorwinter ende midwinter is soo sterck, datter een mensche va*n* dat twee vingheren dicke is soude moeghen op wandele*n*: ende dicke wesende drye vingheren, soo ist sterck ghenoech om te draghen een ghewapende man te peerde daer ouer rijdende: dick wesende onder halue palme, soo macht verdraghen een deel ruters te peerde, oft een grooten hoop van voetknechte*n*: maer alst drye oft vier palmen dick is soo macht verdraghen eenen gheheelen legher oft eene*n* hoop van thien dusent ma*n*nen, ghelijck wy breeder sullen verhale*n*, als wy schriiuen sullen die manieren van oorloghen die men inde winter daer is ghebruyckende. Maer al ist dat dit ijs soo sterck is soo siet men nochtans dat te diuersche plaetsen vande leuende aderen ende opblasinghe die te veel steden van onder is opcomende, ghespleten ende gheopent wordt seer wijdt ende breet, ghelijck een groote heirbane oft wijde strate. Nochtans en wordt die reysende man dien de natuere vanden lande wel bekent is daer door niet beledt oft verachtert in sijn reysen, maer gaet al draeyende laucks die spleten, va*n*den*n* ijse tot dat hy die voorby is, om dat hy gheenen tijt en soude verliesen. Maer als die schuere*n* va*n*den ijse by nachte is gheschiende (ghelijck meestendeel gheschiet) soo hoortme*n* het ghecraeck seer verre twelke min noch meer gheluyts gheuen*de* en is dan oft groote donderslaghen waeren, oft een groot gheluyt van aerbeuinghe. Maer van dat het ijs int beghintsel van April beghint te smelten ende broosch te worde*n*, soo en isser niemandt die hem voorts aen betrauwen wil op die dickte oft cracht vanden ijse, om daer ouer te gae*n* te*n* ware inde*n* dagheraet: om dat sdaechs doort schijnen vanden Sonnen het ijs seer broosch en*de* cra*n*ck wort, dat nauwe eenen onghewapende man dragh*e**n* mach, daert onlancks te vooren eenen grooten hoop

ruyters te peerde sonder perijckel souden hebben moeghen ouergaen. Niet te min die winter weghen die opt ijs gheweest sijn, die doort ouergaen harder dan het omligghende ijs gheworden sijn ende vaster ende dicker, die blijuen veel langher onghedoeyt, ligghende opt water als brugghen om ouer die plasschen en*de* staende wateren te passere*n*. Maer die ouer dese brugghen passeren willen die behoeuen te hebben een pla*n*ke om die brugghe daer mede op ende af te gae*n*, mits dat het aertrijck aende canten vande water, door die hitte der Sonnen warm ghemaeckt sijnde, het ijs verliesende is ende allenskens doet smelten. Hier en wil ick oock niet onuermaent laten, datter is int Coninck rijcke vanden Oostgotthen een staende water dat Veter gheheeten is, lx. Italiansche mijlen lanck wesende ende twintich breet, twelcke van sulcker aert is, midts dat met stormende winden toegheurosen is, dat het teghen dat den tijt van doyen is nake*n*de met een groot ghetier ende gheluyt begint van onder inden gront op te sieden ende soo beroert te worden, dat het water met grooten ghewelde door die cleyne spleten en*de* schueren die int ijs comen, begint door te breken, dewelcke in corter tijt seer wijdt ende breet worden niet teghenstaende dat het ijs een waeme oft twee dicke is. En*de* dan met hulpe vande stercke winden die van bouen comen, soo wort het ijs gheschuert van malcanderen in veel stucken, soo dat die aerme lieden die als dan daer op sijn in grooter aue*n*turen vande*n* lijfue op die ijs schollen drijue*n*de, anders niet dan door enckel ghenaede Gods, met die schollen aen den oeuer vanden watere comende, af springhende te lande, ten eynde ghesalueert worde*n*. Waer wt dat wel te bemoeden is dat in dit staende water de cracht der natueren secretelijcker ende wonderlijker werckende is, dan elders in ander staende wateren. Daer staet ooc een staende water niet verre van Ni-

drosien twelcke die hooft stadt is int Coninck rijcke van Noorweghe*n* dat nimmermeer tot vriesen*de* en is.

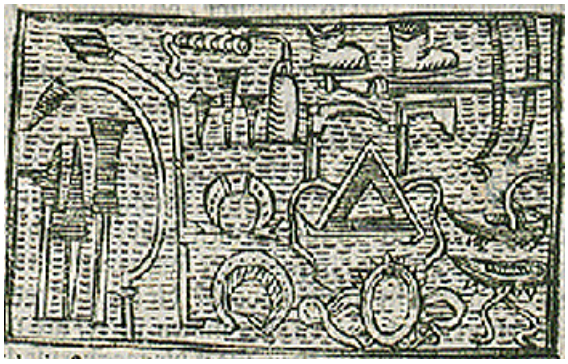

*Va*n*de instrumen*t*en die me*n *ten ijse is gebruycke*n*de.*

GHELIICKERVVIIS dat die lieden die woonende sijn in die heete oft ghetemperde landen niet ghemolesteert en worden vanden vorst, coude, sneeu, rijme, ijse ende ander wintersche gheruysche: alsoo oock cunnen sy seer qualijck begrijpen, met wat en diuersche consten, remedien, ende instrumente*n* dat die lieden die in dese coude Noorsche lande*n* woonachtich sijn, hem seluen wapenen en*de* behelpende sijn teghen die straffe coude, ghemerckt dat niet moghelijck en is ouer en weder te loopen op het glatte ijs, oft groote swaere packen daer ouer te sleype*n* seer wijdt en*de* verre ter plaetsen daermen die begheert te hebben, ten sy dat gheschiede met wetenschap en cunste die men daer toe mach ghebruycken om hen seluen onderstan*t* te doene ende te helpen. Ghy moecht hier sien in dese figure die hier ghestelt is voor dit Capittele, houte schoenen met scerpe ijsere tande*n* onder daer aen, dewelke den reysende ma*n*, den visschers en*de* crijchslieden seer nut en*de* bequaeme sijn. Noch sijnder ooc drye hoecken met ijsere pinnen, dewelcke alsoo met drye hoecke*n* ghemaeckt sijn om te vaster mede te gae*n*. Daer sijn oock ro*n*de ijser reepe*n* en*de* ringhen ronto*m*me met scherpe tan-

den ghemaeckt, aenden welcke voorseyde instrumenten sijn vast ghemaect seer stercke riemen, daermense mede vast aende voet is bindende, op datmen alsoo te vaster ende sekerder gaen oft loopen soude het ijs, ende dat te ghemackelijcker alle swaere packen van een oft twee souden moeghen voortghetrocken worden, die men anderssins te lande doort sandt oft sneeu met cracht van peerden qualijck souden wech ghecrijghen. Noch sijnder bijlen oft haumessen die de beste instrumenten sijn die men hebben mach om het ijs te breken ende in stucken te smijten: want met dusdanighen instrumenten worde*n* die toegheuroosen riuieren open ghebroken seker mijlen verre, als men die schepen in see bringhen moet die toegherust sijn ende op ghereet teghen die see roouers: oft als men eenighe boden wt wilt schicken ende senden ouer see om nootsaekelijcke affeeren den ghemeynten en*de* lande aengaende. Het ghebuert ooc wel altemets alst noot is dat men die schepen op waghens wt die steden en*de* sloten voerende is ouer het ijs tot inde see, op dat sy door de cracht vande winden seer snel ende haestich soude moeghen door seylen ende vaere*n* opt corter tijt, daer men op veel daghen te peerden niet en soude co*n*nen gheraeken. Daer sijn oock ijser pijken daer mede dattet hart ende dick ijs, dat men met ander instrumenten niet breken en can, seer lichtelijck ghebroken wordt: Want ander ijser bijle*n* ende hawmessen die met stael ghetempert sijn, die springhen terstont alst seer hart is vriesende, metten eersten slach die men opt ijs oft op eenen groenen boom daer mede slaet gelijck een glas in stucken, daer dese pijken gheheel ende onghequetst blijuen. Ghy moecht daer oock sien ijseren ryecken ghelijck dregghen ghemaeckt, daer men die ijsscellen die in stucke*n* ghesmeten sijn mette voorgaende instrumenten, trecken oft steken mach daer men begheert ende van noode is. Welcke instrumen-

ten sy oock ghebruyckende sijn inde maent van December wesende in vlacke see, niet alleene om die ijs schollen vanden schepen te weeren op datse niet ghebroken oft bedoruen en worden: maer oock om die verborghen steenrootsen te moeghen scouwen die int water bedecckt ligghen ende ooc als noot is om daer mede teghen die vianden te vechten. Noch sijnder te sien hooghe schoenen oft socken, die men ghebruyckt int vechten, om dat men opt ijs te vaster staen soude ende alsoo te vromer sijnen viandt soude moeghen wederstaen, oft oock alst noot is om int vlieden te beter te moeghen loopen.

Vande viercante steenen ende teeckenen die van den Gotthen opgherecht sijn, tot memorie van eenigher victorie.

DIE oude Gotthen ende die van Sweden hadden van outs voor een maniere, dat sy ghemeynelijc stelden in velden oft op berghen, teeckenen van hooghe opgherechte steenen ghelijck die Piramiden van Aegypten sijn, ende dat der plaetsen oft daer ontrent dat sy groote slaghen ghesleghen hadden ende victorie ghecreghen, hopende daer door haerlieder naemen onsterffelijck te maken ende een eeuwighe memorie achter te laeten van vrome feyten van oorlooghe die sy bedreuen hadden, dewelcke sy met corte woorden deden graueren oft hauwen inde voorseyde viercante steenen. Desghelijcks soo hebben sy tot opden dach van heden ouer veel hondert iaeren den naercomelinghen een memorie acchterghelaten vande vrome feyten die sy ghedaen hebbe*n*, met liedekens die me*n* in dien tijden ghewoone was te singhen, die in dichte haer hooghe daeden waren besluytende. Daer worden oock noch ter tijt gheuonden inden Noordersche landen seer harte berghen aschuerwich van coluere die onghelijck veel harter sijn dan eenich marbersteen:

dewelcke ghemeynelijck soo gheraeckt ende gheroert worden vande aertbeuinghe donder ende blixsem oft door eenich ander ghewelt der natueren, datter af vallende sijn groote steenen, die sommighe lanck en spits wesende ghelijck pyramiden, dander ghelijck viercante columme, sommighe als die viercante steenen die men oprecht der memorien van eenigher victorien, alle dewelcke soo cunstich ende curieus ghesneden sijn vande natuere, dat te vergheefs soude wesen ende verloren arbeyt, yet meer daer aen te snijden oft doen palijsteren. Dese pyramiden oft columme daer wy af ghesproken hebben en worden nerghens soo veel inde Noordersche landen ghesien als in Heslinghen landt. Maer die hooghe opgherechte steenen die door cracht vanden ruesen ende vrome campuechters opgherecht sijn tot ghedenckenisse van haerlieder vrome feyten worden alder meest ghesien staende aende weghen daer twee oft drye diuersche weghen in een comen in Oostgotlant, westgotlant ende in hooch Sweden: dewelcke ooc ghesien moeghen worden indie woeste wildernissen, die van ouer ouden tijden door pestilentie, orloghe ende dieren tijt verwoest ende bedoruen sijn gheweest, ende noch ter tijt niet gheoeffent noch ghebouwet en werden, door die onachtsaemheyt ende traecheyt vanden inwoonders van dien lande (hoe wel dat nochtans het lant door sijn natuerlijke goetheyt ende vetticheyt henlieden daer toe ghenoech is verweckende) dan alleene op sommighe plaetsen daert het een iaer gheackert wort ende het ander iaer brake light. Dese oprechte steenen die aldus te diuersche plaetsen opghereccht staen sijn x. xv. xx. xxx. oft somtijts meer voeten hooghe ende vier oft ses voeten dicke, die seer vremdelijck ende met wonderlijcker ordonancien, daer ghestelt sijn wt diuersche redenen waer in dat ghegraueert sijn seer vremde letteren. Die letteren die daer in ghegraueert sijn lancs ende recht op die ghemeyne manie-

re van shrijuen, beteeckent die gheuechten vanden campuechters. Die in viercante ordinantie staen, beteeckent die benden vanden ruyters die daer gheuochten hebben. Die int ronde ghegraueert sijn, die grauen ende sepulturen van haerlieder vrienden en*de* maghen. Die ghelijck wegghe*n* oft beytels gheordoneert sijn, beteeckent dat daer ontrent het heyr vande*n* ruyters ende voetknechten den slach ghewonnen hadden ende victorie vercreghen, dit gheschrifte is beginnende onder aenden voet vanden steene op de rechte sijde, streckende oppewaerts tot bouen toe, ende alsoo van bouen weder nederwaerts streckende lancks die slincker sijde vanden steenen, ende dan van binnen weder oppewaerts ende nederwaerts gaende totten eynde vanden gheschrifte. Ende elck lettere is eenen duyme lanck ende dicke. Ende al ist dat door reghen ende slijck die letteren die int onderste vanden steenen sijn seer veel wtgegheten sijn, mids die groote lankche*yt* vanden tijden die sy daer ghestaen hebben, soo mach men nochtans dese oft des ghelijcken dinghen noch seer wel daer in sien te lesen.

Ick Vffo, die vechtende voor mijn landt, versleghen hebbe xxxij. campvechters, maer ten letsten versleghen vanden vromen Roluo, ligghe hier begrauen.

Ick Ingolt die beschermer hebbe gheweest vanden verdruckten lieden, ende een verwinner va*n*de wederspannighe ende tyrannen, vol lickteeckenen ende oudt van iaeren, met mijn sweert ghegort ligghe hier begrauen.

Daer ander hebben ghesocht prijs en*de* eere te verweruen door vrome feyten van wapenen, daer hebbe ick Halsteyn eene*n* onsteruelijcken lof vercreghen, nersticheyt doende om peys te onderhouden.

Vande hooghe viercante steenen die opgherecht staen op die grauen ende sepultueren vanden oude Gotthen.

DIE oude Gotthen ende ander Noordersche natien, hebben altijts seer curieus gheweest, van op te rechten in ghedenckenisse van haerlieder ouders die sy begrauende waren, ende tot haerlieder eere, hooghe ende eerlijcke teeckenen, van hooghe opgherechte steenen ghemaeckt, als men noch op den dach van heden sien mach. Dewelcke wter maten groot wesende, seer wonderlijck by een sijn gheuoecht, hooghe ende dweers ghelijc een seer hooghe ende wijde duere door die cracht ende sterckte vanden ruesen opgherecht sijnde. Het welcke principalijck ghesien wordt ontrent twee groote mijlen vande stadt va*n* Scaren alsoo me*n* gaet ter kercken waert vanden dorpe van Kelby. Want daer staen op eenen dryehoeckieghe wech (als vooren gheseyt is) drye seer groote steenen, daer seer curieuselijc in gegraueert sijn Gotsche letter*en*. Maer waerder yemant die seer curieuselijc begheerde te ondersoecken der ghelijcker steenen ende teeckenen, die soude moeghe*n* ouer al veel van sulcke sien, waert dat hy woude doorwandelen ende doorlopen soo wel die woestijnen als die velden: twelck hier al te beschrijuen soude te lanck vallen. Die principale oorsaeke is, datter ontrent die seer oude stadt van Scaren soo veel gheuonden wordt, om dat niet verre van daer tanderen tijden pleecht te staen een Conincx hof ende sterckte, Aaranen ghenaemt (daer af dat wy op ander plaetsen breeder mentie maken sullen) waer vooren dat voortijts ouer seker hondert iaeren te diuersche stonden, veel vreeselijcke slaghen ende betaillen sijn gheuochten gheweest: vanden welcken mijnen wel beminden broeder en*de* voorsaet Ian Aerbisschop van Vpsale*n* wonderlijke dinghen heeft gheschreuen

Daer sijn oock in Oostgotlant ende in hooch Sweden ouer al wijdt ende breet, groote ende edel heeren huysen ende sloten, dewelcke ghebouwet sijn en*de* ghestelt in plaetsen die seer sterck sijn van hem seluen, al waer dat men sien mach soo wel ontrent die mueren als inden velden seer groote steenen ouer eynde inder aerden staende, die vande ouders daer opgherecht en*de* ghestelt sijn, eenighe daer af wesende lanckworpich, ander ghelijck beytels, ende sommighe ront, op dewelcke int opperste eynde staen met Gothsche letteren gheschreuen goede onderwijsinghen ende leeringhen als dat men soude aenueerden die duecht ende laten varen de sonde ende het quaet, alleleens al oft die ouerleden en*de* dooden begheerden te onderwijsen haeren naecomelinghe, ghelijc oft sy leue*n*de ware*n*, tghene dat sy behooren te doen oft te laten. Ende sonder twijfelen, het is blijkelijck ghenoech datter in dien tijden is inde noordersche landen een generaele ordonantie gheweest dat men gheen tyrannen ende quader Coninghen soude begrauen om dat sy gheen heerlijcke sepulture en souden ghebruycken. Maer goeder Coninghen sepulturen siet men daer ghenoech, want die hooghe steenen die tot haerlieder memorien daer ghestelt sijn, sijn dat bewijsende, inde welke me*n* vint cruycen staende, die daer in ghehouwen sijn gheweest eer dat het Christen ghelooue inde Noordersche landen heeft gheplant gheweest als men noch op den dach van heden claerlijck sien mach, door dese oft des ghelijcken tijtels die in die steenen ghehouwen sijn.

Naer dat ick Germund la*n*ghe ghedoelt hadde verleit sijnde door des viants bedroch, ten letsten bekeert wesende totten Christenen Godt ben ick ghestoruen, ende hier begrauen: verwachtende sijn oordeel.

Elders op eene*n* andere*n* steen worde*n* gheuonden dese naeruolghende woorden. Verlaten hebbende der afgoden dienst ben ick Holstan ghestorue*n*, maer doort

gheloove in Christo leuendich soo ruste ick onder desen steen.

Vande ghebeelden steenen.

Op ander diuersche plaetsen worden oock gheuonden steenen tafel*en* die seer breet ende hooghe sijn, die door cracht vanden ruesen vast in daerde ghepla*n*t sijn: inde welcke men ghehouwen siet figueren van dracken, serpenten ende beerren, tot eender ghedenckenisse dat sy al daer, teghen soodanighen venijnighe ende wreede beesten vechtende, victorie verworuen hebben. Twelcke sy niet minder eeren en rekenden te wesen, dan oft sy die ouerhant hadden ghehadt van haerlieder vianden wel ghewapent sijnde: ghelijc wy hier naer verclaeren sullen, daer wy vanden ruesen en*de* vrome campuechters schrijuen sullen. Ten ander*en* soo sijnder ooc groote steenen ghestelt lancs de*n* oeuer vander zee, daer in dat seer oude letter*en* sijn ghehouwen, dewelke te kennen gheuen dat op sulcke plaetsen bleuen sijn seer edel persoonen, door een vremde auentuere vander zee, by ongheweerte, blixem oft drayende winden, oft vanden zee roouers vermoort. Daer af dat de plaetse ten eeuwighen daghe den naeme is houdende. Men vindt daer oock noch ander hooghe steenen, dewelcke daer ghestelt sijn als palen vanden landen, heerlijcheden, sloten, ghemeynten, ende van

oude possessien ende eruen van edelen en*de* onedele*n* lieden. Dewelcke als sijn eyghen goet een yeghelijc van desen, vredelijck sonder proces oft wetten oft ander querelen, door het onderscheeden van desen palen, is besittende ende ghebruyckende: betooghe*n*de hier door alle ander natien tot een goet exe*m*pel en*de* leeringhe, dat onder dese simpel en*de* ongheleerde mensche*n* meer rechts ende gherechticheyts gheuonden ende onderhouden wort met dese steene pale*n*, dan elders onder ander die hen seluen rekenen veel wijser en*de* gheleerder te wesen, met alle haerlieder boecken van rechten. Noch sijnder oock ander groote ende hooghe steenen staende aende cant vander zee, daer gheen letteren in ghegraueert sijn: die door gheschicktheyt vanden ouders daer ghestelt sijn hellende metten oppersten eynde naer die periculeuse hauens, op dat hen die schippers soude*n* door dat merckelijck teecken weten te wachten voor die perijkelen ende haerlieder schepen niet en souden bederuen. Daer is oock eenen seer grooten en*de* ronden steen die men heet Morasteen, niet verre van Vpsalen die hooftstadt van dien landen, dewelcke een luttel verheuen light wter aerden, hebbende rontomme hem ligghende twelf ander steenen die minder sijn, ende ghemaect als beytels: op welcken steen den nieuwen toecomende Coninck in presentie van ee*n* seer groote menichte van volcke ontfanghen wordt, die welcke daer naer met triumphelijcke cerimonien, eerst ghedae*n* hebbende den eedt vande kercke te beschermen, vanden Christelijcke Bisschoppen gheconfirmmert wert.

Vande vrewercken die metter schaduwe wijsen.

Die ingheseten van het wterste eynde der Noordersche lande*n* daer die Noorschen Pole verheuen is boue*n* den Horizo*n*t meer dan lxxxvi. grade*n*, enghebruycke*n* ghee*n* sonnewijsers, ghelijc Anaximenes Milesius va*n* Lacedemonie*n*, alder eerst (soo ons Plin. beschrijft) heeft gheinuenteert, noch oock eenighe ander manie-

ren van vrewercken die met raders ende ghewichten ommegaen, oft met wateren te wercke gaen oft met onderscheydinghe van linie*n* ghemaeckt sijn: maer sy ghebruycken alleene seer hooghe ende leeghe hoecken van steenrootsen, die eens deels door consten, ende eens deels va*n*der natuere*n* daer toe gheordineert sijn, dewelcke hemlieden wijsen sonder falgieren door de schaduwe vander Sonnen den tijt vanden daghe. Maer inde winter soo wel by daghe als by nachte, als die mane niet en schijnt, soo wetense aent ghetier en*de* manieren vanden voghels ende ander wilde dieren (die daer in grooter menichte sijn) seere perfect wat tijt dat vanden daghe is. Ende met sulcken vrewijsers en*de* groue teeckenen sijn sy te vreden sonder voorder eenighe ander die subtijlder sijn veel te soecken.

Vanden stocken daer mede men weten mach die tijden vanden iaere.

GHELIICKERVVIIS als ons die Grieksche ende Latijnsche Authueren ghetuyghen dat die Gotthen hebben een sonderlinghe groote experientie ende practijcke inden handel vanden criich ende oorloghe: alsoo ghetuyghen ons die Gothse Authueren datse groote experientie ende wetenschap hebben van

veel saken die seer profitelijck sijn soo wel thuys als buyte*n*, ende principalijck inde conste der Astrologien, waer duere datse moghen voorsegghe*n* seer veel vanden toecomende dinghen: ghelijck eens deels dese figuere hier vooren aen gheset ghenoech is bewijsende. Inde welcke men siet eenen ouden man en*de* een ionck knecht, hebbende elck eenen stock inder handt, die gheteeckent is met Gotsche letteren: Dewelcke alsoo daer in ghesneden oft gheteeckent sijn om dat men sie*n* soude, met wat instrumenten dat sij wetende waren hier voortijts seer vastelijck als die boecken noch niet int ghebruyck en waren, den loop, crachten ende influentien vander Sonnen, ende Mane, ende van alle andere sterren, ghelijck noch op den dach van heden bycans alle die ingheseten vanden lande wetende sijn. Desen stock is ghemaeckt alsoo lanck als een mensche, waer op dat staen ouer beyde sijden die weken vanden iaere, ende voor elcke weken seuen Gothsche letteren, by dewelke tgulden ghetal ende de sondachs lettere (na der tijt dat sy Christenen sijn gheweest) in huerlieder ghemeyne tale met figuren onderscheyden worden. Noch sy en hebben in seer langhe tijden anders gheen boecken ghebruyck, om te leeren ende ghebruycken die conste der Astronomie. Maer die vaders die leerent soo wel huer soonen, iae oock die moeders haer dochters des sondachs ende heylich dachs thuys wesende, oft als sy ter kercken waerts gae*n*, dat sy daghelijcks door onderwijsen ende experience daer in meer ende meer perfect worden. Want die werelijcke lieden hebben daer voor een maniere als sy op die dorpen ter kercken gaen, dat sy dese stocken mede draghen ende daer op rustende sijn als die wech verre is: en*de* als sy dan by een vergaert sijn, soo weten sy door seker redene*n* die sy voorts bringe*n* beter te voorsegghen die ghestaltenisse vanden toecomende iaere, dan dickwils doen die ghene die door obseruatie oft

gheleertheyt hem veruoorderen te maken Almanacken ende Pronosticatien. Ten anderen sy nemen wtermaten seer waer den Noordersche Polen, als wesende die wijser vant ghanssche vrewereck. Desghelijcs soo doensy oock op den grooten ende cleynen waghen, opde spille ende spinrocke van Venus, als eyghen teeckenen vande oude goden: vande welcke gheconsidereert hebbende die naturen ende significatien, door een wonderlijcke voorsichticheyt soo voorsien sy henlieden teghen die toecomende fortuynen die te gheschien staen.

Vanden A.B.C. oft letteren der Gotthen.

VAN seer ouden tijden alst al ruesen waren inde Noordersche landen, dat is te segghen, seer langhe eer dat die latijnsche letteren waren gheuonden, ende eer dat Carmenta met haren soone Euander ghecomen was wt Griecken in Italien op die Roomsche aerde, ende veriaecht hadde die eerste ende oudtste inwoonders vanden lande, oft oock dat grof ende wilt volck gheleert hadde lesen ende schrijuen, ende steetsche manieren van leuen, soo hebben die Noordersche landen ghehadt haer manieren van letteren. Twelcke ghenoech te kennen gheuen die seer groote steenen die aen die speluncken ende sepulturen daer die ouders in begrauen sijn vast ghemaect staen. Ende

ist datter yemant is die he*m* laet duncken dat het ghene dat ic hier schrijue soude bueselen sijn, en*de* dat het selue door die cracht vanden ruesen ouer seer oude tijde*n* niet en soude ghedaen wesen, dat hy daer gae, ende selue besie, ick versekere hem dat hy daer noch onghelijck meer sien sal en*de* saken daer hy seer af verwo*n*dert sal sijn, dan hy in eenighe boecken soude moghen vinden gheschreuen. Daeromme als men beschreue*n* mach vinden by mijnen seer lieuen broeder ende voorsaet Ian die groote Aertsbisschop van Vpsalen in sijn eerste boeck int seuenste Capittel, soo hebben die ouders in voorleden tijden haer vrome feyten ghehouwen in dusdanighe steenen, tot eeuwighe ghedenckenisse achterghelaten. Sommighe hebben oock op haerlieder selfs hant, op die Egypsche maniere, diuersche figuere*n* van beesten, voor letteren ghebruyckt, ghelijckerwijs datter noch daghelijcks oock sijn tselue doende, ghelijck terstont hier naer sal verclaert worde*n*. Des ghelijcks oock machmen noch sien te Roomen in die oude groote steenen die tot eenigher memorien daer ghestelt sijn, inde welcke elcke figure van eenighe beeste, een woordt is beteeckende, ghelijck eenen wolf, ee*n* gierich mensche, eenen vos, een loos doortrapt schalck, een bie, een Coninck, om dat een ouerste vande*n* volcke behoort met die scherpheyt der iustitien gheme*n*ght te hebben het honich der goedertierenheyt. Ten anderen ghelijck nu ter tijdt die missiuen die wy senden gheschreuen worden in papier, alsoo hier voortijdts inde Noordersche landen werden sy ghesneden op houdt die sy ghemeynelijck deen den ander sonden: het welcke noch ter tijt in leeghers oft steden die beleghert sijn ghedaen werdt, by ghebreke van papier ghebruyckende schorssen van bercken hout, dewelcke ghesneden worde*n* in seer dunne platen, waer in datsy die brieuen schrijuen: Welcke schorssen daer seer wel toe diene*n*, om datse niet lichtelijc vande*n* reghen ende sneeu

bedoruen worden. Daer sijn oock sommighe lieden onder die Noordersche natien, die soo cloeck sijn van gheeste, dat sy ordineren voor haer eyghe*n* ghebruyck eenighe*n* A.B.C. van diuersche figueren oft instrume*n*ten, met twelcke sy stellen in memorie ende by gheschrifte op vellen, papier oft boom scorssen dat sy willen, al ist dat sy van te vooren ghee*n* Gothsche oft Latijnsche letteren gheleert en hebben. Welck secreet sy niemant en gheuen te kennen dan die van haerlieder huysghesin sijn. Ende de*n* inct daer sy mede schrijuen die is ghemaeckt van ghewreuen colen met melck oft ghemeyne water ghetempert.

Het tvveede Boeck van Olaus de groote, Aertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen int welcke verclaert wordt die wonderlijcke nature oft eyghentschap vanden Noorderschen landen.

Vanden solfer aderen ende brandende hitte der wateren.

*O*P sommighe plaetsen van dese Noordersche landen, werden gheuonden solfer aderen ontrent die canten vande*n* wateren ende riuieren, dewelcke dickwils ontsteken sijnde ende barnende, werpen een vlamme wt seer wijde ende breet, verbrandende ende verderuende al datter ontrent staet. Het welcke men daghelijcks mach sien in Ijslant ende in Scotlant met een gheduerige ende eenparighe vermeerderinghe der flammen diese wt worpe*n*, niet teghenstaende dat seer coude landen sijn. Ten anderen soo isser

in Suydt Gothlant niet wijdt vander stadt Vexionen, ligghende int velt een slijmachtich staende water twelck soo heet is dat al tghene datter raeu met een coorde in ghehanghen wordt, terstont in een oghenblickk tijts ghesoden wtghetrocken wordt, oft houdt men te langhe daer in soo ist al verbrandt. Daer is oock in Noorweghen ontrent die stadt van Nidrosen dat die hooft stadt is vanden lande, een staende water dat seer va*n*der seluer naturen gheuonde*n* wert, ende dat principalijck door dien datmen siet, dat het nimmermeer hoe sterck dat vriest toegheurosen en werdt.

Vande wonderlijcke ende vremde natuere van sommighe berghen.

ICK laet my wel duncke*n* dat ouer al ghenoech bekent is, van wat nature*n* dat die berghen sijn in Isslant: ghemerckt dat wy (voldoende tghene dat Ptolomeus achterghelaten hadde (ghenoech beschreuen hebben (bouen tghene dat alle die ouders stellende sijn) in ons Chaerte van Gothlant, hoe dat die gheleghentheyt ende eyghenschap van desen berghen seer wonderlijck is: want bouen opden top vande*n* bergen

ligghet altijts vol sneeu, en*de* onder aen den voet vanden berghen is altijts een solferachtighen brant, eenpaerlijck brandende sonder ophouden: soo dat seer periculeus is daer ontrent te comen: want die daer wat te by comen worden seer lichtelijck vanden gheinsteren ende stof verstickt: Ten anderen soo sijnder veel dorre putten ende doolaeghen die vol asschens ende stof sijn vanden berghen ende dalen die wtghebrant sijn, dewelcke wederom worden ghereet ghemaeckt door die solfer aderen die van onder op wassen om by tijden wederomme te ontsteken en*de* brande*n*. Daer sijn ooc binnen die palen van Noorweghe*n* seer woeste en*de* hooghe berghen, soo dat men vier daghen behoeft te gaen eer dat men opden top vanden berghe comen mach ende wederom vier daghen om van bouen af tot beneden te gheraken.

Vande gheleghentheyt van Ijslant ende manieren vanden volcke.

IISLANT is een lantschap dat gheleghen is onder die Noorderschen Polen ende principalijc teghen den Noortwesten, vast aende gheuroosen see, soo dattet daer door wel Ijslant heeten mach, en*de* is het letste vanden eylanden Tyle daer die ouders soo veel af gheschreuen hebben. Tvolck van desen lande (ghelijcck ons Saxo Sialandic beschrijft) sijn lieden die seer sijn schouwende luxurie, ende redelijcke goede Christenen, hebbende haer eyghen maniere van schrijuen, dewelcke seer curieuselijck altijts hebben beschreuen die vrome feyten die in haer lieder lant ghedaen sijn gheweest: ende sijn oock noch ter tijt seer curieus int beschrijuen tghene dat in haerlieder tijdt is ghebuerende. Ende om dat in te vaster memorien soude blijuen, soo maeken sy liedekens ende refereynen daer af, oft doen het houwen inde hooghe clippen

ende rootsen die tot inde zee toe streckende sijn, soo dat die memorie daer af nimmermeer en mach vergaen ten ware door quaetheyt ende ghewelt der naturen. Die gheleghentheyt van desen eylande is hem wt streckende tusschen Suyden ende Noorden ontrent honder duysche mijlen verre. Die meesten deel van desen lande is berchachtich en*de* onbewoo*n*t, principalijck aent Noort eynde, ende dat om die strafheyt ende hartheyt vande*n* voorseyde*n* Noortweesten wint die daer soo coudt is waeyende datter boomen noch vruchten wassen en moghen. In dese eylanden sijn seer veel sonderlinghe ende vremde dinghen die seer te verwonderen sijn. Ende onder ander, soo isser een seer hooghe stee*n*rootse die tot in die zee co*m*t, die altijts staet en brandt ghelijck die berch Ethna doet. Ende die vande*n* lande laten hen duncken dat daer het vagheuier is, daer die siele*n* ghepijnicht ende ghesuyuert worden. Want sy segghen dat men ghemeenelijck daer siet siele*n* oft gheesten vande*n* lieden die door menschen toedoe*n* oft anderssins eenighe violente doot ghestoruen sijn, hen openbaren: iae comen soo opentlijck ende claerlijck bijden ghenen die sy kennen, dat die ghene die niet en weten van haerlieder doot sijn meenende datse noch leuende sijn, gheuen hemlieden de handt. Ende en worden oock niet gheware dat gheesten sijn, voor datse wten ooghen verdwynen. Die ingheseten vanden lande wete*n* ghemeynelijc te voorsegghen die doot van groote princen, oft wete*n* tghene dat in ander verre landen ghedaen wort, door die gheesten die henlieden dat openbaren.

*Vande***n** *vreeselijcken gheluyde datmen hoorende is inde hollen vande steenrootssen die vast aende zee staen***.**

IN de Noordersche landen is ooc een seer schoone

prouincie die Angermanien is ghenaemt: daer die ingheseten vande*n* lande seer subtijle iaghers sijn, winnende daer door grooten rijckdom, want sy vercoopen die costelijcke vellen vanden beesten die sy vanghen ende makender groot ghelt af. Het sijn ooc seer goede ackerlieden: want sy en weten niet alleen die platte velden en*de* valleyen vruchtbaer te maken, maer oock die hooghe sijden vande berghen, ende dat door hulpe van vier ende sneeu. Want alsoo haest als den herft oft half September comen is, soo steken sy den brant inde dicke haeghen ende cruyden, ende vergaderen die asschens daer af by een, dewelcke sy weten alsoo te schicken teghen dat die sneeu vallende is, dat het lant door die vetticheyt vander asschen vet wordt al oft met mest bestroyet hadde gheweest, soo dat sy daer door veel meer ende veel beter vruchte*n* winnende sijn. Maer hier af sullen wy breeder verhale*n* daer wy vande lants neeringhe sullen schrijue*n*. Daer sijn oock in dit landt seer veel hooghe berghen, die den top tgheheel iaer lanck bedect hebben met sneeu, diewelcke seer wel te passe comen den ghenen die seylende sijn inder zee van Bothnie*n*, soo datse door het afsien vanden witten berghen seer veel sorghelijcke ende groote perijckelen weten te ontgaen ende die sekerste hauens in te nemen. Ten anderen als die schepen comen gheseylt tot ontrent den voet van dese berghe*n* het sy by gheualle oft anderssins, dewelcke staende sijn in een seer groote diepte: soo worden die lieden die inde schepen sijn soo verbaest en*de* veruaert door tgroot gheluyt van tslaen vanden baren teghen die steenrootsen, datse half doot sijn va*n* inckel vreese, ende soo beroert van herssenen, dat sy wel veel daghen sijn eer dat sy weder tot hem seluen comen, ten ware dat sy door cracht van riemen oft door eene*n* stercken wint terstont daer af drijuende waren. Inde voet van dese berghen sijn veel cromme ende stomme spleten en*de* ga-

ten die seer vremt vander natueren ghemaeckt sijn: inde welcke door die baren vander zee daer wt ende in slaende, midts oock die groote diepte vanden gaten is soo vreesselijcken gheluydt, dat schijnen te wesen groote donderslaghen die onder daerde ghegenereert worden. Daer hebbe*n* somtijts dwaese en*de* brootdroncken ionghers gheweest, die hebben willen ondersoecken meer dan hem van noode ende goet was, de oorzake van dit vreeselijck gheluydt, maer als sy ghegaen sijn tot aen den voet vanden berghe*n* om tselue te weten ende te ondersoecken, siende inde spleten, soo hebbense terstont ouerualle*n* gheweest van het water dat wt den bouensten gaten ende spleten soo oueruloedelijck inde schepen is gheuallen, ende oock vanden gheruysch vanden winde*n*, dat die schepen vol waters sijnde, sy seer auentuerlijck het leuen daer hebbe*n* ghelaten. Daeromme die schippers die wijs en*de* voorsinnich sijn van dat sy gheware worden ende va*n* verre siende die hooghe ende witte sneeuberghen, soo nemen sy die vlucht met neersticheyt, wel wetende dat sy vander natueren vermaent sijn niet naerder te comen maer te vlieden ende ontloopen alsulcken vreeselijck gheluydt, aenghesien datter anders gheen remedie vander natueren toe gheordineert en*de* ghegheue*n* en is: om datmen niet en soude claghen ouer die natuere die dat vreesselijck gheluydt daer is genererende, ende segghen dat sy gheen middel daer toe ghestelt en hadde om tselue te ondergae*n*. Iae dat meer is, soo wordt dit grouwelijck ghetier dat wt den berghen comt een deel mijlen van daer ghehoort vande*n* schippers inde locht, soo dat sy in tijts die wete hebbe*n* dat sy scouwen souden dat vreeselijck gheluydt, twelcke sy van by niet en souden moghen verdragen. Maer wat vander ghelijcker saken is gheuoelende en*de* schrijuende Vincent in sijne*n* spieghel der historie*n* int xxxvi. Capittel van sijnen xxiiij. boeck, stellen*de* die selue woor-

den die hy daer heeft gheschreuen sal ick v betooghe*n*. Int landt vande*n* Tartaren is eenen cleynen berch, inden welcken men seyt datter een gat is oft hol, waer wt dat inde winter soo stercken gheblaes van winden comt, datter nauwe eenich persoon*e* sonder groot perijckel, daer ontrent gaen oft voorby gaen mach. Maer inde Somer soo hoort me*n* altijts daer inne eenich gheruysch van winden, maer wt het hol en comt niet dan een soet windeken. Insghelijcks inde Noordersche zee oft wateren die toegheuroosen sijn, soo hoort men tieren onder het ijs, ende een vreeselijck gheluydt vanden winden die daer onder besloten ligghen, al oft groote ende vreeselijcke donderslaghen die inde locht blijuen hanghende, dewelke door die dichticheyt vanden wolcken niet en connen doorbreken. Maer hier af sulle*n* wy breeder schrijuen daer wy mentie maken sullen vande maniere va*n* visschen die men ghebruyckt ten ijse.

Vande Rootse die See Monick.

ONTRENT den eylande van Faren, twelcke voortijts subiect is gheweest den rijcken lande van Noorweghen, is ghestaen ende gheleghen eene*n* seer hooghen berch, inde groote zee Oceane, die vanden

schippers te rechte den Monick wort ghenae*m*t. Wa*n*t in alder manieren soo hy staet ende ghesneden is soo representeert hy natuerlijck eenen Monick, ende sonderlinghe ae*n*den top, dewelcke natuerlijck schijnt met een Monincs capproe*n* bedect te wesen. Welck rootse van sulcker naturen is dat alle die ghene die door storm ende ongheweerte in perijckel van verdrincken seylende sijn, ende by hem connen ghecomen wt den noot sijn ende van perijckel versekert. Iae dat meer is het is groot ongheluck voor den ghenen die door stormende winden hier ende daer gheiaecht ende gheworpen worden, als sy niet en connen ghewinnen den boort oft schoot van desen Monick. Want die Noorde ende Noortweste winden blasen daer ontrent soo gheweldich dat die schippers ende piloten ghewonghen sijn, om te gheraeken ende ontgaen wt den ghewelt ende roumicheyt vanden winden, allen haer sinnen, verstant ende nersticheyt te wercke te stellen ende haer wterste beste te doen om in alder manieren gae te slaen ende middel te vinden om haeren toeulucht te hebben tot dien Monick, als een hauen daer sy van alle perijckelen in versekert sijn. Daer sijn oock noch ander diuersche seer hooghe rootsen inde Noordersche zee, totten welcken die schippers seylende sijn hoe grooten storm dat oock is, wel wetende dat sy wt allen perijckel sijn als sy daer moghen aencomen ende versekert. Maer int aencomen van desen steenrootsen, ligghen int water verborghen veel blinde clippen, op dewelcke veel schepen bedoruen worden, sonderlinghe alst niet sterc en waeyt: maer als die windt gheweldich is en*de* stormende soo dat die zee verheuen ende opgheswollen is, soo worden die schepen seer auentuerlijck door ghesalueert, ende van alle perijckelen versekert. Ten anderen soo sijnder oock ander berghen sommighe vol valcken, ander vol rauen ende ander

met aernen, die door haerlieder ghetier en*de* sanck den schippers te kennen gheuen wanneer dat goet weder sal wesen om van daer te seylen, oft oock wijsen den ghene*n* die in see door de*n* storm in perijkel sijn, oft daer ontrent comen datse daer niet aencomen en souden. Daer sijn oock berghen van twiste, opde welcke ghebouwet sijn seer stercke sloten, principalijck in oostfinlandt, die ghestelt sijn opden inganck vander steenrootse ter causen vander oorloghen vanden Moscouiten, dewelcke soo vast en*de* sterck sijn ghemaeckt door conste ende van natueren, datmen eer die berghen innemen soude dan dese sloten van wat sijde datse oock bespronghen waren.

Vande ghecroonde rootse ende groote menichte van visschen.

OM dat wy niet achterlaten en souden eenich wo*n*der ende vreemdicheyt der natueren: soo wort v hier ghetoocht een groote zee rootse die staende is in west Bothnien, ontrent het wterste vanden Noorderschen lande*n*, inde procchie van Lul, int Bisdom van Vpsale*n* die in haerlieder ghemeyne tale wort genae*m*t Biuraklubben, dewelcke schijnt den ghenen die van verre daer voorby varen opden top gecroont te we-

sen oft drye tanden te hebben. Dese rootse is den ingheseten vanden lande, twelcke seer cloecke visschers sijn seer nut ende bequame: Want als sy in zee sijn waert dat sy niet en ghebruyckten tghesichte, scaduwe oft hauen van deser rootse, sy en souden niet vry moghen tzee varen noch niet wel haeren cost winne*n*. Want alsser eenen dicken neuel ende mist opgheresen is, sy en souden niet weten waer dat sy waren oft varen souden, ten ware door die schaduwe van deser seer hooghe rootse, dewelcke ghesien wort int middel vande wateren, soo dat daer door die schepen, die dickwils niet en weten waer sy sijn, gheborghen ende ghesalueert werden, ghelijck my selue gheschiet is int iaer M.D.xix. Want daer ontrent is altemets soo grooten ende donckeren neuel, dat die vooraen in een cleyn schip sidt niet sien en mach den ghenen die achter aen het roer sidt. Maer comende inde hauen, soo siet men aen den voet vander rootsen ouer al soo groote menichte van visschen ligghen, dat een mensche daer af verbaest is, ende ghenoech heeft aen het ghesichte. Want eens deels soo ligghense daer besproiet met zee water lancks het vlacke vanden voet vander rootsen ende twee oft drye bunderen landts wijdt ghespreyt, om te drooghen inde windt. Ander ende principalijck die meeste siet men daer hanghen aen hooghe ende langhe stocken te drooghen inde Sonne ende locht. Dewelcke voorseyde visschen sy bewaren oft om selue in haerlieder huys te ghebruyken, oft om te vercoopen den vremde cooplieden die wt verre landen daer comen om die selue te coopen: ende nemen in manghelinghe voor die visschen, coren, door dien dat graen niet seer wel rijpen wilt in haerlieder landt door die groote coude die daer is. Sy draghen oock van dese visschen voor een sonderlinge spijse byde wilde lieden die inde wildernisse woonende sijn, ende vermanghelen die ouer seer costelijcke

vellen, daer sy voort groot ghelt af crijghen. Va*n* dese visschen die daer hanghen te drooghen aenden voet van deser ghecroonder rootsen, comt soo stercken rueke, dat die ghene die derwaerts varende sijn, noch verre van daer sijnde die ruecke gheware werden. Die welcke een oorsake is dat altemets die schepen wesende in perijckel vander zee, die schippers salueren tschip lijf ende goet.

Vande vloet ende Ebbe inde Zee Oceane.

INDE Chaerte van Gothlant die ick ghemaeckt hebbe, oft in mijn descriptie vanden Noorderschen landen, hebbe ick ghestelt seker hoeken vander zee Oceane, aende canten van Noorweghen te weten Roest ende Loffoeth tusschen welcke twee is ligghende een drayende wiel, twelcke soo sorghelijck ende periculeus is, dattet alle schepen die onuersiens daer ontrent comen met sijn rasch ende hastich ommedrayen in een ooghenblijck tijts is verslindende, niet teghen staende wat cracht ende nersticheyt dat die schippers daer teghen sijn doende: en*de* sonderlinghe die ghene die de natuere vander plaetse niet kenne *n*, oft door stormende winden daer gheiaecht sijn, oft die het naken-

de perijckel door vermetenheyt niet achtende en sijn. Daeromme die cooplieden van Duytslant, die desen wech op willen seylen, hueren die gheschickste schippers ende piloten die sy weten te ghecrijghen, die dicwils die reyse al daer ghedaen hebben, ende door langhe experientie gheleert hebben, hoe datse nu crom, nu rechte varende, alderbest die periculen ontgaen en*de* schouwen moghen. Dese weten hen soo te gouuerneren met hulpe vanden compasse, in huerlieder reysen dat sy nimmermeer en vallen in dit draeyende wiel: want sy en nemen die rechte streke niet van het quartier daer sy begheeren te wesen, maer veranderen dickwils den wech van herwaerts, dan derwaerts varende, ende dat principalijck als sy comen ontrent die seer bewoende plaetsen Andan en*de* Trondan, ende ontrent die ander drye eylanden die gheleghen sijn aen het deel vander zee dat Mostastrom heet, daer de zee onghelijck veel rouwer ende holder gaet dan op ander daer ontrent ligghende plaetsen: Want daer sijn groote diepe hollen inde welcke als het water metten vloet in is comende, soo verheft en*de* blaest he*n* op den stroom, ende metter Ebben soo schiet dat water soo snel ende vreeselijck weder wt die hollen als eenighe riuiere ter werelt mach loopen. Daeromme (gelijck wy gheseyt hebben) soo ist seer sorghelijck te seylen door dese zee, want daer blijft veel volcs in dese drayende wielen als sy met quaet weer ende storm daer ontrent varende sijn. Ende dat meer is, seer selden comender eenighe stucken vanden verdro*n*cken schepen te voorschijne, oft ist datter comen, soo sijnse soo ghemalen ende soo ghebroken van het slaen teghen die clippen, datse schijnen met haer ouertrocken te wesen

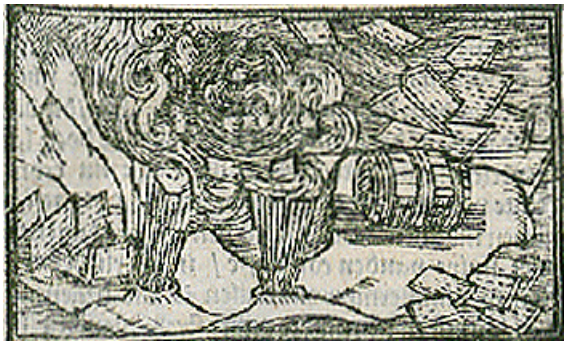

Vande groote perijckelen die inde Noordersche see gheleghen sijn, ende vande wonderlijcke nature vanden ijse.

INT voorgaende capittel, hebben wy verclaert hoe sorghelijck dat te seylen is inde Noorweghsche zee, ende sonderlinghe ontrent dat wijde drayende wiel, daer soo veel schepen in verdoruen worden, ten sy dat die schippers ende piloten seer nerstelijck toesie*n*. Ende datse noch veel sorghelijcker is makende, sijn die seer langhe nachten, die stercke coude ende vorst ende op sommighe plaetsen die blinde clippen ligghende onder het water als hooghe torens, ende oock die groote wreede ende afgrijselijcke monstren ghelijck wy breeder verclare*n* sullen daer wy vanden monstre*n* sullen schrijuen. Ten anderen soo sijnder oock groote schollen aen een gheplact ouer eynde staende als mueren van groote huysen die vanden stormende winde*n* verdestrueert sijn, hellende al oft sy terstont die schepen te gronde vallen souden. Maer noch sijn al dese periculen veel lichtelijcker te verdraghen, dan te vallen inde hande*n* vande ianckers van Yrlant. Dewelke (als wy met veel exemplen souden moghen ghetuyghen, die hier lanc souden vallen te verhalen) hebben voor een maniere als sy sien sommighe lieden die be-

naut sijn ende ghequelt door die toormenten vander zee, dat sy die roepen al weenende ghelijck oft sy medelijden hadden met henlieder ongheluck. Maer soo haest als sy te lande comen sijn, soo nemen zy al datse hebben ende beroouense van huer goet, ende sendense dan half doot wederomme in haerlieder ghebroken schepen. Voorts aengaende nu datter seer is te verwonderen, vande natuere vanden ijse, me*n* hout voor warachtich dat aende canten van Iislandt (soo ons Saxo beschrijft) het ijs met seer grooten hoopen aencomt: maer ist datter yemant is die van dat ijs neemt en*de* steket in eenen pot om te bewaren, hoe groote nersticheyt dat hy daer toe doe*n* mach, soo salt nochtans terstont verdwijnen ende quijt wesen, ende die reste van alsulcken maniere van ijse, scheet tersto*n*t va*n*de rootse die daer in zee staet, en*de* treckt inde vlacke zee. Maer het wordt wel bewaert inde woeste ende groote wildernissen, iae als die sonne is int teecken Leo dat is inde Hoymaent ende inde Oostmaent en*de* dat principalijck onder die dornen vanden Ieneuer boomen, oft onder het caf inde groote schueren, ende onder die latten oft tacken vanden pijn boomen ende int herte vande Somer soo halent van daer die wellustighe dronkaerts ende legghent int bier oft inde wijn als sy begheeren te drincken. Maer daer en is niemant die hen verwondert eenighe sneeu te doen in sijnen dranck, wat dranck dattet sy, om datse niet en is ghesuyuert van haer slijmicheyt ende vuylheyt, want daer ghemeynelijck motten ende ghewormte in sitten ghelijck inde lakens doet.

Vande lere schuyten vanden seeroouers van Groenlandt.

ALS men wil vare*n* wter hauen van Westerbort die in Iislant is gheleghe*n* naer Groenla*n*t, soo moet-

men passeren die seer hooghe steenrotse die in see light Hutisack ghenaemt, twelcke half weghe is tusschen die voorseyde hauen en*de* groenlandt: al waer dat woonachtich is een soorte van zeeroouers, dewelcke ghebruyckende sijn leren schuyten om te varen soo wel onder als bouen opt water, alsoo sy willen: laghen legghende om van buyten te doorboorden het onderste vanden schepen met coopmanschap gheladen sijnde. Ick hebbe ghesien twee van dese leren schuyte*n* int iaer M.D.V. inde Bisschops kercke van Aushlou, bouen die kerck deure ae*n*de west sijde, die aende muer daer hanghende waren datse alleman sien mochte, dewelcke sint Haluart daer gheoffert waren, ende men daer seght datse Haquin die Coninck vanden seluen lande vercreghen hadde als hy met sijn oorloochs schepen was varende voor by die canten van Groenlandt vanden zeeroouers, die by auenturen in meyninghe waren ende aerbeydende om sijn schepen te doorbooren. Want die ingheseten van dien landen die pleghen ghemeynlijck eenen grooten schat te vergaderen met roouen, door dusdanighe listighe practijcken oft dierghelijcke bedrieghelijcke consten, doorboorende als vooren gheseyt is van onder die barders vanden schepen, soo dat die schepen terstont vol waters comende haestelijck verdrincken.

Vande ongrondelijcke diepte, die aende canten van Noorweghen is.

ANDE canten van Noorweghen is op sommighe plaetsen, sonderlinghe ontrent die hooghe rootsen soo grooten diepte, datter de grondt niet te vinden en is, al warender soo veel coorden aen ee*n* vast ghemaeckt ende met een loot neder ghelaten als men in een seer groot schip soude moghen laden. Het welke gheschiet wter natueren vanden rootsen. Want

hoe die berghen ende rootsen hoogher inde locht opstekende sijn, hoe dat die diepte aenden voet vander rootsen onmetelijcker en*de* ongronderlijcker is, soo dat het minste deel vanden berghen bouen die wateren staende is. Ten anderen soo sijn die voeten van dese berghen soo vol diepe ende cro*m*me loope*n*de spleten ende holen, dat niet wel moghelijck en is te ondersoecken met coorden die met een loot nederghelaten worden waer lancks dat die gaten ende holen streckende sijn. Daer werden oock gheuonden int eylandt van Bornholm het welcke subiect is den Coninck va*n* Denemarcken, meers die niet wijdt en sijn, maer soo diepe dat die grondt niet metelijck en is. Int landt vanden Dalkeerlen is oock een meer dat Runden is ghenaemt om dat rondt is, daer gheenen grondt gheuonden en wordt. Int Coninckrijck van Sweden niet wijdt vande Coninckklijcke stadt Stocholinen tusschen die stee*n*rootsen is een plaetse ghenaemt Rondisualia, dat is te segghen, een rondt wiel, daer men oock gheenen grondt en can gheuinden. Noch sijnder oock veel putten ende cleyn staende wateren, daer men dickwils te vergheefs heeft gheaerbeyt om die grondt te vinden. Inde berghen ende rootsen sijn oock seer langhe ende enghe spleten al oft sy met ijsers ghehouwen ende wtgheholt waren, loopende in doncker afganghen: Inde welcke een soo vreeselijck gheluyt verweckt wort alst water al ruysschende daer in loopt, weer dat stille water oft storm is, dat die ghene die ontrent die gaten sijn, met soo gheweldighen gheclanck oueruallen werde*n* datse langhen tijdt beswijmt ligghen sonder iet te hooren, ten sy datse seer haestelijck die ooren achterwaerts trecken

Vande hauens mette ijseren ringhen.

Naer dat wy gheseydt hebben int voorgaende capittel, wat ongro*n*deerlijke diepte datter is aende cante*n* van Noorwegen tusschen die seer hooghe berghen ende steenrootsen, soo willen wy nu beschrijuen die maniere, hoe dat die ghene die daer aen comen gheseylt, sullen moghen sonder ancker wt te worpen tusschen die cro*m*me ende rootsachtighe diepten metten minsten perijckel ende al daer sekers vast make*n* haerlieder schepen. Om deser saken wille soo siet men daer groote ijseren ringhen die meerder ende wijder sijn dan eenighe grooten schilt lancks de zeecant inde sijden vanden berghen met ghesmolten loot inghesedt ende vast ghemaeckt: die in voorleden tijden door liberalicheyt ende ten coste vanden goede Coninghen van Noorweghen daer ghemaeckt sijn, principalijck lancks den ca*n*ten die streckende sijn nae die rijcke stat Berghen in Noorweghen: om dat die schippers alst noot is ende vanden storm ghedwonghen worden te comen onder die rootsen om die schepen te salueren, souden terstont de touwen moghen worpen door die ringhen ende vast maken, ende alsoo hen seluen berghen tusschen die diepte vanden rootsen. Niet te min tis seer van noode dat hy seer wel ke*n*ne die ghelege*n*t-

heyt van desen Noorweechsche cante*n* eer hem yema*n*t veruoordere in dese hoecken tusschen die rootsen te steken: midts die blinde clippen die daer ontrent verborghen ligghen. Want die de gheleghentheyt niet en kennen van desen, en sullen daer nimmermeer wt oft inne gheraken, maer wel teghen die clippen die schepen te groonde seylen, als breeder hier naer sal verclaert werde*n* datter wy sullen schrijue*n* vande zeeroouers ende ander vianden orloochs schepen. Daeromme ist datter eenighe orloochs schepen oft zeeroouers met ghewelt willen aen lant comen, oft door storm inne gheiaecht worden, ende niemant en hebben inde schepen die de gheleghentheyt vander plaetsen kennende sijn, soo blijuen sy seer dickwils daer te pande, ende ligghen en steruen van honger dat een scherp sweert is, oft bederuen van coude, oft werden va*n* die vanden landen iammerlijck doot gheslaghen, soo dat sy sonne ende mane schijnen teghen te hebben. Maer die van dusdanighen ellendighe fortuynen meerder bescheet begheert te weten, die mach lesen die Cronijke van Denemarcke ende van Noorweghen, en*de* sonderlinghe van Coninck Christierne die tweede van dien name, ende sal vinden dat hen groote ende deerlijcke fortuyne in alle saken is gheschiet. Ende daero*m*me soo vreesen ghemeynlijck die vianden tusschen dese steenrootsen te comen, op datse niet argher ghetraciert en werden vande blinde clippen inde gront gheworpen, dan vanden openbare vianden wesende inde vlacke zee.

Vanden periculeusen doorganck op die berghen Scars en Sula, staende tusschen Sweeden ende Noorweghen.

INDEN Noordersche landen is een landtschap gheleghen dat Ie*m*pthia is ghenaemt, het welck van ouden tijden metten houe van Westerhuysen heeft

toebehoort den Aertsbischop van Vpsalen. Die ingheseten van desen lande soo wel als die vremde, begherende te reysen wten lande inde somer, moeten reysen door eenen vreeselijcken ende periculensen wech ouer die seer hooghe berghe*n* Scars ende Sula, daer sy inde winter veel corter ende naerder met minder perijckel ouer die veruroosen meersschen, staende wateren ende riuieren reysen moghen daer sy willen. Want dese seer woeste berghen (soo dat des ghelijcs gheen en sijn in gheheel Europen) hebben deuren oft groote gaten die ghehouwen sijn inde voet vanden berghe om door te passeren in seer harden steen, op de oost sijde vanden berghen, dewelcke daer ghemaeckt sijn eens deels door nature ende oock eens deels ten coste vanden Coninghen vanden lande, diese hebben doen door houwen tot oerboor ende profijte vanden ghemeynen lande. Maer als me*n* ghepasseert is door desen inganck, soo gheuoelt men al ist int middel va*n*de somer tusschen die sijden vanden berghe soo grouwelijcken coude, dat die ghene die daer door gae*n*, ten sy dat sy wel ghedost ende voorsien sijn van cleedere*n* ghelijck oft winter ware, comen in sulcken perijckel en*de* extremiteyt midts die haestighe veranderinghe vander locht, datter bycans gheen hulpe oft remedie toe te doene en is: het welcke gheduerende is tot dat sy comen ten einde van desen weghe door die diepte va*n*den berghe ende valleyen tot boue*n* op de hoochte vanden berghe. Ende naer dat sy bouen comen sijn, soo gheraken sy altemets int afgaen vande*n* berghe*n* (twelke seer veel daghen is ghedueren*d*e) te comen in meerder perijkel dan sy te vooren ghehadt hebben, principalijck als die hanghende brughskens die met houters vast ghemaeckt sijn aende sijden vande*n* berghe, ghebroken sijn doort vallen vander snee, oft vanden boomen die door ongheweerte omme ghewaeyt sijn, oft vanden steenen die den berch af gheuallen sijn:

want dan en hebben sy anders gheenen troost noch hulpe, dan dat sy wachten tot dat die vanden la*n*de comen en*de* vermaken versaemder handt die ghebroken brughskens, aenghesien datter anders gheenen wech elders en is ligghende, om ouer die hooghe berghen en*de* seer diepe dalen te passeren. Daeromme om dese en*de* der ghelijcken saken dinckende, soo draghen sy met henliden als sy van huys reysende sijn cost ghenoegh om te eten, niet meer oft min dan oft sy van stonden aen gaen soude*n* om een slot te bewaren dat beleghert soude werden: maer voor die beesten en behoeuen sy gheen prouisie, om dat sy ouer al garse*n* waters ghenoech vinden. Want onder wegen soo springhen talle*n* cante*n* wt den gheberchte seer oueruloedighe goede fonteynen, die om die soeticheyt vanden water seer ghepresen worden. Ten is niet te verwonderen dat die reysende lieden soo veel aermoede ende swaricheyt hebben int afgaen van desen berghen: want sy moeten seer scherp toe sien ende behendich wesen als sy comen opt hanghen vanden berghen, twelcke sy niet wel schouwen en moghen, dat sy niet en vallen, sonderlinghe daer op deen syde gheenen wech en is ligghende, oft daer de*n* wech vol steenen light die va*n* bouen den berch afgheuallen sijn. Ten anderen de weghen sijnder soo smal, dat die lieden ende beesten die niet ghewoone en sijn alsulcken weghen af te gaen, gheraken te crijghen een drainghe int hooft ende schemelinghe inde ooghen datse dickwils van bouen af vallen sonder opstaen.

*Vande steenen beelde*n *die op die hooghe sneeuberghen ghestelt sijn*.

Daer sijn oock noch ander berghen ghestaen ende gheleghen, die welcke scheydende sijn Sweden vanden rijcke van Noorweghe*n*, geheete*n* inde ghemeyne tale Dorffrafiel, oft (soo ghy lieuer hebt) Dofrini

die soo groot ende soo hooghe sijn, dat die ghene die naer Oosten oft westen reysende sijn, veel dachreysen noch van daer wesende, midts de sneeu die altijts onghesmolten daer op ligghende, die selue sien moghen ligghen blinckende, al oft witte wolcken waren die seer dicke hanghe*n*de waren int hoochste vander locht. Ende voorwaer die sneeu light daer soo dicke op die berghen, dat altemets die ghene die den berch opgae*n*de sijn doort onuersinnich afuallen vanden sneeu op den wech besloten werden, daer sy meer arbeyts ende last lijden om wt te gheraken, dan oft sy tusschen die schollen op eenen ijs ganck waren besloten. Dese inconuenienten considererende die seer goede Coninghen die voortijts in Noorweghen gheregneert hebben, soo hebben sy door goede voorsichticheyt ende liberaelheyt gheboden, dat men seer hooge steene*n* beelden soude maken wt eenen steen ghehouwen, dewelcke men soude ouer eynde stellen wel vast met loot oft ijser inghesedt (om datse door ghenen storm om verre soude wayen) lancks de weghen vanden berghen. Ende is oock warachtich, dat men heeft beuonden int Coninckrijck van Sweden, dat die voghelkens vlieghende ouer die sneeu, doort slaen vanden vlueghelen hebben gheroert cleyn clonterkens van sneeu, die welcke int nederuallen vanden berghe ghedreuen sijnde vanden Suyden windt soo groot sijn gheworden, datse huysen ende sloten ter neder gheuallen hebben ende ghedestrueert. Daer staet op dese hooghe berghen, een herberghe, daer hem den reysende man die moede ende mat is mach rusten ende vermaken, maer daer en is gheenen wijn te coope.

Hoe dat men gaet door die doncker weghen.

De Noordersche natien hebben gheuonden behendighe middelen om altemets alst van noode is oft

profijt, te passeren by nachte die dicke bosschen, iae ende oock by daghe, sonderlinghe die woonende sijn int wtterste vanden Noordersche landen, daert langhe vooren ende naer het wintersche Solstitium eenpaerlijck nacht is. Daeromme die dese remedien hebben van doene, die gaen soecken verrotte scorssen van eecken boomen, ende stellense op diuersche plaetsen lancks die weghen daer sy gaen willen, om dat sy doort licht dat die schorsse van hem is gheuende, souden moghen haerlieder reyse volbrenghen. Ende niet alleene en is die schorsse hier toe dienende, maer oock het hout alst verrot is, ende het duyuels broot, (dat men Agaricus heet) dwelcke op opperste vande eecke boomen is groyende: en*de* alle drye dese saken sijn lichtende by nachte, ghelijck sommighe vlieghende wormkens doen, die ontrent het beghintsel vanden Herft vlieghende sijn. Maer door datse terstont van dat die coude aencomt vergaende sijn, soo en worden sy nerghens toe ghebesicht. Ende daeromme vergaren sy ghemeynlijck verrotte eecken houdt op schorssen, ende Agaricus (twelcke sy doort lichten terstont vinden inden bosschen ende velden) niet alleene om achter lande door die doncker passagien mede te gaen, maer oock om achter huyse tselue te ghebruycken, en*de* daer mede gaende als met een barnende keersse, op plaetsen daer veel brandelijcke ware, die terstont soude moghen ontsteken ligghende is, ghelijck inde winter schueren die vol hoey ende stroo ligghen. Daer worden oock wel lieden gheuonden die soo scherp va*n* ghesichte sijn, dat sy hen derren vermeten alle dinghen te siet oft te doen sonder eenich licht van keerssen oft ander dinghen.

Vanden lichten ende tortsen van pijnboom haut ghemaeckt.

AENGHESIEN dat die Noordersche natien

subiect sijn en*de* ghewoonlijck hebben seer langhe nachten, soo ghebruycken sy veelderande manieren van lichte, om huerlieder huyswerck en*de* andere saken die sy te doene hebben te moghen doen. Die ghene die onder den Noorderschen Pole woonachtich sijn, ghebruycken inde winter, int barne*n* vanden lichte, smout van groote zee vissche*n*, om te doene al dat sy doe*n* moete*n*. Het welcke sy in haerlieder ghemeyne sprake heete*n* traen oft lyse, om dat wel lichte*n*de is: Twelcke alder meest wort ghebruyct daer groote huysghesinne*n* sijn oft in kercken daer altijts licht moet ghehouden worden ter eere*n* va*n* dat waerdich lichaem Christi. Maer om dat by nachte vande*n* kerckhulen ende nachtrauen niet en soude wtghesopen worden, soo wort die mont vander lampe met een ijseren trailliken oft roosterken ghedeckt. Men ghebruyckt oock ouer al inde Noordersche landen in stede van keerssen tortsen die van pijnboo*m* hout ghemaect sijn (dat een natuerlijcke vetticheyt in hem heeft) tot allen dinghen die sy te doene hebben en*de* dat in deser manieren. Sy nemen een deel dunne latten van desen houte ghemaect ende stekense in haerlieder riemen: en*de* ist dat sy beyde de hande*n* onledich hebben, soo steken sy een van dese houten latten aen het een eynde ontsteken sijnde inde mont oft aen haerlieder hoet, en*de* gaen alsoo daer sy wesen wille*n* son-

besloten ligghen veel diuersche eylandekens. In dit staende water comen gheuallen meer dan xxiiij. groote riuieren, dewelcke al tsamen maer eenen wtganck en hebben, alsoo wy hier naer sullen beschrijuen. In dit Meer en*de* daer ronts omme staen veel triumphante huysen, dewelcke toebehooren edel lieden vanden lande, maer het principaelste ende schoonste van allen is het castel Lectio ghenaemt het welcke staende is op een hooghe rootse, ende is daer doen make*n* gheweest bijden bisschoppen van Scare*n*, int welcke staet eenen put diepe wesende meer dan CC. voeten die ghehouwen is in een harde stee*n*rootse. Ende en is niet alleene met ijseren instrumenten soo ghehouwe*n*, maer ooc metter vlammen van CCC. sijden vet specks, die daghelijcx ende dach voor dach int gat onsteken werden ende wederomme gheblust. Want die lieden van die*n* lande hebben met experientie beuonden dat ghee*n* dinghen ter werelt die hartheyt vanden steenen soo haest dooretende ende doortreckende is dan speck oft smeyr vanden verckens. Ontrent dit meer sijn oock gheleghen twee seer oude steden als lidecopen ende Tinguallien, dewelcke seer rijcke ende machtich sijn, door sommighe mijnen van ijser ende stael dat wter maten goet is, die daer ghegraue*n* werde*n*. Het tweede Meer is Vether ghenaemt, int welcke ee*n* water is dat groene schijnt te wesen maer soo claer en*de* doorluchtich dat men eenen haluen stuuer soude moghen sien ligghen op de gront. Vast aen dit Meer staet een vermaert clooster van S. Brigitten ende haerder dochtere*n* S. Cateline, dewelcke dat clooster ghefondeert hebben ende seer rijckelijck begaeft ende voorsien van renten. Aende suydtsijde niet verre van desen staende water is ghestaen ende gheleghen een stadt Ianocopen ghenaemt, dewelcke seer vermaert is door dat die Coninghen vanden landen altijts daer houdende sijn die ghemeynen raet aengaende die ghemeynen saken

vanden lande. Opde Noort sijde van desen Meer, sijn goede mijnen, die nummermeer wt ghegrauen sullen werden. Ten laetsten, soo staet daer oock een clooster Aluastra ghenaemt, dat ten tijden van S. Bernaert daer ghefondeert is gheweest ende seer costelijck ghesticht, ende wel begaeft met goede renten. Niet verre van desen clooster in een dorp ghenaemt Tolstada, wert Coninck Suercher op eenen Kerstnacht metten toom vanden peerde van sijnen stalknecht doot gheslaghen. Het derde Meer is ghenae*m*t Meler: ontrent het welcke lancks den oeuer steden, sloten, ende triumphante huysen vanden edel lieden ghestaen ende gheleghen sijn. Bouen dien niet verre van daer soo sijn opt vaste landt sommighe rijcke Mijnen van siluer, coper ende ijser die tot gheenen daghen en sullen wt gheput worden, dewelcke ghee*n*ssins en sijn te schatten wat sy waerdich sijn. Ende hier om ist dat die Coninghen van Sueden ende van Gothlant, niet minder van rijckdom ende schats haluen gherekent en wort, dan eenich Conink die in Europa wesen mach. Int gheberchte vanden wilde Lappen sijn oock Meers van soet water, dewelcke ghenae*m*t sijn Lulatresch, en*de* sijn lanck CCC. Italiaensche mijlen ende C.xx. breet. Noch sijnder veel ander die daer ter sijden af ligghen, dewelcke niet wt soo lanck en sijn noch soo breet, maer soo vol visschen, datter in Europen iae inde ganssche werelt gheen der ghelijcken en sijn. Onder den Polen is oock een seer vermaert Meer, het witte Meer ghenaemt: ende een in Finlant dat Pienthen heet met ontallighe ander Meers, staende wateren, riuieren ende ander fonteyn aderen.

Van de speluncken der roouers ende Moorders.

INT voorgaende capittel is gheseyt als dat int Meer Vener ghenaemt gheuallen come*n* die seer hoo-

ghe berghen van Noorweghen ende Sueden xxiiij. groote riuieren: ende al ist dat sake datse met ee*n* groot gheruysch al drayende vallende sijn in dit Meer, nochtans door die berghen die daer ronts omme stae*n* soo en isser maer eenen wtganck, die welcke soo snel is en*de* met soo grooten ghetier en gheruysch dat men weel twintich Italiaensche mijlen verre tselue hoorende is: ende werdt in haerlieder ghemeyne sprake ghenaemt Trolhetta, twelcke is te seggen capproen vanden duyuel: ende dat by auentueren om de vreese ende veruaerheyt diet door sijn groot geruysch den lieden aendoet, vallende in vlacke marassche, oft om dat onder de*n* afganck vanden berghe daer sy ouer comt gheuallen, is een vermaerde spelunke van roouers, dewelcke maer eenen secreten ende nauwen inganck en heeft, die alleene vande roouers en*de* straetschenders bekent en*de* ghehanteert wort, om des wille dat die riuiere, die seer gheweldich en*de* al drayende is loopende, is ee*n* yeghelijck benemen*de* die suspicie die hy soude moghen hebbe*n* van dat daer eenighe vergaderinghe van schelmen en*de* dieuen gheschiede*n* soude. Dewelcke principalijck inde somer daer ghehoude*n* wert. Maer inde winter soo worden sy terstont ghemelt door den roock diemen daer siet wt vlieghen, en*de* van stonden aen gheuanghen ende gheiusticeert, ende den roof vanden costelijcken huysraet, siluer en*de* gout ende van costelijcke velle*n* wort gheconfisqueert tot behoef vande*n* Prince, ten sy datter binnen veerthien daghe*n* iemant wettelijc comparere, die doen blijken mach de*n* rechte ghenoech wesende dat he*m* tselue ghesloten ende ontweldicht is: de*n* welcken (in sulcken gheuallen) naer wettelijcke statute*n* en*de* ordonantien weder ghegheuen wort dat he*m* ghesloten is gheweest. Maer alsoo verre dat daer niemant en compareert, soo wordet vercocht door beuel vande*n* Coninc en*de* tghelt daer van come*n*de wort geimploieert totte*n* gemeyne*n* profijte als in scepe*n*

te reeden, dewelcke gheleyt worden inde riuieren die in zee vloyende sijn, oft het wort bijden officiers gheimployeert totter fortificatie ende reparatie vanden mueren ende vesten van steden ende sloten vanden lande.

Vande groote excellentie ende scoonheyt vanden huyse ende slote Aranes ghenaemt.

Al is dat sake dat die Coninghen van Gothlant in voorleden tijden meer gheneghen sijn gheweest tot orlooghen dan tot eenighe ander saken ter werelt, meynende datter gheen meerder ghenochte noch recreatie en was, dan die wapenen te hanteren, ende door periculeuse ende schare bataillen, victorie te vercrijghen ende prijs ende eere te verweruen: nochtans soo hebbender sommighe van henlieden gheweest, die ghedacht hebben noch wat hofuelijckers daer by te voeghen, als hueren naercomers achter te laten, seer triumphante ende oock profitelijccke huysen, ghelijck men beuindt dat ghedaen heeft eenen ghenaemt Scarin, dewelcke een seer machtich prince was ende heere ouer gheheel Gothlant, die tot een sonderlinghe exe*m*ple ende memorie in Westgothlandt een seer schoon ende hofuelijcck huys heeft doen maken, daer hy ghemeynelijck sijn hof was houdende: ende dat ter liefde*n* van Sidagher die Coninck van Noorweghe*n* die sijn naghebuer was en*de* oock van sijnen bloede en*de* maechschap: begherende hem van wooninghe ende vrientschap alsoo naer te wesen, als hy hem naer van bloede was. Dese heeft seer voorsichtich en*de* wijselijck ghebouwet die stadt van Scaren in westgothlant, die van hem die naeme is voerende, op een seer bequaem plaetse, die wel beset was met staende wateren ende meersschen, dewelcke sijn naercomers door onachtsaemheyt hebben laten vergaen ende vervallen. In

dese stadt soo pleghen die oude Coninghen va*n* Gothlant haerlieder hof altijs te houden. Niet verre van daer soo siet men noch die lickteeckenen van een ander seer triumpha*n*t huys dat gheheete*n* is Aaranes, waer af die gheleghentheyt, mueren fatsoen sulcs is, dat hem een yeghelijck diet siet daer van niet ghenoech en kan verwonderen, ende daer toe derren wel stoutelijc segghen dat te dien tijden in alle de Noordersche landen, iae in geheel Europen gheen costelijcker noch triumphanter huys en is gheuonden gheweest. Maer wat isser dat by lanckheyt van tijden niet en verandert oft en vergaet. Niet te min die teeckenen vande*n* veruallen huysen, die moghen den naercomers ghenoech ghetuyghen vande groote pompuesheyt ende hoflicheyt vanden ouden Coninghen ende princen. Dit voorseyde huys ende hof hadde ronts omme ligghe*n*de alle die commoditeyt en*de* gherief, die oyt plaetse ter werelt soude moghen ghehadt hebben. Want op deen sijde tusschen Noorden ende westen soo staet dat groote ende breet Meer Vener ghenaemt, dat seer vol visschen is, dewelcke te passe comt om te stofferen van alderhande goede visschen het hof vanden Coninck. Op dander sijde int suyde light een slijckachtich marasch dat seer wijdt ende groot is, tot een eeuwich bewaren ende sterckte van desen huyse, het welke bouen ghedeckt staet met dunne gras en*de* cleyn ionghe boomkens: ende is soo saechte dat die ghene die daer op tredet niet allene metten voete*n* inschiet, maer oock gheheel ende al verslonden wordt. Want het slijck dat tot den gronde toe is sittende wesende niet dan ee*n* vuyle modder ende doolaghe, treckt naer hem die ghene die daer opcomen. Bouen dien soo loopender seer veel diepe beeckskens ghelijck fonteyn aderen door dese marasschen, soo dat men aen tslot niet gheraken en mochte, dan met menichte van brugghen, (die daer wel en veertich waren) ende door veel om-

meloopens ghelijck in een doolhof ende anders niet: ende dat en was niet alleene inde soomer, maer oock inde winter: want hoe seer ende hoe sterck dat vriesende was, soo een veruroosen die marasschen niet toe, om die heete dompen vanden solfer aderen die onder die marasschen ligghende sijn. Op die Oostsijde teghen die voorpoorte vanden huyse, die ouer landt maer eenen toeganck en hadde, waeren soo lustighe beemden ende goet vruchtbaer landt tot recreatie ende onderstant van desen slote, dat men gheen meerder lusticheyt en soude connen begheren: daer waren oock schoone weyden, ende hupsche iagherijen in velden ende bosschelkens, soo men noch ter tijdt aenden gront mach mercken, niet teghen staende dat het landt ouer veel ende langhe iaeren is onbewoent gheweest ende al ouerdeckt met seer dicke bosschen, ende ongheoeffent heeft gheleghen midts oorloghe, dieren tijdt, pestilentien en*de* mueterijen. Want soo een yeghelijck sien mach, men vindt daer noch staende die voren vanden ploechcouters in d'aerde, ende ouer al tusschen die hooghe boomen groote hoopen steenen, die wt den ackeren daer sijn ghedraghen om dat landt ghesuyuert wesende, te meer vructe*n* soude moghen voorbringhen. Het welcke een merckelijck ende vast teecken is datter onghelijck veel meer volcs heeft gheweest in voorleden tijden dan daer nu is, ende datse met minder ackers oock waren te vreden. Dit slot heeft in sijn meeste triumphe ende weluaert gheweest ontrent den iaere ons heeren neghen hondert ende vijfenvijftich, als die machtighe Coninck Olaus die men hiet Schotkoninck ghedoopt werdet van S. Sigfrit Aertbisschop van Wincester, die ten versoecke vanden Coninck van Enghelant Eldred oft Mildred ghenaemt, wt Enghela*n*t was ghecommen totten seluen Olaus om hem het Christen gheloue te vercondighen: die soo langhe op dit huys

was blijuende, tot datter een ander huys ghenaemt Husaby ghereet was ghemaeckt voor Sint Sigfrid ende sijnen medeghesellen om het selue te wyen ende heylich te maken. Dat ghedae*n* sijnde soo doopte hy die heydenen ende afgoden dienaers, die gheleert ende ontfanghen hadden het Christen ghelooue. Het selue deden oock sijn drye neue*n* int landt van Verendien, te weten Vnaman, Sunaman en*de* Vinama*n*, die hy int passeren daer ghelate*n* hadde, vanden welcken den eenen priester was, die ander diaken, en*de* die derde subdiaken, die te*n* laetsten noch alle drie ghelijc S. Ia*n* Baptiste metten sweerde sijn ghestoruen, ter belieften van eender vrouwen die in ouerspel was leuende. En*de* haerlieder lichamen sijn rustende inde groote kercke van Vexonien, daer sy van een yeghelijck in grooter waerdicheyt, ghehouden sijn. Maer van deser saken is breder mentie ghemaeckt inde historiën die mijnen seer beminden broeder ende voorsaet Ian die groote wt Gothlant heeft beschreuen.

*Vanden lustighen hof die opden hooghe***n** *berch Kindaber is ghestaen niet verre vande***n** *voorseyden huyse.*

In westgothlant staet een seer hooghen berch, niet verre vanden voorseyden slote, byden Meer Vener ghenaemt, die in haerlieder ghemeyne sprake Kindakulle is ghenaemt: Die welcke is soo hooghe dat hy ghesien wort vanden ghenen die int voorseyde Meer varende sijn, staende ghelijck een doncker wolck tusschen die ghespleten locht meer dan veertich Italiae*n*sche mijlen verre. Ende daeromme sijnder vele als sy door storm ende ghewelt vanden winden gheiaecht worden varende in dit Meer Vener, die welcke alle nersticheyt doen ende wterste cracht om te moghe*n* seyle*n* tot ae*n* den voet va*n* desen berch, om datse wel wete*n* dat daer een goede en*de* stille hauen is. Op de*n* top van desen berch is ee*n* seer lustige plaetse, daer sulke

lusticheyt is van bladeren, vruchten, cruyden, ende diuersche boomen die van selfs wassende sijn (wt ghesteken den wijngaert) ende spruytende wter aerden, dat men qualijck lustigher plaetse in alle den Noorderschen landen soude cunnen gheuinden: ende dat niet alleene om dat sulcken vruchten ende cruyden op ander plaetsen niet wel te vinden en sijn, maer oock om die soeten ruecke vanden boomen ende cruyden. Ende dat noch meer is, daer is een onsprekelijcke lusticheyt ende ghenoechte door den soeten sanck ende accoort van diuersche voghelen die daer singhende sijn in grooter menichte behaluen den papegay. Maer luttel sijnder die van deser plaetsen weten te spreke*n*, wa*n*t sy is alleene den ouders bekent. Ende ten ware oock niet goet datmense der ionckheyt soude wijsen ende te kennen gheuen: want hadde die ionckheyt eens die wete ende tgheuoelen van deser ghenoechten ende lusticheyt, het ware te sorghen dat sy souden verlaten die oude maniere van leuen ende haer seluen tot wellusten, iae tot oneerlijcheyt ende oncuysheyt begheue*n* daer sy naermaels seer qualijck oft nimmermeer en souden moghen afghetrocken werden ende weder tot eerbaer manieren ghebrocht werden. Want wellust bringht in ghewoonte, ghewoonte nootsakelijckheyt, ende die nootsakelijcheyt desperatie. Men vindt oock op ander plaetsen dan op desen berch, goet fruyts ghenoech als van appelen, peeren, criecken ende prumen, maer gheen en isser rijpe voor half Hoymaent, ende noch niet wel rijpe ghenoech. Iae dat meer is som va*n* desen vruchten, soo wel in houen als inde velden int wilde, werde*n* eerst rijpe alst begint te vriesen, soo datse blijuen hanghende aende boomen het meesten deel va*n*de winter gheheel bloot van bladere*n* sijnde. Maer dese vruchten sijn cleyne, ende scherper van smake da*n* eenighen asijn, om die coude diese belet te rijpen. Ende daeromme soo bringht men daer van ouer zee wt

duytslant veel wtlantsche appelen ende vruchten die rijpe sijn, die vanden ingheseten om haeren soeten smake seer beghert ende seer ghierich ghetен worden, waer door dat sy dickwils vallende sijn in groote ende swaere siecten ende dickwils steruen.

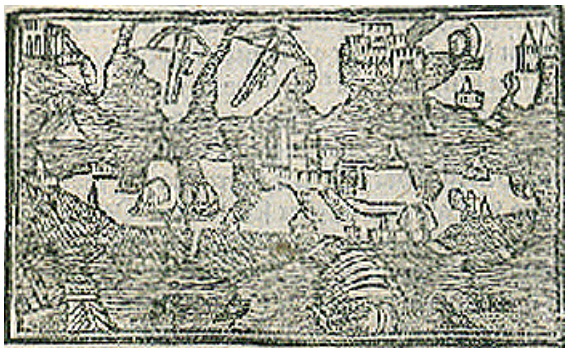

Van het schoone ende vruchtbaer eylant Elant ghenaemt.

ELANT oft oelant is een vanden eylanden die gheleghen sijn inde Gothsche zee, ende is het lustichste van die eylanden die daer ontrent sijn ghelegen, het welcke werdt ghescheyden van Suydtgothlandt met een cleyn armken vander zee. Ende al ist datse vanden alder meesten niet en is (die men in twee daghen soude moeghen door reysen) nochtans soo verbetert die duecht ende vruchtbaerheyt die corticheyt vande lande. Ten is niet te segghen hoe soeten ende welriekende cruyde dat inde beemden daer wassende sijn. In dit eylant wordt ghehouden ende opgheuoedt een groote menichte van cleyne peerdekens, die seer sterck sijn: iae die in cracht ende snelheyt veel ander groote peerden verre te bouen gaen: dewelke daer ghehouden worden tot dat die ingheseten oft vremde cooplieden die comen coopen voor huerlie-

der ghenoechten, ende wt voeren in verre landen om voorts te vercoopen voor een wonder der naturen. Want het sijn seer gheestighe peerdekens, die opt blasen vander trompette ende slaen vande trommel gheleert werden te springhen ende te danssen vanden camerspeelders die met sulcken guyghelinghen die cost winnen. Men leertse oock wel springhen ghelijck men die honden doet door ijser oft houten reepen die niet seer wijdt en sijn, ende oock al huppelende ende seer snel drayende, seer cort omme keeren. Als mense roept oft nompt met haerlieder name, soo doen sy tghene dat hemlieden gheboden wort vanden meester, soo luttel oft soo veel als den meester selue wil. Dese peerdekens eten wel als noot is drooghen visch die inde Sonne ghedroocht is oft abeelen hout, ende drincken wel wijn ende bier, iae datse droncken werden, ghelijck wy naer sullen verhalen als wy vanden wilde esels sullen schrijuen. Dit eylant is soo oueruloedich van vruchten, weyden, schaepen, ossen ende koeyen, ende visschen, dat machtich is niet alleene die ingheseten vanden lande te spijsen, maer oock ander landen mede: ende die ossen, schapen ende boter van desen lande sijn soo gheyresen als mense ouer see is voerende in ander landen, al oftse medicinael waren. In dit eylant hebben voortijts gheweest sommighe sterckten ende sloten, die soo wel die gheleghentheyt vander plaetsen als door conste van bouwen sterck ende vast varen: dewelcke som sijn verandert in kercken om den dienst Gods in te doene, ende oock dienende sijn tot beschermen vanden lande, ende die ander ligghen al door die orloghe woest ende verdoruen, wtghenomen een dat tot noch toe is ongheschent ghebleuen, het welcke het hoochste ende stercste was van desen lande, Borcholin ghenaemt, dat seer wel te passe comt met sijnder hoochte, den ghenen die hanterende sijn die Gothsche see, om die winden ende hauens

te moghen onderscheeden, ende sonderlinghe de*n* Inghelscen, Scotten, Zeelanders en*de* Hollanders, denwelcken die kennisse vande vermaerde plaetsen ende hauens van deser see seer van noode sijn. Dit eylandt is bijcans lancks die canten vander zee ronts omme bouen ende beneden met marbersteen besedt en xx. oft xxx. voeten al oftse seer curieuselijck met ha*n*den daer gheleyt ende ghemeist waren. Iae dat meer is soo ligghen Oostwaerts op het wterste van desen eylande veel lustighe hauens, daer men wt die vlacke see incomen mach; daer niet alleene van noots halue*n*, maer oock wt curieusheyt die vremde cooplieden ende schippers inne come*n* gheseylt, om te sien een sonderlinghe werck der naturen. In tijdt van paeys soo pleghen die Coninghen van Sweden ende Gothlandt in dit eylandt inde somer te comen passeren den tijt, om sijnder groote lusticheyt wille ende den tijdt ouer te bringhen met iaeghen ende vlieghen ende oock om dat die princen die woonende sijn ouer zee, als sy eenighe sake*n* van importantie met malcandere*n* te tracteeren hadden, midts die gheleghentheyt vander see, te ghereeder souden by een comen. Op die Noort sijde aen den oeuer van desen eylande staet eenen seer hooghen berch, die vanden schippers gheheeten is die maeght, om dat sy daer door souden alle quade fortuynen ende stormen der see ontgaen ende ontcomen moghen. Want die inde hauen van desen berge ligghende sijn, besche*n*ckense met seker ghiften ghelijcmen den meyskens placht te schincken als hantschoenen, sijde riemen en*de* ander ghelijcke dinghen, en*de* stellense met een vriendelijcke ghifte te vreden. En*de* voorwaer het schijnt dat hy verstant heeft naer dat sommighe vande*n* ouders segghen willen ende dat die*n* God vanden berghe niet ondancbaer en is. Want sy segghen dat wel altemets heymelijck sonder gheaduerteert sijn gheweest den ghene*n* die haer wat hadde*n* ghe-

gheuen, dat sy in een ander hauen vertrecken souden, om datse in gheen perijckel en souden comen: twelcke doende sijn gesalueert gheweest, daer ander die daer noch bliuende ware*n* verdoruen en*de* verdro*n*cken sijn gheweest. Men seght oock dat op een sekeren tijt vanden iaere op desen berch by een vergaderen alle die toouererssen vanden Noorderschen lande*n*, om haerlieder besweeringhe ende toouerye te moghen proeuen ende ondersoecke*n*: maer die alderlaetst ter feeste is comende, die wort vanden quaden gheesten seer swaerlijck ghepuniert. Niet te min ick en wil dit niet voor warachtich affirmeren, maer die ghemeynen roep die is daer alsoo.

*Vanden vermaerden Eylande Gothlant ghenae*m*t in Oostgothlant gheleghen.*

Dit eylandt is een deel van Oostgothlant, ende is alsoo ghenaemt, al oft men segghen wilde goet landt. Want Goth is te segghen in Gothscher talen alsoo veel als goet oft Godt. Ende ooc om die waerheyt te segghen het is een goet lant om veel oorsaken wille. Want daer woont goet volck inne, en*de* het heeft ronts omme goede hauens: het heeft oock wter maten goede landouwen, daer sijn goede ossen, koeyen, peerden, visscherijen, iachten, wateren, bosschen ende weyden seer goeden marber steen, ende ten cortsten gheseyt alle dinghen die een mensche soude moghen van doene hebben. Inde Noort contrye staet een seer schoone stadt Visby ghenaemt, inde welcke een seer vast ende sterck slot is staende. Dese stadt heeft in voorlede*n* tijden gheweest die principale coopstadt van alle die Noordersche landen, al waer soo grooten rijckdom was ende sulcken handel va*n* coopmanschap datter in geheel Europen qualick een der ghelijcken soude ghewest hebben te vinden.Want daer vergaderen by een Gotten, Sueetsche, Russen,

Denen, wt Pruyssen, Inghelschen, Scotten, Vlaminghen, Walen, Finla*n*ders, wt Sassen ende Spae*n*giaerts, ende elcke natie hadde sijn eyghen plaetse en*de* strate daer sy thuys waren ende woonden, niemant en werdt die vrijheyt gheweyghert, al datter comende was het sy te water oft te lande, en vonden daer niet dan paeys ende vrede: maer ghelijck gheen sake ter werelt eeuwigh is gheduerende, soo is daer alle*n*cskens den twist (die de verderuenisse is van landen en steden) ghecomen, door dewelcke datse vergaen is ende verdoruen, als veel ander nacien, landen ende steden die metten eersten seer ghefloreert hebbe*n* dicwils gheschiet is gheweest. Niet te min men mach daer noch sien aende veruallen plaetsen ende huysen schoone marbersteenen, dewelcke ghenoegh sijn betooghende, wat een edel vermaerde ende triumphante stadt, datse gheweest heeft. Want men siet daer noch huysen die ghewelft sijn, met ijser oft coperen deure*n*, metalen vensters, die voortijs hadden versiluert oft vergult gheweest, gheue*n*de goede ghetuyghenisse va*n*den onschattelijcken rijcdom die daer in voorleden tijden gheweest is. Maer naer dat den twist door haet ende nijdt met bedroch opgheresen is gheweest, soo sijn die ingheseten wt vreese van haerlieder goet te verliesen, allenskens vertrocken ende in ander omligghende steden gaen woonen, soo dat die Vandalen seer rijcke gheworden sijn, door den rijcdom die dese lieden daer ghebrocht hebben, ghelijck in voorleden tijden door die destructie van Cartago, Roome*n* op is ghecoomen ende rijcke is gheworden. Die eerste orlooghe die sy ghehadt hebben is gheweest als die armeye vanden Gotthen die wten lande soude trecken in Asien ende Europe*n* om nieu lant te gaen soecken, midts die onuerdraeghelijcke menichte van haeren volcke, in dit eylant alder eerst neder gheslaghen hadden. Seer langhen tijdt daer naer, soo sijn die

Lombaerden treckende wt de*n* eylande va*n* Scandien om derghelijcke oft meerder oorsake, in dit eylandt ghecomen met een groot heyr van volcke, om voorte doore te trecken in vremde landen: die welcke ten laetsten ghecomen sijnde in Italien sijn daer nederghesleghen ende blijuen woonende ende hebben daer oprecht een Coninckrijcke, ghelijck Paulus die diaken, int eerste boeck van sijnder historiën is ghetuyghende.

Bouen desen int Iaer M.CC.lxxxviij. soo heeft Magnus die Coninck van Sueden ghesliste die quade ende schadelijcke oorloghe, die tusschen die borghers van Visby was ende den anderen vanden seluen eylande: ende consenteerde die van Visby datse die veruallen mueren ende vesten vander stadt wederomme vermaken ende stercken souden. Albrecht die Coninck van Sueden ghebeden versocht sijnde bijden Heeren ende Vorsten van nederduytslant dat hy soude willen eenich middel vinden om te veriaeghen wt haerlieder zee die seer machtighe zee roouers die Vitalianen, versette dit eylant aenden grooten meester van Pruyssen voor twintich duysent duplons, dat is te segghen, nobels: welcke penninghen werden naermaels weder ghegheuen ende betaelt van die Coninghinne Margriete, die naer hem was succederende int rijcke van Sueden. Ende aenghesien datse dese penninghen hadde vergadert wten lande van Sueden, soo heeftse het selue eylandt wederomme ghebrocht aen die croone van Sueden, om ten eeuwighen daghen als eyghen patrimonie vanden Coninghen van Sueden beseten te worden. Saxo Gramaticus die gheschreuen heeft die Cronijcken van Denemarcke, schrijft in diuersche boecken hoe dat sonder eenich twijfel dit eylant altijts heeft gheweest vanden rijcke van sweden: proberende het selue door veel redenen: ten eersten om dat sy altijts een sprake ghe-

hadt hebben, ee*n*derande wetten, ordonantien en*de* manieren van leuen ghehadt hebben. Ten anderen om dat sy den Bisschop van Lincopen in Gothlant, als den ghenen die tChristen ghelooue daer int lant eerst ghebrocht ende gheplant heeft, onderdanich sijn: va*n*den welcken sy haer oordenen en*de* wyinghen heessche*n*de sijn en*de* ontfanghen. Alle die gheschillen die onder den schippers ter zee rijsen moghen, die worden in dit eylant ende sonderlinghe voor die wet van Visby bedinght, die welcke sententie gheuende sijn ter diffinitie*n* van dat een yeghelijc naer zee rechten toe te laten oft af te nemen is. Ende voorwaer dit recht vanden cooplieden alst wel ende rijpelijck ouerleyt is, slist veel eer die twisten ende gheschillen die ter zee onder den schippers souden moghen rijsen, dan die processen va*n* ander lieden die den landtsrechten aengaende gheschieden souden moghen.

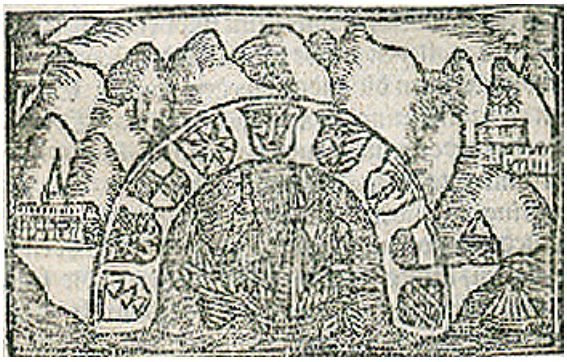

Vande wapenen vanden Coninghen ende princen van Gothlandt die ghehouwen sijn inden berch Hangoe.

Die nersticheyt ende sorchuuldicheyt die de Coninghen van Gothland voortijts ghehadt hebben en*de* ghedaen om haeren name en*de* hooghen lof eeuwich en*de*

onsteruelijck te maken, wordt claerlijck ghenoegh bewesen by die wapenen, schilden ende teeckenen die sy hebben doen houwen inde vermaerde plaetsen huerlieder naercomers tot een memorie ende ghedinckenisse vanden vromen feyten die sy ghedaen hebben: sonderlinghe in oostgothlant ende weestgothlant, en*de* in suydtfinlant in die seer triumphante hauen Hangoe ghenaemt, dewelcke die schoonste ende beste is die in alle die Noordersche zee wesen mach, en*de* by auentueren in alle die groote zee Oceane en is gheen die dese soude wesen te ghelijcken. Want alle schepe*n* van waer datse comen gheseylt moghen vrij daer inne comen, ende daer wesende soo sijn die bewaert niet alleene van storm ende ongheweerte, maer oock versekert voor den aenstoot der viande*n* en*de* zeeroouers (soo veerre dat sy hem seluen eenichsins willen helpen) door die natuerlijcke sterckte ende gheleghentheyt va*n* deser hauen. Ende dese hauen is seer lustich ligghende als een gheweldich casteel, int middel vanden berghen ende valleyen, inde welcke in die steenrootsen ghehouwen staen die oude wapenen vanden Coninghen en*de* vrome princen van Sueden en*de* van Gothla*n*t in goeder ordonantien, ende dat principalijck om die naercomers te betooghen hoe dat hier voortijts tot bewaringhe vanden landen, teghen alle vianden die huerlieden souden moghen eenighen aenstoot doen en*de* oueruallen, altijts ghereet heben gheleghen die schepen van orlooghen, op dat sy alst noot ware, terstont souden moghen wtsteken in zee met open vaendelen ende banieren den viande*n* te ghemoete. Iae noch opden dach van, soo hede*n* houde*n* ghemeynelijck soo wel die Coninck als die edelen vanden landen wt der ghelijcke oorsaken ligghende haerlieder schepen van oorloghen altijts verdich in de selue hauen, en*de* dat principalijeck om datse terstonts midst die vruchtbaerheyt vanden omlighende landen, alst van noode waere

huerlieder schepen van oorloge, ende oock de schepen vanden gealierden, ende die met henlieden verbont hebben souden moghen, voorsien ende stofferen van als dat sy van noode hebben, ende alsoo tsamen den vianden oueruallen, die in dese hauen souden willen vallen om de landen te hinderen ende te bederue*n*. In voorleden tijden soo heeft den goeden Coninck van Sweden ende Gothlant S. Erick, die va*n* Tauestre, Carele ende Bothnien ghedwonghen te aenueerden ende te ontfaen het heylich Christen ghelooue, naer dat hyse met een armeye te water ende lande hadde verwonnen, die den peys die henlieden ghepresenteert was, gheweyghert hadden te ontfanghen: wa*n*t dat grof en*de* bot volck en mocht anders niet bedwonghen, ghetrocken ende ghebrocht worden totten ghelooue Christi, dan met cracht van wapenen. Ende sonder twijfel (ghelijck Albert Crantz is schrijuende int .ix. boeck ende .xxxvij. capittel vande Cronijcke va*n* den Wandalen) seer groot is die liefde diemen heeft totten leeringhen ende traditien vanden ouders, soo datse qualijck moghen ghelaten ende vergeten worden. De Coninghen van Sweden als henliedeu eenich groot onghelijck ghedaen wort vande vreemde Coninghen ende Princen, die pleghen in dese hauen te doen publiceren ende wtroepen openbare oorloghe teghen die selue, ende daer ghereet te maken zijn armeye ende schepen van oorloghe, sonderlinghe tegen de Russen ende Moscouiten. Op dese selue plaetse soo worden oock onder behoorlijcke conditien weder omme byden ambassaeten vande vremde Princen de contracten van peys voor ghehouden ende gheconcludeert. Dat dese voorseyde tractaten meer op dese plaetse worden ghedaen dan op eenighe andere plaetsen vanden lande, dat geschiet wt ouder costuymen ende reuerencie die sy altijts totten ouders ende voorsaten hebben, ende dragen die daer inde rootsen

vanden berghen hebben doen houwen haerlieder wapenen tot een ghedenckenisse dat sy altijds daer waren vergaderende, om te tracteren saecken totten ghemeynen weluaert ende profijt: op dat die ghene die naer comen souden, aenmerckende die groote gestadicheyt vanden ouders, voor het weluaren ende profijt vanden ghemeynen landen, met eendrachticheyt tsamen spannen souden, ende de oorloghen aenueerden voor de liberteyt ende vrijheyt vander ghemeynten, ende het selue met eede vast maecken ende sweeren altijts te onderhouden. Maer hoedanighe wapenen ende schilden dat die oude Gotthen ende Coninghen van Sweden gheuoert hebben soo wel buyten als binnen haren landen, machmen ghenoech sien ende bekennen by de wapenen die men inde bouen ghestelde figueren siet ghefigureert, ende oock waert noot met redenen tselue te proberen ende goet doen; die oude Gotthen voerden hier voortijdts in haer wapenen eenen ghecroonden leeu seer gheweldich springende in een blau velt met dry witte baren achterwaerts siende: maer nu ter tijt voeren alleene dese wapenen die woonende zijn int oude ende oprechte Gothlant, betooghende door dese wapenen de nature vanden lande, dat is als sy die ouerhant hadden, dat sy den verwonnen souden sparen ende gracieus ende ghenaedich zijn, ende dat sy achterwaerts siende altijdts een ooghe int seyl souden hebben, ende weten wanneer dat sy behooren op te houden van ghewelt te doen. Maer Methodius die wil segghen dat die Princen van Gothlant als sy oorloghe voerden in haerlieden banieren ende standaerts een beerinne. Niet te min die van de selfste Gotthen haer afcoemste ghenomen hebben ende rekenende zijn, die hebben ghefingeert diueersche wapenen, elcke nacie naer dat haer belieft heeft. Want die van Denemarcken

ofte van Slesien hebben ghenomen eenen stier, die van Schlauonie eenen draeck, die Scythen een schipken, die Alanen, Bourgoignons ende Swauen hebben gheuoert een catte in haerlieder banieren ende standaerts, gehelijck Plutarchus dat is beschrijuende. Maer die Coninghen van Sweden pleghen in voorleden tijden te voeren in haer wapenen twee ghecroonde maechden int goude laken gecleet, staende ende omhelsende malcanderen in een groen wout oft bosch, hier door betooghende de excellencie ende hoocheyt vanden water Goddinnen die in haerlieder landt woonende waren. Maer nu so voeren sy dry gouden croonen in een blau velt, om dat sy betooghen ende bewijsen willen die ongronderlijcke wijdde ende grootheyt van haeren Coninckrijcken, de sware ende triumphante oorloghen die sy vromelijck gheuoert hebben, ende die oueruloedighe ende oneyndelijcken rijckdom die sy crijghende zijn wt haerlieder minen, die seer vele daer int landt zijn. De ghemeyne edel lieden hebben oock diuersche wapenen seer vremdelijck onderscheyden, insghelijcks soo hebben oock die Steden ende landen op datse te beter souden moghen ghestelt worden in slach ordene, als men slach is leuerende, den vianden int beschermen vanden landen ghelijck wy hier naer breeder sullen verclaren, daer wy sullen beschrijuen die ordonnancie die sy hebben int stellen vander armeyen.

Vande ghehelmde steenrootsen.

SEYLENDE wt de Duytsche zee naer het Noorden, ontrent dry daghen seylens, ende eer dat ghy coemt in de riuiere om te varen ende te come*n* nae die Coninclijcke en*de* triumphantelijcke stadt

Stocholmen int rijcke van Sweden, soo light daer een seer wonderlijcke hauen, de welcke in haerlieder ghemeyne sprake wort gheheeten Hielmsnabben oft Elgxnabben, om dat die wilde esels diemen heet in haerlieder tale Elga, daer by een plegen te vergaderen, ghetrocken wesende door die soeticheyt vanden winde: oft om dat die rootsen de welcke ter sijden van deser hauen staen, so schijnen ghemaeckt te wesen wt der naturen al ofter helmetten bouen op den top ghehouden waren: alleleens oft de mensche gheen weten ghenoech en hadde om harnas en*de* wapenen te smeden, ten ware dat hem de natuere dat oock leerende ware, en*de* wijsende wat den vromen crijchslieden, die inde Noordersche landen woonende zijn, van noode is totten crijchshandel. Maer voorwaer gelijck dese hauen seer wel vermaert is om de bequaemheyt ende gheleghentheyt vander plaetsen, soo dat des ghelijcken niet en soude wesen in gheheel Europen daer de schepen soo versekert ende bewaert zijn voor storm ende ongheweerte: also is de selue seer periculeus geweest den vianden, soo dat daer ghemeynlijck altijts het beghinsel, middel ende eynde van alle den oorloghen die inde Noordersche landen gheweest zijn met groote bloetstortinghe vanden vianden. Ende dickwils soo heeft die armeye ter zee vanden vianden, die door den storm ende ongheweerte inde vlacke zee niet en hebben moghen slach leueren, in dese hauen gheiaecht wesende, van haer vianden moeten bestant begheeren, oft haer ouergheuen van selfs oft door simulatie in ghenade van haren vianden, oft int perijckel staen van gheuanghen oft doot gheslaghen te worden, aenghesien dat sy anders niet en weten om ghesalueert te wesen. Want ist datse vande canten oft wter hauen in zee steken, so seylen sy opde blinde clippen en*de* rootsen met een cleyn stormken in gronde. Ende ist datse inde vlacke zee varen, so hebbense daer

den storm soo vreeselijck, dat sy gheensins ontcomen en moghen, soo gheweldich zijn daer waeyende de Noorde ende Ooste winden. Bouen dien so trecken die ingheseten vanden lande alle die teeckenen af die ghemeynlijck ghestelt worden ontrent die diepten en*de* hauens, om dat de vianden gheen middel en souden hebben om te moghen gesalueert worden: want andersins soo souden sy altijdts in perijckel wesen om van den zeeroouers oueruallen te wesen, die dese hauen souden willen innemen om haer quaetheyt te beter te ghebruycken: Niet te min desen niet teghenstaende, soo is het voorspel vander oorloghen daer ghemeynlijck altijts beghinnende.

Vande enghe passagien tusschen de rootsachtighe hauens.

BOVEN tghene datter vooren gheseyt is, soo ligghen inde Noordersche zee seer veele nauwe wtganghen ende inganghen die seer periculeus zijn en*de* te vreesen, ende sonderlinghe alsoomen wt de vlacke zee is comende nae die Coninclijcke stadt van Stocholmen, dat die hooftstadt vanden rijcke van Sweden is, de welcke seer sterck ende onwinnelijck is, so wel wter naturen ende ghelegentheyt als door fortificatie, soo datse wel te rechte moghen vreesen die dese stadt souden willen aenuallen ende bestormen, sonderlinghe als sy niet versekert en zijn ende voorsien van goede piloten ende ghetrouwe schippers, diese door dese enghe passagien souden mogen brenghen sonder eenighe schade. Maer de periculeuste en*de* alder sorghelijckste passagie van allen is Steendor, dat is te segghen de steenen deure, also genaemt, om haren enghen inganck, de welcke staende is ghelijck een halue Mane, wesende aende eynden seer scherpe hoecken ghelijck den punct van een sweert, daer de schepen tusschen duer varen, ende is op sommighe

plaetsen crom gaende ghelijck eenen torckschen boghe, het welcke oorsaecke is dat die schippers soo grooten vreese hebben als sy daer door varen: want alst mistich ende doncker weer is soo is men daer in veel meerder perijckel dan men is inde vlacke zee als daer opcomende is eenen verleghen ende gheweldighen storm. Niet verre van daer ligghen oock veel blinde clippen onder het water verborghen, soo wie dat daer op gheseylt comen, varen min oft meer dan oft sy al leuende in een graf ghesteten werden. Men vindet oock ghenoech beschreuen in de Cronijcken van Gothlant, dat voortijdts tusschen dese clippen veel duysenden Duytschen ende Denen, die onuersiens daer op gheseylt quamen, verdroncken gheweest zijn. Want sy quamen gheseylt in dese rootsachtighe enghe straten, meer met een opgheblasen hooueerdicheyt dan met voorsichticheyt, dat een oorsaecke is gheweest van haerlieder bederffenisse. Des ghelijcks is oock gheschiet op veel ander oorten vanden Noorderschen landen, daer veel blinde clippen ligghende zijn, de welcke van verre te sien schijnen den schippers te wesen seer groote balcken die wt den water kijckende zijn, soo datse veruaert zijn alleene vant ghesichte. De welcke clippen houdende zijn de namen naer de saecken ende feyten die daer gheschiet zijn oft naer de natuere ende gheleghentheyt vander plaetsen, ghelijck wy voren in dit selue boeck ghenoech verclaert hebben, daer wy gheschreuen hebben van het inbreken der riuieren. Ende dese clippen zijn meer gheureest vanden zeerouers, dan oft sy voren hadden eenen grooten hoop volcks ghereet staende om vechten.

Vanden Steenrootsen ende periculeusen wech tusschen de rootsen van Idebencken.

NOCH sijnder oock ontrent den canten van Oostgothland ende Sweden groote steenrootsen ende clippen, de welcke eens deels kijckende zijn wt den water, ende oock eensdeels niet, ende staen neffens malkanderen in een langhe rechte recke, al oft bancken waren die daer al willens ghemaeckt waren, ende sijn gheheeten in haerlieder ghemeyne spraecke Idebencken, op de welcke men altemets siet sitten die arme ende ongheluckighe schippers, als het schip ghebleuen ende verdroncken is: de welcke my oock ghereet soude gheweest hebben int iaer ons Heeren M.D.XVII. ten hadde gheweest dat ons Godt gheholpen hadde wt den noot, want ons schip wert gheiaecht door het ghewelt vanden stormende winden recht op dese blinde clippen, de welcke men siet staen in een langhe recke, steyl nederwaerts gaende int water ghelijck oft mueren waeren van eenighe slot oft stadt. Daeromme moghen wel seer ongheluckich gheheeten wesen die door onachtsaemheyt oft storm vander zee op dese clippen gheseylt comen, ende principalijck die oorloch schepen ofte zeeroouers die daer comen wt ghiericheydt, om de ghene die ontrent den zeekant woonende zijn te beroouen van ghelt ende goet, wel wetende datse rijcke ende machtich zijn, als sy sldus omcinghelt sijn van de stormende zee ende blinde clippen, soo datse ergher ende meer benaut zijn, dan oftse laghen in scherper gheuanckenisse, hebbende aldus zee ende aerde te viande. Want loopense te lande, soo moetense van hongher ende groote coude steruen ende vergaen (dat de meeste pijnen zijn diemen vindet) midts dat die lieden die daer on-

trent woonende zijn met ossen, schapen, ende huysraet gheuloden ende wech geloopen zijn om den onuersienighen aenstoot der vianden. Ende blijuense tschepe, soo verdrincken sy, aenghesien dat op dese plaetse (ghelijck gheseyt is) ghemeynlijck eenen stercken storm is wayende: ende al waert datse wilden oncoemen door aerbeyt ende behendicheyt oft conste, so en connen sy nochtans niet wederstaen die wreetheyt der naturen van deser plaetsen, want (als wy gheseyt hebben) bouen den grooten storm, so en staen daer niet dan rootsen ende clippen ghelijck scherpe torens wt den water stekende daer het perijckel door coemt: de welcke men moet al crinckel ende wrinckel omme varen met grooter voorsichticheyt, ghelijck het schuym vanden water is wijsende. De capiteynen vanden oorlooch schepen pleghen in tijden van oorloghen op dese plaetse een aerdicheyt ende practijcke van crijchs ghebruyck te bedrijuen ende voorts te stellen, legghende al willens sommighe schepen van oorloghen, de welcke besteken ende becleet zijn met vendelen ende banieren vanden vianden, te legghen tusschen dese clippen, om dat die vianden, meynende dat van haerlieder oorloch schepen waren te stoutelijcker sonden daer by comen gheseylt, ende alsoo verderuen op die blinde clippen. Hoe ende wanneer dat sulcks soude moghen gheschiet zijn, vintmen genoech beschreuen inde Cronijcken vanden lande: ende oock de beenen vanden vianden die daer gheworpen ligghen op dese bancken ende rootsen, gheuen ghenoech te kennen het perijckel dat daer gheleghen is.

Vanden seer snel loopende beecken.

INDE Noordersche landen zijn ouer al seer snel loopende beken, sonderlinghe int laetste vanden April als het ijs ende de sneeu smeltende wordt, de welcke den lantsaten groote schade doen. Want sy vloeyen

met sulcker cracht ende ghewelt datse wech draghen ende mede sleypen dorpen, straten, huysen, steenen brugghen, iae de boomen wter aerden, en*de* niet alleene die daer gheplant zijn, maer oock van selfs gewassen ende wel sterck ghewortelt zijn, ghelijck voren oock verhaelt is, daer wy schreuen vanden inbreken der staende wateren. Van dese snel loopende beken so hebben sommighe steden ende plaetsen daerse wt gheuallen comen de name ontfanghen, ende dat naer de geweldighe nature ende cracht die sy hebben: gelijck die seer oude stadt Scheningen in Oostgothlant, dewelcke also den name heeft behoude*n* vande riuiere oft snel loopende beke, die om datse so geweldich vloeyende is in haerlieder gemeyne tale wort genaemt de Schene al oftmen segghen woude een peert dat loopende is metten hanghenden toome. Bouen dien soo isser een ander riuiere niet verre van daer ghelegen, de welcke om haer eenparich gheruysch en*de* ghekners wort gheheeten Tanna. Insghelijcks int lant te Middelpaden is een snelloopende beke (als voren is geseyt) die ghenaemt wort den Knoop: om datse de groote ijs schollen die op een ghevrosen zijn, en*de* met boomen en*de* groote steenen die ghelijck met cnoopen tsamen ghecnoopt zijn, int doeyen vanden ijse ouer haren crachtigen ende snellen loop mede sleypet: ia dat noch vreeselijcker is, om dat sy pleecht seer onuersienich landen ende lieden te ouerloopen ende wech te voeren. Ende tot noch toe soo en heeftmen daer tegen anders geen remedie gheuonden, dan dat die lieden met versaemder hant doorgrauende zijn berchskens ende houels, om haeren loop elders en*de* eenen anderen wech te leyden. Ende al ist dat die vanden lande haren loop op sommighe plaetsen eenen anderen wech doen nemen, so en benemen sy haer het ghewelt niet, maer latense ghelijck eenen rasende*n* ende onbeslisten viant seer snel loope*n*, ope*n* doende de sluysen die op sommige plaetsen

ghemaeckt sijn. Maer al ist dat wy vooren gheseyt hebben dat dese sterck loopende wateren die name behouden datter door gheschiet is (ghelijck wy nae verhalen sullen, als van Bisschoppen die verdroncken werden daer sy stonden en vercondichden den volcke het woort Gods: oft van bruyloften die men houdende was, oft maeghden ontschaeckt waren, soo heeft nochtans den wijsen ende voorsienighen lieden belieft, datmense heeten soude naer de victorien ende triumphen die daer ontrent souden moghen geschiet sijn, ende niet naer die verdrieten ende cranke auentueren.

Vande diuersche figuren van steenrootsen die aende canten van Oostgothlant staen.

OPDE canten vander zee Brauiken ghenaemt in Oostgothlant (daer oock een sneelle ende gheweldighe beke is comende door die stadt van Norcopen gehuallen in zee) worden ghesien ende gheuonden seer vremde ghedaenten van steenrootsen, dewelcke men soude meynen datse met handen van menschen soo ghehouwen waren oft ghesneden: dat sonder twijfel gheschiet door een heymelijcke cracht ende inuentie

des hemels inde elementen. Want sommighe va*n* dese steenen hebben het faetsoen van het hooft van een mensche, handen, voeten, vingheren ende teene*n*, maer soo niet aen een gheuoeghet ende ghebonden ghelijck een lichaem van een mensche, maer met onderscheet elck op hem seluen vander natueren voort ghebrocht. Niet te min het volck vanden lande, diet selue daghelijcks ghenoech sien, en achtense niet vele, dan alleene als sy moghen te passe comen om te metsen inde mueren vanden huysen die sy doen maken. Men vindet daer oock inden gheberchten die verre vander see staende sijn, rootsen die wter natueren soo rondt ende hol ghemaect sijn datmen segghen soude dat het seer groote coperen ketels waren oft batstouen. Als men sien mach in Oostgothlant bijde stadt van Lincopen van waer dat ick gheboren ben, inden ketelberch. Men vindet oock in veel diuersche dalen oft valleyen seer veel steenen die wter naturen sijn ghelijck ronde clooten alsoo groodt als een calfs hooft, oft een gansen ey oft meerder ende minder, dewelcke wel dienen sonder iet aen te polisteren om met grooten bussen daer mede te schieten. Noch vindtmen daer langhe ende effen wet steenen, die men sonder slijpen terstont mach ghebruycken. Desghelijcks in Westgothlant is een maniere van marbersteen in seer grooter menichte, die seer ghespickelt is, die welcke soo effen is datmense sonder houwen ende slijpen legghen mach van stonden aen op die grauen, ghelijck wy int xij. boeck sullen verhalen, daer wy schrijuen sullen vande natuerlijcke diuersicheyt vanden steenen, die men is ghebruyckende in alle manieren van metserije. Ontrent die stadt van Suidercopen in Oostgothlandt vintmen Christallijn steenen die ses hoekich zijn alsoo groot als een vuyst oft eenen vingher oft oock grooter afhanghende: met den welcken die ingheseten van

dien landen souden midts haer claerheyt, haerlieder huysen seere vercieren, waert dat si niet meer en sochten haerlieder huysen sterck te maecken dan verciert. Iae als sy beginnen te ouerleggen de dullicheyt van den vianden, datse om de fraeycheyt vander timmeragien te meer souden geneycht zijn om die te destrueren ende bederuen, soo maecken sy haerlieder huysen onghelijck veel stercker dan lustich ende verciert. De welcke nochtans van binnen ghemeynlijck seer curieuselijck ghemaect zijn ende verciert, ende dat principalijck als naer sal beschreuen worden, met blinckende harnas ende wapenen, als borst stucken, helmetten, ende schilden. Want die lieden van dien landen meynen dat alle cieraet ende fraeyheyt daer in ghelegen is, om dat seer wel te passe coemt ende nut is om het lant, vryheyt ende preuilegien te beschermen ende bewaren. Niet te min si en hebben niet alle gelijck witte ende blinckende wapenen, want de sommighe ghebruycken swert harnas dat so bepect is, en*de* dat wt redenen die ick hier naer sal verclaren, schrijuende vande manieren die sy hebben van oorloghen.

Vanden steenen der reusen, ende vanden fonteyn aderen.

VVy hebben vooren verhaelt int eerste boeck hoe dat die heydensche Coninghen, campuechters ende ruesen in groote ende hooghe steenen pleghen te doen houwen die vrome feyten van wapenen die sy ghedaen hadden, ende de victorien die sy vercreghen op haerlieder vianden: om datse de naecomers die souden te kennen gheuen, en*de* haerlieder namen eeuwich ende onsterffelijck maecken: ghelijck dat ons Saxo Sialandick is beschrijuende van zijnen Coninc van Denemercken, Reynier ghenaemt, die vijf Iaer lanck oorloghe was voerende teghen die Rus-

sen ende Moscouiten inde Noordersche landen: die welcke heeft doen houwen tot een eeuwighe memorie die vrome feyten die hy bedreuen hadde in die harde steenrootsen: om dat niet en soude vergheten werden, het ghene dat hy met soo grooten aerbeyt ende benautheydt tot vermeerderinghe van sijnder eeren ghedaen hadde. Desghelijcs ooc soo beuinde*n* wy dat het selue ghedaen hebben seer veel vanden Coninghe*n* van Sueden ende Gothlant ende ander vrome ma*n*nen, soo dat die memorie van haerlieder vroome daden noch mach ghesien worden staen ghehouwen inde hooghe steenrootsen vanden Noorderschen landen. Maer boue*n* al soo sijn die vermaerste gheweest, die haerlieder feyten van orlooghen soo hebben weten te modereren, datse oock hebben schijnen te soecken die weluaert ende het profijt vanden ghemeyne lande. Twelcke ghedae*n* heeft die seer edelen Coninck Vbbo, die welcke ghesticht heeft die seer oude stat van Vpsalen. Desghelijcks oock Scarin ende Erick ende sommighe ander, waer van de vrome feyte*n* niet alleene en worden gheuonden ghehouwen in die hooghe rootsen en*de* berghen oft in steenen die opgherecht staen lancks den velden, tot ee*n* eeuwigher memorien, maer oock noch daghelijcs op feest daghen ende triumphen worden ghesonghen met liedekens in haerlieder ghemeyne sprake, oft op instrumenten ghespeelt om daer op te danssen. Want die principale sorghe die sy hadden, dat was in tijden van paeys, dat sy haerlieder officiers ende den gouuerneurs vanden landen beualen (bouen tghene dat der wapenen mochte aengae*n*) dat sy souden die fonteyn aderen die sy vonden, bringhen onder die water muelens, ten behouue vanden lantsaten: oft dat men daer fonteynen af maken soude, daert tot het ghemeyne weluaert soude moghen van noode wesen. Bouen dien soo vloet te diuersche plaetsen wtten rootsen ende besloten aderen een seer

groote oueruloedicheyt van wateren, die welcke met behendicheyt vander consten ende nature*n* soo gheleyt verden, datter xxv. oft xxx. water muelens, dewelcke seer lustich op den rey staen achter malcandere*n* moghen by malen. Alsoo men int lant van Falon een seer vermaert Lantschap dat gheleghen is in Westgothlandt, ende oock Helsinghen, twelcke een seer ghepuepleert landt is ghenoech sien mach, ghelijck breeder verclaert sal wesen, daer wy schrijuen sullen vanden water muelens daer men het ijser smedet.

*Het derde Boeck van Olaus de Groote wt Gothland, Aertsbisschop van Vpsale***n** *int corte gheredigeert: het welcke sprekende is vande afgoderijen ende aenbiddinghe der duyuelen vanden Noordersche natien.*

Vande afgoderije der heydenen van Letauwen.

*A*Lbrecht Crantz, die een oprecht historie schrijuer is vander Duytsche natien, die welke seer vermaert was int iaer M.D. ende naer hem Mechouite die Polacke, ghetuyghen ende schrijuen dat die va*n* Letauwen, ten tijden dat sy noch ware*n* inde dwalinghe der heydenen aenbaden principalijck drye goden: te weten, het vier, die bosschen ende die serpenten. Het vier om dat in alle sacrificien ghebruyct wert: oft om dat sy bedroghen waren door die opinie van die van Persen, die welcke meynden dat het vier Godt selue was, ghelijc ons Herodotus is beschrijuen*de*, oft door die leeringhen van die van Egypten, dien haer lieten

duncken dat het vier een leeuende beeste was, die alle wassende dinghen was verslindende: ende naer datse daer af vervult was, datse starf tsamen metten dinghen diese verslonden hadde. Die bosschen hielde*n* sy voor heylich ende ghewijde plaetsen, ende alle ghedierte dat inde bosschen hem houdende was hielden sy voor Goden. Ghelijck die Poete seght: Die Goden hebben oock inde bosschen ghemaeckt haer wooninghen. Ende dat meer is soo hebben veelderhande natien van volcke hier door bedrooghen sijnde huerlieder Coninghen ende princen van dat sy ghestoruen waren verbrant, oft inde bosschen gaen hanghe*n* met grooten staet, met een goude keten om den hals, om dat sy Goden souden oft onder tgheselschap vanden Goden opghetrocken werden, hoopende dat sy door dese sacrificien ende eere die sy hem bewijsende waren, souden vercrijghen die gratie van sijnder valsche Godtheyt. Daer en bouen soo eerden sy als heylighe dinghen die serpenten als sy niemant hinder en deden: want sy meynden dat waren bewaerders vanden huysen ende huys Goden. Maer al schijnt dat dese valsche afgoderije gheheel ende al te niet ghegaen is, nochtans soo wortse noch doort ingheuen des duyuels op sommighe plaetsen ende heymelijcke huysen staende in wildernissen, ghebruyckt: als inde Noordersche landen, int landt van Noorweghen en vermelanden. Niet te min wt deser dwalinghen sijn ghebrocht gheweest die van Letauwen int iaer M.CCC.lxxxvj. als haerlieder seer vroome Prince Iaghello met zijn acht ghebroeders (ghelijck ons Mechouite beschrijft) totten Christen ghelooue bekeert werden. Int welcke die van Letauwen daghelijcks noch perseuereren ende voortgaen. Die voorseyde Mechouite beschrift oock, dat op die frontieren van Moscouien ende Letouwe*n* op die ghemeyne heyrbane een beeldt staet, twelcke in

haerlieder ghemeyne tale wordt gheheeten: Zlotaba dat is te segghen die goude quene: Dese wordt ghegheuen van een ieghelijc die daer voor by gaet ee*n* present hoe cleyne oock is, al waert maer ee*n* haer waerdich: oft anderssins souden sy meynen dat sy eenich ongheluck onder weghen souden crijghen.

Vande valsche afgoderije vanden ghenen die onder den Pole woonende sijn.

Die lieden die woonachtich sijn int wterste vanden Noorderschen landen (het welcke soo sommighe segghen willen dat onbewoont soude wesen om die seer stercke coude die daer regnerende is) hebben oock haer valsche cerimonien ende afgoderijen die welke sy op ghesette tijden vanden iaere doende sijn. Want dese wilde menschen hebben gheen cleyn oorsaecken (alsoo wel als ander natien die coelder ende ghemanierder schijnen te wesen dan sy sijn) waer door dat sy dese ghemeyne dwalinghen van afgoderie gheneghen sijn te onderhouden ende die saken die van gheender waerden en sijn voor Godt te houden ende aenbeden. Dese aenbidden die Sonne den gheheelen Somer lanck, om dat sy hemlieden is lichtende, ende dancken haer dat sy henlieden verleent dat seer schoone licht voor die donckerheyt die sy ghehadt ende gheleden hebben, ende van die warmte die sy by bringht in stede van excessiue ende sware coude die sy gheleden hebben: ende al ist dat dese coude onuerdraghelijck schijnt te wesen die sy inde winter gheuoelende sijn, nochtans en vloecken sy noch en verwijten oft en bannen niet ghelijck dat sommighe Indianen doen: maer segghen simpelijck. Dese dwase ende sotte coude, ende dese te seer langhe duysterheyt, oft dierghelijcke woorden, sonder te laten blijcken dat sy anderssins qualijck te vreden sijn. Desghelijcks soo ae*n*-

bidden sy die mane, om datse inde winter inde absentie vander Sonnen haerlieden dickwils is lichtende: ende als die Mane haerlieden gheen licht en is gheuende (twelcke gheschiet ontrent den tijt vander nieuwer manen) soo ghebruycken sy het licht vanden sterren die seer claer en*de* blinkende sijn om alle dinghe*n* die sy te doen hebben te beschicken. Daer en bouen soo worden dese botte ende groue menschen die woonende sijn onder den Pole, tot noch een slechter dwalinghe vanden duyuelen ghebracht. Want sy hanghen om hooghe ae*n* ee*n* pertse oft hellebaerde een stuck root lakens, twelcke sy met grooter deuotien aenbidden, en*de* met grooter ceremonien eerende sijn: meynende om root coleur twelcke den bloede vande*n* beesten ghelijck is, dat eenighe Gotheyt in hem heeft. Ten anderen soo laten sy hemlieden duncken dat sy doort aensie*n* van desen rooden laken sullen te gheluckigher wesen int iaeghen vanden wilde beesten, daer af dat sy het bloet drincken als sy die gheuanghen hebben, ghelijck wy hier naer breeder sulle*n* verhalen daer wy schrijuen sullen vanden manieren en*de* conditien vande*n* wilde lappen. Noch sijnder sommighe vande*n* Noorderschen natien die voor ghewoonte hebben, dat sy aenbidden tghene dat sy smorghens vroech inden dagheraet alder eerst leuende sien, het sy inde locht, op der aerden oft int water, als voghele*n*, ghedierte*n*, visschen, serpenten ende wormen, en*de* sonderlinghe den vlieghenden hert: denwelcke sy groote eere sijn bewijsende, om die hoornen, daer mede dat die hoofde*n* va*n*den ionghers verciert worden. En*de* om dat dese voorseyde lieden niet en soude*n* come*n* met ydel hande*n* voor haerlieder Goden, soo offeren sy hemlieden seker offerhande*n* van den ghebeenten vande wilde dieren, oft groote waluisschen van ander visschen, die welcke sy gheiaecht en*de* gheuanghen hebben. Die welcke beenen sy nochtans inde somer niet en verbranden om datse

niet schijnen en souden met het licht ende hitte der sonnen te spotten en*de* te gecken: maer vertoeue*n* tot dat die coude winter begint aen te comen, en*de* als dan soo vergaderen sy seer statelijck by een naer die hoocheyt va*n*den daghen, ende verbranden dese beenen die sy den Goden hebben gheoffert, meynen*de* dat sy door dese sacrificien den Goden bewijsende sijn die eere die haerlieden toebehoort. Soo grooten eeren zijn sy bewijsende den saken die onnut sijn ende nergens toe en dienen.

Vande dry Meeste Goden der Gotthen.

In voorleden tijden als die Gotthen noch heydenen ende onghelooui*ch* waren, soo hadden sy drye Goden dewelcke sy bouen alle ander eerende waren, ghelijck Ian die Groote mijnen seer beminden broeder en*de* voorsaet Aertsbisschop van Vpsale*n* int begintsel van sijnder historien is beschrijuende. Den alder eersten ende oppersten dat was Thor: dewelcke wert gheleyt int middel van een groote sale op een ghedeckt bedde, hebbende neffens hem ligghende op elcke sijde eenen anderen Godt te weten Odhen ende Frigga, ende daer soo quamen die Gotthen dese Goden aenbidden. Thor (alsoo sy seyde*n*) hadde sijn rijcke en*de* heerschapie inde locht, donderende en*de* blixemde, regere*n*de die winde*n* en*de* wolcken en*de* het schoo*n* weer, verleenen*de* en*de* gheuen*de* core*n* en*de* alle andere vruchte*n*, en*de* wech nemen*de* de quade siecten en*de* pestilentie*n*. Odhe*n* dat is te segghe*n* die stercke, was de Godt der orlogen, die den me*n*schen bysta*n*t dede en*de* hulpe was senden*de* teghe*n* haer vianden: ende desen was ligghende ter rechter sijden vanden grootsten Godt Thor: denwelcken ouer al soo vermaert ende gheoeffent wert, dat hy van allen menschen anders niet en wert ontfanghen dan oft hy het licht hadde gheweest dat ter werelt is ghesonden, soo datter (als ons Saxo is ghetuyghende) gheen volck en was inde wereldt, die desen Godt

Thor niet onderdanich ende aenbiddende en was. Die derden Godt was Frigga, de welcke was gheuer vanden paeys ende ghenoechten: ende oock sijn beeldt was ghemaect ghelijck de schamelheyt van een mensche: die in soo grooter eere*n* ende reuerentie wert ghehouden vanden Gotthen, als hier voortijts Venus is ghehouden gheweest vanden Romeynen: soo dat tot noch opden dach van heden den vrijdach van hem die name is houde*n*de. Hy wert gheschildert met een sweert en*de* eenen boghe inde handt, ende ghewapent, om dat in dien lande alsoo wel die vrouwen als die mans altijts ghereet sijn om vechten. Maer Thor wert gheschildert, met een croone opt hooft, ende een scepter inde hant, ende xij. sterren: ende waren vander opinien dat gheen dinghen en waren ter werelt, die by sijnder hoocheyt ende maiesteyt ware*n* te ghelijcken. Hy hadde eenen dach inde weke, iae dat meer is die eerste maent vanden Iaere, die wy Ianuarius heeten, hadde sijnen name. Odhen werdt ghemaeckt staen*de* int volle harnas, ghelijc dat Mars was bijden Romeynen: ende hadde oock tot eeuwighe memorie, eenen dach inde weke die naer hem ghenaemt was. Ende om dat hy in sijnen leuen, ghehouden was voor die vromste ende cloeckste man die in gheheel Europen was te vinden: soo meynt een yeghelijck dat wt deser oorsaken die Gotthen sustineren willen ende segghen (naer dat ons Dion wt Griecken, Ablabius en*de* Iordanes ghetuyghe*n*) dat Mars ghebore*n* is gheweest in haerlieder lant, dewelcke va*n*den ouders ghenaemt is gheweest die Godt vander orloghe: ghelijck oock die Poete het selue is beschrijuende, by desen woorden.

*Gradiuumq*ue*; patrem Geticis qui praesidet armis*.

DEN welcken die Gotthen altijts dede*n* seer wreede en*de* bloedighe sacrificien, he*m* offeren*de* die aerme geua*n*-

ghen, meynende dat hy (die Godt ende opperste va*n*der oorloghen was) nerghens beter en mochte door te vreden ghestelt worden dan door menschen bloet: die welcke hemlieden daer teghen soo volcomelijc gheleert heeft alle behendicheyt ende practiken om oorlooghe te voeren, dat sy verwonnen hebbende die machtichste rijken van Europen ende Asien, den prijs ende name hebben vande vromste ende cloecste mannen ter wapenen die men ter werelt mach vinden.

Vande drye Minder Goden.

DIE Gotthen hadden bouen die drye groote Goden voorseyt, sommighe ander Goden die sy ae*n*baden: dewelcke (ghelijc ons Saxo beschrijft) wesende in haeren leuen groote toooueraers, hadde*n* soo wel connen door haerlieder wo*n*derlijke tooouerije, tot haer trecken vanden simpel ende slechte menschen, dat sy ghehouden werden voor Goden. Ende en hebbe*n* niet allene die Gotthen, door haerlieder valsche tooouerije ende duyuelrije bedroghen sijnde, verwect om haerlieden te aenbidden ende sacrificie te doene, maer ooc alle die ander Noordersche natien. Want sy hadden door haerlieder bedroch die lieden soo verre ghebrocht dat sy hen lieten duncken dat Goden waren, oft medeghesellen vanden Goden haerlieden die eere bewijsende die Godt alleene toebehoort, doende sacrificie seer solemnelijck desen Valschen toooueraers. Vanden welcken een was Methotin ghenaemt die een seer groot meester was inde Nigromantie, dewelcke door een hooch vermoeden dat hy hadde van hem seluen om sijnder digniteyt ende hoocheyt, brochte die simpel lieden, door sijn duyuelsche consten ende tooouerye verleet sijnde, soo verre dat sy hem aenbaden, valsche ende onbehoorlijcke sacrificien deden. Desen was den oppersten Bisschop oft priester vanden Goden, dewelcke stelde een ordinantie hoe dat men di-

uersche Goden, diuersche ceremonien ende sacrificien doen soude, soo dat elck een vande*n* Goden sijne*n* die*n*st ende bequame offerande op hem seluen hadde: Want hy seyde dat die sonden die men teghe*n* die Gode*n* misdaen hadde, niet en mochte*n* versoent werden met ghemeyne sacrificien oft ghemenghde ceremonie*n*. Maer ten laetsten, naer dat sijn valscheyt bekent en*de* ope*n*baer was, soo heeft hy met eene*n* oploop vanden volck doot gheslaghen gheweest: ende een wijle tijdts daer naer soo hebbe*n* sy sijn lichaem ghetrocke*n* wten graue, twelke met zijn smettelijke*n* stanck veel menschen doodende was, en*de* hebbent ghehanghen aen eenen stake ghelijc hy met sijn valsche ende duyuelsce toouerije wel verdie*n*t hadde. Desghelijcs soo woonde niet verre van Vpsalen eenen grooten priester vanden Goden Froe ghenaemt: dewelcke daer dede veranderen die oude ceremonien en*de* manieren van sacrificie te doene, die van soo veel natie*n* en*de* ouer soo langhen tijt ghebruyckt en*de* onderhouden hadden gheweest, in ee*n* seer quade ende wreede maniere: Want hy begoste die Gode*n* ee*n* sacrificie van mensche*n* te doene. Dewelcke naer dat hy ghestoruen was, wert ghehoude*n* voor een vande Gode*n*: en*de* om dat hy ghehoude*n* soude werden voor ee*n* bloetghierighen godt, soo werden hem gheoffert doncker en*de* swarte offeranden, en*de* iaerlijcs soo hilt men sijn feesten en*de* spelen by nachte, en*de* maeltijden in sijne*n* te*m*pel met opgeruste sitcussens, ghelijc somtijts te Roomen ter eeren van God Dis ende Proserpina ghedaen is gheweest. Desghelijcs soo werden gheeert Vagnosthus en*de* Hadingus, om dat die lieden meynden dat sy die principaelste waren die henlieden hulpe en*de* bijstant mochten gheue*n* in tijden van orloge. Rostieps wt Finlandt is naer sijn doot voor eene*n* Godt ae*n* gebede*n* geweest, om dat hy als hy noch leefde, seer excellent hadde gheweest in alle dinghen te voorsegghen. Rostar hebben sy ooc voor eene*n* Godt ghehou-

den: wiens wreetheyt soo groot was, dat hy versoe*n*t woude wesen met sacrificie van menschen bloet, ende datmen hem offeren soude die ghene die souden willen zijn dienaers oueruallen. En*de* metten cortsten gheseyt, soo warender noch veel ander, die sy aenbaden ende sacrificie deden, die welcke sy seyden te wesen die kinderen vande*n* seer mahtighen Godt Thor oft Odhin. Maer hoe ende duer wat middelen dat dese lieden aldus aenbeden ende voor Goden ghehouden gheweest sijn, sult ghy vinde*n* hier nae int vijfste boeck in laetste vanden eersten capittel, daer wy schrijuen vanden Ruesen en*de* campuechters, breeder beschreue*n*.

Vande costelijcke ende triumphante kercke van de Noordersche Goden.

AENGHESIEN dat hier voortijts bijcans ouer al die geheele werelt, doort ingheue*n* vande*n* duyuel, het volck leue*nde* was in afgoderije, soo heb ic hier willen noch claerlijcker beschriue*n*, op wat plaetsen dat die Gotthen ende Sueetsche, ten tijden datse noch heydenen waren en*de* die houten en*de* steenen afgoden eere*n*de en*de* aenbiddende waren: om dat een yeghelijck soude moghen weten, datter diuersche plaetsen zijn geweest, (ghelijck datter diuersche duyuels sijn) daermen den onbehoorlijcken ende valschen dienst ende eere den afgoden heeft bewesen. Onder ander soo isser een seer costelijcke ende seer vermaerde kercke ghestaen vande*n* Keyser Ninus tijden af, ontrent die riuiere Sala (vande welcke mijnen wel beminden broeder ende voorsaet heer Ian aertsbisschop van Vpsalen int eerste boeck van sijnder historien heeft gheschreuen) daer nu ter tijdt is staende die Bisschops kercke van Vpsalen ende principale kercke van Gothlant en*de* Sweden. Desen tempel was soo costelijck toeghemaect en*de* verciert, datter niet en was, noch aen muren, noch aent welfsel, noch aen columnen, ten was al blincke*n*-

de vande*n* goude: iae dat meer is tgheheel dack va*n*der kerken was al vergult: vant welcke nederhanghende was een keten van fijnen goude, die welcke soo groot ende lanck was, datse van buyten desen tempel van onder tot bouen was omgordende ende ronts omme bindende: soo dat desen tempel, dewelcke staende was op een breede ende wijde pleyne door haer groote costelijcheyt ende blincken vanden goude, was verweckende inde menschen die daer quamen om die afgoden te aenbidden een sonderlinghe vreese ende deuocie. Ontrent der kerckdeuren stont eenen grooten boom, die niet bekent en was, seer wijdt ende breet sijn tacken wtspreyende, staende winter ende Soomer altijts euen groene: nochtans soo en wast niet vanden boomen die wt haerlieder eyghenschap ende natueren altijs groone staen, ghelijck Lauwerboomen, olijfbomen, palmboomen oft myrte: want men heeft noyt in de Noordersche landen olijf boom oft lauwer boom sien wassen, dan alleene te Vasthene, daer sommighe cleyne lauwer boomkens voor een nieuwicheyt gheplant waren. Niet verre van desen tempel ter plaetsen daer men die sacrificien dede, sto*n*t een fonteyne die daer van onder op springe*n*de was, waer af wy terstont hier naer schrijuen sulle*n*. En*de* hier mede sy den vree*m*de natien ghenoech gheseyt vande supersticien ende ceremonien oft abusen vander Gotscher natien: die welcke niet alleene en hebben verwarret ofte bedroghen gheweest met deser ydelheyt ende afgoderije, maer oock alle ander natien vander werelt. Niet te min Godt sy ghelooft ende ghedanckt soo wordt nu ter tijdt inde stadt van Vpsalen iaerlijcks den neghenthiensten dach Meye ghehouden een seer groote vergaderinghe van volcke, den welcken men is leerende ende preckende goede vermaninghen ende het woordt Gods ter presentien vanden Coninck princen ende edelen vanden lande

soo wel vrouwen als mans, op die selue plaetse, daer voortijts soo grooten ongoddelijckheyt, onbehoorlijheyt ende afgrijselijcheyt als van menschen, iae haer lieue ouders en*de* vrinde*n* de*n* afgode*n* te offere*n* geschiet is.

Vande sacrificien ende offeranden der Gotthen.

MEN vindt beschreuen int eerste boeck ende twelfste capittel vande Cronijcken van Gotlant en*de* Sueden, dat in voorleden tijden die Gotthen seer nauwe gheobserueert hebben in haerlieder offeranden het ghetal van neghen: ende dat by auenturen, ghenomen hebbende wter leeringhe van Pytagoras (die welcke sy van Salmoxes ende Diceneus ontfanghe*n* hadden) die seght dattet oneffen ghetal, het edelste ende excellentste is onder die getallen. En*de* al was dat sake dat sy alle weke*n*, iae daghelijcs, den Goden groote eere waren bewijsende ende seker offerande doe*n*de, nochtans soo hielden sy veel solemnelijcker feesten ende deden grooter offeranden alle neghen maenden, neghen daghen lanck seer deuotelijck ende met grooter reuerentien den Goden sacrificien doende, offerende alle daghen neghe*n* diuersche manier*en* va*n* ghedierten vande welcken die mensche een was. En*de* naer dese neghen daghen soo was daer ee*n* groote beganckenisse vanden ingheseten vanden lande die in grooter menichten desen te*m*pel van Vpsalen quame*n* besoeken en*de* als dan soo werden daer wederom als vooren neghen daghen lanck den Goden sacrificien ghedaen van neghenderhande soorte*n* van ghedierte*n*. Die me*n*sche op wie*n* dattet lot gheuallen was om gheoffert te wesen den Goden, die werdt leuende ghesteken inde fonteyne die ter plaetsen daermen die sacrificien dede opspringhende was: ende in dien hy lichtelijck ende terstont doot was, soo seyden die Priesters dat die offerande den Goden bequamelijck was ende aenghenaeme: ende treckende hem wederomme wten water, soo ghinghen sy hem hanghen int

naeste bosch aen eenen boom, segghende dat hy van den Goden in haerlieder geselschap was ontfangen: waer door dat soo verre ghecomen was dat een yeghelijck hem voor geluckich ende salich hielt, die den Goden gheoffert sijnde mochte steruen. Ende het gebuerde oock wel altemets, het lot gheuallen sijnde op die Coninghen, dat sy oock den Goden seer statelijck gheoffert waren. Want sy meynden alle ghelijc dat sulcken offerhanden den Landen seer geluckich waren, ende daeromme soo volchde alle het volck met grooter blijschap dese groue offerande: wel meynende dat die ghene die aldus den Goden gheoffert waren niet en storuen, maer datse onsterffelijck waren ende niet alleen die ghene die alsoo steruende waren, maer sylieden selue: het welcke henlieden geleert was van Salmoxes, Zenta ende Diceneus, ghelijck ons Dion, Ablabius, Iordaen ende Strabo zijn ghetuyghende: segghende noch daer toe dat die Gotthen seer gheuerseert waren inder Philosophie: waer door datse beuonde*n* en*de* vastelijc gheloofde*n* dat die siele onsterffelijck was: ende seyden (soo ons Herodotus beschrijft in zijn vierde boeck) dat die ghene die deser werelt ouerlijden, niet en steruen, maer datse verhuysen ende gaen woonen op een ander plaetse die veel lustigher is, al waer si segghen datter regneert eenen Godt Bleyxen ghenaemt, tot den welcken sy ghemeynlijc sonden een van henlieden in ambassate met een schip met vijf riemen, ende dit bouen alle tghene dat wy vooren verhaelt hebben, belastende den bode op wien dat lot gheuallen was, het ghene dat hy in haerlieder allen namen van desen Godt begheeren soude. Dwelcke op deser manieren te wercke ginck: Sommighe van henlieden hielden haer iauelijnen recht ouer eynde metten scherpen om hooghe, ende die ander grepen den bode met handen ende met voeten, ende wierpen hem om hooghe: dat hy vallende was

int scherpe vander Iauelijnen: ende indien dat hy terstont doot was van dat hy int scherpe vander Iauelijnen gheuallen was, soo waren sy seer verblijt, ende seyden dat desen Godt hemlieden seer gunstich was, dat hy den bode die sy hem ghesonden hadden terstont was ontfanghende. Maer ter contrarie*n* als den bode niet terstont doot en viel inde iauelijnen soo waren sy seer qualijck te vreden, ende seyden he*m* aen dat hy een quaet mensche was, die niet waerdich en was den Goden ghesonden te werden. Daeromme sy verstaken hem ende sonden terstont eenen ander*en*, hem eerst belastende tghene dat hy by desen Godt soude veruolghen ende vercrijghen: ende alsoo wierpen sy hem op die voors*eyde* iauelijnen, ende indien hy terstont doot was, soo voerden sy hem op zee in een schipken met vijf riemen daer wy vooren af gheseyt hebben ende sonden hem inde grondt vander zee.

*Vande superstitien der Gotthe***n** *die sy ghebruycten alst donderde.*

DIE Gotthen begheerende in alder manieren te betooghen die groote liefde die sy hadden tot haerlieder Goden, soo namen sy haer pijlen ende boghen (ghelijck dat wy beschreuen vinden int eerste boeck ende twelfste capittel vander Cronijcken van Sueden en*de* Gothland) als begonst te donderen ende schoten tegen die locht, betooghende alsoo dat sy haerlieder Goden helpen wilden ende bijstant doe*n* teghen haer vianden, meynende dat sy alst donderde van haer vianden beuochten waren. Ende noch met deser superstitien niet te vreden wesende, soo hadde*n* sy noch seer groote ende swaere hamers die met coper bedect waren (de welcke sy heeten Iupiters hamers) die sy hielden in grooter waerden, die nerghens toe en dienden dan om gheconterfeyte donder slaghen te

maken, meynende dat dit hemels ghecraeck ende gheluyt vanden donderslaghen, alsoo met hamers te wercke ghinck, hopende door sulcker geclop en*de* groot gheluyt dat sy maeckten al oft smeden gheweest hadden, die Goden vrientschah te doene, ende hulpe en bystant te doene teghen haer vianden in haer oorloghen. Dese maniere van cloppen heeft gheduert ende onderhouden gheweest, tot inden iaere vander gheboorte*n* ons Heere*n* elfhondert dertich, als Magnus die Coninck van Gothlant tot vermeerderinghe van den Christen ghelooue ende wt haet ende nijt die hy hadde tot der Heydenscher wet, te niete dede die afgoderie die men in dien Tempel was doende, beroouende Iupiter van synen dienst ende eere, ende van den donderhaemers die daer waren, de welcke ter causen van desen eenen seer langhen tijdt daer naer voor een kerckdief ende beroouer vanden heylighen gheacht is gheweest. Noch hadden die Gotthen voortijdts voor manieren als sy ten strijde ghinghen, dat sy den Goden peerden offerden voor haerlieder outaers: de welcken sy het hooft af sloeghen, ende steldent op spiesten naer dat sy het backhuys wijdt op ghestelt hadden met stocken, ende voerdent soo al gapende voor de armeye. Ende en hebben niet alleene den Goden sacrificie ghedaen eer dat sy ghinghen ten strijde, maer oock naer dat sy victorie ghecreghen hadden teghen haer vianden, ende daer en bouen soo hebben sy oock ghespeelt seer ghenoechelijcke spelen ter eeren van haerlieder Goden van danssen ende springhen: int welcke sy veel lichte manieren hadden, dansende ghelijck sotten met bellen ende cymbalen oft ander coperen instrumenten daer sy op speelde*n*. Dese ende ander dier ghelijcke spelen ende sacrificien deden sy principalijck, om datse midts hulpe vanden Goden, gheensins en souden moghen door eenich gheweldt

vander oorloghen verwonnen worden. Want sy hielden den crijchshandel in sulcker estimen, dat sy gheen ander saken ter wereldt die een mensche soude moghen ter hant trecken, daer by ghelijcken en wilden. Maer om haerlieder offerhanden te doene, soo hadden sy Priesters van diueerschen state, die een hoogher dan dander, te weten, Bisschoppen, Suffragaens, Priesters, Priesters die schilden draghen, ende waersegghers. Vande welcke die eerste te weten die Bisschoppen, hadden alsoo grooten macht ende authoriteyt als die Coninck selue, soo dat al tghene dat sy beualen ende radende waren, niet alleene ghedaen en wert vanden volcke, maer oock vanden Conick, al oft wten hemel ontboden hadde gheweest. Dese Bisschoppen leerden ende onderwesen het volc in alle wijsheyt ende philosophie, sy ordineerden die Priesters, ende de ceremonien ende superstitien vander offerhanden ende sacrificien der Goden. Dion die beschrijft ons dat dese nacie van volcke, nimmermeer en is gheweest sonder Bisschoppen die henlieden hebben onderwesen in alle philosophie ende wijsheyt. De principaelste ende die weerdichste van alle den bisschoppen waren die ghene die groote bonetten droeghen oft Pius ghenaemt waren, ende van desen werden byde Coninghen gheuoecht ende Priesters, ghelijck dat Iordanes breeder is beschrijuende, de welcke seyt datse Pius gheheeten werden, ende dat sy pleghen den Gotthen tot buyten der poorten teghen te gaen int witte ghecleet, spelende op herpen, als sy victorie vercreghen hadden teghen haer vianden, om die Goden te vreden te stellen.

Hoe dat de Gotthen die Goden beuochten.

De Gotthen ghebruyckten noch een ander sotte ende dulle superstitie dat sy de Goden ginghen beuechten als sy haerlieden gheen hulpe ende bystant

en hadden ghedaen teghen die vianden, noch victorie verleent inden strijden: want sy schoten met alderhande gheschut naer den hemel, meynende alsoo de Goden te moghen verdrucken, oft ten minsten met dreyghementen soo verre brenghen dat sy wt vreesen souden doen moeten alle dinghen naer haerlieder wille. Ende hoe wel dat sy hier inne seker sottelijck deden ende te vergheefs, nochtans soo meynden sy wel alsoo grooten macht te hebben om haerlieden te doen vreesen ende eeren hier op der aerden, als die Goden hadden om henlieden te doen vreesen inden hemel oft inder hellen. Maer sy en peysden noch en ouerdachten niet het oudt seghwoort vanden Gotthen, datmen gheenen stock en soude worpen in de locht, van waer dat wederomme vallet een swaere colue.

Vande dry ghesusters gouuernanten van des menschen leuen, ende vande Nymphen oft water Goddinnen.

INDE Noordersche landen waren oock sommighe kercken gesticht ter eeren vanden Goddinnen Diana ende Ceres: ende oock een kercke, ter eeren vande dry ghesusters (die men heet Parcae) de welcke sonder toedoen van menschen handen door een wonderlijcke maniere van toouerie ghemaeckt ende ghesticht is gheweest. In dese kercke soo ginghen die ouders om henlieden te beuraghen aen dese ghesusters vanden ghelucke ofe onghelucke van haerlieder kinders, eerst seer reuerentelijck ghedaen hebbende haerlieder ghebet ende ghelooften, naer ghemeyne ordonnancien ende costuymen: daer naer soo sagen sy in een cappelleken, int welcke sy saghen staen altemets drye stoelen ende altemets meer, ende op elcken stoel sittende een vanden Goddinnen. De welcke aen ueerdende die nieuwe gheboren kinders, so warender

sommige van haerlieden diet kint begaefde*n* met grooter schoonheyt: en*de* dat alle menschen soude behagelijc sijn en*de* liefgetal, ander die begaefde*n*t met liberaelheit, oft met eenige ander sonderlinge gaue. Daer waren ooc somtijts andere die quaet van nature*n* waren, de welcke benijdende die goede gaue*n* daert kint mede be gaeft was, gauen he*m* daer tege*n* eenich quaet ghebrec, gelijc van vreckheyt, aermoede, ofte diergelijcken, om datse daer door besmetten soude*n* die goede gauen die dander Goddinne*n* den kinde hadden gegeuen. En*de* is beuonden gheweest dat dese Nymphen ofte Goddinnen niet alleene bedroghen hebben door aldusdanighe manieren van toouerie die ionghe kinderen, maer oock oude lieden, iae somtijts oock de Coninghen vanden lande. Want Hother die Coninck van Sweden ende Denemercken, sijnde op eenen tijt met sijn volck ter iacht ghegaen, wert door eenen donckeren neuel, verre wten weghe rijdende, afghetrocken van zijn gheselschap, soo dat hy ten laetsten is onuersiens gecomen in een schoone camer daer dat vergaert waren sommige schoone bosch maechden ofte Goddinnen, die hem met sijnen name seere ghegroet hebben. De Coninck hoorende datse hem groetende waren, heeft haerlieden gheuraecht wie datse waren. Sy hebben gheantwoort dat sy die ghene waren die de fortuynen vander werelt en*de* sonderlingen vander oorloghen waren geuende daert haerlieden beliefde, en*de* datter gheenen strijt en geschiede sy en waren daer present (maer van niemant gesien) heymelijck haren vrienden helpende en*de* geuende die ouerhant. En*de* met den cortsten geseyt, datse de macht hadden gheluc en*de* voorspoet te doe*n* hebben diet henliede*n* beliefde, en*de* ooc tegenspoet daer sy wilden: en*de* daer toe so hebben sy he*m* vermaent, dat hy niet beuechten en soude oft oorloge voeren tegen Balder, dewelcken sy seyden gewonne*n* te wesen vanden sade der Goden. Maer so haest als

sy dit geseyt hadden so heeft de Coninck Hother hem seluen gheuonden onder den blauwen hemel, staende seer verwondert, niet wetende waer hy dese maechde*n* en*de* die schoone sale daer hy in geweest hadde so subijt verloren hadde, so dat hy niet en wiste wat hem gheschiet was, noch ooc denckende was, dat dit door bedroch en*de* toouerie al gebuert was. Sommighe iaren daer na so geschiedent dat den seluen Coninc Hother (seer tonder wesende door groote en*de* sware oorlogen die hy gehat hadde) was dolende achter lande, soeckende alle onbekende en*de* onbeganghen wegen, so dat hy ten eynde geraecte in een foreest, daer gheen menschen ter werelt wt noch in en ghinghen, en*de* heeft daer inne so verre en*de* diepe gewandelt, dat hy ten laetste*n* is gecomen seer auentuerlijc, daer hy geuonden heeft de speloncken en*de* wooningen vande voorseyde onbekende maechden, en*de* wert siende dat die selue waren die hem tanderen tijde*n* geschoncken hadden zijn cleet daerme*n* niet door houwe*n* en conste. Dese maechden he*m* siende hebben hem geuraecht waerom dat hy daer gecomen was. Hy antwoorde dat was door het groot ongeluck en*de* tegenspoet dat hy gheleden hadde int strijden tege*n* zijne vianden, en*de* dat hem anders vergaen was dan sylede*n* hem belooft hadden, en*de* begonste seer iammerlijck te beclagen den teghenspoet die hy ghehadt hadde met haerlieder raet te gheloouen. Dese Goddinnen hebben hem daerop geantwoort dat hy geensins en heeft bedrogen geweest, en*de* dat syne vianden, (hoewel hy selden victorie heeft vercregen) dickwils also groot verlies van volcke ghehadt hebben als hy ghehadt heeft, soo dat synen viant hem niet en derf beroeme*n* vanden voordeel dat hy op he*m* gehadt heeft: niet te min dat hy de victorie soude crijghen, waert dat hy middel conste gheuinden, om te ondergaen ende te ontrecken sinen viant die spijse die hem bereyt was tot vermeerderinghe van sijnder sterckheydt:

want also soude hy moghen comen tot sijnder meyninghen ende synen viant te bouen gaen, ende alle dinghen souden dan comen tot zijnen wille. Dit verstaen hebbende den Coninck Hother, heeft oorlof van haerlieden ghenomen, ende is gereyst naer zijn lant, daer hy van stonden aen vergaert heeft eenen grooten hoop volcks, ende synen viant ontseyt ende te velde beroepen: ende wel neerstelijck doen gade slaen ende laghen gheleyt ronts omme den legher van synen viant, om te moghen beclippe*n* ende betrappen de ghene die de spijse der sterckheyt die van den Goddinnen bereyt was draghen soude: soo dat hy ten laetsten heeft ghewaere gheworden drye Nymphen oft Goddinnen, de welcke die secrete spijse dragende waren: ende heeftse seer neerstich geuolcht opde voetstappen die hy sach staende opt lant door den daw, so dat hy ten laetsten is ghecomen ter plaetsen daer sy woonden: daer hy so veel heeft ghedaen door zijn soet ende lustich spelen opter herpen (daer hy een seer expert en*de* groot meester af was) dat sy hem schoncken dien schoonen blinckenden rieme ende crachtigen gordel der victorien: metten welcken ghegort synde, niet en mochte verwonnen wesen in eenighen strijde. Ende also is hy lancks den seluen wech die hy come*n* was weder ghekeert in sijnen legher, ende heeft met synen volcke ghetrocken den viant te ghemoete, den welcken hy heeft gheslaghen ende ter doot toe ghewont, so dat hy sdaechs daer nae heeft gaen besoecken Proserpinen, die hy des snachts in synen slaep ghesien hadde by hem staen.

Vanden aluen dans by nachte.

Die lieden die by nachte achter lande reysende waren, ende die herders die by nachte de wacht hielden van haerlieder ossen, koeyen ende schapen, pleghen dickwils te sien veel diueersche visioenen ende

seltsame grillen van gheesten, ghelijck (als ons Saxo is beschrijuende) dat ghebuert is den Coninck Hother, de welcke volghende de drye Nymphen tot in haerlieder speloncke, vercreech den rieme en*de* gordel der victorien. Maer altemets soo saghen sy sommighe dansers, de welcke soo stijf de voeten ghedruckt hadden inde aerde, dat men tsanderdaechs de voetstappen al ront sach staen ter plaetsen daer sy gedanst hadden, ende het aertrijck soo verbrant ende dorre, datter nimmermeer meer gras daer na op ghewassen en is gheweest. Het volck vanden lande heeten dese nacht spelen van dese seltsame grillen oft geesten, den aluen dans: ende zijn vander meyninghe, dattet gheesten zijn van menschen die al haer leuen lanck niet ghesocht en hebben dan alle wellust ende ghenoechte vander werelt, ende hen seluen gheheel ende al daer toe begheuen hebben ende onderworpen den vleeschelijcken begheerten, leuende teghen alle Godlijcke ende menschelijcke statuten ende gheboden, die naer datse ghestoruen sijn, aldus ontrent der aerden ligghen en wroeten. Het selue segghen sy oock vanden Cabouter mannekens, die noch heden sdaechs regnerende sijn: de welcke come*n* by nachte in gedaente van menschen, dienende die lieden int ghene datter te doene is, besorghende die peerden ende beesten ghelijck stalknechten, als wy hier na int selue boeck breeder sullen verhalen, daer wy sullen schrijuen vanden dienst der gheesten.

Vande maniere van vechten teghen die bosch gheesten.

AENGHESIEN dat die oudees die voor ons in voorleden tijden gheweest zijn genoech ghetuycht hebben dat hier voortijts ouer al de werelt wonderlijcke grillen van gheesten ende ander guychelrijen ghesien sijn geweest, als van Cabouter mannekens,

bosch gheesten, Satyren, Bommeleers, bloeyloosen, aluinnen, vrouwen die by nachte quamen de kinderen de borst gheuen, huys gheesten, ende eenen grooten hoop acker geesten, waer af dat sommige de menschen met vleyen ende schoon spreken bedroghen hebben, ende oock sommighe andere door een onsprekelijc verschricken en*de* veruaertheyt, oft ooc verscheure*n*de seer onghenadelijck ter doot ghebracht hebben: soo en hebbe ick niet willen laten te schrijuen met wat middelen ende wapenen dat die Noordersche natien, dese gheesten ofte tooueraers wederstaen ende veriaecht hebben. Men seyt voorwaer dat die edel ende vermaerde campvechters wt Gothlant seer dickwils hant teghen hant gheuochten hebben, tegen de monstren ende seer vremde beesten, niet alleene om te verlossen ende te behouden die arme ende crancke menschen, maer oock om te proeuen haerlieder stercte en*de* vromicheyt, ende en wilden ooc niet dat yemant anders met henlieden soude vechten teghen dese stercke ende wreede monstren. Den vromen en*de* stoute*n* campvechter Reynier, die namaels wert Coninc va*n* Sweden, heeft eens eenen geheelen nacht ouer staen vechten tegen eenen grooten ende seer leelicken hoop vandoisen oft nachtgheesten, de welcke sijn stiefmoeder Thorilda, dat ee*n* seer wreet wijf was, daer vergaert hadde en*de* by een doen comen om hem te vernielen oft bederuen: maer als den dach comen was, so vontme*n* hier ende daer lancx den velde seer vremde en*de* leelicke ghedrochten doot liggende, en*de* onder andere so wert daer gheuonden liggende sijn stiefmoeder Thorilde, de welcke het aensicht ouer al doorhouwen en*de* doorkerft hadde. Het welcke feyt ouer al het lant bekent wesende, so heeft hy gehouden geweest voor een vroo*m* en*de* edel campioen, ende is een oorsaecke gheweest dat hy met hulpe van synen vrienden wederomme genomen heeft wten handen van synen vianden het Co-

nincrijcke van Sweden dat synen vader voortijts beseten hadde. Insgelijcx ooc so heeft de Coninck Gormon met eenen genae*m*t Broder, en*de* een ander Buchix geheeten dat zijn medegesellen waren, een wter mate*n* stout feyt bestaen, waer by hy betoonde dat hy was vanden stouten bloede vanden Coningen van Gothlant. Want om te ondersoecken de secreten der naturen, so nam hy aen met sijn twee medeghesellen sonder eenich achterdencken ofte te ontsien eenich perijkel een reyse die seer periculeus was, en*de* eenen wech die bycans den menschen onmogelijck was te passeren. Dewelcke om haren wech te beginne*n* sijn tsame*n* tschepe gegaen, en*de* hebben geseylt so verre lancx de groote zee Oceane dat sy verliesende Sonne en*de* ander sterre*n* sijn ghecomen voor by het lant Biarmen in een lant daert altijdt nacht is (als int eerste capittel vanden eerste*n* boek vore*n* geseyt is) en*de* nimmermeer Sonne en schijnt, en*de* daer so hebben sy tegen ee*n* groote menichte ende diuersche soorten van monstren ende ghedrochten seer vromelijc gheuochten. Want sy ginghen die vandoisen ende ander ghedrochten die henlieden van alle kanten op liepen, te keere met boghen, pijlen, ende slingers, ende vernielden also dat heyr vanden vandoisen ende vreemde ghedrochten, ghelijck ons dat Saxo int achste boeck vander Cronijcken van Denemercke*n* is beschrijuende, daer hy schrijuende is vanden Coninck Gormon. Men vint oock in oude historien beschreuen dat Hother des Conincks sone van Sweden, daer hy veel muyse nesten hebbende in zijn hooft, de gheheele nacht ouer wacker lach dat hi werdt siende de schaduwe van eenen Satyrus die Memming was genaemt, niet verre va*n* zijnder tenten, den welcken hy veruolchde ende stack met sijnder speeren dat hy onder de voet viel, soo dat hy hem vast mochte binden: ende brocht hem ten laetsten soo verre door veel straffe ende dreyghende woorden,

dat hy hem gaf het sweert ende den halsbant dien hy van hem was begheerende. Waer wt dat wel blijckelijck is, dat niemant ter werelt gheen saken soo lief en heeft als zijn eyghen leuen.

Vande waersegghers.

OM datmen te beter verstaen soude wat desen tijtel in heeft, soo sullen wy voor al voortbrenghen, het woort vanden Christelijcken Leeraer Chrysostomus, het welcke hy seyt in zijn Homelie die hy gheschreuen heeft op het Euangelie: Daer sullen wesen teeckenen inde Sonne ende Mane &c. datter gheen creature ter werelt en is die meer begheert te weten vanden toecomenden dingen dan die mensche. Het welcke woort wel ouerleyt sijnde: soo salmen bekennen dat noyt gheen nacie van volcke so grof noch onghemaniert en heeft gheweest, de welcke niet en heeft begheert te konnen voorseggen toecomende dinghen, oft ten minsten door een ander toecomende sake te weten: ende sonderlinghe meer dan eenighe ander nacien van volcke, die Noordersche nacien, de welcke men beuint groote neersticheyt ghedaen te hebben, om te moghen connen ende weten te voorsegghen toecomende dinghen. Ende lieten hen seluen duncken dat men die mochte weten door diuersche middelen, als door het vlieghen ende singhen, ofte ghetier vanden voghelen, duer het springhen ende gheluyt vanden visschen, ende roocken oft dompen die opresen wten gheberchten, &c. de welcke sy meynden seker teeckenen te wesen van toecomende dingen. Iae dat meer is, gheen oorloghen, gheen saken den ghemeynten aengaende, iae oock gheen particuliere saken waer dat sy oock waren oft thuys oft buyten, en warender begonst oft aengheleyt sonder aduijs van waersegghers, die de toecomende dingen wisten te voorsegghen wt den voghelen sanck, oft duer tbe-

sien vanden inghewande vanden beesten die de afgoden gheoffert werden. Ende niet alleene en waren dese voorseyde manieren van waersegginghen ontfanghen ende gheobserueert vanden Princen ende Heeren vanden lande, maer oock alle manieren van waersegghen die door lotinghe gheschieden, oft door aeromancie, geomancie, piroma*n*cie, nigromancie: oft oock alle de droome*n* oft visioenen die si meynden dat den ghemeynten aengaen mochten. Othin die voorseyde den Coninck Hading, als hy oorloghe voeren wilde teghen den tyran Iocher Curet, dat hy soude gheuanghen worden, het welcke gheschiede alsoo hy voorseyt hadde. Gouar de Coninck van Noorweghen was so gheschict in alle consten van te voorsegghen toecomende dinghen, datmen in Sassen lant niet en conste teghen hem practiseren ofte voort stellen hy en wist wel daer hi in Noorweghen was, dat nochtans wel hondert duytsche mijlen van daer is. Gormo diemen hiet den godtlosen droomende, wert siende in sijnen slaep, dat sijn huysvrouwe barende was twee voghels, den eenen meerder wesende dan den anderen: de welcke seer snel op vloghen in de locht dat hyse niet meer en sach: ende corts daer naer wedercomende soo quamen sy beyde gheuloghen op sijn vuysten sittende, d'eene op die een sijde, ende de ander op dander sijde, maer naer datse wat gherust hadden ende eens oft tweemael wat gheslapen, soo hebbense haer vlueghels wtghestrect, ende zijn weder wech gheuloghen. Ten laetsten soo is de minste van tween, zijn vederen bebloet sijnde weder thuys ghecomen alleene, hebbende achter ghelaten synen medegheselle. Nu de waerheyt van dien droom is dese: Beyde zijn sonen hadden seer langen tijt grooten voorspoet ghehadt ende victorie teghen haerlieder vianden, so datse verwonnen hadden ende onder haerlieder subiectien ghebrocht die Enghelschen,

Sclauonien ende die Ierschen: maer ten laetsten soo heeft haerlieden de fortune teghen gheloopen, so dat den oudtsten broeder inden strijdt doot gebleuen is, ende die ionckste is alleene weder ghekeert tot synen Vader: het welcke beteeckende dat zijn pluymen bebloet waren. Magnus die Coninck van Noorweghen ende van Denemarcken des nachts eer dat hy den slach soude leueren den Schlauoenen, soo werdt hy siende in sijnen slaep eens Mans figuere, de welcke hem voorseyde dat hy zijn vianden soude verwinnen ende onder brenghen, ende dat in dooden van eenen arent soude ligghen de sekerheyt ende tgeluck vander victorien. De Coninck op ghestaen zijnde heeft dit visioen vertelt alsoo dat gheschiet was, waer af een yeghelijck hem seer verwonderde: ende ghestelt hebbende zijn volck in slach orden, so werdt hy van verre siende den aernt die hem in sijn visioen vertoocht was, ende op een snel peert rijdende naer den aernt, heeft hem met een jauelijnken doorschoten ende ghedoot eer datse conste op vlieghen. Die vander armeye nemende dat tot haerlieder voordeel ende voor een teecken van de toecomender victorien, zijn den vianden vromelijck aengheuallen ende hebben soo cloeckelijck ghestreden datse de vianden verwonnen hebben ende het velt behouden, ghelijck dat den Coninck in sijnen slaep vertoont ende gheopenbaert was. Insghelijcks die Coninck Valdemar treckende met sijn armeye in slachorden tege*n* den Coninck Sueno, so quamen gheulogen so grooten hoop rauen ouer zijn heyr, datter sommighe vloghen int scherpe vanden spiesien, oft so nae datmense steken mochte. De Coninck Sueno met alle sijn armeye van hem verwonnen sijnde ende verslaghen, ghelaten zijnde den rauen om te verscheure*n*, betoonde wat dat dit vlieghen vanden rauen was beteeckenende. Een seer vermaert campvechter die Biorno

was ghenaemt, de welcke met eenen wtgelesen hoop van campvechters inghenomen hadde een eylant, dat met een gheweldighe riuiere ronts omme bewaert ende beset was, werdt siende op eender nacht in synen slaep datter quam wten water een seer leelicke ende vreeselijcke beeste, spouwende vier en*de* vlamme, de welcke ten naesten daghe het aertrijck gheheel ende al verbrande. Des daechs daer na so is ghecomen de Coninck Fridleue, met grooten arbeyt ghepasseert hebbende dese riuiere, en*de* heeft alle die campvechters verslaghen wtghedaen Biorno, het welcke synen droom was bediedende.

Vande toouerie vanden Coninck Eric, diemen hiet winthoet, ende meer anderen.

DESEN Coninck Eric was soo excellenten ende grooten meester inde conste van Nigromancie, datter in synen tijdt niemant en was sijns ghelijcken: want hy hadde die quade gheesten (de welcke hy sonderlinghe eerende was ende aenbiddende) soo wel tot synen wille ende ghebode, dat van sulcker sijde als hy zijn hoyken hielt, ende keerde, terstont de wint waeyende was naer sijnder begheerten, so dat hy wt dier oorsaken ghenaemt is gheweest Winthoet. Veel lieden hebben oock willen segghen dat de Coninck Reynier van Denemercken, heeft met raet van desen Eric synen neue, seer langhe en*de* met grooter voorspoet, gheseylt tot in verre landen, ia tot int wterste vander werelt, brenghende onder sijn subiectie, ende berouende veel landen ende vaste steden, ende dat door de subtijlheyt van syne*n* neue, ten laetsten so heeft desen Reynier synen neue Eric oock behulpich geweest, en*de* so vele gedaen dat de edel lieden vanden lande hem ghecoren hebben tot eenen Coninc van Sweden, welck Coninckrijcke hy heeft seer

langhe beseten in peys ende vrede, ende met goeden voorspoet, tot dat hy van ouderdom is Coninck ghestoruen. Daer heeft oock noch eenen anderen Eric gheweest die men hiet Emont, de welcke seer gheschickt is gheweest, niet alleene in toecomende dinghen te voorsegghen: maer oock inder nigromancien. Desen Eric op eenen tijt dat hy voor hem hadde ghenomen tschepe te gaen om in eenighe plaetse te gaen seylen, soo hoorde hy een vanden schippers vertrecken hoe dat hy ghedroomt hadde in synen slaep, dat hy was sittende op een brootdroncken peert, het welcke hem voerde teghen sijnen danck ouer die hooghe berghen: ende dat het peert soo seer ende sterck wert loopende, dat hy van bouen af gheuallen was tot in de doncker valleyen, daer hy verschuert werdt vanden steen crijters ende wlen. De Coninck dit ghehoort hebbende desen schipper synen medeghesellen wt ghenoechte vertrecken, heeft terstont verstaen het bedietsel van desen droome, ende mercte dat hy ghewaerschouwet was vanden toecomenden perijckel, soo dat hy desen schipper niet en heeft willen hebben int schip daer hy wesen soude, maer heeft hem doen gaen in een ander schip: ende also is het schip vanden Coninck gesalueert gheweest, daer het ander schip metten schipper door den storm vander zee bleuen ende bedoruen is gheweest. Na dat Frotho de Coninc van Denemercken hadde synen eygen broeder Haralt doe*n* vermoorden, so hebben de bewaerders en*de* momboors va*n*de twee kindere*n* van synen broeder, Haralt en*de* Haldan (so ons Saxo beschrijft) genome*n* en*de* versteken in een hol oft spelo*n*cke ende opgheuoet voor ionghe beesten, ende hebben den Coninck Frotho te verstaen ghegheuen (om dat hy die twee onnoosel kinderen syne neuen niet en soude doen dooden) datse by nachte vanden woluen sijn verslint gheweest. Maer Frotho geensins willende

gheloouen datse doot waren, hadde achterdencken datse erghens waren versteken ende gheborghen, en*de* is ghegaen tot een waersegghersse om te moghe*n* vernemen waer dat dese kinderen souden moghen versteken oft gheborghen zijn: dewelcke soo subtijlen toouerersse was ende hadde*n* soo crachtighen coniuratie*n*, datter gheen dinghen ter werelt en was (hoe verre dat oock van huer gheleghen was) soo seere verborghen noch soo besloten, sy en deet wel voor haer come*n* als sy wilde maer dat niemant en sach dan sy alleene. Dese seyde den Coninck dat eenen ghenaemt Regnon verborghen ende opgheuoet hadde dese kinderen, de welcke hy om te beter moghen verborghen te houden, ghegheuen heeft elck die name van eenen ho*n*t. Maer als dese toouueresse aldus besich was om door cracht van haer besweeringhe die ionghe kinderen te doen comen wter plaetsen daer sy verborghen waren te voorschijne, soo waren daer die edelmanne*n* vanden Coninck present. Die momboor kenne*n*de dese oude toouueresse ende haer groote conste ende behendicheyt, hadden die kinderen ghegheuen een groote somme ghelts, dewelcke sy souden worpen inde scoot van dese toouueresse, als sy henlieden souden vinden door cracht ende bedwanck vanden coniuratien voor haer ghestelt, op datse van haer niet en souden verraden worden. Het welcke sy alsoo deden. Dese oude toouueresse siende ende ontfanghen hebbende dit gelt, gheliet haer terstont oftse seer sieck gheweest hadde ende viel van haer seluen: maer soo haest als sy was weder tot haer seluen comen, soo vraechden die dienaers vanden Coninck, hoe dat sy soo haest van haer seluen in onmacht viel: Sy betaeldese met een buesel ende seyde dat was om dat die kinderen wech gheloopen waren ende niet om vinden: want sy hadden va*n* natueren, dat gheen coniuratien oft toouerije henlieden letten oft dwinghen en mochte. Ende alsoo ble-

uen dese twee kinderen verborghen voor de*n* Coninck, ende die oude tooueresse was te vreden metter ghifte die haer die kinderen hadden ghegheuen, sonder voorder te dincken op die groote ghiften die sy vande*n* Coninck soude hebben moghen ontfanghen, hadde si hem die kinderen gheleuert. Ende aldus is ghenoech te mercke*n* wt dese ende derghelijcken saken, in wat estimen ende eeren dat die Magie in voorleden tijden ghehouden is gheweest, dewelcke nu ter tijt niet met allen gheacht en is: ende dat door eenen hoop bueselaers die meer door duyuelrije ende toouerije hebben toecomende dinghen willen voorsegghen, dan door die rechte Magie: als door het vlieghen vanden voghelen, doort besien vanden inghewanden der beesten, doort branden vanden viere, wten water, door lotinghe, ende duysent ander soorten van wichelrije, die den duyuel om die menschen te bedrieghen te voorschijne ghebrocht heeft. Niet te min men ghebruyckt noch ter tijt seker manieren van toecomen*de* dinghen te voorsegghen, die met natuerlijcke redenen ghefondeert sijn. Men ghebruyckt oock noch lotinghe int scheeden ende deylen van goet ende erue, nemende twe oft drye oft meer stocskens diuers van coluere, die men is worpende in een kanne, waer door int wttrecken een yeghelijck weten mach sijn part ende deel dat hem toebehoort.

Vande tooueresse.

NOCH wil ick betoonen met sommighe exemplen, hoe gheschict dat hier voortijts sommige vrouwen inde Noordersche landen inde toouerije oft Nigromantie gheweest hebben. Hagberte die dochter vanden Reuse Vagnost, wist haer seluen te veranderen in veel diuersche

ghedaenten ende figueren: Want somtijts soo maeckte sy haer soo groote en-

de lanck, datse scheen metten hoofde den hemel te gheraken: ende altemets maeckte sy haer soo cleyne als een dwergh oft een Naenken. Dan was sy een vande schoonste vrouwen diemen vinden mochte, ende terstont soo veranderde sy haer in een oude leelicke ende verrimpelde quene. Dese toouerersse wiste soo crachtighe ende stercke coniuratien, datse schee*n* den hemel te bringhen op daerde, ende die aerde op te heffen inde locht ende verheuen houden hanghende inde locht. Die wateren scheen sy hardt te maken ende de berghen te doen verdrincken, ende die schepen voeren inde locht: die Goden doen beneden comen wten hemel ende beneden het licht vanden sterren ende planeten, ende metten cortsten gheseyt die duyuels trecken wter hellen. Op eenen auont dat die Coninck Hading ouer tafel sadt, soo vertoonde haer een toouerersse inde selue camer, stekende haer hooft wter aerden ontrent den heerdt met een groen riet in haer handt: dewelcke biedende haer aensicht ende boesem, vraeghde den ghenen die daer stonden, op wat plaetsen der werelt, dat int middel vanden winter alsulcken groenen cruyt wassende mochte sijn. Die Coninck dat hoorende, was seer greetich om dat te weten: ende sloech sijnen mantel om zijn lijf, ende is ghecomen by dese toouerersse, die welcke hem ghenomen heeft met haer ende gheleyt onder die aerde, ende als sy hem ghetoocht hadde die leelicke ghedrochten ofte monsters vander hellen, soo heeftse hem onghequetst wederomme ghebrocht bouen der aerden. In Noorweghen was oock een vrouwe Craca ghenaemt, dat een seer gheschieckte vrouwe was inde conste vander Magien: dewelcke hadde ghereet ghemaeckt een pappeken voor haeren soone Roller, int welcke drupte het fenijn van drye slanghen die met een dunne coordeken hanghende waren bouen het

papken: het welcke van sulcker cracht was dat die ghene diet eten soude, een vande wijste ende gheluckichste wesen soude vander werelt. Maer Erick haers ma*n*s soone vindende dit papken heeft het ghenomen ende selue gheten, waer door dat hy gheworden is een vanden wijsten en*de* gheleertste*n* vander werelt. Want die cracht van deser spisen heeft in hem ghegenereert ende ghestort in alle scientien vander werelt, iae sulcke dat hy verstaende was alle ghesanck der voghelen, ende tghetier van alle beesten ende ghedierten: ende daer en bouen wert hy soo eloquent en*de* wel sprekende, ende wiste sijn dinghen soo net met bedecte woorden als hy wilde te belegghen, dat hem een yeghelijck daer af verwoonderde. Door den raet van desen Erick, soo verwan die Coninck Frotho het seer machtige heyr vanden Hunnen int welcke dat waren vergaert hondert ende seuentich Coninghen met hueren volcke. Ten laetsten soo heeft Gestelblint die Coninck van Gothlant desen Erick ghemaeckt zijn erfghename ende oock vanden Coninck rijcke van Sueden: het welke geschiet is inden tijden dat Christus ghebore*n* was. Maer die Coninck Frotho wert van eender tooueressen die haer verandert hadde inde ghedaente van eenen osse, daer hy was gaende lancks den oeuer vander zee, metten hoornen doot ghesteken. Noch isser een gheweest die Guthruna genaemt was, dewelcke die ooghen vanden voorvechters vanden Coninck Larmerick terstont soo wiste te verblinde*n* door sijn toouerije, datse teghen malca*n*der vechtende werden, ende deen den ander dootsloeghe*n*. De pot plaecht het ghemeyne instrument te wesen ua*n* alle tooueressen daer in dat sy haer sop, cruyde*n*, wormen ende darmen oft inghewant onder een soden ende cokende waren, met welcke spijse sy trecke*n*de waren die simpel lieden tot haerlieder begheerten en*de* wille: ende oock ghelijck eenen pot die staet en siet, soo

deden sy die schepen, die lieden te peerde, ende de boden rasch ouer ende weer loopen.

Vande Tooueraers van Finlandt.

NV sullen wy gaen verclaren alsoo coort alst moghelijck is, wat cracht dat die tooueraers hebben in te bedwinghen die elementen, ende daer mede te doen dat sy willen, weer datse van hemlieden oft van ander beswooren oft betooуert sijn gheweest: maer voor al soo moet men verstaen dat in Finlandt ende inder Lappen landt (die welcke gheleghen zijn in de wterste vanden Noorderschen landen) in voorleden tijden, (alst noch al heydenen waren) gheweest sijn alsoo experte meesters inde magie ende Nigromantie, al oft sy Zoroastes wt Persen in dese vermalendijde scientie tot eenen meester ghehadt hadden. Ende en hebben niet alleene die van Finlandt met deser duyuelrije ende dullicheyt besmet ende verblint gheweest, maer oock alle ander natien die ontrent der zee Oceane woonachtich sijn ghewest: ia die gheheele werelt heeft met deser oft der ghelijcke valsche consten behanghen ende gheabuseert gheweest. Die Finlanders pleghen somtijts, onder ander heydensche dwalinghen, den cooplieden die aende canten van hueren landen door die contrarien wint verleghen waren den wint te vercoopen die sy van doene hadden, ende als sy tghelt ontfanghen hadden soo gauen sy henlieden een coordeken met drye betooуerde cnoopen, die van sulcker naturen waren, dat als men den eersten knoop ontdeden, soo creghen sy een ghemeynen ende redelijcken stercken windt: ende als den tweeden ontdaen was, soo creghen sy noch een sterckeren windt: maer als die derde knoop ontdaen was soo hadden sy eenen soo stercken ende gheweldighen windt, dat die vooren int schip stont, niet eens wt sien en conste om die clippen te schouwen, noch die aen het seyl stonden, vast op haer voeten staen om

het seyl neder te laten, oft aen het roer om tselue te regeren. Twelcke wel gheproeft hebben tot hueren grooten perijckel, ende schade, die wt een verachtinghe dese knoopen hebben ontdaen, segghende datse gheen macht en hadden. Niet te min naer dat die Noordersche natien het Christen ghelooue hebben ontfanghen, soo en hebbense dese conste niet openbaerlijck derren ghebruycken, wt vreese vander punitie ende straffinghe die daer toe ghestelt was. Siualt die Coninck van Sueden dewelcke een naeruolgher was vanden Coninck Haldan, hadde seuen soonen, die soo gheschickt waren in alle maniere van tooуerie, dat sy dickwils door cracht van een hastighe en*de* inwendige raserije soo beweeght sijn gheweest, dat sy seeuerden ende schuymbecten ghelijc een dul mensche, ende beten op haerlieder tanden, en*de* stucken wt haer schilden, ende slicten oock in gloiende colen, iae dat sy niet en vreesden te loopen door vier ende vlamme hoe groot dat was: ende en costen niet ghestilt worden van dese gramschap ende raserije, ten ware datse vast gheketent oft ghebonde*n* werde*n*, oft dat sy eenich mensche ter doot ghebrocht hadden.

Vande instrumenten der tooueraers int lant van Bothnien

INT landt van Bothnien hier en daer in

voorleden tijden gheuonden tooueraers en*de* Nigromanciers, dewelcke door een seer sonderlinghe conste vande tooуerije, wisten te verbinden der mensche*n* ooghen, dat sy haer eygen oock ander lieden aensichten wisten soo te verscheppen ende ontkennelijck te maken dat sy van niemant ghekent en mochten worden. Twelcke niet alleene ghedaen en hebben die campuechters, maer oock die vrouwen ende ionghe dochters, die welcke haer aensicht wisten te veranderen ende verscheppen met een dootuerwich coluer ende seer vreeselijck ghesichte, oft met een valssche coluer ende bleecke verwe dat sy wisten te nemen vande subtijlheyt des lochts: het welcke alsse wilde*n*, wederomme deden vergaen, comende weder tot haer eerste schoone ende claer coluer. Die coniuratien van dese lieden werden soo crachtich beuonden, dat sy alle dinghen die sy wilden voor haerlieden deden comen hoe verre datse oock van daer waren oft hoe vast datse besloten waren. Ende met sulcken tooуerijen soo weten sy oock het selue te laten sien: dat in deser manieren te wercke gaet. Alsser iemant was die begheerde te weten in wat staet dat sijne*n* vrient oft viant was, die vijf hondert oft en duysent mijlen, het sy meer oft min van daer was, ende wat hy dede: soo ginck hy by een Finlander oft wilde Lappe die dese conste wetende was, ende gaf hem een lijnen cleet oft een booghe, en begeerde van hem dat hy soude willen besien en*de* hem weten te segghen, waer dat den vrint oft via*n*t die hy hem noomde, wesen mochte en*de* wat hy maecte. Dit ghedaen sijnde soo ghinck die Finlander in zijn contoor, nemende met hem sijn huysurouwe oft een ander medegheselle, en*de* nam eenen coperen vorsch oft een slanghe, op dewelcke hy seker slaghe*n* sloech ligge*n*de op eenen aenbeelt, spreke*n*de daer en tussche*n* binne*n*s mons sekere coniuratien, keerende den coperen vorsch nu op deen sijde, nu op dander sijde, en*de* terstо*n*t valle*n*de

neder ter aerden soo crijcht hy een ontsettinghe der herten: ende blijft daer ligghende een luttel tijts oft hy doot ware. Daer en tusschen soo wort hy bewaert van zijn medeghesellen, dat hem gheen leuendich dier, het sy mugghe, vlieghe, oft eenich ander ghedierte en gheracke. Want door die cracht van sijn coniuratien soo wort zijnen gheest gheleyt vanden quaden gheest ter plaetsen daer sy sijn, daer men hem na ghevraecht heeft, en bringht met hem wt verre landen eenen rinck oft mes tot een lickteecken dat hy zijn bootschap voldaen heeft. Ende alsoo opstaende soo verclaert hy denghenen die hem ghehuert heeft, al dat hy ghesien ende ghehoort heeft met alle andere circunstantien, ende gheeft hem het licteecken dat hy mede ghebrocht heeft. Men segt oock dat dese toouerijen een wonderlijcke cracht hebben om die menschen met diuersche sieckten ter doot te bringhen. Want sy maken loode pijlkens vande langhde van eenen vinger, die besworen ende betoouert sijn, dese worpense op wat verscheyden plaetsen dat sy willen op die ghene daer sy die wrake af nemen willen. Die welcke crijghen terstont de Cancker inde aermen oft inde beenen, ende binnen dry dagen daer naer soo sijn sy doot van pijnen. Int landt van Helsinghen pleghen ooc groote tooueraers te wesen. Want Vitolf huerlieder Prince, maeckte alle diet hem beliefde terstont soo blint, dat sy niet eenen steke en sagen, ia dat sy niet en costen in eenich huys gheraecken hoe naer dat sijt oock waren, iae al stonden sy voor die deure, soo fraey wist hy tghesichte vanden menschen te verdonckeren. Ten anderen die vromen campioen Vesin, hadde oock een conste dat hy alleenlijck metten ghesichte alle pijlen ende scherpe dinghen terstont bot maeckte ende die snede benemende was dat snijden noch quetsen en mochte: nochtans soo wert hy doot gheslaghen metten sweerde vanden Sueetschen reuse Starchater (vanden welcken wy hier naer schrijuen

sullen) die welcke altijts met een dun velleken sijn scheert ouertrocken hielt, het welcke een sonderlinghe remedie was, teghen betooueren vanden scherpte der messen. Maer die steenen en heeft hy noch niemant weten te betooueren datse int worpen niemant hinderen oft quetsen en souden.

*Vande zee toouer*aers.

DIE Noordersche natien hebben met meer ander afgoden seer langhen tijt ooc aenbeden eene*n* toouer*a*er Holler ghenaemt: dewelcke door een sonderlinghe bedroch ende veel superstitien, hem dede aenbidden van dit grof ende curieus volck als eenen Godt. Want hy was soo vermaert ende bekent gheworden door zijn tooue*r*ije ende feyten van wapenen, dat hy gherekent was te wesen onder die Goden, ende alsoo groot gheacht, als den God Odhin: desen Holler hadde een been het welcke hy soo belesen ende beswooren hadde, dat hyt ghebruyckte int stede van een schip om ouer zee mede te varen: ende vloech alsoo sterck op dat been ouer het water als eenich schip ter werelt met voor wint soude hebben moghen seylen. Maer ten laetsten om dat blijcken soude dat sijn Godtheyt steruelijck was, soo heeft hy van sijn benijders seer wreedelijck ghedoot geweest. Daer heeft oock gheweest in Denemarcken een seer groot zeeroouer die Oddo was ghenaemt, dewelcke soo geschieckt heeft gheweest inde Magien oft Nigromantie, dat hy loopende was sonder schip ouer die vlacke zee, daer hy sijn vianden met zijnder tooue*r*ije ende coniuratien door storm ende ongheweerte heeft doen verdrincken. Want om dat hy niet en soude ter zee teghen den vianden moeten vechten, soo dede hy oprijsen met sijn tooue*r*ije ee*n* groot onghewerte, soo dat die schepen vanden vianden verdoruen ende verdronken. Desen Oddo al was hy den cooplieden seer hart

ende onghestadich, soo was hy nochtans den lantslieden seer goedertieren: Want hy estimeerde veel anders die eerlijcke winninghe vanden lantslieden, dan die vuyle winninghe vande*n* cooplieden. Desen hadde oock een sonderlinghe conste om te besweeren het scherpe vanden messen, datse snijden oft quetsten en mochten. Niet te min alle sijn consten en hebben niet gheholpen, want ten laetsten beclipt wesende va*n* eenen subtijlder meester dan hy was, soo is hy ghesoncken te gronde, die te vooren wiste op die baren vander see sonder sincken te treden ende loopen.

Vande ghelijcken toouerijen.

OTHIM dat die outste ende pricipaelste toouenaer was van dien landen, vindende eenen Coninck Hading van Denemarcken, die door toouerije seer leelijc bedrooghe*n* sijnde, verre van alle sijn vrinden ende volcke verdoelt was, heeft hem ouer zee te peerde wedero*m*me thuys ghebracht. Niet te min als Hading aldus gheleet wert, soo wert hy siende door die spleten van sijnen mantel daer hy onder al beuende ghedoken sat, ende sach merckelijck, dat die voetstappen van sijnen peerden int water stonden en*de* dat hy rijdende was ouer die zee: daer hy seer af verwondert was: ende niet meer connende ghesien den periculeusen wech daer hy door reysende was gheheel verbaest sijnde heefter zijn ooghen afghekeert, ende niet meer naer ghesien. Item die Coninck Haquin van Noorweghen als hy eenen slach soude slaen teghen die van Denemarcken, soo dede hy vallen door sijn toouerije een grooten slachreghen met groote haghelsteenen ghemenght, dewelcke soo hart vielen opt hooft vanden vianden datse wten ooghen niet ghesien en costen, te wijlen dat hijse met sijnen volcke was beuechtende, soo datse meer last waren lijdende

vanden elementen dan vanden vianden. Die van Biarmen (dewelcke woonende sijn onder de*n* Noorderschen Pole) wesende beslooten vanden seer machtighen Coninck Reynier van Denemarck (dewelcke was ghecomen in haerlieder landt) comende teghen hem ten strijde hebben met haerlieder tooverije doen comen ouer zijn armeye een seer groote doncker wolcke, ende terstont doen vallen wter maten grooten slach reghen soo dat alle sijn volck door nat heeft gheweest. Terstont daer naer soo hebben sy den reghen verdreuen, ende hebben doen comen een seer stercke hitte der Sonnen, soo dat die Denen werden staende braende inde Sonne. Ende alsoo wert desen Coninck Reynier bedroghen ende ghefrustreert van sijnder victorien, ende sijn volck sieck van die onghetempertheyt der hitten ende waters.

Van Gilbert die toovueraer, dewelcke betoouert sidt in een diepe Cauerne.

IN Oostgothlant is een Meer van varschs water dat wter maten groot is Veter ghenaemt, daer wy voore*n* genoech af hebben gheschreue*n*. Inde rechte middel va*n* dit Meer ee*n* eylant dat seer lustich en*de* la*n*cworpich is, int welke twee procchiekerke*n* staen*de* sijn: en*de*

onder die eene van dese twee kercke*n* soo staet een groote ende diepe speluncke, die een seer langhen ende diepen inganck heeft, daer dat veel lieden wt curieusheyt ende nieusghiericheyt wt ende in gaen. Niet te min eer dat sy daer in gaen soo maken sy vast een clouwe*n* garens aenden inganck vander speluncken om dat sy den wech souden vinden connen om weder wt te comen: ende nemende een barnende keersse in een lanterne gaen tot beneden inde speluncke daer niet te sie*n* en is dan eenen toouenaer die Gilbert heet, die daer vast betoouert ouer langhen tijdt heeft gheseten. Dat hem gedaen is gheweest van zijnen meester Catillus, om dat hy hem vermeten hadde sijnen meester te bedrieghen ende betooueren daer hy nu selue betoouert is sittende, het welcke het begintsel was van zijnder ellenden. Die welcke toouerije is gheschiet inde naeruolghende maniere. Catillus hadde een bardeken daer hy seker Gothsche oft Russen letteren op hadde ghesneden, het welcke hy toe wierp desen Gilbert om dat hijt vanghen soude: maer soo haest als hijt hadde gheuat tusschen beyde sijn hande*n*, soo bleef hy vast staende crachteloos ende machteloos sonder hem eenichsins te connen roeren, ende was dit bardeken soo vast houdende aen zijn handen, dat hijt metten tanden niet en coste af ghetrecken, noch ooc metten voeten daer hijt door den raet van sijnen schalcke*n* ende loosen meester aenghebrocht hadde, niet en coste af ghecrijghen, maer wasser soo vast aenhoudende al oft met een sterck cement daer aen ghelijmt hadde geweest. Maer al ist dat veel dwase ende roeckeloose menschen gaende zijn in dese speloncke, om desen tooveraer te sien, nochtans soo en derren sy niet te naer comen oft te diepe daer inne gaen, mits den grooten stanck die daer binnen is, ende quade dompe*n* die daer ontrent vlieghe*n*, om dat sy niet en souden versticken. Ende oock om datter niemant van desen rookeloosen

die haer leuen niet en achten daer niet en souden ingaen ende vergheten wederomme wt te comen, soo die ingheseten vanden eylande het gat vander speloncken, afgheschut ende met dijcken beset. Ten anderen soo ist wel scherpelijck verboden dat hem niemant vande ghene die dit perijckel wel wete*n*de sijn en veruoorderen yemant by te bringhen het sy met schoone woorden oft anderssins om te gaen in dese speloncke, oft ooc yemant daer inne te leeden om desen toooueraer te gaen sien op de pene van ghestraft te wesen ghelijck die ghene die hem seluen verdaen hebben. Dit eylandt is ghenaemt Visingror ende is seer wel vermaert, om des wille dat die Coninghen daer seer dickwils pleghen om die lusticheyt ende versekertheyt vander plaetsen haer hof te houden, ende oock dickwils ghestoruen ende begrauen sijn.

Vanden tormenten dat die toouererssen vanden quaden gheesten aenghedaen wert.

OM datmen niet en soude meynen dat alleene die toouererssen vanden Noordersche landen seer qualijck ghehandelt werden vande quade gheeste*n*: soo sal ic hier verhalen tghene dat Vincent is beschriue*n*de int xxv. boeck en*de* xxvi. cap. van zijnder historie*n*, va*n* eender toouererssen dewelcke naer grouwelijcke tormenten met een grouwelijck ghetier inde locht vande*n* quade gheesten wech gheuoert is. Ende seght aldus. Daer was in Enghelant op een dorp Bethiel ghenaemt, woonende ee*n* waerseghster en*de* toouerersse, die welcke op eene*n* noene, alsoo sy was haer maeltijt houdende, hoorde haer crayken daer sy haer ghenoechte ende wellust in hadde, ick en weet wat snateren luyder danse ghewoone was va*n* doene. Twelke als sijt ghehoort hadde, soo viel huer het mes wter hant, en*de* wert gheheel doot verwich in haer aensicht, ende seer

swaerlijck versuchtende soo seyde sy: Heden is mijn clouwen ten eynde gheloopen: ick sal noch heden hebben oft verstaen eenich groot ongheluck. Maer het woort en was haer noch niet wten monde, als daer een bode quam, die haer tijdinghe brochte ende seyde: Heden soo is v soone met sijn huysghesin seer haestelijck ghestoruen. Dese vrouwe dat hoorende, was seer verslaghen, ende is van droefheyt sieckt te bedde gaen ligghen, ende ontboot terstont by haer te comen huer ander twee kinderen die noch leuende waren een monick ende een nonne den welcken sy seyde seer suchtende ende snorckende. Mijn kinderen ick hebbe alle mijn leuen lanck duer ick en weet wat ongheluck gheneghen gheweest tot alle quade ende duyuelsche wercken ende geweest die quaetste ende snootste vrouwe vander gheheelle werelt, ende een meestersse van alle sonden ende quaet, stellende alleene mijn betrouwen op haerlieder bidden ende heylicheyt: maer van mijnen tweghen soo wanhop ick ende en gheloove niet dat ick mach behouden worden. Ende daeromme soo ben ick nu wel versekert dat ick nu sal gheleeuert werden den duyuelen om te worden ghepijnicht, die welcke ick in mijn quaet ghehadt hebbe tot raetslieden. Nu bidde ick v op alle liefde die ghy tot my waerts draeghende sijt, dat ghy Godt soo hertelijck voor my wilt bidden, dat myn tormenten ende pijnen wat moghen verlicht werden. Want ick weet wel dat ghijlieden die sententie van mijnder verdommenisse niet en moecht verbidden noch wederroepen. Daeromme van dat ick doot ben soo sult ghijlieden mijn lichaem naeyen in een herts vel ende legghet dan in een steenen tombe, legghende het decksel daer op wel vast ghemaeckt met ijser ende loot. Dan suldy die tombe ouerslaen ende binden met drye groote ende stercke ijseren ketenen, ende ist dat ick olsoo mach blijuen

drye daghen lanck, soo sult ghy my op den vierden dach doen begrauen. Niet te min ick vreese dat my die aerde niet en sal willen ontfanghen, om alle die valsche toouerijen die ick ghedaen hebbe. Vijftich nachten suldy oock ontrent mijn graf Psalmen doen singhen, ende soo veel daghen sult ghy oock missen doen singhen ouer mijn siele. Alle dese saken hebben ghedaen gheweest, ghelijck sy beuoelen hadde, maer ten heeft al niet moghen helpen. Want die twee eerste nachten, doen die priesters stonden rontomme het lichame met vollen choore en songhen die Psalmen soo zijn ghecomen die duyuels deen vooren ende dander naer, ende hebben die kerck deure die wel vast ghesloten was ende met een seer stercken grendel ghegrendelt terstont opgheloopen ende opghebroken, ende sijn alsoo ghecomen tot aende tombe, en*de* hebben die twee wterste ketenen in stucken ghebroken: maer die middelste die wat stercker ende subtijlder ghemaeckt was, en constense niet ghebreken, soo datse bleef gheheel ende onghequetst ende sijn alsoo weder wech ghegaen. Den derden nacht ontrent der middernacht, soo zijn die quade gheesten met sulcken gheruysch weder ghecomen, dat men meynde dat clooster neder soude gheuallen hebben. Want die eene van huerlieden die de vreeselijckste was van ghesichte en*de* die lancste van staturen, loopende met ee*n* groot ghewelt op die kerck deuren heeftse in stucke*n* ter neder gheworpen: ende is soo voort ghetreden seer houerdelijck ende ghegaen tot to*m*ben, ende roepe*n*de haer met hueren naeme, heeft haer beuolen datse opstaen soude. Maer sy heeft hem gheantwoort, ick en can om die keten daer ick mede ghebonden ben. Ghy sult ontbonden werden sprack hy tot uwer grooter schaden ende achterdeel: ende nemende die keten, dewelcke dander niet en hadden connen breken heeftse terstont ghelijck snot in stucken ghetrocken, ende settende

zijnen voet ae*n* het decsel vander tumben heeft het afghesteken, ende haer metter hant ghenomen daer een yeghelijck sien mochte, heeftse ghesleypet tot buyten der kerck deuren, waer dat ghereedt stont een swart peerdeken seer moedich ende briessende ghedeckt met een decksel vol ijseren haecken ouer al doorstekende, opt welcke sy hebben ghesedt dese ellendighe vrouwe, ende is alsoo met alle den gheselschap seer deerlijc roepende terstont verdwijnt wter ooghen ende wech gheuaren. Niet te min men hoorder een groot ghetier en*de* gheroep, seer derlijcken roepende om hulpe wel vier mijlen verre. Saxo beschrijft ons oock int xiiij. boeck van sijnder historien, daer hy schrijuende is van het bedroch der duyuelen, wat een leelicke bespottinghe dat den Rugianen gheschiede, in de stadt van Karenten, om die afgoderie die sy ghedaen hadden: Dese waren doort ingheuen vande*n* duyuel seer leelicke hoererije bedrijuende, maer oock terstont noch wesende int werck seer scherpelijck ghepuniert. Want de ma*n*s van deser stadt, van dat sy metten vrouwen oneerlijck hadden ghemeynschap bleuen ghelijck honde*n* soo vast aen malcander ghecoppelt, dat mense van den ander niet gherucken en coste, iae datse dickwils werden elck aen een pertse ghehanghen deene hier dander daer, blijuende vast ghecoppelt aen den ander, met grooten spot van alle mensche. Door sulcken oneerlijcken miraculen begonst men houten ende steenen beelden te aenbidden, ende groote eere ende sacrificien te doene. Want die meynde*n* dat dese beelde*n* wt haerlieder macht ghedaen hadde*n*, het ghene dat gheschiet was door toedoen ende bedroch vanden boosen gheesten. Dese ende dierghelijcke dinghen worden altemets (ghelijck ons S. Augustijn is beschrijue*n*de in sijn achtste boeck va*n*der stadt Gods) toegelate*n* doort hooge ende rechtueerdich oordeel Gods, die om haer groote en*de* leelike stincke*n*de sonde*n* den menschen laet

quellen ende bedrieghen vande quade gheesten. Daeromme die hier niet en begheert wel te leuen op der aerden, om namaels te besitten dat eeuwich leuen, die mach door alsulcke sacrificien de doot gaen soecken inder hellen. Maer die met de quade gheesten niet en begheert te doene te hebben, dat hy hem wachte van quaet te doene, ende alle afgoderie, ende dat hy bekenne de waerachtighe ende oprechte eere Godts, waer door dat die quade gheesten ghemelt ende verwonnen worden.

Vande groote schade die de quade gheesten doen.

INDE Noordersche landen (daer naer de letteren vander heyligher schrifturen de wooninghe van Sathan is) soo quellen ende bespotten die quade gheesten het volck in menigerhande manieren: want somtijts so verscheppen sy haer in diuersche formen ende door schoone woorden so bedrieghense de menschen: altemets oock soo doen sy den lieden groote schade, ende worpen die huysen ter neder, sy dooden ossen ende schapen, ende bederuen de vruchten opt lant: sy doen de wateren de dijcken door breken ende steden en sloten inden gront bederuen.

Het vierde Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen, het welcke is inhoudende vanden oorloghen, leuen ende manieren vanden wilde heydenen ende omligghende ghebueren.

Vanden ongheluckighen strijdt van Coninck Reynier van Denemercken.

*D*IE seer vermaerde historie schrijuer Saxo, beschrijft ons inde Cronijcke van Denemercken, dat de Coninck Reynier van Denemarcken, naer dat hy vijf iaer lanck oorloghe gheuoert hadde ende ghestolen ende gherooft inder Russen landen, soo nam hy voor hem dat hy soude gaen bestooten die van Biarmen sijn ghebueren, die woonende zijn inde Noordersche landen in velden ende berghen, ende met geweldighe armeye die te brenghen onder sijn subiectie. Die van Biarmen van datse gheware werden sijnder coemste, soo hebbense met coniuracien de locht te keere ghegaen, soo datter gheuallen is eenen slachreghen, al oft water met akers wter locht gegoten hadde gheweest op haerlieder vianden: het welcke een oorsake was dat de Coninck Reynier soo haest niet en conste weder van daer reysen, soo dat hem sijn victalie begonst te begheuen. Ten anderen terstont verdrijuende het groot ongheweerte, soo hebbense doen comen een seer stercke brandende hitte der Sonnen, dat zijn volck heeft staen roosten ende braden inden velde: soo dat dese groote excessiue hitte der Sonnen synen volcke veel swaerder was om verdraghen dan die voorgaende reghen en*de* ongheweer-

te. Ende aldus soo werdt desen Coninck door die tweederhande onghetempertheyt ende onuerdraghelijcke hitte ende vochtighe coude, faillerende in zijn opset, ende sijn volck van siecten ende onghemake bedoruen ende tonderghebrocht. Niet te min die Coninck siende dat hy belet was in sijn voornemen meer door toouerie dan door natuerlijck beweghen oft veranderinghe vander locht ende ongeweerte, so nam hy voor hem dat hyse wederomme seer onuersiens soude bestooten en*de* oueruallen, om hem te wreken vanden hoochmoet die sy hem ghedaen hadden. Maer die Coninck van Biarmen, bystant ghecreghen hebbende van synen gebuer den Hertoghe van Finlandt, de welcke hem ghesonden hadde eenen hoop seer goede ende subtijle schutters, heeft tonderghebracht het heyr vanden Coninc van Denemarcken, dat hi daer ghelaten hadde om den winter ouer te blijuen ligghen, sonder dat hy eenichsins daer af ghestraft heeft gheweest. Want die Finlanders (als int beginsel vanden eersten boeck gheseyt is geweest) zijn lieden die ghewoone zijn op glatte houters ghelijck schricschoenen ghemaect, die si onder aende voeten hebben ghebonden, seer snel te loopen al waer dat sy willen, en*de* seer cort af ende aen te loope*n* alsoot henlieden belieft: en*de* van dat sy op hare vianden hebben geschoten, so weten sy also snel af te loope*n* als sy aencomen zijn, en*de* wel dapper wederomme de vianden te comen bestooten. Voorwaer het is wel te bemoeden (als ons Saxo beschrijft) dat dese seer machtige Coninc, sie*n*de sijn cra*n*cke auonture, seer verwo*n*dert heeft geweest, dat hy he*n* so geringhelt sach en*de* tot een extreme oft wterste benautheyt ghebrocht, van een onghewapent wilt en*de* ongefaetsoneert volck, dat geen wete en hadde vande*n* crijchshandel, die onder die voet ghebrocht hadde die triu*m*phe en*de* fluer vande*n* Romeynen. Dat zijn de treken vander fortuynen, dat die ghene

die de vroomste crijchslieden van Roomen, ende die groote macht vanden edelsten ende vermaerden capiteynen seer vromelijck hadde verwonnen ende tonderghebracht, hier heeft moeten wijcken voor eenen hoop bot grof ende vuyl ongheleert volck: iae wiens prijs ende eere vande cloecke ende vrome feyten die hy ghedaen hadde door cracht vande vroomste mannen des werelts niet en conste verdonckert worden, die wert hier van eenen cleynen hoop veracht volcks gheheel verduystert. So dat die armeye daer hy de bloeme vander werelt, ende het aldervroomste crijchsvolck mede vernielt hadde, ende soo grooten hoop voetvolcks ende peerdevolcks ende legers ouerrumpelt ende met groote strijden verwonnen hadde: hier heeft moeten wijcken, ende niet derren opentlijck hen stellen teghen desen armen hoop, maer alleene heymelijck ende met verraderien alle middelen soecken, om die te beclippen ende so tonder te brenghen, hem niet schamende synen hooghen name, lof ende eere, die hy by daghe ende vromelijck hadde vercreghen, met nachtelijcke aenslaghen ende listighe laghen te legghen seer oneerlijck te besmetten ende verdonckeren. Niet te min ghelijck dese dinghen vuyl ende oneerlijck zijn van haer seluen, soo hebben sy oock een quaet ende leelick eynde ghehadt. Soo dat hy wel mochte segghen het ghemeyne veersken:

> Eylaes hoe haest sietmen seer groote saken,
> Door cleyne oorsaken tot niet gheraken.

Ick late staen dat Arngrim heeft verwonnen Tangilt ende Egbert Coninghen van Finlandt en*de* van Biarmen, dewelcke soo sterckelijck ende obstinatelijck hadden wederstaen den Coninck Frotho van Denemercken. Ende hoe dat Frotho gaf ten houwelijcke zijn dochter, de welcke hy wter maten lief hadde, den seluen Arngrim, dewelcke beroepen hebbende den Coninck Egbert in eenen camp (om hant teghen

hant met hem te vechten) heeft verwonnen: meyne*n*de dat wel behoorlijck was, dat hy soude sijn dochter hebben te houwelijcke, die hem hadde gewroken van synen grootsten viant die hy hadde, ende so grooten dienst ende eere hadde aenghedaen.

Vande groote wreetheyt vande wilde menschen.

GHELIICKERVVIIS dat die Oostersche nacien die woonachtich sijn inde gheberchten van Caspien, teghen het opgaen vander Sonnen, vlieden inde cuylen ende cauernen onder die aerde, stoppende haerlieder ooren, om datse niet en souden hooren het vreeselijck gheluyt dat gecauseert wort door het oprijsen vanden dompen, die rijsende zijn wt het diepste der aerden, ende henlieden so teghen dat gheschiet salueren ende versekeren: alsoo oock het volck dat woonende is ontrent die wterste costen van de Noorwechsche zee, heeft sijn hollen oft kelders onder die aerde, om bewaert te wesen voor het ghewelt vande Noortweste winden ende de groote menichte vanden sneeu die daer ligghende is op die hooghe berghen, leuende by de visschen ende wilde beesten die sy vanghen. Dese lieden vreesen seere de zeeroouers, so datse alle die ghene die van ergens daer aen lant comende zijn, meynen zeeroouers te wesen, de welcke daer souden comen om haerlieden gheuangen te nemen ende slauen te maken. Niet te min sy ontfanghen in haerlieder gheselschap, om henlieden te helpen, die ghene die daer comen geuloden wt vreese vanden tyrannen, ende leeren ende onderwijsense, hoe dat sy die zeeroouers als sy daer aen lant come*n*, souden moghen beclippen ende dootslaen, het welcke sy doen in tweederhande manieren: oft sy maken de maniere dat sy vlieden van henlieden, om dat syse also te dieper opt lant souden crijghen, oft sy comen

aende hauens als sy sien datse in eenich perijkel zijn ende de hauens niet en kennen, al oft sy wilden bystant doen en helpen den genen die sy willen bederue*n* ende dooden. Maer als de zee toeghevrosen is ende datter gheen vreemde lieden aen en comen die welcke sy in deser ofte diergelijcke manieren souden beclippen moghen, soo moeten sy henlieden houden in haerlieder holen ofte kelders, oft hutten die va*n* groote waluisch beenen ghemaect zijn, om het groot gewelt van de Noortweste winden, ende groote menichte vande*n* sneeu. De hutten die sy hebben, sijn bouen ghedeckt met zeemosch, en*de* behendich genoech gemaect, staende bouen al oft een schip waere datter ouerghewelft laghe, het welcke ghedaen wort teghen dat groot ghewelt vanden winden, die daer so vreeselijck storme*n*de zijn al oftse comende waren wten diepste*n* vander zee. Daer ontrent is noch een ander soorte van volcke, de welcke seer ghelijck zijn van manieren den Scythen, die nerghens geen vaste woonstadt en hebben, maer gaen herwaerts ende derwaerts dwalende met haer lieden vee ende beesten, voerende met henlieden op waghens ende karren haer wooningen ende tenten, Dese sijn woonende ontrent de costen vander zee va*n* Caspien, ende weten met risschen oft met zeemos oft berchmos ende wissen onder een gheulochten, af te sluyten den inganck ende toeganck van haerlieder hutten, om datter niemant wter zee comende henlieden ofte haerlieder secreten soude comen ondersoecken ende sien wat sy maken. Voorwaer ick laet my duncken dat sy dese rouwicheydt der locht ende onghemack der aerden ende holen ghewillich ghenoech lijdende ende verdraghende sijn, om dat sy souden moghen vry wesen vanden onuersadelijcke ghiericheyt ende onuerdraghelijcken tribuyt der tyrannen, den welcke*n* die diepe zee schijnt te wesen maer een noot schelpe vol. Plinius beschrijft oock vele ende

vremde dinghen vande Noordersche nacien die woonende zijn in cuylen ende grauen onder die aerde om het gheruysch ende ghetier vander zee, in sijn sestienste boeck ende tweede capittel vander historien der natuerlijcker dingen, ende seyt dat een arm ende catijuich volck is, die woonende sijn op hooghe hueuels van aerde, hebbende daer sidtsteden rontsomme half boochwijs opghemaect, daer sy in sitten, om henlieden te beschermen voor den hooghen vloet vander zee. Want als de zee seer hooghe vloeyende is, soo schijnen dese hutten te staen ghelijck verdroncken schepen die rontsomme met water beset, int water ligghende zijn. Ende als het water weder afloopende is, soo vanghen sy die visschen die ontrent haerlieder hutten metten water afloopen, ende droogen die selue, meer metten winde dan inder Soonnen.

Noch van de wreetheyt vande wilde menschen.

INT wterste eynde vanden Noordersche landen, ontrent ende lancx het witte Meer, daer dat de heerlijckheydt van hen Coninckrijcke van Sweden seer wijde ende breet is streckende, woonen ouer al seer wreede ende straffe lieden, de welcke anders gheen wapenen en zijn ghebruyckende dan vellen van wilde esels oft wilde muylen, ende hantboghen oft lancien die aen beyde eynde*n* wel dunne ende scherp zijn. Dit volck is seer snel en*de* behendich van loopen (ghelijck wy int eerste boeck hebben geseyt vanden Scricfinnen) ende sijn seer dapper int keeren ende wenden herwaerts ende derwaers ouer de sneeu loopende, sonderlinghe lancks de valleyen, soo dat sy alle slaghen ende schueten weten te ontsetten ende ontgaen. Men soude bycans van desen lieden wel mogen het selue segghen dat die groote Philosophe Anacharsis was scrijuende van zijn volck te weten die Schyten:

als dat niemant vande ghene die in haerlieder lant waren comende, henlieden ontvlieden ende ontgaen mochten, ende dat sy gheensins dan met haren wille en mochten gheuonden, beclipt oft gheuangen worden: aenghesien datse gheen steden, wallen oft mueren en hebben, maer dat een yeghelijck waer dat hy gaet, zijn huys ende wooninghe mede is voerende. Het zijn al schutters gaende te voet, ende en eten gheen broot, maer leuen vande visschen ende wilde beesten die sy daer vanghende zijn. In stede van huysen soo hebben sy waghens ende tenten, de welcke ghedect zijn met hert gedroochde vellen van beesten, oft schorssen van boomen. Inden winter houden sy henlieden ontrent die canten vanden wateren, maer inden Somer soo woonen sy meest onder die hooghe haghen ende in plaetsen daer geen Sonne en coemt, seer dickwils veranderende van plaetse. Het hooft hebben sy ghemeynlijck ghedeckt met huyden van wilde gansen, eyntvoghels oft van hanen, de welcke daer ghelijck oock alle ander vogelen in grooter menichte geuonden worden. Sy hebben oock een groote menichte van costelijcke vellen, de welcke sy niet en vercoopen, oft selden selue ghebruycken, maer vermanghelen die selue op ander ware ende coopmanschap teghen de vreemde cooplieden die daer comen.

Vande vijf diuersche spraken vande Noordersche landen.

Door de verscheyden cleederen ende gheweeren diemen ghefigureert siet in dese figuere, so wort te kennen ghegheuen die differencie vanden landen, nacien, spraken, ende oeffeninghe vanden Noorderschen volcke: want Noortwaerts liggen veel groote ende machtighe landen, als Lappen lant, Moscouien, Sweden, Gothlant, Vermerlant, Dalcarlen, Berghlant ende Noorweghen: de welcke al tsamen

inde langde ende breedde meerder zijn dan Italien, Spaengnien, ende Vranckrijck tsamen gherekent: so dat Plinius niet te vergheefs en heeft gheseyt dattet een ander werelt is, om dat die grootte noch onbekent was. Daeromme en ist gheen wonder dat in dese landen worden gesproken ende gheuonden vijfderhande talen, als van de wilde Lappen ofte van Bothnien, der Moscouiten, vanden Russen, vande Finlanders, Sweetsche oft Gothsche, ende Duytsche tale. Hoewel dat dese landen wter maten cout zijn, nochtans soo sijnder wel sommighe menschen gheweest, die gheleeft hebben hondert ende tsestich iaren, oft daer ouer, het welcke in Enghelant ende Schotlant oock wel gheschiet is: want daer is gheweest een Bisschop Dauid ghenaemt, de welcke gheleeft heeft tot ouer de ho*n*dert en tseuentich iaren. Het hantwerc vande Noordersche nacien die woonende zijn inde groote en*de* woeste bosschagien is wilde beesten iaghen oft visschen vanghen, de welcke sy vermanghelen teghen die Moscouiten op ander ware. Die Finlanders doen lantneeringe, oft zijn visschers, oft sy schauen berders ende houters. Het selue doen oock die Gotthen en*de* Sweetsche. De Duytschen die daer int lant comen woone*n* doen handel va*n* alderhande coopmanschap, en*de* vande winninge so leue*n* sy: de wette*n* en*de*

ordonnancien vanden lande aenueerden ende accepteren sy, en*de* brenghen int lant alderhande coopmanschap die schijnt te dienen tot een saechter ende netter maniere van leuen als goude laken, sijde laken ende diuersche soorten va*n* wijnen. Het fatsoen vande wapenen en*de* gheweire datmen in dese Noordersche landen is ghebruyckende sal eens deels hier, maer de meesten deel sal hier nae daer wy sullen scrijuen vanden veltslaghen ghetoocht werden. Hier wort alleenelijck te kennen ghegheuen dat die Gotthen hebben altijts de cloecxste ende de subtijlste gheweest onder alle de Noordersche nacien int schieten metter voetboghen, ghelijck de Finlanders gheweest sijn metter handtboghen. Die van Sweden ghebruycken inde strijden hallebarden, spiessen ende bijlen. De cleederen pleghen sy op die oude maniere seer cort ende enghe te draghen, wtghedaen die coussen die wat ruymer ende wijdachtich waren. Die van Sweden draghen wijde cleederen seer ghelijck die Duytschen. Die Moscouiten hebben langhe cleederen ghelijck de Griecken doen. Die wilde Lappen sijn ghecleet met costelijcke vellen van diuersche wilde beesten, de welcke sy draghen niet wt grootsheyt, maer teghen die groote coude.

*Vande handelinghe der coopmanschap en*de *dat sonder ghelt, manghelende waere om waere.*

AENGHESIEN dat een quade en*de* veruloecte sake is yemant wie dat oock sy te bedrieghen in eenigher manieren, inden handel vander coopmanschap: so ist noch so veel te quader ende onuerdraghelicker, als die lieden die men is bedrieghende, slechter ende simpelder sijn, ende sonderlinghe als men die is bedrieghende met valsche munte, ghelijck naer breeder sal verclaert worden int .vi. boeck daer wy sullen scrijuen vande diuersche soorten van munten. Daeromme die wilde Lappen, die van Bothnien ende ander

nacien die woonende sijn inde wilde ende woeste landen ghelijck sy stille en*de* vredelick leuende sijn in huerlieder landen, also oock en sijnse niet bekent in ander vreemde landen, noch en worden oock niet bedroghe*n* met valsche munte, aenghesien dat sy meer metten stucken gheuende goet voor goet, handelende sijn die coopmanschap, dan met ghelde, vercrijghende alsoo lustich ende rustich alsulcken waere als sy van doene hebbe*n*. Daeromme midts datse niet soeckende en sijn tgheclanck vande*n* ghelde, noch gheltghierich en sijn, soo leuen sy onder malcanderen eendrachtich, sonder haet ende nijdt, oft eenighen oproer te maken, ende handelen met den anderen sonder eenich bedrogh, want sy en soecken gheenen grooten schat ende rijckdom te vergaderen, dan alleene te leuen sonder armoede oft ghebreck te hebben. Sy en weten niet wat ghiericheyt is, dat een principale oorsake is dat sy niet listich en sijn oft practijcken en soecken om yema*n*t te bedrieghen: ende daeromme leuen sy gherustelijck sonder oproer, niet soeckende dan eerlick ende tamelick door de werelt te gheraken, makende groote sonde van yemant het sijne te stelen oft ontweldighen, ghemerct dat sy niemant en willen bedrieghe*n*. Maer ghelijck datter gheen dinghe*n* ter werelt so perfect oft gheluckich en sijn, sy en hebben altijts yet van doene, alsoo oock hebbense van doene en*de* van noode sommighe vreemde waere, die ander nacien daer brenghende sijn, metten welcken sy handelende sijn sonder ghelt, seer ghetrouwelick manghelende goet voor goet sonder eenich woort te spreken, maer gheuende alleene een teeken als sy van beede sijde te vrede*n* sijn: twelcke niet en geschiet om dat sy niet en soude*n* cloeck oft verstandich genoech wesen ofte te grof en*de* bot van maniere*n*, maer alleene om dat haerlieder eyge*n* tale de*n* omligge*n*de gebuere*n* niet wel bekent en is. Sy hebben oock iaerlicx seker iaermercten op ghesette plaetsen, op

velden oft op toegheuroosen staende wateren, daer veel nacien by een vergaderen om met malcanderen te handelen, waer dat een yeghelijck voort doet ende laet sien tghene dat hy veyl heeft ende begheert te vermanghelen op ander ware, het welcke sy thuys oft buytens huys door haerlieder behendicheyt ende vernuftheyt hebben vercregen. Noch daer en tussche*n* so en houden sy niet op van der gelijcken handel als henlieden gepresenteert wort datse van noode hebbe*n* en*de* begeeren. Sy hebben oock heeren en*de* ouersten den welcken si eere ende onderdanicheyt bewijsen, die met gemeynen voys vanden volcke gecoren zijn, en*de* werden gheheeten Bergchara, dat is te segghen berchmannen. Desen gheuen sy wt een liberaelheyt (int stede van tribuyt dat sy gheuen souden den Coninck van Sweden) costelijcke vellen en*de* veelderhande soorten van vissche. Dese heeren worden wten anderen gekent door die roode cleederen die sy dragende zijn. Sy geuen oock dergelijcken tribuyt den Coninc van Noorweghen en*de* de grooten en*de* machtigen heere van Russen lant, den welcken sy oock onderdanich zijn. Nimmemeer en sullen sy tegen eenighe nacien het sy ghebueren oft verre van daer woonende, oorloghe aenueerden, ten sy dat henlieden eerst groot ongelijc heeft gedaen gheweest. En*de* dan so gaense haer viande*n* te keere, niet alleene met fortse en*de* craht van wapene*n*, maer oock met toouerien, waermede sy ontsetten die leden vanden vianden in sulcker manieren dat sy niet een arm opgheheffen connen om henlieden te weeren metten sweerde, ia datse qualick moghen ontvlieden haerlieder gramschap, die seer qualic te vreden mach ghestelt worden.

Vanden Iaermercten ten ijse.

MET dese figuere so wort betoont die oude maniere vande Iaermercten diemen in diuersche plaetsen

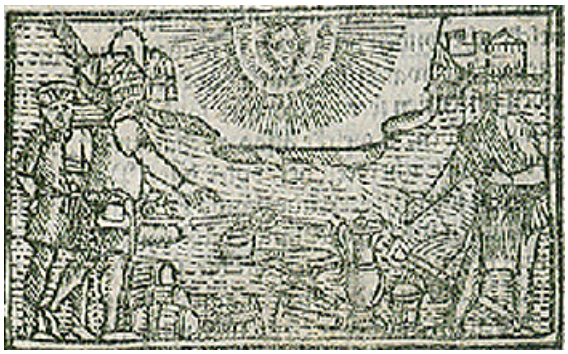

ende landen houdende was opt ijs, daer by een waren vergaderende veel rijcke cooplieden om coopen en*de* vercoopen. Maer de principaelste van alle die iaermercten en*de* die vermaerste wert gehouden inde stadt van Vpsalen, daer den Aertsbisschop van Sweden is residerende, daer loope*n*de is een seer wijde riuiere midden door die stadt, die iaerlijcx ontrent lichtmisse so dick van ijse toegheurosen is, datse mach draghen een ontallighe menichte van volcke, van beesten ende van alle soorten van coopmanschap. Dese iaermercten hebben van ouer ouden tijden en noch zijn gheheeten Dysting, dats te segghen, de plaetse vander sentencien vande wijse en*de* voorsienighe Coninghinne Dysa: om dat dese seer cloecke en*de* wijse vrouwe, merckende dat door die groote menichte vanden volcke, si alle gelijck souden in perijckel moghen comen van te bederuen van hongher, door faute van alderhande vruchten der aerden, die door de stercke en*de* harde coude niet wel ghewassen en waren en*de* ooc wt gheteert, den volcke (op dese plaetse bi een vergadert wesende) gheraden heeft ende gheseyt, dat beter was dat sy souden loten wie van henlieden souden trecken in vremde landen ouer zee, ende soecken eendrachtelijck ende ghesaemder hant plaetsen ende landen daer sy

souden moghen nederslaen ende blijuen woonen: de welcke gheuonden hebbende, sy souden neerstelijc oeffenen ende bewaren: dan datse door sommige dwaser lieden sentencien seer wreedelijck souden ter doot ghebrocht werden. Twelcke alsoo ghedaen wert. Maer dit en is niet gheweest het volck daer Pauwels die Diake*n* af schrijft, sprekende vande Lombaerden, wa*n*t die quamen wten halfeylande va*n* Scanzianen. Niet te min het mach wel wesen dat die selue wt der ghelijcken oorsaken ooc wt haren lande ghetrocken zijn, maer den tijt dat deene en*de* dander wt getrocken zijn, is seer diuers en*de* langhe verscheyden vanden anderen geweest, en*de* ooc van dese Coninginne Dysa, en*de* haren gouuernemente, ordonnancie en*de* manieren van leuen, en*de* de menichte en*de* macht vanden volcke die wt trocken is seer diuers geweest deen vande ander. En*de* aenghesien dat mijn seer beminde broeder en*de* voorsaet Ian de groote, Aertsbisschop van Vpsalen in zijnder historien, van deser saken genoech heeft geschreuen, so en wil ick daer niet meer af roeren, maer sal weder keeren tot onse iaermerckten diemen houdende is opt ijs, en*de* latent gaen soecken den genen die breeder bescheet va*n* der saken wil weten in sijnder historien. Nu comende tot onser materien, so segge ick dat alle Noordersche en*de* ander omliggende nacien seer scherpelijck pleghen te onderhouden dese iaermercten sonder tijt oft plaetse te veranderen door een seker teeken dat sy hadden, in dese nauolgende maniere. Dat die eerste volle manen, de welcke comende was na den dach en*de* middernacht vanden derthien dach oft dry Coningen was als een ghewis teeken beschrijuende den rechten tijt va*n* deser iaermerckt, op de welcke alderhande nacien comen mochten ter plaetsen die een yegelijc seer bekent was: wel verstaende dat sy hebben moeten gade slaen datse voor de merct, inde merct, ende nae de merct, hebben het licht van desen Maneschijn moghen gebruycken

int comen en*de* handelen, op dat met het licht vander brekender Manen een yeghelijck soude mogen sien, weder te keeren ter plaetsen van daer hy comen was. De coopmanschap die meest op dese iaermercten verhandelt wort, is een groote menichte van costelijcke vellen van diuersche wilde beesten: siluer werck dat men ter tafel is ghebruyckende ende ander diuersche bagghen ende iuweelen, de welcke dienende sijn tot die onuersadelijcke curieusheyt ende costelijckheyt der vrouwen. Men brengt daer oock veelderley graen, ende metalen, als coper ende ijser, ende lakenen, ende alderhande etelijcke ware. Ende alle dese dinghen en worden daer niet vercocht metten ghewichte, maer vermanghelt stucken voor stucken na dat een yeghelijck dunct dat hy toecomen mach, met consent oft wille van beyde partien. Niet te min het gebuert wel altemets dat die officiers ende ouerste vanden lande als sy vreese hebben voor oorloghe, ordineren ende ghebieden datmen gheen ware en soude wten lande laten voeren die int lant soude moghen ghebreck worden, als coorne, hauer, oorloochs peerden, boter, caes, ende speck, ende dat op groote pene oft amende*n*. Men houdt oock noch op een ander meer dat Meler is ghenaemt, iaerlijcx een merct op het ijs, int eynde van Februarius, lancks de vesten vander Stadt va*n* Strengenen. Noch houdtmen oock opt ijs een iaermerct telcken half Meerte op een plaetse Ouiken genaemt, die gheleghen is int lant van Iemptien aen de gheberchten van Noorweghen ende Sweden. Ende dat meer is soo zijn de wateren op diuersche plaetsen soo langhe toegheurosen, dat die Ruyters benden tsy peys oft oorloghe, ten haluen oft int eynde van Meye daer ouer trecken ende rijden, als men te Roomen is etende veelderhande nieuwe en*de* goede vruchten.

Hoe dat die wilde Lappen haer houwelijcken maken metten viere dat wt eenen keysteen gheslaghen wort.

DIE wilde Lappen die maken de verbonden van den houwelijcke van haerlieder kinderen in presencie van vrienden en*de* magen, slaende het vier wt eene*n* keysteen metten ijser, want sy meynen dat gheen dingen bequamer en is om geleken te worden byden houwelijck dan de keysteen metten viere datter in verborge*n* is. Ia niet selfs die Noordersce nacien die inde stede*n* woonende zijn, en sullen sonder vier de ceremonien vanden houwelijcke niet volbringen. Want een yeghelijck bruydegom ende bruyt, naer den edeldom, staet, oft rijckdom die sy hebben, doen voor haerliede*n* draghen groote keerssen oft tortsen seer constich ghemaect van diuersche coleuren van wasse als sy gaen ter kercken waert om die benedictie te ontfangen van den priester, de welcke tortsen ouer al sijn behangen met stucken va*n* sijde laken van diuerschen coleure, die sy daer laten staen met noch ander schoone gifte*n* die sy daer offerende zijn, inde kercke als de ceremonien vanden houwelijck volbrocht zijn. Dan comen die ghene die dese toortsen ghedragen hebben, en*de* trecken om dlanckste na dat sijde laken al oft sy dul waren, ghelijck oftet eenen grooten rijckdom weert ware. Ten anderen als die vrouwen op ghestaen zijn wt den kinderbedde ende ter kercken gaen, soo gaen sy met een bernende wassen keersse inder handt Godt louende ende danckende van zijn gracie. Ia ooc alle geloouige Christenen worden met licht ter aerde*n* gedragen, gelijc sy voortijts ter werelt gecome*n* zijnde, het doopsel met lichte ontfangen hebbe*n*. Nu aengaende de wilde Lappen en*de* haerlieder ceremonien, so hebbense voor costuyme*n* na dat het houwelijc als voorseyt gesloten is, dat die vrienden vanden brudegom

aenuerden die bruyt dewelcke fraey toeghemaeckt is ende ghecleet met vellen van ermijnen ende sabels, en*de* settense op een rangifer (twelcke een dier is ghelijck een tamme hert) en leyden haer verselschapt met eenen grooten hoop vrinden ende maghen (naer datse groot zijn van gheslachte) al dansende ende springhende, tot inde tente oft slaepcamer vande*n* bruydegom, wenschende haer veel ghelucks, ghesontheyt en*de* vruchtbaerheyt. Den bruydegom die gaet te voet ghecleet met vellen van lossen oft martres, met sulcker grauiteyt, al waer hy een vander Seigneurie va*n* Venegien: wesende alsoo wel te passe, verciert sijnde met dese costelijcke vellen, als ander die met costelijcke ghesteenten ende goude ketenen behanghen ende verciert sijn. Voorwaer dese bruydegoms ende bruyts sijn wel alder eeren waerdich ende alle dese gheheele natie van volcke waerdich datmense prijst, dat sy niet wt een vleesschelijcke begeerte tsamen loopen, maer met grooten staet ende grauiteyt willen seer eerlijck tsamen gheuoecht werden.

Vande druckelijcke danssen.

DIE lieden die woonende zijn int wterste ende alder coutste vande Noordersche lande*n*, die niet meer dan eenen dach ende eenen nacht en hebben int gheheel iaer, leuende deen helft vanden iaere in eenparighe claerheyt, ende die ander helft in gheduerighe duysternissen, en leue*n* niet altijts in droefheyt ghelijc hermijten, maer zijn oock somtijts vrolijck ende ghenochte bedrijuende met wat droefheyts ghemenght. Want sy houde*n* altemets blijde ende vrolijcke maeltijden (al ist met groue ende harde spijse) daer sy doen comen spelieden, om die gasten te verhueghen ende te veruecken tot dansen. Maer als sy een wijle tijts vrolijck ghedanst hebben ende dat die harpenaer wat stijuer ende luyder beghint te slaen sijn snare*n* soo

beghinnen sy oock op zijn spel te singhen liedekens in haerlieder ghemeyne tale, inde welcke sy verhalen die vroome ende hooghe daden vande oude Coninghen, Princen ende Reusen, verclarende wat prijs en*de* eere datse door haer vroomicheyt hebben verdient: maer terstont daer naer seer suchtende ende oock weenende, soo latense het dansen staen ende vallen deen hier dander daer alle tsamen ter aerden. Het selue doen oock veel vanden anderen die daer ontrent staen om te betooghen dat sy oock droeue sijn metten anderen. Ten laetsten die spelieden hemlieden verweckende met eenich blijde spel soo staen sy weder op, ende gaen wederomme sitten wel vroolijck aende tafel, ende op een nieu goede chiere maeken. Die oorsaecke van deser droefheyt is comende principalijck, om dat sy gheenssins en connen naeruolghen die hooghe ende vroome daden van huerlieder ouders, oft datse soo grooten name niet en moghen achterlaten den naercomers, als van cloeckheyt ende vromicheyt in te beschermen die eere vande ionghe maeghden, oft van te helpen ende bijstant te doen den ghene*n* die vanden quaden menschen ende tyrannen verdruckt werden: iae dat sy noch sien moeten ende lijden die fortse ende het ghewelt dat die quade menschen doende sijn sonder daer af ghestraft te wesen door die dissunulatie vanden rechters ende ouerste vanden lande. Ende daeromme meynen dese voorseyde lieden dat onghelijck beter is het steruen dan te blijuen leuen: soo dat sy meestendeel weenen als die kinderen gheboren werden, ende blijde en vrolijck sijn singhende van blijschap als yemant begrauen wert.

Vanden hantwercke dat sy doende sijn bijden lichte vander Manen

Daer wert dickwils geuraeght wat die Noordersche natien moghen doen, als daer eenparich nacht

is, ghelijck langhe vooren ende naer half December, ende sonderlinghe die onder den Noorderschen Pole sijn woonende, als ander natien diet licht vander Sonne*n* hebben sijn werckende oft iet behooren te doene: Desghelijcks oock wat sy doen moghen inde Somer als daer eenpaerlijck, ontrent ses maenden lanck dach is sonder eenighe duysterheyt. Maer om te weten wy dat dese sijn, soo waert wel van noode dat me*n* hier aenmercte tghene dat Ptolomeus is schrijuende int tweede boeck ende seste capittel van sijn Almagestum, hoe dat die ghene die woonende sijn onder die xxxix. parallelle, den dach hebben ses maenden lanck gheduerende: ende onder desen parallelle woonen ende sijn gheleghen die lieden ende landen die int wterste vanden Noorderschen Pole staende zijn: als die wilde Lappen, die van Bothnien, ende die eylanden van Isdalen. Die woonende sijn onder die xxxviij.parallelle hebben den lancsten dach vijf mae*n*den eenparich gheduerende: onder dese ligghen hooch Sweden, Helsinghen, Angermannie, ende het Noort einde van Noorweghen die onder die xxxvi. parallelle woonende sijn hebben den lancsten dach drie maende*n* gheduerende: onder dewelcke dat ligghen Gothlant, Moscouien, Russenlant ende Liiflant. Nu dese die welcke hebben dese langhe daghen, ende oock ter contrarien die langhe nachte*n* en sitten niet leech, maer weten naer den tijt vanden iaere huer affairen en*de* hantwerck wel ende profijtelijc te doene. Want in die langhe nachten soo ghebruycken sy in stede vanden dach fmout ende vet vande groote zee visschen ende walvisschen met lement in een lampe ghesedt, met welcken lichte sy niet alleene werckende sijn binnen den huyse, maer oock in velden ende bosschagien. Het werck dat sy inde winter ter handt trecken is dat sy nemen die senuen vande wilde beesten, en de sonderlinghe vanden Rangiferen (daer wy naer sullen

af schrijuen) dewelcke sy reede*n* ende maken soo dunne als gaeren met het welcke sy naeyen haer cleederen ende sonderlinghe die van wullen lake*n* ghemaect werden. Sy ghebruycken oock dit selue gaeren om lijwaet af te weuen in stede van vlassen gaeren, om dat daer gheen vlas groyende en is (midts die stercke coude) oft niet ghesaeyt en wort. Ten anderen die ghene die int velt werckende zijn die ghebruycken traen oft smeer vande visshen (het welcke staen mach teghen den windt) oft het seer claere licht vander Manen, oft het seer blinckende licht vanden claeren sterren, dewelcke schijnende zijn op die witten sneeu. Ende voorwaer sy doen onghelijck veel meer wercks inde bosschen, velden, opt ijs ende sneeu by het licht vander Manen, in dese langhe nachten, ende oock veel langher reysen ende ghemackelijcker, dan si doen inde Somer by tlicht vander Sonnen. Want inde winter soo sijn die weghen ouer al effen ende die wateren toegeuroosen, soo dat seer bequame is om ouer al ghemackelijck te reysen. Iae dat meer is men soude meer ghewichts (als vooren gheseyt is ende noch hier naer sal worden als wy sulllen schrijuen vanden orloghen ten ijse) voort ende ouer wech crijghen met twee beesten, ouer het glat ijs ende ghetreden sneeu inde winter, dan men soude inde somer op waghens ouer den velden met thien peerden trecken. Nu aengaende tgroot licht vander Sonnen, om dat hemlieden inde somer niet en soude letten te slapen, soo hebben sy in haer tenten ende huysen goede remedie*n* daer teghen: maer het claer licht ende die groote hitte va*n*der Sonnen en is henlieden soo seer niet quellende, als die verdroefde mugghen, die welcke henlieden by auentueren lastigher vallen, danse die van Egypten deden, ghelijck wy breeder hier naer sullen verhalen metten remedie daer teghen.

Vande timmeragie van haerlieder schepen.

OM dat tot noch toe int wterste van dese Noordersche landen gheen siluer, coper oft ijseren mijne*n* en sijn gheuonden gheweest, dewelcke sy wel behoeuen souden, mits dat sy grootelijck schepen van doene hebben (om die menichte vanden watere*n* die daer ontre*n*t gheleghen sijn) die teghen het water behoeuen wel vast ghesloten, ende ghenaghelt te wesen: daeromme als sy schepen willen timmeren, principalijck om te gaen visschen, soo nemense ghespleten pijnboome*n* oft dennen die ghehouwen oft gesaecht sijn tot plancken, dewelcke sy weten in een te voeghen (sonder eenighe ijseren naghels) met seer dunne ende taye wortels van boomen, die varsch ghetrocken sijn wter aerden al oft sy met tente coorden aen een ghebonden waren. Ander die nemen wissen van poplier boomen oft van eenighe ander, wtghedae*n* van eecken boome*n* (die op twee hondert Duytsche oft Gothsche mijlen daer ontre*n*t nerghe*n*s wassen*de* en sijn) daer sy die schepe*n* mede vast in een vergaeren ende binden. Maer die pijnappelboomen ende denne*n* wassen daer soo hooghe en*de* rechte, datse bequame sijn ende te passe comen tot allen dinghen te maken dat men van doene heeft: ende waer dattet lieden waren die gheltghierich waren en*de* soekende haer eyghen baete, sy souden die mogen vercoopen den vremde cooplieden van ouer zee, en*de* groot ghelt daer maeken. Daer sijn ooc anderen die int timmeren vande schepen die barderen oft plancken tsame*n* voeghen met senuen van beesten ende bysonder van Rangiferen die inde Sonne ende metten winde ghedroocht sijn ende dan saechte gheclopt ghelijck me*n* het vlas clopt. Maer die men hier toe ghebruyct en sijn maer die grofste, die vanden subtijlste ghescheyden sijn, ghelijck het vlas ghescheyden wort wten wercke, als wy breeder sullen verclaeren int boeck vande

wilde dieren, daer wy sullen schrijuen vande profijtelijcheyt der Rangiferen. Dese schepen aldus ghetimmert sijnde waer mede datse ooc ghebonden moghen wesen ende tsamen gheuoecht, werden seer wel beset ende ghesmeert met pijnboom harst (dat sy daer hebben in grooter menichten) ende van buyten ende binnen ouer al daert noot is met houten naghels vast ghemaeckt en*de* doorsleghen. Dese schepen sijn seer cort ende ondiepe, maer seer breet ende wel gheproportioneert ghemaect, om als noot is int stormen vander zee, tseyl te moghen daer op ghebruycken: ende werden alsoo ghemaect, om dat die wateren niet seer diepe en zijn, maer seer schumende, om datse slande sijn teghen die clippen die onder het water ligghen verborghen. Dese schepen wijcken ghemeynelijck metten stroom ende het slaen vanden baeren, drijuende opt water ghelijck eenen leeren sack, om datse met taey wissen oft senuen, ende niet met naghels vast in een gheuoecht en sijn. Sy en bederuen noch en verotten niet haest vanden water, om datse met harst oft peck wel besedt sijn. Haerlieder anckers makense van ghecromde wortels van stercke boomen, die welcke vast blijuen sittende op die gront doort swaer ghewichte vanden steenen die daer aen ghebonden sijn. De touwen sijn ghemaect van poplier oft bercken boomen, naer die lengde die sy van doene hebben. Het seyl dat sy ghebruycken is van wullen lake*n* ghemaect oft van groote boomen, principalijck als sy varende sijn, inde staende wateren, maer seer selden ghebruycken sy die op zee. Dese corte scheepke*n*s worden schuten ghenaemt ghelijck die ander langhe ende smalle die men is ghebruyckende inde Bothnische zee ende soete wateren Haapar ghenaemt sijn, die welcke oock sonder eenich yser seer constich en*de* behendich in een gheuoegt sijn: Maer g helijck datse seer lanck zijn, soo seylense seer snel voort, soo datse met een cleyn windeken

schinen te vlieghen. Dese worden alleene ghebruyckt op snelle riuieren die af comen gheloopen wten gheberchten, oft inde Soomer om daer mede te gaen visschen. Int iaer M. D. Xviij. doen ick in dat landt was reysende, quam ick gheuaren in groot perijckel van mijnen lijue, den reuieren af die wten berghen comen gheloopen op een van dese langhe schepen, waghende mijn lijf ende leuen voor tghemeyne welwaert op soo broosschen houdt: ende dat my noch alder meest dede vreesen, waren die teeckenen dewelcke staende waren lancs die canten vander riuieren, tot een memorie dat daer tanderen tijden groote personagien waeren verdroncken gheweest.

Hoe dat sy die Iongers leeren schieten.

ALLE die Noordersche natien sijn van natueren seer geneghen tot het schieten metter boghen, en*de* sonderlinghe metten hantboghe, al oft sy expresselijck daer toe waren gheboren. Want al datter is het sy ionck oft oudt wert toeghelaten, op alle plaetsen, tot allen stonden ende tot alderhande oorsaken het ghebruyck vander hantboghen: het welcke die ouders seer neerstelijc haer kinders leerende sijn soo wel dochters als soonen, maer principalijck die soonen, den welcken sy wijsen hoe dat sy die hantboghen moeten houden (want anders gheen boghen en ghebruyken sy daer) opheffen, neder laten sincken ende crommen int afschieten vanden pijlen. Ende ist dat den pijl niet en heeft gheraeckt den doel oft teecken daer si naer schieten, maer is verloren gheuloghen int gars oft sneeu, oft hanghende inde boomen, oft eenige haeghen, soo leeren sy den ionghers hoe datse die weder sullen crijghen in deser manieren. Sy doen die ionghers schieten een oft meer ander pijlen inde selue maniere dat die ander is gheschoten geweest, slaende gae

waer dat die pijlen vallende sijn, soo datse daer door die verloren pijlen weten te vinden. Dese maniere van pijlen te soeken ghebruycken oock alle die metten voetboghen schieten ouer al die Noordersche lande*n*. Ende om dat die ionghers te nerstigher souden schieten naer die ghestelde mate, soo hanghen sy prijsen op als witte riemen ende nieuwe boghen, dewelcke ghegheuen worden die best hebben gheschoten. Maer voor die meyskens hanghen sy op een lijnen cleet. Het welcke een oorsake is dat sy soo gheschickt werden int schieten, dat sy van soo verre als sijt ooghen moghen, weten te gheraken sonder eens te missen een mijte oft een naelde, ghelijck ick selue wesende in die landen, int iaer M.D.xviij. met mijn ooghen ghesien hebben. Dit volck is meestendeel cleyn van stature ende cleyn van moede, niet wonende in steden en*de* sloten, maer op dorpen, ghehuchten, in tenten oft op waghens, oft inde woeste wildernissen: Ia dat meer is sommighe van hemlieden maken hutte*n* oft loghien op groyende boomen die int viercant gheplant sijn, om datse inde velden woonende niet en souden verstickt worden vanden swaeren sneeu, oft vande wilde hongherighe beesten die met grooten hoopen tsamen loopende sijn lancks den velden niet en souden verslindt worden. Het welcke oock een oorsake is, dat sy seer nauwe gae slaen moeten ende bewaeren de beuruchte vrouwen ende ionghe kinderen, die voor ee*n* delicate spijse vanden wilde beesten seer ghierich ende nerstich ghesocht werden, ghelijck wy noch breeder sullen verhalen daer wy schrijuen sullen vande natuere der woluen. Die vrouwen ende meyskens van dien lande sijn seer vruchtbaer en*de* schoone, sonderlinghe om datse seer wit sijn van natuere*n* met een scoon blosende verwe daer onder ghemenght. Sy en weten van gheen blancketten, oft en begherent oock niet te weten al ist oock datse van natueren niet schoon en

sijn. Sommighe vanden ouders decken ende cleeden haer kinders met ghedrooghde vellen van wilde beesten ende sonderlinghe van ionghe beerkens, het welke hemlieden tot gheen schande en wert gherckent, die in onnoselheyt opgheuoet zinde soo simpel ende slecht sijn van wesen ende manieren.

Vande maniere van Iaeghen der wilde Lappen.

NAER dat wy vooren int eerste boec ende tweede capittel hebben ghescreuen vanden Scricfinnen, Finlanders ende van die van Biarmen, ende van huerlieder manieren ende oeffeninghen: soo sulle*n* wy hier nu beschrijuen hoe dat sy met breede ende crommachtighe houters oft barders, die sy onder ghebo*n*den hebben aende voeten, seer snel loopende sijn ouer die hooghe berghen ende diepe dalen die met sneeu bedect sijn, lancks ende dwers alsoo sy willen, met pijlen ende boghen soeckende ende iaeghende die wilde dieren, om die te schieten. Het welcke niet alleene en doen die mans, maer oock die vrouwen, die metten hanghende haere, loopen en*de* schieten. Niettemin dat en is niet seere te verwonderen, want inden landen die onder den Pole gheleghen sijn, die vol woeste en*de* groote wildernissen sijn is soo grooten menichte van wilde beesten, dat daer die mans sonder hulpe vande vrouwen niet en souden ghenoech wesen om die te iaeghen: soo dat wel te bemoeden is dat die vrouwen alsoo cloeck ende rap, oft rasscher daer sijn int iaeghen als die mans. Maer als sy wiltbraet gheuanghen hebben, soo oordoneert die man wat men daer af sal gheuen wt liberalicheyt die vrienden ende ghebueren, ende oock wat men voor haer huysghesin houden ende braeden sal. Dese lieden en iaeghen oock niet alleene die wilde aertsche dieren, maer oock seer behendich diuersche manieren van voghelen die daer ouer al inde groote en*de* wilde bosschen in grooter me-

nichte vlieghende sijn: waer af dat sy nemen die edelste ende sachtste plumen om haerlieder bedden te vullen, ende die hartste om te weuen haer lijwaet vande subtijle senuen. Het vlees van alle dese ghedierten die sy vanghende, etense veel meer ghebraden dan ghesoden. Metten vellen ende huyden van dese beesten cleeden sy die kinderen, ende die vellen vanden voghelen ghebruycken sy voor bonnetten ende hoeden: soo dat hier door sommighe seer sottelijck ghemeynt hebben datse rou sijn gheweest van lijue ghelijck die beesten. Twelcke by auenturen comt wt onwetenheyt, oft datse ghenoechte hebben in lueghens te versieren segghende saeken die sy noyt ghesien en hebben voor warachtich te wesen in verren landen, dinckende dat men lieuer heeft te gheloouen dan te gaen besien, gelijck Paulus Iouius wel ghedaen heeft.

Hoe dat men die peerden doet gaen ouer die hooghe sneeu berghen

DIE menschen ende die peerden, hebben onder aende voeten als sy passeren moeten ouer die hooge sneeu berghen, ronde instrumenten oft bueckelaers waren. Want inde Noordersche landen tusschen Sweden ende Noorweghen ligghen ende staen als frontieren seer hooghe berghen, die gheheeten sijn Doffrins, met noch ander dyerghelijcken, die welcke inde winter soo diepe ende dicke van sneeu ligghen datter seer qualijck vanden ghenen die daer ghewonelijck zijn ouer te passeren eenen sekeren ende vasten wech gheuonden mach werden. Niettemin die cooplieden vanden lande, hebben seer behendich daer teghen remedie gheuonden, om dat sy te ghemackelijcker souden moghen daer ouer comen: want sy maken ronde roosterkens, oft bochskens met breet ende licht corck, oft linden schorssen daer tusschen gheulochten die sy vast maken onder soo wel aen huerlieder voeten als aen-

de peerden voeten, met welcke sy stoutelijck ende sonder vreese gaen en*de* passeren ouer die hooghe berghen, sonder te sorghen dat sy inde sneeu sincken sulle*n*, daer sy nochtans wel swaer gheladen zijn, gaende alsoo niet meer dan twee mijlen berchs (dat wel xii. Italiaensche mijlen sijn) op eenen dach, om die cortheyt vanden daghen. Maer snachs gaen sy ghemackelijck metter Manen wel vier oft ses mijlen berghs, midts dat die Mane schijnende seer claer op die sneeu, die berghen is verlichtende onder ende bouen, soo dat men van verre sien mach het hanghen vanden berghen, ende oock die wreede wilde dieren die seer te vreesen en*de* te schouwe*n* sijn, principalijck die bergh woluen die dalder quaetste sijn, die met groote cudden tsamen loopen sonderlinghe inde maent van Ianuario alst soo sterck is vriesende, ghelijck noch breeder sal beschreuen worden, daer wy schrijuen sullen vanden perijckel der woluen. Maer dat aldus behendich ghedraghen wort oner die berghen, is sout, ijsere platen, lijnen ende wullen laken, ende oock op sommighe plaetsen siluer ende coper aerts, ende costelijcke vellen. En*de* om dat die peerden te beter souden weten te gaen aldus gheladen ouer die hooghe sneeuberghen soo worden sy van ioncks op gheleert te gae*n* inde dalen ouer de sneeu, met cleyn teenen corfkens die vast ghemaect sijn onder aende voeten, en*de* dat allenskens en*de* dagelijx wat, seer licht ghelade*n*, om datse meer en meer soude*n* ghewoone werde*n* swaerder last te drage*n*. Insghelijx hebbe*n* ooc die ghene diese aldus leyden ouer de sneeu, gheulochte*n* corfkens onder aen de voeten ghebonden, ende inde handt een stock die onder breet is daer sy op stuenen, om dat sy alst noot is door dese ghewoonte, souden weten gheladen te gaen ouer die sneeu berghen als vooren gheseyt is, ende alsoo vrij wesen ende ontgaen die perijckelen des doots. Want het ghebuert wel somtijts als

sy op die reyse zijn, dat die sneeu gheheel ontlaet ende weeck wordt als den Suyden wint wort wayende, datse gheheel ende al (ten sy datter op versie*n* wort als vooren gheseyt is) is wijckende ghelijck een doolaghe onder die voeten vanden menschen ende beesten: soo dat dan wel souden moghen begrauen blijuen man ende peert, waert dat sy gheen goet ende ghetrouwe gheselschap by hemlieden en hadden om huerlieden te helpen wter noot.

*Vande***n** *sorghelijken doorganck tusschen die gheberchten***.**

DIE reysende lieden comen noch in veel meerder perijckel, die reysende zijn ouer die hooghe berghen, daer veel cuylen ende cauernen in staen en*de* gheleghen zijn, om dat die winde*n* daer schijne*n* verweckt te worden ende seer gheweldich blasende, dragende de*n* sneeu inde weghen, daer door datmen moet passeren: soo dat niet moghelijck en is dat sy wter valleyen oft va*n*den berghen gheraken connen ten sy datse schuppe*n* oft spaden by hen hebben om den wech te openen ende te maken. Die principale ende sorghelijckste bergen sijn Doffra, Schars, Sula, Horuille, ende meer ander der ghelijcken: wten welcken onder aenden voet of wt het middel vanden berghen comen gheuloyet seer groote ende stercke riuieren, die eens deels sijn loope*n*de naert Oosten, ende eens deels naert weste*n*. Want dese berghen staen al oftse op eenen draet waren ghetrocken vant Suyden int Noorden inde middel wtpuylende ghelijck eenen bulte: Welcke berghen ghegheuen zijn diuersche namen, naer den landen, riuieren oft situatie vander plaetsen, oft naer die diere*n* die daer op verkeeren, als beeren, woluen, herten, beuers ende ander derghelijcke beesten die gheheel lanck van haere sijn, ende wel ghewapent naer die gheleghent-

sijn vander Christenen kercken, soo dat sy midts den verren wech seer selden connen ghecomen ter kercken. Niettemin die ghene die aenueert ende ae*n*ghenomen hebben het Christen ghelooue en*de* totten cerimonie*n* der Christen henlieden hebben begheuen, worden beuonden seer onderdanich te wesen. Want al ist datse seer verre woonende sijn vander kercken, nochtans soo comen sy eens oft twee mael des iaers besoecken die kerken daer sy ghedoopt gheweest sijn, en*de* bringhe*n* huer lieder kinderen die noch die borst suyghe*n* ghedraghen in eene*n* corf op haerlieder rugghe, om te doen doope*n*, met noch ander presenten en*de* ghiften sonderlinge van costelijcke vellen, dewelcke sy den priesters gheuen in stede vanden tienden. Voorwaer dat ongherief van dat verre woonen vander kercken (het welcke de principale oorsake is dat niet alleene die va*n* Noortbothnien, maer ooc die van Vermelande*n* die westwaerts woonen niet en worden bekeert totten Christen ghelooue) is seer te beclaghen: ende soo veel te meer dat seer selden eenighe priesters en*de* nimmermeer Bisschoppen daer te lande en comen, om die groote perijckelen die int passeren vande groote woeestijnen en*de* wildernissen die onder de weghen ligghen, gheleghen zijn.

*Hoe dat Noort ende Oostfinlant is bekeert gheweest totten Christen ghelooue, en*de *hoe eerlijck dat sy de vremde lieden tracteren.*

In voorleden tijden soo heeft dese natie va*n* volcke die woonende sijn int wterste vanden Noortsche landen, ghelijck wel meer ander vande*n* omliggen*de* lande*n*, door die heydensche superstitie*n* en*de* ceremonien verleet sijnde, ghedoolt vande*n* wech der waerheyt, en*de* Godt laster*en*de gheweest, en*de* force en*de* ghewelt ghedae*n* huere*n* gebuere*n*. Maer naer dat sy de*n* paeys die he*n*liede*n* va*n*de*n* twee seer blincken*de* lichte*n* en*de* heylige ma*n*ne*n* de*n* Coninc Eric va*n* Sueden en*de* s. He*n*drick aertsbisschop va*n* Vpsale*n*

ghepresenteert was hadden gheweyghert, ende seer victorieuselijck ontrent den Iaere ons heeren M. C. Lv. werden tonderbrocht ende onderdanich ghemaect der kercken ende den Coninckrijcke van Sweden, en*de* datse ontfangen hadden doort vercondighen vanden woorde Gods het Christe*n* ghelooue, kercken gemaect sijn gheweest ende priesters ghestelt om haerlieden te onderwijsen ende leeren die wet Gods, soo is dese natie gheworden die principaelste van allen, die dueghden beminnende, ende sonderlinghe die liberalicheyt, ende het vrindelijc ende eerlijck tracteren vande vre*m*de lieden, die daer sijn comende wt verre ende vremde landen. Onder malcanderen leuen sy seer vrindelijck ende manierlijck ende niet haest en worden sy gram: maer als sy seer langhe ghetercht sijnde tot gramschap verweckt worden, soo en sijn sy oock niet haest te stillen ende te vreden te stellen, maer soecken in alle manieren huerlieder leet te wreken. Sy woonen op dorpen ende ghehuchten, by procchien en*de* dorpen onderscheyden. Haer kercken hebben sy seer costelijck op ghetimmert ende verciert, ende doen noch daghelijcks groote nersticheyt om ander nieuwe kercken te stichten ende timmeren. Den priesters doen sy groote eere ende reuerentie, ende gheuen henlieden thienden van alle sake*n*. In recompense van desen soo worden sy vanden priesters gheleert ende onderwesen inde wet Gods, den predikant staende naer ghemeyne costume, opden precaerstoel, soo dat sy hier door seer ghewillich en*de* blijdelijc hem seluen begheuen wt goetheyt ende edelheyt van herten totter duecht ende een eerlijck leuen, wtroyende alle voorgaende ende oude dwalinghen ende ghebreken. Vander seluer conditien ende natueren worden oock beuonden te wesen die van Westbothnien. Want al en hebben sy gheen predicanten ende gheleerde lieden die henlieden onderwijsen ende leeren, nochtans sijn sy soo goet ende

oprecht van naturen, datse de sonden ende het quaet verachten ende versmaden, ende de duecht aenueerden. Want sy beuinden by experiencie dat die ghene die wel en*de* eerlijck leuen ende niemant te cort en doen seer rijcke ende machtich worden: ende ter contrarien, dat dickwils om de groote sonden wille als hoererie, ouerspel, dieuerie, dootslaghen ende ander groote sonden die daer bedreuen sijn gheweest, de beesten ende voghelen verlaten hebben die bosschen, ende de visschen het water ende riuieren, ende oock niet eer wederghekeert, voor dat door bedinghen vanden heylighen dienaers Gods, ende benedictien, Gods gramschap te vreden ghestelt was, ende tlant ghebenedijt.

*Het vijfste Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen, het welcke is tracterende vande vrome daden der Reusen en*de *cloecke campuechters.*

Vanden Reusen

*A*L ist dat sake dat die heylighe schrifturen so wel als die heydensche historien claerlijck ghenoech mencie maken vande hooghe ende vrome daden der reusen ende campuechters, ende opentlijck ghenoech zijn ghetuyghende, die vromicheyt die sy ghedaen hebben, wanneer ende op wat plaetsen ende hoecken vander werelt: soo dunct my nochtans niet quaet te wesen, noch wat meer daer toe te schrijuen, twelcke ghetrocken is wten hooghe rootsen ende steenen van den Noordersche lande*n*, ende ouer al de werelt noch

meer openbaer te maken, dat vanden seer ouden ende excellenten autheuren beschreuen is geweest. De landen die ghelegen zijn int wterste vanden Noordersche landen, als Finlant, Biarmen, Scricfinnen, Helsingen, en*de* ander die in mijn Caerte va*n* Gothlant gheteekent staen, geuen so merckelijck te kennen ouer al den genen diet neerstelijck besien, de groote cracht vanden reusen, datse par fortse moete*n* geloouen met ee*n* groot verwonderen, dat so groote*n* hoogen en*de* swaren hoop van steenen, en*de* stucken va*n* rootsen, daer niet gegroeyt en sijn wter nature*n*, maer door ongelooflijcke crachte*n* vanden reusen daer by een gedrage*n* en*de* gestelt geweest zijn, so wel in de platte velden en*de* bosschen, als opde geberchten va*n*den Conincrijcken van Swede*n*, Gothlant en*de* Noorwege*n*, waer datter worden gheuonde*n* in grooter menichten. Ende die begeert te weten wat en menichte van alsulcken steenen geuonden worden in Denemarcken, die daer opgherecht zijn geweest ende ghestelt vanden reusen ouer al ontrent die grauen va*n* den ouders, dat hy ouerlese (ist dat hem belieft) de prologhe vander Cronijcken van Denemarcken die Saxo seer neerstelijck heeft beschreuen, ontrent den eynde, ende sal sien dat in voorleden tijden Denemarcken seer ghehanteert heeft gheweest vande vrome ende stercke reusen, de welcke die sware ende hooghe steenen daer ghestelt hebben. Maer ist datter yemant is die soude willen segghen dat niet mogelijck en is dat eenich mensche het selue souden moghen ghedaen hebben: dat hy besie wat daer ghedraghen staet opt hoochste vanden berghen, ende dat hi dan segghe ist dat hijt weet wie so grooten stucken daer bouen op heeft ghedraghen. Niet te min ick ghelooue datter luttel wesen sullen, die gheloouen sullen te wesen mogelijck, dat men oyt mensche geuonden heeft die sulcken swaren gewichte van steenen soude hebben conne*n* dragen opt hoochste vanden bergen, gemerct dat on-

moghelijck schijnt te wesen datter oyt mensche geboren is geweest, die de selue, staende op een effen ende plat lant, soude mogen verroert hebben vander plaetsen. Desen Autheur en derf oock niet wel segghen oft selue is ghedaen gheweest vanden reusen oft ander vrome mannen die bouen ander een onghelooflijcke cracht hebben gehadt, die gheweest zijn na de diluuie, segghende dat hy seer luttel daer af vint geschreuen inde oude Cronijcken van Denemarcken. Maer hadde hy by auenturen wel ouersien die groote steenen en*de* stucken van rootsen die staende zijn in Gothlant en*de* hooch Sweden, hy soude wel door sijn seer cloec verstant, den nacomers hebben te kennen gegeuen die vrome en*de* hooge daden vanden ouders, ghemerct dat in Gothlant en*de* Sweden Coninghen ende Princen gheweest zijn, derthien hondert en*de* seuentich iaren, eer dat den eersten Coninck van Denemarcke*n* Dan ghenaemt, heeft begonst te regneren: de welcke hebben haer vrome en*de* hooghe daden voor een memorie achter gelaten, ghehouwen ouer al in die hooghe steenen en*de* rootsen, als een yegelijc noch ter tjjt mach aenschouwen. Saxo die figureert ons ooc dry soorte*n* van natuerlijcke Philosophen onder het decsel vande*n* reusen en*de* campuechters, de welcke voortijts met onderscheyden toouerie, wonderlijcke en*de* noyt gehoorde dinghen souden gedaen hebben. Deerste waren wonderlijcke groote manne*n* reusen geheete*n*, om datse alle ander menschen in grootheyt van lichame*n* veel te boue*n* ginge*n*. De tweede ware*n* toouеraers en*de* waerseggers, de welcke alle ander menschen soo veel te bouen ginge*n* in cloecheyt van geeste en*de* verstan*t* als die reusen dede*n* in grootheyt va*n* lichame. Tusschen dese twee was eenen eewige*n* strijt om douerhant te houde*n* in feyte*n* va*n* oorloge, noch en hielde*n* niet op voor dat sy tgeslachte vande*n* reusen hadde*n* tondergebracht, en*de* heere*n* waren vande*n* lande*n* en*de* aenbede*n* voor Gode*n*. De derde soorte

was gelijck een middelmate tusschen die twee eerste, wesende niet al wt soo grof ende groot van lichame als die Reusen, noch soo vernuft ende cloeck van verstant als die tweede. Nochtans so worden dese door haerlieder toouerie vande verblinde menschen ghehouden voor Goden.

Van diuersche Reusen ende campuechters.

IN voorleden tijden heeft gheweest int Coninckrijcke van Holsinghen (dat nu onderdanich is den Coninck van Noorweghen, int Noorden ghelegen eenen Reuse Hartben ghenaemt, de welcke was soo wter maten groot, dat hy negen cubitus lanck was. Dese hadde twelf campuechters tot medeghesellen, de welcke (al wast dat sy oock groot waren) maer half soo lanck en waren als hy was. Daer is oock noch een ander gheweest Starchater ghenaemt, die ouer al Europen in voorleden tijde*n*, duer sijn vrome daden en*de* groote victorien seer vermaert is gheweest, als hier naer sal verclaert worden. Insghelijcx soo sijnder gheweest Arngrim ende Arnerod, der welcke*n* vrome feiten ick hier nae sal verhalen. Maer om dat ick niet schijnen en soude vanden ouden tijden te ontleenen exempelen van die vrome ende excellente daden, so sal ick hier aenteeckene*n* sommige vrome mannen van onsen tijden, die ick ghehaelt ende ghetrocke*n* hebbe soo wel wtten gheberghten als wtten anderen landen van Sweden en*de* Gothlant, dewelcke alsulcken cracht ende stercheyt ghehadt hebbe*n*, dat een yeghelijck van henlieden machtich was te draghen een seker hondert stappen verre, op sijn schouderen een peert oft eenen grooten osse, iae een vat ysers van ses hondert, acht hondert, oft duysent ponden swaer. Dwelck oock sommighe meyskens wel hebbe*n* connen opheffen. Daer is oock eene*n* ghesien gheweest die eenen ghewapende*n* ruyter te peerde, die hem onuersiens

int ghemoet come*nde* was, niet alleene en heeft duer behendicheyt maer met cracht ende ghewelt ter aerden gheworpen oft gheuelt.

Van de soberheyt der Reusen ende campvechters.

DIE vermaerde Cronijck schrijuer vanden Coninckrijke van Denemarcken Saxo, die wy vore*n* hebben gheallegeert ende noch dicwils allegeren sullen, ghetuyghet ende bescrijft dat onder ander seer vrome mannen vanden Noorderschen natien, die groot en*de* sterck sijn gheweest als Reusen, soude gheweest hebben eenen Starchater Thauest, wiens wonderlicke ende groote vromicheyt hy soo hooghe is verheffende, dat sijns ghelijcken seer luttel in sijnen tijden gheweest sijn in gheheel Europen, oft inde gheheele werelt, ende by auenture noch niet en sijn noch comen sullen. Ende naer dat hy den seluen vromen en*de* cloecken man veelderhande dueghden is toeschrijuende, so dunct my oock goet wesen daer by te stellen onder veel ander, de soberheyt die desen ghebruyct heeft (de welcke alle vrome ende cloecke mannen seer van noode is) als een spieghel, om dat de brootdroncke*n* ioncheyt van desen tijden, haer daer in soude spieghelen. Want (ghelijck ons Saxo beschrijft) soo was desen vromen Starchater seer beminnende die soberheyt, ende seer haest te vrede*n*, hatende alle ouerdaet in spijse ende dranck. Altijts was sijn herte treckende tot duecht, ende verachtende de wellust des werelts, he*m* gheheel ende al regulerende naer die oude manieren van soberlick ende tamelick te leuen: want die walge stack hem vande costelicke maeltijden, ende met boere*n* cost was hy te vreden. Ende aldus versmadende alle ouerdaet ende leckernie van spijsen heeft hem gheleden met gherooct ende gherstich speck, veriaghende

met soo veel te beter appetijt ende smaecke synen hongher, als die spijse ghemeynder ende slechter was. Want hy vreesde dat hy door teere ende delicate spijse, als door een bedrieghelijcke soeticheyt, soude verliesen ofte verminderen van sijnder sterckte ende vromicheyt, ende te niete doen door die onghewoonelijcke gulsicheyt, die oude reghel van soberlijck ende tamelijck te leuen. Ende dat meer is hy was seer qualijck te vreden als hi op een maeltijt ter tafel sach brenghen ghebraden ende ghesoden spijse, noch en mocht niet sien eenighe spijse, die met veelderhande saussen curieuselijck ende leckerlijck ghestoffeert ende bereet waren, hatende de selue als een sake teghen naturen. Daeromme om dat hy soude den ouerdaet ende leckernie vanden Denen die sy vanden Duytschen gheleert hadden, soude afbrenghen ende te niete doen (vreesende dat sy daer door souden slap ende swack worden) soo heeft hy ghedicht in haerlieder ghemeyne tale een liedeken, waer af onder ander tselue dat hier naer volghende den sin ende het begrijp is.

Gheen lecker morseelkens en heeft hy van doene
Die met vromer herten, en als de wijse
Wil oorloghen en strijden hier int saysoene
Want rouwen cost is den cloecken goede spijse.

Onghelijck beter soude hy brenghen ten ruwijne
Bijtende metten tanden synen straffen baert
Dan hy sijn cracht en macht tot eenighen termijne
Soude verliesen door eenen gulsighen aert.

Alle delicate spiise in tijden voorleden
Wert veracht vanden cloecken verstanden
Met wermmoes en speck waren sy te vreden
En gulsicheyt sy schouden in alle landen.

Gheenderha*n*de cruyt en brachtme*n* in schotels daer
Maer hamel vles en speck sachmen haer voor dienen
Het welck werdt noch soberlijck eenpaer
Van haer ghebruyckt als verstandighe ingienen.

Dees soberheyt voor elcken laudable
Oft matelijckheyt vaet mijn intentie
En sal niemanden als die onable
Beswaren oft besmetten zijn conscientie.

Ghy die v als kinders met weeke spijse sijt voeye*n*de
Met een vroom herte wilt v vercleeden
En als Frothon v vader sijn in vroo*m*heyt groeyende
En om sijn doot te wreken wilt v bereeden.

Die cleynmoedighe vol vreesen abundant
Al ist dat hy hem bercht voor die doot misprijselijck
Soekende speloncken en holen aen elcken cant
Hy moet nochtans proeuen haer stralen afgrijselijck.

Wy waren eertijs elf edel Baroenen excellent
Vromelijck volghe*n*de den Coninck Hacho*n* ghepresen
Helgo Begath was auent en noen present
Deerste van ons aent tafel gheresen.

Alle ons gherechten diemen ons brochte
Was een dorre hespe daer wy ons aenstieten
Vullende voorts met broot corsten onsochte
Onsen hongerighen buyck sonder verdrieten.

Niemant en socht eenighe werm soppen
Elck was content met den cost ghemeyn
Op der Vorste*n* tafele*n* en sachme*n* ooc niet om te croppe*n*
Diuerse gherechten oft bancketten certeyn.

Ghemeyn volck en socht gheen vremde spijse
Noch van die Edele wert gheen leckernije bemint
Die Coninck selue doende als die wijse.
Altijt maetelijck te leuen was hy ghesint.

Gheen soete drancken en mochten hem vermaken
Maer was te vreden met een dun bierken ient
Naer eenich ghebraet en sachmen hem haeken
Want met half ghesoeden spijse was hy wel co*n*tent.

Met cleyn ghereetschap sachmen daer inde sale
Maer doude eewe die tafelen beslest
Met slechte vaeten dienden sy den Coninck loiale
Want sulcken manieren dochten hem dbest.

Scalen oft croesen van siluer oft gout
Oft vergulde coppen fraey van fatsoene
En quamen daer ter tafel voor ionck oft out
Maer met potte*n* ginghen sy te vaet telcken saisoene.

Noch wijn stoopen oft flesschen en waren sy vre*m*de
Want niet dan drinckpotten sy en vserden
Noch opgehoopte schotele*n* daer ouerdaet is wt spruytende
En quame*n* op haer tafel dies die duecht in haer florerde.

Met gheen tresooren van croesen oft schaele*n*
En vercierde die weert zijn cameren ient
Maer dese nieuwe werelt pompieus sonder falen
Nieu manieren in brenght voor elcken present.

MET dese ende derghelijcke onderwijsinghe ende leeringhe heeft hy seer veel vrome mannen ghebrocht tot soberheyt en*de* maticheyt en*de* ander diuersche dueghden: soo datmen daer naer seer veel heeft gheuonden, die nimmermeer en hebben dronken ghesien geweest, wel wetende datter ghee*n* meerder middel en was om te crancken die natuerlijcke sterckte als ouerdaet in spijse ende dranck ende die wellusticheyt des vlees te volghen. Ende haerlieder herte heeft soo verre verscheyden geweest van alle dertelheyt en*de* brootdro*n*ckenschap, dat sy in gheender manier*e**n* en mochten sien eenighe bootsen ende guychelinghen oft camerspelen, oft eenighe delicate spijse ghereet maken, oft oock in ander lieden huysen door eenen fraeyen cock ghereet ghemaeckt hebben, iae dat meer is niet eens daer af proeuen, als men henlieden erghens sulcks voor stelde om te eten: want sy en wilden huerlieder herte en*de* gheest gheensins begheuen tot eenighe welusticheyt, waer door dat huerlieder vromicheyt ende mannelijc

herte soude hebben moghen verflouwen, om dat sy niet en souden besmetten ofte verdonckeren, de glorie prijs ende eere die sy hadden vercregen door de hooghe ende vrome daden die sy ghedaen hadden, met eenighe bleuheyt oft ander ghebreken.

Vande vromicheyt vanden seer vromen ende stercken Starchater.

ALLE die lesen ende ouerleggen die hooghe ende vrome daden vanden ouden Heydenen behooren wel te bekennen hoe bequame dat desen Starchater gheweest is door sijn soberheyt (als voren geseyt is) om te vercrighen alle ander deuchden, dewelcke onghelijck veel meer soude vermaert ende bekent gheweest hebben, hadde hy soo nae gheweest de leeringhe Christi, als hy was den tijt van sijnder gheboorten. Nochtans so heeft hy gheweest drye menschen leuen, altijts seer vromelijck, als een cloeck ende onuerwinnelijck campuechter, begaeft met een onnatuerlijcke ende ongelooflijcke cracht: in langden te bouen gaende de ghemeyne statuere vanden menschen, wesende seer ghelijck een reuse: want die proporcie van synen lichaemen was accorderende met die vromicheyt ende grootmoedicheydt van sijnder herten, soo dat hy ghehouden wert voor die vroomste man vander werelt, iae dat sijns ghelijcken nerghens te vinden en was. Sijnen hoghen name is so wijt ende breet ouer al bekent ende vermaert gheweest, dat noch toe op den dach van heden sijn stoute ende vrome daden gheduerende ende leuendich sijn. Want in alle die Noordersche ende ooc omliggende landen heeft hy van hem achtergelaten seer schoone ghedenckenissen. Ten alder eersten heeft hy verwonnen ende verslagen Vichar den Coninck van Noorwegen, twelcke het eerste feyt van sijnder vromicheyt gheweest is dat hy ghedaen heeft. Daer na heeft hy

met een armeye ter zee wijt ende breet veel landen bestooten ende bedoruen, ende ten laetsten ghecomen ende geuallen in Russen lant, daer dat hy verwonnen heeft den Coninck Floccus, ende hem afghenomen eenen grooten schat. Die Campuechters van Biarmen, (die te dien tijden waren gheacht ende gehouden voor die cloecksten en*de* vroomste vande Noordersche nacien) hoorende die hooghe ende vrome beghinsels van sijn feyten van wapenen, hebben hem ontboden: ende naer dat hy onder henlieden seer veel vromicheden hadde bedreuen, soo is hy ghetrocken in Sweden, daer dat hy seuen iaer lanck heeft gheuolcht den crijch ende veel vromicheyt ghedaen: van daer is hy ghereyst in Denemarcken ende so voorts in Ierlant, om datter gheen lant in dat deel vander werelt wesen en soude, daer hy sijn vromicheyt niet en soude ghetoocht hebben: daer dat hy een gheuecht hadde tegen twee vrome campuechters, die hy heeft verwonnen ende de victorie vercreghen. Van daer is hy terstont ghereyst in Oost Russen lant, om te beuechten eenen seer vermaerden campuechter Visin ghenaemt. Want desen Visin was ouer al soo wel sijn ghebueren als andere grooten ouerlast doende, ende in alle manieren veronghelijckende, nemende met ghewelt die edel vrouwen, de welcke hy in presencie van haerlieder mans vercrachte en*de* misbruycte. Daeromme als Starchater dat ghehoort hadde, so heeft hy als den tweeden Hercules voor hem genomen alsulcken ouerlast te gaen wreken, ende is gereyst naer Oost Russen lant om dien wreeden tyrant vander wereldt te helpen, want soo haest als hy daer comen was, heeft hi hem ontseyt en*de* beroepe*n* om te vechten hant teghen hant, ende ten laetsten verwonnen ende tonderghebracht. Daer na is hy noch meer oostwaert ghereyst en*de* gecomen te Constantinopolen, dat te dien tijde Bizancen ghenaemt was,

waer dat hy met worstelen verwa*n* eenen reuse Tanna ghenaemt, den welcken men hielt voor de stercste ende vroomste man vander wereldt, ende bedwanck hem als een gebannen man te gaen besoecken vremde ende onbekende landen. Also siende dat hy gheensins en const verwonnen worden, soo is hy voorts ghereyst tot int lant van Polen, daer dat hy verwan vechtende hant teghen hant eenen seer cloecken ende vrome Campuechter ghenaemt Vasche oft Vaszam. Onlancks daer naer heeft hy aenueert een gheuecht int landt van Sassen, teghen eenen seer vermaerden Campuechter Hama ghenaemt, de welcke vechtende ongewapent noyt en hadde sijn meester gheuonden, maer altijts selue behouden die ouerhant. Desen Hama gaf Starchater int aencome*n* so vromen en*de* geweldighen slach metter vuyst, dat hy met sijn knien die aerde raecte, en*de* metter nuesen tsant: maer hi betaelde hem met goet ghereet ghelt sonder langhe borghen. Want springhende op sijn beenen ouer eynde, heeft terstont sijn sweert ghetrocken wter scheeden, en*de* met eenen slach midden doorhauwen en*de* in twee stucken ghedeelt: en*de* met deser victorien so maecte hy die van Sassen den Coninck van Denemarcken subiect. Het welcke niet lange en geduerde om de groote exactien ende ouerlast vanden Denen: want sy dwonghen die van Sassen, iaerlijcx voor elck mensche te betalen in een teecken van slauernie voor tribuyt eenen sekeren penninck voor elcken cubitus dat een mensche lanck was.

*Vande hulpe en***de** *bystant die Starchater dede den ghenen diemen ouerlast was doende.*

DIE Coninck Helgo van Noorwegen aenueert hebbende te vechten tegen negen vrome en*de* seer stercke campuechters, die hi hooft voor hooft hadde beroepen, om dat si hadde*n* opten dach van sijnder bruyloft willen sijn bruyt hem ontweldigen, heeft Starchater

ootmoedelijck ghebeden dat hy hem soude willen behulpich wesen in soo grooten perijckel: het welcke hy hem seer ghewillich heeft toegheseyt ende belooft te doene. Ende naer dat Coninck Helgo vooren gereyst was ten strijde, vertoeuende noch seker daghen daer nae, soo heeft hy met sulcker neersticheyt hem gheuolcht, dat hy op eene*n* dach te voet alsoo veel weechs af gheleyt heeft, als die andere die voren ghereyst waren ghedaen hadden te peerde in twelf daghen. Ende als hem die campuechters vraechden oft hy hem cloeck ghenoech kende ende sterck ghenoech gheuoelde om te vechten, soo antwoorde hy dat hy hem niet alleene vroom ghenoech en gheuoelde, om tegen een alleene te vechten, maer teghen also veel alsser comen souden. Des anderdaechs so is hy ghegaen ter plaetsen daer hy sijn teghenpartie soude beuechten, ende om te betooghen dat hyse seer luttel oft niet met allen en vreesde, soo heeft hy hem gaen sitten te water ende te winde aent hanghen van eenen berch, ende wtghedaen sijn cleederen (al oft hy hadde inde Lente gaen sitten inde Sonne) en*de* maniere gemaeckt al oft hy vloeyen hadde willen vanghen. Daer nae so heeft hy genomen die schaerlaken mantel, die hem Helga, de bruyt vanden Coninck Helgo ghegheuen hadde, ende werpen op die haghe, om datmen niet en soude meynen, dat hy hem erghens mede soude willen beschudden teghen haghel en*de* sneeu. Ten laetsten sijn ghecomen ter ghesetter plaetsen die negen campioenen, daer hy teghen vechten soude, ende hebben gaen sitten op een plaetse vanden berge, daer sy alder best beschut dachten te wesen teghen wint en*de* sneeu, daer dat sy vier makende henlieden hebben gewermt en*de* metten cortsten geseyt als si daer niema*n*t en sage*n*, so hebben sy een gesonden bouen opten berch, die hen lieden soude de wete doen als haerlieder tegenpartie daer comen ware. De bode gaende boue*n* ten berch op

heeft aent hanghen vanden berghe van verre sien sitten eenen ouden man, wesende vanden schouders opwaerts bedect met sneeu, den welcken hy heeft gheuraecht oft hy die gene was die tgeuecht doen soude. En*de* also dat Starchater geantwoort hadde, dat hy de man was, so hebben hem die ander te naerganghe comende geuraecht, oft hy henlieden alle gelijck tseffens beuechten wilde oft elck alleene. Soo wanneer (antwoorde Starchater) dat eenen vuylen hoop ho*n*den tsamen comen op my bassen, soo en plege ick niet elck op hem seluen wech te iaghen: geuende henlieden daer mede te verstaen dat hy alsoo lief vechten wilde tegen henlieden al tsame*n*, alstegen elck een bysonder: en*de* ooc te kennen geuende, hoe luttel wercks dat hi va*n* henlieden makende was. En*de* aldus beginnende tgheuect, hy heefter terstont de ses van henlieden ghecuyscht, eer dat hy oyt eenighe quetsure ontfanghen hadde: en*de* die ander dry, na dat sy hem veel speels gemaect hadden, en*de* te diuersche plaetsen seere gewont, heeft hyse ooc by haerlieder broeders gheleet en*de* versleghen. Starchater aldus ghequetst sijnde, en heeft niemant by hem gehadt dan een lantmans sone om hem te genesen van zijn quetsuren, dewelcke hem terstont die stucken vlees, die aen sijn borst hanghende waren, weder ingheset heeft op haer plaetsen, ende de dermen die hem wten buyck hangende waren weder inghesteken, ende met eenen wissen bant verbonden. Maer om dat hy de beleeftheyt van desen ionghen niet en soude ongheloont laten, so heeft hy hem voor sijn moeyte gheschoncken den scharlaken mantel die opde haghe was hanghende.

Van des selfs Starchaters oeffeninghe.

ALS Starchater volghende was den crijch onder den Conick van Sweden, en*de* verstaen hadde dat Inghellus de Coninc van Denemarcken hem bege-

uende was tot alle brootdronckenschap en*de* ouerdaet, ende verlatende alle vromicheyt ende eerlijckheydt, leuende was in wellusticheyt des vlees, verachtende tghene dat een Coninck behoort te doene, ende alsoo gheworden was een onnutte slaue der sonden en*de* der wellusticheyt, heeft seer qualick te vreden gheweest, dat alsulcken vromen mans sone als hy was, hem so leelick draghende was, ende niet naeruolgende de eerbaerheyt ende vromicheyt van synen vader. Daeromme so heeft hy ghenomen een grooten sack colen op synen hals, ende isser mede ghetrocken naer Denemarcken: ende als hem yemant van die hem te ghemoete quamen, vraechden, waeromme dat hi dat onghewoonlijck pack draghende was, heeft hem geantwoort dat hy die beesticheyt ende botticheyt van den Coninck Inghellus daer mede verscherpen wilde. Want die goede vermaninge van desen seer vromen ende wel sprekenden man, heeft soo veel crachts ghehadt byden Coninck Inghellus, dat hy van een onnutte slaue der wellusticheyt des vlees, is geworden een vroom ende groot liefhebber van alle deuchden, ende daer en bouen dat hy de ghene die synen vader vermoort hadden (de welcke hy houdende was als speciale vrienden) ter doot heeft doen brenghen, ende alsoo ghewroken sijns vaders doot. Dese saken aldus volbrocht sijnde, soo heeft Starchater seer blijde gheweest, om dat sijn voornemen soo goeden voorspoet ghehadt heeft, ende naer dat hy den Coninck seer bedanct hadde, soo heeft hy ghedicht veel schoone veersen, tot lof ende eere vanden ouden Crijchshandel, ende onder andere die ghene die hier na volghen.

Noch sonder baert sijnde heb ick de*n* crijch vaillant
Gheuolcht onder v Coninck Hacho eersame
Alle wellusticheyt stelde ick vander hant,
Vechten en strijden was my alleen aenghename

Exercerende alle vromicheyt sonder blame
Hatende alle ghemack als bitter conseruen
Want al wat soeticheyt gheeft den lichame
Daer moet hem een vroom ruyter in leeren steruen.

Alle vrome feyten om eere te verweruen
Socht ick te bedrijuen in alle wijcken
Van dat ick eerst de*n* crijch volchde int swereltseruen
Groue cleederen sachmen aen my blijcken
Niet ghebont oft ghegraut slachtende den rijcken
Die niet dan in alle hooueerdie en gauderen
Want die eere int velt wilt winne*n* sonder beswijcken
Die moet hem in armoede leeren exerceren.

Menigen nacht heb ic sonder slape*n* mote*n* passeren
Al was ick vermoeyt door arbeyt met pijne
En altijt sachmen my neerstich solliciteren
Om soberlijck te leuen telcken termijne
Niet in wellusten oft gulsicheyt van wijne
Ghelijcker nu veel haren tijt verquisten
Leuende als beesten in gulsicheyt ten fijne
Dies ee*n* vroo*m* ruyter hoort te schouwe*n* alle epicuriste*n*

Daer sijnder vele van sulcken sophisten
Die naer alle ouerdaedt hercken
En crancken haer sinnen door sulcke listen
Verlatende alle duecht ende eerbaer wercken
Ander hebben ghenoechte als hooueerdighe clercken
In costelijcke cleeren vreemt van faetsoene
Maer een eerbaer ruyter vroom in alle percken
En heeft met defe glorieusheyt niet te doene.

Nu isser ander die auont en noene
Int peertberijden oock scheppen ghenuechten
Om dat te doen keeren en te loopen int groene
Ander om den crans te cnoopen in alle ghehuchten
Oft te ontcnoopen en in sulcke cluchten
Rapen sy solaes als vrouwen ruyters pompieus
Maer die prijs soeckt sal sulckx vluchten
Volghende ons voorganghers in feyten coragieus.

Noch sijnder van moede seer glorieus
En om procederen syt stadthuys wt en in loopen
Doende met haer valsche tonghe menighen onheus
Den eenen si trompe*n* en den andere*n* brille*n* vercoopen
En tot haerder baten sy lieghen met hoopen
Niet tot profijt vander lieden saecken
Maer dat sy de menschen dus scheeren en stroopen
Is om te vullen haer ghierighe caecken.

Noch vintmen menschen die om aen tgoet te gerake*n*
Met fortse en ghewelt teghen statuten oft rechten
De onnoosele arm ende bijster maken
Teghen haer opponerende met kijuen en vechten
Haer goet ontweldighende ia maerten en knechten
Niet aensiende de rechtueerdicheyt laudable
Waerdoor int verdriet coemt den armen slechten
Dus schout fortsich ghewelt voor elcken onable.

Ouerspel en gulsicheyt sijn nu amiable
En van elcken bemint tsy groot oft cleene
Der sonden manieren zijn seer variable
De bloode van herten sietmen int ghemeene
Wel steruen in tijden van peyse reene
Al ist dat oorloghe slaept ghelijct blijct warachtich
Want die meest beureest is voor de doot onsachtich
Die sal eerst proeuen haer stralen crachtich.

Die de doot vreest sijt dit ghedachtich
Al sliep hy in die wilde velden bloot
Oft int sterckste van sConincks palayse machtich
Dese en wort nochtans niet ghespaert vande doot
Want de doot en spaert noch cleyn noch groot
Maer verslindet al soo wel de ionghe als douwe
Sy en aensiet gheen plaetse int swerelts conroot
Noch gheen persoonen tsy heer oft vrouwe.

Al wat leuen heeft ontfangen hoe rijck va*n* gouwe
Het moet al steruen sonder appellatie
Daerom ick voor my sulcken memorie bouwe
Door vrome daden en mijn sonderlinghe gratie

Dat ick doot sijnde noch leuen sal int swerels statie
Door mijn loffelijcke fame reyn boouen schreuen
Dus worde ick door die fame eewich verheuen
Want doot sijnde doet die fame noch leuen.

HIER wt mach men mercken dat die vroomen Starchater, altijts gheweest is een groot viant van alle brootdronckschap ende vleesschelijcke wellusten: haetende ledicheyt die moeder van alle quaet is, soekende altijts yet om hem seluen besich te houden ende te exerceren: die onnutte oncuysscheyt was hy vliende, en*de* tgheselschap van alle veruaerde ende bloe menschen. Gheen lichte manier*en* en mocht hy ooc gheluchte*n*: want waer dat hy was vinden*de* onder die crijslieden eenighe Camerspeelders, bootsmakers, tailloorleckers, pluym strijkers ende derghelijcke soorte van volcke dede hy wel te deghe gheesselen: dinckende dat beter was te gheuen ouer sulcken lichten hoop een belacchelijcke sententie van een gheesselinghe, dan datmense soude lijfuelijck straffen ende dooden : en*de* oock was beter te breden dat dese bueselaers aldus bespot ende begheckt werden, dan ofter een vroom man om die te dooden soude moeten hebben sijn handen vuyl maken. Desen Starchater was als opperste Capiteyn inde vermaerden en*de* dootelijcken strijdt en*de* slach, die tusschen Ringo den Coninck van Sueden, ende Haralt die Coninck van Denemarcken ghestreden en*de* gheslaghen wert, waer dat die Coninck van Swede*n* het velt behielt door die groote vromicheyt ende hooghe daden vanden stercken ende vroomen Starchater. Noyet en isser grooter slach gheslaghen geweest dan dese in alle die Noordersche lande*n*: door die welke die Coninck van Sweden conquesteerde ende onder sijn subiectie gebrocht heeft het lant va*n* Denemarcken. In desen strijt werden verslegen vande Sweetsche sijde twelf duysent edel mannen en*de* van die van

Denemarcken dertich duysent: ende ghemeyn volcs van beyden sijden sonder ghetal.

Een cort verhael van Starchaters vrome ende cloecke feyten van wapenen.

SAXO beschrijft ons, dat Starchater, naer dat hy een groote name, lof prijs ende eere ouer al vercreghen hadde door sijn hooghe ende vrome dade*n*, dat hy totten ouderdom comen sijnde, ghemaeckt en*de* ghedicht heeft in sijnder ghemeyne tale dese naeruolghende verskens, met dewelcke hy int corte is verhalende die maniere van sijnen leuen, die vrome feyten die hy hadde bedreuen.

IN mijnder gheboorten hoort wat ick vte
Soo is my gheiont vande Goden loiale
Alle practijken der orloghen groot van virtute
Cloeckheyt ter wapenen als Mars Vassale
En te exerceren een bloedich leuen principale
En metten sweerde mijn leuen te laten
Int verwert te stellen berch en dale
Die den crijch volcht moet rust en vrede haten

Altijts heb ick gheweest van Mars ondersaten
Dies altijt leghers te regeren was mijn begherren
Iae tot in den Ouderdom wilt dit vaeten
En mocht my aermoede oft pijne derren
Volghende Mars vendelen sonder verueeren
Dies my die Victorie oock noot en falgherde
Want het is een out segge*n* naer der poete*n* vercleeren
Dat die fortuyne den stouten oyt meest assisteerde.

Dickmael nochtans my adhererde
Groot dangier, maer vroomheyt doch my te wesen
Werdich verheuen hier in ick glorieerde
Want die ledicheyt werdt van my mispresen
Houwende en kernende soo werdt ick ghenesen
Van alle pijnen, en als ick in den strijdt crachtich

Veel volcx mocht vernielen soo men mach leesen
Dat doch my eenen offer voor Mars warachtich.

Noch heb ick ghesien van Coninghen machtich
Groote slaghen deen den anderen doen int velt
Helmen en schilden door houwen onsachtich
Pansier en hernas scheuren met ghewelt
Die swaer slaghen als my waren verselt
Maeckten die velden vanden bloede root
Die dooden onghegrauen het wort v vertelt
Verscheurt vande beesten ele onele minoot.

Als ick Olo bracht int dangier groot
Hem verwinnende alleen door mijnen persoone
Mijnen stercke*n* arm was doe*n* alleen int bestier bloot
Door die sware slaghen die ick hem gaf te loone
En heb ick oock niet versocht het volck idoone
Ontrent die dijcken van Iupiters priesters excellent
Daer ick eerst leerde een practijcke schoone
Ouer minck ijsers gaen met houten schoenen gent.

Hier naer heb ick gheweldich het sy v bekent
Den stercken Haman ter doot bracht
Den volcke van Eschien oock comende ontrent
Met Hertoge Rinus en hem verwonne*n* met macht
Doort besoekende die van Semgalen onsacht
Haer tonder brenghe met grooter victorie
Dus moet een vroom ruyter dach en nacht
Roetsen en reysen om te crijghen eere en glorie.

Van daer besocht ick stelt dit in memorie
Die van Tylemarck daer ick vant
Een hert gemoet proeuen*de* (schier in doots mortorie)
Die sware slaghen der ijseren hameren abundant
Crijghende veel quetsueren aen elcken cant.
Leerende wat sulcken wapenen vermochten
Dies ickse prijse voor een volck valiant
Want sy int velt gheen tracheyt en wrochten.

Die Duytschen wy oock voort besochten
Die ick wel cost castijen alleene

Als ick die kinders van Suertinck (dwelcke my goet dochten)
Om den hals bracht door haer verraderije onreene
Die sy aen Coninck Frothon int ghemeene
Bedreuen hadden, hem brenge*n*de in doots consuys
Waer door ick seuen broeders bracht int gheweene
Want die eenen andere*n* bedriecht dien naeckt abuys.

Iust te passe gheraeckte ick int huys
Daer sy tsamen maeckten goede siere
Haer altsamen min achtende dan een gruys
Inde presentie van een maghet fiere
Bracht ickse ter doot met grooten dangiere.
Waer door die aerde my haet aen alcke sije
Want sy en wilt niet (door sulcken bestiere)
Dat op die plaetse vruchten wassen tot eenighen tije.

Daer naer stelden wy ons al die vrye
Op die zee teghen Hertoghe Kerrij die ick verwan
Hem afslaende al was hy omblij
Menighen vromen ende cloecken man
Van daer liep ick besoecken Vasian
Dien ick ter doot brocht tot dien fijne
Den brootdroncken smit ick oock zijn macht benam
Hem doende gheesselen al deet hem pijne.

Voort liep ick tot dien termijne
Ouer die sneeuberghen hooghe verheuen
Ende den tyran Visin (met cloecken schijne)
Met sijn toouerije te brenghen omt leuen
Noch hebben haer ter doot moeten begheuen
Door mijn wel snijdende sweert goet
Die soonen van Lerus vrij sonder sneuen
Sijnde nochta*n*s de vroo*m*ste ca*m*pers va*n* Biarme*n* vroet.

Wt Duffla heb ick eenen grooten vloet
Van rijckdoem gherooft als ick hadde in banden
Den Coninck van Yerlant qualijck sijnde ghemoet
Oock is ons cracht ghebleken in die landen
Van Bauellinen met cloecken verstanden

Ghelijckt blijckt aen die teeckenen der victorie*n* ee*n*paer
Door onse vroomheyt (slachtende die valianden)
Voor elcken te aenschouwen ghelaten daer.

Wat wil ick veel segghen het sou vallen te swaer
Om alle mijn feyten int langhe te vertellen
Want die feyten die ick heb bedreuen claer
Sijn sonder ghetal en quaet om spellen
Ghelijck dat kennelijck is myn ghesellen
Ende aen mijnen hooghen verheuen name
Dus en wil ick doort langhe verhalen niema*n*t quelle*n*
Want het is my een vruecht mijn loffelijcke fame.

Sonder twijfel desen vroomen man is weerdich dat men hem alle eere, lof ende prijs van vromicheyt toe schrijue: niet allene om sijn groote coragie ende stouticheyt, maer oock om sijn groote vromicheyt en sterckte van lichaeme, ende sijn sonderlinghe snelheyt van voeten: Die welcke soo groot was dat hy op eenen dach, is ghecomen te voet wt hooch Sweden tot in Denemarcken: twelcke ander lieden eenparich gae*n*de qualijck souden connen doen in twelf daghen.

Vanden grooten ende vreeselijcken slach der Gotthen ende Sueetschen teghen die Denen, daer Sterchater Capiteyn generael was vanden Sueetschen ende Gotthen.

AENGHESIEN dat Saxo Sialandrie, dien vromen ende gheschickten historie schrijuer vanden handel der Denen, int langhe ghenoech beschreuen heeft ende den naercomers vercondicht den oorspro*n*c begintsel, voortganck ende eynde vanden seer vreeselijcken strijdt die gheweest is tusschen Haquin Ringo Coninck van Sweeden ende Gothlant, ende Haralt Hildetan Coninck van Denemarcke*n*: vande welken strijdt Albert Crantz ontrent vijftich iaeren naer

Saxo oock heeft incidentalijck vermaent: ende oock ten alder laetsten mijn seer beminden boeder ende voorsaet Ian die Groote Aertsbisschop van Vpsalen, heeft in sijnder historien van Sweden en*de* Gothlandt wt nootsaeckelijcke oorsake seer lanck en breet warachtelijck (als een oprecht historiographe toebehoort) van desen grooten ende vreeselijcken strijdt gheschreuen: soo dunckt my oock wel van noode te wesen dat ick ten minsten van dien seer vreesselijcken strijdt wat mentie make*n*, nu ick schrijuende ben vande vrome daden der Reusen en*de* campuechters, en*de* oock sonderlinghe om dat in gheen slaghen (die oeyt inde Noordersche landen: iae in gheheel Europen gheslaghen sijn geweest) by een vergadert sijn geweest, soo veel vrome ende cloecke Capiteynen als in dese batalie, soo wel te water als te lande (om dewelcke gereet te maken men seuen iaer gheaerbeyt hadde) die tegen malcandere*n* met een groote furie ende vierichеyt hebben gheuochten: als ghenoech beuonden wordt inde Cronijcken van desen landen eenuerdichlijck, ende tsamen ouer een comende beschreuen. Inde welcke alder eerst gheschreuen staen die namen vande seer vermaerden campioenen vander Deensche sijden die in desen strijt gheweest sijn, ende oock van wat plaetsen, huys oft gheslachte dat sy waren. Onder dewelcke dat waren twee edel vrouwen die vander naturen met mans herten begaeft waren, ende oock door langhe experientie inden crijchshandel seer veruaeren, wesende beyde vanden seer edelen gheslachte ende huyse van Sclauonien, waer af die eene ghenaemt was Hetha ende die ander Visna: Hetha die wert ghestelt Capiteyn generael vander armeye, ende dander die seer veruaren was inden crijchshandel, voerde die Coninclijcke banieren van Denemarcke*n* die haer metter rechter hant, daer sy die banieren mede houdende was vande*n* vromen Sterchater wert afgheslaghen,

alsoo sy doordringhende was die slach oordene*n* vanden Sweetsche*n* en*de* Gotthe*n* als hier naer sal verclaert worden. Insghelijcks soo werden daer ghenaemt die vermaerste Capiteynen vanden Sweetschen en*de* Gotthen, en*de* sonderlinghe die stercken ende vrome*n* Sterchater die Capiteyn gheneral was vander Sweetscher armeyen, inde welcke oock was een ionge dochter Vegtbiorg ghenaemt die wonderlijcke stranghe was ter wapenen, alst naer oock sal verclaert worde*n*. Die armeyen ter zee waren oock seer machtich, want Ringo die Coninck van Sweeden hadde in sijn armeye wel en twee duysent vijf hondert schepen, ende die van Denemarcken haddender niet min. Alle dinghen aldus ghereet sijnde, naer dat tvolckt oock ouer beyde sijden in slachoorden ghestelt was, ende datme*n* die Claroenen ende trompetten begost te hooren, soo wert daer begost eenen vreeselijcken strijdt onder alle die vrome mannen, daer men soo langhen tijdt te vooren ouer vergaert hadde, die om te bewaeren ende beschermen een yeghelijck sijn sijde ende die ouerhant te vercrijghen, met sulcken furien ende ghetier malcander te keere ghinghen, dat men (als ons Saxo beschrijft) soude ghemeynt hebben, dat die werelt soude vergaen hebben, oft den hemel gheuallen, ende dattet aertrijck dat op dat neder soude ghekeert gheweest hebben. Want va*n* dat tgheschut begost af te gaen, soo hoorde men daer soo gheweldighe*n* geraeck van pijlen vlieghende teghen het harnas, en*de* sulcken gheroep vanden ghequeste*n* lieden, dat men niet en soude ghehoort hebben, al hadde Godt neder wte*n* hemel ghecomen. Ten anderen soo vlooch daer op soo grooten do*m*p vanden bloede dat wt die wonde*n* was vloie*n*de, datter scheen te wesen eenen donckeren neuel inde locht bouen die armeyen, ende het gheschut was daer oock soo dicke vlieghen*de*, dat benemen*de* was die claerheyt vande*n* dage. Insgelijcx soo deden oock die steene*n*

die metten slinghers werden gheworpen een groote moort van volke. Maer die principaelste blootstortinghe geschiede alder eerst, als me*n* begost te vechte*n* met sweerden, brandereelen, ijseren vuysthamers ende coluen handt tegen handt, daer sachmen gheschien een groote moort volcke. Daer sachmen het sweet wtbreken vande vermoyde lichamen, men hoorder van verre een vreeselijc ghetier ende ghecraeck vant slaen metten sweerde, op die schilde*n* ende buekelaers. Daer was dat Starchater (die in sijn ghemeene tale alder eerst int langhe het veruolch van desen strijt heeft geschreuen) vechtende alder voorst inde bataylie, vier edel heeren vanden Coninck Haralt, te weten Hun, Elli, Hort, ende Burgha heeft verslaghen, ende Visna die rechte hant afghehouwen. Desghelijcs die ionge dochter Vegtbiorg die opde Sueetsche sijde was, versloech daer den vromen campuechter Goth, ende wert daer ooc van een ander terstont verslage*n*. Daer mocht men sien wat die vrome scutters de Guthons doen costen, dewelcke die boghe*n* so geweldich intreckende waren, dat sy schoote*n* door schilt ende harnas, soo datter niet en was dat daer teghe*n* houden mochte: dewelcke die meeste moort van volcke doende waren. Want sy doorboorden helmetten, rinckcraeghe*n*, buffelsculders en*de* ander wapenen, doodende het volc al oft sy niet ghewapent en hadden gheweest. Daer wert naer den strijdt een doot gheuonden Vbbo ghenaemt die seer vromelijck hadde ghestreden, dewelcke hondert vierenueertich schueten in sijn lijf ontfangen hadde. Ende door die groote cracht ende fortse die de schutters deden mits hulpe vanden Dalcarle*n* soo wert telcken den strijdt vernieut teghen die Denen. Ten laetsten soo wert die Coninck Haralt van sijne*n* eyghen wagheman met eenen ijseren vuysthamer die herssenen ingheslaghen, soo dat hy doot viel van sijnen waghen, ende alsoo nam die strijdt een eynde: in-

de welcke dat versleghen bleuen vande Deensche sijde, wel dertich duysent Edelmannen: ende van den Sweden ende Gotthen twelf duysent, maer vanden ghemeynen volcke van beyde sijden een ghetal sonder eynde. Daer naer soo heeft Ringo die Coninck van Sweden ghegeue*n* het regiment vande*n* Coninckrijcke van Denemarcken die Coninginne Hetha, met xlvj. groote personagien voor hueren Rade. Naer haer doot soo wert Olo Coninck, die va*n* Starchater wert ghedoot, die welcke vanden verraders daer toe ghehuert was ende int landt ghebrocht.

Vande doot van Starchater.

NAER dat Starchater seer out is gheworden, ende sijn leuen verdroot soo wert hy paeysende dat een seer excelle*n*te sake wesen soude, waert dat hy hem seluen al willens liet doode*n*, om dat hy door die cra*n*cheyt vanden ouderdom niet en soude verliesen die glorie, prijs ende eere die hy vercreghen hadde, door sijn vroome ende cloecke daden. Wa*n*t het was voortijts tot een groote schande gherekent, dat een vroom Ca*m*pioen ende crijghsman soude steruen van siecten. Ende daeromme soo hinck hy aen sijne*n* hals die hondert en twintich ponden gouts, die hy te vooren hadde gewonnen met doot te slae*n* den tyran Olo, welck gout hy alsoo ouer al met hem was draghende om yema*n*t daer mede te hueren, die hem soude willen dooden. Dencken*de* dat wel behoorlijc was, dat hy mette*n* goude twelcke hy onfae*n* hadde voor het dootslae*n* van een ander, coopen soude sijn eyghen doot. En*de* als hy aldus was langhe gaende achter lande, soo is hem ten laetsten op eenen tijdt int ghemoet comen Hather, dewelcke van edel gheslachte was, wyens vader hy voortijts verslaghen hadde: Desen beghost hy te segghen ende te raden dat hy soude willen wrake nemen vanden ghenen die sijnen vader ter doot hadde ghe-

brocht, belouende he*m* soo verre als hy dat dede, tgout dat aen sijnen hals was hanghende. Ende om dat hy hem te meer daer toe soude verwecken ende tergen soo heeft hy hem dese naeruolghende vermaninge aldus ghedaen.

Voorwaer Hather aensiet hier present
Die v berooft heeft van uwen vader Lenno loiale
Begherde te wreken die doot ws vaders excellent
Soo coemdy nu iust te passe principale
Want ick gheue my v ouer teenemale
V biddende dat ghy my laet verweruen
Den doot va*n* uwen hande*n*, want als ee*n* vroo*m* vassale
Begheer ick ghewillich van v te steruen.

Want nu ter tijt en begher ick int swerels eruen
Niet dan die doot van edel handen tontfaen
Maer niet van eenen vileyn broos als sceruen
Dus wilt den ouden grijs sijn hoof af slaen
En om dat te volbrenghen wilt v spoeyen saen
Want het dunckt my een werck van meerder eeren
Die doot te verweruen door een stout bestaen
Dan haer te verbeyden diemen niet en can keeren.

Den boo*m* die ionc is salme*n* op voye*n* sonder verseere*n*
En den ouden salmen wthouwen en roegeren
Want hy too*n*t he*m* der nature*n* dienaer die int verheere*n*
Seluer af hout sonder eenich delaieren
Dat niet langher en mach staen oft cresseren
Want die doot is soet alsmense is begherlijck
Haer soeckende om te schouwe*n* der fortune*n* domineren
Die menighen brengt int verdriet veruerlijck.

ENDE te wijlen dat hy dese woorde*n* aldus was segghende, soo track hy vast het ghelt wter borsen. Hather hoorende tghene dat Starchater was op hem begheerende, heeft hem gheloeft te volbringhen dat hy was versoeckende, accepterende die presentatie die hy hem dede, maer niet soo seer om het ghelts wille, als om die doot van sijnen vader te wreken

Starchater nemende sijn eyghen sweert, heuet hem seer vlitelijck ghegheuen in die hant, ende heeft sijnen hals lustich wt ghestreckt, om dat hijt hem te fraeyer soude cuysschen, hem gheuende moet dat hy niet slappelijck maer vromelijck soude slaen als een man, segghende dat hy alsoo verre hy spronghe als den cop af ware, tusschen het hooft ende lichame doore eer dattet lichaeme neder ter aerden viele, dat hy sijns doots soude onbeschuldich wesen. Aldus so heeft Hather wel dapper metten scherpen sweerde Starchater de*n* grijsen cop af gheslaghen: dewelcke ghescheyden zijnde vanden lichame ende gheuallen ter aerden, heeft die aerde gheuat metten tanden, te kennen gheuende die wreetheyt des herten mette wreetheyt des monts. Hather wel twijfelende dat inde woorden vanden ouden man bedroch was gheleghen, en dede den spronck niet die hy begheert hadde. Want hy dachte waert dat hy hem sottelijck dede, dat hy soude moghen onder het lichaem doot blijuen, dat op sijn lijf soude vallen, ende alsoo op hem seluen wreken den ouden mans doot. Maer om dat desen vromen campuechter niet en soude blijuen onbegrauen, soo heeft hy hem doen begrauen int velt dat in ghemeyne tale wort ghenaemt Reling.

*Vande vromen Haldan ende ander vrome Ca***m***puechters die van hem sijn verwonne***n** *geweest.*

Naer dat wy gheschreuen hebben van Starchater, soo sullen wy hier by voeghen eenen anderen seer vermaerden Campuechter wt Gothlant Haldan ghenaemt, dat den sone was vanden Coninck Kaerle van Gothlandt, die ten seluen tijden was florerende, wiens hooghe ende vrome daden hier alsoo nerstelijck sijn beschreuen, als hy die vromelijck ende cloeckelijck ghedaen heeft. Desen Haldan nae dat hy

sijn longen tijdt hadde ouerghebracht met zeeroouen, soo is hy ten laetsten ter orlogen ghetrocken teghen die van Sweeden: maer als hy hoorende was dat int Sweedsche heir was eenen Campuechter Haquin ghenaemt, dewelcke met besweeringhe wist het scherpe vanden gheweeren bot te maken en*de* die snede te benemen, soo heeft hy doen make*n* een groote colue vol ijseren knoppen, omdat hy soude moghen te pletter smijten, tghene dat men niet quetsen en mochte met scherpe messen, alleleens al oft hy hadde willen die cracht der toouerije, door tghewelt vanden houte verwinnen. Daer naer om dat hy soude laten blijken dat hy die vromste ende cloeckste vanden hoop was, soo heeft hy hem ghestelt sonder schilt met een helmet op sijn hooft onder die vro*m*ste van sijnen vianden, ende heeft met beyde handen ghedreuen zijn colue op helmen ende schilden van sijnen viande*n*, met sulcker cracht dat hijt alle in stucken ende te pletter sloech dat hy gheraecte. Ende is ten laetsten soo verre ghecomen onder die viande*n*, dat hy ghemoette den voorseyden campuecther, den welcken hy met een seer vromen slach van synder coluen, doot ter aerde*n* heeft gheuelt. Niettemin ten laesten ghewondt sijnde ende den slach verliesende soo heeft hy moeten wijcken die macht vanden Sweetschen, ende is gheuloden in vremde landen, daer dat hy was vindende een oudt crijchsman, die seer expeert was inde Chyrurgie, (dewelcke hy int ghenesen van sijn selfs wonden hadde gheleert) die hem heeft sijn wonden ghemeestert ende weder opde beenen gheholpen. Haldan aldus ghenesen sijnde heeft in sijn gheselschap ghenomen een seer cloeken ende vermaerden Campuechter Thoro ghenaemt, ende met een armeye ter zee die Sweetsche bestooten seer practijckelijck, ende hebben*de* die ouerhant, soo is hem te ghemoete ghecomen een ghenaemt Siualt met sijn seuen sonen, dat alle tsa-

men seer wreede lieden waren van wesen ende va*n* natueren, dewelcke daer quamen gheloopen om hem op een nieu te bestooten, maer heeftse al tsamen beroepen ende met een onghefatsoneerde colue verslaghen. Eenen tijdt daer naer soo heeft hy oock eenen Reuse wt Helsingerlant Hartben ghenaemt, die neghen cubitus lanck was (als vooren is gheseyt gheweest) seer vromelijck verslaghen: om dat hy hem was gheneerende ende sijn ghenoechte nemende in te ontschaken ende te violeren Coninghen ende Princen dochters, ende hoe datse edelder ende van grooter afcomste waren hoe dat hijse lieuer hadde, houdende hem seluen soo veel te meer edel wesen, als hy meer edel dochters was settende met ghewelt van haer eere. Desen heeft Haldan verwonnen ende dootgheslaghen met een seer swaren ende grooten hamer, met noch ses ander van zijnen medeghesellen die derghelijcken stucken ende vilenien waren oock bedrijuende. Bouen dat voorseyt is soo heeft hy oock vechte*n*der hant ter doot ghebrocht Egther van Finlandt, die gheensins ter zee en const verwonnen ende tonderghebrocht werden, den welcken hy beriep om handt teghen handt met hem te vechten, om dat hy door sijn zeeroouerije ouer al veel menschen was groote schade ende ouerlast doende. Hier naer vernomen hebbende hoe dat een cloeck ende seer sterck Campuechter Grimmo ghenaemt begheerende was Thorilde die dochter vanden Coninck Hather van Norweghen, beroepende alle die ghene diet wilden beletten hooft teghen hooft ten strijde, ende datter van des Conincks weghen een ghebot ghedaen was, soo wie desen Campioen soude verwinnen dat hy die dochter soude hebben ten houwelijcke: niet teghen staende dat Haldan tot in sijn ouden daghen hem onghehouwet hadde ghehouden, is alsoo wel ter causen vander beloften als oock om die hoochmoet ende

brootdronckenschap vande*n* campioen te castijen daer ghereyst om hem te beuechten. Ende ghecomen sijnde ter plaetsen vanden strijde, soo heeft hy desen Grimmo toe ghegaen, ende soo vroomen slach ghegheuen dat hy hem afhoude*n*de was het onderste van sijnen schilt ende eenen pant van zijn pansier. Grimmo seer verwo*n*dert zijnde van desen slaghe, seyde dat hy noyt ouden man soo vromelijc ende cloecker hadde sien vechten. Ende terstont wt treckende zijn sweert, sloech naer Haldan soo swaren slach, dat zijn mes bleef vast houdende in Haldans schilt, dewelcke hem (alsoo hy treckende was aen sijn mes om wt te ghecrijghen) die handt afsloech: ende verhalende die steke, stack he*m* int dickste vande*n* beene, dat hy zijn leuen la*n*ck verminckt bleef: en*de* soude hem voorts ghecuyscht hebben, maer Grimmo die composeerde met hem voor een groote somme van ghelde om zijn lijf leuende te mogen behouden. Ten alder laetsten soo heeft hy verwonnen eenen zeeroouer Ebbo ghenaemt, dewelcke wesende van onedel gheslachte, hem verlatende op sijn groote sterckte ende vromicheyt, dorste wel begheren ende versoecken ten houwelijcke die dochter vanden Coninck van Gothlant, met die helft van den Coninckrijcke: maer Haldan hem berispende van zijn vermetenheyt, verweet hem zijn onedel gheslachte segghende, dat hy sijn vileyn saet niet en soude presumeren te mengen met soo edelen gheslachte, ick late varen te willen wesen een medegheselle int rijcke van eenen Coninck. Ende naer dat hy hem aldus straffelijck ouergaen hadde ende ghedreycht, soo heeft hy hem beropen ten strijde, ende midts dat den dach te cort was, soo heeft hy hem by het licht vander Manen verwonnen ende doot gheslaghen, al oft hy by nachte verslaghen hadde eenich monster oft ander vremt ghedrochte.

Van eenen anderen Haldan ende zijn vrome daden.

NOCH isser oock geweest eenen anderen anderen vromen Campuechter Haldan ghenaemt, die de sone was van Borchant van Noorweghen ende Dorothea, dewelcke een Conincks dochter was: desen en heeft niet min vermaert geweest door sijn vrome feyten van wapenen, als eenich vanden anderen vrome Campioenen. Desen Haldan was in zijn ionghe daghen seer vol dweperije, maer van dat hy te manne was comen, soo wert hy seer vermaert ende gheacht door die feyten van waepenen die hy was doende. Doen desen noch een ionghelinck was, soo sloech hy doot met het ghene dat hy in zijn handt hadde een edel ca*m*puechter, om dat hy in spel ende wt ghenoechten, als men metten ionghers ghemeynelijck is spele*n*de, ghegheuen hadde eenen oorbant: waer wt een ieghelijck was bemoeden*de* dat hy een seer stout en*de* vroo*m* man ter wapenen soude werden, ende sijn vianden tonder bringhen. Ontrent desen tijden soo wasser een zeeroouer wt Russen landt Rheto ghenaemt, die welcke wijdt ende breet veel landen was met roouen ende ander ouerlast persequerende ende qualijck tracterende: wiens wreetheyt soo groot was, dat hy die aerme lieden die hy was vangende niet haer selfs cleederen en liet, ia niet soo veel om haer schamelheyt mede te bedecken. Ende was sijn tyrannije soo verre inder lieden mont comen, dat als sy wilden noemen eenighe seer groote ende wreede schelmerije, soo hiete*n* sy die Rhetosche schelmerije en*de* dieuerije. Desen seluen zeeroouer hadde noch ee*n* ander maniere van onmenschelijcke wreeth*eyt* daer hy die lieden mede pijnichde, dewelcke om der eerbaerheyt ick late te schrijuen. Borchart die vader van desen Haldan hoorende van desen tyranne was seer ontstelt, ende heeft desen Rheto gaen beuechten, ende hebben malcan-

deren ter doot toe ghewont, ende alsoo ghestoruen. Haldan seer ghewont sijnde, ghinck wten gheuecht, hebbende onder ander een groote wonde ontrent den mont vande welcke soo grooten licteeken bleef midts dat het vlees daer nimmermeer en volwies, dat hy daer naer alsoo langhe als hy leefde wert gheheeten scheeuen mondt: hem bliuende tot een lasteringe daer hy een eeuwighe lof ende eere verdient hadde, om dat hy soo vromelijck hadde beschermt ende sijn lijf gheauentuert voor die eerbaerheyt ende ghemeyne weluaert vanden landen. Maer wat dinge sulcks is altiits gheweest den aert vanden boose ende quaden menschen, die noyt eenich vroom feyt oft die duecht hebben gheacht, iae dat meer is keeren altijts ten archsten alle dinghen hoe vromelijck datse oock werden ghedaen. Des niet teghen staende soo heeft hy soo veel vromicheyts ende groote feyten van wapenen bedreuen, dat hy in alle plaetsen heeft door sijn vromicheyt seer ontsien ende gheureest gheweest: twelcke een oorsake was dat hy, hem verlatende op sijn groote vromicheyt, hem veruoorderde te vrijen een seer edel maeght van Coninckliicken gheslachte Biuritha ghenaemt, de welcke naeste erfghename was vander croonen van Denemarcken. Dese maghet hadde altijdts ontrent haer camer eenen hoop vrome ende wtghelesen mannen, die haer bewaerende waren, om dat haer gheen ghewelt oft oneere soude gheschien. Maer op eenen tijt dat die wacht van daer was, soo is Haldan daer ghecomen ende sie*n*de dat die ca*m*puechters, wie*n*s broeders als hy ionck was hy versleghen hadde, daer niet en waren, heeft dese maeght aenghesproken segghende dat betamelijcker ware dat sy liete varen dit vast voor nemen van te blijuen leuende een maegdelijck leuen ende datse soude aenueerden een eerlijck houwelijck, om dat se ghee*n* oorsake wesen soude dat die Croone versteruen soude

by faute van kinderen op vreemde, offerende hen seluen ende haer biddende datse wilde regart nemen op die edelheyt van sijn gheslachte: de welcke hem dede verstouten om haer te versoecken ter eeren, dwelcke doende sy haer een groote ghenoechte ende ruste aen doen soude. Maer als hy verstaen hadde die antwoorde die sy hem was gheuende, als dat hy niet alleene en was gheensins by haer te ghelijcken van edeldoms haluen, maer oock dat hy eenen scheeuen mont hadde, so heeft hy haer ghebeden datse niet en soude willen houwen voor dat hi weder comen ware oft datse seker tijdinghe hadde van sijnder doot. Die campuechters die wachtende waren die camer vander princerssen, wederomme ghecomen sijnde: waren niet wel te vreden dat hy ghesproken hadde met die maghet Giurithe, ende so hi wech ghaende was, hebben sy hem begonst te volghen. Het welcke Haldan gewhare wordende, heeft terstont een ionghe eycke afghehouwen, en*de* daer af ghemaect een colue, metter welcker hy alleene heeft ghevochten teghen die twelf campioenen, ende alle ghelijck ten laetsten verslaghen. Van daer is hy ghereyst in Russen lant om synen name ende fame te vermeerderen, daer hy seer eerlick van een yegelijck wert ontfanghen: ende midts datter groote oorloghe was tusschen de Russen ende Sweetsche, soo heeft hy op corten tijt veel Sweetsche Campioenen verwonnen ende ghedoot, de welcke hy hadde hooft voor hooft beroepen om teghen hem te vechten. Ten laetsten so heeft hy synen eyghen broeder Hildegher (de welcke verwonnen hadde tseuentich Campuechters in sijn leuen) met een sweert dat met een dunne doecsken ouertrocken was tegen tbetooueren vanden messen, verslaghen, meer achtende de vromicheyt dan de broederlijcke liefde. Corts hier na so is hy seer haestelijck ghereyst naer Denemarcken, om dat hy vernomen hadde dat eenen Siuart

wten lande van Sassen soude ten houwelijcke neme*n* sijn lief Giuritha, den welcke*n* hy heeft verslagen daer hy ter tafel was sitte*n*de onder sijn vrienden: en*de* heeft also met grooter blijschap genomen sijn bruyt, aende welcke dat hy heeft gewonne*n* Haralt Hildetan, daer wy int achste capittel hebben af gheschreuen. Maer ten laetsten heeft hy verslaghen gheweest vanden vermaerden en*de* vromen Campuechter Vesetus, in Sialandien, vechtende voor die restitucie ende reparacie van synen lande.

Van Olo Vegetus.

Olo Vegetus en was nauwe vijfthien iaer out, als hy seer vromelijc begonst de wapenen te hantere*n*. Want als hy ghehoort hadde, dat Gunno was stelende en*de* roouende seer wreedelijc inde bosschagie*n*, die niet wijt van sijnder wooningen gelegen en waren, die lieden die daer door waren passerende, en*de* ooc doodende, so en was hy niet wel te vreden dat sulcke*n* leelicke stucken daer gedae*n* werden: en*de* omdat hi alsucken quaet soude wreke*n*, so heeft hy versocht en*de* begeert va*n* synen vader (dat een Prince in Noorwege*n* was) wapene*n*: en*de* heeft met hem genomen een quade*n* hont, en*de* een peert, en*de* is also getreden tot int diepste vande*n* bosch, volgende der mensche*n* voetstappen, die hy inde sneeu gheprent sach staen. So dat hy ten laetsten na groote*n* arbeyt en*de* perijckelen, is gecomen ter plaetsen daer de moorders woonachtich ware*n*, maer vo*n*t haer woninghe rontsomme wel begrauen. Ten eerste*n* vindende den stalknecht die heeft hy ghedoot en*de* instucken gehouwe*n*, en*de* de stucken dweers opt dac vande*n* huyse geworpen. Daer na so heeft hy den vader mette*n* sone die daer qaumen geloopen om te wreken die*n* ouerlast die henlieden ghedaen was, den eenen gedoot metten sweerde, en*de* den anderen vande*n* hont laten doot bijte*n*. Niet te min hy en is oock van daer niet geraect onghequetst, maer hadde ontfaen een wonde op sijn

borst, dewelcke lichtelijck ghenesen wert, midts datse den hont dicwils was leckende met sijn tonghe. Als hy dese moorders aldus hadde ghedoot, soo dede hy terstont haerlieder hoofden stellen op hooge staken om dat een yegelijc soude sien dat den wegh wederomme veyl ende sonder perijkel was. Desen Olo heeft ooc verwonnen ende ghedoot op een cleyn eylant twelf campuechters, dewelcke met ghewelt wilden vercrachten ende tot haren wille hebben de dochter vanden Coninc van Tronden, gelijc wy int nauolgende capittel sullen verclaren. Dese Olo en was ooc niet alleene vroom ende cloec van lichame, maer ooc seer subtijl ende listich, so dat hy met luttel volcs seer lichtelijc verioegh ofte vernielde eenen grooten hoop wreede ende stoute vianden. Want somtijts so ginck hy met eenen dienaer achter lande, dewelcke was gecleet in vrouwe cleederen, hebbende elck inder hant eenen hollen stoc, daer haerlieder geweer in was verborgen, twelcke si nimmermeer wt en trocken voor datse so na haerlieder viant waren dat syt hem terstont mochten int lijf drijuen. Ende met sulcken practijcken, heeft hi veel van sijnen vianden dat vrome ende cloecke mannen waren, die hun daer voor niet en wachteden, verwonnen. Daer na so heeft hy toegerust een armeye ter zee, ende ouer al wijt ende breet gheweest roouen ende stelen ende wel tseuentich Coningen die lancks de zee waren woonachtich, verwonnen ende tondergebrocht. Twelcke een oorsake was dat die vroomste Campioenen versochten te hebben sijn aliancie, ende dat veel wulpsche ende ongebonden ionghe lieden begheerden te wesen zijn dienaers ende hem te volghen. Waer door dat hy sonder slach oft stoot seer heeft ontsien ende gheureest gheweest, vande Coningen ende Princen die ontrent sijn landen waren woonende, so dat geen van henlieden en heeft derren hem opsteken oft roeren om hem te beuechten. Ten laetsten is hy gecomen totten Coninc van Sweden Ringo genaemt, die hem om sijn sonderlinge

vromicheyt seer lief heeft ghehadt, soo dat hy hem maecte Capiteyn generael van sijn gheheele armeye ter zee, dewelcke groot was van en twee dusent vijf hondert schepen als voren gheseyt is, dewelcke hy met hulpe ende raet van seuen seer cloecke Coninghen so gheregeert heeft, dat hy seer victorieuselijck heeft verwonnen die groote armeye ter zee van die van Denemercken, opten seluen tijt dat die Coninck Ringo het velt was behoudende ende victorie vechtende te lande teghen die Coninck van Denemarcken. Ten laetsten, als voren gheseyt is, so wert hy Coninc van Denemarcken, ende om sijn groote tyrannie vanden Sweedtschen Campuechter Starchater ghedoot gheweest.

Vanden strijdt die de voorseyde Coninck Olo hadde teghen twee Campuechters dat ghebroeders waren, om te beschermen de eere van eender Maecht.

In voorleden tijden waren woonachtich twee Campuechters dat ghebroeders waren int geberchte van Noorweghen op die frontieren van Westgothlant, die ghenaemt waren Schatus ende Hiallus, dewelcke soo verwaent ende hooghmoedigh ware*n*, dat sy hun lieten duncken wt wulpscheyt en*de* brootdronckenschap datse alle dinghen sonder yemants toesegghen naer haerlieder belieften doen mochten: soo dat sy den ouders haer schoone ionge maechden ontweldichden ende schoffierden. Ende is ten laetsten soo verre comen, dat sy voor hun hebben ghenomen te ontschaken ende setten van haer eere Esa de dochter vanden Coninck Olauus van Vermerlant, en*de* ontboden den Vader, so verre hy henlieden niet en wilde gheuen sijn dochter tot haerlieder belieften, dat hy he*m* soude voorsien van eenen Campioen die sijn dochter tegen henlieden soude beschermen, oft dat hy selue

quame sustineren sijns dochters querele, en*de* met wapenen haer beschermen. De Coninck seer droeue wesende van dese nieumaren, was seer qualijck te vreden, dat hy midts sijnder ouderdom dese oneere soude moeten verdrage*n*: nochtans hem selue*n* bepeysende, met hulpe ende behendicheyt van sijn beste vrienden, nam hy voor hem den strijdt te aenueerden teghen dese Campioenen om te beschermen ende bewaren de eere van sijnder dochteren. Hier en tusschen so heeft een ionck man wt Noorwegen Olo ghenaemt, van edelen gheslachte gheboren, hooren vermanen van deser saken: ende was seer qualijc te vreden van sulcken ouerlast, maer daer teghen wederomme verblijt dat den strijdt was gheaenueert ofte gheaccepteert: ende hem vercleet hebbende met boeren cleederen is ghegaen ten huyse vanden Coninck Olauus: maer als hy daer sittende was ter tafelen aen het leechste eynde, siende het gheheel huisghesin vanden Coninc bedroeft sijnde, heeft wetens ende willens des Conincks sone wat naerder roepende gheuraecht de oorsake vander droefheyt. Waer op hem werdt gheantwoort, dat was ter causen van sijnder suster, die cortelinghe soude moeten geleuert worden twee seer stercke ende cloecke Campuechters, om gheuioleert ende van haer eere gheset te worden, ten ware dat eenich vroom ende stout Campioen haer beschermen wilde teghen die voorseyde boeuen. Olo heeft weder gheuraecht, wat loon dat hy soude hebben die sijn leuen soude auenturen voor die eere van sijnder susteren. Twelcke den Coninck gheuraecht sijnde van sijn sone, antwoorde, datmen hem soude gheuen dese maecht ten houwelijck. Olo hoorende die belofte vanden Coninck heeft begheert den strijdt te aenueerden ende belooft die twee Campioenen te beuechten. Dese ionghe maecht hadde voor een ghewoonte (ghelijck dat noch ter tijdt de maniere is inde Noordersche

landen) datse seer scherpelijck was altijt besiende het aensicht vande vree*m*de gasten die daer quamen, hebbende voor haer ghedraghen bernende toortsen, om dat sy te beter ende sekerder soude moghen dorsien haerlieder manieren, wesen, ende cleedinghe, en*de* alsoo alle die teeckenen ende ghedaenten vanden lichaeme wel ouersien hebbende, haren ouders soude moghen te kennen gheuen, om haerlieder goetduncken daerop te segghen. Maer als dese Maecht was ghecomen by desen Olo om hem wel neerstelijck te besien, wert verschrict van sijn vreeselijck ghesichte, soo datse van veruaertheyt bycans doot van haer seluen was vallende, geuende haren vader terstont te kenne*n* de oorsake van haer veranderinge. Twelcke Olo considererende en*de* gheware wordende en heeft sijn ooge*n* niet meer wijt open gedaen, om dat hy niet en soude veruaren de gene die op hem siende waren, en*de* af doende synen hoet daer sijn aensicht geheel mede bedect was heeft gheseit den genen die daer present waren dat hy niet vreesen en souden maer goeden moet nemen ende vrolijck sijn. Twelcke ooc gedaen wert also hy henlieden hadde beuolen, aldus so heeft een mans goetwillige belofte de vreese wt henlieden allen veriaecht. Corts daer na sijn daer gecome*n* Hiallus en*de* Seatus met thien van haerlieder knechten, meynende terstont sonder eenich wederstoot des Conincx dochter wech te voeren, beroepende den Coninc seer grammelijck te strijde, so verre hy henlieden sijn dochter niet en wilde geuen tot haerlieder wille. Olo hoorende dese gasten so hoomoedich spreken, spranc wte*n* huyse en*de* aenueerde den strijt, op condicien dat hem niemant verradelijck van achter soude beuechten ende bespringhen, maer alleenlijck van voren. Twelcke gheaccoordeert sijnde, track wt sijn sweert dat hem van sijn ouders sijnde was achter gelaten, en*de* brachtse alle twelue ter doot. Dat voorwaer een vroom stuck was en*de* qualijck om

gheloouen, om gedaen te wesen van so ionghen man als hy was. Dit geuecht is geschiet in een eylandeken int welcke een dorp is dat noch ter tijt is heeten*de* na den name vande twee verslagen gebroeders. Na dat Olo aldus gecregen hadde dese victorie, so heeft hy gehat dese dochter te houwelijcke en*de* heeft by haer gehadt eenen sone genaemt Odmundo. Daer na soo heeft hy daghelijcks meer ende meer vrome feyten bedreuen, ende ouer al bekent ghemaect, maer ten laetsten verradelijck ghedoot gheweest in een bat, gelijck hem langhe te voren van eenen ouden man gheprophetеert was, doen hy Conincsken Thoron dien hy vriendelijck in sijn huys ontfanghen hadde, verradelijck was dodende.

Van de vrome feyten van Arngrim ende Arnarod.

VVY en willen oock hier niet laten te schrijuen hoe dat een vroom en*de* vermaert campuechter wt Swede*n* Arngrim ghenaemt door den raet vanden Coninck Erick de welsprekende (vanden welcken wy hier naer sullen mencie maecken) is gheworden schoon sone vanden Coninck Frotho van Denemarcken, ende dat ter causen vander victorien die hy gehadt hadde tegen die Coninghen van Scricfinnen ende Biarme*n* woone*n*de int wterste va*n*de Noordersche lande*n*, waer door dat hy dese landen vereenichde en*de* brochtse aen het Coninckrijck van Denemarcken tot grooter eere*n* vanden Coninck Frotho, die daer door ouer al seer vermaert werdt. Saxo beschrijft ons hoe dat Arngrim twelf sonen heeft ghehadt by sijn huysurouwe Osura, de welcke hen stelden va*n* ioncx af totte*n* crijchshandel en*de* zeerooven, die alle twelue tsamen wesende in een schip aengecome*n* zijn in ee*n* eyla*n*t Sa*m*pse genae*m*t waer datse vonden aen strange liggen*de* twee scepe*n* va*n* oorloge, waer af capiteyns ware*n* twee zeeroouers wt noorwege*n* genae*m*t Hialmer en*de* Aluerod: welcke scepe*n*

dat sy beuochten in absencie vanden *C*apiteynen, ende versloeghen alle die soldaten ende bootsghesellen die daer op waren, seer droeue wesende dat die Capiteyns daer niet gheweest en hadden, so datse luttel achtende waren dese victorie, wel denckende dat sy noch eens souden moeten strijden met meerder perijkel, ende vreesende dat henlieden de fortune niet en soude by auenturen soo gunstich wesen als sy te voren geweest hadde. Dese voorseyde Capiteynen mits dat het roer vanden schepe door tempeest ende storm ghebroken was, waren gegaen int bosch om een ander hout te houwen, dwelcke sy daer wt den rouwen wat ghecuyscht hadden, ende metter schauen wat ouerloopen, tot dat de forme van een roer hadde. Het welcke also sijt brenghende waren op haer schouderen, niet wetende vande doot van haer lieder ghesellen, hebben terstont van Arngrims kinderen beuochten geweest, die noch bebloet waren va*n*de moort die sy ghedaen hadden, so dat dese twee Capiteynen hebben henlieden moeten ter weere stellen tegen dese twelf gebroeders. Niet te min al was de partie onghelijck ghedeylt, soo en heeft nochtans de meesten hoop de victorie niet behouden, want sy werden alle twelue van Arnarod doot gheslaghen, naer dat sijn medegheselle Hialmer int eerste aenuallen ghebleuen was, die alleene is ghebleuen te lijue van also grooten gheselschap. Want hem siende te wesen alleene, soo heeft hy dat swaer ende onghefaetsoeneert hout ghenomen in beyden handen, ende heuet met sulcken ghewelt gheworpen op sijn vianden, datse met dien worp alle twelue doot bleuen ligghende ter aerden.

Vanden seluen Arngrim, ende van de toouerie der Finlanders.

DESEN voorseyden Arngrim heeft oorloghe gheuoert (als wy voren int beginsel vanden vierden

boeck hebben gheseyt) tegen twee machtighe Coninghen, woonende in wterste vanden Noordersche landen, te weten Egbert Coninck van Biarmen, ende Tengild die Coninck van Scricfinien, op hoope dat hy voor synen aerbeyt en*de* loon, na dat hy die victorie soude vercregen hebben, vercrijgen soude te houwelijcke Osura de dochter vanden Coninck Frotho va*n* Denemarcke*n*, twelcke oock also gheschiet is. Desen Arngrim hebbende by een vergadert eenen geweldighen hoop van volcke, is ghereyst daermede om dese wilde mensen te beuechte*n*: maer so haest als hi daer was comen soo wert hy gheware dat hy niet alleene met menschen soude te doene hebben, maer oock metten elementen, die hem veel meerder letsel doende waren dan die mensen, gelijck hier na int elfste boec sal betoocht worde*n* daer wy sullen schriuen vander oorloghen vande wilde mensen. Dit wilt volck is seer gheschict en*de* gheuerseert int schieten, gebruyckende int strijden seer breede en*de* groote pijlen: en*de* daer toe so gebruycken sy niet te min int aencomen vande vianden toouerien en*de* besweeringhen: en*de* sijn oock loopende op breede houters af ende aen seer snellick ouer de sneeu int vechten tegen de vianden. Arngrim heeft dit volc (als ons Saxo bescrijft) willen gaen beuechten, om dat hy eenen grooten name en*de* lof soude vercrijghen, hebben verwonnen een volck datmen hielt te wesen onuerwinnelijck. Dit volck siende dat sijt te quaet hadden ende datse de vlucht moesten nemen, hebben gheworpen drye steenkens achter ouer den rugghe, waerdoor dat die vianden verblint waren, want sy meynden dat sy voor henlieden hadden staende dry groote berghen. Daeromme so heeft Arngrim, meynende dat hyse niet voorder en mocht veruolge*n*, mits die bergen die hem dochten voor hem te staen, heeft sijn volck by een vergadert en*de* op ghehouden vande vianden te veruolgen. Sanderdaechs so sijn die Fin-

landers weder te velde gecomen, en*de* wederom verwonnen sijnde, hebben gheworpen wat sneeus tegen die aerde, en*de* terstont so heeft daer schijne*n* te wesen een groote riuiere, so dat die Sweetsche opgehouden hebben, niet wetende vander tooуerie daer si door bedroghen waren, van de vianden te veruolge*n*. Ten derde*n* daghe sijn sy weder te velde comen om te strijde*n* tegen die Sweetsche, maer als sy siende ware*n* dat haerlieder hoop bijcans al gebleuen was, so en hebbe*n* sy niet meer genomen de vlucht, maer hebben hen ghegeuen in genade van haerlieder vianden. Daer nae so heeft Arngrim beroepen hant tegen hant te*n* strijde Egbert de Coninck van Biarmen, den welcken hy heeft verwonnen. Ende dese saken aldus geschiet sijnde is weder gekeert met eenen grooten roof victorieus in sijn lant, ende heeft door toedoen vanden Coninck van Sweden, vercreghen ten houwelijck Osura des Conincks van Denemarcken dochter, dewelcke he*m* heeft ghebaert (als ons Saxo is getuygende) twelf sone*n* , waer van die namen hier gestelt worden: Brander, Biarbi, Brodder, Hiarrandi, Tander, Tiruingar, Hiorthuar, Hiartunar, Rani, Angantir, ende twee Hadings: dewelcke al tsamen zeerooуerie hantere*n*de ten laetsten als voorseyt is, ghedoot sijn gheweest.

Hoe dat Biarcho doot stack eenen beyr, ende dede sijn medegheselle het bloet van den beyr drincken.

ONDER die Noordersche Campuechters heeft geweest eenen genaemt Biarcho, die altijts was dragende een wonderlijck lanck sweert voor sijn genoechte, om daermede te castien sommige Campuechters, die niet en leefden alsoo sy behoorden, om dat sy niet door haer oneerlijck leuen en*de* brootdroncken manieren en souden schande aendoen die hooge ende edel hanteringe der wapene*n*: het welcke een orsake is geweest

datter veel hebben moeten laten haerlieder oneerlijck leuen en*de* onbehoorlijcke manieren, oft hemlieden moeten teghen hem verweeren, en*de* het leuen verliesen. Ende hem verblijdende int excerceren van deser saken, op eenen tijt gaende achter lande, is hem te ghemoete ghecomen eenen seer grooten beyr tusschen die haghen, de welcke hy doorstack ende doode: ende om dat sijn medegheselle Hialtho te stercker soude worden, dede hy hem metten monde opsuypen het *wt* geloopen bloet. Biarcho sittende aen de tafel met meer ander Campuechters, soo wasser een die alderhande brootdronckenschap voort stelde, nemende sijn ghenoechte int worpen ouer maeltijt met knoeselen van beenen, soo dat hy onder ander was gerakende desen Biarcho aen sijn hooft dat hem wel seer dede. Biarcho niet wel te vreden wesende, en heeft de hant niet willen aen sijn sweert steken, maer om hem te wreken, heeft ghenomen een been, twecke hy hem weder wierp naer synen cop, ende gheraecte hem in sulcker manieren dat hy hem dat achterste voren stelde: het welcke altijts alsoo is blijuen staende, by auenturen wt verschricktheydt van het worpen vanden beene. Daer is gheweest noch een ander vroom Campuechter wt Noorwegen Reynier ghenaemt, die in sijn ionckheyt hanterende die wapenen, om prijs ende eere te ghewinnen, siende werdt een ionghe dochter seer vromelijck vechten teghen sijn medeghesellen, ende seer cloeckelijck voor haer drijuende: van dewelcke hy soo amoreus wert, dat hy niet op en hielt voor dat sy hem haer liefde heeft ghegheuen ende dach ghesteldt om met haer in haer camer te comen spreken. Maer om datse soude moghen sien die vromicheyt vanden ghenen die sy haren maechdom, den welcken sy soo langhe bewaert hadde, gheuen soude heeft ghesteldt om haer camer te bewaren, eenen groote beyr ende eenen seer quaden hont voor die

camer deure, die hy doode. Dese Maecht wert ghenaemt Lagerthe, wiens vromichheyt corts hier naer sal beschreuen worden, als wy mencie maken sullen vande vrome vrouwen.

Van Reynier Rouwen broeck ghenaemt.

IN Sweden was eenen Coninck Heroth genae*m*t, die seer belade*n* was, hoe dat hy sijn dochter die *w*ter maten schoone was soude moghe bewar*e*n, datse niet gheschoffiert en wert: ende was in twijfel oft hy haer soude doen bewaren (als sommige groote personagi*e*n doen ter tijt voor maniere hadden) van wreede beesten, oft van vrome ende cloecke mannen. Maer ten laetsten hem meer betrouwende op die wreetheyt der beesten, dan op die vromicheyt ende ghetrouwicheyt der menschen, heeft het sorghelijckste voort beste ghenomen. Ende also hy op eenen tijt was ter iacht ghegaen om te vinden dat hy sochte, so hebben sijn dienaers gheuonden twee ionghe slangen, dewelcke hy droech tot synder dochter, en*de* beual haer die op te voeden. Die dochter haeren vader onderdanich sijnde, heeft met haer maechdelijcke handen dese slangen op geuoet: en*de* om datse gheen gebreck van spijse en soude*n* hebben, heeft haer doen geuen eenen geheelen baeck van ee*n* osse, niet peysende dat hy also heymelijc was voedende de bederffenisse van sijn ghemeynte ende lande, dat hy namaels wel gheware werdt als sy grot waren. Want sy infecteerden met haren feninighen aessem al tlant dat daer ontrent was gheleghen. Den Coninck leet sijnde tghene dat hy gedaen hadde, heeft terstont laten wt gaen een ghebot, dat die dese feninighe beesten soude ter doot brengen, ten houwelijck soude ontfaen sijn dochter. Dat heeft vernomen eenen wt Noorwegen, die van Coninclijcker afcoemste was, Reynier genae*m*t, die de principaelste vrijer was van deser dochter, dewelcke voor he*m* nam

te gaen beuechten dese twee slanghen, het welcke hy niemant en gaf te kennen van sijnder voester, begeerende van haer een grof en rouharich cleet, met een broeck vanden seluen, om daer mede te moghen wederstaen het bijten vanden slangen. En*de* also hy aengecomen is inde hauen Sueden, so heeft hy wetens en*de* willens op dese rouwe en*de* haerachtige cleedere*n* water gegoten, en*de* wel stijf laten veruriesen: metten welcken gecleet sijnde is alleene gegaen naert Coninc palays, geen wapene*n* met hem dragende da*n* sijn sweert en*de* een jauelijnken. Maer also hi derwaerts was gae*n*de, so sijn hem comen te ghemoete twee wter maten groote slangen, dewelcke desen ionghen man terstont aengeuallen sijn, en*de* hebben haer gewonden rontsom sijn lijf, meynende he*m* metten douwe*n* en*de* ooc met haer lieder fenijn also te dooden. Maer Reynier bewaert sijnde tegen tfenijn door de hardicheyt van sijn verurosen cleet, en*de* metten schilt tegen het bijte*n*, heeft seer lange tegen dese slangen geuochte*n*, en*de* ten laetsten seer geweldich worpende sijn jauelijnke*n*, heeftet gedreuen die slangen int vlees. Daer na so heeft hy ghenomen sijn sweert dat ouer beyde syden was snijdende, ende heeftse den buyck opgeschrabt, en*de* also victorieuselijck synen strijt te*n* eynde gebrocht. Die Coninck seer scherpelijc besiende sijn cleederen, siende dat hy al harich was tot opten rugge, en*de* sonderlinghe zijn broeck die seer harich was, heeft he*m* wt genoechten geheete*n* Lodbroch, dat is te seggen haren broec: en*de* om dat hi hem soude comen rusten en*de* vermake*n*, heeft hem ontboden om met hem en*de s*ijn vriende*n* te comen eten. Maer hy antwoorde, dat hy eerst soude gaen by zijn geselschap dat hy tschepe hadde gelaten, en*de* dan come*n*: de welcke hy heeft met hem al tsamen wel fraey gecleet sijnde, gebrocht aen des Conincx tafel. En*de* na dat de maeltijt gedaen was, so heeft hi ontfangen den prijs van sijnder victorien des Conincx dochter, dewelcke hem

voort gebracht heeft veel schoone en*de* edel kindere*n*: haer so veel te meer beminnende als hy haer met grooten perijckel hadde ghewonnen ende vercreghen. Ten laetsten naer dat dese edel vrouwe Thora ouerleden was, so is hy gecomen in veel verdriets, ende gehadt veel teghenspoets, soo dat hy die de vroomste vander werelt hadde doen leuen ende verwonnen, achter na seer leelick van eenen hoop Finlanders ende Biarmers dat een onghewapent volck is gheweest verwonnen, als voren gheseyt is. Ende ondancks daer naer, gheuangen sijnde vanden Prince van Yerlant Hello ghenaemt, werdt gheworpen onder die slanghen: ende also seer deerlijck sijn leuen ghelaten ende ten eynde ghebrocht.

Van Alfo een beschermer der maechdelijcker eere.

SIVARD die Coninck van Gothlant hadde twee sonen Vemund ende Osten ghenaemt, ende een doochter die Aluide hiet. Dese dochter was van ioncxkints af soo eerbaer ende weselijck met een maechdelijcke schaemte, datse altijts het aensicht met eene*n* fijnen doeck ouercleet droech, om dat si met haer schoonheyt niemant en soude verwecken tot oncuyscheyt. Dese dochter groot sijnde, so heeft de vader haer seer nauwe willen bewaren, ende heeft haer ghegeuen op te voeden een Vipere ende een slanghe, om dat dese beesten souden moghen worden als een bolwerck om sijn dochter te bewaren ende te beschermen tegen die ghene die haer souden moghen ter oneere begheeren. Ende om dat niemant dan vrome en*de* cloecke mannen sijns dochters liefde en souden begeeren, dewelcke te bouen comende desen perijckel haer souden moghen spreken, so heeft hy een ghebot laten wt gaen, dat soo wie hem soude auonture*n* om sijn dochter te gaen spreken, en*de* het selue niet en dede, dat hy den hals soude

verliesen, en*de* het hooft op eenen stake gheset worden, om dat niemant wt brootdronckenschap en soude bestaen saken die onbehoorlijck en*de* tot cleynicheyt ware*n* van een Coninclijck geslachte. Dit vernome*n* hebbe*n*de Alfo die sone van Sigar Coninc van Denemarcke*n*, hem seluen so seere niet betrouwende op sijn vromicheyt als op sijn vernuftheyt en*de* cloeck verstant, heeft voor hem ghenomen te willen vrien dese dochter, en*de* te gaen beuechten dese feninige beeste*n*, die dese maecht waren bewarende, hopende dat die victorie so veel te eerlijcker ende glorieuser soude wesen, als tgheuecht periculeuser was: ende dat hem aldermeest daer toe verweckte ende oock moet gaf, was dat die ghene die dese beesten verwinnen soude, dese Maecht soude ten houwelijcke hebben. Alsoo gaende tot desen strijde, om dat hi te beter soude moge*n* wederstaen die wreetheyt van dese beesten, soo heeft hy hem ghecleet met een rou ende bebloet vel, ende is alsoo binnen tbesluyt ghegaen, draghende met hem een gloeyende yser dat hy was houdende met een tanghe, twelcke hy den Vipere die terstont op hem al gapende quam geloopen, heeft ghesteken int bachuys, ende also ghedoot. Daer na soo heeft hy die slanghe die al crinckelende naer hem quam ghestreken, met sijn jauelijnken midden inde kele gheschoten, ende alsoo ghedoot: oft ghelijck die oude historien van Gothlant sijn getuyghende, met een gloyende speere, ghelijck met eenen moort priem ghedoot. Als hy dese auentuere aldus was te bouen ghecomen, so heeft hy begheert te hebben den prijs die ghestelt was met Conincks ghebot voor den genen die dese beesten soude dooden. Waer op die Coninc Siuard heeft geantwoort dat hy geen ander soude hebbe*n* voor schoo*n* sone, dan die sijn dochter selue soude hebben. De moeder geen groot behage*n* hebben*de* in desen vrijer, ginck heimelijc ondertaste*n* dese ionge dochter, om te hoore*n* hoe dat sy tot desen vrijer

gesint was: maer als sy hoore*n*de was dat haer dochter onuoorsichtich desen iongen ma*n* was prijsende om sijnder vromicheyt heeft haer bekeuen, en*de* verweten hoe datse vallende van het stantaftich propoost van haer maechdelijcke reynicheyt altijts te bewar*en,* haer hadde laten verwinnen door een schoon wtwendich wesen van een ionc man, die tselue dat hi gedae*n* hadde, anders niet en heeft gedaen dan wt een vleeschelijcke wellust en*de* begeerte die hy tot haer was drage*n*de. Die dochter by haerseluen ouerleggende de woorden van haer moeder, heeft gedacht dat sy de waerheyt seyde, en*de* heeft geimagineert een practijcke waer door datse niet alleene, al waren de beesten ghedoot, bewaren soude haer maechdelijcke reynicheyt, maer ooc waerdoor datse soude mogen gewinnen prijs en*de* eere, ende in vromicheyt de mannen ghelijck wesen. En*de* terstont vergetende die liefde, die sy hadde tot de*n* iongen Prince van Denemarcken, heeft haer vrouwelijck herte ende cleederen verandert in eens mans herte en*de* couragie, en*de* is van een seer eerbaer en*de* weselijcke maget terstont geworden een cloecke en*de* straffe zeerooui ge, achtende meer arbeyt en*de* cloecheyt dan de ledicheyt, en*de* versmadende alle wellust en*de* ghenoechte die sy int hof van haren vader soude mogen gehadt hebben: dewelcke haerseluen lieuer heeft willen begeuen tot onghemack, en*de* stellen in alle auenturen vander orloghen, met een vast voornemen van nimmermeer te trouwen eenich man, iae so obstinatelijc versmadende alle mans dat sy niet alleene gheen man haer onderdanich heeft wille*n* maken, maer ooc voort aen met een cloeck hanteren der wapenen ende zeerouinghe die mans te bouen gaen, oft ten minsten ghelijck te wesen.

Van de orloochsche practijcken van Fridleue.

MEN vint oock beschreuen seer veel vrome en*de* hooghe daden, die ghedaen soude hebben eenen vromen

Campioen ghenaemt Fridleue: die welcke niet allene vroom ende stout was wter natueren, maer hadde oock wapene*n* die hem noch stouter maeckten, om datse met gheen iser mochten beschadicht werden. Dit harnas ghebruyckte hy ghemeynelijc soo wel in velt slaghen als in particuliere gheuechten tot beschermen van sijnen lijue, soo dat hy door middel van desen harnas menich vroom Campioen verduert heeft ende verwonnen, ende onder ander eenen ghenaemt Gunholin die door coniuratien wist te betooueren het scherpe vanden gheweere van sijnder vianden, het welcke hem vechtende teghen Fridleue niet en heeft moghen helpen. Want van dat hem Fridleue onder die voet hadde, soo sloech hy hem metten appel va*n* sijnen messe, tot dat hy was gheuende sijnen gheest. Maer alsoo hy seer hittich was nemende het scherp van sijnen sweerde wat te vast in sijn handt, soo queste hy ende doorsneet die senuen van sijnder hant, soo dat hy daer naer soo langhe als hy leefde die ha*n*t crom was draghende. Op eenen tijdt als hy beleghert hadde die stadt van Duffla in Iirlandt, ende dat hy siende was dat onmogelijck was die stadt te winnen om haer groote vasticheyt ende stercte, soo heeft hy te wercke ghestelt een practijcke die tanderen tijden ghebruyct hadde eenen Coninck Hading, doende vangen seer veel swaluwen die in stadt nestelende waren inde huysen, dewelcke hy heeft doen binden aende vloghels voos houdt daer vier in verborghen was, doort welcke, van dat die swaluwen weder in haeren nest gheuloghen waren, die huysen vander stadt ghestelt waren in brande: ende alsoo die borghers loopende waren om den brant te blusschen, gheen achterdincken hebbende om die vianden van de vesten te keeren, soo heeft Vridleue daer en tusschen die stadt inghenomen. Eenen sekeren tijdt daer naer, verloren hebbende in eenen strijdt in Enghelant veel

van sijnen volcke, ende siende datter niet wel middel en was om weder te gheraken in sijn schepen, midts dat hy wat diepe int lant was, ende dat die vianden sterck op die beenen waren, soo heeft hy doen stellen ouer eynde, zijn volck dat versleghen was, in slachoordene, soo dat die vianden meynden dat hy op een nieu alsoo veel volcs hadde, als te vooren. Het welcke niet alleene en was die vianden benemende die wille van hem op een nieu te comen beuechten, maer oock soo veruaert ghemaect dat sy die vlucht hebben ghenomen.

Van der ghelijcke practijcken met voghelen.

NAER dat ick int voorgaende capittel gheseyt hebbe vande practijcke van Hading, soo sal ick v die selue hier verhalen. Hading Coninck van Denemarken, ouer ghebrocht hebbende sijn ionckheyt in ghenoechte ende wellust, ende ghecomen sijnde te manne, heeft alle wellusticheyt laten varen ende hem ter wapenen begheuen, anders niet imaginerende, dan hoe dat hy voort aen sijn leuen soude mogen doorbringhen seer vromelijck midts bedrijuende seer cloecke feyten van wapenen. Desen Hading beleghert hebbende den Coninck Hadrian van Moorenlant binnen sijn stadt van Duna, ende merckende dat die stadt onwinnelijck was, om die groote sterckte van de vesten ende mueren, ende oock die groote hoochte, soo datse in gheender manieren en was te beclimmen, heeft by sijn voghelaers doen vanghen diuersche manieren van voghelen, die nestelende waren in de daeken vanden huyse binnen der stadt, den welcken hy heeft doen binden aende vloghels ontsteken vunckhout, ende alsoo wederomme thuys laten vlieghen in haerlieder nesten, dewelcke die stadt hebben int brande ghestelt. Die vander stadt den brandt gheware gheworden sijnde, hebben terstont al tsamen gheloopen om den

brant te blusschen, laetende die poorten vander stadt sonder volck om die te bewaren. Coninck Hading tselue wel bemoede*n*de is met sijn volck naer die stadt ghetrocken, ende heeft sonder ghemoet die stadt in ghenomen ende den Coninck Handuan ghevangen. Dewelcke*n* hy heeft ghestelt op een ransoen van een seker ghewichte gouts. En*de* hoe wel dat hy sijnen viant hadde moghen vander werelt helpen, soo heeft hy he*m* nochtans lieuer willen te lijue laten ende laten leuen, soo sachtmoedich ende goedertieren was hy van natueren. Maer van dien tijt voort, van dat eenighe stadt beleghert was, soo gheboot men van des Conincs weghen dat alle voghelen die inde huysen va*n* der stadt nestelende waren souden gheuanghen ende ghedoot werden.

Vanden strijt die Coninck Haralt hadde teghen eenen tammen draeck.

DIE seer doorluchtighen Coninck Haralt van Noorweghen, woonende in sijnder ionckheyt mette*n* Coninck Bysance, beteghen sijnde met eenen dootslach, wert verwesen ter doot, ende datmen he*m* soude gheuen te verschueren eene*n* tammen draeck. En*de* alsoo men hem was leydende inde gheuangenisse, soo was daer een van sijnen dienaers die hem seer ghetrouwe was, dewelcke met hem ghinck willende met he*m* steruen. Die stee*n*waerder naer dat hy dese twee wel scherpelijck ondersocht hadde, heeftse doen gae*n* int hol va*n* den draeck naeckt sonder eenich gheweer, stellende die knape gheheel naeckt daer inne, latende Haralt niet meer dan een lijnen cleet, om sijn schamelheyt mede te decke*n*. Haralt gaf desen stee*n*waerder secretelijc ee*n* gouden brachelet dat hy hadde verborgen: dewelcke willen*de* betooge*n* dat hy da*n*cbaer was, stroyde int hol opde vloer een groot deel witte vischke*n*s, om dat de*n* draeck wat hebbe*n* soude, daer hy sijnen meeste*n* ho*n*gher soude

mede moghen stelpen, ende oock om dat die verwesen persoonen in dat doncker hol souden moghen wat lichts hebben, doort blicken vanden visch schellen. Haralt beneden wesende vergaderde terstont ee*n* deel vanden grootsten doots beenderen die daer laghen, dewelcke hy tsamen bant met den lijnen douck die hy aen hadde, ende maecte daer af een gheweer ghelijck een colue. Den draeck hem sie*n*de meynde seer gierichlijck naer hemlieden te schieten, maer Haralt spranck terstont metter vlucht op den rugghe vande*n* draeck, ende nemende een vliem dat hy tot allen ghelucke secretelijc mede ghebrocht hadde, stackt inde nauel va*n*den draeck, want hy op gheen ander plaetse, om de harde schelpen daer hy mede ghecleet was, en mocht ghequest worden. Ende oock soo en mocht Haralt gheen letsel gheschien vanden draeck, noch metten tanden gheuat worden oft metten steert af ghesmeten, midts dat hy sittende was opt hoochste vanden rugghe. Daer en tusschen soo nam sijn dienaer die beenderen die by een ghebonden waren, ende sloech daer mede op des drakens hooft, soo dickwils ende soo langhe, tot dat hy thooft te pletter sloech, ende dat den draeck daer doot bleef ligghe*n*de. Die Coninck dat verhoort hebbende, liet sijnen gra*m*men moet sincken, ende vergaf hem die misdaet, keerende die wrake in vrientschap, om sijnder vromicheyt, ende versach hem van een schip ende volck, om weder te keeren in sijn landt.

Vanden strijdt die Frotho ende Fridleue hebben ghehadt teghen een serpent.

FROTHO een vroom Campuechter ende Coninck van Denemarcken, qualijck twintich iaer oudt wesende, dorste wel gaen vechten tegen een wter maten groot ende wreet serpent, twelcke hy gheenssins

metten eersten mochte quetsten. Want alle die pijlen die hy daer op worpende was, spronghen wederomme al oft sy teghen eenen aenbilt hadden gheworpen geweest. Twelcke siende heeft zijn sweert ghenome*n*, ende seer vromelijck, met grooter vliticheyt springende naert serpent, ghesteken inden buyck van het serpent, dat doot ter plaetsen bleeft ligghende. Der ghelijcken een vroom ende stout stuck heeft ghedae*n* Fridleue: dewelcke soo wel om te proeuen sijn cracht, als om te vercrijghen eenen grooten scat die verborghen lach ter plaetsen daer dat een seer vreeselijcke slanghe, soo wel om haer grootheyt als om haer fenijnich bijten, haer was houdende. Fridleue is dese beeste seer dapper te keere ghegaen, en*de* met worp pijlen seer langhe beuochten, maer al te vergheefs. Want ten was hem niet moghelijc dat hy door die harde huyt vander slanghen soude ghesteken hebben. Die slange ghetercht sijnde werdt keerende ende slaende met hueren steert, soo datse om leech smeet al die boomen die sy gheraecte. Ende met datse haer seluen soo dickwils was keerende ende roerende op en neder springhe*n*de, soo maeckte sy onder haer eene*n* diepe*n* put, midts haer swar ghewichte, in die aerde: al oftse gheleghen hadde in een valleye tusschen twee cleyne berchske*n*s. Fridleue siende dat al verloren arbeyt was dese beesten aldus van bouen te steken op den rugghe, heeft ghenomen zijn sweert, en*de* ghesteken inder slanghe*n* buyck: ende aldus doorboort hebbende het dunste vanden buycke heeft allencsken het fenijnich bloet laten wt comen, tot datse doot is geweest. Daer naer soo heeft hy ghenomen die schat wten put, ende mede ghedraghen. Fridleue heeft oock gheuochten teghen eenen reuse Hithin ghenaemt, dewelcke een seltsaem wesen ende cleedinghe ontleent hadde, als hy wech hadde gheleyt die sone vande*n* Coninck van Tylemarck, die metten kinderen was spelende, dewelcken hy hadde

ghestelt aent royen wel vast aermen ende voeten gheketent sijnde, die va*n* Fridleue verlost wert als hy den reuse doot slande was.

Vanden seluen Fridleue.

DESEN Fridleue heeft oock op eenen tijt twelf vrome Campuechters wt Norweghen ghedoot, die nochtans door diuersche vrome feyten seer vermaert ware*n,* als van reusen en*de* ander die sy hadde*n* verwonnen, dewelcke oock vande*n* roof die sy ouer al hadden ghecreghen seer rijcke waren. Maer om datse seer dickwils waren ouerlast doende en*de* beroouende huerlieder ghebueren, soo en heeftse Fridleue niet soo seer wt ghiericheyt om haeren rijckdom te vercrijghen gaen beuechten ende ter doot ghebrocht, als om te bewijsen dat hy een liefhebber der duechden was, ende een viant van een quaet ende onbehoorlijck leue*n*. Hy heeft vechtender handt versleghen eenen Hiarnon genaemt, om dat hy so wel als Fridleue was stekende naer het Coninckrijcke. Want Fridleue was gheaduerteert, dat desen Hiarnon onder het decksel van vrientschap ende dienst die hy hem was bewijsende, soeckende was niemants doot meer dan die zijne. Daeromme alsoo hy hem was te ghemoete comende ontrent het bat, soo heeft hy hem vromelijck vechtender handt verslaghen.

Vande zeeroouerije die sommighe edel maeghden waren bedrijuende.

DIE seer edel maeght Aluilda begost met sommighe ander edel dochters, die sy tot huer opinie ghebrocht hadde seer straffelijck ende wreedelijck te roouen op zee, dewelcke ten laetsten by vremde auenturen is aencome*n* op een plaetse daer sy was vindende eenen grooten hoop zeerooners, die seer droeue waeren om die doot van haerlieder Capiteyn. Al-

uilda dat siende heeft huerliede*n* gepresenteert die*n*st, soo datse terstont om haer wtnemende schoonheyt ende cloecheyt ghemaeckt is gheweest, huerlider Capiteyn, dewelcke met desen volcke daghelijcks meer ende meer vrome feyten was bedrijuende, meer dan die nature vande vrouwen wel toebehoorde. Alsoo seer lief hebbende Aluiden heeft haer ouer al soo langhe veruolcht ende gheweest soekende, tot dat hy by fortuynen is ghecomen inde winter onder die armeye vanden Blackmans, ende inden tijdt dat die schepen niet meer voort en mochten vande*n* ijse, twelck soo groot was ende soo moylijck, dat sy gheenssins meer eenighe riemen mochten ghebruycken. Alfon siende dat die vorst was continuerende, ende dat sy stoutelijck mochten ouer het ijs loopen, soo beual hy sijn volck dat sy souden wt doen haerlieder schoenen, ende loopen alsoo op die solen vande*n* coussen opt ijs, dat sy alsoo te beter souden moghen trauailleren ende verwinnen huerlieden vianden die metten ghesmoute schoenen niet vast costen opt ijs staen. Ende naer dat hy aldus sijn vianden hadde verwonnen, het ijs ghedoyt wesende, heeft sijn begoste reyse veruolcht, ende is gheseilt naer Finlant. Maer alsoo hy was come*n*de inde riuiere ende enghde vande hauen van Hangoe, wt sendende bespieders, heeft vernomen datter ander schepe*n* waren ligghen*de* inde hauens. Want Aluilda was eerst comen*de* gheseylt door die enghe strate in dese hauene ghecomen: die welcke van verre siende dese onbekende schepen van orloge, heeft seer sterck royende haerlieden te ghemoete gheuaeren, lieuer hebbende te vallen midden onder die viande*n*, dan inde hauen vanden vianden ouerrimpelt te worde*n*. Waer als nu dese schepen ware*n* ae*n* malcander comen en*de* begost den anderen te beuechten, ende dat een yeghelijck wel in meyninghe was en*de* sijn beste doende, om sijne*n* viant te verwinnen. Alsoo hebbe*n*de in sijn gheselschap

varscher, ende oock veel meer volck da*n* die ander, naer datse langhe ende vromelijck teghen een gheslaghen hadden, heeft sijn schip tallen ghelucke vast gemaeckt aen het schip daer Aluilde stont int voorcasteel seer vromelijck vechtende: ende springhende int schip vernielde daer seer veel volcks. Sijn medegheselle Borchar vechtende teghen Aluilde, sloech haer met eenen slach het helmet vanden hoofde. Maer als hy wert siende dat schoon ende lieflijck aensicht, soo wert hy gheware dan van ghene*n* noode en was meer met wapenen te vechten, maer de paeys met cussen te make*n,* ende neder legghende alle wapenen, den viant met vriendelijcke woorden te tracteren. Alsoo seer blijde sijnde dat hy soo auentuerlijck gheuonden hadde, die hy met soo grooten aerbeyt te water en*de* te lande ghesocht hadde, verghetende alle traueyl en*de* ongemaeck, nam haer seer vrindelijck metter hant, ende dede haer terstont vercleeden met seer costelijcke vrouwen cleederen, ende achteruolghende die eerlijcke manieren vanden ouders, heeftse ghenomen voor sijn bruyt ende huysvrouwe, by dewelcke hy naermaels heeft ghehadt een dochter Giurithe ghenaemt, dewelcke te*n* houwelijcke was ghegheuen Haldan, die aen haer wan een sone Haral Hildetan ghenaemt, die het Coninckrijke van Denemarcke dat soo seer door mueterije verdestrueert was, weder heeft ghestelt op zijn eerste ployen, wesende vijftich iaeren in paeyse. Desen Haralt verwan twee vrome maeghden Sticla ende Rusille, die met een armeye ter zee waren ghecomen om den Coninck van Tronden wt sijn lant te veriaeghen, dewelcke hy met behendicheyt heeft tonderghebracht. Maer sijnen neue Odmund die sone van Olo, en hadder soo grooten eere niet af, als hy een ander maeghet Rusla ghenaemt (dewelcke met een armeye ter zee was orloghe voerende teghen hueren broeder om het Coninckrijcke van Noorweghen)

met een groote ende machtighe armeye ghinck beuechten, dewelcke hem verwinnende dede die vlucht nemen, waer af hy hem was wrekende op een ander maniere. Want hy dede soo veel met heymelijke conspiracie*n*, dat haer volck ende lant teghen haer opstont ende rebelleerde, soo dat sy heef moeten die vlucht nemen, dewelcke int vlieden is ghecomen in haer broeders handen, die haer wreedelijck heeft doen dooden. Wy en willen hier oock niet achter laten hoe dat die seer machtighe prince van Hollant Huiruil ghenae*m*t, verwonnen heeft met een seer machtighe armeye, een maecht wt Noorweghen Rusila ghenaemt, dewelcke veel hooghe daden van oorlooghe hadde bedreuen.

Het seste Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen, tracterende vanden Metallen ende minerale saken.

Voorreede des Auteurs.

OM dat het quaet ende onbedwinghelijck orlochs volck vanden Noorderschen landen, dat hem is houdende int gheberchte van Sweden ende Gothlandt, wel te recht gheleke*n* mach werde*n* de*n* Reusen en*de* Campuechters, om haer groote sterckte van lichaeme ende wreetheyt van herten, ende oock om die seer lastighe exercitien die sy daer doende sijn: Daeromme ist wel betamelijck, dat men van henlieden schrijue, in deser historien vanden Noorderschen landen, naer dat wy vanden Campuechters ende Reusen hebben gheschreuen: ende oock datse om die diuersche manieren van wapenen die sy van beyde sijden ghebruyc-

kende sijn, voor allen aenderen naeruolghende saken hier ghestelt werden. Daeromme niet willende volghen die ordonantien ende manieren van schrijuen vande andere historie schrijuers, soo sullen wy in dit boeck schriuen vanden minerale saken ende berchwerken, op dat wy hier naer daer wy sulle*n* schrijuen va*n*de orloghen ende strijde*n* niet en behoeue*n* te laten stille stae*n* ons principale materie, om te verclaere*n* va*n* waer dat hun die wapenen ende ghereetschap van orlogh*e* comende sijn. Inde Noordersche lande*n* sijn seer hooghe berghen, maer sy sijn meest alle ghelijck dorre en*de* onuruchtbaer, inde welcke tot ghebruyck en*de* co*m*moditeyt vanden lantsaten anders niet en is voort come*n*de, dan een onendelijcke oueruloedicheyt van costelijke metalen: dewelcke suffisant ghenoech sijn om de*n* inwonders te doen crijghen al dat hun va*n* noode is om by te leuen, en*de* oock alle ander dinghen, die totten leuen niet van noode en sijn, dewelcke wt vremde landen daer ghebrocht worden, met allen anderen saken die sy souden moghe*n* van noode hebbe*n*, om ee*n*drachtelijck in alder manier*e**n* he*n*lieden met cracht en*de* ghewelt te verweeren teghen huerlieder viande*n* als sy bestooten en*de* beuochten werden. Want het is een seer hart en*de* straf volck, gheen aerbeyt noch onghemack vander orloghe vreesende, noch oock het weder hoedanich en*de* hoe quaet dat mach wesen, en*de* seer luttel achtende der vianden dreyghementen, als wy hier naer sullen betooghen, daer wy vanden strijden en*de* velt slaghen sullen vermanen. Albert Crantz, al ist een wtlansche historie schrijuer, gheeft ghenoech te kennen, hoe hart en*de* straf, dat dit volck Dalacarlen ghenaemt, den vianden met een gheweldighen hoop voet volcks is oploopende en*de* beuechtende, daer hy is schrijuen*de* die wonderlijcke vrome feyten van orloghe die sy gedae*n* hebben vechten*de* teghen die Coninghe*n* van Denemarken: sonderlinghe teghen Coninck Christerne die eerste va*n*

dien name, en*de* teghen Coninck Ian. Iae dat meer is Coninck Christerne die tweede heeft oock wel geuoelt huerlieder ghewelt en*de* vromich*eyt*, als hy int iaer M.D.xxi. veriaecht wert wten lande van Sweden ende Gothla*n*t, vande*n* Coninck Gostauus die Capiteyn en*de* leytsman was van desen volcke, dewelcke daer come*n*de waeren om hemlieden te wreken vanden grooten ouerlast ende tyrannije, die Coninck Christerne door quaden raet hemliede*n* ghedaen hadde. Maer wat tyrannie ende wreetheyt dat hy inde Noordersche landen in sijnen tijden heeft bedreuen, sal hier naer, alst pas gheuen sal, claerlijck beschreuen werden, ghelijck ick het selue met mijn eyghen ooghen ghesien hebbe: al oft my Godt hadde bewaert, om alsulcke groote tyrannije ende wreetheyt te anschouwen die men onser natien was doende.

Vanden Mijnnen ende hoe datse gheuonden worden.

INDE Noordersche landen werden gheuonden seer veel, groote, diuersche ende rijcke Mijnnen. Ick segghe veel, om datter op diuersche plaetsen worde*n* geuonden, soo wel inde berghen als inde Dalen, daerse daghelijcs wt gegrauen worde*n*. Seer groot om datter in hooch Sweden, Gothla*n*t, Vermerlant, tot ae*n*de frontieren van Noorweghen seer wijde ende niet om eynden werden gheuonden. Diuersch, om datter sijn siluer, coper, stael, en*de* seer goede ijser Mijne*n*. Rijke, om dat (als naer verclaert sal worden) die principalen schat ende innecomen vanden Coninck daer wt ghehaelt ende ghegrauen wort. Maer al is dat sake dat inde voorseyde landen een seer groote menichte is van desen Mijnen ende berchwercken: nochtans soo worden daer noch daghelijc nieuwe gheuonde*n*, die de natuere door diuersche teekene*n* is wijsen*de*, de*n* gene*n* diese soecken, sonderlinghe*n* in berghen die boue*n* ro*n*t sijn,

ende int middel oft inde rondicheyt niet ghespleten: daer die sneeu inde winter door die wermte vanden sulferachtighe dompen ghemeynelijck is smiltende. Ten anderen den blicxsem ende donder geraeckende den top vanden berghe, oft inde sijden oft beneden ae*n*de voet, ontdect die blinkende siluer aedere*n* doort splijten vanden berghe, dewelcke lockende sijn die gierighe menschen, ende meer ende meer verweckende tot een onuersadelijcke ghiericcheyt, tot dat sy sonder te aensien eenich perijckel, wtholende sijn die steenen tot datse comen int binnenste vanden berghe: daer dat sy die siluer aderen sien ghedeelt ende wtghestrect staen aen alle canten rechs, slincs, oppewaerts ende nederwaerts, meer nocht min als die aderen in des menschen leden: Dewelcke hoe dat sy naerder den suyuer steenen ende marber ghewassen sijn, hoe datse claerder ende blinckender sijn van metal. Die aderen die haer stralen strecke*n*de sijn westwaert, ende het dickste Suydtwaert oft Noorwaert bughende, sijn die alder beste ende niet om estimeren: want alsoomen die van verre siet staen, soo en schijnent anders niet te wesen dan eenen hoop blinckende ghewapende mannen, die in slachordine lustich ghestelt sijn. Soo dat dit lustich opsicht metten profijt datter van comt, een oorsake is dat een yeghelijck wonderlijcke ghenoechten is nemende in sijn werck ende aerbeyt.

Vande ghelegentheyt der aderen inden berghen.

Die aderen dewelcke strecken wten Oost*en* vanden berghe ende wten Suyden, vergaderen by een int Noortweste, sijn ghehouden voor die alder beste: maer die anders loopende sijn, en sijn soo goet niet. Want die metalen die vant Ooste ende Suyde tot Noorde sijn wassende werde*n* veel eer vander Sonnen ghecoockt dan die ander. Die aderen wor-

den oock gheheeten hanghende ende ligghende. Die hanghende die decken van bouen: die ligghende, sijn beneden ende loopen lancks op het platte vander aerden, dewelcke vanden wtganck hueren was ende duecht sijn ontfanghende. Daer sijn oock ander die crom soo wel opwaerts als nederwaerts loope*n*de sijn, dewelcke hueren oorspro*n*ck neme*n* vanden anderen die vooren gheseyt sijn.

Hoe datmen die Metalen wter aerden graeft.

DIE berchwerckers die maken inde berghen seer veel vauten ende welfsels ende stellen beneden ende oock inde sijden vanden berghe groote houte*n* om dat sy te beter souden verwaert ende versekert sijn voort inuallen vanden berghen: en*de* alsoo hemlieden betrouwen*de* op dat onseker ondersetten vande*n* berge*n*, soo late*n* sy hemliede*n* neder met coorde*n* door ee*n* subtijle behendicheyt inde gaten vanden berghe*n*, daer gheen beken*de* weghe*n* en sijn tusschen die rootsen, om die metale*n* wt te grauen, oft die siluer aderen wt te nemen, dewelcke achter naer met vier ende water worden ghesuyuert. Ende ghemerckt dat die winninge niet veel te bedieden en heeft die sy doen int ghene dat bouen ende alder eerst wt ghegrauen wert, int welcke dat nimmermeer oft seer selden, ghelijck in een schorsse, eenighe groote profiten inne te soecken sijn: soo maken sy noch ander welfsels die veel stercker sijn dan die eerste, stellende inde sijden vanden berghen colomnen, om dat sy wel weten dat die principalen rijckdom te soecken ende te halen is int binnenste ende diepste vanden berghe, daer die natuere stercker is cokende, dan op ander plaetsen, ende sonderlinghe siluer ende coper, dat daer in grooter menichten wort wt ghegrauen meer dan elders

Vande differentie der berch aderen.

DIE afdeylinghe ende onderscheyt vanden aderen inde berghen, oft vande putten oft eruen, wordt ghemeynelijck ghedaen met seker teeckenen die inden berch gheordoneert worden ende ghestelt vande*n* ghenen diese eerst gheuonden hebben, het sy by fortune, oft door natuerlijcke gheleghentheyt en*de* proprieteyt: dewelcke oock seer wonderlijck sijn gheuonden gheweest en*de* noch daghelijcks (weer dat is tot weluaer oft qualickuaer vanden menschen dat en wet ick niet) werden gheuonden. Ten eersten doort ghewelt vanden blicxsem en*de* ongheweerte, dat die boomen is verbrande waer door men dat blinckende siluer aders wort gheware. Sy werden oock altemets ontdeckt vanden ackerlieden metter spaede, als sy sijn grauende het opperste vanden berghen die inder aerden verborghen ligghen, soo dat hun terstont openbaren die blincke*n*de siluer aderen, dewelcke een voorsichtich ende wijs ackerman terstont weder is deckende met mest, beter te vreden wesende met een landt dat hy mach met vreden ghebruycken, waer op dat hy voor hem ende sijn kindere*n* die cost mach winnen dan met een siluer Mijnne die haer van selfs is presenterende. Want een sorchfuldich lantman, vreest ter-

stont dat die Coninck oft den proprietaris vande*n* lande, hem soude willen weren vanden lande ende pachtgoet, als hy wiste datter siluer Mijnen waren, om dat hy veel meerder profijt vanden silueren berchwerke soude hebben dan vanden pachter, ende niet meer willen laten ackeren. Ende daeromme soo heeft den lantma*n* als voorseyt is veel lieuer te kiesen de vruchtbarheyt vande*n* lande da*n* het siluer berchwerck. Daeromme hier voortijts, soo hebben die ackers daer hun die siluer aderen aldus ontdeckende waren verlaten gheweest, ende ongheackert bleuen, ende oock noch op den dach van heden worden wel nerstelijck verborge*n* ende ghedeckt ghehouden ende oock die onuersadelijke ghiericheyt vanden regenten ende ouerste vanden lande, heeft soo veel hinders ende quaet ghedae*n*, datter nu ter tijdt qualijck drie hondert berchwercke*n* totten ghemeyne*n* profijten sijn, daer voortijts gheweest sijn ses hondert oft meer, ijser, coper ende siluer Mijnen: waer af van gheenen noode en is dat wy die namen hier schrijuen, want die vanden lande als sy daer op dincken worden seer bedroeft, siende dat die werelt soo verre comen is, dat niemant teghen de tyrannie vanden princen yet segghen oft doen mach.

Vanden raders, instrumenten, ende periculen der berchwerckers.

Het groot Rat datmen in de voorgaende figure siet staen bouen op der aerden, het welck altemets met peerden, somtijts van menschen omme ghedrayt wort die daer inne gaen, is dienende om met coorden op ende neder te laten die ghesellen die beneden inde berghen werckende sijn, ende oock om die tonne*n* ende emmers vol waters oft aerts op te trecke*n*: soo datme*n* daer ae*n* wel mercken can (als oock ee*n* yegelijc genoech beke*n*t is) dat dit instrume*n*t de*n* berchliede*n* nootsakelijc is

om te onderhouden haerlieder maniere van wercke*n*: iae dat meer is, soo gaen altemets by ghebuerte die beesten als peerden ende groote beeren, oft somtijdts neuen malcander in dese wielen, om seer swaer ghewichte op oft neder te laten, als men door heymelijcke gangen, oft met leeren, van onder die metallissche aerde niet ghemackelijck en kan wt crijghen. Dese berch ghesellen sijn een herdt ende sterck volck, ende ghewoone om grooten ende swaren aerbeit te doene: de welcke meesten deel daer ghestelt sijn ende ghebannen om de quade feyten die sy ghedaen hebben, leuende daer alleenlijck op ghenade vanden Coninck, om dat sy ghebannen sijnde wten lande, tot gheenen daghen souden begheeren weder int lant te comen. Dese berchlieden hebben haerlieder berchrechten, den welcken sy moeten onderdanich sijn. Want al ist dat sy van naturen tot beroerten, oploopen, dootslagen, ende alderhanden ouerlast te doene, gheneghen zijn, nochtans so worden sy door die straffe ordonnancie*n* also bedwonghen, dat sy niemant ouerlast oft te cort en doen. Voorts aengande haerlieder hantwerck, so en vreesen sy gheen perijckel te bestaen van datter soude moghen ouercomen, het sy doort inuallen van de Mynen, oft stucken van steenen inde berghen, oft int vast maken vande houten binnen inde sijden van den berghe, oft vanden dootlijcken ende feninighen stanck vande dompen die wt den bergen rijsende sijn oft vande locht die daer inne besloten is. Ende daeromme so blijuender seer dickwils veel auontuerlijck doot in de gheberchten. Want als sy hastelijck ende sonder voorsichticheyt seer sterck werckende ende grauende sijn, doort breken vande stellinghen, ende vallen vanden steenen, worden sy te bersten geuallen oft terstont doot: ende altemets (als voren gheseyt is) so blyuen sy ligghende seker daghen lanck seer deerlijck roepende ende tierende, tot dat sy verstict zijn oft van

honger ghestoruen. Ende die gheensins moghen leuende wt ghetrocken worden, die worden alle ghelijck begrauen in eenen put, oft graf, daer op dat gheteeckent wort hoe ende hoe vele, het sy dertich, sestich oft hondert, datter op eenen tijt also ghebleuen zijn. Maer al ist dat saecke dat het selue aldus ter eender plaetsen is gheschiedende int gheberchte, soo blijuen nochtans die ander stoutelijck werckende, gheensins verueert sijnde van die oft dier ghelijcken auenturen. Dier nochtans somwijlen met eenen cleynen slach vanden hameren, seer sware ende groote stucken van den berghen inuallende sijn.

Vande conste ende behendicheyt vande Smeden.

AL ist dat te diuersche plaetsen inde Noordersche landen alderhande grofsmeden, het sy van ghesmeden yser, ghegoten oft ghedraeyt, seere plegen geacht te wesen om haerlieder behe*n*dicheyt ende conste, sonderlinghe die woonende waren inde gheberchten en*de* onder dat stout ende onuerwinnelijck volck Dalacarlen ghenaemt. Nochtans Noortwaerts int lant van Helsinghen, dat voortijts heeft geweest een Coninckrijck: worden gheuonden de geschickste meesters van smeden ende die meeste constenaers, so dat in alle die Noordersche landen dierghelijcken niet te vinden en zijn. Want sy weten wt te recken het rou ongefaetsoeneert yser dat sy daer seer oueruloedich hebben, door een behendicheyt van smeden met watermuelens, ende ander instrumenten, soo dat si op corten tijt seer veel wercks aflegghende sijn, ende oock potten en kannen ende alderhanden huysraet van gesmeet coper oft yser tot ghebruyck vanden menschen dienende: waer aen dat sy groot profijt ende winninghe pleghen te doene. Noch waren sy oock seer constich in te maecken yseren deuren ende vensters van

yser tralien, dewelcke sy seer vast wisten in een te setten ende binden, soo dat dies ghelijcken in gheheel Europen niet te vinden en is.

Vanden onderscheet der smiltelijcke metalen.

INDEN seer rijcken berchwercken van siluer, coper oft yser, soo hebben die constenaers vande Noordersche landen een ander maniere van smilten oft smeden, dewelcke yeghelijck metael op hem seluen seer profijtelijck ende oock lichtelijck also bringhende sijn yeghelijck naer synen eysch in een masse. Om het siluer te smelten ghebruycken sy hooghe ende diepe forneysen ende claer vier, als het costelijckste metael, om dat het ghesmolten siluer door lanckworpighe oft ronde goten, die onder aen het forneys ghestelt worden, in diuersche formen naer beliefte vanden wercklieden soude moghen wtghetrocken worden. Tgene dat sy aldus van siluer makende sijn is siluerwerck om te ghebruycken, als tafelkens, viercante setels, beuckelaers ende ander dier ghelijcke iuweelen: ende dat principalijck om dat die rijckdom ende magnistcentie vanden Coninck ende vanden lande soude moghen ghetoocht worden, so wel den inwoonders vanden lande, als den ambassadeurs vanden grooten ende machtighen Princen, den welcken dese ende dusdanighe silueren massen worden ghegheuen. Het coper oft dierghelijcken metael, wort ghesmolten in lanckworpighe forneysen, die hooghe op ghemaeckt zijn van pot aerde, stroo, yser draet ende coorden rontomme hebbende veel blaesbalcken, om het vier te heeter te doen branden: ende wort ghegoten oft laten loopen, sonder eenighe goten in putten die inder aerden ghegrauen sijn, in diueersche ende seer groote massen. Maer onghelijck veel lichter wordet ghesmolten in wint ouens, daer dat die wint van onder continuelijck en*de* eenparich opcomende met continua-

cie van vier het metael dat midden is ligghende inde vlamme doet smelten ende also gebrocht wort in diuersche massen, als van hondert, twee hondert, ses hondert oft duysent ponden oft meer weghende, ende oock schipponden oft ander groote stucken die niet te weghen en sijn.

Noch van de selue metalen.

Die yser mynen en moghen niet ghesmolten sijn dan door hulpe van water muelens, de welcke de blaesbalcken roerende sijn, om dat die yser mijne soude worde*n* een saechte masse diemen soude mogen met ysere spaden oft ander instrumenten in stucken houwen, houdende altijdts de proporcie dat elck stuck ysers sy ghelijck een halue vuyst groot, oft oock viermael meerder, ende dat iaerlijcs tot een seer veel hondert duysent: de welcke met een vijfhondert ponden oft meer ghewichts seffens worden ghedaen in lange vaten, ende also gheuoert soo wel buyten als binnen de Noordersche landen, tot seer grooten profijt ende winninghe. Men vint daer ooc so grooten menichte van seer fijn stael, dat niet alleene die vanden lande ghenoech hebben, maer oock die wtlanders om daer af te smeden alderhande instrumenten, wapenen, harnas, helmetten, sweerden, ende alderhande soorten van gheweere. Maer hoe dattet stael heeter ghetrocken wort wten gloeyenden forneyse, ende allenskens, ende niet subijt, int water gheblust is, hoe dat beter is van greme, stercker int werck, ende handelijcker int menghen metten yser. Want alst terstont gheheel ende al wort gesteken int water, soo wordet soo breckich, dat gheensins en mach gheboghen worden. Die berchsmeden vanden Noordersche landen maken stucken va*n* yser die gespleten staen gelijck twee vinghers die neffens een staen, gheteeckent met diuersche ghetalen, als hondert, duysent, en*de* so voorts, dewelcke seer goeden coop vercocht worden.

Vanden berchmannekens.

OM metten cortsten te segghen, soo moetmen weten dat inde Noordersche landen seer veel gheesten sijn, de welcke den menschen ende inwoonders vanden lande seer veel wercks te voren doen ende grooten dienst: maer alder meest inde stallen ende berchwercken, daer dat sy af breken wt houwen ende splijten die steenen, dewelcke sy oock legghen ende dragen inde eemers: ende maken seer neerstelijck gereet die wielen ende cadrollen, daermede datmen die steenen ende aerde is opwindende. Dese berchmannekens laten hun sien als sy willen vanden berchwerckers ghelijck schaduwen in alderhande ghedaenten, ende staen en lacchen ende schateren, ende stellen voort boerdelijcke guichelrien ende ander ontallige pitsen, met gheconterfeyte stemmen, die aerme lieden bedrieghende. Maer dese bedrieghelijcke diensten en doen sy niet dan tot eenen quaden eynde, ende ten laetsten tot een bederffenisse vanden menschen, want doort breken vande calomnen, oft door het vallen vanden steenen, breken vande leeren, oprijsen vande stincke*n*de dompen, versticken vanden winde, oft breken vanden coorden soo dooden sy die lieden, oft makense beroert dat sy van bouen neder vallende den hals breken, oft ten minsten door pijne vanden vallen, end perijckelen daer sy in comen, Godt vermaledien ende lastere*n*, en brenghense also veel vaster in des duuels banden. Ende dit gheschiet meestendeel inde rijcke berchwercken van siluer, daer dat de meeste apparentie is van te vinden eenen ontallighen schat. Ende wt der oorsaken soo sietmen seer vele ende rijcke berchwercken verlaten ende gheheel desolaet ligghen, sonderlinghe om dat inde berchwercken worden geuonden ses soorten van gheesten, die argher sijn dan eenighe vanden anderen gheesten, ende seer periculeus: so dat sy den aerme*n* berchwerckers groote vreese, quellinge

ende aenstoot sijn doende, waerdoor datse comende sijn in groot perijckel van den leuen.

Vanden blicxem ende zijn operatie inden metallischen berghen.

DIE ghene die woonende sijn inde minerale berghen, worden seer dickwils ghequelt vande dompen die door donder, blicxsem ende weerlicht wt den berghen oprijsende sijn, te weten eenen grooten rooc die wten holen ende putten vanden berghe rijsende, de gheheele locht verduystert: ende met een groot getier ende gheluyt dat hy bouen is makende int gat vanden berghe, daer dat die locht wt ende inne gaet, is wech iaghende die ghene die daer ontrent comen: ende dat meeste van allen is een onuerdraghelijcken stanck ghemengt met eenen solferachtighen reucke, dewelcke ist dat yemant diet niet ghewoone en is, daer ontrent comende is vattende, die crijcht een siecte, daer hy qualick mach af genesen worden, te weten een verstooppinghe inde kele, die welcke ghelost wort ist datmen terstont drinct werm bier met boter ghemengt, ende daer na soo wort die kele met ander remedien diemen daer toe is doende, allenskens ghesuyuert. Niet te min die ghene die aldus ghequetst sijn, ghenesen meer door de natuerlijcke sterckte die sy hebben, dan door cracht vander medicinen diemen daer toe is nemende. Daer worden oock somtijdts vanden blicxsem ontdect inde sijden vanden bergen, nieuwe siluer aderen die seer clear blincken, waer door dat die proprietaris ofte heeren vanden seluen berghen seer rijcke worden. Daer teghen soo doen oock op sommighe iaren die donderslagen ende blicxsems dickwils seer groote schade: soo datse seer gheweldich wijdt ende breet lancks de velden met hulpe van eenen stormenden wint, grooote hoopen van beesten doot slaen.

Vande goutsmeden.

NA dat wy metter voorgaender figuren genoech bewesen hebben, dat inde gheberchten van Sweden een seer groote ende oneyndelicke menichte van siluer is: en*de* oock hoe ende in wat manieren dat gheuonden en*de* wt ghehaelt wort: so sullen wy nu hier te kennen geuen hoe dat ghebruyct en*de* misbruyct wort, om dat het edel metael niet en soude onbekent blijue*n* den ghenen diet niet en hebbe*n* en*de* wel soude*n* weten te gebruycken. Daero*m*me verhalende wedero*m*me die manier*e*n en*de* costumen vande*n* oude*n* tijde*n*, so machme*n* lichtelic betoogen wat en groote*n* rijcdom datter is geweest va*n* gout en*de* siluer en*de* ander costelijc metael, als die kercken der afgoden (gelijc int eerste boec is geschreuen) die salen vande Coningen en*de* Princen, ia die wiege*n* vande ionghe kinderen, en*de* het getuych en*de* geuest vande peerde*n*, ouer al waren blinckende vanden gouwe. Maer ghelijc dat te dien tijden die goutmyne*n* oueruloedich waren, also sijn die namaels door seer groote sterfte*n*, pesten, oorlogen, en*de* diere*n* tijt door quaet weder verwect sijnde, door onachtsaemheyt vergaen. So datter op sommige plaetsen niet dan de litteekenen bleuen sijn, daert wt gegraue*n* is, en*de* den nacomers die niet wel te versaden en zijn achtergelaten (gelijc voren verhaelt is) int wterste eynde va*n* de Noordersche lande*n*. Niet te min ic en wil niet loochene*n* datter seer veel gouts is int Sweets coper het welcke gecocht en*de* wten la*n*de geuoert sijnde, oft dicwils gecrege*n* duert verderue*n* vande schepe*n*, door co*n*ste mette*n* viere gesuyuert sijnde, zijn meesters groot profijt en*de* gewin is by brengende. Ic houde voorwaer dat die goutsmede*n* van Hongarien dat seer wel weten, diet seer root cooper eerst wel gefinieert sijnde, en*de* in dunne platen geslagen den vree*m*de cooplieden vercoopen: dewelcke ten laetsten het selue voeren met lange schepe*n*

lancx die riuere de Weycxsel genaemt (die loopende is doort lant vanden Coninc

van Polen) te coopen inde stadt van Dansick int hertoochdo*m* van Pruyssen, daer dat syt vercoope*n*. Maer het ander laten sy thuys haerlieder fineerders om te versoecken oft sy door eenige secrete conste*n* wat goets wten coper ofte latoe*n* soude mogen crijgen. Aengae*n*de nu het gebruyc vande*n* siluer, so en isser geen plaetse ter werelt daer dat so ghemeyne is, oft ouer al van alderley volck ghebruyct wort, als in Sweden ende Gothlant, daer nauwe eenich huysgesin wort geuonden, dat niet iaerlijcx wat nieus van siluerwerck is makende. Daer is oock groote winninge te doen aen groote silueren beelden van santen, sonderlinghe dat patroonen sijn vande kercken vanden lande, die daer riuen hebben ende cassen van siluer en*de* gout gemaect daer sy seer eerlijck inne ghecleet sijn. Bouendien soo wort daer een groot siluer gebruyct om te maken ciraet ende die costelijcke cleederen vanden maechden, als groote croonen diese opt hooft dragen, kerckante*n* borstlappen, braceletten, ketenen soo wel om aenden hals te dragen als om te gorde*n*, ringen en*de* ander iuweelen, dewelcke haerlieden vanden ouders, oft van den vriende*n*, oft van des bruydegoms naeste vriende*n* worden gegeuen. En*de* dat seer wijselijck en*de* met goede redene*n*: want sy hebben veel lieuer haerlieder kinders te geue*n* yet dat van siluer gemaect is, het welc mach ghedueren haerlieder en*de* haer kinderen oft erfghenamen leuen lanck, dan costelijcke sijden cleederen die haest versleten worden oft vande motten geten ende verdoruen worden. Ia dat meer is de groote heeren pleghen in voorleden tijden te draghen breede silueren riemen (die men hiet in haerlieder ghemeyne tale Silffschenen) en*de* ronde silueren cnoopen om de cleederen mede toe te cnoopen. Insghelijcks den peerden hanghen sy silueren bellekens aende steerte*n*, om dat de gene die hun te ghemoete quamen hun soude wachten, hoorende tgheluyt vanden bellen, voort slaen

vanden peerden. Die steghelreepen, tgheluyt ende borstghetuych vanden peerden waren oock van siluer ghemaect, het welcke ghedaen wert meer wt hoouerdie ende ouerdaet, dan wt nootsakelijcheyt.

Vande costelijcke ende rijcke cleederen der ionghe dochteren binnen die stadt van Scheninghen.

IN Oostgothlant is een seer oude stadt Scheninghe ghenaemt, om dat de snelloopende beke Schena iaerlijcks op seker tijden seer gheweldich vast aen dese stadt coemt geloopen: maer op sommighe tijden van den iare is dese gheweldighe beke so cleyn van water datter nauwe ghenoech en is om de beesten te drincken ende te wateren. Niet te min dese droochte en is niet veel lettende deser stadt, want daer ontrent zijn ouer al seer veel fonteyne*n*, die va*n* onder op sijn spruytende met leue*n*de aders, die nimmermeer wt en drooghen, de welcke recompenseren de droochte vander voorseyder beke. Nu al ist dat dese stadt door ouderdom schijnt gheheel ende al te veruallen, nochtans van gheleghentheydt weghen, vruchtbaerheyt ende rijckdom en is haers ghelijks niet gheweest in alle de Noordersche landen. Want van gheleghentheyt weghen is sy seer ghesont, als liggende tusschen seer vruchtbaer ackeren,

beemden ende eycken bosschen, die seer lustich doncker ende profijtelijc sijn. De straten van dese stadt sijn vanden eersten fondateurs so rustich ende behendich ghetrocken ende gheordineert datse bycans van allen hoecken vander stadt, hoe datse oock moghen keeren, comen te vergaderen aen de merct ende stadthuys, als in een centre oft middelste punt van eenen rinck. Op dese merct pleech te staen een beelt van eenen Reuse, twelcke ghenaemt wert de langen Turo, gelijck te Bremen den groote*n*

Roelant: aen wiens knien werden openbaerlijck ghecastijt die quaetdoenders, ende sonderlinghe die ouerspel deden, dat nochtans seer selden daer beuonden wort. Dese aldus ghestelt sijnde aen dit beeldt, moeten metten schouderen ende mette*n* halse van onder op heffende die seer groote steenen die vast ghemaeckt waren met ysere ketenen, tusschen die aermen vanden beelde, daer dat sy waren lijdende een ontsprekelijcke beschaemtheydt ende diuersche bespottinghe vanden lieden: het welcke principalijck ghedaen wert, om te doen vreesen die ghene die met schoone woorden, soecken die vrouwen die broosch van naturen sijn te bedrieghen. In dese stadt so was voortijdts een groot ghetal van borghers dochters, de welcke op hooghe daghen ende feesten waren draghende breede siluer vergulden croonen van een palme hooghe: ende oock alle haerlieder cleederen waren seer costelijck ende rijckelijck met siluer verciert, ende niet alleene vande ionghe dochters, maer oock van alle ander vrouwen, soo wel op die dorpen daer ontrent woonende als binnen der stadt, ghelijck men segt dat noch opden dach van heden daer die costuyme is: ende gaen aldus costelijck ghecleet, ter eeren vanden Coninck oft Prince van den lande, om dat eerlijcker is datmen segge dat hi een Coninck is van een rijck volck, dan van aerm volck, ghelijck een Coininck vanden schaeckspele.

Het seuenste boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, tracterende vande oorloochiche instrumenten, costuymen, oorsaken ende practijcken van oorloghen.

Vanden Boochmakers die Cruysboghen ende pijlen maken.

*D*Ie nacien die woonende sijn in de Noordersche landen, ghebruycken seer veel hantboghen, voetbogen en*de* pijlen: want daer en is nauwe een vanden inwoonders vanden lande, hy en is van sulcken wapenen voorsien, soo wel om te wederstaen ende te veriaghen de vianden die hun comen bestooten, als om die schadelijcke beesten als sy henlieden comen te ghemoete

te dooden ofte veriaeghen, als wreede ende groote beyren ende woluen: op de welcke sy schieten om de dicte van hare pijlen met seer brede ysers, snijdende ghelijck een schaers. Sy ghebruycken oock groue bouten als sy schietende sijn naer maertres, zabels, ende teuetten: ende oock vorck pijlen om te schieten de wilde voghelen, ende ander pijlen die seer scherp sijn daer sy mede schieten de water voghels die seer hart van vederen sijn. Noch hebben sy oock ander scherpe pijlen, daer sy mede schieten die wilde muylen ofte esels, brassers, vossen of dierghelijcke beesten. Maer van dese ende dier ghelijcke pijlen om metten hantboghe te schieten ende niet metten voetboghe, sal hier naer ghenoech ghetoocht worden, als wy sullen schrijuen van diuersche beesten te iaghen.

Vande pijlen ende worp pijlen dienende ter oorloghen.

VOOR also veel als den strijden aengaet, sonder twijfel soo gaen die Gotthen alle ander nacien te bouen int ghebruycken van stercke voetboghen, pijlen, lancien ende sweerden, ghemerct datter nerghens ter werelt gheen sterker voetboghen ghemaect worden, noch oock gheen meerder sweerden: de welcke sy seer curieuselijck bewaren, ende by versterffenisse van ouders totten kinderen comende, worden ghehouden in meerder estimen en*de* meer begeert dan een costelijcken huysraet ende tresoor van siluer. Insghelijcx oock so begheeren sy wter maten seere die stercke voetboghen en*de* windasen vanden ouders achter ghelaten sijnde, daermede dat sy die boghen ghemackelijck spannen: welcke bogen met sulcker cracht die yser pijlen af schieten, datse loopen door harnas, pansier, ende buffels colders in een menschen lijf, ghelijck oft harnas van wasse ghemaeckt ware. Daeromme so ghebruycken sy meer onder het oorloochs volck dusdanighe voetboghen dan eenich ander gheweere, ende dat wt veel ander oorsaken, ghelijck wy hier na sullen verclaren. Ende om dat die capiteynen hebben seer grootelijcks van doene als sy ten strijde gaen van desen yseren pijlen, soo doen sy brenghen inden legher oft met hen lieden voeren een seer veel duysent, ghemerckt dat sy goet om draghen sijn, ende seer selden te vergheefs gheschoten. Sy draghen oock mede pijlen die drye scherpe ysers hebben met fenijn besmeert, dewelcke sy ghebruycken teghen die wrede ende onghenadighe vianden, ende dootlijck mede wonden. Maer sy en schieten dese feninighe pijlen niet, dan als sy wel versekert sijn, dat die vianden soo straf ende wreet sijn, dat si niema*n*t en souden sparen waert datse die ouerhant creghen.

Hoe dat de ghemeynte seer haestelijck in de wapenen is ende op die beenen.

SOO wanneer datmen is vernemende dat die vianden ter zee comende, nakende zijn die oeuers van der zee: oft te lande comende die frontieren vanden lande vande Noordersche rijcken, soo wordt terstont door beuel vanden ouersten vanden lande, met raet ende consent vanden ouden crijchslieden, die in sulcken saken seer gheschict zijn, gesonden een ionck man die seer wel te voet is, tot eenich vande naeste dorpen, draghende in sijn hant dat een yeghelijck sien mach eenen stock die dry palmen lanc is, waer dat hy openbaerlijck is wtroepende dat binnen dry, vier, oft acht daghen wt elck huysghesin een, twee, oft dry, of al dat wapenen draghen mach, wesende bouen de vijfthien iaren, souden hun vinden met gheweere, wapenen ende victalie voor thien oft twintich daghen, aen sulcken water, oft in sulcken velt oft valleye, op de pene (als het stocsken dat hy is draghende bouen aent eynde verbrant is) vanden brant in haerlieder huys ghesteken te worden: oft als aenden stock een coorde ghebonden is, op de pene dat de meester van den huyse soude ghehanghen worden: om dat si daer souden hooren ende verstaen die oorsake ende redene waeromme dat sy bi een daer ontboden en*de* vergadert sijn, ende oock te weten die ordonnancien die by de ouersten vanden landen daer te kennen ghegheuen sullen worden, waerdoor een yegelijck weten sal wat hy sal te doene hebben. Desen bode als hy is dragh*e*nde sijn commissie, loopt veel snelder dan eenich post, tot dat hy die volbrocht heeft: maer als die ghedaen is, soo coemt hy op sijn ghemack wederomme, brengende met hem bescheet dat hy sijn sake*n* wettelijck volbracht heeft: maer terstont van dat hy sijn bootschap heeft ghedaen, so wort gesonden een oft twee ander boden wt die plaetse in ander omligghende dorpen, om die

tijdinghe te draghen ende te laten weten waer dat sy comen moeten, ende alsoo voorts van dorp tot dorpe, tot datse alle ghelijck die wete hebben. Ende aldus soo worden by een vergadert binnen eenen dach oft achte, een ontallighe menichte van ionghe lieden ende vrome mannen dienende ter orloghen, met wapenen ende victalie: ende niet alleene de ionghe, maer oock die oudtachtighe boeren, die door experiencie vanden voorleden orloghen gheleert zijn, comen daer inden legher om raet ende daet te gheuen. Insghelijcks die vrouwen loopen op die vesten ende mueren vanden sloten ende steden om te worpen met steenen, ende heete calckachtighe pappe, op die vianden in het bestormen van den sloten ende steden.

Hoe dat die weghen beset ende bewaert worden voor de bespieders.

OM dat die vianden niet weten en souden noch vernemen wat die ingheseten vanden lande practiseren ende voorstellen, so worden ghestelt op alle passagien ende bequame plaetsen, mannen om die te bewaren: dewelcke niemant en laten passeren die gaen oft comen van ontrent der plaetsen daer dese vergaderinghe is gheschiedende: iae niet selfs die boden oft ambassaten vanden vianden als men beuint dat sy meer comen om te bespieden, dan om eenich tractaet van peys te maken. Want die vanden lande en willen in gheender manieren dat die vianden weten hoe sterck sy zijn, noch oock wat wapen, gheweere, spiessen, oft gheschut dat sy ghebruycken sullen in den strijt. Want somtijdts soo hebben sy spiessen die twee oft dry voeten langher sijn dan die spiessen vanden vianden, ghelijck dat gebuert is int iaer M.D.XXI. als Coninck Cristierne van Denemarcken de

tweede van dien name veriaecht werdt van de ghemeynte wese*n*de Capiteyn die seer edel Gostauus Ericsone, die naer der hant Coninck ghemaect werdt: dewelcke comende met twintich duysent mannen wten gheberchte, Dalacarlen ghenaemt, die alle ghelijck met dusdanighe langhe spissen comende waren inde pleynen van Arosien, om teghen die vianden vromelijck te strijden, heeft int laetste van Meye, terstont die victorie vercregen. Dese tyrannie die de Coninck Christierne was voort stellende, en hadde niet alleene een huysghesin oft lantschap tot gramschap verwect, maer alle die inwoonders vanden gheheelen lande, soo dat sy alle ghelijck ter wapenen liepen ende by een vergaderde*n* om te wreken die afgrijselijcke tyrannie: waer door dat gheschiet is dat de voorseyde Gostauus, vander gantscher ghemeynten, die van allen sijden daer by een comen waren, ende oock met consent vanden edelsten ende machtichsten vanden lande, ten eersten werdt ghepubliceert Prince: ende daer naer van de dry Bisschoppen niet wille ende consent vander Roomscher kercken Coninck gecroo*n*t van wiens vrome feyten wy op een ander plaetse sullen breeder schrijuen. Daeromme als voren gheseyt is dese boden oft posten aldus wt ghesonden sijnde, om die tijdinghe te draghen dat de ghemeynte op een seker plaetse by een soude vergaderen om te strijden teghen die vianden, loopen soo neerstich dat niet moghelijck en is datmen rasscher soude loopen mogen. Want noch om sneeu, noch om reghen, hitte oft coude oft duysterheyt en houden sy niet op van loopen tot dat sy volbrocht hebben het ghene dat henlieden beuolen is. Van welcke boden die eerste ten naesten dorpe die tijdinghe draecht: ende van daer soo wordt terstont een ander wt ghesonden totter naest gheleghen plaetse oft dorpe, ende van daer weder een ander: ende alsoo voort tot dat alle die plaet-

sen vanden lande die wete hebben, waer, wanneer, ende wederomme dat sy by een moeten vergaderen. Maer die ouerste moet alle sijn voornemen wel veerdich hebben, als sy ter ghesetter plaetsen ende daghe by een comen sijn, ende wel toesien dat hy van stonden aen een yeghelijck beuele ende te kennen gheue wat hi doen moet, oft anders ten soude hem niet wel vergaen. Want ghemerct dat sy op haer eyghen cost te velde comen om te beschermen haerlieder lant, soo willen sy oock terstont bescheet hebben van dat sy doen moeten.

Vande ordonnancien van dese vergaderde ghemeynte.

ALS dese menichte vanden ghemeynen volcke aldus by een vergadert is, soo comen daer terstont by henlieden vande gheschictste ende voorsienichste Capiteynen, die van stonden aen yeghelijck ghebieden wat hy doen sal, deylende het volck in scharen ende benden oft legioenen, beuelende een yeghelijck dat hy blijuen soude staen in slachordene, ordinerende vaendraghers ende hooftmannen ouer elcke bende, ende gheuende oock te kennen die redene ende oorsake van der oorloghen, belouende haerlieden vrijen roof in stede van soudie, ist dat sy victorie verweruen: verclaren daer oock die ongetijdicheyt ende brootdronckenscap vanden vianden, en*de* die schade diese ghedaen hebben: gheuende voorts te kennen hoe nootsakelijck dat is die vrijheyt ende preuilegien vanden lande te beschermen. Ende met desen ende dier ghelijcken remonstrancien ende vermaninghen, so worden sy alle ghelijck seer greettich, om den ouerlast ende het onghelijck te wrecken, sonderlinghe ghemerckt dat sy gheen leer kinders en sijn in sulcken saecken, maer van ioncks op onder malcanderen geleert hebben den crijchshandel, ende de vianden te beuechten met spiessen, gheschut, slinghers ende sweerden, daer mede sy

de vianden pleghen te dooden oft te doen vlieden, ende te veriaghen: ende weten hun seluen te stellen in slachorden, alsoo wel oft henlieden van ander ghewesen ware. Twelcke een oorsaecke is dat sy met een groot ghedruysch vallende sijn onder die vianden, niet anders dan oft een groot tempeest oft ongheweerte ware, terstont middel vindende om die vianden te slaen, ter neder te worpen, te vanghen oft den gheheelen legher vanden vianden te destrueren ende te schande te maken, naer dat die ghelegentheyt vander plaetsen gheuende is. Want dit volck heeft voor maniere met een ghedruysch ouer een loopende die vianden te beuechten. Nu die ghene die de spijsen voerende sijn, ende alder best den crijchshandel weten: ende die slachorden te bliuen houdende, worden ghestelt op hen seluen in ordonnancie om die ander te helpen ende onderstant te doene, waert datse vanden vianden te rugghe ghedreuen worden, oft inde vlucht ghestelt. Daer sijn oock ander die gaen met grooten hoopen te samen om die passagien ende weghen te bewaren, om dat sy die vianden souden brenghen op quade weghen ende in handen vanden ghenen die heymelijck verborghen ligghen: ende oock om te nemen die prouande, oft oock te beletten datter gheen en souden comen, om dat die vianden souden laf worden van ghebreke, ende niet langhe verdraghen moghen het vechten ende strijden: ende oock om die vianden te bedwinghen te loopen int wterste perijckel vande doolhagen, ende alsoo met cleynder moeyten souden moghen tonderbrenghen, dooden ofte vanghen, sonderlinghe daer sy besloten sijn tusschen de berghen. Sy sien oock altijts wel neerstelijc toe, dat sy versch volck ghereet hebben, om int hertste vanden strijde de vianden te wederstaen oft te oueruallen, ende die ghene die moede van vechten sijn te moghen helpen vertrecken ende te salueren.

Hoe datmen is vechtende op die oeuers vander zee.

DIE Noordersche natien en sonderlinghe die Gotthen, Sweetsche ende Finningen doen een wtermaten groote nersticheyt, als sy bestooten werde*n* va*n*de zee canten, om die vianden te beletten op landt te comen, oft tlant ghenomen hebbende, om die te slaen oft weder te rugghe te iaegen. Want sy sijn staende bouen op die rootsen, wel bewaert door die natuerlijke sterckte ende gheleghentheyt vander plaetsen, ende drijuen die vianden te rugghe schietende va*n* verre met pijlen ende boghen: oft is dat die vianden naerder comen, soo worpen sy van bouen af groote steenen, soo datse niet wel derren voorts comen. Sy ghebruycke*n* oock noch ander practijcken, want int gat vander hauen steken sy scherpe stijlen oft staken int water datmense niet en siet, om dat sy sonder eenighe weere die vianden souden moghen beletten aent lant te comen. Altemets oock soo maken sy die maniere al oft sy veruaert waren, ende vertooghende hemlieden den via*n*den vooren aende bosschen, loopende terstont binnen inde bosschagien, om dat sy souden moghen sien aen wat eynde dat die vianden hem stellen tot stelen ende roouen, ende het selue ghesien hebbende soo steken sy den hooren om terstont by een te vergaderen die ghene die int diepste vanden bossche verborghen ligghen, dewelcke al tsamen comende slaen die vianden doot. Want op veel plaetsen ontrent die oeuers va*n*der zee, soo hebbense die inganghen vande bosschen, met cleyne boomkens af ghesloten, ende met die tacken die breet wt wassende sijn met doornen daer onder ghemengt, wel dicke in een gheulochten alsoo af ghetuynt, dat sy daer inne verwaert waren al oft sy mueren ghehadt hadden tot huerlieder bewaeren. Welcke tuynen niet alleene belettende en waren dat-

ter niemant incomen en mochte, maer oock datmen niet lichtelijck in sien coste. Aldus in dese bosschen die bijcans staen teghe*n* ouer alle hauenen, soo light verborghen een grooten hoop van die vanden lande, dewelcke van huerlieder bespieders gheaduerteert sijnde, comen wt ghespronghen te velde om die vianden te slaen: principalijck alssy beghinnen te branden die huysen, ende die velden te berooue*n* vanden vruchten. Want gheen dinge*n* en verweckt die ingheseten vanden lande meer tot wrake, dan brantstichte*n*: noch oock en doen ouer gheen saeke straffer punitie dan ouer het branden.

Vande slinghers daer sy steenen ende gloyende ijsers mede worpen.

DIE Noordersche natien als sy willen der vianden legher bestooten, ghebruycken seer veel slinghers van ijser ketenen ghemaect, die met houten stocke*n* sijn vast aen malcander ghebonden, meer dan eenige ae*n*der gheweere, principalijck als daer ontrent een stee*n*achtich velt is ligghen*de*. Maer als daer ontrent gheen steenen en ligghen, dat selden ghebuert, soo neme*n* sy gloiende stucken van ijser, die sy met ijseren tange*n* inde slinghers legge*n*, en*de* worpense alsoo met louter ghewelt inder viande*n* leger. Wa*n*t sy hebbe*n* altijts by hu*n* ghereet staende groote tonnen vol ijseren stucken, dewelcke sy int vier gloyende maken, en*de* inde slinghers legghen, en*de* worpen die onder de vianden met sulcker cracht, datse die seer quetsen ende groote pijne aendoen, iae datse seer selden oft nimmermeer van eenich surgijn oft meester connen ghenesen worden: want het swaer vallen vanden gloiende ijsers, maeckt ongheneselijcke wonden, soo dat sy hier door veel vanden vianden ter doot bringhen. Twelcke men nu onlancks heeft sien gheschien den Coninck Christierne van Denemarcken die tweeden van dien name, die

door sulcken wapenen heeft verloren binnen die stadt ende slot van Arosien, een seer groote menichte van volcke. Hy wert oock seer bestormt met gloyende ijser pijlen, dewelcke sy met tanghen namen en leydense op die staleboghen, dewelcke gheschote*n* sijnde den gequetsten seer veel hinders deden, om datse met hande*n* niet en mochten wt ghetrocken worden om der hitten wille. Maer het alder deerlijcste van allen, was dat die gloyende ijser pijlen ende stucken van ijser vallende inde tonnen met buscruydt, op eenen ooghenblick tijts doort ontsteken vanden puluer, seer veel vanden crijchsknechte*n* die daer ontrent stonde*n* ter doot brochte: en*de* soo veel te meer om dat die berch lieden, twelck een wreet volck is, ende tot aerbeyden ghewoone, als inden mineralen handtwercken opgheuoet, soo vreeselijck waren schietende ende worpende met slingers, pijlen, steenen ende gloyende stucken van ijser, al oftse gheregent hadden wten hemel. Want daer naer soo heb ick ghesien int selue iaer tschepe bringen te Stocholmen (dat een CCL. Italiaensche mijlen light van Arosien) seer veel vander lansknechten die alsoo seer deerlijc ghewondt waren, iae die nuesen, ooghe*n*, aermen ende voeten quijte waren, dewelcke ten laetsten seer deerlijck, mits dat die wonden ongheneselijck waren, sijn ghestoruen: ende sonderlinghe die Duytsche*n*, Denen ende Scotten. Welck ongheluck ende harde doot is den voorseyden lantsknechten gheschiet, ende sonderlinghe die van Iuthlant ende Holste*n*, om datse die berghlieden te weten die Dalacarlen wt ee*n* groote verachtinghe hieten te wesen eenen hoop onghewapende boere*n*, ende niet gheleert te wesen ten strijde, die selue houden*de* voor een bot en*de* cranck volck, wenschen*de* daghelijcs dattet met duysende*n* sulcke boere*n* reghene*n* mochte, dewelcke sy meynde*n* terstonde*n* gelijc sprinchane*n* doot te staen: en*de* met sulcken dwase ende ijdel worden waren sy die Dalacarle*n* dreyghen*de*. Maer corts daer

naer hebben sy wel geware gheworde*n*, dat die woorden daer niet toe en deden, als die ghene comen waren, die met slaghen huerlieden die doot waren bringhende. Want op den middach van Sinxe*n* dach als die Dalacarlen metten anderen inwoonders vanden lande waren afcomende om te wreken al het onghelijck dat henlieden was ghedaen, ende dat sy seer vromelijck de*n* voorseyden crijchsknechten ae*n*uallende waren, die nochtans seer sterck waren van voetuolck en*de* peerde volck, ick late vaeren dat sy die eens soude*n* weder staen hebben, soo liepen sy seer snellijck in huerlieder schanssen sonder ordonantien om huerlieder leuen te salueren, daer dat sy ghelijck wy gheseyt hebben, met gloyende pijlen ende stucken van ijser gheschoten ende ghedoot werden.

Vande velten die van hondert mannen voort gerolt werden.

AL ist dat sake dat veel lieden meynen, dat dese boeren ende slechte ghemeyne lieden niet seer te vreesen en sijn om dat sy niet en weten vanden crijchshandel: nochtans wordet onder die Noordersche natien al anders beuonden, die met hun draghende voor sekeren tijdt prouande ende wapenen, gae*n* alsoo lustich

ende vroolijck ter orloghen als oft sy ghinghen ter bruyloft. Want het sijn seer vrome ende cloecke ma*n*nen, sonderlinghe die Sweetsche ende Gotthen, in steden sloten ende sterckten te belegghen, ende in veelderhande manieren te bestormen, ghelijck hier naer in dit boeck op diuersche plaetsen sal betoocht werden. Maer dese maniere die in deser figuren ghefigureert staet, sal by auenturen ghehouden worden voor die periculeuste. Want als die lantsaten worden ghetercht door groot ouerlast, onghelijck ende tyrannie, soo en vreesen sy niet terstont te vergaderen by een, om hemlieden te verlossen wter tyrannien, ende die wrede tyrannen te dooden oft te veriaeghen. Daero*m*me als sy die verwonnen hebben, ende bedwonghen te vlieden in steden oft sloten, soo belegheren sy die plaetse, ende vergaderen met grooter nersticheyt boo*m*ken ende af ghehouwen tacken, diese met groen Ieneuer hout dat ouer al, daer ghenoech groyende is, met peck ende schorssen van bercken boome*n* seer behenlijck al tsamen met coorden in een: soo datse daer af bonden soo groot maken ende soo hooge, dat schijnen te wesen langhe torens: ende elck van desen bussels, (dewelcke sy Velten heete*n*) behoeft om voorts te rollen hondert mannen oft meer, naer datse groot zijn. Welke Velte*n* soo dick sijn dat die ghene diese voorts rollen daer achter gheborgen gaen soo dat sy bewaert sijn ende vrij voor alle gheschut van pijlen, armborsten ende ander instrumenten daermen mede schieten mach, dat sy gheenssins int aenbringhen moghen ghequetst worden.

Vande maniere ende tijdt om die Velten aen te bringhen.

OM dat dese natien te beter ende volcomelijcker met hulpe vander naturen hemlieden souden moghe*n* wreken ende huerlieder herte te vreden stellen, soo

wachten sy al willens en wetens naer die windt, ende daer toe stormende winden, eer dat sy dese velten willen te wercke stellen. Want die stercke winden, die slaende sijn in dese velten die onsteken sijn, iaeghen ende drijuen den roock ende vlamme ter stadt waerts inne, soo dat die daken vanden huysen daer af ontsteken. Ter wijlen dat die velten aldus die binnen seer molesterende sijn, soo comen van een ander sijde vander stadt, die schutters die metten schieten die van binnen noch veel lastigher vallen: want sy houden die vander stadt soo benaut, datter niet een sijn hooft erghens ter vensteren wt darf steken, oft hy en wordt gheschoten: ende ist dat sy buekelaers inder handt hebben om hun te bedecken ende te beschudden vanden gheschutte, soo worden die terstont soo vol pijlen gheschoten, dat schijnen te wesen eghels. En*de* desen storm gheduert soo langhe, tot dat ten laetsten die van binnen geheel en*de* al ghetraueilleert sijn ende moede, oft door den roock ende vlamme verwonnen sijnde, gheen macht meer en hebben om hun te verweeren en*de* sonder eenighe ghenade doot gheslaghen worden. Want het dulle en*de* onwetende ghemeynte, en weten anders gheen accort te maken, dan die van binnen doot te slaen: om dat sy dickwils onder het decsel van accoort, hun hebben bedroghen gheuonden, ende vanden quade*n* ende doortrapte ouersten en*de* tyrannen ghecastijt geweest: daeromme hebben sy lieuer eens vromelijck vechtende te steruen, dan door langhe ende sware veruolginge en*de* ouerlast der tyranne*n* bespot en*de* ghequelt te wesen. En wt deser oorsaken is die wreede costume, soo wel inde*n* crijchslieden als inden boeren, soo verwortelt en*de* verouders dat sy deen den ander int strijden sonder ghenade dootslaen, en*de* principalijck die inwoonders van Sweden ende Gothlant, sonder eenichsins yemant gheuanghen te nemen: maer dooden malcander ghe-

lijck dulle ende rasende beesten, ghelijck men ouer al inde velden ende steenrootsen aende dootbeenderen die daer by een vergadert ligghen ghenoech sien mach ende bekennen. Niettemin dese ellende ende crancke auenture valt ghemeynelijck op die vremde crijchslieden, die daer comen om een cleyn ghewin hun leuen waghen, meer dan op die vanden lande: dewelcke dagelijcs stercker ende cloecker worden, straffer ende wreeder om hemlieden te verweeren teghen den vianden. Dit weten oock wel te seggen die vremde lantscnechten die door Gods ghenade sulcke perijckelen ende ellendicheyt ontcomen sijn, allen anderen te kennen gheuende ende leerende, dat den roof vanden Swetschen siluer niet en is te coopen voor die vremde natien dan metten bloede ende leuen, twelcke een onghelijcke

cause is.

Vande listighe putten om de vianden te bedriegen.

Die crijchslieden oft ghemeynten vande Noordersche landen, ghebruyken soo wel als alle ander natien, diuersche listige practijcken, om den aencomende vianden te wederstaen ende te bedrieghen, soekende tijdt ende plaetse om met luttel volcks die vianden te slaen ende te verwinnen nemende consideratie oft inde lente, somer, herft, oft winter is. Want ist dat winter is, soo sijn hondert mannen machtich, door hulpe vanden ijse ende sneeu, te wederstaen duysent, ghelijck hier naer sal gheseyt worden. Maer inde Lente, soo soecken sy alle middelen om die vianden te bringhen in steenachtighe plaetsen, die daer int landt seer veel sijn: dewelcke soo glat sijn vande coude ende vorst, dat het peerde volck gheenssins vast can staen, noch vrij wesen van vallen, hoe vromelijck dat sy ooc strijdende sijn. Ende inde Somer grauen sy diepe putten om die vianden te bedrieghen, inde welcke sy stellen staken ende stocken die bouen scherp sijn, ende decken-

se bouen met tacken van pijnboomen: dan soo doen sy alle listen om die vianden daer op te bringhen int parket, oft sy leydense met practijcken op doolaghen ende marasschen, ende alsoo beclippende, slae*n*se doot. Inden herft soo bringen sy die vianden met practijken tusschen die gheberchten en*de* inde dalen, daer datse worden crachteloos ende sonder gheuoele*n* vanden grooten slach reghen, datse ten laetsten bedwonghen sijn op een cleyn plaetse ghedronghen in een te staen, soo datse hun seluen in gheender manieren en connen

behelpen, maer deen den anderen letten ende quetsen. Want gheen dinghen en zijn den peerde volck meer leets doende ende letsel, noch oock sorghelijcker: dan in een enghe plaetse in een ghedronghen te staen, sonderlinghe daer veel putten ende dolaghen ligghende sijn: dewelcke vanden stouten ruyters seer qualijck gheschouwet moghen sijn, als sy gheweldich sonder eenich achterdincken van perijckel ouer al volghende sijn, haerlieder Capiteyn oft leytsman vooren is ridende: ghemerct dat sy niet en connen te rugge trecken noch gheulieden, om die ander ruyters die hun volghende zijn: noch oock op deen sijde oft op dander aftrecken, om die hooghe berghen, oft marassche*n*, diepe doolaghen, bedrieghelijcke putten ende holen, water oft bosschen, soo dat sy gheenssins die perijckelen moghen ontgaen. Ende dan beuinden sy dat niet alleene en helpen int vechten die sweerden, lancen, pijlen, spiesen ende dagghen, maer oock die gheleghentheyt vander plaetsen ende die oneffen ende quade weghen, daer sy door presumtie ende groote onuoorsichticheyt ingheuallen sijn. Ten anderen ist dat die va*n*den lande alsoo die ouerhant crijghe*n*, soo en is huerlieder wreetheyt niet te bedwinghen, ghelijckerwijs oock dat sy niet en moghen wederhouden werde*n* als sy die vlucht nemen, want sy meynen van allen canten oueruallen te worden, hoorende tghetier vanden

volcke, ende het schieten, ende alle ander orloochschen handel, ende terstont doot te blijuen.

Vande orloochsche practijcke die Coninck Hacho dede met tacken van boomen.

Ick sal v in dit Capittel eens deels te kenne*n* gheuen, met wat nersticheyt ende hitte, dat die Gotthen pleghen te wreken het groot onghelijck dat hun ghedaen wort. In voorleden tijden was in Gothlant ee*n* seer machtighen Coninck Hacho ghenaemt, dewelcke van natueren soo seere gheneghen was tot alle vrome ende hooghe daden, dat alle ander Coninghen en*de* Vorsten meer daer af hun waren verwonderen*de*, dan hem int selue naeruolghende. Want hy was hem in alle sijn saken, soo wel den ghemeynte aengaende als den crijchshandel, seer wijselijck regerende: ende ghelijck hy seer stout was ende onuersaecht inden strijden teghen sijn vianden: alsoo was hy oock goedertieren sijn ondersaten ende vrienden, doende al dat ee*n* sachtmoedich prince schuldich was te doene. Dese Coninck Hacho deelde alle sijn macht van volcke in twee deelen: laetende het een deel sijn broeders om daer mede vromelijck te beschermen het lant ende frontieren, twelcke sy seer ghetrouwelijck deden. Het ander deel heeft hy met hen ghenomen, ende ghinck orloge voeren op de Westersche eylanden die ligghende sijn ae*n* de groote zee Oceane. En*de* wesende aldus in sijn affeeren soo heeft hy tijdinghe creghen, door seker boden, hoe dat twee van sijnen broeders ware*n* doot ghebleuen in eenen slach die sy ghehadt hadden teghen die Denen, ende dat sijnen derden broeder vanden Denen seer schandelijck ter doot ghebrocht was, tot spijte ende lasteringe van sijnen gheslachte ende vanden Coninghen van Sweden. Den Coninck dit verhoorende dochte dat gheen tijdt en was langher te ver-

toeuen, maer lichtende sijnen legher wt Iierlant, is schepe ghegaen ende met alle sijn volck gheseylt naer Denemarcken. En*de* al was dat wt seker redene*n* Starchater die vromen Sweetsche campuechter met sommighe ander vrome mannen hem verlieten, nochta*n*s soo track hy voorts mette reste van sijnder armeyen, ende is met voor windt alsoo aenghecomen aende canten van Zeelandt: ende van stonden aen tredende opt landt, is met alle sijn volck stracks ende seer haestelijck ghetrocken door haghen ende bosschen naer des Conincks hof, daer hy verstaen hadde dat doen ter tijt die Coninck Sigar hem was houdende. Twelcke hem niet qualijck en gheluckte. Want wesende ghepasseert die eerste en*de* tweede wake, gaende soo stille alst moghelijck was, is ghecomen ten wtersten vanden bossche: daer dat hy heeft beuolen, dat een yeghelijck soude af snijden eenen tack oft mey vande boomen, ende draghen inder handt. Maer als die knechten die de derde wacht hielden dit gheware werden, soo hebben sy terstont den Coninck Sigar te kennen ghegheuen, hoe dat sy een wonderlijck ende schrickelijck visioen ghesien hadden. Want het bosch was vertreckende van sijnder plaetsen ende comende naer des Conincks palaeys. Die Coninck Sigar dat hoorende, heeft terstont ghedacht dat hy bedroghen ende beclipt was, ende heeft gheseyt dat het naerder comen vanden bossche, hem was beteeckende die doot. Ende terstont by een vergaderende het crijchsuolck dat hy by hem hadde, is sijnen vianden te ghemoete ghegaen: daer dat seer vromelijc ende wreedelijck vanden Swetschen wert gheuochten, die seer ghierich ende greettich waren om te wreken, naer oude costumen het leet ende die schande die vanden Denen den hueren aenghedaen was. In desen slach soo bleef versleghen die Coninck Sigar va*n* Denemarcken: hocho daer mede noch niet te vrede*n* we-

sende, veranderde zijn victorie in wreetheyt, en spaerde man noch vrouwe, ionck noch oudt, maer wat hy vant dat vernielde hy mette*n* sweerde, soo dat wel blijckende was dat hy in Denemarcken niet ghecomen en was, om het landt te bringhen onder sijn subiectie, maer om gheheel ende al te destrueren ende woest te maken. En*de* hy en soude oock niet eer op ghehouden hebbe*n*, voor dat hy het meestendeel vanden lande soude ghedestrueert hebben, hadde hy niet moeten reysen om de doot van zijne*n* vader in Gothlandt. Niettemin hy stelde in zijn plaetse eenen anderen Capiteyn die ghenaemt werdt den hooch moedighen Hacho. Die van Denemarcken siende dat desen Capiteyn luttel volcks by hem hadde, ende dat die van Sweeden vertrocken waren, hebben hun wederomme te velde ghestelt ende by een vergadert, met goeder meyninghen van hun seluen weder in haer eersten vrijheyt te stellen, ende te verlossen wten dinst vanden Sweetschen: ende hebbende ghecozen voor hueren Coninck Siuald die sone van Sigar, sijn ghecomen om te beuechten den houerdighen Hacho, daer van beyde zijden soo vromelijck wert ghestreden, datse meest alle doot bleuen: iae selue beyde die Capiteynen Hocho ende Siuald bleuen daer versleghen, soo datter seer luttel waren diet leuen ontdroeghen met vlieden. In desen ongheluckighen slach werden versleghen alle die ghene, die van des Conincks bloet waren, soo dat die croone van Denemarcken was comende op een edel dochter Gyrithe ghenaemt, die wten gheslachte vanden Coningen van Gothlant comende was.

Hoe dat die vianden die brantstichten ghepuniert worden.

Die seer vermaerde*n* historie scrijuer va*n* Denemarc-

ken Saro beschrijft ons, dat Sueo die Coninck van Denemarcken hadde voor hem ghenomen te voeren soo straffen orloghe teghen die van Sweeden ende Gothlant, ende met soo grooten haet ende nijt, dat hy in gheender manieren met henlieden soude tracteren van paeys, oft verbont maken, maer destrueren al metten viere ende sweerde, iae al wilde die Coninck van Sweeden ende Gothlant in alder manieren ghelijck hy selue begheeren soude met hem ouercomen en*de* verbont maken. Aldus die winter comen sijnde, dat den rechte*n* tijt was om sijn voornemen te volbringe*n*, soo heeft hy den cortsten wech ghenomen, en*de* is gheuallen in Finnenlant dat nu Finuiden heet, twelck een lantschap is in Suytgothlant, daer hy was roouende ende brantstichtende. Die vanden lande siende dat sy aldus ouervallen waren, sijn hem oetmoedich te ghemoete ghecomen, presenterende hun seluen ende het landt in sijnen handen: ende daer mede noch niet te vreden sijnde, ghauen sijnen volcke al wat sy behoefden, herberghende die selue in huerlieder huysen. Maer als sy saghen dat al den dienst die sy deden niet helpen en mochte, noch daer door vrij wesen van schaden, soo lieten sy hun dincken dat huerlieder oock gheorlooft was te castijen die groote wreetheyt ende onbeleeftheyt vanden vianden. Daeromme op eenen tijdt als die edelen en*de* hun medepleghers hadden bijcans die gheheele nacht ouer sitten drincken en*de* maken goede ciere, ende dat sy wel droncken wesende waren gaen slapen inde ijdel schueren, soo hebben die Finnen tsamen vergadert sijnde, eendrachtelijck het vier ghesteken inde schuere*n*, ende met vier ende vlamme ter doot ghebrocht, die henlieden te vooren inde groote coude ende vorst, in huerlieder huysen het vier hadden verboden ende benomen. Want als die Denen wel vast in slape ware*n*, soo grendelde*n* sy die dueren van buyten toe, ende stroyden het vier lancs den

dake van der schueren, ende steldense in brande: soo dat die meestendeel die daer binnen als beesten laghen en sliepen, verstickt waren ende doot, en de huysen bycans ghehel verbrant eer dat sy wacker werden. Ten laetsten gheuoelende die vlamme van de viere, soo sijnse op ghespronghen meynende al naeckt ter schueren wt te loopen, maer sy beuonden dat die deuren van buyten ghesloten ende vast toe ghemaeckt waren, waer af dat sy waren seer versleghen, om dat sy van allen canten benaut waren. Want van binnen soo werden sy oueruallen van het vier, ende van buyten stonden die vianden, belettende ende wachtende dat sy niet wt gaen en souden. Maer die vreese vanden brant die sy voor ooghen saghen, dede hemlieden vergheten die vreese vanden toecomende perijckel, dinckende dat die pijne die sy voor ooghen hadden, veel meerder was dan tghene dat sy vanden vianden souden moghen lijden: soo dat die Denen lieuer hebbende te sterue*n* metten sweerde dan metten viere, stieten met alle ghewelt op die deuren ende wierpense om leech ter aerden, loopende wt een perijckel int ander.

Van het selue.

Dese groote heeren ende Capiteynen aldus ghedoot sijnde, soo hebben die van Finuiden ghenomen die pagien ende edel ionghers, die dese groote heeren waren volghende, dewelcke sy ghenomen hadden in huerlieder bewaringhe, om dat sy van haerlieder gheslachte waren, ende dese ionghers oncleet hebbende, soo hebben sy die sonder eenich medelijden hebbende op haerlieder ionckheyt, ghesteken onder het ijs inde riuiere Nicee, ende daer verdroncken ende begrauen. Aldus door listen ende practijcken van luttel boeren, soo wert te niete ghedaen ende belet het hooch ende groot voornemen van soo grooter armeyen ende van soo machtighen Coninck, twelcke voorwaer

was een oprechte ende rechtuerdighe straffinghe ende plaghe Gods. Nu dusdanighe saeken en hebben in ouden tijden niet slechtelijck eens te doene gheweest, maer alsoo dicwils ende soo menich warf als die Denen hun veruoordert hebben ghewapender hant ende met ghewelt te comen in Sweden ende Gothlant roouen ende brantstichten, soo hebben sy telcker reysen ghesloten sijnde inde schueren, eens deels metten viere, ander metten water, ende metten sweerde, het sy met practijcken oft met ghewelt meestendeel al ghedoot gheweest. Twelck niemant en darf wonder geuen dat alsoo gheschiet, aenghesien dat sy in houten huysen die van verbrandelijcke materien ghemaeckt sijn, vol ende sat wesende, wel vast ligghen en slape*n*. Voorwaer sy sijn wel sot dat sy meynen vrij te wesen wt alle perijckelen, wesende onder het volck, dien sy alle ghewelt ende ouerlast seer wreedelijck ghedaen hebben. Ende daeromme hoe dat sy meer onghetijdicheyt ende wreetheyt doende sijn den ghemeynte, nemen*de* huerlieder goet ende bederuende haer huysen, hoe dat sy eer ende vreeselijcker ghestraft ende gepuniert worden. Nu dese die aldus berooft worden ende gheiaecht int coutste vanden winter wt hueren huysen, die berghen vrouwen ende kinderen inde bosschen, in holen ende speluncken, daer naer soo keeren sy wederomme met een ghedruysch rasende ghelijck sinnoloose ende desperate menschen, doot schietende met voetboghen die ghierighe brantstichters waer dat sy die buytens weechs moghen crijghen: om dat sy ghedoot hebbende dese lieden, souden moghen wederomme gaen besitten haer huysen ende goeden die sy hebben verloren. Maer door seer dickwils gheschiet, dat dese brantstichters seer wreedelijck ende sonder ghenade ghedoot werden, oft dat sy seer leelijck moeten vlieden, willen sy wt den boeren handen gheraken, ende achter latende den roof

onder hun vianden handen, soo en worden sy niet alleene bespot ende begeckt vanden vremden, maer oock van huerlieder eyghe*n* volck, als sy berooft, naect ende meest ghewont thuys comen. Daeromme ist groote dwaesheyt, dat sy inde winter die orloghe beghinnen teghen die boeren, die doort beuel vanden ouersten niet en vreesen te verbranden huysen en*de* schueren die vol ligghen vanden vianden, wel vast van buyten toe ghesloten ende ghegrendelt sijnde.Want mits die menichte vanden bossche*n*, die sy ouer al hebben, soo helpen sy malcanderen terstont nieuwe huysen maken. Huerlieder huysen en hebben oock nimmermeer vensters ter sijden, maer alleene bouen int opperste vanden dake: daeromme als die dueren ghegrendelt sijn van buyten, ende dat die vianden wel vast ligghen en slapen, soo worden sy terstont verbrant.

Van het garnisoen dat in tijden van orloge ghestelt wort ontrent het Meer van Meler.

IN hooch Sweden is een seer vermaert laec Meler ghenaemt, waer af dat wy vooren int derde boeck veel wonderlijcke dinghen hebben gheschreuen en*de* onder ander, dat bouen alle ander staende wateren die inde Noordersche landen sijn, seer oueruloedich is va*n* visschen, ende dat daer vast aen sijn staende veel costelijcke huysen ende sloten, die toebehooren den edeldom vanden lande, die naer die costume vanden lande ghenoech verciert sijn ende ghestoffeert. Bouendien soo sijnder oock sommighe Bistchops kercke*n*, als te Arosten ende Strenghene, daer in ouden tijden staende waren die kercken der afgoden. Ontrent dit Meer hebben die groote heeren, vrome Campuechters ende die Reusen veel strijden geuochten als men mach sien ae*n*de seer groote steenen, die wte*n* velden en*de* vande*n* bergen genome*n* sijnde, inde muere*n* va*n*der kerke*n*

ghemetst sijn: inde welcke men mach lesen die vrome daden vanden Reusen ende Campioenen, die met Gothsche letters int langhe ghegraueert staen. Aen het gat van dit Meyr staen hooghe rootsen, daer me*n* gheensins en can by comen, die vanden ingheseten vanden lande worden gheheeten kiecken ionge*n*. Wa*n*t die middelste rootse heeten sy die Hinne: ghelijck men oock in Noorweghen rootsen vindt die genae*m*t worden eyers oft Eggiaford. Bouen dien alsoo men is comende wter zee in Gothlant ende Sweden, sijn seker hoecke*n* ende rootsen comende ende stae*n*de in zee, die gheheeten worden tafelen, bancken, rauen, verckens, valcken, rootsen, oft hebben die namen vanden strijden die daer ontrent gheschiet sijn: onder welcke rootsen die vanden lande verborghen ligghen met schepen daer toe dienende, als sy weten dat die vianden daer aen lant comen sullen. Ende bewaren alsoo seer wel die canten vanden landen ende oeuers vander zee, nerstelijc toesiende, dat sy die vianden die sottelijc daer willen lant nemen, moeghen beclippen. En*de* hebben niet alleene volck ligghende tusschen dese rootsen, maer oock een groote menichte van ghewapent volck ouer al ghereet staende lancks die seecant, om het lant te beschermen ende te bewaren, ghelijck dat sonderlinghe int naeruolghende boeck sal betoocht worden.

Het achtste Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen, trackterende in wat manieren die Coninghen gecoren worden, ende vanden staet vanden Officiers, ende vanden Crijchshandel.

Voorrede.

NAER dat mijn seer beminden broeder ende voorsaet Ian de groote wt Gothland, Aertsbisschop van Vpsalen in sijn historien, die nu onlancks te Roomen ghedruct sijn, verclaert heeft die seer machtighe Coninghen die in voorleden tijden gheregneert hebben in Gothlant ende Sweden: so zal ick hier nu beschrijuen int corte, hoe ende in wat manieren dat die Noordersche nacien kiesen haerlieder Coninghen, ende oock wat volck dat sy voor Coninghen nemen. Men houdt voor warachtich te wesen, dat naer die diluuie, Noe ghetreden sijne wt der arcken, sijn kinderen heeft beuolen te gaen woonen aldereerst in dese Noordersche landen, eer dan op eenighe ander hoecken vander werelt, daer dat sy door ordinancie van haerlieder vader, haerlieder Regiment hebben ghehadt en*de* haer namen achter ghelaten: de welcke ten laetsten seere vermenichuuldicht sijnde van daer wttreckende, sijn verspreyt ghewest al die werelt deure, als namaels is beuonden, dat wten Noorderschen landen comen sijn meer dan XXXIIII. Coninghen, ghelijck ons veel treffelijcke historie schrijuers sijn ghetuyghende: die seer wijt ende breet ghestelt ende verbreyt hebben hun Coninckrijcken, ghelijck seer claerlijck wort betoocht in mijn chaerte van Gothlant, die int

iaer M.D.XXXIX. te Venegien is gheweest. Welcker Coninghen vrome ende hooge daden, ende hoe groot ende triumphant dat die gheweest sijn, beschrijft mijnen voorseyden broeder in sijn historien, die hy seer warachtich heeft beschreuen. Ende nu dat wy dese dinghen aldus hebben wat wtgheleyt, soo sullen wy voorts schrijuen van de ceremonien ende manieren, hoe dat die Coninck ghecroont wort ende ghecoren, het sy door successie oft anders, ende oock vande Capiteynen ende ouersten die het regiment hebben van ouden tijden vanden Crijchshandel, ende ooc hoe dat die Officiers vanden lande geordineert worden, ende die officien onderhouden sijn geweest.

Hoe dat de Coninck ghecoren wort.

BYDE loflijcke statuyten ende ordonnancien der ouders, ende lantsrechten, die met gemeynen consent vanden lantsaten, van ouders tot ouders en*de* van geslachte tot gheslachte sijn ghecontinueert gheweest en*de* onderhouden, wort geboden ten alder eersten, als die van Sweden kiesen willen eenen Coninc, dat die raetsheeren en*de* ouerste vanden lande, en*de* die ghedeputeerde vande prouincien, gemeynten en*de* steden vanden Coninckrijcke sullen gehouden wesen te vergaderen inde stadt van Vpsalen, daer die Aetsbisschop is reside-

rende, daer niet wijt van daer is liggende inde*n* velde eenen seer breeden steen, die van ouden tijden af by de*n* inwoonders vande*n* lande is genaemt geweest Morasten: rontomme den welcken dat liggen noch twelf ander steenen, die niet al wt so groot en sijn, vast gemaect inder eerden, op welcke plaetse den raet vande*n* Conincrijcke met de gedeputeerde vanden landen en*de* steden pleecht by een te vergaderen. En*de* daer so coemt die opperste vande*n* rade, die daer proponeert met een seer schoon oracie seer wel en*de* wijselijck, hoe nootsakelijck dat is, tot onderhouden vander liberteyt ende weluaert vanden lande en*de* gemeynte, dat sy co*n*senteren willen te hebben ende te kiesen eenen Coninck ofte Prince, gelijc dat vanden ouders op sulcken steen, die vasticheit beteekent, altijts seer wijselijc en*de* seer voorsichtich onderhoude*n* is geweest: en*de* so voorts bidde*n*de en*de* vermanende den ghedeputeerde*n*, datse so haest alst hun mogelijc is kiesen willen en*de* oock namen de gene die henlieden dunckt te wesen alderbest daer toe dienende. Twelcke sonder lange toeuen daer terstont geschiet, want diet gemeyne weluaer en*de* die eere vanden lande altijts heeft beschermt, peys en*de* eendrachticheit altijts heeft meest ghesocht, die best heeft onderhouden die statuten ende ordonnancien vanden lande, niemant ouerlast oft te cort gedaen, die meest voorspoets ghehadt heeft ter oorlogen int strijden, die de religie heeft beschermt ende door sijn eerlijck leuen de ionste en*de* het herte vander gemeynten heeft vercrege*n*, die wort met gemeynen voys van alle die ghedeputeerde vanden lande, eendrachtelijck ghecoren ende verheuen tot eenen Coninck: wel verstaende dat sy altijds respect hebben op den ouerleden Conincx sone, broeder oft maechschap indie*n* hi daer to bequame is. Want is dat men die voorseyde deuchden in hem is beuindende soo wort hy voor allen ghepreferеert, niet wt crachte van successie, maer vander electien

Ick en wil oock niet loochenen oft ontkennen, dat sulcke persoonen, met alder neersticheyt, sorchuuldicheyt, heerlijcheyt, lieflijcheyt, beden ende beloften in alder manieren sien te vercrijghen het herte en*de* ionste vanden ghemeynen volcke. Daer sijn oock sommighe ander die door dreyghementen van vreemde Princen, oft oock met ghewelt ende ghewapender handt hun seluen Coninck maken vanden lande, maer die sijn seer ongheluckich: want haerlieder rijcke dat sy vercreghen hebben teghen den wille ende danck van der ghemeynte, ende oock haerlieder gouuernement en gheduert niet langhe, iae al hadden sy haerlieder hof ghestelt inde sterckste ende alder vaste sloten ende steden der werelt, oft haren stoel ghestelt inden hemel onder die sterren. Niet te min in wat manieren dat gheschiet, so blijft altijts die Coninck alder lanckst dominerende, ende best versekert, die met ghemeynen voys vander ghemeynten wijselijck is ghecoren, gelijck een die ghehouden is voor die edelste ende cloecste onder sijn vrienden door sijn vromicheydt ende cloecken moet, gheen vreese hebbende voor sijn vianden: dewelcke anders niet en heeft te sorghen dan toe te sien dat de officiers ende gouuerneurs eerlijck het lant regeren ende haerlieder officien bedienen ghelijc dat behoorlijck is, ende sijn volck alsoo te houden in gheduerighen peys ende vrede. Het welcke doende so en salt de ghemeynte gheensins verdraghen dat een ander hem sal toeschrijuen die Coninckclijcke eere.

Hoe dat die edelen worden vanden Coninghen gheadopteert door vrome feyten van oorloghe.

OM dat Dietrick die machtighe Coninck van Gothlant, in synen tijden heeft noch blijuen onderhoudende die oude costuymen vanden seer ouden Princen van Gothlant, int ontfanghen van yemant

voor sijn sone: soo en hebbe ick hier niet willen laten by te stellen, sijnen sendtbrief die hy ghesonden heeft den Coninck van Herulen. Men heeft (schreef hy) altijts ghehouden voor een seer eerlijck ende loflicke sake onder alle nacien ter werelt, te moghen worden door vrome feyten van wapene niemants sone ende erfghename: aenghesien dat niemant en is weerdich ontfanghen te wesen van yemant voor sone, dan die door sijn vromicheydt ouer al bekent is. Ende aengaende ons eyghen kinderen, daer worden wy dickwils in bedroghen. Maer die wy kennen ende verkiesen voor vrome ende cloecke mannen, die en connen niet bloode ghewesen ende traech in haerlieder saken: gemerct dat die eere ende lof die sy hebben, hun niet en coemt by successie oft vander naturen, maer door haerlieder verdiensten, verwonnen wesende en*de* ghehouden in vreemde lieden. Welck verbont van so grooter cracht is, dat sy lieuer souden de doot steruen, dan lijden dat haerlieder vaders souden moeten lijden eenich ongemack ofte verdriet. En*de* daeromme achteruolghende die oude costuymen ende mannelijcke condicien, so make ick v, met deser ghiften en*de* brief mijn sone, om dat ghy ons door vrome feyten soudt behoorlijck worden gheboren, die ouer al bekent sijt voor een vroom ende cloeck man van oorloghe :wy gheuen v peerden, sweerden, schilden ende alle ander oorloochs gheweer, ende dat het principaelste ende meeste van allen is, onsen voys ende oordeel van vromicheyt. Ende ick wil v wel versekeren dat ghy seer groot onder alle nacien sult gheacht worden, als ghi vanden Couinck Dietrick voor sulcks sijt gehouden. Daeromme soo neemt die wapenen, die v ende my moghen profijtelijck wesen, ende hout v ontfanghen te wesen voor sone van alsulcken, wiens volck v sal ontsien ende beminnen. Het is wel waer dat wy v nu de wapenen gheuen, maer het ghemeyn volck

heeft v die van te vooren ghegeuen als een pant van deuchden ende vromicheyt. Wy seynden v hieromme ons Ambassate*n* met behoorlijcke brieuen die geschreuen sijn in onser ghemeyne spraken, v seer vriendelijck groetende: de selue sullen v gheheel ende al verclaren ons meyninghe, ende het inhout vanden brieuen, ende voorts te kennen gheuen die liefde ende die goede ionste die wy tot v draghende sijn, om ons vrientschap die wy hier mede sijn gheuende te vestighen, ende voorts al de reste segghen, van datter te doene is.

Vande selue maniere van adopteren.

Die oude Coninghen van Gothlant hebben altijts in soo grooter weerden gehadt die hooghe ende vrome feyte van wapenen, dat haerlieder eyghen sonen niet ghelooft en waren int secreet noch int openbaer te sitten eten aen haerlieder vaders tafel, voor dat sy door getuygenisse van vreemde Princen waren gehouden voor vrome ende cloecke mannen: het welcke oock Pauwels de Diaken is beschrijuende int eerste boeck ende xxiij. capittel van sijnder historien. Want als die Lombaerden, vercreghen hebbende die victorie weder thuys ghecomen waren, soo baden sy den Coninck Oduin, dat hy soude willen synen sone toelaten te sitten eten met hem aen sijn tafel, die door sijn vromicheydt hadde verslaghen die sone vanden Coninck van Gepiden, waer door dat sy die victorie hadden vercreghen: segghende dat wel behoorlijck was, dat hy die synen vader inden perijckelen hadde by ghestaen ende behulpich gheweest, oock soude sitten eten aen sijns vaders tafel. Die Coninck Oduin dit hoorende heeft gheantwoort, dat hijt gheensins doen en mochte, ende dat hy die costuymen vanden lande niet en mochte breken. Ghy weet wel seyt hy dat onder ons gheen

ghewoonte en is ende costuyme, dat eens Conincks sone mach sitten eten aen sijns vaders tafel, eer dat hy van eenen anderen vreemden Coninc ridderschap heeft onfanghen. Albuin dat verstaen hebbende van synen vader, heeft met hem ghenomen vier hondert ionghe mannen, ende is ghegaen tot den Coninck Turismond van Gepiden, wiens sone hy tot anderen tijden hadde verslagen inde oorloghe, ende heeft van hem begheert die wapenen ende ridderschap te ontfanghen. Die Coninck Turismond hem vriendelijck ontfanghende, heeft hem die maeltijdt ghereet sijnde, neffens hem aen sijn rechter sijde doen sitten, op de plaetse daer sijn sone die hy hadde verslaghen, ghewoone was te sitten. Het welcke nochtans die vader ghedenckende, wert seer swaerlijck versuchtende, om dese wisselinghe van synen sone. Maer als des Conincks ander sone met ander edelen dit waren considerende, niet wel te vreden wesende dat hy was sittende op die plaetse vanden ghenen die hy verslaghen hadde, so sijn sy ghecomen met worp pijlen om te wreken die doot van synen broeder: ende alsoo hy was opheffendende die pijl om te worpen, soo heeft die Coninck hun wel straffelijck dreyghende verboden ende bedwonghen, segghende dat een seer oneerlijck en*de* leelijck stuck soude wesen, synen viant de dooden dien hy vriendelijck in sijn huys hadde te gaste ontfanghen: ende heeft voorts yeghelijck beuolen dat hy soude blijdelijck weder comen sitten aen die tafel, ende maken goede ciere: ende naer de maeltijdt soo heeft hy ghenomen de wapenen van synen dooden sone, ende Albuin die ghegheuen, ende alsoo wederomme ghesont thuys ghesonden by synen vader. Als Albuin nu weder comen was int hof van synen vader, ende geseten was aen sijns vaders tafel, soo heeft hy int langhe verhaelt al dat hem in sijn reyse gheschiet was: waer dat hy om sijn groote

stouticheydt seer wert ghepresen ende eenen grooten lof vercreghen: maer noch veel meer wert ghepresen die Coninck Turismond, om die ghetrouwicheyt die hy ghedaen hadde synen viant, die hem soo grooten leet ghedaen hadde. Het is oock in dese landen een oude costuyme, ende als een wet vanden crijchslieden die niet en mach ghebroken worden, dat die Coninck eenen mach ridder slaen, al ist dat hy selue voor sijn Croonement gheen ridderschap ontfanghen en heeft. Want dat wort besloten inde macht ende autoriteyt vanden Coninck, ghelijck eenen roosen hoet op die Coninckclijcke gouden croone.

Hoe dat die edel ende hooch gheboren kinderen worden gheleert inden crijchshandel.

Die oude Gotthen droeghen hier voortijts een sonderlinghe sorghe, om haerlieder kinders, die sy wilden naer ghemeyne ordonancien vanden lande, doen volghen den Crijchshandel, in grooter aermoede ende onghemack op te voeden: om dat sy altijdts souden hebben int lant vrome mannen om het lant te beschermen, waert dat sy die opghebrocht hadden, op de maniere van haerlieder ouders. Ende die selue maniere die men noch ter tijdt is onderhoudende, wert seere in voorleden tijden onderhouden. Want die kinderen van datse wter wieghen quamen, soo proefdense die roeden ende soghen noch die borst.

Ten eersten soo worden sy in seer werme stouen oft baden ghegheeselt tot datse bloeden: daer naer soo wordense ghesteken in seer cout water, niet sonder groot perijckel van steruen, om dat sy te herder van leden souden wesen ende ghewoone sijn te lijden hitte ende coude. Bouen dien soo leydense die kinderen voor den outaer, daer dat sy die soo gheesselden, dat men altemets meynde datse doodt waren, soo veel bloets liep hun af. Maer nochtans soo en was daer

niet een van allen die eens daeromme suchte, ick late varen roepen oft crijten. Ende werden in deser manieren opgheuoet, om datse van ioncks af souden indrincken ende ghewoone sijn alle pijnen ende arbeyt te verdraghen. Iae sy naemen wel altemedts die nieuwe gheboren kinders, ende hielden die eerste voor een goet vier, daer naer soo staken sy die int ijs cout water, en*de* maecten die alsoo seer hartbarich van naturen. Maer als sy wat ouder geworden waren, so sloeghen sy die int aensicht ende opt lijf seer onghenadelijck, twelcke die ionghers so pacientelijck waren verdraghende, datse niet eens een ooghe en dorsten roeren, waer by datse souden hebben laten blijcken dat sy beureest oft veruaert waren. Nimmermeer en mochten sy slapen op pluymen. Sy werden ghecleet met groue ende harde cleederen. Sy aten oock seer grouen ende harden cost, en*de* droncken stercken dranc. Sy sliepen op berders: ende andere dierghelijcken harde dinghen hebben sy moeten verdraghen ende ghewoone worden, om datse te hardtbarigher ende stercker van leden souden wesen, ende te beter verdraghen allen onghemack ende teghenspoet. Die Coninck Lodewijck van Hongarien berispte seer dickwils sijn Cueckenmeesters, om dat sy hem te seer leckerlijck ende delicatelijck waren voedende: want hy seyde, het mochte comen dat ick by auontueren soude moeten vlieden wten strijde, ende dat ick seer blijde soude wesen mijnen honger te stelpen met boeren cost ende alderhande groue spijse: twelcke na der hant hem geschiede.

Hoe datmen die ede Ionghers leert rijden te peerde.

ALS de Ionghers so groot gheworden zijn datse moghen rijden te peerde, soo worden sy seer neerstelijck onderwesen ende gheleert hoe dat sy de peerden

moeten handelen ende dwinghen, ende oock hoe datse die pijlen sullen worpen, ende schieten metten boghen: welcke oeffeninghen ende exercicien in grooter estimen behooren te wesen onder die Princen.

Ten eersten soo steltmen hun eenen swaren helm opt hooft, ende men gheeftse een langhe spiesse in de handt, de welcke men haerlieder leert seer fraey draghen, ghelijck dat behoort, op de schouderen ouer eynde, ende alsoo metten peerde seer lustich loopen, keeren ende weynden, om dat sy altijts daer naer al haerlieder leuen lanck souden wel rechte te peerde sitten, met opgehehuen hoofde sonder te bucken.

Voorts soo hangt men hen eenen schilt oft beuckelaer opten rugghe, om dat sy souden ghewoone worden achterwaerts siende, hen seluen te wachten van achter voor die vianden, waert dat sy onuersiens besprongen waren: ende oock om dat een oude costume is onder den edeldom van Gothlant met sulcken teekenen, als helmet, lancie ende schilt te comen in tornoyen ende steeckspeelen, oft vergaderinge der Princen ende Coninghen, ende oock met sulcken wapenen te beschermen die vrijheyt ende gerechticheyt vanden lande. Ten anderen soo seynden sy dese ionghers in verre landen in ander Coninghen ende Princen houen, om te leeren de manieren van leuen, van ander nacien, de sprake, het onderscheet der persoonen, den Crijchshandel ende behendicheydt van ander landen int vechten, van slachordens te maecken, ende ander dierghelijke dinghen, om datse niet ongheschickt en souden wesen als sy comen te regeren eenighe landen oft tot eenighen staet ende officie te bedienen. Want het ghebuert wel altements dat sy Coninck sijn, eer dat sy weder int lant comen sijn. Die oude Princen hadden oock voortijdts voor een maniere dat sy malcanderen sonden haerlieder sonen, den welcken sy deden het hayr af scheeren, ende bewaer-

den dat hayr: om dat sy den crans af snijdende, souden worden vaders van deen danders kinderen: ende dan so sonden sy die weder thuys, seer grootelijck begift met Coninclijcke ghiften. Die Gotthen en scheeren het hayr niet af, maer sy nemen enghe helmetten oft tophuyuen die sy wel vast sluyten opt hooft, ende doense een pansier aent lijf, ende doense alsoo sitten op stercke peerden, ende int herte vanden winter ter iacht loopen. Altemets oock soo blijuen sy stille ligghende te velde al ghewapent alst wter maten cout is, al oft sy vanden vianden belegheert sijnde souden moeten eenich groot perijckel bestaen af te keeren: twelcke meer inde winter, dan inde Somer daer pleecht te gheschieden.

Hoe dat die Ionghers ghecoren worden om te gaen ter oorloghen.

Hier sal ick v gaen verclaren in wat manieren dat hier voortijdts die Coninghen van Gothlant, Sweden ende Noorweghen, ende ander Princen van de Noordersche landen, pleghen te ordineren die Coninclijcke officien, ende staten vanden prouincien ende landen, ende oock noch ter tijdt noch ordinereren ende stellen. De ionge crijchslieden die henseluen inde iuecht van haerlieder ionckheyt consten bedwinghen, ende rijpe van manieren waren verachtende alle wulpscheyt, hielden sy te wesen die edelste ende die cloeckste in den Crijchshandel: om datter niet arghers en mach wesen, als die ioncheyt haer quade manieren ende gheneghentheyt niet en is bedwingende. Want men laet hem niet duncken, dat sulcken den Prince ghetrouwe sal wesen, oft den lande profijtelijck, oft haerlieder medeghesellen behulpich ende verdraghelijck, ende yemant aenghenaem, voor dat sy henseluen weten te bedwin-

ghen ende begheuen tot eerlijcke ende vrome manieren, door een deghelijcke ende statelijcke maniere des crijchshandels daer toe ghebrocht sijnde: ende dan soo worden sy gheordineert ende ghestelt voor vrome vooruechters ende beschermers vanden lande, den welcken met meerder versekertheydt mach ghegheuen worden eenich gouuernement vanden lande Maer om dat dese Ionghers door eenparich riguer vander oorloochscher discipline niet en souden te seer bedwoonghen wesen, soo gheuen die Coninghen henlieden sommighe ghiften, waer door dat sy te meer verbonden werden den Coninck ghetrouwelijck te dienen, ende altijdts seer onuersaecht hun leuen in allen strijden voor hem te waghen. Daeromme soo gheeft hy henlieden sweerden, voetboghen, pijlcokers, helmetten, harnas, pansiers, beukelaers, worp pijlen ende oorloochs peerden, leengoeden met goeden brieuen ende bescheet, waer in dat gheschreuen wort, naer die oude costuymen, de redene ende oorsake waeromme dat die Coninck dese dinghen henlieden is gheuende.

Vanden seluen door een wtwendighe ceremonie.

IN Gothlant soo worden die Ionghers gherekent te hebben haerlieder behoorlijcke iaeren, ende voor mannen gherekent, als sy vroom ende cloeck ghenoech sijn om hun vianden te beuechten ende te doorsteken, ende dan soo moeten sy hun wachten van yet te doene dat niet behoorlijck en is, ende gheensins lijden datmen haerlieder onghelijck doen soude. Het selue is oock Pauwels die Diaken schrijuende vanden Lombaerden: dewelcke sommighe van haerlieder slauen vry maken, om dat sy souden vermeerden den hoop van haerlieder crijchsvolck. Maer als sy dese vrijheyt den slauen gheuen, so ghebruyc-

ken sy seker ceremonien tot een vaste versekeringhe vander liberteyt: want men gheeftse eenen pijl inde hant, segghende binnens monts sommige woorden in haerlieder ghemeyne tale: die soo vele te segghen sijn als die Goden willen v met desen pijl vrymaecken ende edel, ende oock dooden soo verre dat ghy den lande ende den Coninck niet ghetrouwe en sijt. Men behoort oock hier niet vergheten te schrijuen het ghene dat Saxo is verhalende int tweede boeck van sijnder historien: Dat hier voortijdts die groot heeren als sy quamen te houe om den Coninghen ende Princen eenighen dienst te doene, verbonden hun seluen by gheloofte, dat sy voor hun eerste beghinsel, tot dienste vanden Coninck eenich eerlijck ende vroom feyt souden bedrijuen. Maer nochtans in ander Conincks houen dan in Sweden ende Gothlant, soo en houdtmen niet vele vander beloften van getrouwicheyt die een man is doende, ten sy dat hy bijder handt vanden Coninck uoor een ghifte ontfanghe, naer dat hy den eedt ghedaen heeft van ghetrouwicheyt, een bloot sweert oft dagghe metten punte, om dat hy het mes ontfanghende byden hecht, niet en soude drijuen int lijf vanden genen diet hem is gheuende: ghelijck den sommighen eertijts wel geschiet is, die veranderende die oude maniere van doene, gauen het mes metten hechte, in stede vanden punt, maer werden daer mede vanden ondanckbaren doorsteken. Den vaendraghers ende hooftlieden die met sonderlinghe vromicheyt begaeft sijn ende door haerlieder vrome feyten seer vermaert gauen sy simpelijck sonder eenighe ander ceremonien, het vaendel inde handt: hen betrouwende dat nae ghemeyne ordonnancien ende statuyten van crijchshandel, sy lieuer het leyen souden verliesen, dan eenichsins haerlieder eere te cort doen. De welcke sy oock besetten tot haerder hulpe ende bewaringhe met

seer vrome ende stoute mannen, die voerende waren slachsweerden ende hellebaerden, met brandereelen hanghende aenden rieme, metten welcken alst noot was sy de vianden seer naer wesende ter aerden velden, sonderlinghe als sy die met slachsweerden niet en mochten verwinnen.

Vande wapenen ende gheweere van oorloghe vande oude Gotthen.

DIE oude Gotthen droeghen in voorleden tijden seer swaer helmetten, die na die oude wet seer bot ende qualijck ghefactsoneert ghemaeckt waren: bouendien hadden si dicke harnas lijuen, som van yser, ander van leyr, ende som van vilten die met wullen ende lijne garen ghenaeyt waren. Sy hadden oock yser arm schenen en*de* hantschoenen. Sy voerden stercke en*de* langhe spiessen, als Procopius dat is verhalende in tweede boeck van sijnder historien, daer hy is schrijuende, dat die van Persen niet en consten wederstaen den eersten aenual der Gotthen, die aldereerst ter oorloghen waren gebruyckende stercke en*de* langhe spiessen, so dat die Persen moesten de vlucht nemen. Haerlieder ruyters voeren oock lange spiessen oft lancien, ende decken de borst vande peerden gheheel en*de* al met coperen baerdeersel, maer aenden breydel ende peerts ghetuych doen sy gout voor yser: gheen yser oft siluer daer toe ghebruyckende. Want al hebben sy gout en*de* coper mynen ghenoech in haerlieder lant, soo en hebben sy nochtans gheen siluer noch yser. In haer eyghen lant van daer dat sy aldereerst ghecomen sijn, te weten Gothlant, so hebben sy voortijts (ghelijck int eerste boeck gheseyt is) verdaen ende ghebruyckt seer veel gouts, als wesende het edelste metael in te vercieren met een onghelooуelijcke costelijckheyt den principalen tempel ter eeren vanden afgoden. Daer

sijn oock noch op den dach van heden wettelijcke ordinancien, datmen de peerden die wt smijtende sijn, soude corten den steert, ende coper oft silueren bellen daer aen binden, om dat den ghemeynen man hoorende het gheclanck vanden bellen, daer vooren hem soude weten te wachten. Sommighe die groote ghenoechte hadden in siluer, droeghen seer breede siluer riemen, die tot half den rugghe quamen (de welcke sy Silff schenen heten) niet alleene tot een cieraet, maer oock tot bewaringhe van haren rugghe, ende noch meer ander iuweelen, daer hun die houelinghen mede pleghen te vercieren.

Van andere oude costuymen vanden ruyters.

DIE ruyters ghebruycten voortijts wter maten groote ende langhe sporen, de welcke de sterre seer breet hadden. Bouendien soo hadden sy groote leersen, die seer plomp waren ommeslaende met eenen grooten lap voren op de schene, dat nerghens toe te passe en was comende, ghelijck dat ick in mijnder ionckheyt ouer tsestich iaeren ghesien hebbe: vande welcke men oock noch ter tijt is bewarende voor een antiquiteyt opde huysen ende sloten van sommighe edel mannen. De wapen rocken droeghen sy seer cort so dat de ployen nauwe bedeckende waren het onderste vande billen: maer bouen waren die soo doorhackelt ende doorsneden, dat die schouderen bycans bloot waren: soo dat sy niet en hadden, dat hun voor de coude was beschuttende. Want ten was niet geoorlooft den ghemeynen lansknechten te draghen lanck haer, hangende tot die schouders, het welcke alleene die Princen was gheoorlooft, ende sonderlinghe Conincks kinderen, die van ioncx kints af nimmermeer het haer ghecort wert, om dat hun soude hangen tot achter opten rugge, afhangende van beyde sijden van

het voorhooft, maer niet verwerret oft onghekemt, ghelijck die turcken dat draghen, oft vuylick hanghende met stroo geulochten, maer wel rieckende van de costelijcke olie die daer op gheghoten wort.

Vande oeffeninghe der ruyters.

DIE ouders hadden voortijts voor een costume, de welcke men noch ter tijdt wel vast is onderhoudende onder die Noordersche nacien, dat die ruyters sijnde in het volle harnas, sprongen van op der aerden hoe qualijck dat die plaetse gheleghen was, op haer peerden, sonder voet in de steghelreep te stellen oft eenich ander voordeel te nemen: en*de* principalijck staende opt glat ijs oft inde sneeuvelden, waer dat gemeynlijck die principaelste strijden worden geuochten (als hier na sal verclaert worden, daer wy schrijuen sullen vande wintersche oorlogen) ende dese ruyters sijn seer swaer gewapent, voerende seer stercke lancien om de vianden daer mede te beuechten: welcke saecke voor gheen ongheschictheyt onder henlieden gherekent wort. Die Gotthen hadden oock noch een ander crijchs gebruyck dat te prijsen was, als dat sy seer sterck rennende metten peerden int volle cuers, wiste*n* te springhen van het een peert opt ander, ia altemets alst noot was int hartste vanden strijde, tot op een derde peert, sonder voet op die aerde te stellen. Het is een volck dat wel vast te peerde is, keerende en*de* wendende, hunseluen opheffende, achterwaerts oft voorwaerts hellende en*de* buyghende, ia rapende een lancie vander aerden en*de* weder opheffende, ghebruyckende als nu de lancie, als dan de heyrhamers ende brandereelen.

Vande wapenen ende practijcken der ruyters.

DIE ruyters vande Noordersche landen als sy treckende sijn ten strijde, soo binden sy aent yser uan

huerlieder stercke ende dicke lancien, vossen oft wolfs steerten, tot een verachtinghe van alle hun vianden, wie dat sy oock sijn. Ende en voeren nimmermeer wimpels aen huerlieder lancien als die Griecke*n* ende die van Persen. Maer sy ghebruycken voetboghen oft staleboghen, oft van hoornen ghemaeckt, dewelcke door haer groote cracht soo harde slaghen gheuen datse door loopen: want sy sijn seer ghetrouwelijck ghemaeckt, ghelijck oock sijn alle huerlieder soorten van pijlen. Metten cortsten gheseyt, soo draghen sy soo veel langhe als smalle messen, ende oock cromme, mette welcken, als die lancien ghebroken sijn, sy steeken oft houwen. Ander hebben breede slaechsweerden, die sy met beyden handen sijn ghebruyckende: sommighe nemen vuisthamers met haecken, dewelke sy drijuen door die helmetten, beter dan eenich ander gheweer dat sy hebben: iae met dusdanighe hamers trecken sy die ruyters vanden peerde, oft sy slaender mede het peert den cop in, om te beter die meester wte*n* sadel te stooten. En*de* als sy onder malcander verwart sijn, soo ghebruycken sy veel en*de* diuersche soorten van dagghe*n*, corte messen ende ander gheweer, als breet, smal, ouer beyde sijden snidende, crom ende oock ghemaect met haecken. Die peerden sijn ghebardeert met staelen oft ijseren bardeersels, oft oock met leyr dat ghereet is ende gheuet met ongheblusten calck, ende beset met ijserdraet teghen het snijden vande sweerden. Nu aldus toegherust sijnde soo stellen sy hun seer wijselijck in diuersche hoopen ende benden, niet verre staende van malcanderen, om dat sy malcanderen alst noot ware souden moghe*n* onderstant doen teghen die vianden. Sy doen oock groote nersticheyt int aenuallen, om die vianden ghelijc met een draye*n*de windt, in eenen rinck te besluyten ende omcinghelen, om dat sy door subtijlheyt ende listen vande via*n*den niet en souden selfs worden besloten: ende om dit

te beter moghen te passe bringhen soo hebben sy seker teeckenen die hun vanden trompetten ende verspieders worden ghegheuen.

Vande groote exactien ende wreetheyt van sommige officiers ende gouuernuers.

GHELIICK dat inde Noordersche lande*n* sijn seer veel ende machtighe prouincien, soo werden daer ghestelt vanden princen, om die te gouuernere*n,* ouersten van diuersche spraken ende conditien, ghelijck diuersche radien comende van een sonne, om dat ouer al recht ende iusticie souden worden onderhouden, ende het ghemeyne volck sonder vreese soude moghen in ruste ende vrede blijuen leuende. Maer het ghebuert dickwils dat dese gerustheyt van leue*n* dewelcke spruytende is wt een rechtuerdich gouuernemen*t*, door quaden raet van sommighe boose menschen, niet langhe en blijft gheduerende, sonderlinghe als erghens ghestelt worden officiers ende gouuernuers, die verblint zijnde van een ghierighe boosheyt, die goede lieden quellen, die quade schelmen verheffen, ende het recht crom makende het gheheel lant bederuen, bringhende hun seluen in tribulatie ende verdriet ende den Coninck tot schande, aermoede, ende tot een spot van alle menschen, iae somtijdts op corten tijdt doen veriaeghen wt sijn rijcke. Daeromme soo wil ick hier by voeghen voor een exempel, het gouuernement van eenen officier, die bouen alle ander die tot noch toe gheweest sijn, bloet ende gheltghierich geweest heeft: die welcke int gouuernement was ghestelt bijden Coninck Erick van Sweeden die vanden afcomste was vanden Hertoghen van Pomeren, om het lant van Sweden totten beenen op te eten ende gheheel ende al te scheeren: ende was gheheeten Iusse Erick sone gheboren in Denemarcken, gouuernuer ghemaect vanden lande van Dalacarlen. Dese was soo straf

ende wreet teghen alle menschen, dat men meynde dat alle die boose gheesten van alle die wreede tyrannen, die oyt te vooren gheweest hadden, al te samen by een vergaert waren in desen alder wreetsten ende quaetsten schelm ende tyrant. Cicero schrijuende vande tyrannije van Verres, verhaelt voor een seer groote wreetheyt, dat hy metten roock vanden verrotten houte eenen onbeschuldighen man hadde ter doot ghebrocht: maer desen Iusse die vanden seluen boosen gheest beseten was, en heeft niet eenen onbeschuldighen mensche vanden Dalacarlen in der manieren doen steruen, maer wel een seer groote menichte, die hy inden roock hanghende ghedoot heeft: dewelcke nochtans hadden sy willen rebelleren hun seluen wel souden met gewelt verlost hebben van desen tyran. Ende om datmen hem niet naer segghe*n* en soude dat hy niet subtijl ghenoech en was om nieuwe ende vreemde manieren van pijnen ende tormenten te inuenteren: soo en heeft hy hem niet gheschaemt die huysurouwen vande mans, die hy soo wreedelijc hadde doen dooden, in stede van beesten te doen spannen inden ploech om het lant te ackere*n*. Iae dat meer is, soo was die meeste genoechte die hy hadde, te hooren en*de* sien dese vrouwen wesende in soo grooten benautheyt baren ende van hun worpen die doode kinderen die sy barende waren, dewelcke hy dede tersto*n*t op een nieu inden ploech spanne*n*, en*de* trecken tot dat sy ter aerden doot vielen, oft gheheel ende al van hun seluen ghinghen. Ick soude hier noch wel verhalen veel afgrijselijcker stucken die te dien tijden niet alleen by desen Iusse, maer oock by alle ander officiers ende ouersten die vanden Coninck daer gheordoneert waren, bedreuen werden: maer het is genoech, dat ic bewijse d*at* sy door dit tyra*n*nich leue*n*, he*m* selue*n* gebrocht hebben om den hals, ende haeren seer Godloosen Coninck als ballinck wten lande doen veriaeghe*n*. Want

die boeren vergadert wesende by een sijn ghecomen ghelijc dulle ende rasende menschen, ende hebbe*n*se seer onghenaedelijck ter doot ghebrocht, ghemerckt dat sy veel cloecker hadden gheweest inde ghemeynte te beroouen, dan om hun seluen te beschermen. Die Coninck Erick wt Pomeren verlaten sijnde vande Denen, welcker raet dat hy tot sijnder ende veel ander lieden bederuenisse hadde gheuolcht, wert wten lande veriaecht van eenen rijcken ende seer machtighen heere, Engelbert ghenaemt, die met hondert duysent mannen teghen den Coninck te velde was comende, alle ghelijck seer greettich zijnde, om huerlieder leet opden Coninck te wreken: soo dat hy heeft moeten ruymen het landt in zijn oude daghen, ende vlieden int cleyn eylant van Gothlant, daer hy als ballinck die reste van sijn leuen ten eynde ghebrocht heeft.

Noch vande boose ende wreede Gouuernuers.

AL ist dat schijnt by tghene dat wy int voorgaen*de* capittel geseyt hebbe*n* dat het lant gesuyuert was van alle tyrannije der booser officiere*n* ende gouuerneurs: nochtans soo was daer noch bleuen een vermaledijde reste in huerlieder medeplegers, die by henliede*n* hadden opgheweest, dewelcke door listighe practijcke*n* noch bleef ghedueren*d*e. Want dese waren den prince*n* door gheueinstheyt goede*n* dienst in onderdanicheyt bewijsende, om te ghecrijghen die vrientschap vanden Coninck hoopende met sulcken middelen te werden die meeste ende best ghesien bijden Coninck, ende alsoo te vercrijghen eenighe grooten staet, ende te worde*n* va*n*den secreten raet des Conincks. Ende sy en waren oock in huerlieder meyninghe niet bedroghen. Want door dat sy metten eersten seer ghetrouwelijck de*n* Coninck ghedient hadden, sonderlinghe int onfanghen vanden tribuyten, tollen ende confiscatien des Conincks, soo werden sy terstont, sonder voorder te ver-

nemen van huerlieder qualiteyt, ghemaeckt ouerste ende goeuernuers ouer tghemeyne volck. Maer als sy nu come*n* waren tot huerlieder meyninghe, soo ghebruycten sy groote tyrannije ende exactien op de ghemeynte, en*de* waren oorsake dat de ghemeynte opstont teghe*n* den seer machtige*n* Coninck Caerle van Gothlant, Sweden en*de* Norweghe*n*, die ghecome*n* was inde plaetse vanden Coninck Erick voorseyt, den welcken sy soo verre dwonghen, dat hy ten laetsten moeste vlieden wten lande. Want desen Coninck beleghert sijnde van sijnen ondersaten seer sterckelijck in zijn Coninclijcke stadt, om die grooten ouerlast en*de* wreede exactien van sijn Officiers, siende dat hy gheen hulpe noch bijstant van henlieden was crijghen*de*, die ghemackelijck waren loopende hier en daer achter lande: was in grooter twijfelinge, wat hy in sulker benautheyt alder best soude doen moghen: ende heeft op een nieu wederomme boden heymelijck wt gheschickt aen sijn officiers ende stadthouders, henlieden onbiedende op den eedt van ghetrouwicheyt die sy hem ghedaen hadden, ende op huerlieder eeren, dat hy hem van stonden aen souden come*n* helpen in sijnder noot, ende ontsedt doen. Maer het was al te vergheefs: Want sy en hadden anders niet geleert, dan in grooter hoouerdije te gouuerneren ende ouerlast te doene die ootmoedighen, ende met ghewelt ende transoneren het ghelt te crijghen vanden ondersaten, den onnoselen te veronghelijcken, ende den onschuldighen te pijnighen ende dooden. Die Coninck hem seluen vindende in grooter benautheyt heeft anders gheenen raet gheuonden die hem goet dochte, dan te doen ghereet maken sommighe schepen int coutste vanden winter ende maent van Ianuarius, waer inne hy liet draghen een seer grooten schat, om daer mede te vluchte*n* wte*n* lande. Maer als alle dinge*n* gereet was, ende dat die Coninck schepe ghegaen was, soo datter

anders niet en was te doene dan die anckers inne te halen, ende het seyl op te trecken, soo vraghde hem een van sijnen officiers, oft hy niet en hadde in stadt vergheten. Die Coninck dat hoorende wert versuchtende, ende heeft hem gheantwoort. Voorwaer ick hebbe vergheten v en*de* ws ghelijcken ouer lanck te doe*n* cnoope*n* aen ee*n* galghe: want hadde ic dat ghedae*n*, soo soude ick gherustelijck in paeys en*de* vrede blijuen sitten*de* onder mijn ondersaten. En*de* die seylen op ghetrocken sijnde, soo is hy terstont af gheuaren ende met meerder voorspoet dan blijschap aenghecome*n* te Dansijck in Pruyssen lant, daer hy seer vriendelijck wert ontfanghen vanden Coninck Casimer van Polen, die hem seuen iaer lanck eerlijck heeft ghehouden in sijn lant, tot dat hy weder ontfanghen wert van sijn ondersaten, en*de* ghestelt in sijne*n* eersten staet en*de* hoocheyt, wesende van alle sijn volck alsoo seer bemint, als hy te vooren van henlieden ghehaet was. Want hy stelde he*n*lieden eerlijcke mannen tot ouersten die meer beminnen*de* waren die duecht dan het quaet, die rechtuerdicheyt dan onrechtuerdicheyt, ende die eere meer dan haer eyghen profijt. Het is oock een yeghelijck ghenoch bekent, die van sijn leuen heeft ghelesen wat Coninck Christierne van Denemarcken die tweede van dien name inde Noordersche landen heeft gheleden, om die wreetheyt van sijn officiers. Wa*n*t onder ander soo was daer eene*n* blootgierighen ende Godloosen officier Niclaes Holsten ghenaemt: dewelcke den wreeden Coninck vooren gaende, alle sijn ghenoechte hadde, in te doen oprechten seer hooghe galghe*n*, daer aen dat hy die aerme lantsaten seer onghenadelijck wilde doen hanghen, ten ware dat sy hem sonder vertoeuen een seker ghewichte van goude en*de* siluer brochten, om haerlieder leuen te salueren: en*de* seyde dat langhe dieuen behoefden seer hooghe galghen. Twelcke hy te recht van hem seluen was voorsegghe*n*de. Wa*n*t

beclaecht sijnde voor den Coninck, dat hy seer grootelijck die ghemeynte was transonerende, en*de* den onnooselen het ghelt af neme*n*de, soo wert hy by sententie vanden Coninck verwesen ter doot, ende selue ghehangen aende galghe, die hy voor ander hadde doe*n* maken. Niettemin dat en heeft niet mogen te vreden stellen oft stillen die gramschap vanden volcke, maer heeft hem moeten voorsien en*de* alle ooghen blijck stelle*n* op die vlucht. Van desen Coninck Christerne en*de* van sijn leuen, sal ick hier naer wat schrijuen, ende verclaren die groote wreetheyt die hy heeft bedreuen, ghelijck dat ick selue met mijnen ooghen ghesien hebbe: Want voorwaer ick hebbe hem grouwelijcke saeken sien voortstellen.

*Vande eeuwighe viantschap die de Swetsche en*de *Gotthen sijn dragheni*de *tot die va*n *Denemarcke*n.

Saxo die seer nerstelijck heeft gheschreuen die Cronijcken van Denemarcken heeft hier en daer in alle sijn sestien boeken van sijnder Cronijcken genoech verclaert die oorsake waero*m*me dat die van Sweden en*de* Gothlant soo seer ghebeten ende hatende sijn totter doot die van Denemarcken. Want ouer al soo is hy verhalende het straf ende wreet gouuernement van sijnen volcke ouer haerlieder ondersaten: en*de* hoe dat sy altijts het verbont ende vrintschap die sy hadden met haerlieder ghebueren, met listen ghebroken hebben, bedrieghende alle die ghene daer sy oyt mede hebben eenich verbont ghemaect en*de* vrientschap ghehoude*n*: soo dat ee*n* yeghelijc verstandich man seer nerstelijck wel behoeft toe te sien, als hy met he*n*lieden is verbont oft aliance maken*de*, dat hy wel versekert sy en*de* te wachten dat hy in haerlieder geselschap niet bedroghen en worde, weer dat contract by eede gheconfirmeert is, oft dat die vrie*n*schap is comen*de* by natuerlijke alia*n*ce. Want hy schrijft in sijn eerste boeck, dat die

Coninck Lother hielt voor wel ende eerlijck ghedaen te sijn, dat hy wat edelman dat was, iae die principaelste heeren nemen dede het leuen ende confiskeren huerlieder goet, oft sijn lant ledich te maken van goede borghers. In tweede boeck, hoe dat die Coninck Helgo, soo blake*n*de in oncuyscheyt, datme*n* qualijck ghesegghen conste, oft hy hem seluen meer was begheuen*de* tot tyra*n*nije oft tot wellusticheyt des vlees. Want door sijn vleesschelijcke begheerten soo fortseerde hy ende vercrachtede een schoon maghet Thora ghenae*m*t, dewelcke daer naer wt der oorsaken voor huer nam soo leelicken ende grouwelijcken feyt, dat Saxo selue seer wonderlijck op huer is tierende. Int derde boeck verhaelt hy, dat die Coninc Fengo*n* heeft verradelijck sijnen broeder ghedoot, ende misbruyckt sijns broeders huysurouwe, doende het een quaet op het ander. Maer hoe fraey dat hy die moort van sijnen broeder heeft wete*n* te decke*n*, wert int vierde boeck wel beschreuen. Want onder het decksel van liefde ende vrientschap, die vrouwe van haer eere ghesedt hebbende, die seer sachmoedich was, niemant leet doende, een vrouwe sonder galle, heeftse met schoone woorden soo verre ghebrocht, dat sy bekende hue*r*en man selue ghedoot te hebben, om dat hy den Coninck wilde verradelijck vermoorden. Twelcke men terstont gheloofde ende principalijck die groote heeren, die terstont een leughen meynen warachtich te wesen, daer die plumstrijckers willecome sijn, ende die achterclappers in eeren ghehouden. Saxo schrijft int laetste blat vanden vierden boeck, dat die van Denemarcken, gheen sonde noch schande en maken van te lieghen ende te bedrieghen, niet te meer dan die van Parthen doen. Int tweede blat van sijnen vijfsten boeck seght dat hy die houelinghen van Denemarcken soo bot ende vuyl van manieren sijn, en*de* soo wtermaten wulps oft brootdroncken, ende daer toe soo

fortsich, dat alle die werelt iae die onghemaniertheyt selue daer af die walghe steeckt. Int seste boeck vermaent hy hoe dat die van Sassen, ghecomen sijnde onder subiectie vande*n* Dene*n*, naer dat sy verlore*n* hadden haerlieder campioen, seer rouwelijck en*de* qualijck werden getracteert: want sy moeste*n* iaerlijcks betalen voor elcken cubitus datse lanck waren ee*n* sekeren penninck voor tribuyt, tot een teecken van seruituyt, en*de* dat soo lange, tot dat eenen ghenae*m*t Suerting, medelijden hebben*de* op die benautheyt vanden ghemeyne*n* volcke, den Coninck te gaste ghenoot hebben*de*, hem seluen mette*n* Coninck int huys daer me*n* het ba*n*cket was houdende, liet verbranden. Int eerste van het seue*n*ste boeck soo schrijft hy dat Frotho sijn eyghen broeder heeft heymelijck doen vermoorden by een van sijnen huysghesinne. Maer om dat die selue die moort niet en soude wt bringe*n*, soo heeft hy dien verrader heymelijck doe*n* dooden. Niettemin hy heeft, te*n* laetsten sijne*n* loon ghecrege*n* naer sijn verdie*n*ste. Wa*n*t die twee kinderen van sijnen broeder die vermoort was, dewelcke secretelijck werden opgheuoet als honden in een speloncke, groot sijnde hebben hem doen verbranden.

Van dierghelijcke saken.

ONDER ander saken soo beschrijft Saxo ghenoech int langhe die ongelooflijcke wreetheyt va*n*den Coninck Iarmerijck, die hy van ioncs op tot dat hy starf seer wreedelijc was continueren*de*, dewelcke meerder was dan alle die wreetheyt vande wilde dieren. Want sy was so groot dat gheen mensche die selue lesen oft hoore*n* en mochte die haeren moeste hun ouer eynde staen: aenghesien dat hy met een tyrannije die noyt ghehoort en was, en*de* met nieuwe geinuenteerde tormenten die aerme benaude mensche*n* ter doot dede bringe*n*. En*de* onder ander soo heeft hy door ee*n* die alder meeste ondanckbaerheyt vander werelt, verradelijck

het vier int huys stekende, verbrant die Coninck metter Coninghinne, die hem in rechter oorloghen gheuange*n* sijnde, niet alleene van slauernije vrij ghemaeckt hadden, maer oock ware*n* houden*de* als die principaelste van alle haerlieder vrinden, hem bewijsende groote eere en*de* seer eerlijck trackterende. Daer nae dede hy veertich duytschen die hy gheuanghen hadde, met stroppen verworghen, stellende daer by soo veel wolue*n* om die te verscuere*n*. Maer hier mede en mocht sijn blootghierich herte niet versaet wesen. Want op eenen tijdt gheuanghen hebbende vanden edelsten vande Duytschen, dede henlieden trecken coorden door die beenen, ende terstont vast maken aende voeten vande stieren, dewelcke hy dede iaghen met groote dogghen, soo dat die stieren seer sterck loopende sleepten die aerme menschen door dick door dunne, door slijck ende marachssen tot dat sy seer iammerlijc haeren gheest gauen. Daer naer soo dede hy die grauen, hertoghen en*de* princen vander Duytsche natie die hy gheuanghen hadde, trecken coorden dweers door die beenen, ende voorts met peerden van een trecke*n*. Noch en was hem alle dese wreetheyt niet ghenoech. Want sijn huysurouwe dat des Conincks dochter was vande*n* Hunnen, en*de* een seer eerbar vrouwe, heeft hy sonder eenighe oorsake doe*n* vast binden tege*n* daerde, en*de* eenen hoop peerden ende merien ouer ende weder ouer huer lichaeme loopen, tot datse doot ghetreden was ende te pletter van een. Iae dat meer is hy heeft verradelijck doen vanghen sijn susters sonen, en*de* met eenen strop doen verworghen. Daer naer heeft hy ter maeltijt ghenoot die edelen, die mombors waren van dese kinderen, ende doen suypen van den selue*n* sope. Int selue boeck wordt oock beschreuen die groote tyrannije ende wreetheyt van eenen Coninck Haquo van Denemarcke, soo dat met goeder redene een yeghelijck wel vreesen mach eenich verbont met die De-

nen te maken oft te comen onder hun subiectie. Int beginsel vant negenste boeck soo schrijft die selue Saxo dat die ghemeyne liefde ende vreese Gods, wert te niet ghedaen, om die gramschap van eenen Coninck: ende naer veel ander woorden soo seght hy dat die Coninck Haralt die langhen tijdt een groot liefhebber hadde gheweest van heylicheyt, wert een groot ketter ende apostaet, verlatende sijn goet leuen. Int thiende boeck, hoe dat die Denen inghenomen hebbende die stadt Sembie, alle die mans ghedoot hebben ende huerlieder vrouwen ghenomen teghen haeren danck te wijue, verlatende alsoo haerlieder eerste huysurouwen die sy in Denemarcken ghelaten hadde*n* en*de* brekende die belofte die sy eerst ghedae*n* hadden, bleuen veel lieuer bijde vree*m*de en*de* wtlantsche vrouwe*n*. Voorts corts daer naer verhaelt hy dat Coninck Haralt die menschen heeft het goreel aen doen trecken en*de* in stede van beeste*n* die waghen en*de* de*n* ploech trecken. Daer naer hoe dat S. Olaus ghedoet wert van sommige moorders die met gelt daer toe gehuert waren: en*de* ten laetsten ooc S. Canut, door middel en*de* toe doe*n* vande*n* verraders Baccho. Int elftste boeck hoe dat Coninck Sueno lieuer te verlate*n* hadde het Christe*n* gelooue, da*n* dat hy soude scheyde*n* van he*m* die vrouwe die he*m* niet en was georloft te trouwe*n*. Int twelfste hoe dat die Dene*n* seer wreedelijc ghedoot hebde*n* die duytsche*n* die sy hadden gheuange*n*. Want sy bondense die hande*n* op den rugghe, en*de* stakense aen eene*n* houten spit: daer naer soo schrobde*n* sy hun de*n* buyck op met ee*n* mes, en*de* ghebloot hebben*de* het inghewant, soo hebbe*n* sy allinskens die darmen wten buyck ghetrocken, ende die reste vanden lichaem wt ghespannen met stocken: ende en hebben niet opghehouden vande aerme menschen te pijnige*n* en te tormenteren, voor dat sy geheel ende al het inghewant wten buyck ghetrocken hadden ende met een grouwelijcke wreetheyt doen sterue*n*

Maer ghelijck het selue seer deerlijck om sien was, alsoo oock soo heuet onser natien seer profijtelijck geweest. Want niet allene en heuet den quade*n* tot een straffinge gheweest, maer oock dat die ander hun ghewacht hebben voor alsulcken wreeselijck torme*n*t. Aldus soo heeft dit groot torment alsoo grooten exempel gheweest den ghenen diet sagen, alst pijne was de*n* seluen diet lijde*n* moesten. Nu hoe wel dat ick wte*n* anderen naeruolghende boecken wel soude moghen wt trecken seer veel grouwelijcke saken die onder luttel goede saken daer verhaelt staen, soo hebbe ick nochta*n*s die lieuer te laeten tot goetdincke*n* vanden goede*n* leser, dan hem daer mede hier langhe te quellen, oft breeder af te schrijuen, meynende dat hier ghenoech van ons gheschreuen is om te betooghen die oorsake, waeromme dat die van Sweden ende Gothlant, oft ooc alle ander natien gheenssins en soecken verbont ende vrienschap te make*n*, met deser natie van volcke. Wa*n*t soo wie henlieden vrientschap ende beleeftheyt is bewijsende, die doet (als Saxo selue is belijdende by de voorseyde redenen) den ondanckbaren duecht.

Vande groote tyrannije van Coninck Christerne die tweede van die name.

DIE Coninck Christerne van Denemarcken die tweede van dien name, dewelcke door diuersche liste*n*, te diuersche stonden by sommige edelen van Scheden ende Gothlant, die vanden bloede waren en*de* maechschap vande Denen, houdende die partije van Denemarken (vande welcke een was die seer ongheluckige Gostauus Trolle aertsbisschop va*n* Vpsale*n*) was doe*n* comen inde landen van Sweden, heeft ghedaen voor sijn eerste comste seer wreeden en*de* onghenadighe stucken, niet achtende op den eedt die hy ghedaen hadde, noch op die gheseghelde brieue*n* die hy gepasseert hadde, noch op het weerdich lichaeme ons heeren dat hy

daer op ontfanghen hadde, sonder eenich medelijden ter werelt met yemant te hebbe*n*. Want op den achtsten dach van Nouember int iaer M.D.xx. soo dede hy vergaderen xciiij. mannen van diuersche staete als princen, groote heeren, burghemeesters en*de* poorters, dewelcke hy heeft in mijn presentie en*de* daer ick by sto*n*t die seer veruaert was, door quaet ingheuen van seer quade menschen, doen den hals af slaen, late*n*de haerlieder lichamen drye daghen lanck ligghen onbegrauen voor het stadthuys binne*n* der stadt va*n* Stocholmen, tot datse gheuoert werden buyten die stadt ende verbrant. Voorwaer het was een deerlijcke en*de* grouwelijcke sake om sien, en*de* die den seluen Coninck Christerne achter naer met duysentich pijnen gequelt sijnde sonder twijfel wel mocht te vooren comen, dat hy door quaden raat, soo wreedelijck hadde ghestraft de ghene die hy in genade hadde van te vooren ontfanghen, ende op een Coninclijck bancket soo vriendelijck te gaste ontfanghen, ende daer en bouen met een onghewoone maniere van wreetheyt ter doot gebrocht. Want hy dede eenen Magnus die ouerste was van S. Ians, vast maken aen een cruyce, om dat hy een groot beschermer was vanden lande: ende ghebonde*n* op een platte tafel ter aerden gheleyt, heeft he*m* ten eersten doen afsnijden sijn mannelijcheyt, daer naer het herte wten buyck doen halen, en*de* met veel schimpighe woorden doen werpen int aensicht vande*n* patie*n*t, om te beter te bewijsen die verwoetheyt en*de* dullicheyt die hem was quellende. Snachts daer naer soo sant hy sijn onuersadelijcke officiers wt Denemarcken gheboren, ten huyse vande*n* ghene die voort stadhuys, voor die beesten doot laghen, om te halen het goet en*de* ghelt vande aerme weduwen die seer bedroeft waren ende niet om te troosten, om die onbedachte doot va*n* haerlieder ma*n*s. Voorwaer het mochte*n* wel wesen officiers ende dienaers van alsulcken heere, vol vileynije ende

ontghenadicheyts, die alle menschen waren quellende, en*de* nemen*de* het goet vande ghene diet niet en hadde*n* verdient, gheen acht hebbende op die eerbaerheyt der vrouwen, ende henlieden niet schamende van een ieghelijck te beroouen ende met ghewelt te nemen sijn goet: iae dat meer is die weesen en hadden niet meer voordeels, dan die ander, want bouen datse seere bedroeft waren om die doot van haerlieder ouders, soo werde*n* sy noch berooft va*n* alle haerlieder goet. Maer soude ick moeten af schrijuen ende int langhe verhale*n* alle die tyrannije ende wreetheyt die ick al weenende met mijnen ooghe*n* daer hebbe sien doen, ick soude wel behoeuen een groot boeck daer van te schrijuen: sonderlinghe hoe dat die wet Gods en*de* wettelijcke statuten werden gheconfundeert: want gheen ghelofte die hy ghedaen hadde en wert daer ghehoude*n*, maer sonder conscientie soo werden alle dinge*n* daer ghedae*n* en*de* sonder redenen soo wel geestelijck als weerelijcke goeden ghenomen. Wat wil ick v segghen ouer al was groot verdriet, ouer al gheschieden daer dootslaghen, iae die doot selue was daer, want niemant en mochte wter stadt vlieden, en*de* het was onmogelijc onder dat boose en*de* wreee volck, en*de* die bloote sweerden te mogen blijuen leuen. Die stadt wert seer scherpelijc gewacht, om dat niemant vande borghers, die ghelijck geuanghen lieden in stadt sate*n*, soude*n* wt gae*n*: om datse niet en souden te kennen gheuen ouer al het lant, die groote tyrannije, die daer was bedreuen. Want hadden die vanden lande het selue gheweten, ten soude nimmermeer van he*n*lieden ongewroken ghebleuen hebbe*n*.

*Noch vande wreetheyt vanden selue***n** *Coninck.*

DIE van Sweden ende Gothlant ten laetste*n* verstaen hebbende de tyrannije vanden Coninck, hebben hun terstont op die beene*n* gemaeckt om die wreeth*eyt* te wreke*n*. Het welke die Coninck vernemen*de* en heeft gee-

nen beteren raet ghesien om hem te salueren, da*n* die vlucht te nemen naer Denemarcken, soo dat hy luttel daghen daer naer seer haestelijck hem op die reyse maeckte: maer onder weghen soo heeft hy veel volcs doen dooden, ende som op raders doen setten, ander hanghen, oft vierendeelen, oft een ander wreeden doot aen doen: ende principalijck in Oostgothlandt inde stadt van Vastene ende lande van S. Brigitte*n*. Ten laetsten ghecomen sijnde int clooster te Nydalen, soo heeft hy, niet teghenstaende dat hy seer vrie*n*delijc te gaste wert onfange*n*, op een Lichmissen dach, naer dat den dienst inde kercke solemnelijck ghedaen was, ghenomen den Abt met seuen monicken en*de* doen binden die handen op den rugghe, ende alsoo doen verdrincken inde snelloopende riuiere die aent clooster was passerende. Maer alsoo den Abt door zijn natuerlijcke cracht ghebroken hadde die banden van sijnen handen, en*de* swemmende was tot aenden oeuer vander riuiere*n*, soo wert hy va*n* des Conincs truwa*n*ten die herssenen inne gheslegen. Daer naer soo heeft hy in sijn presentie doen onthalsen die ionghe kindere*n* vanden edelen geslachte vande Ribbingers in westgothlant, den welcken die wreetheyt vande vianden pleecht te late*n* leuen. Het welck een oorsake heeft gheweest dat terstont hun by een vergadert hebbe*n* ee*n* dertich duysent mannen vanden lantsate*n*, om die groote wreeth*eyt* te wreeke*n*: maer tersto*n*t soo vloot hy seer haestich door die heymelijcke weghen, meer by nachte da*n* by dage tot dat hy was binnen die palen van Denemarcken: daer hy oock niet lange sonder ghelijcke vreese heeft versekert ghebleuen. Want die fame van sijn groote wreetheyt, was ouer al sijn landen verbreet eer dat hy daer quam: ia dat meer is in Holla*n*t, Brabant en ander landen die de Keyserlijcke maiesteyt onderdanich sijn: inde welcke hy also seer veracht wert, als hy te vore*n* eer dat hy dese tyra*n*nie bedreue*n* hadde

seer gheacht ende in eeren ghehouden was. Dat my Saxo nu segge die soo wijfelijck in sijn twelfste boeck heeft gheschreuen, ghelijck vooren verhaelt is, oft die spectacle den Dene*n* alsoo profijtelijc is gheweest, alst deerlijck is gheweest om sien: ende oft die lande*n* meer te vercrijghen sijn, oft vercrege*n* sijnde bewaert worden met wreetheyt ende tyra*n*nije, oft met sachmodicheyt, lieflicheyt, rechtuerdicheyt en*de* ander duechde*n* die een Coninck behoort te hebben. Voorwaer hy sal by experience beuinden, ist dat hy ouerlect die tyrannije van Denemarcken die hy in sijn voorgaende boeken heeft gheschreuen, en*de* daer noch toeuoecht die wreeth*eyt* vanden Coninck Christerne, datse den Coninck ende lande van Denemarcken meer tot scha*n*de, grouwel en*de* verachtinghe sijn gheweest, dan oft sy gheweest hadden sachtmoedich en*de* rechtuerdich: ten sy trouwen dat sy hun verblijden in haerlieder quaetheyt, als sy met bedroch ghelijc scheersen die heymelijck snidende sijn, hun laten duncken seer machtich te wesen int quaet doen: dat verre van hun moet wesen. Want wie souder wesen die eenich vast verbont met huerlieder soude maecken oft blijuen houdende: die (als Saxo int laetste capittel van sijn vierde boeck is schrijuende) lieghen ende bedrieghen voor gheen sonde oft schande en houden? Maer dat haerlieder woort iae, iae sy: ende neen, neen: en alle menschen sullen henlieden gheloouen. Ick en wil oock niet dat lieden van eeren hun laten dincken, dat ick wt haet en*de* nijdt, oft oude viantschap die ick op die Dene*n* soude moghe*n* dragh*e*n, haerlieder oude wreede feyte*n*, oft die tyra*n*nie vanden Coninck Christerne aldus verhaelt en*de* gheschreue*n* hebbe: voorwaer ick hebbe noch onghelijck veel grouwelijcker dinge*n* al wille*n*s late*n* te verhale*n*, wa*n*t sy sonder weene*n* en*de* grooten grouwel, niet en soude*n* moge*n* ghelesen worden, ick laet staen het schrijue*n*. Nittemin den edeldo*m* van Denemarcke*n* naer dat die voors*eyde* Coninck

veriaecht was, hebbe*n* tot haerlieder ontschuldinge wt late*n* gaen binnen die stadt va*n* Romen en*de* voorts alle die werelt deure. xliiij. articulen, met welcke sy te kennen gheuen die redenen, waeromme dat sy haren Coninck verlaten hebben ende af gheuallen sijn. Het selue hebben oock ghedaen te diuersche stonden so wel voren als naer, die raetsheeren van Sweden, Gothlant ende Noorwegen, met brieuen ende boecken die sy hebben laten wtgaen. Maer dat ick met meerder bitterheyt hier af ben schrijuende dan eenich vanden anderen, nochtans warachtiger ende met min woorden, dat is een merckelijck teeken, dat ick seer bedroeft sijnde in groot perijckel van mijnen leuen, met mijne*n* ooghen ghesien hebbe, ende present geweest daer dese tyrannighe wreetheyt ghebuert is, ende met grooter benautheyt moeten sien het groot verdriet van mijnder nacien. Het welcke nu onghelijck veel meerder is ia dat schijnt te wesen onmoghelijck daer teghen remedie te moghen vinden, om die onbeboorlijcke statuyten ende wetten die al daer nu ter tijt ghemaeckt ende gheordineert sijn, ende oock om den ouerlast diemen den ondersaten is doende.

Het neghenste Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, twelcke is tracterende vander oorloghen te velde, ende haerlieder istrumenten van oorloghen.

Vande draeyende sweerden die op raders ghestelt, ende draeyende ghemaect sijn.

*D*Ie oude Gotthen hadden in oude*n* tijden oorloochsche instrumenten draeyende op raders ghemaect, om te breken die ordinancie soo wel vanden voetvolcke, als vanden ruyters, als sy seer haestich af

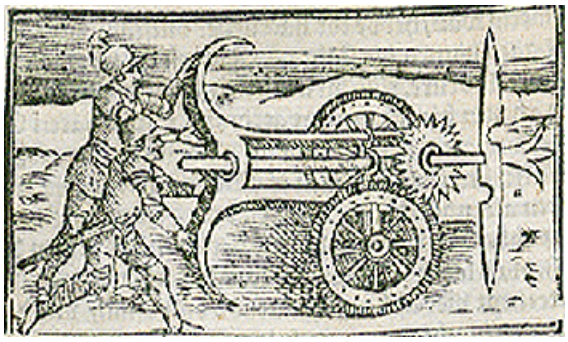

en*de* aen wilde*n* wesen onder die viande*n*. Welcke instrumenten noch ter tijdt oock alst noot is somtijts worden ghebruyct in strijden, naer de gheleghentheyt vander plaetsen: maer niet so dicwils als men voortijts heeft gedaen: van welcken instrument ick v hier wil stellen het faetsoen ende figuere. Ten eersten siet men hier drye wielen, waer af die twee hoochste sijn draeyende op die asse, ende het derde staet inde middel tusschen dese twee hoochste, rontomme ghemaect vol tanden, de welcke stekende sijn teghen het een vande twee grootste wielen: doende also draeyen het ront hout dat inde middel is liggende vanden instrumente dat voren aent eynde vast gemaect hadde een scherp sweert dat ouer beyde sijden was snijdende: met welck sweert die ordinancie vanden vianden geschuert en*de* ghebroken worden, als vande ghene diet regiment daer af hadden sijdelincks verheuen sijnde aengedrongen wert. Maer een sake sloege*n* sy nauwe gade, als dat die tanden van het middelste rat geheelijck met effen berders bedect waren, datmen die niet sien en mochte: om dat die viande*n* stekende haerlieder spiessen tusschen de tanden, niet en souden belette*n* het draeye*n* van desen wiele. Voorts hoe dat die twee sijdewielen hooger gemaect sijn en*de* rasscher ommeloopen, hoe breeder gaten dat sy maken metten sweerde

inde slachordenen vanden viande*n*. Die stock daer het sweert aen is vast ghemaect, is dry oft vier voeten langher dan eenighe spiesse, om dat die meesters diet regeren, souden vry wesen voor het inuallen vanden ruyters: daer en bouen sijn sy van achter beset met busgheschut ende stalen boghen, om hun te bewaren. En*de* om dat die raders te rasscher soude*n* omme draye*n* so pleghen die assen gesmeert te wesen met smout va*n* zeecaluen, dat eerst van sijn onreynicheyt wel gesuyuert is, het welcke men byde Noordersche cooplieden ghenoech te coope vint: die het selue met grooten aerbeyt en*de* neersticheyt by een vergaderen, en*de* met groote vaten in grooter menichte voeren ouer zee, soo wel in Hoochduytslant als inde Nederlanden, tot grooten profijt ende ghewin. Alsoo dan met desen instrumente soo pleecht ghemeynlijck het heyr vanden vianden ghescheurt ende gebroken te worden, ghelijck een seer dicken block met scherpe en*de* stercke yseren wegghen in stucken wort ghespleten ende ghebroken.

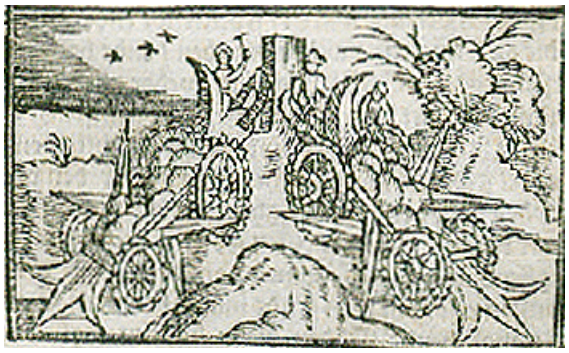

Vande waghens met seysenen toegherust.

Sy hebben oock hier voortijds als een vanden principaelsten instrumenten van oorlooghen ghehadt waghens die met seysenen ende haecken

becleet waren, dewelcke die van Sweden ende Gothlant ghebruyct hebben inde dapperste strijden die sy ghehadt hebben teghen de Duytschen, Denen ende Russen, te weten op dese manieren. Als sy by haerlieder bespieders hadden vernomen wat wech dat die vianden souden comen, soo namen sy ydel waghens die sy aen stercke balcken met coorden vast maken opt hanghen vande berghen: ende die assen wel gesmeert sijnde, hebbense gheuult met steenen, ende verheuen ghehouden met coorden, ghelijck hanghende brugghen, van allen sijden wel ghedeckt met groene bladers oft tacken, tot dat die vianden seer haestich daer ontrent waren comende, het welcke siende, hebben achterwaerts ghetrocken, al oft sy hadden de vlucht ghenomen, om dat si de vianden souden te meer verwecken om hun te volghen, ende alsoo te beter moghen locken int verborghen perijckel ende ghecrijgen int net. Want als die vianden gheheel by waren, so maecten sy de waghens los, dewelcke seer geweldich afloopende vanden berghe, liepen onder de voet al dat sy ghemoetende waren, scheurende ende brekende die ordonnancie vanden vianden, ende het volck verstroyende. Terstont soo sijn weder ghekeert die eerst vloden, met huerlieder ander medeghesellen die gheborghen lagen so wel ruyters als knechten, ende sijn met grooten hoopen gheuallen onder den verstroyden hoop, ende op die ghene die hen wilden stellen ter weere. Ten laetsten soo sijn henlieden dese waghens noch te passe comen, om den legher te beschanssen alst noot was, ende hun te bewaren in ander nauolghende strijden die sy hadden teghen die vianden. Daeromme die ghene die dese waghens waren stierende oft mennende, hadden altijts tweemael soo veel soldts als die ghemeyne ruyters hadden, ende dobbel porcie vanden roof die sy vercregen hadden. Insghelijcks hadden oock die andere diet

voorseyde instrument metten sweerde waren stierende ende indruckende onder die vianden, om te breken die slachordenen, ende te verstroyen die vianden.

Vande Coperen vierspouwende peerden.

Hier dient oock seer wel by gheset, dat Saxo is schrijuende in sijn neghenste boeck, vande listighe ende loose practijcken van oorloge die Coninc Reynier van Denemarcken ghebruyckt heeft, want hy schrijft dat Dian ende Daxon (naer dien dat haerlieder vader Dian die Coninck van Hellespont, van den Coninck Reynier door langhe ende sware slaghen tonderghebracht was ende verslagen) den Coninck Reynier seer grootelijck veruolcht hebben, ende teghen hem een straffe oorloghe gheuoert. Want dese twee Princen hadden ghetrout die dochters van den Coninck der Russen: die vercreghen hebbende van haerlieder schoonuader een seer groote armeye ende menichte van volcke, sijn seer greettich ghetrocken om te wreken die doot van haerlieder vader. De Coninck Reynier gheaduerteert sijnde vande groote menichte van synen vianden, hem niet wel genoech betrouwende op sijn armeye, heeft doen maken coperen peerden die vier spyghen, staende op cleyne rol-

wagens, diemen stierde keerde ende weynde alsomen wilde, om de selue met seer grooter cracht te drijuen onder die vianden: welcke instrumenten so seer doorbraken die scharen vanden vianden, dat hy ende sijn volck meer hope hadden victorie te vercrighen door dese peerden, dan door haer eyghen cracht. Want dien onuerdragelijcken last vanden peerden brochten te niete wat hun int ghemoet was.

Vande Noordersche artillerie.

IN sommighe steden ende sloten van Sweden en*de* Gothlant sijn seer groote stucken artillerie, die langer ende wijder sijn dan een wijnvat: de welcke gheuult worden met eenen grooten yseren cloot, ende ander stucken van yser alsoo groot als vuysten, tot een seshondert pont ghewichts oft meer, ende buscruyt: het welcke ontsteken sijnde worden afgheschoten met sulcken ghewelt, dattet schijnt te wesen het ghetier van seer groote donderslaghen ende een tempeest, soo dat gheen dinghen ter werelt staen en moghen tegen de cracht van deser artillerie. Ende en worden niet alleene ghebruyct te velde, maer oock op schepen ter zee, ende ten yse alst noot is, ghelijck hier na sal gheseyt worden. Daer sijn oock middelbaer stucken ende slanghen, metten welcken sy schieten yseren clooten. Noch sijnder mortieren, daer si steenen clooten mede schieten, ende oock muerbrekers die veel meerder sijn ende gheweldigher dan die ander, de welcke seer sijn te vreesen: want men schieter dickwils mede op een plaetse, soo datse niet met eenen slach oft ghecraeck, maer te diuersche stonden gheschoten worden, het sy op mueren oft ander datmen wil breken in stucken. Maer als den slach op die mueren ghegheuen is, so rijst dat stof vande ghebroken mueren oft van daer dat sy op afgheschoten worden om hooge inde locht, dat schijnt te wesen eenen seer grooten roock oft doncker wolcke

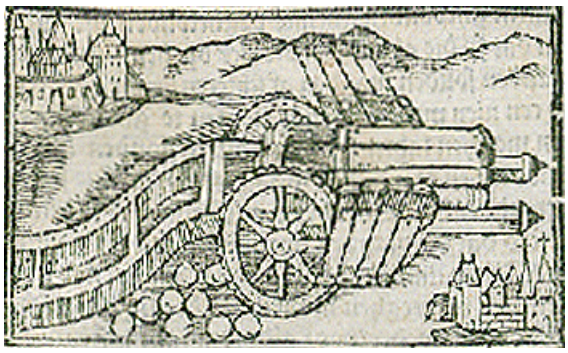

Van het drycantich gheschut.

DIE van Sweden ende Gothlant hebben voortijts veel meerder neersticheyt ghedaen dan men nu doet, om te inuenteren drycantich geschut. Wa*n*t dit geschut was seer wel dienende om te breken: die slachorden vande vianden ende weder te verstroyen alsoo dickwils als sy weder by een vergadert ware*n*, so dat eenen cleynen hoop volcks met desen instrumente*n* die draeyende waren op wielen, mocht beletten het ghewelt van een groot heyr van ruyters, die wel vast in een gedrongen haestelijck waren aenuallende. Maer het is altemets wel ghebuert dat door bedroch vanden busmeesters die in stede van yseren clooten dese stucken hadden geuult met werc oft papier, de viande*n* seer stoutelijc aenuallende hun lancien gesteken hebbe*n* tusschen die sporten vande wielen, ende also belet het ghebruyck van desen stucken oft artillerie, houdende de selue vast staende dat mense niet en heeft moghen roeren vander plaetsen.

Vande orghelbussen.

DIE Noordersche nacien hadde*n* ooc onder ander oorloochsche instrumente*n*, sonderlinge als sy strijden moeste*n* tegen een heyr va*n* ruyters, te wete*n* veltgescut oft bussen die sijdelincks neffens malcander laghen

tsamen ghebonden ghelijck orghelpijpen oft fluyten: om dat sy die al tsamen oft elck op hemseluen op die vianden souden moghen af schieten, ende oock terstont op een nieu met cruyt ende clooten te gherasscher souden moghen laden, om tot allen stonden alst noot soude wesen te moghen los schieten, de selue lichtelijc keerende ende wendende op alle canten ende sijden daer lancks dat die vianden hun souden moghen omuallen. Niet te min al ist dat sy veel schoone ende groote victorien vercreghen hebben, sonderlinge met schoon ende drooch weder, door aldusdanighe instrumenten ende oock haer steden ende sloten seer vromelijck beschermt ende bewaert: soo en worden nochtans dese so seer niet ghebruyt te velde, om dat de orloghen ende die principale strijden meestendeel gheschieden in de Noordersche landen inde seer harde winters, als de sneeu seer dicke is vallende (ghelijck hier na sal verclaert worden) de welcke lettende is om het vier van de bussen te ontsteken: soo dat gheschut meestendeel wort gheleyt op die sloten, om die vianden daer van te keeren.

Van het waghen gheschut.

NOCH hebben sy daer, bouen al dat voorseyt is, een ander soorte van gheschut, om te ghebruycken te velde, het welcke is ligghende op waghens. Ende voeren dese artillerie mede int velt, als sy dach gheset hebben malcanderen slach te leueren, oft dat sy op eenen tocht malcanderen comen te ghemoete, want die vanden lande om dat sy te stoutelijcker de vianden souden aenuallen, oft oock alst noot is te beter vertrecken, soo ghebruyckten sy velt gheschut dat ligghende was op waghens, twelcke oock waghenborghen ghenaemt waren. Die waghelieden die dese waghens mennende waren, werden ghewapent soo wel als de vaendraghers oft ander Capiteynen ende

hooftmannen vander armeyen, iae dat meer is die peerden waren becleet op den rugghe en*de* aenden hals met harde buffels vellen. Ende als men soude gaen strijden, so steltmen vier geschicte meesters oft meer die dit gheschut weten te ghebruycken, om van beyde sijden het selue af te schieten: dewelcke met hulpe ende behendicheit vanden wagheman, weten dit gheschut soo te handelen, ende te schieten van voren ende inde sijden, de ordinancie der vianden scheurende ende brekende, dat haerlieder ruyters vallende op die vianden, terstont die ouerhant crijghen enden doen die vlucht nemen.

Hoe datmen die sloten ondergraeft ende ruineert.

Die oude veruallen plaetsen inde Noordersche landen gheuen ghenoech te kennen dat seer vele ende stercke plaetsen, die ghetimmert waren op steenrootsen ende ander plaetsen daer niet aen te gheraken en was, met artificiael vier dat ghesteken wort onder in de ghemineerde plaetsen ghelijck met eenen donderslach ter neder sijn geworpen gheweest. Want mits dat dese stercten ende sonderlinge die staende waren op die palen vanden lande, beuonden worden te wesen roofnesten daer die snaphanen ende straetschenders hen op houwende waren, soo werden sy vander gantscher ghemeynten, die door beuel vanden rechter by een waren ghecomen, eendrachtelijck beleghert, ende met wonderlijcke behendicheydt bestormt sijnde, geruineert. Want sy ginghen onder die rootsen soecken die plaetse die ghereetst mochte wesen om vallen, om daer met hamers, breeckysers, beytels en*de* ander instrumenten die steene*n* wt te houwen ende die mueren te breken, twelcke sy deden met groote macht van volcke: Maer ist datter was eenige natuerlijcke speloncke in dese rootse, soo ginghen sy daerinne met

haerlieder instrumenten, en*de* hieuwen af het opperste vander rootsen tot dat sy vonden het fondament va*n* den sloten, het welcke sy terstont scheurden met dicke en*de* stercke balcken, om dat het slot niet inuallen soude en*de* sylieden daer onder versmooren, met de welcke sy hielden die mueren ouer einde staende, so datse terstо*n*t niet en soude*n* scheuren en*de* inuallen. En*de* om dat die va*n* binnen niet en souden hooren het geluyt vande neder vallende afgehouwen steenen, so maecten die vanden leger op dander sijde va*n*der plaetsen met een hoop gewapent volcks een groot ende vreeselijck ghetier ende valschen alarme, en*de* altemets oock wt neerste, om de plaetse te bestormen. Als nu de mueren geheel ondergrauen waren, en*de* hanghende bouen die speloncke, so datse nergens op rustende en waren dan op die houten balcken daer sy mede gheschoort waren: soo vergaderden sy alderhande drooge materien die terstont ontsteken mochten wesen, ende droegense inde myne, ende staken het vier daer in, verbrandende alsoo die balcken daer die mueren mede gheschoort waren, soo dat die mueren en*de* torrens ingeuallen sijn ende scheydende van malcanderen om leeghe gheuallen, ende die poorten ende mueren die vast in een ghebonden waren, tsamen ter aerden comen.

Van de groote tyrannien die dicwils bedreuen sijn gheweest vande vreemdelinghen ende verraders binnen Stocholmen.

DIE stadt van Stocholme is de vermaertste coopstadt van tgeheel Coninckrijcke van Sweden, ia ooc van alle die Noordersche landen: inde welcke dat dat pleghen tot borghers ontfangen te worden alderhande nacien van volcke, ende principalijck wt de Nederlanden: onder dewelcke datter dickwils sijn gheweest die elders banckeroete gespeelt hadden, oft die om eenich ander leelijc feyt dat si in hun la*n*t bedreue*n* hadde*n*

wten lande hadden moeten vluchten. Dese als si met haerlieder behendicheyt ende practijcken wat hadden geprospereert, lieten dicwils blijcken haerlieder aert, die sy door aermoede voor eenen tijt hadden binnen gehouden, practiserende om die landen daer sy so wel onthaelt waren inden gront te bederuen, sonderlinge als sy een Prince gheraect hadden, die hun liet doen onghestraft, al dat hun goet dochte en*de* beliefde. Ten tijden vanden Coninck Aelbrecht so waren geuonden binnen der stadt van Stocholmen hondert seuentich sulcken Duytschen, dewelcke heymelijck tsamen spannende, hieten henseluen Cneuelbroeders: maer achter na so wert desen hoop ouer de vijfthien hondert sterc, Alle het voortstel van desen volcke en was meestendeel anders niet dan die ingheseten en*de* die Sweetsche te beschimpen ende te lasteren om dat si die tot gramschap en*de* twist souden verwecken, om datse ten laetste*n* den Coninck ouerghedraghen sijnde, souden berooft worden van lijf oft van goet, iae dickwils van lijf en*de* goet tsamen, ghelijck dat namaels is geschiet. Want om dat sy die borghers met wonderlijcke pijnen souden ter doot brengen, so maecte*n* sy houte sagen, waer mede dat sy vande beste vander stadt ter doot toe seer grouwelijc waren pijnende, so datme*n* beter behoorde om die grouwelijcheyt vande wreede feyte*n* te versuchten en*de* weene*n*, dan het selue te schrijuen. Ten laetsten hebbe*n* sy gehaelt die reste vande borgers die opt slot geuangen saten ter middernacht als yegelijc was in ruste, ende leuende gheuoert met een schip in een cleyn eylandeken, Keplingen genaemt, dat een stale boochscheute is gelegen vander stadt, en*de* hebbense gesteken in een ydel huys, en*de* met houten priemen hun vingeren vast gemaect, die sy gesteken hadden in gaten die inde weech vanden huyse geboort waren, en*de* dan het vier int huys stekende, hebbense al tsamen in meerder ghetale verbrant, danmen wel ghesegghen can

Want sy werden ghelijck schapen aen een ghecoppelt en*de* also verbrant. Van deser stadt so schrijft Aelbrecht Crantz dese nauolghende woorden: Stocholm die vermaerde coopstadt van Sweden heeft geleden seer groote schade, want ontsteken sijnde vanden blicxem, wert bycans geheel af gebrant, daer dat doot bleuen duysent seshondert mannen. Maer veel deerlijcker is datter nauolcht. Die vrouwen, kinders ende ionghe dochters sonder ghetal droeghen inde schepen hun goet metten ionge kinderen: maer het ghedrang vander menichte diet schepe gheloopen quam om te ontgaen wten brant, was so groot dat sy op een ooghenblick tijts al tsamen verdroncken.

Vande fondacie ende gheleghentheyt vande Coninclijcke stadt van Stocholmen.

DIE principale hooftstadt van Sweden en*de* Coninckl*ijcke* stadt Stockholmen heeft wt den gront op ghemaect geweest vanden seer vromen en*de* edelen heer Birger Ierl, die doen ter tijt momboor was vande iongen Coninc, en*de* rontsomme met stercke mueren en*de* vesten bewaert ende gesloten, en*de* dat op so bequamen nootsakelijcke en*de* onwinlijcke plaetse, dat noyt beter inuencie van hem en hadde moghen gheuonden worden. Want op allen hoecken isse beset met loopende beken (die voortijts alleene was dienende totter visscherie) ende so gheleghen tusschen het sout ende soet water, datse wel met recht mach heeten die deure oft sleutel van gheheel Sweden. Eer dat dese stadt daer gemaect was, so quamen altijts van dier sijden heymelick gheloopen int lant, die van Esthen, Moscouiten, Russen en*de* Tauesthen, het lant beroouende: daer hun die lantsaten va*n* Sweden niet wetende va*n* eenige oorloge, niet voor en wachten. Dewelcke veel volcks doot gheslagen hebbende, liepen onghestraeft met een grooten roof vry en*de* vranc in haerlieder la*n*t

En*de* met sulcke*n* tocht wert vanden viande*n* onuersiens oueruallen ende doot gheslaghen Ian de tweede, aertsbisschop van Vpsalen, met noch andere groote en*de* edel heeren op sijn huys Almersteck genaemt. Maer van dat dese stadt van Stocholmen gemaect was, so heeft alle het lant seer langhe in vrede geseten, wa*n*t die vianden en dorsten niet meer bestaen daer lancks int lant te comen. Dese stadt van Stocholmen is so gheweldich, dat al waerder yemant diese wilde belegheren ende met ghewelt in nemen, hy en soude niet op doen, iae al mocht hy noch daer toe altijts synen legher daer voren blijuen houden sonder op breken. Want sy is gheleghen tusschen seer diepe wateren en*de* sterckloopende riuieren, hebbende niet meer dan twee poorten met seer langhe bruggen, de welcke staen int Suyden ende Noorden. Welcke poorten ende brugghen hebben de Coninghen van Denemarcken diese met ghewelt hebben willen innemen, meer gecost dan thien de meeste steden van haeren rijcke. En*de* en mach oock niet beleghert sijn dan met dry gheweldighe leghers, die eerste te lande, die tweede te water, ende die derde op die eylanden: die oock nimmermeer en sullen onghequelt wesen vant gheschut vanden lantsaten die hun terstont bi een vergaderen. Daeromme hy mach proeuen die wil, maer hy sal veel vreeselijcker dinghen noch vinden dan ick hier schrijue.

Vanden berch Bruncaberch, die ghelegen is buyten de Coniclijcke stadt van Stocholmen, ende vanden campen die daer gheschiet sijn.

Op die Noort sijde buyten die Coninclijcke stadt Stocholmen staet eenen berch oft hoogen sandtachtighen heuuel, daer dat soo wel bouen op platte als op die sijden ende cromten vanden berge niet alleene in ouden voorleden tijden, maer oock cortelingen seer veel wreede gheuechten van Princen, edelen, borghe-

ren, ende gemeyne lieden, so wel van buyten als van binnen den lande gedaen sijn. Maer om dat mijnen seer beminden broeder heer Ian de groote, aertsbisschop van Vpsalen, vande selue seer warachtelijck en*de* particulierlijck in sijnder historien van Sweden en*de* Gohlant heeft geschreuen: so en ist niet va*n* noode dat ick den goeden leser hier quelle met het selue te verhalen: wtgedaen een sake die ick seggen sal, als dat Coninc Cristierne deerste van dien name, int vertrecken van desen berge, en*de* vliende na sijn schepen van oorloghe, seer dapperlijck voort ghedreuen sijnde vanden Dalacarlen, met een hantbusse wt geschoten worde*n* vier va*n* sijn opperste tanden, als me*n* noch op den dach va*n* heden hoore*n* mach aende liedekens, die daer lancx der stadt en*de* op de ghelagen wt genoechten inde herbergen werde*n* gesongen. Coninc Cristierne de tweede hadde ooc groote aermoede om sijn armeye te gecrijgen van desen berge (die daer vergaende was va*n* honger en*de* siecten) in sijn schepen van orloge, die geborge*n* lagen achter die bergen, dewelcke staende ware*n* aende Suytsijde vander stadt van Stocholmen. En*de* en soude daer oock sijn hongerich volck niet hebben mogen spijsen, ten hadde gheweest dat hy met geueynstheyt presenteerde te accorderen met die vander stadt, met den Prince vanden lande, ende lantsaten (gheensins meynende sijn gheloofte te houden) vande licht gheloouende sotte borgers, niet alleene voor sijn huysgesin, maer voor alle sijn volck seer oueruloedich hadde gespijst gheweest. Maer om datter voor my genoech ghescreuen hebben hoe dat hy (niet achtende watme*n* namaels van hem soude moghen seggen) synen eedt ende eere heeft bewaert, ende dat hy breke*n*de den eedt die hy gedaen hadde, heeft met hem in Denemarcken gheuoert tegen haerlieder danck sesse van den edelste*n* vanden lande in Ostage, so en wil ick niet meer daer af hier schrijuen. Desen berch heeft haren namen ghe-

creghen naer eenen verrader des lants ende vuylen ouerspeelder Broncho ghenaemt. In voorleden tijden was een groote speloncke in desen berch, waer eenen langhen tijt in woonachtich waren heremiten, die den volcke vander stadt als sy daer quamen ghewandelt, waren prekende het woort Gods: dewelcke daer bleuen woonende tot dat sy door orloge die den landen was ouercomende (om dat dese stadt gemeynlijck den aenstoot hadde vanden vianden) een ander plaetse ende wooninghe ghinghen soecken. Welcke speloncke namaels werdt eenen cuyl der moorders: maer weder ghesuyuert sijnde, werdt opgheuult met aerde, om datter gheen quade boeuen ende moorders meer en souden in schuylen ende verborghen blijuen.

Hoe dat die schapen weyden op die huysen, als de stadt beleghert is.

Het gebuert wel altemets dat die steden so sterckelijc belegert sijn te water en*de* te lande, dat die va*n*der stadt geensins en conne*n* van buyte*n* geuictaliert worden, maer wort met grooten perijkel en*de* ghewelt van de vianden gescut en*de* genomen van all canten: so dat wt dier oorzaken seer dickwils so vreeselijc geuochten wort, dan om te nemen een cleyn hoopken schape*n*, veel

duysent menschen verslagen worden. Ende al ist dat meestendeel die vander stadt de quaetste coop houden so en houden sy nochtans niet op van dickwils wt te trecken, om de vianden af te halen eenighe prouande. Int eerste iaer nemen syt met ghewelt van volcke: maer achter na, als hun volck meest af gheslagen is, so maken sy die te ghecrijghen met loose ende listighe consten ende practijcken, ende sonderlinge de schapen dewelcke sy ghebrocht hebbende binnen der stadt, stellen bouen op die groene daken vanden huysen, en*de* latense daer weyden. Twelcke niemant en derf wonder gheuen, want die huysen in Gothlant sijn daer naer ghemaect. Sy maken daer hooghe ende breede steenen oft houten huysen, die sy bouen decken en*de* behendich beleggen met abeele ribben en*de* schorssen van bercken boomen, waerop dat sy legghen viercante groene russen die sy steecken buyten int velt: waer onder dat gesaeyt wort hauer oft gherste: om dat vanden wortels dese voorseyde aerde te vaster in een soude ghebonden worden. So dat die daken worden ghelijck groene beemden. En*de* om dat gras niet en soude verdroghen eer dat af ghesneden werdt, soo beghietense neerstelijck die aerde met water, alst niet en reghent. Aldus so leert die noot dat die vrome lieden belegert sijnde, bouen menschelijcke crachten die vianden wederstaen ende verschalcken, ende verachtende alle teghenspoet aermoede verwinnen.

Hoe dat die steden die beleghert sijn, water vergaderen teghen datter ghebreck mach wesen.

Naer dat wy verhaelt hebbe*n* hoe dat hun die steden die belegert zijn reguleren op die versche spijse, so comet hier wel te passe te vermanen hoe dat sy hun weten te voorsie*n* tegen tgebrec van water dat sy souden mogen crijge*n*, het welcke veel swaerder is om lijden dan het ghebreck vande*n* verschen vleessche: so dat

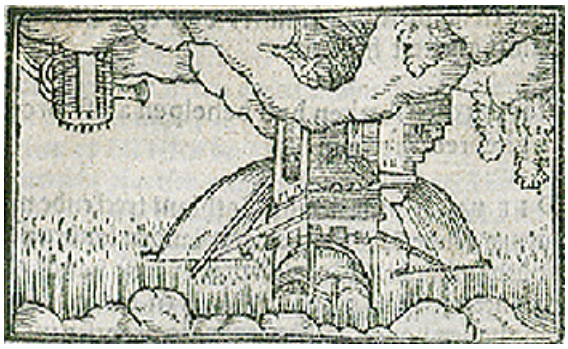

bouen alle andere saken als die steden beleghert sijn groote nersticheyt ghedaen wordt inde Noordersche landen om water de vergaderen. Want het ghebuert dickwils dat die vianden benemen die oorspronck vande putten ende fonteynen die int stadt comen, soo dat die van binnen dickwils soo groot ghebreck waters hebben, dat sy bedwonghen worden den vianden die stadt ouer te gheuen, oft met een ongheneselijcke siecte ghequelt sijnde sonder remedie te steruen. Daerom soo wordt gheboden ende gheordonneert vande wijse ende voorsienighe heeren ende ouerste vander stadt oft slote, datmen op die hooghe torens, ende daken soude spannen seylen oft lijne lakens met stocken ende litsen seer wijdt wt ghespreyt, onder hanghende ghelijck eenen schoot, om te vanghen den dau ende reghen die wter locht is vallende. Int welcke sy niet en werden bedrogen. Want sy crijgen soo veel waters als die sneeu begint te smelten door die warmte vander Sonnen, dat sy water ghenoech hebben voor hun seluen ende voor haer beesten. Maer ander die aderen wter zee hebben comende onder die aerde tot inder stadt, oft vallende inde fonteynen, suyueren dat water seer dickwils distillerende doort sant, ghelijck niet langhe gheleden sommighe vander Seigneurie van Venegien (die int vuyl ende sout water woonen-

de sulcken maniere van distillere*n* van eene*n* Alchimist om ghelt gheleert hadden.

Hoe dat die Gotthen hun behelpen als sy broot ghebreck hebben.

DIE van Sweden ende Gothlant treckende met een armeye inde Moscouiten oft vianden landen: soo beuinden sy dat die Moscouiten wt vreese vande co*n*ste van het vreeselijc groot heyr, niet en loopen alleene inde hollen vande bosschen ende steenrootsen, maer oock haer eyghen huysen verbrande*n*de dat sy allen dinghen met hun droeghen, die totter mensche*n* nootdruft souden moghen wesen, inde wijde ende groote woestijnen, niet achterlatende dat die vianden souden moghen eten. Daeromme soo pleghen die voorsichtighe Capiteyne*n*, naer die oude manieren vanden Gotthe*n*, goede ordinantie*n* te stellen in sulcken saken, om dat die ruyters ende knechten niet eer en souden vergae*n* van hongher dan metten sweerde: ghebiedende dat ieghelijck ruyter soude binden eenen sack vol rogghen meel achter aenden sadelboom van sijnen peerde, ende een isere plate: dewelcke men tertont als noot ware soude moghen heet maken opt vier, ende het deech daer op legghen, om te backe*n* ghelijck in eenen ouen. Ende dese ijsere plate die gehmaeckt was ghelijck een bueckelare, en diende niet alleene, om broot daer op te backen, maer oock om teghen die vianden vechtende, hun seluen te decken en*de* te bewaren alst noot was soo dat sy een instrument seer behendich ghebruyckende waren tot twee nootsakelijcke dinghen. Sy waren oock broot backende inde asschens, windende eenen hoop deechs in dunne schorssen oft in bladeren van populier boomen, ende decktent met gloyende asschens. Ende hoe wel dat dit schijnt te wesen slecht broot, nochtans soo comet seer wel te passe om den meesten

honger te verslaen: jae beter dan eenich witte*n* broot oft rogghen broot, voor die groue ende stercke mage*n*. Noch hebben sy een ander maniere van broot te backen die veel lichter is, die sy seer dickwils te wercke stellen op die effen berghen. Sy maken op een oft drie diuersche plaetsen vanden berge seer groot vier (wa*n*t sy hebben daer ouer al houts ghenoech voor niet) tot datse heet ghenoch sijn: dan trecken sy het vier wech ende maken die plaetse wel schoon, daer dat syt deech dat ront oft plat ghemaeckt is op legghen te backen. Ende binnen den tijdt dat dit broot aldus is backende, soo maken sy op ander plaetsen daer ontrent ander vier, om ander broot daer op te backen, dewelcke sy als voren suyuer en rein maken ende totten seluen wercke seer bequaem, soo dat sy op corten tijt veel duysent broots backende sijn, waer mede dat gheheel ghespijst ende versaet wort, ende voor eene*n* langhen tijdt teghen den honger voorsien, treckende alsoo in vianden lant, ouer al roouende ende barnende, ten ware dat eerst met henlieden waren ouercomen. Soo dat wederkeerende in hun lant mede bringhen soo grote*n* roof, datse niet en achten den aerbeyt ende aermoede die sy gheleden hebben, wesende met soo grooten rijcdom ghecompenseert.

Het thienste Boeck van Olaus de groote wt Gothland, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, tracterende vanden strijden ter zee.

Vanden strijden tusschen die marasschen aende ghebroken brugghe.

*H*ET gheheel Noordersche lant is meestendeel al bosch ende berch, en heeft veel plaetsen die seer sterck sijn va*n* nature, soo wel van water als steenrootsen, teghen het inuallen vande vianden, soo dat sy lichtelijck volcs ghenoech vinden om hun lant te bewaren teghen die vianden: ghemerckt dat sy met luttel volcs een groot heyr van ruyters ende knechten moghen midts die gheleghentheyt vander plaetsen wederstaen. Want men vinter seer veel marasschen die seer slijmich, ende diepe van modder sijn, dewelcke nauwe int coutste va*n*de winter soo hart verurosen worden, daer ee*n* man alleene properlijck soude op gae*n* moghen. Ende onder ander soo is een sulcke plaetse gheleghen ontrent twee vren gae*n*s vande voorseyde Coninclijcke stadt van Stockholmen ende is vol doolaghen ende diepe putten, dewelcke is ghenaemt Rotabro dat is te segghen ghebroken brugghe. Ende is ghebuert dat die vianden het sy Duytschen oft Dene*n* die daer aencomende sijn, hun veruoorderen dieper int lant te trecken om te roouen en*de* te stelen, soo werden sy terstont te rugghe ghedreuen vande landtsaten, die inde diepe bosschen gheborghen liggen: wten welcken sy schieten met boghen ende ander municien van oorloghe soo gheweldich op die vianden, dat sy moeten wederkeeren van daer sy comen sijn: oft ist

dat die vianden die lantsaten te machtich vallen, soo wijcken die vanden landen op een ander plaetse die sy crijghen connen: ende vlie*n* alsoo (dat selden gebuert) tot aen dese brugghe die aent maras staet, daer dat sy vast blijuen staende teghen die vianden, hoe vreeselijck dat den strijdt oock wesen mach. Want ghebroken sijnde die langhe houten brugghe, soo en ist niet moghelijck dat die vianden voorder doortrecken, om die diepe ende sorghelijcke marasschen die ouer beyde sijden ligghen. Op dese plaetse hebben dickwils seer groote strijde*n* geuochten geweest ten tijde*n* van diuersche princen, als men noch daghelijcks hooren mach by die liedekens die in hun ghemeyne sprake ghedicht sijn, dewelcke sy singhen wesende vrolijc te banckette by een versaemt, aent welcke men mach hooren dat door conste, nature, cracht ende experientie vande*n* ouden crijslieden, met vernuftheyt ende ghetrouwicheyt vanden Capiteynen, sy dickwils ghehadt hebben seer groote victorien op huerlieder vianden.

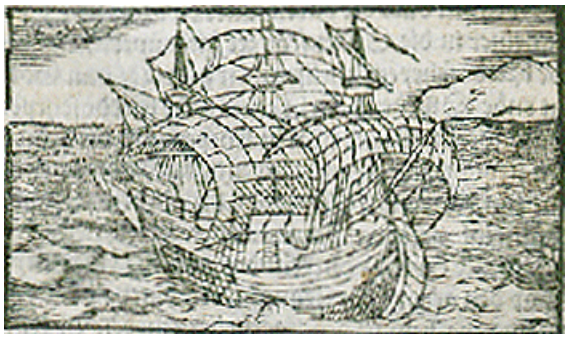

Van het faetsoen ende ghebruyck van die oude Noordersche schepen.

TBEGHINTSEL ende het eynde vande*n* strijden die men is vechtende inde broeck landen vande

Noorderschen rijcken, hebben ghemeynlijck voor die wtlanders sulcken eynde, dat sy den strijdt verlooren hebbende (ghelijc meest gheschiet om dat syt lant niet en kennen) huerlieder Capiteinen ende ouerste hueren toeulucht nemen tot haer schepen die op seker plaetsen daer ligghende sijn, loopen*de* door haeghen en*de* bosschen soekende den cortsten wech door sijdt weghen en*de* onbekende weghen: en*de* daer dat sy eerst dickwils (altemets wt seer cleyn oorsake) malcander beroepen hebbe*n*, oft den andere*n* seer nerstelijck sonder ophoude*n* veruolcht, als om ontschaeckt te hebben eenighe dochter oft die sy noch ontschacken willen, (ghelijck dat Saxo die Cronijck scrijuer van Denemarcken schrijft dicwils gheschiet te wesen inde Noordersche landen tusschen seer machtighe Coninghen, waer door dat somtijts gheresen sijn seer straffe orloghen en*de* strijden) te*n* eynde met schanden en*de* groote schaede hebben moete*n* wederkeeren. Die schepen werden voortijdts ghemaeckt breet oft lanck, naer dat die baren en*de* stroom cort oft lanck vloyende waren: Want inde see Oceane ontre*n*t Norweghen daer die baren lanck en*de* breet sijn vloie*n*de ghelijck in die Spaensche zee, gebruycktmen lange ende breede schepen, ghelijck men inde zee van Gothlant ende Sweden besicht corte ende breede schepen, ende sonderlinghe die vracht schepen om die bedwonghen stroom ende crom loopende baren die daer ontrent sijn vloyende. In voorleden tijden soo hadde elck lant, al wast wat verre vander zee gheleghen in eenige vaste hauens ontrent die zeecant, en*de* gemeynlijck op den oeuer aent stranghe, een plaetse daer datse opt drooghe bewaerden huerlieder schepen en*de* scheep ghewant: ghelijck dat ick ghesien hebbe aende canten van Norwege*n* en*de* Sweden. Dewelcke alst noot was werden terstont met instrumenten die daer toe ghemaeckt waren in zee ghebrocht en*de* van als voorsien datse behoefde*n* gelijc doen die maniere was va*n* doene,

ende van dien soo veel oft luttel als die prince beliefde wt gesonden daer me*n* die hadde van doene. Welcke schepen met sulcken teeckenen, colueren ende namen onderscheyden waren, datse in alle gheuechten die sy mochten crijghen teghen die vianden, altijts sonder confusie gestiert werden waer datse die Capiteyn hebben wilden, ten ware dat sy vanden Noortwesten wint meer dan vande*n* via*n*den in zee verstroyt en*d*e versteken werden. Want desen wint is daer periculeus als den Oosten wint is, inde zee van Leuanten.

Van een ander soorte van schepen.

AL werden inde Noordersche landen veelderhande soorten van schepen ghemaeckt ende ghebruyckt, soo wel als inde ander water landen, gheen onderscheyt hebbende *dan* van namen om die spraken vande landen soo sulle*n* wy hier alleene, achter laten*de* diuersche soorte*n* van schepe*n*, hier schrijue*n* vande gemeyne schepe*n* die in dese landen best bekent sijn, als Coopmans schepen, vracht schepen, bargien ende schuyten. Sy hebben daer oock veel groote schepen, die nerghens toe ghedruyckt en worde*n*, da*n* om die peerden wte*n* Norderschen lande*n* ouer zee te voere*n* in Duytslant. Noch sijnder diuersche schepen van orloghe, waer af dat een onder ander hadde Coninck Gostauus van Swede*n*, twelck soo groot was datter op hadde duysent mannen van wapenen, met drye hondert bootsghesellen, dat oock vroome crijchslieden sijn, dat hy met meer ander groote schepen van orloghen, mochte wt senden op zee. Voorts soo heeft die selue Coninck alder eerst ghebruyck inde zee van Gothlant ende Sweden galeyen ende Galeacen, ontent den ieare ons heeren. M.D.XL. die daer ghemaeckt waren van Veneitsche meesters, die hy daer toe ghehuert hadde ende gheuende was groote gagien: het welcke hy principalijck ghedaen heeft om die roouers van Moscouie*n*

ende Esthen, die dicwils brekende het bestant, sijn lant beroouende waren te beter soude betrappen moghen ende vanghen. Maer nu ter tijdt soo weten die Finlanders, (die seer constich sijn van int hout te wercken) hem wel alsoo sterck galeyen maken, ende soo wel oft beter ghebonden, als ic die Venetianen met grooter behendicheyt hebbe sien maken: maer niet soo gherasch als die Venetianen doen, die een sestich galeyen moghen wt rouwen houte binnen eender maent op maken, ende op rusten met seylen en*de* alle ander gheweere, artillerije ende victalie om terstont te steken in zee. Daer sijn oock, bargien, schuyte*n*, brigantins, iachten, roofschepen, boots ender diergelijcke schipkens. Sy ghebruycken oock seer veel schuyten die wt een hout ghehouwen sijn, om datse seer lichtelijck wt gheholt hebben groote abeelen ende eecken stroncken daer twintich oft dertich mannen moghen insitten. Maer die ghene die minder sijn, en ghebruycken sy niet dan totter visscherije.

Hoe dat die Cooplieden inde hauens van Ijslant om die plaetse te hebben malcander doot slaen.

Het is seer iammerlijc om sien hoe dat die cooplieden malcanderen dootslaen ende om die winninghe hem seluen stellen in groot perijckel van te verliesen lijf ende goet: daer dicwils soo grooten haet wt gheresen is, dat die gheslachten soo wel buyten als binnens lants malcander beuochten hebben, om hun te wreken, sonder eenichsins te ouerdincken een sake die claerder dan den dach is, als dat sy ouer al subiect seer veel perijckele*n*, en*de* in vreesen ghenoch sijn van berooft te wesen, al en bedoruen sy malcanderen niet met aldus vreeselijc te vechten. Die principaelste van dese sijn die ghene die inde steden vanden Vandele*n*, als Bremen, Rostijck, Vismar ende Lubeeck woo-

nachtig sijn. Daer naer die Engelsche ende Scotten dewelcke samen come*n*de inde hauen van Iislant, seer grooten twist hebben, om te ghenieten die voorhandt ende preuilegie van tghebruyck vander haue*n*: soo datse dickwils malcanderen te keere gaen ghelijck openbaer vianden die vechtende sijn op zee, ende om die winninghe malcanderen dootslaen oft bederue*n*. Wa*n*t soo wel diet quaetste heeft als die de ouerhant heeft, en comter niet af sonder groote schade: midts dat den Officier altijts daer present is ende staet en aensiet het spel, dewelcke beyde die partien wel weet te castien, soo wel aent lijf als inde borse, ende doen betalen die boete het sy ordinaris oft naer sijnder beliefte.

Hoe dat die wederspannige bootghesellen ghepuniert worden.

GHELIICKERWIIS dat onder alle state*n* ende natien van volcke ghestelt zijn wetten ende ordonantien, om dat die lieden te eerlijcker, rechtuerdigher ende wijselijcker met malcanderen souden moghen leuen: alsoo oock beuintmen dat onder die schippers behoorlijcke wetten ende ordonantien sijn ghestelt ende wel scherp onderhouden. Vande welcke, om datse sijn sonder ghetal, sal ick hier sommighe vanden principaelsten verhalen. Soo wie in een beroerte ende oploop in die schepe*n* mach wesen, het mes is wttreckende, opden patroon oft meester vanden schepe, ende hem toegaet oft heeft willen toegaen, oft wetens ende willens het compas heeft bedoruen ende sonderlinghe die naelde, daer aen dat hanghende is het weluaer vande*n* schepe ende al datter in is, oft ander dierghelijcke leelicken ende quade stucken int schepe heeft bedreuen, dien wort ghemeynlijck (indie*n* hy niet ter doot en is verwesen) die hant die hy meest is ghebruyckende vast ghemaeckt met een mes oft platte poinnaert aende mast oft meeste hout vanden

schepe, die hy selue inde middel doorsnijdende moet aftrecken. Maer die niet dan eenighe beroerte ghemaeckt heeft schepe, oft yemant iniurie gheseyt, die wort ghebonden aen een coorde, ende int water gheworpen, ende onder het schip door ghetrocken sijnde weder int schip ghetrocken: ende ist dat hy inden gront te veel waters ghedroncken hebbende, van hem seluen is, soo wort hy metten buyck om hooghe gheleyt, oft nederwaerts, om dat hy vant water niet en soude versticken ende aloo steruen. Maer die openbaerlijck beuonden wert eenich vileynich feyt bedreuen te hebbe*n*, het sy van wederspannicheyt oft verraderije sonderlinghe in strijden op zee: die wordt leuendich in zee gheworpen, om dat hy die gheheele armeye niet en soude door sijn verraderije in last bringhen en*de* bederuen. Die ander die maer cleyn sake*n* ghedaen hadden, werden vrij als sy terstont eer dat sy gegrepen werden coste*n* loopen int voorste vande*n* schepe: maer als sy gheuat werden van hun medeghesellen eer sy daer comen, soo werden sy drye mael mette*n* bille*n* soo hart aengesedt tege*n* den mast oft spriet, dattet vier hun dunckt springen wten oogen. Maer die van dese ende dierghelijcke pijnen, oft meerder begeert breeder bescheet te hebben, die mach ouersien die statuten ende ordinantien vande seer oude stadt Visbiick int eyland va*n* Gothla*n*t, dewelcke altijts onderdanich is geweest den Coninghen van Swede*n* en*de* Gothla*n*t. Ende al ist sake dat dese stadt, die in voorleden tijden seer rijcke en*de* machtich is gheweest, om een cleyn sake als om het breken van ee*n*der glasen ve*n*ster, daer nauwe eenen halue*n* stuuer schade in gedaen was, vergae*n* is: nochtans soo worden daer gehaelt die zee rechte*n*, en*de* Decisien van alderhande gheschillen die wijdt en*de* breet van daer tot die enghe passagie van Gibalterre ende totte wterste zee van Scijthien mogen geschieden, dewelcke oock worden onderhouden, om dat alle

dinghen stille ende met rusten behoorlijck souden gedaen werden, die dienende sijn om een vresamighen handel van coopmanschap te moghen onderhouden.

Hoe dat die ruyters metten peerden ouer die riuieren swemmen.

AL ist sake dat also sorgelijc is als groote dwaesheyt, dat een ghewapent ruyter oft voetknecht is swe*m*mende door ee*n* diep water: nochta*n*s om dat die Gotthen hun seer waren begheuen*de* tot allen stonden den crijch te volghen soo en hebben sy niet achterghelaten iet te versoecken, dat den crijchshandel soude moghen van noode wesen. En*de* daerom soo hebben sy seer groote nerstich*eyt* gedaen om seer geschickt te wesen int swe*m*men, soo dat sy dicwils wel swaer ghewapent te peerde sittende, een groot deel weechs gheswommen sijn inde riuieren, om te wederstaen die viande*n*, oft te ontulieden. En*de* en hebben niet alleene hun seluen, maer oock met grooter behe*n*dicheyt huerlieder peerden swe*m*men ghelijck dat Cornelius Tacitus vande Duytschen is ghetuyghen*de*, die hun prinicpale werck maecken om haerlieder peerden te leeren swemmen, en*de* oock selfs op die peerde*n* die swe*m*men costen sitten*de* stoutelijck bestonden metten peerde te swemmen ouer die riuiere*n*. Hier en dient oock niet vergheten dat Saxo is schrijuende van deser materien. Want hy seght dat ee*n* seer vroom ende vermaert Campuechter wt Norweghen Biorno ghenae*m*t, een peert was ridende dat soo vroo*m* van lichaeme was, ende coraghieus en snel ghelijck een voghel, het welcke hem draghen*de* was sonder moede worden ouer een draeyende en*de* snelloopen*d*e water: het welcke soo gheweldich was nederwaers loopende, dat ghemeynelijck alle beesten daer inne moede werde*n* van swe*m*men ende tondergebrocht. Niettemin ten laetsten soo heeft hy dat peert verloren, veruolcht sijnde vande*n* seer vrome*n* ca*m*puechter Fridleue daer wy vore*n* int vijfde boeck af hebben gescreue*n*, en*de* ae*n* ee*n* quade

rootsachtighe passagie achterhaelt sijnde, ten laetsten met practijcken van orloghe, door faute vanden peerde, gheuanghen heeft gheweest. Aldus soo machmen mercken dat ouer al te vinden sijn seer vrome en*de* cloeke peerden. Maer dat dese Gothsche peerden gheleert worden aldus te swemmen, is seer van noode om die groote en*de* wijde riuieren, die ouer al daer ontrent sijn gheleghen. Want daer en is gheen orloghe die men ten eynde mach bringhen in Oost oft Westgothlant, Finlant, Russenlant en*de* Moscouien, ten sy dat men passeert seer breede watere*n* ende snellopende riuieren.

Hoe dat die lantsknechten sonderlinghe die vet sijn al ghewapent swemmen.

ICK wil een sonderlinghe exempel hier schrijuen, twelcke Saxo beschreuen heeft van eenen Siuard wt Noorweghen: dewelcke, naer dat hy veel vrome ende stoute feyten van wapenen ter orloghen hadde bedreuen, op eenen tijdt onuersiens vanden viande*n* gheuanghen sijnde, wert in een schip ghestelt ende in volle zee geuoert om te verdrincke*n*. Siuald aldus wesen*de* int schip heeft hem ghelaten al oft hy voor sijn doot hadde willen houden sijn wtuaert, ende voorslaechs daer toe ghecocht hebbende dranck, heeft die bootghesellen ghetoeft tot dat sy by drancke waren: ende sie*n*de datse verhuecht waren, soo heeft hy op huerlieden begheert dat sy hem voor sijn doot noch eens souden willen aen het roer laten staen ende stierman wesen, twelcke sy hem consenteerden. Daer naer hemlieden vermanende dat sy sterck royen souden, ende siende dat schip seer gheweldich doorschietende was, het roer van hem worpende, is van bouen neder in water ghespronghen, swemmende veel eer aen lant, dan eenich schip met rieme*n* voort ghetrocken sijnde, soude moge*n* vare*n*. Siualt aldus ae*n* lande come*n* sijnde, heeft den Coninck Haralt op sijn onuersie*n*ste doot geslage*n*

Daer naer op eenen tijdt met ee*n* armeye vechtende ter zee, naer dat he*m* sijn volck al af ghesleg*en* was, met een ongelooflike cracht soo heeft hy alleene seer vromelijc een langhen tijt sijn schip vanden vianden vrij ghehouden. Maer siende dat hem ten laetsten niet mogelijck en soude wesen te moghen blijue*n* staen tegen die groote menichte van sijnen vianden, en*de* dat hy soude moeten wijcken, he*m* betrouwende op sijn sonderlinghe conste van swemmen, heeft he*m* seluen alsoo swaer ghewape*n*t en*de* daer toe int eerste va*n*de winter in zee gespro*n*gen, en*de* ghswom*m*en onder het water, laten*de* ee*n* yeghelijck in twijfel, oft hy meer stouticheyts ghetoocht hadde int schip met hem te verweeren, oft onder twater lichticheyts en*de* behendicheyts int swemmen. Wa*n*t wesen*de* onder int water, soo track hy wt sijn harnas en*de* wapenen, om dat hy te beter soude moge*n* wt swemmen: en*de* ten laetsten bouen comende om sijnen aessem te verhalen soo wert hy gesien ende geke*n*t van een van sijnen huysghesin, dewelcke den vianden hem heeft ghewesen. Maer als hy gheware wert dat hy verraden was, soo heeft hy hem weder int water ghedoken, en*de* vermoeden hebbende dat hy aen sijne*n* rock beke*n*t wert, heeft den oock wt ghedaen. En*de* als alsoo noch niet bedrieghe*n* en coste sijnen verrader, mits dat hy alleene was te lijue bleuen van alle sijn volck, en*de* dat hy geware wert, dat alle sijn behendicheyt ende practijke*n* die hy gedaen hadde noch niet en mochten helpe*n*, soo heeft hy hem seer langhe onder twater gehoude*n*, soo dat die he*m* wachten anders niet en meynde*n* dan dat hy verdroncken was. Ten laetsten bouen comende om sijnen aessem te verhale*n*, soo heeft hy gheuat het roer van een schip, ende seer vast ghehoude*n*, en wel stillekens seer langhe daer aen ghehanghen tot datter een was die naer hem scherpelijck siende hem ghewaere werdt, ende alsoo onuersiens gheuanghen sijnde wert verwesen ter doot.

Het elfste Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, tracterende vanden orloghen ten ijse.

*M*En vint beschreuen inde Cronijcke*n* vande Noordersche lande*n* dat van ouden af seer dickwils sijn geweest sware oorlogen en*de* treffelijcke oorsake*n*, tusschen die Russen oft Moschouiten en*de* die van Swede*n* oft Finlant, dewelcke tot diuersche tijden hebben ghehadt diuerssche eynden, soo dat die fortuyne als nu den eenen als dan den anderen die victorie heeft ghegheuen, alst gemeynlic pleecht te ghebueren: dewelcke weder verwonnen zijnde was comende in ee*n* groot verdriet ende ellende. De oorsake hier af is spruytende wter gheleghentheyt vander plaetsen ende tijden, ende oock wten Capiteynen ende ouerste, die haest een oorsake gheuen in sulcken saken van een subijte veranderinghe. Op die frontieren van Lijflant en*de* Russien staen twee seer stercke casteelen, van dewelcke het eene dat af gescheyden is met een diep ende drayende water is toebehoorende den grooten meester van Lijflant (want alsoo wort geheeten die prince wien dat groot lant subiect is) ende het ander is onder die heerschapije vande grooten Russi oft hertoghe van Moschouien. Het ghene dat den Christene*n* van lijflant toebehoort is geheeten die Narue: maer het ander dat den ketters van Moschouie*n* onderdanich is, dat is door gelegentheyt vander plaetsen omloopen*de* wateren ende oock munitien van orloghen daert mede versien is in voorleden tijden ghehouden geweest soo vast en*de* onwinnelijc, dattet gheene*n* via*n*t hoe machtich dat hy was, soude geureest hebben, die soude*n* moghen hebben beuechten en*de* bestormen. Maer ghelijck

dat een dwase en*de* dulle opinie en*de* vermetenheyt was, alsoo heeft het oock seer haestich en*de* swaerlijck ghedestrueert geweest en*de* bedoruen. Want die twee doorluchtighe princen van Sweden en*de* Gothlant, Steno Stur die oude en*de* Suanto, wesen*de* verwect door veel en*de* groote iniurien en*de* ouerlast oft verraderije*n* tot orloghe vanden Moschouiten, sijn naer veel groote ende swaere strijden die sy teghen den Moschouiten ghehadt hadde*n*, en*de* seer groote schade die sy inder Moschouiten landen gedaen hadde*n*, getrocke*n* met ee*n* heyr van vijftich duysent manne*n* om dit slot te bestorme*n* en*de* inne te nemen, het welcke sy met gewelt hebbe*n* gewonnen daert hun vrienden die van Lijflant aensaghen, vernielende en*de* destruerende al datter was metten viere en*de* sweerde, soo dat die Moschouite*n* seer ghewo*n*t sijnde, hebbe*n* nauwe eenich moghen ontulieden en hun saluere*n*, maer meest doot en*de* verbrant geweest. Dit slot aldus ingenome*n* sijnde, haelde*n* daer die voorsz prince*n* van Sweden en*de* Gothlant en*de* alle haerlieder volck ee*n* ongelooflijcken en*de* onschattelijcke*n* roof van siluer en*de* costelijcke zabels velle*n*, soo datse altijts daer naer hu*n* bedancke*n* vande goeder fortuyne*n* en*de* grooten roof die sy daer ghehaelt hadden, en*de* hielden hun voor wel betaelt van alle die groote sorghelijcke strijde*n* die sy geuochten hadden en*de* ongemaect van hitte en*de* coude die sy hadden geleden. Maer ghelijc desen seer groote*n* en*de* costelijcke*n* roof de*n* viande*n* ee*n* groote schade en*de* verdriet is gheweest en*de* meerder da*n* men wel soude moge*n* segge*n*: alsoo oock heeftse ee*n* oorsake geweest va*n* eene*n* onsteruelijcken twist en*de* viantschap tusschen die twee voorsz prince*n* dat groote vriende*n* waren en*de* huerlieder lande*n* mits dat sy niet en coste*n* ouer ee*n* come*n* int deele*n* va*n* desen costelijcke*n* roof, maer trocke*n* va*n* beyde sijde*n* om het lancste, waer wt dat naermaels is gesprote*n* die bederuenisse van haerlieder landen. Als nu dit voorseyde slot aldus met gewelt was ghewonnen en*de* ghenomen

wten vianden handen, ende dat die groote meester van Lijflant den welcken dat om niet wert voor een ghifte ghepresenteert van die van Sweden diet ghewonnen hadden heeft gheweyghert te nemen ende niet derren aenueerden ende annex maken aen sijnen lande, hebben wt ghedraghen een seer grooten roof, ende voorts het vier daer inne gesteken ende verbrant, en*de* ten laetsten zijn sy door Finlant weder ghekeert int Gothlandt ende Sweden. Niettemin sy lieten soo groote menichte van wasse in dit slot (waer af eenen grooten handel is onder de Oostersche cooplieden, ende eenen grooten tribuyt voor die heeren) om dat te swaer was om mede te sleypen, het welcke gesmolten wesende van den brant was bloyende een groot stuck weechs verre soo hooghe ende diepe, datter een schip soude moghen hebben in varen ghelijck in een riuiere.

Vanden strijden ten ijse.

DIE van Swede*n* ende Gothlant en laten ghee*n*ssins te beuechten inde winter den Moschouiten die wt ghiericheyt van roouen ende stelen ter zee op die canten van Finlant brekende sijn den paeys ende het verbont dat sy hebbe*n* met die van Sweden en Gothlant,

soo dat die Gotthe*n* hun met ghee*n* minder vierichеyt te keere en gaen opt glatte ijs, da*n* sy doe*n* souden opt vast lant: en*de* dat meer is, als vooren is gheseyt, daer inde somer seer vreeselijcke strijde*n* met ee*n* armeye va*n* schepe*n* worde*n* geuochte*n*, op de selue plaetsen toe geurosen wesende, wort inde winter opt ijs, het volck in slachorden gestelt en*de* geschut verdich sijnde vromelijck en*de* cloekelijck ghestrede*n*. Want het ijs is soo sterck en*de* vast dat mach verdraghen die scharen en*de* benden va*n*de ruyters en*de* knechte*n* weer dat sy wijt van de*n* ander oft ghedronge*n* in ee*n* staen. En*de* ten darf niemant gheen wonder gheuen oft ongelooflijck schijne*n*, dat die peerden niet alleene moghe*n* vast staen opt glat ijs, en*de* seer

geweldich loopen: die oock keerende, weyndende ende loopende moghen draghen een ghewapent man. Want der peerden voeten sijn so vast beslaghen ten yse met een crom yser ende ander scherpe nagels, dat die ghene die opt peert is rijdende, hoe glat dat ys oock mach wesen, niet vreesen derf van te vallen: iae dat meer is de naghels sijn soo sterck ende vast ghemaect, datse stucken vant ys oplichte*n* int vlieden met den peerde: de welcke springende int aensicht vanden ghenen die veruolghende is, hem so gheraken: dat hy terstont doot vallet vanden peerde, oft ten minsten so is ghewont, dat hy niet lichtelijck en is te genesen.

Vande tochten der Moscouiten oft Russen.

Die Moscouiten trecken ter orloghen met eenen grooten hoop van volcke: maer niet so seer om vechte*n* als om roouen ende stelen, ende ooc meestendeel ouer hoop houdende luttel oft gheen ordinancien, sonderlinghe die comende sijn om roouen, ende te bestooten de frontieren van Sweden int groot Hertoochdom van Finlant, ghelijck men vint gheschreuen inde Cronijcken van dien lande, ende principalijck ontrent de iaren M.CCCC.XCV. waren sy daer doende eenen tocht met en tsestich duysent mannen. Den oorspronck van deser oorloghen was alsoomen seght, comende van dry prochien, die opde palen van Sweden ende Russen ligghen: te weten Egrebpe, Lasche, ende Saualax, de welcke wilden vastelijck segghen ende houden staen, dat het ghebruyck vande riuieren meer henlieden toebehoorde dan die van Sweden. Maer als men die warachticheyt soude segghen, soo ist comen doort stoken van den Coninck Ian van Denemarcken, dat soo grooten hoop rappalien daer int lant ghecomen is, om dat hy als de meeste ende principaelste prouincie van Sweden tondergebrocht ware, soude het selue lant ghedeylt hebben met den

Russen, so dattet eensdeels soude subiect geweest hebben den Russen, en*de* eensdeels den Coninck van Denemarcke*n*, ghelijck dat luttel iaren daer na is gebleken, als int iaer vijftien hondert binnen de Coninclijke stadt van Stocholmen die ambassaten vanden Moscouiten inde vasten den selue*n* Coninc Ian sterckelijc voor hielden, seggende dat het contract tussche*n* hem en*de* den Russen was solemnelijc gemaect, en*de* geratificeert met cussen vanden heyligen cruyce, dat sy twee Prince*n* souden sien te vsurperen en*de* te vernederen die Croone va*n* Sweden. Maer haerlieder voornemen wert ouer beyde sijden terstont te niet gedaen. Want Coninck Ian van Denemarcken (achterlatende sijn Coninginne Cristine die seer goede vrouwe de welcke was vander afcoemste vande*n* Hertogen va*n* Mysnen) was bedwongen te vlieden in sijn Denemarcke: en*de* die Moscouiten waren verwonnen en*de* gelijck roouers veriaecht, so dat sy moesten wederkeeren in hun lant, wesende so hatelijck ghecrant dat sy niet meer door raet vanden Denen oft ander nacien, oft oock van hun seluen sullen bestaen aen te tasten oft te bestooten eenighe landen der croonen van Sweden toebehoorende. Niet te min sy hoe dat mach, al ist Conincrijcke van Denemarcken een seer cleyn lant, als ons Saxo dat beschrijft, nochtans so can die Coninck van Denemarcken so veel doen door sijn practijcken, dat hy met onderstant van veel Princen daer hy aliancie en*de* verbo*n*t mede maect, sonderlinge mette*n* Russen oft Moscouiten oostwaerts, met de Scotte*n* en*de* Francoisen westwaerts, en*de* Duytschen Suydtwaerts, dicwils soect te vsurpere*n* die groote en*de* wijde Conincrijcken en*de* landen van Sweden, Gothlant en*de* Finlant: want die voorseyde nacien by een geuoecht sijnde, comen in Sweden, om het land te crijgen onder hun subiectie, maer sy vinden daer veel eer haerlieder graf, dan eere ende prijs te behalen

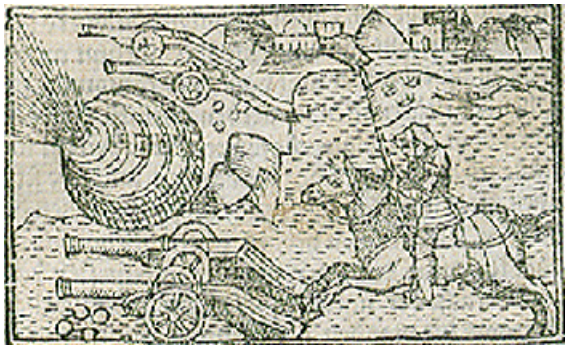

Van het grouwelijck gheluyt int hol van Smellen.

VVY hebben int voorgaende capittel verclaert, hoe dattet ys so gheweldich en*de* sterc is vriesen*de* inde Noordersche landen, dat mach verdragen een groot heyr van ruyters en*de* knechte*n*. Maer hier sullen wy schrijue*n* hoe datter een hol is loope*n*de onder die aerde, ontre*n*t die Zeestadt van Viburgh, liggende niet verre va*n*der Moscouiten lande*n*. Dit hol heeft een sonderlinge en*de* secrete cracht: want alsmen een leuendich dier daer in worpt, so comter soo vreselijcken gheluyt wt, dat het ghehoor van alle die daer ontrent sijn, soo verdooft wort, dat sy hooren, spreken, noch op hun beenen blijuen staen connen: so dat door dat geweldich gheluyt veel meer volcx gedoot wort oft terstont machteloos dan ee*n* seer groot stuck artillerie. Maer dit werc der naturen en schijnt daer niet te vergeefs also gemaect wesen. Wa*n*t als die vianden int lant comen geualle*n*, so doet die gouuerneur vanden lande een yegelijc sijn ooren stoppe*n* met wasse, en*de* gebiet dat een yegelijc die begeert te blijue*n* leuen, hem borge in kelders en*de* holle*n* onder die aerde: daer na hemseluen ooc bewaert hebbende tegen dat getier, so neemt hi aende punt va*n* sijn lancie een leue*n*de dier, oft aen een coorde gebonde*n,* het

welcke hy worpt van bouen int hol oft speloncke: wt het welcke terstont soo vreeselijcken gheluyt coemt, dat die viande*n* die niet wijt van daer rontomme sijn ligghende, nederuallen ter aerden ghelijck een beeste diemen doot slaet, blijuende soo een langhen tijt ligghende ter aerden, soo dat die vanden lande de selue souden mogen wt schudden ende beroouen indien dat sy wilden. Maer sy en hebben gheen ghenoechte om wrake te nemen van haer vianden als sy sien datse door de cracht der natueren alsoo verdruct ligghen. Ende oock de vianden als sy weder comen sijn tot hun seluen, en soecken niet meer te vechten, maer alleene van daer te vlieden, om dat sy ten laetsten niet en souden steruen, oft crijghen een dootlijcke siekte, waert dat sulcken gheluyt noch eens voort comende ware, maer dat sy door luttel vlieden souden mogen blijuen te lijue. Aldus die ghene die niet en vreesen door ghewelt der oorloghen verwonnen te worden, ende niet bedwonghen worden van haerlieder gramschap: die worden soo ghetracteert alleene door verueertheyt van het ghebuerl der naturen, datse gaen verdwijnende ende in langhe oft nimmermeer weder crijghen haerlieder eerste cracht ende sterckte.

Van het selue.

Die Russen oft Moscouiten hebben meer dan eenighe ander vande vianden, gheproeft dit deerlijck ende ellendich gebuerl, ende tot eender gedenckenisse achterghelaten haerlieder nacomers dat sy hun ghebueren sonderlinghe die van Finlant, niet en souden sonder oorsake met een groote menichte van volcke gaen oueruallen. Want die Finlanders pleghen hun seluen ende haer lant, met hulpe van die van Sweden ende Gothlant, ende oock met toouerie ende secrete crachten der elementen, seer wel te bewaren dat niet bedoruen en wordt vande vianden. Maer aen-

gaende dit hol come van waer dat wil dit gheluyt, so moet het nochtans altijts bewaert sijn van een wijs ende seer voorsienich man: ende is oock als men hier mach sien ghesloten tusschen diuersche mueren die daer rontomme ghemetst sijn, om dat sijn nature een groote heymelijcke cracht heeft, ghelijck veel andere natuerlijcke dinghen.

Vande strijden tusschen die Finlanders ende Moscouiten.

GHELIICK dat die heerschappie vande groote*n* Hertoge van Moscouien ofte Russen seer groot is, ende seer wijt streckende, alsoo oock verbreyt hy ende geeft hemseluen een seer grooten titel van alle sijn landen: ghelijck dat sijn laetste brieuen die hy met eenen Demetrius heeft gesonden aenden Paus Clement de seuenste, inder nauolghender manieren sijn ghetuygende: Die grooten Heere Basilius door Gods ghenade Keyser ende Dominateur van gheheel Russien, groot Hertoghe van Voldermaren, Moscouien, Nieugroden, Plescouen, Smolenen, Isferien, Iugorien, Permnien, Vetchen, Bolgarie*n* &c. Dominateur ende groot Prince vanden nederlande van Nieugroden, Cernigonien, Razanien, Volorchen, Rozeuien, Belchien, Roscouien, Iaroslauien, Belozerien, Vdorien, Obdorien, Condinien, &c. Ghegheuen in onser stadt van Moscouien, int Iaer vanden beghinsel der werelt, duysent ende seuenendertich, den derden dach van April. Niet te min desen seer grooten ende wijdtstreckenden tijtel, wort vanden omligghenden landen oft nacien, meer verwondert dan gheureest: want principalijck die Finlanders dickwils daer toe verwect sijnde, en houden niet af van met listen ende practijcken sijnen tijtel die so machtich is, oft sijn volck te betrappen ende verminderen: maer niet so seere te velde (ten waer

dat seer sterck winterde als op wateren die in diuersche riuieren en*de* staende wateren gedeylt sijn. Niet te min het sijn ghemeynlijck ouer beyde sijden niet dan roouers, dewelcke (ghelijck voren geseyt is) wt giericheyt van roouen ende stelen malcander sijn beuechtende. Maer om sulcken cleynen saken so en aenueerden die Princen vande Noordersche landen terstont teghen malcanderen gheen orloghe.

In wat manieren dat die Moscouiten gaen roouen.

MET dese voorgaende figure wort ghenoech betoocht hoe listich schadelijck en*de* geschict dat die Moscouiten oft Russen sijn int zeeroouen en*de* stelen. Wa*n*t als sy die van Carelen oft ander omliggende nacien, willen ghelijck roouers gaen bestooten, soo maken sy tsamen compaignie ende seker verbont ende condicien ghesloten hebbende, trecken sy in woestijnen daer sy seer neerstelijck timmeren van essen en*de* dunne dennen berders, lange en*de* lichte schuyten daer xx. oft xxv. mannen moghen in sitten, daer dat een yegelijck weet wat hy doen moet: wa*n*t sommige sijn besich met schauen en*de* binnen effen te maken die schuyten: ander die sieden daer en tusschen van pijnboomen hout oft

latten in kelders oft speloncken (om dat sy door den roock niet en souden ghemelt worden) het peck om de schuyten van buyten mede te pecken: ander die bra*n*den die eynde*n* vande worppijlen, om dat sy te herder souden wesen: ander maken gereet bogen pesen ende pijlen. Ende om alle dier gelijcke instrumenten te maken so vinden sy seer bequame materie in dese wildernissen. Als nu dese schuyten aldus volmaect en*de* ghereet sijn, soo draghense dese roouers alle gelijck int water, ende doen daer inne van alderhande wapene*n* om mede te vechten ghelijckmen op schepen van oorloghe is ghebruyckende. Daer na so gaen sy aenuallen ghehuchten, dorpen, sloten ende vracht schepen om te beroouen, de welcke op haer ancker ligghende sijn opt wit meyr oft aende costen van Venegien, en*de* Lijflantsche zee. Ende sy en sijn noch niet te vreden als sy het goet hebben ghestolen ende gherooft, maer oock soo worpen sy wt een natuerlijcke wreetheydt, sonder eenich onderscheet ende discrecie van persoonen ouer boort, die sy met sulcken practijcken verwonnen hebben ende ghecreghen.

Van het selue.

Dese Russen siende altemets dat sy in haerlieder voortstellen goede*n* voorspoet hadden, worde*n* somtijts so brootdroncken en*de* stout, dat sy niet en vreesen om te vallen ende te quelle*n* die groote schepen die om de calmte bleuen op haer ancker ligghende, ende comende aen die schepen, so deden sy hun beste om beneden te deurbooren die berders vande schepen die naest den water staende waren: ende om dat sy niet en souden afgheweert worden vant volck dat inde schepen is, soo schieten sy seer sterckelijck opwaerts inde schepen met pijlen. Maer seer selden crijgen sy victorie in sulcken stout bestaen: want sy worden ghemeynlijck

af ghedreuen met gheschut, stale boghen, ende steenen diemen van bouen wten schepe op henlieden was worpende. Als sy aldus langhe gherooft hebben ende geware worden dat sy niet langher meer van het volck souden mogen versekert blijuen die sy hebben berooft ende ghemolesteert, oft dat sy niet meer openbaerlijck en souden moghen zeerouen sonder alle ghelijck te comen in groot perijckel vanden lijue: so trecken sy weder aen lant, ende nemen die schuyten op den hals, ende draghense op seer secrete plaetsen inde bosschen, daer sy weten datse seer wel sullen bewaert worden: om dat sy de selue op een ander tijdt om weder te gaen roouen opt zee, souden moghen ghebruycken. Daer en tusschen stellen sy inde bosschen seer goede wacht om datse daer int secreetste van der woestijnen, met dat sy ghestolen ende gherooft hebben, hun souden vrijlijck onderhouden, ende oock met cracht van wapenen moghen verweeren ende beschermen, indien sy bespronghen werden. Maer ghelijck dat haerlieder wercken grouwelijck ende seer schandelijck sijn: alsoo vinden sy oock haest lieden die wackerlijck van henlieden de wrake nemende sijn. Want ten eersten door vliticheyt ende behendicheyt vanden iaghers, wordt ontdect de wacht die int bosch gestelt is vanden roouers. Daer na so comet volck wt met grooten hoopen met swert harnas ghewapent, om dese dieuen ende moorders te vernielen ende dootslaen. Maer dat en gheschiet niet sonder groote bloetstortinghe. Want die schelmen hun seluen beschuldich kennende, stellen hun seer cloeckelijck ter weere, wel wetende dattet om haerlieder lijf ghedaen is. Niet te min ten laetsten seer moede ende mat gheuochten sijnde, nemen sy de vlucht, loopende som in speloncken ende holen vande bergen, ander in duwieren onder d'aerde, ende sommighe climmen op hooghe bomen die sy van te voren bespiet hebben, ende borghen hun tusschen die tacken

onder die bladeren, meynende so veel te beter bewaert te wesen ende versekert, als sy te voren dese heymelijcke plaetsen inde wildernissen hadden wt ghesocht, om dese quade ende oneerlijcke feyten te bedrijuen. Maer dat en can henlieden niet helpen, want Godt en laet niet gheschieden dat sulcken quaet soude onghestraft blijuen: soo dat sy daer niet vry blijuen moghen, die met soo groote tormenten die onnoosele pleghen te verdrucken. Want sy worden alle ghelijck sonder eenighe ghenade ghesteldt in haerlieder schuyten ende ghesteken in haer roofnesten en*de* so verbrant. Andere die hun gheborghen hadden in de hollen ende duwieren, werden met houten en*de* groote steenen besloten in die holen, daer sy ten laetsten van honger steruen. Maer die meynen seer vry te wesen op die boomen onder die dichte bladeren, worden ghemelt door het bassen vanden honden, ende ten zy dat sy ouercomen metter ghemeynten, ende coopen haerlieder leuen, soo worden sy terstont gheschoten met pijlen, datse van bouen af vallen doot ter aerde*n*. Ende en hebben gheen beter middel om te soecken die moorders ende dieuen inde wildernisse, dan door den reucke ende ghebas vanden bracken ende honden.

Hoe dat vreemde ambassaten vanden Moscouiten worden ontfanghen.

Men vint beschreuen in sommighe oude historien vande Noordersche landen, dat sommighe Princen vande Moscouiten hebben ghebruyct wonderlijcke practijcke int ontfanghen der Coninghen ende Princen Ambassaten, de welcke sy noch ter tijt sijn ghebruyckende. Want sy namen ende nemen oock noch ter tijt alst noot is wt de ghemeynte seer veel frissche langhe mannen die seer langhe ende grijse baerden hadden, ende met princelijcke cleederen seer wel ghe-

cleet ende verciert waren, om dat dese, sittende onder een seer groot gheselschap van edel mannen, sonder woort te spreken, souden door haerlieder costelijcke cleederen ende groote menichte verblinden die oogen vanden incomenden ambassaten, om dat sy verbaest oft veruaert sijnde van so grooten hoop ende gheselschap van edel mannen, niet straffelijc souden voor houden, oft voor gehouden sijnde, dat sy ten laetsten noch souden accorderen ende sluyten na den wille ende gemeyne sentencie van desen lieflijcken hoop. Maer gelijck alle dese ciraet ende costelijcheyt anders niet en is dan een listighe ende bedrieghelijcke pompeusheyt ende hoflijcheyt: alsoo wortse oock int eynde dickwils seer luttel gheacht: soo dat sy menichwerf niet op en doen het ghene dat sy wel ghemeynt hadden. Want geschicte ambassaten, die somtijts in ander groote Heeren houen hebben gheweest in commissie ende de werelt gesien hebben, die en achten alsulcke bedrieghelijcke costelijcheyt niet, maer versmadense. Bouen dien so hebben die Tartaren noch voor een costuyme: dat sy de ambassaten doen gaen tusschen twee vieren eer dat si haerlieder commissie moghen den Keyser te kennen geuen: het welcke principalijck wort ghedaen, waert dat sy ouer hun droegen fenijn om te vergeuen desen Prince, om dat die hitte vanden viere soude moghen doen wech roocken het fenijn tot bederffenisse vande ghene diet draghen, eer dat sy by desen Keyser comende sijn. Sy en willen oock geen Ambassaet hooren spreken ten zy dat hy ghiften mede brenghe, ende vallende op haerlieder knien hun commissie verclaren, voorts bewijsende hem die een sterffelijck mensche is, alle eere ende reuerencie die men den heylighen, iae Godt selue schuldich is te bewijsen: ende die het selue weygheren te doene, gheraken sonder groot perijckel seer qualick van daer. Maer om dat te claerder hier soude moghen verhaelt worden die ceremonien de

welcke die Moscouiten ghebruycken int ontfanghen vanden ambassaten, soo wil ick hier by voeghen, hoe dat int Iaer M.D.L.I. den ambassaet vanden Coninck van Polen is ontfangen gheweest, comende by den Hertoghe van Moscouien, als hier na volcht. Die ambassaet vande*n* Coninc van Polen Matheus Barthomieuicza Kneze Gedroitzki, een seer edel man, de welcke treckende wt der stadt van Vilne, een seer vermaerde stadt van Litouwen, een tweehondert Duytsche mijlen verre tot inde stadt van Mosquen, die hooftstadt van Moscouien, ende comende ten eynde van sijnder reysen alsoo hy soude trecken in de stadt, so wert hy ontfangen van sommighe edelen die hem tegen quamen gereden, dewelcke vande*n* grooten Russe daer toe waren gheordineert. Ende na dat hy sommighe dagen daer stille hadde ghelegen, so wert hy geleyt met eenen grooten staet, tot int hof vanden Hertoge (om te geuen die Coninclijcke brieuen) door twee salen (gelijck den Moscouite*n* goet dochte) waer dat sittende ware*n* ouer al fray lange manne*n* met seer langhe baerden, maer meest al slauen oft onedel van gheslachte, op stoelen int ronde, wel gecleet sijnde met costelijcke cleederen die den Hertoghe toebehoorden, twelcke alleenlijck ghedaen wert om te betooghen die grooten staet van synen houe, den ghenen die wt verre landen daer waren comende. Ten laetsten soo werdt desen ambassaet gheleyt int palays, daer den Hertoghe met synen Heeren ende Princen was sittende, wesende al tsamen euen ghelijck ghecleet. De groote Hertoghe sat op eenen stoel, die verre vanden anderen was staende, wesende gecleet met een langen fluweelen tabbaert, met peerlen ende costelijcke ghesteenten geborduert, houdende inde hant eenen stock daer hy altemets op was steunende die boue*n* vergult was, en*de* beneden met siluer becleet: en*de* metten cortsten gheseyt, so hadde hy een Mijtre opt hooft (die sy in

haerlieder spraecke heeten Kalpach) vanden alderbesten swerte vossen vellen ghemaect die men vinden mach, dewelcke daer seer groot gheacht sijn, iae onghelijck meer dan die zabels. Dien ambassaet ghecomen sijnde inde sale daer den Hertoghe was sittende, soo sijn terstont die ghene die hem daer gebrocht hadden ende ghepresenteert den Hertoghe, gheuallen plat ter aerden, ende sloeghen haer hooft teghen die vloer, ghelijck dat de Moscouiten voor maniere hebben als sy haerlieder Prince eere ende reuerencie willen bewijsen. Ende den ambassaet de welcke was staende aen de deure en vijfthien voeten vanden Hertoghe, werdt beuolen byden grooten Russe door eenen taelman die hem gheordineert was (de welcke Przistaw ghenaemt wert) dat hy met sijn twelf dienaers die met hem ghecomen waren daer souden blijuen stille staen: ende en was hem gheensins toeghelaten dat hy hem soude naerder comen. Ende bleef daer staende tot dat hy sijn relaes voor den Coninckliјcke brieuen in handen vanden secretaris die daer toe was gheordineert: welcke brieuen den ambassaet vanden grooten Russe, niet en hadde willen aenueerden als hy in Polen was, om dat daer synen heere niet en werdt inne gheheeten, Czar Rusky, dat is te segghen, Keyser van Russien, die vanden Patriarche vanden lande alsoo gheheeten wert ende ghemaeckt, ende daeromme soo hadde die selue Hertoghe na der hant synen eyghen ambassaet weder in Polen ghesonden. Ten laetsten soo werdt den ambassaet van synen taelman met eenen eerlijcken staet weder gheleyt in sijn herberghe, om te betooghen sijn groot hof ende hoocheydt. Ende hier mede sy v ghenoech gheseyt vande ceremonien der Moscouiten, die sy gebruycken int ontfanghen vanden Ambassaten.

Van eenen Italiaenschen Ambassaet die seer wreedelijck ghedoot wert.

ALBERT Crantz een excellent historie schrijuer vande Duytscher nacien, verhaelt in sijnder historien vanden Wandalen, hoe dat eenen Italiaenschen ambassaet die ghesonden was aenden grooten Hertoge van Moscouien, seer wreedelijck ghedoot wert, om dat hy niet eenpaerlijck ter wijlen dat hy sijn relaes dede, sijn hooft ontdect hielt. En*de* als den Ambassaet tot sijnder defencien allegeerde, dat sulcks de costume was in synen landen, ende dat hy gheensins daer door en meynde sijnder hoocheyt ende maiesteyt te cort ghedaen hebben, so beual die wreede Prince dat men de bonette met eenen yseren naghel soude vast maken aen sijn hooft, segghende schimpelijck dat hy daer door ooc niet en meynde te breken sulcke costuymen van synen lande, maer noch meer te confirmere*n*.

Vande behendicheyt der Cooplieden van Moscouien.

DIE Cooplieden van Moscouien hebben voor maniere dat sy doen maken nieuwe schepe*n* op alle riuieren en*de* staende wateren daer sy comen, om daer in haerlieder coopmanschap ende goet ouer te schepen. Want die reysen die sy doen inde Noordersche landen om te vercoope*n* hun coopmanschap, strect CCC. oft CCCC. mijlen verre, waer dat sy dicwils onder weghen vinden, bosschen, wijde riuieren, en*de* staende wateren die sy moeten passeren, waerinne dat sy dese schepen gebruycke*n* om het goet dat sy mede brengen, ouer te voere*n*. En*de* daer en is niema*n*t die hem beclaecht van dese cooplieden van datse aldus afhouwen die boomen in haerlieder bosschen, oft int reysen uisschen vangen, so verre als sy bouen dese gauen der nature*n*, niet anders en neme*n* sonder weten oft tege*n* den danc van diet toebehoort, als peerden om de schepe*n* voorts te trecken, oft schape*n* om te eten: niet temin ten is hun

van gheenen noot, want in stede van dien soo eten sy wilde beesten die sy onderwegen met grooten hoopen schieten. De coopmanschap die sy daer voeren sijn va*n* alle soorten van costelijcke vellen, die daer seer groot gheacht sijn, als Zabels, Martres, ende Vermelinen, die men in Italiaens heet Dossi: vande welcke wy voren hebben geschreuen, ende hier na noch meer sullen schrijuen.

Van vreemde ende diuersche manieren van vechten vanden Finlanders.

AL ist dat in Finlant op groote straffinghe wort verboden vanden Coninck om haerlieder strafficheyt en*de* groote hardtneckicheyt dat sy onder malcanderen niet en souden gebruycke*n* int vechten eenich orloochs gheweere, als lancien, worppijlen, schichten, sweerde*n*, oft langhe poignaerden. Nochtans so wort henlieden toeghelaten te hebben bijlen ende schauen, om haerlieder hantwerck en*de* ambacht daermede te doene en*de* den cost te winnen: met de welcke sy maken wonderlijcke en*de* sonderlinghe wercken. Maer om datmen niet en soude meyne*n* dat sy geen wapenen en hadde*n* om hun seluen te verweeren alst noot is, tege*n* die Moscouite*n* die daer int lant comen geloopen om te roouen en*de* stelen: so wederstaen si den eersten aenual vande viande*n*

oft drijuen die te rugghe met slingers, daermede dat sy worpen scherpe ysers. Achter naer comende onder malcander en*de* vechtende hant tegen hant, so gebruycken sy steenen clooten die sy hebben hanghende aen haerlieder rieme: want sy sijn seer sterck van aermen en*de* gheschict int worpen, so dat sy selden slach te vergeefs worpen. Sy hebben oock seer lange spiessen va*n* Dennen hout ghemaect, die inde Sonne wel ghedroocht sijn, en*de* voren aent eynde scherp gemaect, oft ysere pinnen daer inne vast gemaect hebbe*n*, daermede sy int eerste wederstaen het gewelt ende aenuallen va*n* den lichten ruyters. Ander die hebben lange coorden daer aen het eynde netten gemaect zijn die sy om hooge worpen om die viande*n* te vatten: want als sy stae*n* en vechten tegen die viande*n*, so worpen sy die den via*n*den ghelijck stroppen ouer het hooft, om also man oft peert na hun te trecke*n*. Sommige hebben stocken daer een coorde aen vast gemaect is, aende welcke gehecht sijn steenen also groot als vuyste*n*, en vier palme*n* lanc oft yser oft loode brandereelen aen ysere ketenen ghebonden, dewelcke sy worpen om de armen vande ruyters oft peerden voeten, treckende oft worpende alsoo man oft peert int sant. Dese Finlanders nemen oock met henlieden seer groote en*de* quade dogghen, daer sy groote hulpe en*de* bystant af hebben: want die peerden vande Moscouiten en vreesen niet min dese doggen, als die peerden van Persen die kemelen vreesen: om dat dese honden gheleert sijn te springen, en*de* bijten na tbachuys vanden perden, soo dat sy wt vreesen hun terstont op rechten op die achterste voeten, ende worpen also af den man die daer op is sittende, dewelcke terstont ghedoot oft gheuanghen wort.

Vande wapenen vande Finlanders.

DESE Finlanders gebruycken ooc om hun lichae*m* te wapenen sommige colders die van zeecalfs vellen ghemaeckt sijn, de welcke ghereyt sijn gheweest met

calcke: ander die wapene*n* hun met een rouwe huyt va*n* wilde esels, het welcke (als sy inde winter moete*n* strijden) met water begieten en*de* latent veruriesen, soo dat het ijs dat buyte*n* aent haer is hangende, niet en wort smiltende noch doyende vande wermte en*de* sweete der gener diet aen heeft. Som hebben oock helmetten die gemaect sijn vande voethoornen vande wilde esels, rangiferen, oft ossen seer behendich ghelijck oft vischschellen waren ghemaect en*de* in een gheuoecht. Ander hebben helmetten van voghelhuyden met pluymen, die van binnen seer wel en*de* rustich sijn beset met yser draet. Ander hebben helmetten van saecht leyr dat ghereet is met calck: wt een dicke ende vochte huyt, dat ouer een houten helmet is ghetrockn, en*de* allenskens inde locht ghedroocht, het welcke een seer goet ende seker instrument is om het hooft te bewaren. Maer om dat dese helmetten niet en souden weder saechte worden door die warmte vanden hoofde, soo worden sy van binnen gheuoedert met dunne populier schorssen, ende beset met visch lijm, het welcke teghen die vochticheyt wel staen mach.

Vande gouuerneurs vanden Coninck van Sweden inde Noordersche landen.

GHELIICK voren geseyt is vanden officiers van Yslant die de Coninck van Noorwegen daer is stellende, om te ontfangen sijn tollen en*de* rechten, ende oock te slissen den twist ende het geuecht dat inde hauenen daer soude mogen rijsen onder die Duytsche cooplieden die daer gheseylt comen, ende oock met behoorlijcke correctie te straffen: om dat selue die cooplieden niet en souden verliesen haerlieder behoorlijcke winninghe, noch oock die vanden lande haerlieder gherief ende profijt, oft die Coninck van synen tol ende tribuyt, maer dat een yeghelijck soude moghen lustich ende rustich synen handel doen: alsoo

oock in Finlant dat seer rijcke ende vol volcks is, worden ghestelt officiers vanden Coninck van Sweden dat wijse voorsienighe cloecke ende saechtmoedighe mannen sijn, dewelcke alle twist moeten slissen ende yeghelijck veraccorderen soo wel die ingheseten soo die vremdelinghen met een oprechten treyn van iustitien. Want in die landen hoe dat volck straffer ende hartneckigher is van naturen (ghelijck inder waerheyt daer is) hoe meer dat van noode heeft wijser mannen, die hun meer door goeden raet onderwijsen, dan met quaetheyt (behoude*n* altijts den treyn van iustitien) te dwinghen oft quellen: het welcke gheschiede, soo en betalen sy niet alleene ghewillich ende wt goeder herten die ghesette tribuyte*n*, maer ooc wat men henlieden ghebiet, iae al ist te gaen in perijckel van haerlieder lijf, dat doen sy seer ghewillich wesende daer toe terstont ghereet. Daero*m*me soo langhe als die Noordersche landen hebben ghehadt wijse, rechtuerdige ende sachmoedighe gouuerneurs, soo hebbense gheweest in fluer ende met haeren Coninghen ende princen wel gheuaren: ghelijck dat was saligher ghedachten die oude Steno Stur, die welcke xxiiij. iaer lanck regierde en twee duysent Italiaensche mijlen lants, daer een hart ende straf volck was in wonende, seer vromelijck ende in vreden. Ghelijck ter contrarien Coninck Kaerle heeft seuen iaer lanck moeten wten lande vlieden, om die ghierighe, vreede ende houerdighe gouuernuers die hy ouer al sijn landen ghestelt hadde.

Hoe dat die sterckten vanden wreede regenten verbant werden.

DIE ghemeynten ende lantsaten siende altemets dat sy teghen alle recht ende redene waren verdruckt seer deerlijck sonder ophouden vanden onrechtuerdighen ende quaden rechters oft officiers, wesende daer

door verweckt tot gra*m*schap, gingen alle gelijck tsame*n* spanne*n* om met menichte va*n* volcke die seer vaste sloten vanden tyrannen die ronts omme int ijs stonden inder manieren naeruolghende te belegghen ende bestormen. Want soo wanneer dat inde Noordersche landen sonder eenighe nootsake seer groote exactie*n* en*de* onuerdraghelijcke lasten opde ghemeynte gesocht werden, soo isser die ghemeynte met ghemeyne macht van wapen e*n*tegen, om die te beletten en*de* te niete te doene: soo dat die lantliede*n* die daer seer machtich en*de* eendrachtich sijn, om die sloten en*de* steden vanden tyrannen te gaen ruineren vergaderen op eenen ghesetten tijt by een in eenich bosch oft op het ijs dat naest der seluer plaetsen is ghelege*n* met veel dusenden, hun terstont tsamen beraden*de* en*de* ooc sluyten*de* wat dat sy doen willen. Want naer dat een die de gheschickste is oft schijnt te wesen vande*n* hoope, met een cort vermae*n* de*n* rasende volcke ghedae*n* heeft op het groot onghelijc en*de* schade die sy gheleden hebben en*de* noch lijden soude*n* moghen: soo nee*m*t men vanden strafsten keerlen wte*n* hoope die men stelt als capiteynen oft hooftmannen ouer eenen hoop volcs, gheuende een yegelijc last van dat he*m* te doene staet, en*de* van saken daer hy best schijnt toe te dienen. Den sommighen gheftmen last dat sy terstont seer stercke ende hooge engienen van houte souden op maken, ende die oprechten op het ijs: ander dat sy veel duysent mutsaerde*n* soude houwe*n* int bosch ende by een bringhen. Anderen werden ghestelt met staleboghen ende ander wapenen om die werclede*n* te beware*n* en*de* te beschermen voor de*n* aenstoot der vianden, tot dat alle dinghen ghereet wesende, sy soude*n* al te tsamen beghinnen te volbringhen huerlieder opstel ende voor nemen. Als alle saken aldus ghereet sijn, soo bringhen sy alder eerst huerlieder engienen ende schanssen om hun te bewaren tegen het gheschut va*n*de vianden, dewelcke sy sonder perijckel steken voor-

waerts op het ijs, en*de* rechtense ouer eynde ontrent die mueren vande*n* slote, wte welcke sy worpen binne*n* den slote met hantbollen vande mutsaert die sy gemaeckt hebben ende doen aenbringhe*n* op karrekens oft mette*n* halse, tot dat die musaert alsoo hooghe oft hoogher comt dan die mueren; en*de* dan steke*n* sy het vier daer in om alsoo het slot in brande te stellen oft vanden roock te doe*n* steruen die binnen opt slot sijn: dewelcke dan in grooter benautheyt sijn. Want sy en conne*n* dit perijkel niet gheweren, noch oock hun seluen verweere*n* oft beschermе*n* om die seer grooten hoop vande brandelijke materie, noch en conne*n* oock ghee*n* goet accoort vinden mette rasende en*de* en onuerbiddelijcke vianden: en*de* en connen oock niet ontulieden om die menichte vanden volcke die op alle cante bereet staen, om henlieden wreedelijck ter doot te bringhen soo verre als sy wtcomen willen. Dese stercten worden brandende al oft werck ware dat seer lichtelijc ontsteken wert. Want dese sloten sijn meestendeel binnen van hout ghemaeckt om die coude te verdrijue*n*, en*de* niet van steenen oft brijcke*n*: welcke hout sy halen wte groote bosschen, gelijck hier naer sal werden verclaert, daer wy sullen schrijue*n* va*n*den huysen vande Noordersche landen.

Vande engienen die sy ghebruycken te ijse.

DIE van Sweden ende Gothlant ghebruycken oock engienen die crom sijn om he*n* te bewaren als sy willen bestormen en*de* inne nemen sloten, casteelen ende steden: Welcke engienen wel sterck ghemaeckt sijn van abeelen balcken, en*de* oock met gheweldigher hant seer lichtelijcken bringhen opt ijs en*de* ouer eynde stellen teghen die vesten oft muere*n* vander belegerde plaetsen, waer mede sy bewaert sijn en*de* afkeeren moghen alle gheworp van steenen ende balcken sonder eenich letsel daer af te crijghen. Want daer en is niet dat dese engiene*n* door swaerh*eyt* breke*n* oft in stucke*n* mach valle*n*,

hoe crachtelijck dat geworpen wert, oft oock van hoe hooghe dat vallen mach, ende dat om die crommicheyt wille, ende dat noch meer is noch doort worpen vanden viere van die van binnen verbrant werden. Want inde coude ende stercke vorst soo ghieten sy eenpaerlijck seer nerstelijck water op dese instrume*n*ten, het welcke daer aen seer dicke is veruriesen*de*, welcke engienen sy met gewape*n*der hant allenskens voort stieren tot aende poorten ende mueren vander plaetsen, ende stellen daer inde een deel crijchsuolcks om te bewaren: wesende daer inne ende oock inde legher alsoo wel te passe ende hebbende van als dat sy souden mogen van doene hebben als die ghene die achter lande reysende sijn, mogen wesen inde hutten ende herberghen die opt ijs ghemaeckt sijn: want sy hebben daer houts met hoopen om die coude te veriaghe*n*, en*de* oock genoech te teeren, ende goede gagien: soo dat sy daer door die vianden te meer sijn verdruckende. Die van binnen siende dat sy soo sterkelijck sijn beleghert, sijn bedwonghen hun seer vromelijc te verweere*n* van binnen die vesten ende mueren: aengesien datter geen middel en is te vinden om die legher te doen opbreke*n*, oft die vianden van daer te slaen. Want sy en connen die engiene*n* vande viande*n*, om dat het ijs soo dicke daer aen is hanghende, met gheen brandelijcke materie verbranden: noch oock eenighe wtganghen onder die aerde grauen daer door dat sy souden mogen wtbreken ende ontulieden om dat die aerde soo hardt is verurosen als eenen steen: noch ooc die viande*n* met gheschut erghens eenich hinder doen, oft met pijlen en*de* slingers af drijuen, noch oock wtrecken ende haerlieden beuechten, noch wtrecken ende verlaten die plaetsen, om hun te borghen in de speloncken ende secreten van de bosschen, om die stercke vorst ende coude. Niettemin sy houden seer sterck teghen, ende weeren hun seer vromelijck, tot dat die van buyten selue al wille*n*s

dese engienen verbranden teghen dat doeyen soude, oft datse die vande mueren trecken tot opt lant ende die selue mede sleipe*n*. Nochtans en sijn daeromme die van binnen niet vry va*n* seer sterckelijc bestormt te sijn: want soo haest als het ijs ghedoeyt is soo stellense dese engienen op seer breede vlotbacken, ende bringe*n*se terstont weder op die selue plaetse daer sy te voren ghestaen hadden opt ijs: oft sy maken die selue hoogher ende het ijs ghesmolten sijnde, latense sincken tot op die gront vanden wateren, ende soo vast staen: Dan bringhen sy daer bargien ende schuyten by, ende ander soorten van schepen, inde welcke dat ghestelt worden vande geschickste schutters, om die vlotbalcken ende engienen te bewaren, ende oock snachts seer scherpelijck die wacht te houden, datter niemant by nachte van die van binnen ontulieden mach. Desghelijcks wert oock ghedaen opt lant: want sy veruolghen die van binnen met alsulcken grooter wreetheyt ghelijck dat sy vanden tyrannen tot wrake te nemen verweckt gheweest sijn. Het welcke een oorsake is, dat die van binnen dicwils wt benautheyt niet en weten oft sy malcanderen willen dooden, het sy metten sweerde, stroppe: water, viere, venijn, oft den hals af steken oft wter stadt valle*n* ouer die muere*n* dat sy den hals breken souden moghen.

Van de vier waghens.

ALS die Moschouiten, Denen oft duytschen met ruyters oft knechten comen bestooten die Gotthen en*de* Sweetschen ten ijse, oft oock die van binnen slants eenighen oproer maken, soo stellen dese vianden, om dat sy te langher souden ende te beter haerlieder tocht doen, alle haerlieder munitien van orloghe aende inganghen vanden berghen oft vallyen, om daer la*n*cs die vanden lande aen te vallen ende bestooten. Maer

die lantsaten wel wetende van haerlieder comste, sijn met ghelijcke meyninghe vergadert by een, om met fortse van wapenen hun te verweeren tegen die vianden: ende om dat sy gheenen tijdt met allen den vianden souden gheuen, om int lant te loopen, soo gebruyken sy seer bequame behendicheyt ende oock ghewelt: Want sy nemen dan waghens die seer lanck sijn, ende vullen die met drooch rijs, ende ander licht brandende materien om te doen rijsen een seer swarten ende vuylen stinkenden roock niet om te verdraghen alst vier ontsteken is: welcke waghens worden al barnende gheuoert door stouticheyt vanden ghenen die dese rasende wilde peerden menen die inden waghen ghespannen sijn, stellende alsoo dese waghens teghen ouer die vianden. Ende dat gaet soo veel rasscher te wercke, als die peerden meer worden voort gheiaecht door hitte vanden viere, die sy achter aen tgat gheuoelen: noch en houden niet op tot datse die vianden hebben gebrocht wter ordinancien, ende bedwonghen die plaetse te laten, ende oock wijcken voor die vanden lande, die van voren oft van ter sijden seer geweldich aengheuallen comen om hun te ouerloopen, oft inde vlucht te veruolghen, als versekert sijnde vander victorien. Dewelcke alsoo verstroiet wesende meer doot blijuen inde verborghen doolagen onder het ijs, dan door listen ende laghen vande vianden. Maer somtijds alst noot is soo comender wt ander hoeken vande bosschen ghesprongen met grooten hoopen, die hem teghen die vianden met staleboghen ende worp pijlen ter weere stellen: ende als sy vlieden soo en houden sy niet op vande vianden te veruolghen tot dat sy den viant wech gheiaecht hebben seer onghenadelijc van hem wrake nemende. Maer waer ontrent dat die strijden ten ijse pleghen te gheschieden, oft op wat staende wateren, oft wat plaetsen: sal inde naeruolghende cappitelen breeder verclaert worden

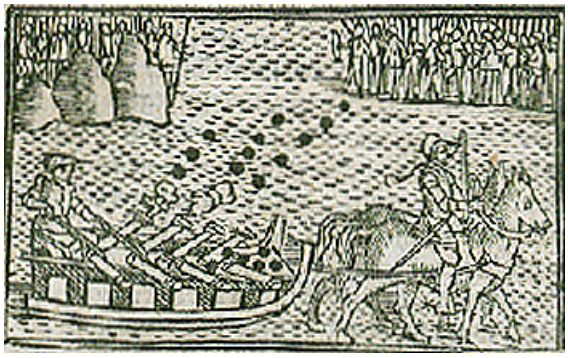

Hoe dat die artillerije wort gebrocht op het ijs ende vande manier van schieten.

IN deser figuren wort claerlijck genoech betoocht hoe constich ende behe*n*dich dattet volck vande Noordersche landen pleecht te wesen, om het onghelijck te wreken dat hun vande*n* vianden gedaen wert, soo dat sy seer onuersaecht waren int voorderen van huerlieder strijden soo wel ten ijse als te velden. Want hier siet men sleden (soo heete*n* sy die winter oft ijse wage*n*s) die lanckworpich sijn, vooren wat cromachtich ghemaeckt, om dat men die te beter soude moghen keeren daer waerts datmense begheert, ende te snelder mede door varen. Dese sleden sijn seer gemackelijck en*de* vast loopende int rijden, soo datmer mede is loope*n*de ouer die verurosen sneeu hoopen, die inde wech liggen: met welcke sleden men mach met een oft twe peerden meer last en*de* ghewichts ouer wech crijghe*n*, dan met vijf oft ses wagene*n* met wielen, op effen wege*n*. Niettemin sy gebruycke*n* lieuer maer een peert opt glat ijs en*de* ghetreden sneeu, da*n* twee: om dat sy soude*n* ter sijde*n* wat moghen af wijcken, als henlieden onder weghe ander sleden int ghemoet comen die swaer gheladen sijn, ende niet en souden om die hooghe sneeu hoopen die

geladen slede niet omme worpen, want daer ee*n* groote boete op ghestelt is. Maer als sy loopen ouer het ijs, soo en valt daer gheen swaricheyt, om die groote wijde vanden ijse, ten ware in sommighe scheuren en*de* wijde spleten die int ijs ghecomen sijn, door cracht van den dompen die van onder op comen, om die vetticheyt vanden gront, ghelijck eenen stercken donderslach. Ick segghe donderslach, om datter soo grooten gheluyt ende soo grouwelijckes ghebuert wordt ghehoort een langhe streke verre onder het ijs, ghelijck oft ware hier en daer inde dicke wolcken: soo dat nootsakelijck is dat dese scheuren int ijs worden ghegenereert een, twee, drye oft ses voeten wijdt, ghelijck doort ghewelt van eenen blicxsem, daer die dompen wt vlieghende sijn, oft die gheeste*n* die inde*n* gront verweckt zijn.

Hoe dat men mach passeren dese scheuren vanden ijse.

NV om dat die reysende man soude moghen passeren dese scheuren vanden ijse, soo nemen sy terstont die groote ijs stucken die sy vinden aende cromme sijde, dewelcke sy met instrumente*n* effen houwen gelijck men die steenen doet, ende weder voeghen ende passen inde spleten, makende alsoo een brugghe om ouer te passeren. Maer ist dat inde groote duysterheyt eenighe beeste gheraeckt te vallen onuersiens int water tusschen dese scheuren, soo wort die terstont met coorden ende dunne houten die sy altijts by hun hebben wt ghetrocken, door een gemeyne behendicheyt vanden reysende man. Ende ist datter eenich mensche is vallende tusschen die scheuren vanden ijse, (alst dickwils gheschiet) werden terstont wt ghetrocken, ende voorts volgende den ghenen die hem gheholpen hebben wert van henlieden begheert. Maer al ist dat sy

int cout water aldus gheuallen hebben, soo en sijn sy nochtans niet in beladen oft veruaert, al ist dat sy die clederen terstont stijf veruroren hebben: Want doort eenparich loopen en*de* roeren, soo crijghen sy terstont warm. Maer om weder te comen totten sleden, ist dat sy orloghe hebben ten ijse, soo wert in dese sleden vanden lantsaten seer ghemackelijck geuoert victalie, clooten, buscruyt, ende alle ander saken dienende ter orloghen, te meer om datter ghestelt is een sekeren loon voor die ghene diet bringhen: soo dat daer wert alle dinghen ghebrocht op slepen ten ijse, ghelijck dat lancks die selue riuieren ende wateren inde Soomer ghebrocht wert met schepen ende te lande met wagens door nersticheyt en*de* behendicheyt vanden schippers ende waghelieden. Iae dat meer is alsser van desen sleypen een seer groote menichte by een is, soo worden die gestelt als schanssen oft een wagenborch teghen die vianden, ghelijck men die waghens stelt inde Deensche orloghen: in welcke steden worden ghestelt die schuters het sy met bussen oft voetboghen, die van daer seer ghemackelijck schieten onder die vianden, tot datter eenich accoort ende tractaet van paeis tusschen beyde partien ghemaect is, en*de* met eendrachticheyt van malcanderen scheyden: oft oock dat sy seer haestich vertrocken van daer, wt vreesen dattet ijs soude doeyen: oft dat sy seer obstinaet daer bliuende, ghelijck loot inde gront vande wateren sinckende verdroncken.

Hoe datmen belet het ijs toe te vriesen.

Die seer vaste steden ende sloten daer men inde Somer gheensins en can by gheraken, werden inde winter seer sterckelijc beleghert als alle wateren ende marasschen hart toe geurosen sijn. Daeromme wort hier bewesen inde dese figure, hoe dat sy hun daer teghen bewaren die sulcken perijckelen onderworpen en*de*

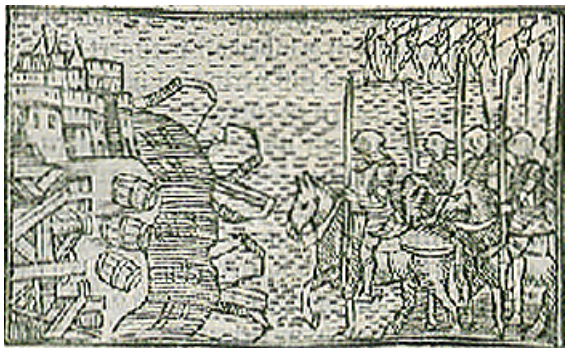

subiect sijn. Want als sy vernemen dat open orloghe sal worden, oft datter eenighen oproer int lant is, en*de* dat steden sijn die rontomme int water staende sijn, soo sijn die vander stadt seer sorchfuldich, ende doen groote nersticheyt om met pijcken ende haecksen het ijs open te breken ten minsten xxiiij. oft xxx. voeten wijdt, ghelijck oft vesten waren die ronto*m*me een stadt loopen, innewaerts treckende die stucken vanden ghebroken ijse, om datse ligghende op het ijs souden moghen door die groote coude aen een vriesen, ende stae*n* ghelijck eenen hooghen dijck. Ende als het ijs aldus op ghebroken is, soo ghietense opt water smout van waluisschen oft zeecaluen: ende ghegoten hebben*de* opt water soo veel tot dat ghenoech is, soo roeren sy dat met een langhe spiese onder het water ende verbreydent soo ouer al. Twelcke aldus gedaen sijnde, ende het water metten smoute ghestijft sijnde is een oorsake dat die vianden den moet verloren gheuen, ende die hope verliesen vande stadt te moghen winnen: ende als sy naerder comen ende die stadt belegheren, soo ghebuert dickwils dat sy eer blijuen verdroncken onder het ijs met te stoutelijck ende vermetelijck aen te comen, dan dat sy comen bijde ghene die belegert sijn oft belegert souden worden. Niet dattet ijs inde die

pe staende wateren oft riuieren onsterck oft cranck sijn: maer by auenturen die stoute ende dreyghende vianden sijn comende op sulcken plaetsen, daer dat loopende beeckskens die van onder wten marasschen comende sijn, die het ijs van onder cranck ende onsterck makende sijn.

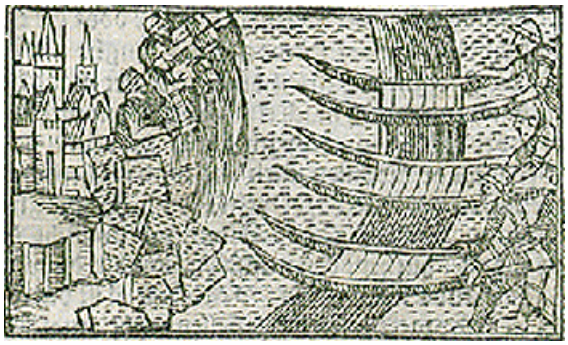

Vande vesten oft mueren van ijs ghemaeckt.

NOCH hebben sy gehadt een ander maniere vande plaetsen te versterck*en* als sy ten ijse belegert ware*n*, dewelcke sy noch onderhouden: te weten als die obstinate vianden, achterlate*n*de haerlieder peerde*n*, oft inde putten ende dolaghen die verloren hebben*de*, comen en*de* willen passeren ouer dese open plaetsen die met smout ghevult sijn om datse niet toeuriesen en soude*n*, soo nemen sy seer langhe balcken oft plancken die sy leggen by een ghelijck lange leeren, al tsamen vast gemaect, en worpen die met grooter cracht dweers ouer dwater alsoo verre als sy mogen sonderlinghe by nachte*n*, tot datse op beyde die cante*n* vanden ijse vast ligghen*de* sijn, dewelcke sy ghebruycke*n* als stercke brugge*n* om te gae*n* tot aende muere*n* vander stadt die belegert is. Die van binnen dat sien*de* schiete*n* seer dapperlijck met bussen en*de* boge*n* om het selue te belette*n*: maer als die via*n*den so wacker daer ae*n* valle*n* dat gee*n*sins en mach belet wesen

soo gieten die vander stadt water tegen ende neffens die mueren, het welcke terstont daer aen is veruriesen*de* soo dat die mueren allenskens meer ende meer door die harden vorst dicker worden vanden ijse, en*de* blinckende ouer al ghelijck spieghels. Ende om dat dese vesten aldus ghemaeckt worden van vrouwen iongers ende kinderen die eenparich met cruycken meer ende meer waters daer ouer gieten, het welcke door die coude in ijs verkeert wort: soo oock alsoo langhe als die coude vorst is ghedueren*de*, en ontsien sy niet wat gheschut datter op comen mach ende gheschoten werden. Ende oock die vrouwen op gheschort hebbende haer cleederen tot op die knien staen int water scheppende die cruycken vol waters, dewelcke sy gheuen die ghene die de mueren beghieten. Aldus soo dwincht die noot ende benautheyt den menschen, om die dinghen te bestaen ende auentueren. Nittemin al ist dat dit volck al dese practijcken voortstellen teghen malcandere*n*, soo blijft nochtans die victorie door eenige nieuwe practijcken op deen sijde oft op dander, diet Godt belieft: maer niet sonder bloetstortinghe, ghelijck die pleecht vercreghen te werden, met alsoo veel dootslaghen als triumphen, als een onuerwinnelijcken hoop crijchsuolcs, is beleghert ende omcinghelt van veel Legioenen orloochs volck. Daeromme als die engienen aldus gestelt sijn op het is, soo doen die va*n* buyten ende van binnen malcanderen groote quellinghe ende moyte met stormen ende vechten veel daghen, weken oft maenden lanck, tot dattet ijs doyende, die van buyten doet vertrecken veel rasscher, dan sy daer ghecomen sijn, ist dat sy hun leuen willen behouden. Het is wel een sake om mede te lacchen voor die ghene die ghenochte nemen in te sien ee*n*s anders schande ende qualijck vaer, principalijck als die vianden meer moeten strijden teghen het water, dan teghen die van binnen. Twelcke soo veel te vreeselijcker is om sien en*de*

benauder, als eenen grooten storm onuersienich oprijsende, het ijs terstont is brekende, soo dat sy gaen te gronde daer sy luttel tijts te vore*n* seer triumphantelijck waren op ende af gaende, al oft sijt alle ghewonnen hadden.

Vande wacht die men is houdende op het ijs.

DIE ruyters ende knechten vande Noordersche landen, die voor steden, sloten oft casteele*n* op het hart ende verurosen ijs ligghende sijn te velde ende houdende die legher, houden alle die langhe nacht ouer (die twintich vren lanck is) seer scherpe wake, veranderende telcken ter middernacht die wacht: niet met hoornen oft bellen al oft sy sliepe*n*, maer met seker teekenen gheuende die loose, om dat die vander wacht daer door weten souden, als yemant op die wacht is comende, van waer ende wie dat hy is. Maer ist dat yemant die loose by auenturen heeft vergheten, die wort door ordinantie vanden Coninck, ist datme*n* het spies recht wil ghebruycken, ghepuniert als een verrader, verliesende lijf ende goet: niettemin het is een sake die selden gebuert, ia dat voor een selsaem sake soude ghehouden worden, waert dat iemant soo onachtsaem beuonden wert. Maer die meeste quellinghe die sy hebbe*n*, is die onuerduldicheyt vanden peerden, die van coude staen en smijten en*de* cloppen metten voeten, maken*de* eenparich groot gheluyt metten slaen tege*n* het ijs. Die ruyters die daer op sitten sijn seer wel gewapent met bonte cleederen teghen die coude, ende doen seer nerstelijc haerlieder beste om sonder slapen te houden de wacht: ende hoe dat naerder den dageraet is, hoe dat sy nerstelijcker en*de* beter toesien. Want ontre*n*t dien tijt pleghen die vianden heymelijck te comen bestooten en*de* oueruallen die vander wacht, dewelcke da*n* meest gheneghen sijn tot slapen en*de* vakerich ende oock da*n* soo sijn die bespieders veel nerstelijcker huere*n* slach wachtende ende toe siende, dan op ander tijden.

Vande strijden inden dagheraet.

Die seer vrome crijchslieden hebben voor een costume, dat sy inde morgenstont omme rijden, oft schepe sijnde gaen bestormen ende beuechten die vianden gheenssins passende op eenich quaet weder, als van haghel, neuel, rijm, sneeu, vorst, oft oock eenighe vianden: het welcke sy niet alleene en doe*n* wt liefde die sy hebben tot haere*n* Prince, maer om naer te volghen die vrome mannen ende alle onghemack te moghen verdraghen. Want sy ghelouen by haere*n* eedt dat sy wt vreesen wt gheen plaetse en sullen wijcken, oft die verlaten stellende daer op een ame*n*de: te weten ist een ruyter die wt rijdet die en verliest niet alleene wapen ende peert, maer oock sijn name en*de* fame, eere, en*de* goet vermoeden dat men van he*m* heeft: iae dat meer is als alle circonstantien wel ouerleyt en*de* gheweghen sijn, soo wert hy noch swaerlijck ghestraft ende gepuniert. Ende ist een voetknecht, die werdt ghecorrigeert met een seker ghetal van slaghen dat alle man sien mach, ende daer toe behout hy een eeuwighe schande onder ruyters en*de* knechten, als een lickteecken dat nimmermeer wt ghedaen mach worden. Maer ist dat hy seer vromelijck vechtende, oft sijn plaetse vast houdende, door die groote coude machteloos wort, soo dat hy daer door alle sijn leuen lanck te crancker is, he*m* wort dan ghegheuen een eerlijck pensioen om voorts eerlijck ende tamelijck op te leuen, naer tgheslachte daer hy af comen is, oft den staet die hy ghehadt heeft: het welcke hem wordt ghegheuen naer oude costume vanden crijchshandel, vanden Coninck: Welck pensioen altemets door liberalicheyt vande Prince wert vermeerdert. Niettemin sy ghebruycken een speciale medecijne voor remedie totten lichamen die van coude verstijft sijn: te weten asschen van een hasen vel dat verbrant wert tot puluer, het welcke gheleyt sijn-

de op die verurosen voete*n* seer versoet die pijne. Waer van dat wy hier naer noch wat sullen schrijuen daer wy mencie maken sullen vande simpele ende slechte medecijnen vande Noordersche landen.

*Hoe dat die stercke slote***n** *worden bestormt ten ijse.*

Sy ghebruycken oock noch een ander maniere van strijden inde Noordersche landen die seer ghemeyne is. Als die vianden inde Somer om die diepte vande wateren niet en connen gheraken aen sommige plaetsen, soo vertoeuen sy tot dat seer cout is en*de* alle wateren toe gheurosen sijn: sonderlinghe die vanden lande als sy willen wrake nemen van de wreede officiers en*de* destrueren haerlieder sloten: Want dan soo slaen sy haeren leger voor sulcke sloten, en*de* opgherecht hebbe*n*de haerlieder engienen opt ijs, soo connen sy lichtelijck comen aende stercten: schietende van daer het slot ende volck datter binnen is, anders niet dan oft sy legher hadden gheslaghen op het vast lant. Maer als het slot is staende op een eylandeke*n*, naer dat sy aenghebrocht ende ghestelt hebben haerlieder geschut, soo bestormen ende beuechten sy dat sonder ophoude*n* met een viercant heyr, hebbende soo veel te meer auantagie op die vianden, als sy eendrachtigher, dat is, van eender nacien, ende manieren sijn: malcanderen versterckende en*de* onderstant doende. Want een heyr dat vergadert is van diuersche nacien van volcke die malcanderen niet wel en verstaen, oft kennen, die en betrouwen malcandere*n* niet wel, noch en doen niet wel huerlieder besten: iae den twist die wt dier oorsaken is rijsende, maeckt datse niet stoutelijck aen en vallen, oft datse die vlucht nemen, oft eenighe verraderije bedrijuen: principalijck om dat sulcke vremde crijchslieden niet wel gewoone en sijn sulcken coude te verdraghen, soo dat sy niet wel en connen seer loopen oft af en*de* gae*n* als sy va*n* verre oft va*n* by moete*n* strijde*n*

Het is oock al een ander dinghen te vechten op het ijs (ghelijck op ander plaetsen sal bewesen worden) dan op berghen, velden, bosschen, dalen oft opt sant. Want men strijdt ten ijse met wullen socken, ende niet met schoenen van vellen oft vet leyr ghemaeckt: omdat die cracht vander couden alle vette dinghen glat maect gelijck ijs. Niettemin het crijchsuolck dat ghebruyckt meest schoenen daer onder drye ijsere pinnen vast gemaect sijn, om te vaster te staen en*de* te loopen. Ander als sy te voren weten dat men des ander daechs vechten sal, stroyen des middernachs asschen op het ijs seer wijdt en breet, om dat sy daer souden moghen vast op staen ende loopen int strijden.

*Hoe dat die schepen van orloghen worden beuochten die tusschen het ijs veruroren ligge***n.**

SEER dickwils gheschiet dat ontrent den oeuer vande Gothsche zee tusschen het ijs verurosen ligghe*n* die orloochs schepen vande vianden, die welcke inne hebben scherpe ende puntachtighe houmessen, dregghen ende ander vreeselijcke munitie van orloghe ende schadelijcke instrumente*n*. Welcke schepen daer langhe gheleghen hebbende, ende ghewacht op de*n* wint, sijn ten laetste*n* door eene*n* vorst, die hun haestelijc ouer den hals ghecomen is, seer sterck verurosen ghebleue*n* tusschen het ijs, ghelijck tusschen twee mueren: soo dat sy gheenssins en connen van daer gherake*n*, noch hulpe crijghen van ouer zee, noch verwachten oft begeeren: noch oock wat haerlieder ander schepen, daer die victalie in is, die inder seluer manier*en* erghe*n*s vast verurosen ligghen, eenighe spijse ghecrijgen. Waeromme die vanden schepen seer dickwils wt noot ghedwongen werden door dese ende dierghelijcke perijckelen, principalijck door ghebreck van barninge, siende int hartste vanden winter die doot voor ooghen, hem seluen gheuanghen te gheuen, oft seer haestich te

steruen. Maer dickwils so loopen sy totten wtersten remedien om hun leuen te saluere*n*: want om die groote tyrannie die sy den omligghenden volcke ghedaen hebben in dootslaen, roouen ende ander onmenschelijcke wreetheyt, so doen sy alle neersticheit alst doncker is, ende seer grooten arbeyt om het ijs te breken, waer door dat sy (alst ijs ghebroken is, viere, thiene, oft meer Duytsche mylen verre) ten laetsten souden moghen gheraken inde vlacke zee. Maer als sy daer en tusschen werden ghesien vande ingeseten vanden lande, soo worden sy beuochten vande lantsaten, de welcke comen dit volck te verwinnen ende beroouen, met boghen ende pijlen, ende schieten so dicke om hooghe, dat die vande schepen met pijlen bedect worden, die ghelijck eenen slachreghen wter locht neder vallen: soo dat die vanden schepe seer desolaet staen, ende in groot perijckel van gheschoten te wesen: iae dat meer is, als yemandt ghestoruen is tschepe van coude, die wort van synen medeghesellen die metten schepe tusschen het ys verurosen ligghen, door een gat dat sy int ys maeckende sijn int water ghesteken, als sy in de aerde niet en connen begrauen worden. Maer ist dat edel mannen sijn oft eenige ander van grooten state, die worden van hun medeghesellen bewaert tschepe sonder stanck ghelijck groen hout wel stijf verurosen sijnde, om dat sy die eerlijck souden begrauen als sy wten perijckel waren comen, ende niet achter laten souden in vianden lant. Niet te min begheerende ende vercreghen hebbende bestant, ist dat sy hun doode lichaemen begeeren te begrauen, op ghewijder aerden, ten wort henlieden nimmermeer gheweyghert: iae dat meer is, die edelen ende beste van den lande, helpende seer eerlijck begrauen. De selue costuyme wort oock onderhouden met grooter ceremonien inder orloghen die te velde gheschien, ghelijck men onlancks gheleden heeft ghesien aen eener seer

machtighen Ridder Mher Hacho Hanson wt westgothlant int iaer M.D.X. die binnen Schoninghe seer leelick van een wt Denemarcken, dat langhe sijn vrient gheweest hadde, doorsteken wert ende gedoot met eender lancie: de welcke seer statelijc ende eerlijck wert ter aerden ghedaen, met alle den edeldom van den lande.

*Vande pijne diemen aendoet die onghetrauwe en***de** *onghewillighe dienaers met ijs cout water.*

PAVLVS Iouius Bisschop van Nuceren, het welcke een man is die seer curieus is geweest int ondersoecken ende beschrijuen van wtlantscher saecken, meynde dat was den dieuen ende moorders en*de* dierghelijcke quaetdoenders een seer onuerdraghelijcke pijne, alsinen henlieden ys cout water liet vallen ende druppen inden hals, om te doen bekennen hun quade feyten: al oft dat gheweest hadde het swaerste torment datmen henlieden soude mogen doen. Wa*n*t hy schrijft aldus in sijn historie van Sarmaten: Die Moscouiten pijnigen de dieuen, moorders, roouers al vraghende op deser manieren: sy laten van hooge allenskens ijs cout water druppen op haerlieder hooft: het welcke sy houden voor een onuerdraghelijcke pijne. Voorwaer desen goeden Bisschop oft hy heeft vanden loosen ambassaet van de Moscouiten, Demetrius ghenaemt die met hem ghecte, ten tijden van Paus Clement de seuenste, qualijck gheinformeert geweest te Roomen, oft neerstelijcker hoorende na ander treffelijcker saken, niet wel verstaen dat desen Demetrius was vertellende vande costuymen van synen lande, dat hy meynde dat sulcks soude wesen voor dat hardt ende quact volck een onlijdelijcke pijne, dat met vlamme oft door eenich torment niet en wil bekennen hoe luttel dat sy vanden quade

stucken die sy bedreuen hebben. Niet te min die van Sweden ende Gothlant gaen die Moschouiten in stercte te bouen. De welcke alleenlijck op den Iaersdach in der manieren corrigeren die onghewillighe, onghemanierde ende brootdroncken dienaers: principalijck om dat sy niet en hebben gheuolcht ende gebleuen by haerlieder Heeren ende Princen in den dienst vander kercken eerst op die kersnacht en*de* voorts op den dach: ende niet alleene Heeren ende Princen dienaers, maer oock die in ghemeyne borghers huysen woonen: want als sy het selue niet en hebben gedaen, oft onnutte woorden gesproken hebben oft onheusche ende leelijcke stucken bedreuen hadden, soo werden sy van hun medeghesellen diese aenbrengen, als ghetuyghen, ende vanden rechter met trompetten ende trommelen in een langhe recke wt gheleyt tot aen het verurosen water: daer dat sy knielende metten blooten halse: het hooft houdende gheboghen tot aen die knien, worden druppelende begoten met ijs cout water, met goeder ionsten van een yegelijck. Maer die ghelouen dat sy hun sullen beteren, doetmen die gracie om die pijne te corten, datmen die tseffens een canne waters van een seker mate ouer het bloot hooft giet. Die Mooren vreesen alleene seer dese pijne, om dat sy den cop niet wel met haer bedect en hebben: de welcke al ist dat sy selden comen in de Noordersche landen, soo comen sy nochtans onder het crijchsuolck dat gesonden wort den Coninck van Denemarcken vanden Coninck van Vranckrijck, om te orloghen teghen die van Sweden ende Gothlant. Daeromme dese Mooren ende Denen als sy den strijdt verliesen, worden meestendeel niet ghequelt met deser pijnen vanden couden water, maer ghestelt in straffer gheuangenisse, oft begrauen in vreemde landen.

Vande selue pijnen.

Sy hebben daer noch een ander maniere van te castijen die van ouden tijden daer ghestelt is, om op alle ander tijden vanden winter te castijen die ongehoorsame ende onghewillighe menschen in deser manieren. Men maect twee gaten int ys, staende xx. oft xxx. voeten van malcander, dan bintmen die pacienten met een coorde onder die ockselen, ende worden alsoo duer een gat gesteken in water, ende onder het ys aen het ander gat wt ghetrocken. Nu ist datmen hier mede rasch te wercke gaet, soo bedancken sy de vrienden dat sy haestelijck ende ghetrouwelijck hun proces hebben geexpedieert: maer ist dat syt lancsaem ghedaen hebben (twelcke by auenturen gheschiet om haerlieder groote onghehoorsaemheyt) soo merct die pacient wel, dat hy gheen vrienden en heeft ghehadt int spel, maer straffe partie aenden rechter, om dat hy in groote perijckel gheweest is van verdrincken. Dat alle dese voorseyde dinghen so ghemackelijck schijnen te wercke gaen opt glatte ys, dat blinckende is gelijck een spieghel en is niet te verwonderen: want sy hebben yser dryhoecken oft dry ysere pinnen onder aen de schoenen oft holbloken vast ghemaect, niet alleene om dusdanighe sake te doene, maer oock alle ander saken die sy moghen opt ys te doen hebben, als wy hier naer sullen schrijuen, daer wy verhalen sullen hoe dat sy visschende sijn onder het ys. Niet te min de heretijcksche Moscouiten houden voor groote ceremonien dit doopen int water. Want sy doopen haerlieder kinderkens op haerlieder maniere, stekende die int water door een gat dat int ys ghemaect is: ende ist dat die kinderkens vanden stroom der loopender riuieren onder het ys gheuoert worden, soo laten sy hunduncken, datse terstont inden hemel varen.

Hoe dat sy met peerden opt ijs loopen om prijs.

DIE sledden (so heetmen daer de winterwagens) wesende vol volck□s, en*de* inghespannen hebbende maer een peert, soo loopen sy daer mede seer snel ende sterck vijf oft ses Italiaensche mijlen verre, om prijs te winnen: soo dat sy niet en schijnen te loopen: maer seer snel te vlieghen, principalijck midts dat die peerden seer scherp beslaghen ten yse. De prijs die daer mede is te winnen, is (ghelijck int eerste boeck verhaelt is, daer wy schrijuende sijn van der ghelijcke manieren van loopen) een cleet, oft het peert dat traechst is gheweest int loopen ende verwonnen gheweest, oft een seker mate souts, oft graen te saeyen. Dewelcke moet binnen eenen sekeren tijt die sy ordineren betaelt wesen. Want diet verloren heeft en sal nimmermeer van der schult ontslaghen wesen, voor dat hy te vollen heeft betaelt.

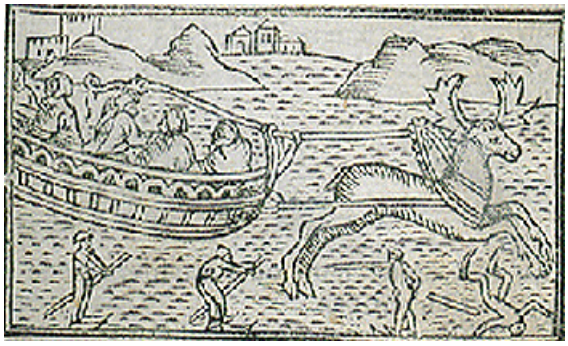

Hoe dat die wilde Ezels opt ijs loopen.

IN Noort Sweden worden veel wilde ezels oft muylen gebruyct, om te loopen daer mede opt sneeuachtich ys, sonderlinghe bouen die stadt van Stocholmen int wterste va*n* Noorde*n*. Maer nederwaerts op die Suytsijde en machmen die niet ghebruycken,

al worden sy daer gheuonden met grooter menichte inde groote ende wijde wildernissen. Want die Coninck die heuet daer doen verbieden, om dat verraders hun daer mede niet en souden behelpen, ende midts haerlieder snel loopen (want sy int loopen verre te bouen gaen alle peerden) niet en souden terstont die vianden te kennen gheuen die secreten vanden lande.

Dese beesten moghen seer wel teghen het aerbeyden, ende langhe lijden hongher ende dorst, so dat sy binnen dach ende nacht loopen moghen. CC. Italiaensche mijlen weechs sonder peysteren. Die ander eyghenschappen van desen beesten sullen hier naer beschreuen worden, als wy mencie maecken sullen vande ghedierten.

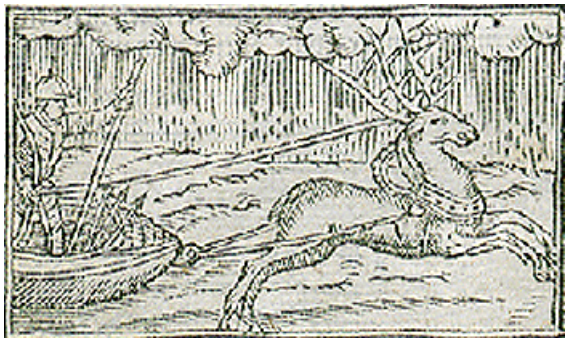

Vande Rangiferen om ouer den sneeu mede te loopen.

Daer is oock een groote menichte van Rangiferen inde Noordersche landen, die niet alleene worden gebruyct (ghelijck hier naer int schrijuen vanden dieren sal betoocht worden) om de sledden voorts te trecken, maer oock om die vrachtsledden te trecken ouer die hooghe sneeuberghen. Die van Suyt Sweden wort vanden Coninck verboden, in geender manieren te ghebruycken dese Rangiferen, om dat sy

wonderlijcke snel sijn van loopen gelijc de wilde esels want op corten tijt moghen sy volbrenghen een seer verren wech. De sledden die dese beesten trecken sijn anders ghemaect, dan de ghemeyne sledden: want voren sijn sy ghemaect ghelijck een scherpen schoen, om te doorsnijden de sneeu, ghelijck die schepen brekende sijn die baren vande vloet.

Hoe de vianden onder den sneeu versmoort blijuen inde diepe dalen.

ALS die van Sweden ende Gothlant ghedwonghen sijn oorloghe te voeren inde winter, en*de* daer toe verwect sijn door groot onghelijck en*de* veel ouerlast, vanden Denen, Duytschen, oft Moscouiten, so vernemen sy in alder manieren hoe sterc dat die vianden sijn van ruyters en*de* knechten. En*de* als sy hooren ende versekert sijn dat die vianden comende sijn in grooter menichten seer sterck ghewapent, meest hebbende ghebaerdeerde peerden, so datse schijnen te wesen bycans onuerwinnelijck: ende datse sijn vernielende al dat hem ter weere stelt, so gaen die lantsaten manlijc die vianden te ghemoete, niet soo wel ghewapent als wel ghemoet, sonderlinge om dat sy so wreeden vianden, door vechten ende quade wegen vermoeyt sijnde, souden slaen, kelen, ende beroouen. Want sy weten door seker experiencie dat sulcke vianden, so swaer ghewapent sijnde, goet om verwinnen sijn, inde diepe sneeu, doncker ende dicke bosschen, secrete putten, verurosen en*de* besneeude marasschen verwarret sijnde. Iae al en ware daer niet een vande lantsaten diese wederstonde, soo souden sy nochtans moeten blijuen in die quade weghen, om die nature ende gheleghentheyt vander plaetsen. Het welcke den vianden so veel eer is ghebuerende, als sy teerder ende delicater opgeuoet sijn, ende min kennende de wegen en*de* perijckelen. Maer die Noordersche nacien sijn ter contrarien ghewoone te verdraghen alle quaet weder, niet

vreesende te strijden tegen die vianden in coutste vanden winter, noch te loopen door haghe door bosch, ouer berch ende dal: soo dat hier door die onghewapende boeren gheraecken te dooden die hoouerdighe vianden, makende eerst die maniere van vlieden, tot dat sy die vianden hebben in plaetsen daer veel sneeu is ligghende, daer dat sy in blijuen stekende ghelijck in een slijckachtich marasch, ende ghelijck die wilde beesten die int garen verwerret sijn. Oft sy brengense op merschen, staende wateren, meyrs oft riuieren, om datse souden sincken int water dat onder de sneeu verborgen is ende verdrincke*n*. Want de sneeu schijnt wel hardt bouen opt ijs te ligghen: maer onder ist ijs soo cranck doort eenparich cnaghen vande loopende riuieren, dat qualijck machtich is te draghen eenen wolf, hoe soudt dan draghen een mensche, ende sonderlinghe die ghewapent is?

Vande sneeuballekens die hanghende blijuen aen de voeten vande peerden.

De ruyters comen oock noch in een ander perijckel, dat grootelijck is te vreesen: want om dat haerlieder peerden scherp beslagen sijn ten yse: als sy met natten voeten die onder nat gheworden sijn vanden water, oft bouen vanden rijm, comen inde sneeu, soo vergaderen daer aen sneeuballen also groot als eene*n* bal, oft een kints hooft, dewelcke also ront verurosen sijnde, blijuen vast hanghende aende peerde voeten: soo dat niet moghelijck en is, de ruyter moet vallen vanden peerde, oft metten peerde om leeghe vallen, ende comen also in perijckel van terstont geuanghen oft doot te blijuen. Want ten is niet moghelijck dat een peert lancks oft dweers den vierden oft sesten spronck springhen mach, oft ten sal terstont vallen: ia hoe dat meer ghesteken wordt met sporen om te doen loopen oft springhen, hoe dat eer vallen sal, ende hoe

dat de ruyter eer sijn doot is vinde*n*de, en*de* het lichaem te bersten vallende synen gheest gheeft, oft een ander ghebreck crijcht, dat somtijts argher is dan de doot. Maer de lantsaten die vechtende sijn om haerlieder lant te houden teghen die vianden, die slaghen af die hoefysers vanden peerden onder die vianden, door dat die sneeu niet en blijft hanghende aende peerden voeten: het welcke die vianden gheensins derren bestaen te doen, om dat sy nerghens gheen toeulucht en hebben noch vrienden, ghelijck die vanden lande. Gheen minder perijckel en ist oock voor die vianden, als sy moeten het hanghen vande berghen op ende af rijden, dewelcke blinckende sijn ghelijck spiegels van tglatte ijs datter ouer al rontomme aen hangt: ende principalijck alst met een dunne sneeu bedeckt is, die vande wint daer op gedreuen is, sluytende die gaten ende vullende die holen met sneeu, int hangen vande berghen, soo dat ouer al euen effen schijnt te wesen, ghelijck op een plat velt, waer door seer periculeuselijc vallen van bouen neder die Duytschen, Denen, ende Moscouiten, die de plaetsen niet en kennen oft loopende seer sterckelijck metten peerden, vallen oft sinken in dese holen, suypen alle ghelijck van eenen sope, wesende malcanderen ghetrouwe inder allende, als sy gheweest hadden te voren vriendelijck verbonden. Ende dat meer is, seer veel vrome ende stoute crijchslieden die op ander plaetsen landen ende steden doen beuen, ende metten viere ende sweerde hebben ghedestrueert, blijuen altemets seer lichtelijck inde sneeu daer stekende ende begrauen.

Het tvvelfste Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, tracterende vande huysen ende timmeragien vande Noordersche landen.

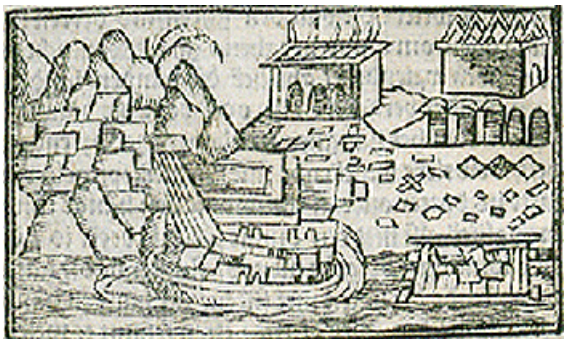

Vande diuersiteyt ende faetsoen van steenen.

*B*Ouen die artificiale steenen, so worden in sommighe berghen vande Noordersche landen geuonden groote stucken van steenen, die alsoo vander nature*n* in diuersche formen, principalijck viercant ende lancworpich ghemaect sijn: iae datter niet veel en behoeft aen ghedaen te wesen om die te pallijsteren. Als men sien mach op eenen seer grooten ende woesten berch, Amabergh ghenaemt, niet verre gheleghen vant seer schoon clooster van Vastenen, het welcke vande seer edel vrouwe S. Brigitte (wiens lichaeme met het lichaem van haer dochter S. Catherijne die eerste Abdisse van desen clooster, tot een sonderlinghe ghedenckenisse daer is rustende ende seer eerlijck bewaert wort) is ghesticht geweest: en*de* ooc van een ander cloo-

ster van S. Benedictus ordene Aluestre ghenaemt. In welcken berch dat steene*n* sijn van diuersche coleuren, maer sonderlinghe swert, dewelcke vanden ingesetenen vanden lande moghen voor niet wt ghehaelt worden om daer af te stichte*n* alderhande huysen, brenghende die steenen tschepe oft op waghens, treckende daer af haer gheuels vanden fondamente tot int opperste vanden huyse, het welcke seer lustich is om sien gheuende een yeghelijck te ordeelen, oft die nature te bouen gaet de conste, oft die conste de nature. Ic hebbe gheseyt voor niet: om dat sy niet vercocht en worden om ghelt oft door bidden vanden proprietaris: want men vintse daer in soo grooter menichte: dat se niet alleene gheschict en worden tot gebruyck vanden proprietaris, maer ooc tot orboor vander gemeynte. Desen berch die seer hooghe is ende woest, is seer lustich om sien: wa*n*t hy schijnt te wesen den ghenen die van verre daer voorby seylende sijn, niet anders dan een seer schoone stadt, die met torenen en*de* mueren ghesloten is. Int voorseyde clooster van Aluastre en*de* binnen Lincopen staen noch op den dach van heden seer veel huysen, die van sulcken steenen ouer oude tijden int viercant net genoch ghemaect sijn gheweest, ghelijck ooc op ander plaetsen men sien mach. Men vint oock noch ander berghen in Oostgothland oostwaert gaende, ontrent den oeuer vande Gothsche zee, waer inne dat groye*n*de sijn blinckende en*de* clare steenen van der naturen van diamanten en*de* seshoeckig van faetsoen, hier en daer seer verre streckende ghelijck het cristal: vande welcke men soude moghen metsen seer costelijcke ende blinckende mueren, die seer om verwonderen souden moghen wesen, waert dat men de groote ouerdaet daer achtende ware. In Westgothlant is oock eenen berch Kindaberch genaemt, in den welcken romtsomme wassende sijn marber steene*n*, die wt der natueren soo diuers ende schoon van coleur

sijn, datse alle dinghen vercieren ende profijtelijc sijn daer sy inne ghestelt ende ghemetst worden. Te*n* laetsten inde eylanden die ghelegen sijn onder den Pole, worden gheuonden berghen van seyl steenen, aende welcke ist dat men is houdende op seker tijden buken hout, het wordt soo hart als eenen steen, ende crijcht die natuere van naer hem te trecken ghelijck die seyl steenen. Die natuerlijcke steene*n* die inden velden wassen diuersch van fatsoene, worde*n* daer ouer al soo wel in grooter menichten gheuonden, als die ghebacken: ende oock ghebruyckt niet alleene om die huysen te decken, maer oock mueren ende ander dinghen af te metsen.

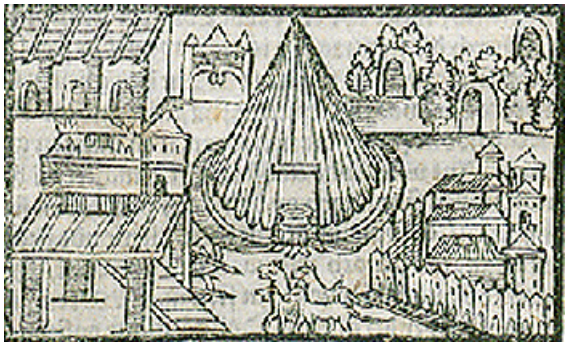

Vande diuersche timmeragie van huysen.

Die huysen worden inde Noordersche landen ghemaect van veelderande diuersche ende vree*m*de fatsoenen. Want som makense naelde wijs, ander viercant, ander lanckworpich: som ront, ander bogewijs ende ghewelft. Die naelde wijs ghemaeckt werden, sijn alleenlijck ghemaeckt van lancien die bouen tsamen aen een ghebonden sijn, en*de* nederwaerts comende allenskens breeder wtcomende ghelijck een tente. Dese huysen worden ghemaect alleene inde Somer,

om dat die ambacht lieden niet en souden gequelt werden vande hitte der Sonnen, vlamme ende roock seffens. Die huysen die met hanghen*de* daken ghemaeckt sijn, die sijn hooghe opghetrocken, om dat die dicke ende sware sneeu, met waeyen vanden winde, te beter soude moghen af rijsen, ende die daken niet inne weghen, dewelcke gemaeckt sijn van schorssen van bercken boomen, oft ticchelen, oft gespleten latten va*n* pijnboom hout, oft van abeelen, oft eyken oft buken hout: maer rijcke lieden huysen sijn met coper, metalen oft loode platen ghedeckt, ghelijck die kercken. Die ghewelft sijn ghemaect, zijn constelijck genoech gemaect tegen tgewelt vande winden, en*de* vallen vande sneeu: ende sijn getimmert van hout en*de* steen, ende seer nootsakelijc voor veelderhande saken te doene. Want sulcke worden gheuonden in groote heeren huysen, om daerinne te bewaren huysraet en*de* cleederen, oft oock ghereetschap totter lants neeringhe dienende. Seer luttel ronde huysen worden daer geuonden, dewelcke alleene gemaect worden, om dat die werclieden daer inne werckende van bouen euen lichts souden ontfanghen. Maer de viercante huysen sijnder seer ghemeyne, de welcke wonderlijck in een sijn ghebonden gemaect van groote houters inde hoecken in een geuoecht, daer dat de meerschap in ghetoocht wort: ende dese hebben oock die vensters meestendeel staende int dack, waer door dat een yeghelijck licht mach ontfanghen. Die steenen huysen hebben de poorten gemaect naer behoorlijcke proporcie, maer enghe vensters, om die seer stercke coude, sneeu ende rijm. Want waren de vensters groot ende wijt, ghelijck in Italien, soo souden terstont die huysen veruult worden vanden sneeu, de welcke vande stercke wint ghelijck stof ghedreuen soude worden door die vensters, soo datse doort groot ghewichte souden terstont gheraken inne te vallen.

Van het selue.

De vensters vande Noordersche huysen en*de* sonderlinghe vande stouen, worden ghemeynlijck ghemaect inde cromme daken, waer door dat sy ontfanghen een goede ende suyuer lucht. Dese vensters sijn ghemaect van ghelas oft wassen cleederen open ende toegaende, teghen reghen ende sneeu. In de steden worden de vensters ghemaeckt inde sijdtmueren, de welcke sijn met yseren tralien ghesloten, om de engde vander straten. De gene die woonende sijn opt wterste vande frontieren vanden lande, maken wetens en*de* willens haerlieder deuren enge ende leech, om datter die vianden en*de* straetschenders niet en souden terstont inuallen. Ia dat meer is om dat sy de vianden te beter soude*n* wederstaen so hebbense veel gaten inde mueren, daer door dat sy de vianden met geschut te keere gaen. Ten anderen so grauense putten inder aerden, dewelcke sy decken met stroo, oft gebladert en*de* drooch rijs om datse also souden de vianden leuendich vanghen. De daken vande huysen sijn gemaect van balcken, en*de* met berders van dennen oft populier schorssen ghedect, daer sy dan op leggen groene russchen, twee op een, met wat hauers oft gherste daer tusschen ghesaeyt, om datse te beter in een souden ghebonden worden: het welcke ghedaen wort om dat de huysen vanden blicxsem niet en souden verbrant worden: oft dat warachtigher is, om dat sy daerop water ghietende in tijden van orloghe souden wesen weyden om schapen ende lammekens op te houden als voren genoech verclaert is. Sommighe vande ghene die woonachtich sijn inde steden als sy willen huysen timmeren, maken verbont tsamen, dat sy op gemeyne costen sullen timmeren gelijcker hant, makende vijf oft ses huysen neffens een ghelijck een slot, ende maecken in elck huys een seer stercke yser deure, waer door sy hun souden mogen salueren en*de* sterck houden tegen de viande*n*

als sy inghenomen hadden de vesten en*de* mueren vander stadt, en*de* ten laetste*n* noch doen wijcke*n*, alsmen sien mach veel huysen ghemaect binnen die Coninclijcke stadt van Stocholme*n,* wt de welcke van het opperste vande*n* huysen men de viande*n* mach keeren en*de* verdrijuen. Die meester timmerlieden sien ooc wel neerstelijc toe ende doen groote neersticheydt om te vinden het hout dat sy wete*n* alder bequae*m*st te wesen en*de* best diene*n*de tot haerlieder werck, om dat die huysen te langher souden blijue*n* staen en*de* out worden; en*de* slaen wel gade datse geen boomen en houwen, de welcke ghewrocht sijnde ende ghestelt inde huysen, souden den vrouwen die beurucht sijn int baren eenighe swaricheyt by brenghen ende deerlijck doen steruen.

Vande groote menichte vande seer groote boomen inde Noordersche landen.

INDE bosschen vande Noordersche landen wassen in grooter menichten, Dennen, pijnboomen, ieneuerbomen en*de* lercboome*n*, wesende so hooge als eenige torens: en*de* daero*m*me die gene die groeyen*de* sijn niet wijt vander zee, worde*n* gebruyct tot masten en*de* sprieten va*n* groote schepen, en*de* sonderlinge die pijnboome*n*, de welcke om het harst en*de* termentijn datter in wter naturen is wassende, plegen seer langhe te ghedueren sonder verrotten, en*de* seer wel te staen tegen den regen. Maer de vruchten van dese pijnboomen en*de* dennen en worden niet gebruyckt in dese landen, gelijck in Italien, daermen is medecijne af maeckende, om te verwecken het vleesch tot wellusticheyt ende oncuyscheyt. Dese pijnboomen worden ghesaecht tot berders ende gheschaeft, waer af men is makende de solderinghe vanden schepen. Int opperste van dese pijnboomen wassen vruchten, dewelcke die lantsaten ende sonderlinghe die wilde Lappen af plucken int eerste van de Somer, ende nemen daer wt die keernen, de welcke sy eten in stede van broot, gelijck die van Parthen eten

die Palmiten. Vande tacken vanden dennen worden ghemaect reepen daermen de tonnen mede bindet, en*de* latten van cruysboghen, oft tuynen om het lant af te schutten, ghelijckmen doet vande tacken vande lerckboomen, om datse seer wel mogen teghen het buigen. De balcken die ghemaect worden vanden dennen, sijn altijts ghehouden gheweest in grooter weerden, en*de* om datse seer licht sijn ende gheduriger dan eenich ander hout, so worden de kercken daermede ghedect: en*de* hoe de gront sauelachtiger is daer sy groeyen, hoe sy langher worden en*de* hoogher op schieten, maer en worden niet seer dicke, om dat sy gheen voetsel ghenoech crijghen wten sauelachtighen gront: wt welcke boomen men siet vloeyen een seer vette liqueur, als termentijn en*de* peck. Bouendien so is ouer al de Noordersche landen een seer groote menichte van bercken boomen, dewelcke sijn van sulcker nature*n*, datter als mense snijdet tusschen beyde de schorssen een water is wtdruypende, het welcke men drincken mach, ghelijck men oock inden dieren tijt de vruchten van desen boo*m* is gebruyckende in stede va*n* broot, en*de* de schorssen om de huysen te decken. Ingelijcks het saet en*de* wortelen van ieneuerboomen, worden ghebruyct in stede van broot, hoe wel dat quaet om crijgen is, door dat die doornen so scherp stekende sijn: in welcke doorne*n* vier en*de* gloeyende cole*n* blijft duerende een geheel iaer: ia ist sake dat die vande*n* lande het selue niet wt en doen, so ghebeurt somtijts dat van een vreemde en*de* stormende wint ontsteken wort sulcken brant inde bosschen, dat de vruchten staende op de omligghende velden, verbrant worden vanden viere dat ouer al vlieghende is.

Noch vande Noordersche boomen.

DIE eycke boomen liggende onder het water, blijuen altijdts sonder verrotten, en daeromme dienense

seer wel om te maken de ribben vande schepe*n*. Met de schorssen wort het leyr ghereyt, ghelijck hier naer sal verclaert worden, daer wy scrijuen sullen van de timmeragie opt ijs. Daer sijn ooc ander boome*n* die noch harder sijn wter naturen, vande welcke gedrayt worden ringhen ende catrolle*n*, om de sprieten vande masten mede op te halen. Men maecter oock flesschen en*de* kannen af, dewelcke van binnen worde*n* besmeert met harst, om datse niet en souden verrotte*n*. Noch sijnder oock ander boomen van selfs wassende, die niet beke*n*t en sijn, nochtans worden sy gehouden om tgewichte, coleur, hardicheyt, rondicheyt ende vruchten also goet als die ander. Men vint daer oock vlierboome*n*, en*de* cornelie boomen met seer soete besien. Insghelijcks oock tweederhande wilghe boomen, vande welcke de hasen eten om den hongher te stelpen, ende al ist datse gheen vruchten voortbringhen, soo worden sy nochtans wel vermenichuuldicht als men de tacken af houwet ende weder steket inder aerden, gelijc die ander bosschen die somtijdts is afhouwende tot aende wortel, weder wt spruyten. Daer sijn oock veel boomen die soo vast ghewortelt sijn inder aerden, datse eewich souden blijuen staende, ten sy datse met eene*n* draeyenden wint oft vanden blicxem omgheworpen oft verbrant worden; waer af men niet lichtelijck en soude connen ghesegghen die redene, midts dat d'een hier d'ander elders is groeyende. Die vleyende yeste is daer ouer al seer ghemeyne ende soo lastich, datse groote schade doet aende mueren vande steden gheuoert wesende vande sneeu, soo datse de mueren is vernielende, ten zy datse metter wortel wt getrocken wordt.

Van diuersche boomen.

NOCH sijnder veel ander soorten van boomen sonder die wy nu geseyt hebben in dese coude landen,

principalijck populiere*n*, esschen en*de* een ander soorte va*n* ieneuer boomen, dewelcke seer bequame sijn om costelijcke huysen daer af te make*n* mits datse seer la*n*ck sijn en*de* wel rieckende ghelijck cijpres hout, soo datse worden ghebruyckt niet alleene in tijden van peste, maer oock om daghelijcks in huys te branden. Want dese boomen die daer van selfs daer wassende sijn vermenichfuldighen seer en*de* verwortelen soo, datse nimmermeer en moghen wt gheroyert werden: maer alsse volwassen sijn, soo werden (als wy nu gheseyt hebben) vande selue seer stercke balken gemaect, die men ghebruyckt int timmeren, soo wel vanden grooten en*de* hooghe huysen als vande leeghe. Inde landen daer die Noorderschen Pole is verheuen meer dan seuentich graden en werden gheen eycken oft buke*n* boomen gheuonden vassende, iae dat meer is luttel ander ten ware bercken boomen, die slim ende crom wassende sijn ontrent die wterste canten vande zee van Seythien, door die groote stormende winden die seer dicwils daer waye*n*. Maer inde lande*n* die Suytwaerts ghelegen sijn, wassen ouer al seer groote menichte va*n* fruyt boomen, welcker vruchten als eeckelen, hasenoten ende buken noten niet alleene dienen om die beesten te voeden, maer oock werden inde*n* dieren tijt va*n*den ingheseten ghebruykt in stede van broot. Dese vruchten werden teghen dattet dieren tijt sal werden, van sommighe beesten als muysen, ratten en*de* vogelen ghedreghen in haerlieder hollen en*de* nesten, om de*n* toecomenden hongher te verdrijuen soo dat die beesten hier inne veel voorsichtigher schijnen te wesen dan die menschen. Twelcke merckende die voorsichtige lantslieden, doe*n* oock te meer nersticheyts om hun te voorsien teghen den toecomenden dieren tijt. Die buke*n* noten sijn dryecantich ende hebben een roode schorsse, en*de* sijn besloten in rouwe huyskens ghelijck castanien, waer mede die verckens seer vet ghemaect werde*n*, soo

wel als metten eeckels, wt ghenomen dat het eeckel speck hart is ende het buken seer saechte.

Vande vruchten oft fruyten.

Die hase noten groyen daer soo oueruloedich en*de* in soo grooter menichten datter niet alleene ghenoech is voor die ingheseten maer oock voor die vremde: soo datter om profijts wille ende ghewin veel duysent tonnen vol, vanden cooplieden worden gheuoert wten Noordersche landen in Duytslant. Die tacken van het haeselaren hout voeren sy oock wt, dewelcke seer nut ende bequaem sijn om reepen daer af te maken, om alderhande vaten mede te binde*n*. Daer groye*n* oock appel ende peer boomen va*n* diuersche soorten soo wel die verplant sijn, als wten saede vanden appelen ende peeren voortcome*n*de: onder dewelcke datter sommighe seer excellent sijn die int herte vande winter (ghelijck den olijf boom die nerghens Noortwaerts en is wassende) rijpe vruchten hebben: Insghelijcks die wilde appelen sijn van sulker naturen, datse niet eer rijpe en worden dan in December: ende dese hebben eenen wijnachtighen smake, soo datmen daer wt persset dranck, diemen most heet. Daer sijnder oock die soo serp sijn datse tscherpe van een sweert bot maken met hun sop, vande welcke men is maken*de* goeden asijn. Sommighe sijn ront, ander sijn lanckworpich ghelijck peeren, ander ghelijck ee*n* ey, dewelcke seer geacht en*de* in weerde*n* worden ghehouden. Maer die wtlantsche en*de* die van ouer zee comen sijnder noch veel meer gheacht, om datse grooter ende soeter van smake sijn. Insghelijcks oock ghedrooghde pruymen ende peeren. Want in de Noordersche lande*n* en groyen maer tweederhande soorten, als witte ende swarte: ende oock maer tweederhande soorten van criecken, als wilde en*de* hof crieke*n*; dewelcke soo suer sijn datse de

tanden eggherich maken, dewelcke ghebruyckt worden om asijn daer af te maken: Want midts datse groyende sijn op doncker plaetsen daer gheen Sonne is comende soo en rijpen sy niet. Maer die Sonne hebben moghen pleghen lieflijck ghenoech te wesen van smake. Daer sijn oock sommighe boomen die een onbekende cracht hebben, die welcke sonder bloesems vruchten voortbringhen tusschen den sneeu. Nochtans soo beteren die fruytboomen met verplanten, ende brenghen voort te soeter vruchten. Maer het wilde fruyt heeft eenen vremden smake, het welcke by auenturen comt door die oude tacken die vol mosch liggen, ende beletten datter gheen Sonne op en schijnet, want andersins meyne ick dat souden lieflijcker wesen van smaken ende beter om eten.

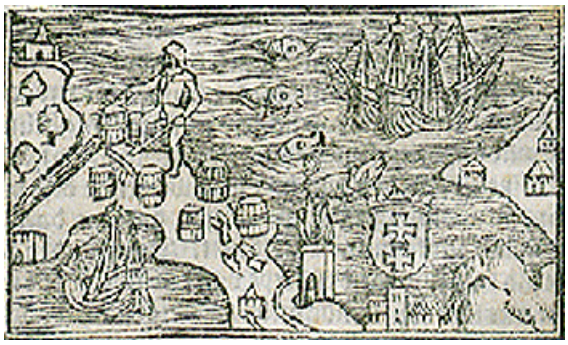

Vande Gomme die wten dennen comt ende oorspronck vanden Ambre.

Om dat seer veel autueren diuerselijck schrijuende sijn vanden oorspronck, natuere ende qualiteyt vanden Ambre grijs, ghelijck Perottus is beschrijuende, die met grooter nersticheyt die selue heeft willen accorderen: willende betooghen waer wt ende hoe dat dese excellente ende costelijck traen mach voortcomen

Daeromme soo hebbe ick hier wel willen by voeghen dat men daer af is segghende inde Noordesche landen, twelcke my dunckt der waerheyt meest te ghelijken. Die dennen oft pijnboomen die wter natueren gomme tranende sijn, ende seer hooghe wassende sijn opde*n* oeuer vander zee, oft riuiere, oft int leechtste va*n*de bosschen, sweeten dit Ambre grijs sonderlinge inde Wedemaent ende Hoymaent die Sonne loopende door het teecken Cancer ende Leo, als door die groote hitte vander Sonnen (ghelijck naer breeder verclaert sal worden) die vruchten dorre ende rijpe worden. Dan soo drupt wt dese boomen die splijtende sijn door die groote hitte der Sonnen, dit ambre grijs inde grachten oft riuieren die daer onder staen ende wort daer hart inne: maer int nederuallen, wat dat vatten mach dat houdet vast ende onwindet gelijck lijm mits sijnder tayheyt: twelcke oorsake is, dat vorschen, muysen, mugghen, spinnen, vlieghen, stroo, saet ende dierghelijcke dingen die in dit terme*n*tijnachtich lijm besloten werden ende hart: en*de* oock wat eenparich druppende, is vallende int sant, dat wort door groote slachreghen gheuoert inde beken ende voorts inde riuieren, ende ten laetsten inde zee, daer dat ghelijck ander boomen binnen sekeren tijt hart wordt gelijck stee*n*: het welcke doort groot tempeest va*n*de Gothsche, Finlantsche ende lijflantsche zee, wort gheuoert ende gheworpen aende oeuers van Prussenlant die ligghende sijn op die Suydt sijde recht teghen ouer het Noorde. Twelcke altijts gheschiet als de windt is drijuende die baren vander zee naer Pruyssen la*n*t. Daer dat vande Coninck is verboden dat niemant desen Ambre grijs en mach vergaderen, dan die daer toe gheordineert sijn ende ghesworen werck lieden.

Het derthienste Boeck van Olaus de Groote wt Gothlant Aertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen, het welke is tracterende vande landts neeringhe ende vruchten die tot des menschen nootdruft dienende sijn.

Vande diuersche vruchten die men is inden oogst inne doende.

*H*ET is een wonderlijcke ordinancie der naturen, dat men anders, ende op ander tijden, oock met ander manieren en*de* behendicheyt Noortwaerts het lant is acterende, dan in barbarien ende Mooren lant, ende noch anders inde nieuwe eylanden. Aengaende die Nordersche landen het is seker dat op sommige ackers die int Suyde sijn gheleghen in Westgothlant die gerste binnen xxxvi. daghen naer datse ghesaeyt is, rijpe en*de* gereet is om picken: twelcke is van het laetste van Wedemaent tot half Oogst, ende altemets noch eer. Maer dat soo haest rijpe werdet comt nootsakelijck door die nature vander aerden, soetichet des lochts ende vochticheyt vanden steenkens die de wortel is voedende, ende hitte vander Sonnen: twelcke een oorsake is dat soo haest is op groyende en*de* rijpe wordende: ende sulken stroo heeft ghemeynelijck ses aren by een, maer wat minder dan die ghemeyne aren, welcke gerste seer bequaeme is om mout te maken. Maer ander saet wert ghesaeyt int eerste vanden Mey, en*de* ontrent half Oogst ghepickt ende inne ghedaen met grooter nersticheyt. Want die lant lieden helpen malcanderen seer ghewillich ende lustich, om dat die cou-

de die hun soude moghen ouer den hals comen, den Oogst niet en soude verderuen. Noch en begheeren ander gheen dachuere, dan des auonts eene vrolijcke maeltijt, op dewelcke om den goeden ende getrouwen dienst die ionghers ghedaen hebben soo wel knechts als meyssens werden by consent vande wijse en*de* voorsienighe ouders ghesloten sommighe houwelijcken ende gheloften ghedaen van houwelijcken: niet wt een vleesschelijcke wellusticheyt, al sijn sy oock edel van gheslachte, maer om het profijt en*de* eere vanden huyse te bewaren, ende het huysghesin wijslijck ende lieflijck te regieren.

Vande backerijen ende backen vanden broode.

OM dat die ouders hebben van ouders tot ouders verstaen, hoe dat Ceres soude geuonden hebben het coorne, ende Pan die maniere van backen: (soo dat naer hem inde Latijnscher sprake het broot genaemt wert Panis) soo heeft Ceres seer vermaert ende ghepresen gheweest om dat sy het graen eerst heeft gheuonden, ende Pan om dat hijt betamelijck heeft weten te bereyden tot des menschen oorboir. En*de* daeromme behoort men hier wel te mercken wat soorten van vruchten wort gebruyct totter nootdruft

vanden menschen, ende welcken onder die Noordersche nacien dat hantwerck is toebehoorende. Welcke nacien ghelijck datse veelderhande sijn, diuers ende verscheyden soo wel van gheleghentheyt als van manieren: alsoo oock die vruchten der aerden siet me*n* diuers wesen, naer die gheleghentheyt oft qualiteyt vanden landen. Want hoe meer dat men is Noortwaerts op trecke*n*de, hoe min terwe datter is wassende: maer hoe meer Suydtwaerts, hoe datter ouer al meer terwe geuonde*n* wert. Niettemin die van Sweden hebben groote menichte van terwen, en*de* noch veel meer rogghe. Die Gotthen ghebruycken soo wel in Oostgothlant als in Westgothlant gherste ende hauer, dewelcke henlieden van Godt wert ghenoech verleent niet allee*n* om eten maer oock om haerlieder bier mede te brouwen. Nittemin men ghebruyct van alle dese vruchten ouer alle die voorseyde landen: maer in Sweden sijnse nerstigher om rogghe te winnen, dewelcke die vrouwen soo weten te suyueren, datse in coluer, smake en*de* ghesontheyt te bouen gaet die duecht vander terwen.

Hoe die vruchten ghedroocht werden om langhe ouer te houden ende te bewaren.

Op seer heete daghen als die Sonne seer heet is schinende, soo spreyden sy lakenen ghelijck seylen van schepen, oft selfs seylen seer wijdt wt ende breet opder aerden, oft op die effen ende bloote berghen, om dat sy daer op te droogen soude legghen het graen en ses daghen oft meer oft min, naer dat die Sonne heet is schinende. Daer naer alst wel is gesuyuert soo sluyten sijt in eycken kiste*n*, oft sy doent malen ende bewaren het meel opde selue maniere: ende alsoo gedroocht sijnde, soo blijuet goet seer veel iaeren lanck. Niettemin het is seer goet datmen het graen eens iaers te drooghen legghe inde Sonne: ende alsoo machmen

dan daer onder behendelijc mengen als noot is, nieu graen dat wel drooghe is, om dat men gheen oudt graen en soude ghebreck hebben. Maer het meel machmen wel veel iaeren lanck ouer houde*n* sonder bederuen, alst in eycken tonnen oft cuype wel stijf inghestampt is met houten stampers, ende ghestelt op drooghe plaetsen.

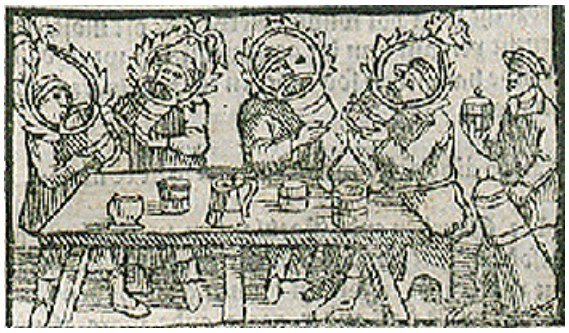

*Vande maniere van drincken vande***n** *Noorderschen volcke.*

Ick en twijfele niet ten sal die nerstighe Lesers seer wel behagen dat ick hier by schrijue ende verclare, welcke maniere van drincken datter is onder die Noordersche nacien. Ten alder eesten soo maken sy consciencie van te drincken al staende, ter eeren vande Goden ende Princen: ende drincken dat henlieden het sweet afloopt, soo grooten aerbeyt schijnen sy te doen int drincken als sy met eenen treck oft twee oft meer willen wt drincken een groote cruycke ofte eemmer. Ten anderen als men sien mach in dese figuere, soo schijnen sy ghecroont te wesen sittende aende tafel, ende drincken oock wt sulcke vaten als men hier sien mach: het welcke by auentueren groot wonder gheuen soude den ghenen diet noyt ghesien heeft. Maer het is noch meer te verwonderen te sien hoe dat die dienaers

in een langhe recke ouer ende weder gaen gelijck herders van ghehoornende beesten, om den gasten te vullen dese vaten met bier. Ende met dese cerimonie*n* niet te vreden wesende, soo willen sy oock betooghen dat sy niet droncken en sijn: want sy nemen een van dese hooghe vaten vol biers en*de* stellent op haerlieder bloot hooft, dansende alsoo een ronden dans. Voorts soo nemen sy een ander met beyde handen twelcke hun ghebrocht wert vol wijns, biers, mee oft most, ende gheuent yemant van die aen tafel sitten wt te drincken ende haerlieden soo goeden toe te drincken oft te bringhen.

Van de diuersche manieren van sout te sieden.

IN Sweden ende Gothlant en wert gheen sout ghesoden: niet om dat sy wten gront vander zee het sout water niet en souden connen ghecrijghen: maer om dat volck dat ander goets ende ware ghenoch heeft, lieuer te coope*n* heeft wtlants sout, dan tot grooter cost dat te sieden op haerlieder oeuers vander zee. Want als die groote hulcke*n* wt Hollant en*de* Duytslant comende sijn wt die hauenen van Spaengnien, Vranckerijck, ende Enghelant, ende principalijc van Lisseboenen ende Browagien die sout daer gheladen hebben, soo wordet hun vercocht voor eenen tamelijken prijs. Int lant van Polen sijn seer diepe sout berghen, ende sonderlinghe ontrent Vielisca ende Bochnen, daer dat ick int Iaer M.D.xxviij. op den vijfsten dach Ianuarij, wel vijftich leeren moeste neder gaen om te sien hoe dat beneden int diepste vanden berghe die aerbeyders naeckt stonden om die hitte, daer sy met ijseren instrumenten een seer rijck tresoor van sout wt braken, ghelijck men het gout ende siluer wt is grauende inde diepe berchwercken.

Hoe datmen qualijck Sout voeren can inde Noordersche landen.

ALST orloghe is op die Noorsche zee, ende dat die Noortsche landen by ghebreke van sout souden schijnen vanden vianden benaut te wesen, soo maectmen met consten sout binnens lants, om dat sy by ghebreke van sout, niet comen souden inde subiectie vande vianden. Maer om dattet selue soude moghen gemackelijcker ende rasscher te wercke gaen, ende oock dat die Nordersche nacien altijts daer by souden moghen profijt doen, soo heeft die eerwerdighe Ian de groote wt Gothlant Aertsbisschop van Vpsalen mijnen seer beminde*n* broeder ende voorsaet, doen hy tot anderen tijden int iaer M.D.xxiij. twee iaer lanck hadde gheweest te Roomen ambassaet bijden paeus Adriaen die seste, ende ten laetsten ghecoren, weder comende om te visiteren sijn kercke ende Bistchopdom van Vpsalen, gheleert den inwoonders ende sonderlinghe die woonende waren op bequame plaetsen, te sieden sout op sijn eyghen cost, gelijck hy van experte meesters hadde gheleert, coopende ende gheuende ouer al instrumenten ghenoech, die daer toe van noode sijn: dat men van der tijt voorts altijts heeft moghen, wat orloghe datter oock wesen mochte, souts genoegh maken sonder eenich perijckel ende met cleynen aerbeyt.

Van de seer groote menichte van boter.

DOORLOOPENDE alle die landen vande Noordersche rijcke*n*, van daer die Nortsche Pole staet verheuen lij. grade*n* tot lxxxiiij. so machme*n* ouer al vinden seer groote menichte va*n* boter, om die seer vruchtbaer weyden en*de* grote menichte van hoorne beesten die daer sijn: maer nochtans ouer al niet eue*n* goet, soo wel door die diuerscheyt vanden soute, als oock vande goede cruyden ende garsse, ende oock naer dat die

landen daer die beesten gheuoedt werden verre van malcanderen sijn gheleghen. Want daer die weyden grouer van garse sijn, ende die boter met grouer sout ghesouten is, die en is soo goet niet als ander boter die met schoon sout ghesouten is, ende ghecomen van een goede wijde. Niettemin sy hebbe*n* ouer alle die landen voor maniere, weer dat die boter met grof sout ghesouten is oft met fijn wit sout, dat sy den cooplieden van ouer zee die vercoopen met veel duysent vaten het sy voor ghelt oft in manghelinghe van ander ware, ten sy dat van des Coninks weghen om die nackende orloghe verboden wert, als men lijftocht gelijck speck ende ander nootsakelijcke voetsels pleecht toe te sien datse den vianden niet gheuoert en werde*n*. Voorts soo is in Suydtgothlant een eylant Oelant ghenaemt, daer dat die gesonde ende goede locht ouer een comende metter vruchtbaerheyt des lants, cruyden voortbringhet die seer lieflijck ende soet sijn: met welcke een groote menichte van beesten en*de* coyen gheuoedt sijnde, gheuen ee*n* melck dat soo ghesont is, dat die met veel raets en*de* hulpe van medecijns niet en co*n*nen wesen gheholpen, gheheel ende al met botermelck van desen melck connende ghenesen worden: ende die boter is riekende ghelijck een specie, dewelcke seer ghepresen werdt ende wel diere vercocht, want sy is veel ghesonder dan eenighe boter van alle ander landen.

Van de groote ende goede keesen.

IST dat Parma, Plaisancen oft eenighe ander stadt oft dorp in Lombardijen ghepresen sijn om die groote menichte ende duecht va*n*den keesen, voorwaer sy moghent wel danck weten den halfeylande van Scandien, en*de* sonderlinghe westgothlant inde Nordersche lande*n*, van welcke*n* volcke sy haeren oorspro*n*ck hebben. Want die Westgotthen hebben de name bouen alle die nacien vande Noordersche landen, dat-

ter gheen henlieden ghelijck en is in keesen te maken, het schijnt te comen door die goede ende vette weyde*n* die sy daer hebben: in dewelcke oock orloochs peerden, die sterck hooghe ende vroo*m* sijn, ende oock groote ossen in seer groote menichte worden opgheuoedt. Aldus soo maken sy ghemeynelijck soo groote keesen, dat twee stercke mannen qualijck souden draghe*n* connen die selue een luttel weechs verre. Nochtans en worden die niet ghemaect met handen oft conste van mannen, maer van vrouwen: dewelcke wt diuersche dorpen by een gheleghen sijnde, op een dorphuys by een comen, daer men is gewoonelijck keese te maken, bringhende met haer een groote menichte va*n* melck, ende dat inde Somer: ende heet makende het melck in groote ketels, ende libbe daer toe ghedaen hebbende, soo ghieten sijt meestendeel in een viercante houte forme: dan nemen sy cleyn keeskens die te voren inde locht ende Sonne ghedroocht sijn, ende morselen die wel cleyne, ende worpen die int siedende heet melck, ghelijck men doet inde groote mueren daer men cleyne steenen in metset, om dat die groote steenen te vaster soude blijuen inde mortel. Ten anderen soo en mach gheen man comen daer dese vrouwe*n* aldus desen keese make*n*, hoe seer oock dat hy daer om soude moghen bidden. Want die cloecke vrouwen hebben bysonder haerlieden huyswerck verscheyde*n* vande ma*n*s, met het welcke die mans hun nimmermeer en moye*n*: als spinnen, weuen, backen, brouwen, eten gereet maken, kinderen eghenen ende cleeden, bedden maken, en*de* lammerkens, calueren ende ander ionghe beesten besorghen: ter wijlen dat die mans die meesten aerbeyt doen: als ackeren, dorsschen, peerden berijden (dat die vrouwen oock dicwils doen) harnas schoone maken, tuynen maken, ploeghen ende het lant suyueren ende ghereet maken. Die keesen in Oostgothlant die van schapen melck in grooter menichten gemaect worde*n*,

sijn wter maten seer gepresen: Soo sijn oock die van hoogh Sweden: meer dan die van Noorweghen ende Helsingher lant: daer dat men groot werck maect vande keesen die sy hebben, dewelcke seer vet ende bijcans verot sijn, vol maeyen, soo dat sy seer verblijt sijn va*n* haerlieder duecht: ia dat meer is als sy het binnenste hebben wt gheten, soo gebruycken sy inde orloghe die corsten ghelijck eenen bukelaer van hart leir ghemaect. In Finlandt is oock een goede smake van keese, dewelcke seer ghesienlijck wort ghemaeckt van geyten melck, weghende veel duysent ponden: en*de* datse veel smakelijcker ende meer gheacht maeckt, is dat sy wat mirrhe daer onder laten roocke*n*, om datse sonder verrotten en*de* sonder maeyen veel iaere*n* souden moghen bewaert werden, en*de* sonderlinghe om te mogen verdragen een lange legher voor een stadt. Maer in westgothlant sijnse so goet wter nature*n*, datse riecke*n* ghelijck een specie als sy oudt worden, met een lieflijke smake. Sulcken ghebruyken oock die schippers als sy vanden storm belet worden wat anders te mogen roken ende gheiaecht werden vanden viere.

Van de weuers.

De vrouwen inde Noordersche landen sijn seer nerstich ende constich int weuen van wullen ende linen laken, wtghenomen die van Lappen lant. Want die maken laken (als op ander plaetsen gheseyt is) vande senuen der dieren, ende cleederen van de vellen van diuersche wilde beeste*n*: om dat in die wterste lande*n* Noortwaerts gheen vlas is wassende, noch schapen gheuoet en werden. Maer Noortwaerts daert lant wat heeter is, ende vlas is wassende, daer verwen sy het lijnen gaeren ende weuent soo constich, dat men segghen soude dat in Italien ghemaeckt ware. Ick hebbe hier voortijts onder dat volck ghesien ee*n* werck van gheweuen lijwaet dat seer lustich was gewrocht

vol blaeuwe strepen: sulcks als ick daer naer come*n*de in Italien, tot Romen sach, al oft van ee*n* hant hadde gemaect gheweest, soo wast den anderen ghelijck gheweuen ende geordineert: alleene dat verschil wasser, dat ghelijc die Romeynsche vrouwen, oft dat beter te geloouen is die mans dat weuers sijn, cloecker sijn van gheest, soo worden sy oock beuonden te wesen subtijlder int hantwerck: ende dat by auenturen om datse gheschilderde patroonen hebben daer sy na wercken, daer die Noordersche vrouwen nemen het patroon naer die bloemen als lisbloemen, oft naer de schaduwe vande bladeren der boomen die int schijnen vander sonnen blicken opt water. Maer int ghebreyt werck te maken ghelijck netten, sulcks als men siet te Romen inde Princen huysen, soo schijnen die Noordersche vrouwen lichtelijck alle constenaers der werelt te bouen gaen, ghemerckt dat dit hantwerck ghebruyken in stede van ledich te wesen die edel vrouwen dewelcke seer curieus sijn om te maken ende achter te laten naer haerlieder doot sommighe stucken wercks tot ciraet vanden huyse, die welcke seer constich ghemaeckt sijn. Want sy hebbe*n* voor een gemeyne vsancie datse vercier*en* haer huysen ende camers die sy daghelijcks besieghen, met sulcken seer witten ghebreyden wercke, dat sy heeten Spraangning, iae tot onder het dack vande huyse. Maer die edel heeren vercieren hun palaisen ende salen met side lakenen ende oock die bedden, ende ciraet vande edel vrouwen als men bruyloft, bancketten is houdende.

Het XIIII. Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, inhoudende diuersche ende vremde manieren vanden Noorderschen volcke.

Voorrede.

*N*Iemant en behoeft hem te verwonderen dat inde landen Noortwaerts ghelegen die seer wijdt ende breet streckende sijn, ende sonderlinghe int halfeylant Scandianen (het welcke Plinius om sijn onbekende grooticheyt heet te wesen een ander werelt: ende Iordanes met Pauwels die diaken die scheyde oft werckhuys va*n*de mensche*n*) sijn veelderhande soorten van habijten ende cleederen, ende oock diuersche manieren ende condicien van leuen, soo wel onder die inwonders vanden lande, als onder die vremde nacien die daer comen woonen oft handelen, ende oock vanden rechten soo wel van die eene als dander: dewelcke onderhouden*de* die ordinantien vande ouderen ende voorsaten seer lange gheleeft hebben onder malcanderen in grooter vrientschap ende eendrachticheyt: daer men nu siet dat groyende den twist, seer luttel te vreden wesen met tghene dat sy hebben. Niettemin het en is niet seer te veruonderen aenghesien dat die groote valscheyt der menschen soo verre comen is, dat een yeghelijck is gheworden een seer groot meester van hem seluen te bederuen, ghecleet sijnde van buyten met ghescheurde cleederen, ende van binnen hebbende het hert vals ende ghecorrumpeert. Wtwendich schijnen sy te wesen den rechte*n* onderdanich, maer secretelijck saeye*n* sy ouer al haer fenijn ende valscheyt. Twelcke nochtans sal ten laetsten sulcken eynde hebben, dat sy sullen steruen vol lasters ende van een yeghelijck ghehaet

Vande diuerscheyt der cleederen.

IN voorleden tijden werden inde Noordersche landen die cleederen al anders ghemaeckt dan men nu doet, sonderlinghe der vrouwen cleederen, so wel die opperste als die onderste. Die opperste segghe ick, om dat in voorleden tijden die edelste vrouwen droeghen tabbaerts die seer enghe waren op de borst, ende aen de armen: maer beneden aende voeten waren se wonderlijcke breet ende lanck, soo dat een ionck wijf qualijck machtich was alsulcken steert te dragen: de welcke oock somtijts in dat abuys haer vrouwen eenichsins waren nauolghende. Opt hooft droeghense seer fijn doeck, twelcke om profijts wille vande vreemde cooplieden wt vreemde landen van ouer zee daer te coopen ghebrocht wort. En*de* onder dese doecken droeghen sy gulden croonen met costelijck ghesteente verciert, naer tgeslachte ofte macht daer sy af comen waren. Op den nauel haddense in stede van eenen rieme oft gordel, breede gouden oft silueren ghesmedde oft ghegoten platen twee vingheren breet, oft oock van siuer oft gout draet gheweuen. Die ander vrouwen droeghen seer breede mouwen, maer inde middel warense enghe, vast ghemaeckt met siluere oft vergulde cnoppen. Opt hooft droeghense eenen tote van root

laken die bouen scherp ende enghe was, open gaende ende sluytende met silueren cnoppen. Dese droeghen oock vergulden croonen onder seer fijne lijnen doecken. Ende ghelijck dat sonderlinghe die edel vrouwen ende die gemeyne slechte vrouwen tabbaerts seer enghe en*de* cort ghemaect waren (wtghenomen datse niet euen goet van laken waren) also ter contrarien droeghen die borghers vrouwen seer langhe tabbaerts, hebbende ouer beyde sijden op de canten vanden tabbaerts hangen viercante vergulde platen, vanden hals af tot op de voeten. De maechden draghen een schapelaris, waer aen men kennen mach dat noch ionghe dochters sijn.

Van de eerbaerheyt der Maechden int wesen ende cleeden.

De maechden waren verciert opt hooft met seer costelijcke ende groote goude oft vergulde croonen: en*de* tot een teecken van suyuerheyt so haddense achter en*de* voren vanden hals af hanghende een cleet van witte sijde oft lijnwaet ghelijck een schapelaris dat die monicken paciencie heeten: naer welck cleet sy alle de leden haers lichaems stelden ende regeerden ghelijck

met eenen toom int gaen ende wesen in eenich gheselschap, met een wonderlijcke weselijcheyt ende schaemte, gheensins siende op mans persoonen oft toe sprekende, ten ware dat haer vanden ouders toeghelaten werdt. Ende waren soo eerbaer van naturen, datse nauwe een man opentlijck in gheselschap wesende, souden hebben derren aensien, al wast datse daer toe ghebeden waren, voor datse ghehijlickt waren, ende dan noch niet gheerne, soo weselijck ende eerlijck wisten sy ouer al, iae van gheorloofde saecken, haer ooghen te bedwinghen. Die Noortsche vrouwen bewaren sterckelijck ende wonderlijcke seere haer suyuerheyt: iae al sijnse ghehylict, soo hebben sy nochtans seker daghen datse met haer mans niet en conuerseren: ende dat met sulcker gestadicheyt, datse tusschen hun beyden legghen int bedde een bloot sweert. Ghelijck Saxo dat beschrijft van eenen ghenaemt Thira, dochter vande Coninck van Enghelant: ende oock daer en bouen vande sonderlinghe suyuerheyt van veel maechden die te dien tijden waren leuende.

Vande saluinghe der Christen Coninghen.

Die ghene die Christelijck ouer het geloouich volck soude regneren, pleecht met veel ende groote benedictien te wesen gheseghent ende ghebenedijt, om dat hy Godt soude te aenghenamer worden, den volcke nuttelijcker, ende hy selue te gheruster ende beter versekert. Maer alder eerst soo doet hy wt synen eyghen wille den eedt op het heylich Euangelie, belouende voor Godt ende synen Enghelen, dat hy sal onderhouden de Wet, gherechticheydt ende vrede vander kercken Godts, ende dat hy sijn ondersaten sal beschermen ende haerlieder goet, ende onderhouden alle de preuilegien ende statuyten vanden lande

Daer naer soo begheert hy de benedictie vander kercken, die hem wort ghegheuen, om dat hy soude moghen veruult worden vande gracie Gods, ende ouer al beschermt en*de* bewaert wesen door de cracht Gods: op dat hy verciert wesende metten gelooue van Abraham, die saechtmoedicheyt van Moyses, ootmoedicheyt van Dauid, ende wijsheyt van Salomon, God soude moghen in alle sijn wercken behaghen, oprechtelijck wandelen, teghen die vianden des cruycen Christi sekerlijck triumpheren ende die ouerhant crijghen, ende eenen goeden peys met een yegelijck houden. Daer naer wort hy ghesalft met sienlijcke olie, die ghewjjt wort met seer heylighe woorden, om dat hy soude moghen ontfanghen die onsienlijcke gauen Gods, ende rechtueerdelijck gheregeert hebbende sijn wereltlijck rijcke, soude moghen namaels met Godt, Coninck bouen alle Coninghen eeuwelijck regneren. Bouen dien so bidt die kercke dat door die cracht van deser heyligher saluinghe, die hoocheyt sy in sijn bewaren, ende dat hy rechtueerdich, sterck, ende ghetrouwe zy den weduwen ende weesen, en*de* een vroom vooruechter ende gouuerneur van synen volcke, een verwinner der onghelooуigen, een onderhouder van Iusticien, een beschermer der heyligher Kercken ende des Christen gheloofs, ter eeren ende lof vanden eerlijcke name Gods. Ten laetsten wort hem ghegeuen inde cracht Gods het sweert, tot wrake vanden quaden ende lof vanden goeden, om dat hy daer mede soude de rechtueerdicheyt onderhouden, ende het onrecht te niete doen, die heylighe kercke Gods ende die ghelooуighe beschermen ende een vooruechter wesen, die valsche Christenen vernielen, weduwen ende weesen saechtmoedelijck helpen ende voorstaen, dat ghedestrueert oft oueruallen is, weder repareren, en*de* dan bewaren, op dat hy door dese goede wercken ende deuchden met Christo, wiens figuere hy hier is voe-

rende, soude moghen eeuwelijck sonder eynde regneren. Dan so wort hem ghestelt die croone opt hooft, waer mede beteeckent worden alle eere, lof, ende vrome daden, ende dat hy moet wesen een beschermer va*n*de dienaers der kercken Christi in alle teghenspoet, ende oock een vooruechter vanden Coninckrijcke dat hem van Godt is ghegheuen, ende Pauselijcker benedictien in stede vanden Apostelen, die doort ghelooue verwonnen hebben die Conincrijcken, ende alle heylighen dien den last is ghegeuen van synen gouuernemente, op dat hy so een nuttelijc executeur ende doorluchtich Coninck mach wesen vanden rijcke dat hem is beuolen: en*de* op dat hy onder die eerlijcke camp vechters metten costelijcken ghesteenten der deuchden verciert sijnde, ende metten loon der eeuwigher salicheyt ghecroont wesende, soude moghen met Christo sonder eynde in glorie wesen. Daer naer ontfanghen hebbende den scheptre, wort hem te kennen ghegheuen, dat hy den Godtureesende menschen vriendelick doet wesen, de quaden doen vreesen, die verdoelde op den wech te brenghen, die gheuallen sijn weder op te helpen, die houerdighe te vernielen, ende die ootmoedighe te verheffen. Als de Coninck aldus ghecroont is, ende sittende in sijnder maiesteyt, so seyt hem den Aertsbisschop die hem met assistencie van sijn mede Bisschoppen daer inne ghestelt heeft: Blijft staende ende houdt de plaetse die v van God beuolen is, door die autoriteyt vanden almachtighen Godt, ende onsen ordinancien, te weten van alle de Bisschoppen en*de* anderen dienaers Gods: ende hoe dat ghy de gheestelijckheyt naerder siet wesen den heylighen outaer Gods, so veel te meer sult ghy dencken, dat ghy henlieden te meerder eere ghehouden sijt te bewijsen: op dat Christus Iesus de middelaer is tusschen Godt ende den menschen, v ionne met hem te regnere*n*, ende maken v vast een middelaer tusschen den ghemeynen

volcke ende gheestelijcheyt. Ten laetsten soo spreeckt den Aertsbisschop dit naeuolghende ghebet ouer den Coninck: Heere Godt weest my een pansier tegen die wapenen der vianden, in teghenspoet sijn helmet, in voorspoet sijn wijsheydt, ende int beschermen synen eeuwighen schilt: wilt hem ionnen dat hem het volck ghetroouwe zy, die groote heeren mogen vrede hebben, dat sy de liefde beminnen, die begheerlijckheydt schouwen, de gherechticheydt spreken, ende die warachticheyt voorstaen, op dat sy altijdts moghen wel ghemoet blijuen ende victorieus in peyse leuen. De Coninghen worden oock ghecroont, maer men verandert dat te veranderen is, ende men doeter dat den vrouwen toebehoort, ende veel vande saken die voorseyt sijn wort haerlieder ghewenscht.

Vanden Ridders ende den eedt die sy doen.

Naer dat die Coninck met die voorseyde ceremonien aldus ghecroont is, dewelcke tot allen tijden seere te prijsen sijn voor Godt ende den menschen: so gheeft die Coninck naer die oude costuymen ende ordinancien van synen rijcke, diuersche staten ende soorten uan volcke, nieuwe preuilegien, sulcks als van noode sijn seer liberalijck: oft hy vernieut ende versterckt de preuilegien die ouer ouden tijden van synen voorsaten ghegheuen ende gheconsenteert gheweest sijn. Daer na so slaet hy sommighe Ridders, die hy beghiftende is met leengoeden seer rijckelijck gheuende die met eenen rieme, sweert ende schilt, naer dat sy den naeruolghenden eedt ghedaen hebben in handen van eenich vanden prelaten die daer present zijn. Ick. N. bidde dat my Godt, ende de maghet Maria met S. Eric soo ionstich moeten wesen ende ghenadich sijn: als ick wil naer mijn beste vermoghen met lijf ende goet beschermen het Christen ghelooue,

het heylich Euangelie, die heylighe kercke, ende houden haer dienaers in haer vrijheyt ende preuilegien, ende my seluen stellen teghen al dat onrecht is, om te onderhouden peys ende iusticie, de weduwen, weesen, maechden ende aermen te beschermen: ende mijnen Coninck, den rijcke oft landen ghetrouwe wesen, ende rechtueerdelijck ghebruycken mijn ridderschap, ter eeren Gods naer mijn wterste vermoghen. Soo moet my Godt helpen ende alle sijn heyligen. Amen. Ende desen eedt pleecht soo scherp ende ghetrouwelijck onderhouden te wesen, dat alsmen was roepende oorloghe op die vianden des gheloofs, ende sonderlinghe teghen die Moscouitsche ketters int Oost eynde van Sweden ende Finlant: oft dat van den Paus gheboden wordt een Cruysuaert teghen die Turcken, een yeghelijck hem terstont stelde met grooter macht op die reyse, op synen eyghen cost, om te gaen vechten den strijdt des Heeren: iae sommighe reysende ten heylighen lande, ende ridder gheslaghen sijnde aent graf ons Heeren, hebben henseluen ghewillich geuoecht onder den Christenen hoop, om voor het ghelooue teghen die Turcken te moghen strijden. Waer door dat dickwils gheschiet is, dat sy weder ghekeert sijn met grooter victorien ende eere in haerlieder lant, ende namaels ontfanghen die croone int hemels ende eeuwich lant.

Vande bruyloften vanden ghemeynen volcke.

In Sweden ende Gothlant is de maniere onder het ghemeyne volck als sy willen vergaderen ten houwelijcke, dat sy ghebruycken veel ceremonien, die sy op diuersche tijden, manieren, ordinancien ende met ghetuyghen dickwils herdoen, sonderlinghe wt dier oorsaken, om datse te vaster souden by malcander blijuen, en*de* geensins scheyden van malcander,

al wordet nochtans vanden rechten dickwils toe gelaten. Want die ouders vander dochteren diemen ten houwelijcke wil versoecken, die vernemen neerstelijck, van wat gheslachte, staet, goede oft quade name eerbaerheyt oft oneerbaerheyt, weselijcheyt, verstant ende condicien dat die vrijer is, ia oock oft hy een ghetrouwet kint is oft niet. Ende als sy beuonden hebbe*n* dat hy een eerlijck man is, soo gheeft die vader den vrijer die daer present is, sijn dochter ter presencien van twee ghetuyghen, dat vrienden sijn van des vaders ende moeders gheslachte, met dese nauolghende woorden: Ick gheue v mijn dochter ter eeren ende tot eender huysvrouwen, om te hebben de helft van uwen bedde, vande deuren ende sleutels, metten derdendeele van alle uwe goeden roerende ende onroerende, ende in al dat recht dat hooch Sweden is hebbende van S. Eric, ende dat S. Eric heeft ghegheuen. Inden name des Vaders, des Soons, ende des heylighen Gheests. Amen. Ende in sulcker manieren so worden ghesloten die houwelijcken, dewelcke soo haest alst moghelijck is worden volcomen met noch meer ander ceremonien, principalijck met sulcke dat op den dach vander bruyloft, die vrienden ende maghen ende ander vrienden, alle ghelijck te peerde

wesende, een yegelijck om fraeyst verciert sijnde, leyden die bruyt met grooten state totter prochie kercken, daer dat een wijs man leytsman is vande mans ende een vande heerlijckste vrouwen, is leydende de vrouwen: waer dat de bruyt, ontfanghen hebbende de benedictie vanden Priester, voort ghebrocht wort, metter croonen opt hooft, naer dat die tortsen die seer ureemt toeghemaeckt sijn, ontsteken sijn: ende ghestelt neffens den bruydegom voor den hooghen outaer: ende naer dat sy in handen vanden Priester solemnelijck ghelooft hebben in voorspoet ende teghenspoet malcanderen by te blijuen, soo worden gheconfirmeert alle die voorgaende ceremonien, metten steken vanden rinck aen de vingher ende behoorlijcke benedictie. Ende en is hier oock niet te vergheten, dat als den rinck aende vingher ghesteken wordt, soo slaen die gene die daer ontrent staen hunseluen tot op den rugghe, om dat sy alsoo souden dit houwelijck verstercken, ghelijck men doet als yemandt Ridder wort gheslaghen, om dat hijt soude ghedencken. Die gene die tot sulcken bruyloft comen, als rechtsweers, andersweers, vrienden ende maghen gheuen dese nieu ghehylickte liberalijck seer veel ghiften, als peerden, ossen, schapen, bedden ende coorne: om dat sy met voorspoet aldus souden beghinnen, ende met meerder blyschap haerlieder leuen te samen voleynden. Niet te min de speciale ghiften sijn ghemeynlijck, een peert, eenen osse, en*de* eenen bijl: om dat sy souden weten, datse samen sijn vergadert, om malcanderen te helpen in allen aerbeyt ende perijckel, hebbende onder hen beyden maer eenen wille om yet te doen oft te laten, tot datse met rechte van malcanderen worden ghescheyden, oft metter doot. Sy ghebruycken oock veel ceremonien als sy te bedde gaen: te weten dat die prochiaen, ist dat hy daer is, oft synen capellae*n*, singht die Hymne: *Veni Creator spiri-*

tus. Ende aenroepende die hulpe Gods, bidt dat hy dese nieughehoude gheuen wil door sijn Godlijcke gracie, voorspoet ende gheluck in alle hun saken. Ten anderen so ist een costuyme, datmen wat lecker gherechten gheue de nieugehoude, daer sy sitten in haerlieder bedde, om dat sy metten ghenen die daer ontrent sijn, een luttel tijts souden bancketeren: en*de* ten laetsten de vrienden oorlof nemende, latense samen in vreden met malcanderen gheworden. Sdaechs daer naer soo coemt die nieughehoude, het hayr verborghen ende ghedect hebbende, met eenen vriendelijcken ganck, ende presenteert wt goeder herten den gasten siluer croesen vol van seer goeden dranck, tot een teeken datse is gheworden een moeder des huysgesins.

Vanden ouerspeelders ende hoe dat sy ghepunieert worden.

Een vrouwe leuende in ouerspel, ende daer op beuonden ende verdect sijnde met ghetuyghenisse van ses mannen, verliest haer houwelijcksche voorwaerde, ende alle datse heeft ten houwelijcke inghebrocht: het welcke de man neemt tsyne waerts, voor sijn eyghen goet. Iae dat meer is, het is noch in sijnder macht haer met haren boel te doen steruen, ende te nemen haerlieder beyden goet, achteruolghende de borgherlijcke rechten vanden lande van Sweden en*de* Gothlant. Niet te min ist dat hy hem wil laten contenteren met een breucke, die wordt hem oock naer de lantsrechten toe ghewesen: maer hoe groot dat die is en wil ick hier niet schrijuen, hoe wel datter een deel daer af toecoemt den Coninck, den Bisschop, en*de* den Officier vander plaetsen, een yeghelijck sijn deel ende recht daer af treckende. Ende ist dat die ouerspeelder gheen ghelt te gheuen en heeft, soo leghtmen dan de vrouwe twee steenen op de schouderen, die met een coorde aen een sijn ghebonden, dewelcke aende man-

lijcheyt vanden ouerspeelder vast ghemaect is: ende leydet hem also lancks de straten vander stadt openbaerlijc daert alle man sien mach: ten laetsten so doetmen hem sweeren dat hy die stadt sal verlaten, ende niet meer daer inne comen. Den buel vander stadt die sulcken execucie is doende, wort een sekeren loon ghegheuen ende een somme ghelts toe gheschict.

Het vijfthienste Boeck van Olaus de groote wt Gothland, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, tracterende van diuersche oeffeninge vanden volcke.

Vande oeffeninghe der kinderen.

*O*M dat die kinderen ende ionghers van Gothlant, niet en souden vaddich worden van leecheydt, oft haeren ionghen tijt niet en souden onnuttelijck ende met oneerlijcke wercken die verboden sijn ouerbrenghen: soo heeftmen daer altijdts ghehouden voor costuyme, datmen de ionghers soude wijsen ende leeren, diuersche exercitien ofte oeffeninge, sonderlinghe dienende totten crijchshandel, van te schieten metten boghe, naer datse groot ende oudt sijn, ende naer dat een yegelijck mach begrijpen, dat hy hem seluen daer in neerstelijck soude oeffenen: ende dat in deser manieren, datme*n* den iongers nimmermeer broot en gaf te eten, voor dat sy hadden geraect en*d*e geschote*n* int wit, dat henlieden vande meesters ghestelt wort, om naer te schieten. So datmen daer kinders vindet die qualijck twelf iaer oudt sijn, de welcke soo wel

hebben leeren schieten, dat sy als ment hun beueelt, sonder eens te missen gheraken ende doorschieten het hooft, borst oft voeten van seer cleyne voghelkens, die verre van henlieden ghestelt worden, het welcke sy oock doen als sy oudt gheworden sijn, soo verre dat sy noch scherp sijn van ghesichte. Saxo die historie schrijuer van Denemarcken, beschrijft een seltsaem exemple van een oudt man, aengaende deser saken. Want hy hadde eenen voetboghe met eenen seltsamen ende wonderlijcken hoorne om spannen, daer hy thien pijlen tseffens met eender pesen mochte af schieten. De welcke met grooter cracht op die vianden ghelost sijnde, en miste niet te quetsen soo veel vianden alsser pijlen waren af gheschoten.

Hoe dat sy de winter veriaghen ende die somer ontfanghen.

DIE van Gothlant ende Suidt Sweden, die noch verre vanden Pole sijn geseten, hebbe*n* een ander maniere van spelen, het welcke sy spelen altijdts den eersten dach Meye, als die Sonne is loopende door het teecken Taurus. Die Heeren vander stadt ordineren twee hoopen peerdenvolcks, nemende de vroomste ionghers ende mannen die sy crijghen connen, stellende die selue in slachordene, al oft sy souden gaen strijden teghen die vianden: van de welcke deen partie wort gheleyt ende aen gheuoert van haren capiteyn die hun te lote is gheuallen: dewelcke de name ende cleederen draghende vande winter, met diueersche vellen ghecleet ende met herde spiessen gewapent sijnde, rijdt lancks der stadt triumpherende, ouer ende weder, stroyende ouer al sneeuballen ende ijs stucken, om dat hy de coude ende vorst soude verlanghen: ende hoe hy meer ijs keghels siet hanghen aende daecken vande stouen, hoe hy hem straffer is houdende. Ter andere sijden de Capiteyn van die

ander bende ruyters des Somers, wordt ghenaemt de Graue vanden bloemen, de welcke becleet is met groene tackskens van boomen, bladeren ende bloemen die sy met grooten aerbeyt hebben vercreghen: ende oock met somer cleerderen die seer licht sijn, ende niet wel dienende tot desen tijde. Dese twee hoopen ghestelt sijnde in ordene, soo treckt die Graue vanden bloemen, metten Capiteyn vanden winter wt ten velde, yeghelijck op hem seluen, lancks diuersche weghen, ende comen binnen der stadt, daer dat sy malcanderen comende te ghemoete, openbaerlijck met lancien malcanderen beuechten, tot dat de Somer de winter heeft verwonnen.

Van het selue.

Dese twee benden malcanderen aldus sterckelijck beuechtende, ende ouer beyde sijden hun beste doende om die victorie te hebben, soo verdruckt die partie meest dander, de welcke van de strafheydt oft soeticheyt des lochts schijnt te ontleenen haer crachten. Want ist dat het weder noch seer cout is, so leyt die winter sijn lancie wech, ende trect wt sijn sacken oft kannen gloeyende asschens daer vier onder ghemengt is, ende alsoo ouer en*de* weder rijdende, worptse op het volck diet staen en sien. Die ghene die van sijnder bende sijn ende tot sijnder hulpen by hem gheuoecht, de welcke ghecleet sijn ghelijck hy is, worpen fuseyen onder het volck. Die persoone vande Somer om dat hy niet en soude gheuonden worden in ghebreke van groene tacken ende bloemen, ende dat hy met synen ruyters niet en soude verliesen die eere, de welcke hy seere begheert te vercrijghen, soo brengt hy voort bercken bladeren oft linden tacskens, die hy langhe te voren, door die warmte vander stouen, met begieten heeft doen wt spruyten ende groen worden, al oft sy inde bosschen ghegroeyt waren: dewelcke sy

int wt rijden bedectelijck mede laten buyten dragen, ende openbaerlijck weder int stadt brenghen, al oft sy die buyten ghepluct hadden. De vooruechters van de winter siende dat sy aldus bedroghen sijn, voort ghewelt datmen de nature ghedaen heeft, doen haerlieder wterste beste om te beletten dat die Somer niet en soude behouden de victorie, die hy met bedroch ende listighe practijcken meynt te vercrijghen, oft ten minsten doen stille staen die ghenoechelijcke triumphe. Maer sy worden van alle het omstaende volck, het welcke niet meer en wil verdragen het seer hart ende straf regime*n*t vande winter, met een ionstich vonnisse voor de Somer, ende een goede ende rechtueerdighe sentencie verwonnen: soo dat sy tot blijschap vander gemeynte de Somer moete*n* laten houden die victorie en*de* ouerhant, dewelcke met sijn geselschap gereet hebbende een seer costlijcke maeltijt, gaet goede ciere maken ende met groote droncken de victorie confirmeren, de welcke hy met lancien ende speyren qualijck heeft connen vercrijghen.

Vande Meyfeesten.

De Sonne loopende int teecken Cancer, als alle bosschen, beemden, ende velden groene staen ende bloeyen, op S. Ians gheboorten auont (welcken dach met wonderlijcke feesten die ouders pleghen te vieren, ende haren nacomers oock te beuelen en*de* onderwijsen het selue te onderhouden) so pleecht alle het volck, mans vrouwen en*de* kinderen met grooten hoopen te vergaderen by een inde straten ende op de plaetsen vander stadt, oft buyten inde velden, ouer al seer veel ende groote vieren makende: daer sy rontsomme dansten ende spronghen, singhende liedekens daer sy mede verhaelden die hooge edel daden vanden ouden heeren ende Princen, die sy ouer al so wel buyten als

binnen het lant ghedaen hadden: ende oock vande edel vrouwen wat sy ghedaen hadden int bewaren van haerlieder suyuerheyt, om te vercrijghen eenen eeuwighen lof. Ten anderen oock wat die bloode ende traghe Ridders oft edelen, die wreede tyrannen ende oneerbaer vrouwen haerlieder eere niet achtende, ghedaen hebben ende bedreuen, dat singen sy met liedekens in haerlieder ghemeyne tale, oft sy spelent op herpen ende fluyten, nu singhende dan spelende. Voorts so verhalen die ionghe dochters doort vermaen van haerlieder moeder, singhende met liedekens, wat ende hoe groote ghebreken dat die mans hebben, van spelen met teerlinghen, ghekijf inde tauernen, ouerdaedt in cleederen, quaet gheselschap te hanteren, ende eenpaerlijck schossen ende droncken te drincken. Hier teghen soo weten te singhen die ionghers die wat gheestich sijn, hoe luy, traech, bedrieghelijck, kijfachtich, quaet, comerachtich, diefachtich, leughenachtich, ende onghetrauwe dat die vrouwen sijn, om datse niet alleene ouer de mans souden claghen. Dan wort daer ghesonghen wat die valsche borghers, die listighe ambachts lieden, die reysende cooplieden, die droomende schippers, die ongetrouwe boeren, die alder doortrapste verraders, die schoonsprekende pluymstrijckers, ende die wreede ende gierighe officiers ende gouuerneurs vanden lande bedrijuende sijn. Het welcke sy al tsamen met diuersche liedekens singhen oft spelen op diuersche instrumenten van musicke. Alle het welcke meestendeel ghedaen wort, om dat de ionghers souden weten ende bekennen, hoe hooghe ende schoonen sake dat die vromicheyt ende duecht is, weerdich datmense eeuwelijck prijse: ende om dat sy de goede wercken naeruolghen souden, ende wachten van quaet te doene, hunseluen spieghelende aen een ander.

Van het schaeckspel.

DIE edelste van Sweden ende Gothlant hebben voor maniere: als sy haer dochters eerlijck te houwelijcke willen besteden, dat sy de ghene diese begheeren eerst doen in veelderhande manieren met behendicheyt ondertasten, van wat condicien ende manieren dat sy sijn, ende sonderlinghe met schaecken. Want in dat spel openbaert hun ghemeynlijck die natuere vanden mensche, die liefde, die brootdronckenschap, ghiericheyt, traecheyt, botticheyt, met veel meer andere onbehoorlijcke passien ende gheneghentheden: om dat sy weten souden oft de vrijer boerachtich ende ongheleert ware, dat hy soo haest als hijt beste heft, hem te seere verblijt, ende oft hy wel mach lijden datmen hem onghelijck doet oft iniurie seyt, ende oft hy tselue properlijck weet te slaen van monde.

Vande sweert dansers.

DIE van Noort Sweden ende Gothlandt hebben noch een ander spel om de Ionghers te exerceren: dat is dat sy springhen ende danssen tusschen bloote scherpe sweerden ende dagghen, het welcke te wercke gaet met een maniere van schermen, dat sy allenskens leeren van de Meesters, diet henlieden sin-

ghende ende voorspringhende leeren: welck spel sy meest spelen ontrent vastelauent. Want seer veel ionghers oeffenen hem seer voor vastelauent een acht daghen lanck met aldus te danssen: te weten sy hielden haerlieder sweerden hom hooghe stekende inde scheyde, tot dat sy dryemael omme geweest hadden. Daer naer wt treckende haer rapieren, ende om hooge ghesteken hebbende, manierlijck ommegaende, nemen metter hant die puncten van malcanders rapieren ende veranderende van plaetsen, soo vlichten sy hem in een, ghelijck een seshoeckighe figure die sy een roose heeten: dewelcke sy naer hun treckende haerlieder rapieren ende opheffende terstont weder breken, dat op een yeghelijcks hooft comt een viercante roose. Ten laetsten slaende seer sterckelijck met de*n* platte teghen malcandere*n* messen, seer haest te rugge danssen*de*, nemet spel eynde: het welcke ghemodereert wort met spelen op fluyten oft singhen, oft met sange en*de* spel tsame*n*, eerst stillekens gaende, daer naer wat luyder, ende te*n* laetsten seer luyde. Niettemin ten is niet wel te verstaen hoe lustich ende eerlijck dat dit spel is, ten sy datment sie, als door een cleyn beuel van eender persoonen, een groote menichte van ghewapent volcks lustelijck verweckt wort tot strijden. Dit spel moghen oock wel spelen gheestelijcke persoonen, om dat gheheel ende al seer eerlijck te wercke gaet.

Vande reep danssers.

NOCH isser een ander oeffeninghe voor die ionghers, te weten datse met seker manieren met reepe*n*, twelcke seer te wercke gaet ghelijc dat ander daer wy nu af hebben ghesproken, wtgedaen dat sy ghebruyken ander instrumenten. Want eerst houdende reepen inde handt, dansen sy met soeten sanghe, singhende liedekens de welcke te kennen gheuen die hooghe ende vrome daden van sommighe vrome heeren: oft

verweet wesende met pijpen ende trommelen, dansen sy een rondt, alleene hun seluen regieren*de* ende by een houdende op die voys van eenen die de Coninck gheheeten wort. Daer naer ontdoen sy die reepen, ende hun seluen wat meer haestende, boeghen sy neder, en*de* maken (ghelijck die ander metten sweerden) een roose oft seshoeckighe figure. Ende om dat te lustiger ende met meerder geluyt soude te wercke gaen, soo hebben sy ghebonden copere bellen tot aende knien. Sy hebben oock noch een ander maniere van danssen oft spelen, met een houten instrument, daer die lieden ghelijck met een wiel mede worden opgeuoert inde locht: oft sy spelen op een ander maniere, om te tooghen die lichticheyt van haerlieder lichame, ghelijck met lancien daer sy hun ronts omme keeren ende wenden: oft met coorden daer sy deen voren en*de* dander naer ouer en*de* weder op gaen: ende oock met reepen, daer sy door cruypen ende springen ghelijck visschen: oft met pertsen daer sy inde locht met eene*n* aerme hun houdende, aen blijuen hanghende: ende dit spel wordt gheheeten int Latijn Petauristicus, om dat die ionghers seer licht op voort springhen. Noch hebben sy veel ander manieren van spelen, ghelijck die bolle worpen, den bal slaen ende meer ander dyerghelijcke spelen, naer dat die gheleghentheyt vanden tijdt is, als loopen, worstelen, springhen, op handen gaen metten beenen inde locht. Daer sijn oock ander manieren van danssen oft spelen, daer datse met rappieren slaen op bueclaers, rasscher oft tragher, naer dat die spelieden haer spel veranderen.

Vande vier danssers.

Het is costume dat men voor die palaisen ende houen vande Noortsche Coninghen en*de* Princen alst cout is seer groote vieren maeckt, sonderlinghe van dennen hout, twelcke daer seer oueruloedelijc is was-

sende: het welcke soo grooten ghetier en*de* geluyt maect int branden, dat den ghenen diet van verre hoort en*de* niet en siet, meynt dat daken ende balcke*n* van huysen inuallen. Maer om dat dit gheluyt der naturen niet en soude schijnen te vergheefs wesen, soo springen op alle die seer stercke mannen die ronts omme het vier sitten al oft sy met een trommel verwect waren, ende gaen danssen ronts omme het vier, ende dwingen al danssende malcandere*n* dat van noode is dat die laetste, ghelijck een seer stercke keten die in stucke*n* sprincht, moet in vier valle*n*: Dewelcke terstont wte*n* viere springhende, wordt met een groot ghelach ghestelt inden hoochsten stoel, ende om dat hy heeft ghebroken het Conincks vier, soo moet hy wt drincken een groote kanne oft twee vol sterck bier. Want met die seer ghesonden dranck, maer soberlijck gedroncken, soo crijcht hy weder sijnen gheest ende cracht, ende comt seer lichtelijck weder aenden dans by sijn medeghesellen, dewelcke insghelijcks doort danssen ende hitte des viers sulcken dorst crijghen, datse ghewillijch vallen inde selue brueke, wtghedae*n* die ghene die int danssen ronts omme den viere seer wel gheexerciteert sijn, dewelcke die co*n*ste ende cracht hebbe*n* datse niet meer int vier moghen ghesteken werde*n*. Want sy sijnt wel gewoone hun vast te houden en*de* practijckich geworden

door vsancie in sulcke spele. Daeromme als sulcke int vier werden gheworpen soo moeten sy een meerder kanne wt drincken dan een ander, al ist dat hy nochtans minst gebroke*n* heeft des Conincs vier. Voorts die reste eenpaerlijck dansende wel laete inde nacht, werden meest deen voren die ander naer gheworpen int vier. Ende aldus soo crijghen die ionghe crijchslieden door veelderhande en*de* diuersche exercicie*n* groote sterckte van lichaeme, ende maken hun seluen met dit springhen ende vast houden ronts omme het vier ghewoone te aerbeyden, om dat sy inder orlooghen alst noot ware, souden moghen int vechten ende strijden gheduldich verdraghen meerder moyte en*de* hooftsweere. Dese loten oock met terlinghen wie al ghecleet sijne, sal springhen ouer het vier. Niettemin waer dat yemant wt vermetenheyt ende quaetheyt te hart stiete aende duere van des Coninck palays, seer qualijck soude hy moghen ontgaen van gheworpen te worden int vier, ende verbrant te worden.

Het XVI. Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, tracterende vande ceremonien der kercken.

Vande manieren van bidden inde kercken.

*D*IE Noordersche nacien dewelcke woonachtich sijn in dorpen die verre ghelegen sijn vander kercken, ende reysen willen inde procchie kercke daer sy ghedoopt sijn gheweest, draghen anders gheen wapenen met henlieden, dan een stalenboghe, sweert

ende bijl. Die cruysboghen om te schieten die wild wreede dieren, sonderlinghe groote beeren ende onuersadelijcke woluen: dewelcke ghemeynelijck in dese dry maende*n* als Ianuarius, Februarius en*de* Meerte, wreeder sijn dan op eenighen anderen tijt vanden Iaere. Dese lieden belouen Godt, dewelcke sy oock houden, dat sy die vellen van alle die wilde wreede beesten die sy doot schieten sullen, offeren ende gheuen sullen der kercken, om die te legghen op die voetbancken, beneden voor die outaeren, daer die priesters op staen als sy misse doen. Waer wt dat comen is dat die priesters staen op beeren vellen als sy misse doen, alst soo afgriselijck cout is. Maer ist dat sy metten nette vanghen woluen, lossen, vossen oft ander soorten van wilde beesten, soo vercoopen sy die vellen, ende gheuen het ghelt der kercken, om wasse keerssen te coopen. Sweerden draghen sy oock mede, om dat sy ghewelt met ghewelt verdrijuen souden, waert datse onder weghen bespronghen werden. Sy hebben oock bylen, om die boomen die onderweghen vant groot ongheweerte omme gheworpen ligghen in stucken te houwen ende wten weghe te legghen, om datse ghemackelijck souden doorgaen: ende oock om die brugge*n* die door cracht vanden water ghebroken sijn terstont te vermaken. Sy dragen oock iauelijnen in stede van stocken, om ouer die water grachten te springen. Sy hebben niettemin calendrier stocken (daer wy int eerste boeck af gheseyt hebben) die sy inde hant dragen: metten welcken sy leeren wijsen, disputeren, vraghen ende concluderen vande nieuwe ende volle mane, ende vanden loop dese hemels, ende vande heylighe daghen ende sondaghen vanden iaere soo wel van die veranderen als vast blijuen. Sy legghen oock wt ende verclaeren al oft sijt wten eenen boeck waeren lesende, sonder fouten die teeckenen vanden daghe

Vande sepulturen ende begrauinghe der princen.

DIE ouders plegen te hebben voor maniere, dat sy die doode lichamen vande Princen hingen ae*n* boomen die vol bladers waren, ende sonderlinghe aende eycke boomen, al oft die ghewijt ende den goden toe gheschickt hadden geweest: oft sy verbranden die lichaemen in vier van Ieneuer hout ghemaeckt: oft sy beslotense op seker berchskens met groote steenen int ronde oft viercant, legghende die lichaemen plat opder aerden metten sweerde ende heyrhamer, als Saxo is schrijuende in sijn achtste boeck vanden Coninck Haralt van Denemarcken die verslaghen wert: denwelcken Coninck Ringo van Sweden die hem verwonnen hadde, een seer costelijcke sepulture make*n* dede. Voorwaer het is een oprecht werck der liefde*n*, dat die verwinner den verwonnen eerlijc doet begrauen: ende (als Saxo schrijft in sijn derde boeck) die sijnen dooden viant ter aerden doet die vercrijcht die vrintschap vanden leuende: ende verwint die leuende met sijnder duecht, die den dooden is beleeftheyt en*de* vrie*n*tschap bewijsende.

Van veelderhande siecten ende medecijnen.

DIE ghemeyne siecten die inde Noordersche lan-

den sijn regnerende, sijn dese: den hoest, graueel, ta*n*tsweere, pijne der ooghen, cortsen, de snoter, scurftheyt wintpocskes, masels ende pocken: ende altemets oock peste, dewelcke ghelijck sy selden is comende, soo en dootse soo haest niet die mensche*n*, sonderlinghe die altijts het lijf vol hebben. Daer is oock een andere siecte die inde leghers comt, dwelcke seer is quellende den ghenen die inde steden ghesloten ende beleghert sijn, te weten alsulcken siecte dat die vleeschachtighe leden eenichsins het gheuoelen verliesen, ende verdrooghen tusschen vel ende vlees soo datse gaen al smeltende gelijck was, ende dat die vingheren blijuen in staende alsmen opt vleesch is douwende: Dese siecte maect ooc die tanden bot al oftse wt vallen souden, ende maeket vel wit oft blaeu, die menschen vaddich ende gheeft een walghinghe int nemen vande medecijnen. Welcke in haerlieder ghemeyne tale wort ghenaemt Schuerbuyck, ende in griecx Cachexia: by auenturen om dat vleesch onder het vel sachte is ende verdwijnende. Dese siecte schijnt te comen van ghesouten spijsen te eten die raeu sijn: ende wert gheuoet door coude dompen vande vochtighe mueren. Maer als die mueren met eenigerhande barders beset sijn, soo en heeft dese diecte soo grooten cracht niet. Bouendien ist dat dese siecte langhe is gheduerende, so machmense ghenesen met eenparich te drincken alssem dranck, ghelijk men oock pleecht te ghenesen die graueele met eenen dranck die van boter ende oudt bier ghemaeckt is. Want desen dranck mach gheheelijck wechnemen dusdanighe quellinghen vande graueele ende nieren, Hft te minsten grootelijck die pijne verlichten.

Het XVII. Boeck van Olaus de Groote wt Ghotlant Aertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen, inhoudende vanden tammen dieren.

Voorrede.

*G*Helijck ouer al die werelt veel diuersche soorten van beeesten sijn die ghedeelt ende geapproprieert naer die nature en*de* eyghentschap vanden lande, als Olifante*n*, kemels, luparden, leeuwen, struyssen, tigren, simmen ende ander diergelijcke dieren, die dunne van hayre sijn, dewelcke gheuonden werden in grooter menichte*n* inde heete landen: alsoo oock worden gheuonden inde coude landen seer veel dieren die seer rou sijn van hayre, om te wederstaen die groote coude: als witte ende swarte beeren, wilde esels, groote rangifere*n*, wreede wolue*n*, gulsige brassers, scherpsiende lossen, bedrieghelijcke otters, medecinale beuers, wilde geyten, loose vossen wit ende swart, ende ander onbekende wremde beesten, waer af dat wy inde naeruolghende capittelen sullen schrijuen by ordene, om dat een yeghelijck Godtvruchtich mensche bekennen soude hoe wonderlijck ende groot dat die liefde Gods is tot allen creaturen, die ouer al die werelt sijnder ordinancien subiect sijn, sonderlinge inde seer coude landen int Noorde ghelegen, door een natuerlijcke voorsichticheyt die hy hun heeft ghegheuen, is voedende. Welcke dieren hebbende die aerde op allen sijden ghesloten door vorst ende bedeckt met sneeu, niet en vinden om gheuoedt te sijne, nochtans en blijuen sy niet alleene te lijue, maer bringen oock voorts ionghen die sy opuoeden, ende blijuen inde grote vorst onghequetst

Vande schapen, hamels, ende lammers.

INDE Gothsche zee is een eylant, het welcke is subiect den Coninck van Sweden ende Gothlandt, dat ghenaemt wert van alle die daer handele*n* Gothlant dat is te seggen goet lant: het welcke wel te rechte bouen alle ander landen mach heeten gheluckich te wesen, om die groote oueruloedicheyt: ende om veel ander gauen der natueren ghepresen sijn. Dit eylant bringht voort rammen oft hamels die veel grooter ende stercker sijn, dan eenighe van ander landen: dewelcke hebben vier oft acht hoornen. Maer sy hebben van dese hoornen sulcken wreetheyt, datse inden tijdt als sy genereren ander beesten daer mede quetsende sijn, noch de*n* herders onderdanich, te*n* sy datse met een vijle oft saeghe af ghesaecht worden. Sy hebben lange ende sachte wolle, die ick somtijts va*n*de mutsereeders te Romen hebbe ghehoort seer prijsen. Ouer al die Noortsche landen is ee*n* groote menichte va*n* groote rammen ende schape*n*, daer dat die oyen oock cromme hoornen draghen. Ontrent den Noortsen Pole sijn veel plaetsen gheleghen daer gheen rammen oft schapen, stieren, ossen oft coyen hoornen draghen.

Vanden ossen ende coyen.

INDE Noordersche landen sonderlinge in Ver-

merlant ende Dalen vintmen seer wtghelesen ossen, door die vette weyden die daer sijn, ende oock inde landen van Westgothlant: welcke ossen niet alleene en groyen in dicte ende grofheyt, maer vermenichfuldighen oock in een groot ghetal. Dierghelijken vintmen oock in Noorweghen, Sweden ende Finlandt, dewelcke sy doen trecken die Somer waghens ende winter sledden, ende spannense oock inden ploech om het lant te ackeren, in stede van peerden. Maer die coyen en doet men nimmermeer die waghens trecken oft het lant ackeren: iae dat meer is en doen gheenen aerbeyt altoos, maer worden alleene ghehouden om ionghe calueren voort te bringe*n*. Dewelcke den moeders gheheel ionck af ghenomen werden daert seer sterck is vriesende, ende pleghen opgheuoedt te werden in stouen die expresselijck daer toe ghemaect sijn. Ende als die winter lange is gheduerende soo worden die beesten op gheuoedt met schorssen van eycke boomen in stede van hoy oft stroo. Maer inde Soomer werdense ghedreuen inde weyden daer sy dach ende nacht bewaert werden vanden herders, om het quaet ghewormte ende cruydtwormen, dewelcke die herders ouer al verdrijuen oft verbarnen mette*n* roock ende vlamme van barnende pijnboom hout. Nochtans niet gheheel en*de* al: want als den hast aenco*m*t soo cruypen dese gewormten int vel vande mager ossen, daer sy alle die winter in blijue*n* woonende, ende inde lente cruypen sy weder wtten velle ende quelle*n* haerlieder weert: alleleens ghelijck die rupsenen af eten die bladeren vande boomen, daer op dat sy in netten ghelijck saet in rusten alle die winter ouerbleuen waren. Dese ossen die van dit ghewormte aldus gequelt sijn werden ghescheyden vanden anderen alsoo nauwe alst moghelijck is ende alleene ghestelt, ende alsoo vet ghemaect om te slaen: ende dan vintmen de*n* huyt ghelijck een siften doorgaet tot op den rugghe, soo

datse door een anders smette te min gheldende sijn. Die ossen worden alder eerst vet ende ghesonst bewaert, daer sy vanden vlieghen ende mugghen niet ghesteken oft ghequelt en werden, noch gheen gebreck van groen gars en hebben.

Vande Noordersche peerden.

DIE Noorweechsche peerden sijn redelijck hooghe, maer wonderlijck sterck ende snel int loope*n* ouer die berghen ende steenachtighe wegen. Die van Sweden ende Gothlant sijn seer bequaem om te rijde*n* ouer broeck landen, hooghe oeuelen ende diepe bosschen, en*de* moghen seer langhe ghedueren int aerbeyden en*de* sijn seer snel int loopen. Die van Oelant, midts datse cleyne sijn, dienen beter om camerspelen dan om aerbeyden: hoe wel datter oock onder gheuonden werde*n* die seer wel moghen aerbeyden. Die peerden va*n* Finlant sijn oock van goeder aert.

Vande orloochs peerden.

DIE grootste peerden die inde Noordersche landen voortcomen, sonderlinghe int Coninckrijcke van Weestgothlant, en worden doort Conincks ghebot niet alleene den peerdetuysschers verboden wt te voeren: maer oock wel scherp beuolen datmen die opuoeden, houden ende leeren sal ter orloghen: ende tot alderhande crijchsghebruyck, tot bewaren ende beschermen vanden lande. Want sulcke peerden die gewoone sijn die coude, en verdraghen inde wintersche orloghen (die inde Noordersche rijcken dan meest gheschien) die harde ende straffe coude, maer loopen oock seer snel, vast ende onuersaecht, daer datse die meester hebben wil. Daeromme soo mach men die wel ghelijken (iae meer achten) byde fray ende lustige peerde*n* die wt Spaengnie*n*, Napels, Vra*n*ckerijck oft Duytslant comen*de* sijn al ist dat sake datse niet en sijn te gelijcken

byde peerden wt Affricken, Barbarien en*de* Turckijen van snel te loopen: niettemin dese snelheyt wort wel ghecompenseert met stercte ende coragie, wesende den volcke veel nutter, naer die gheleghentheyt vanden lande ende tijdt als men die groote orloghen is voerende, dan eenighe ander peerden.

Vande Catten.

DIE catten, ghenaemt in Griecs Eeluri, vintme*n* inde Noorsche landen in grooter menichten ende redelijck groot, meeste*n*deel wit van haere: dewelcke niet alleene en suyueren seer behendich de huysen en*de* wooninghen der menschen, schueren ende graen solders, vande ratten ende muysen: maer oock die velden die ontrent den huysen naest gheleghen sijn. Die wilde catten vanghen ende eten voghels ende cleyne beestkens. Dese catten vellen gheuoedert sijnde inde cleederen, sijn wonderlijcke goet teghen die coude.

Vande bocken ende geyten.

INDE Noordersche landen vintmen onghelijck veel meer bocken ende gheyten dan in eenighe ander landen van Europen, midts die berch weyden en*de* die sonderlinghe sorge vande gheyt herders. Die bocken van desen lande*n* sijn seer groot van lichaem, dicke va*n* beenen, cort en*de* dicke van necke, hanghen*de* ooren, cleyn van hoofde, met ee*n* lange*n*, dicken en*de* blinckende*n* hals, breede ende langhe hoornen: sy sijn moedich staut en*de* sterck, soo datse niet en vreesen met hulpe vanden ho*n*den te beuechten die middelbaer woluen en*de* sijn meest alle wit van hayre, ghelijck die gheyten: Inde winter etense schorssen van pijnboomen, mosch ende populier tacskens. Die vellen worden met grooten hoopen met thienen tsamen ghebonden, met goeden profijte schepe geuoert in Duytslant, en*de* van daer voorts in ander landen. Die gheyten keesen worde*n* oock wel

begheert, niet alleene om datse groot voetsel gheuen, maer oock om datse medicinael sijn den ghenen die bol ende ghedronghen sijn van lichaem. Die vanden lande eten veel lieuer gheyten vlees, dat wat ghesouten is ende mette Sonne ende wint ghedroocht is, dan oft varsch ghedoot ware, sonderinghe inde Somer als men int lant is werckende.

Vande ghiften die men gheeft die nieu gehouden.

DIE Noordersche nacien hebben voor maniere dat sy liberalick beschincken die nieuwe ghehoude, te weten vanden ghemeynen volcke, om te beghinnen huys te houden ende te vermeerderen haerlieder goet ende huysraet, gheuende die bruyt een sueghe, een schaep ende coye: ende den brudegom een vuelen, eenen hont, een catte ende een gans.

Vanden Rangiferen.

INT Noort quartier van beyde die Bothnien (alsoo heeten die wtterste landen Noortwaerts gheleghen, al oft men wilde segghen den bodem vanden vate) ende groot Lappen lant, is een beeste met drye hoornen, vanden gheslachte der herten, maer veel hooger, vromer ende snelder, ende is geheeten een Rangifere

oft tack dragher om twee saken wille. Deerste is om datse opt hooft heeft hooge hoorne*n* ghelijck tacke*n* van eecken. Die ander is om dat die ghereetschap en*de* ghetuych dat men vast maect aende hoornen ende borst om die sledde*n* mede voort te trecken in haerlieder ghemeyne sprake wert ghenae*m*t Rancha ende Locha. De twee hoornen die ter sijden staen sijn meerder dan die inde middel staet, ende sijn ghelijck herts hoorne*n*, maer langer ende met meer tacken, want sy hebben wel vijftien tacken. Maer die hoornen die inde middel staet vanden hoofde, dat heeft die tacken corter dan die twee ander. Aldus soo heeft die nature het hooft van dese beeste ghewapent teghen alle wreede dieren, principalijck teghen die woluen, iae dat meer is een sonderlinghe sake seer om te verwonderen, onder alle seltsaeme ghedierten. Dese beesten spijse is wit berch mosch sonderlinghe in de winter, alst met sneeuw bouen ouerdect is: maer al ist dat die sneeu seer dicke daer op is ligghende, soo doorwroet hy die ghelijck een wilt peert, door een natuerlijcke beweghinge, om sijne*n* cost te vinden. Inde Somer etet bladeren ende schueten van boomen, ende beter al gaende ende staende, dan dat al buckende soude weyden bloemen oft gars, om sijn hoornen die voorwaerts te verre wt steken, ende dat sijdelincks ende crom houdende sijn hooft. Het heeft een mane aenden hals ghelijck een peert, die voeten ghespleten in twee, ende bijcans ront vander naturen hem ghegheuen, om dat soude moghen loopen ende passeren ouer die diepe sneeu met eenen man op hem sittende, in dalen, velden ende berghen daer die sneeu dicke is ligghende.

Van het profijt van deser beesten.

ALS dese beesten ta*m* sijn ghemaeckt, so bringhen sy haer meesters groot profijt by, ghelijck ossen ende coyen: te weten van melck, velle, senuen benen, voet-

hoornen, hoornen, hayr ende vlees, dat een seer goede spijse is. Sommighe vande lantsaten houden x. xv. xxx. lxx. C. CCC. oft CCCCC. van dese beesten, dewelcke sy met herders doen drijuen inde weyden en*de* bewaren, ende oock weder thuys bringen, en*de* sluyten in stallen om die groote menichte vanden berch wolue*n* (dat die wreetste sijn) die seer veel quaets doe*n*de sijn. Als dese beesten gheuoert werden wten lande, ende sonderlinge ouer zee, ten sy datse eene*n* herder hebben die sy kennen om te spijsen, soo en leuense niet lange, om die veranderinghe vander locht ende va*n*der aerden: ghelijck men beschreuen vint dat hy voortijts die edel ende doorluchtighe Coninck van Sweden Steno Stur die ionghe, ghesonden heeft hertoghe Frederick van Holsten sesse van desen beeste*n*, met twee persoone*n* man ende wijf vande wilde Lappe*n*, om die te bewaren ende op te voeden. Dewelcke veruoert wesende wten lande daer sy gheboren waren, ende comen sijnde onder die subiecte van ander persoonen, en sijn noch sy lieden noch die beesten langhe blijuen leuende, om dat henlieden was benomen haerlieder ghewoonlijcker ruste ende maniere van leuen. Insgelijcks ontrent den iaere M.D.xxxiij. werden ghesonden vanden Coninck van Sweden Gostauus, thien vande selue rangiferen ghepaert aen sommighe edel heeren in Prussen, niet alleene voor een nieuwicheyt maer oock om datse daer souden genereren ende vermenichfuldighen: dewelcke men liet loopen int wilde: maer men heeft niet connen beuinden oft die veranderinghe vander plaetsen iets gheprofiteert heeft om ionghen te ghecrijghen.

*Vande wagens die de Rangiferen voort trecke*n.

Men moet verstaen datter twee soorte*n* van Rangiferen sijn, te weten wilde ende tamme, dewelcke in alle saken naer datse tam sijn den menschen seer wel

te passe comen. Maer die wilde die blijuen inde bosschen, daermense laet vermenichfuldighen, om datse altemets metten iongen souden moghen gheuangen werden. Die tamme leert men die waghens trecken, dewelcke seer voeren ouer landt ende velden, wagens die seer swaer gheladen sijn met costelijcke vellen, lakens, ende diuersche soorten van visschen. Want die wilde Lappen sijn meestendel al visch eters, ende leuen by de groote menichte vande visschen die sy daer vanghen, als wy naer schriuen sullen, daer wy te ke*n*nen sullen gheuen van haerlieder diuersche hantwerken. Haerlieder wech is seer gheleghen naer Noorweghen door die effen dalen, daer sy ghemeynelijck reysen, om dat sy gheen naerder plaetse en hebben om haer coopmanschap te vermanghelen, ende oock om dat sy beuinden daer het volck beter ende ghetrouwer om vrienschap te onderhoude*n*. Die voerliede*n* die dese rangiferen menen, worden in huerlieder gemeyne tale gheheeten Quenar, en*de* reysen dach voor dach ist dat hun goet dunct oft van noode is hondert vijftich duysent stappe*n*, het welcke maect wel xxx. Gothsche of Duytsche mijlen, nochtans en is het loopen van dese beesten niet onghemackelijcker dan vanden peerden

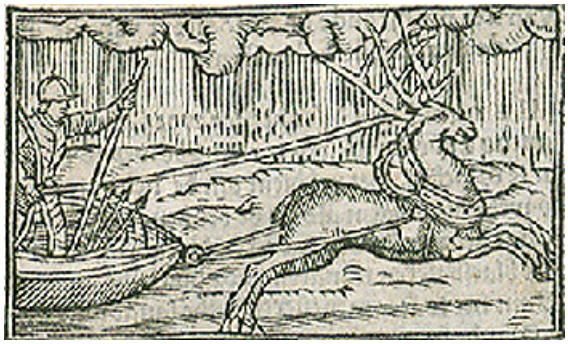

Vande sledden der Rangiferen.

De voorseyde wilde Lappen vinden des winters groot ghemack int ghebruycken vande sledden, principalijck dat sy door de glatticheyt vande*n* sledden seer veel wechs aflegghen ouer die effen sneeu, int reysen ter plaetsen daer sy haerlieder ware willen vermangelen, als voren int elfste boeck, daer wy het faetsoen vanden sledden hebben beschreuen, verclaert is: ende wort verboden datmense geen wtlanders leenen sal, om datse soo snel sijn int loopen. Maer hier wort betoocht, dat die snelheyt vande*n* sledden is comen*de* door de vellen vande seer groote Rangifere*n*, daer die sledden onder mede becleet sijn, principalijck in deser manieren, dat het voorste deel vanden vellen, vore wort vast gemaect onder die sledde. Waer door dat coemt dat het hayr van buyten omme ghekeert sijnde, niet alleene is gheuende een glatticheydt om voorts te gaen, maer oock een vasticheydt om te wederhouden dat die voerman achter niet af en valle, oft achterwaerts en rijse: want andersins als sy rijden souden ouer die hooghe hueuels, so en souden sy niet connen daer ouer gheraken, noch den begonsten wech volbrenghen. Iae dat meer is de reysende lieden aldus sittende op dese wagens plegen met ghespannen boghen te iaghen ende vanghen die wilde Rangifers.

Van het profijt ende commoditeyt van alle die deelen van deser beesten.

Het melck van deser beesten wort ghebruyct om binnens huys dagelijcks te eten. De wey is seer goet om te drincken. Het vel dient om de lieden te decken, soo wel aent lichaem als op de bedden: ende dat meer is men gebruycket om te decken die sadels, om malen ende blaesbalcken te maken voor diuersche ambachte*n*. Want het is seer taey, sterck, ende lange gheduerende. Vande senuen reedtmen garen, om de cleederen te naeyen in stede van vlas, dat daer door de groote coude niet en is groeyende, ghelijck voren int vierde boeck verhaelt is, daer mencie ghemaect is, hoe dat die schepen vast in een ghebonden sijn als sy gheen yser en hebben. De beenen ende hoornen worden seer begheert vande boghemakers, de welcke daer op seer soecken te manghelen. Insghelijcks de voethoornen sijn seer goet teghen de crampe. Metten hayre vultmen sadels ende cussens, daermen eerlijcke gasten op laet sitten teghen die coude vanden winter. Het vlees is seer goet ende ghesont: het welcke ghesouten sijnde ende inde wint ghedroocht, mach veel iaren goet blijuen: nochtans soo heeft dit volck voor manieren dat sy altijts ander iaghen, ende legghen het versche by het oude.

Het XVIII. Boeck van Olaus de Groote wt Gothlant Aertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen, tracterende vande wilde beesten.

Vande wilde Esels, ende hoe dat sy gheuanghen worden.

*D*E wilde Esels loopen met groote cudden ghelijck die herten inde woeste wildernissen, dewelcke seer dickwils worden gheuanghen met listighe practijcken vande iaghers, met schichten die sy op de passagien spannen: oft sy worden ghedreuen van seer groote honden in holen van steenrootsen, daer sy seer selde*n* leuendich connen wt gheraken ende ontcomen. Iae dat meer is, sommighe van dese seer groote wilde esels liggende opter aerden, oft ooc ouer eynde staende, worden wel altemets van een cleyn beestken, te weten een weselken, dat hun springht aen de kele, soo gebeten, datse doort afloopen vanden bloede terstont flau worden en*de* steruen. Soo onuersadelijck is dat beestke*n* int suygen vande*n* bloede, dat onder alle beeste*n* va*n* sijnder grootte, nauwe sijns gelijcx is te vinden

Men vint sommighe persoonen die met dit beestken, het welcke sy laten loopen lancks een riet, ende met een coorde regeeren, roouen de nesten van swaluwen, duyuen ende hinnen, ende crijghen alsoo de ionghen, die wonderlijcken listich van dit beestken veruolcht worden, alleene om dat soude moghen wt suyghen het bloet, al oft eenen buyck hadde meerder dan een olifant.

Vanden strijdt der wilde esels teghen die woluen.

TEN is niet ghenoech dat dit profijtelijck dier veruolcht wort vande iaghers met scherpe scichten ende breede pijlen, oft duysent andere listighe practijcken inde woeste wildernissen: oft dat meer is vande voorseyde cleyne ende verachte beestkens die weselkens, die in grootheyt by hem niet en sijn te gelijcken: maer wort oock bestooten vande seer wreede woluen, ende sonderlinghe van die int gheberchte woonen, inder nauolghender maniere. Alst seer dicke ghesneeut is ende seer sterck vriesende, soo omringhelen de woluen door den hongher daer toe ghedwonghen sijnde, met een groot heyr de holen inde woestijnen, soeckende eenen roof die sy souden moghen verslinden: de welcke siende dat op die toegheurosen staende wateren va*n* dese wilde esels staende sijn, soo loopense met een ghedruysch derwaerts om die te oueruallen. Niet te min dese wilde esels hun stellende te weere: smijten so dapper wt metten voeten, datse de woluen dootslaen oft wech iaghen. Want sy hebben sulcken cracht int slaen metten voeten, dat sy den wolf gherakende terstont dootslaen, oft ter neder slaen: twelcke die iagers dickwils aen haerlieder seer stercke honden wel gheware worden: want als die honde*n* den slach altemets ontspringhen, slaende hun voeten teghen eenighen boom die sy ghemoeten, slaen die in stucken ghelijck

een voos hout. Dese wilde esels hebben van nature datse seer wel weten wt te kiesen de plaetsen die hun bequaeme ende nut sijn om te vechten: als op tglatte ijs daer sy met haerlieder scherpe voeten seer vast moghen op staen, ende die woluen niet, de welcke daer schijnen haerlieder clauwen ghesloten te hebben in sceen, sonder vasticheyt te hebben int staen. Maer ter wijlen dat dese beesten aldus besich sijn int vechten, so sijn die iaghers niet verre van daer, wachtende het eynde vanden strijdt, om dat sy totter doot toe souden veruolghen de partie die wt vermoeytheydt verlaten ende vlieden souden wten strijde, ende dat sy also met eens anders perijckel souden vercrijghen eenen goeden roof. Want tusschen dese beesten wort seer wreedelijck gevochten, daer dat luttel wilde esels maer veel woluen ghequetst ende verscheurt blijuen, dewelcke vanden iaghers terstont aengheueert worden, om de vellen te hebben. Daer en tusschen so vertrecken die wilde esels, op plaetsen daer sy vry mogen wesen. Sonder twijfel die wolue*n* souden die ouerha*n*t crijghen, waert dat sy den strijdt hadden teghen die wilde esels, op die hooghe verurosen sneeuberghen: want daer souden sy seer licht moghen op springhen, daer die wilde esels door haerlieder swaricheydt sincken souden inde sneeu, ende worden een spijse der woluen. Aldus so heeft die verstandige nature, schijnen te gheuen yeghelijck dier een plaetse die bequaem is om hem seluen te verweeren.

Van de Herten en de Deynen.

NIET teghen staende dat inde Noordersche landen veel couder is, ende stercker vriest, dan in eenich ander lant ter werelt: nochtans soo wordt daer gheuonden een groote menichte van onbekende beesten, als eensdeels gheseyt is, ende noch breeder sal verclaert worden. Onder de ghene die goet sijn om eten,

worden aldermeest gheacht de voorseyde wilde esels, ende die herten, deynen ende hinde caluen daer wy nu af schrijuen sullen. Daeromme en wordt niemant toegelaten door oude ordinancien dese beesten te moghen iaghen oft vanghen, dan die edelen ende haerlieder officiers, ende ander ghepreuilegeerde lantsaten: als ouerste vander kercken ende herberghiers die de gasten ontfanghen ende herberghen: het welcke oock gheschiet, om dat door de giericheyt vanden iaghers (die daer sijn in seer groote menichte) de wildernissen niet en souden gesuyuert ende berooft worden van dusdanighe beesten. De forestiers ghebruycken nochtans die hoornen die als eenen pant vande toecomenden roof inde bosschen ghelaten worden: hoe wel datse also quaet sijn te vinden, als te sien een hinde haer ionghen worpen, oft eenen wilden esel los ende vry wesende, staen briesschen op eenen pekelachtighen gront.

Vande Beuers.

MEN vindet inde Noortsche wateren een seer groote menichte van dese dieren, om datse veel stilder sijn dan den Rijn oft Donauwe, daer dat nim-

mermeer ruste en is om het ghetier vanden schippers die daer deure ouer en*de* weder varen. Noortwaerts sijn seer veel riuieren, ende oock boomen die dese beesten seer nut sijn om haerlieder hutten te timmeren: de welcke sy timmeren door een wonderlijcke practijcke, alleene door het onderwijsen vander naturen. Want sy trecken eenen grooten hoop tseffens om hout te vellen: het welcke sy afbyten metten tanden, ende af ghebeten sijne, soo weten sijt met vreemde practijcken te brenghen tsamen naer haerlieder holen. Sy nemen een vanden hoope, die niet nut en is om te wercken, ende luy oft traech is, oft oudt: maer meestendeel die wt een andere gheselschap is gheuloden: de welcken sy legghen metten buyck om hooghe, met de beenen opstekende inde locht, ende den rugghe teghen der aerden int stede van eenen waghen, daer dat sy tusschen die beenen ende dyien schicken ende legghen van dit afghebeten hout, ende sleypen hem alsoo tot aen haerlieder holen oft hutten, daer dat sy hem ontladen vanden houte. Voorts halen sy weder ander, ende gaen aldus ouer ende weder, tot datse haerlieder hutten volmaeckt hebben: de welcke ghemaect sijn twee oft dry stagien hooghe, om datse met den lichame souden sitten bouen den water, ende alleene de steert soude rusten int water, die metten achtersten voeten wort gheten voor visch. Want synen steert is schelachtich gelijck de visschen sijn, leyrachtich ende wel dicke, ende met secrete cnoopen wonderlijcken onderscheyden: de welcke is een seer delicate spijse ende een medicijne den ghenen die quelen, om dat sy de dermen ghequetst hebben. Ende oock die cocks die gheschickt sijn int coken, weten hem seer wel te bereyden, het sy om eten, oft totter medicijnen. Dese beesten hebben seer scherpe tanden, daer mede dat sy af byten de boomkens, die ontrent de riuieren wassen, ghelijck met een schaers:

iae dat meer is, ist dat eenich mensche erghens mach vatten metten tanden, ende principalijck iaghers: soo en latet hem niet gaen voor dat metten tanden die beenen doorbeten heeft ende hooren craecken.

Van de Brassers.

ONDER alle dieren, diemen om haer groote gulsicheyt meynt te wesen onuersadelijck, soo spant de Brasser (diemen inde Noortsche lande*n* heet Ierff ende in Duytscher spraken Vielefrass, in Slauons Rossomaka) om dat soo vele is etende, die croone.

Maer in Latijn heetment Gulo, om dat soo gulsich is. Het is vander grootte van eenen grooten hont, het heeft ooren ende backhuys ghelijck een catte, ende de voeten ende naghels seer scherp: het lichaem seer rou ende lanck van hayr dat bruyn is. Synen steert als van eenen vos, maer corter en*de* dicker van hayr: waer af dat goede winter mutsen ghemaect worden. Dese beeste ghelijck wy geseyt hebben is seer gulsich. Wa*n*t van dat eenighe doode beeste erghens vint liggende, soo etet daer af soo vele, dat sijn lijf ghespannen staet ghelijck een trommel: dan loopet soeken eenighe boomen die seer naer malcander staen, ende dringhende hemseluen tusschen die twee boomen, soo pranghet hemseluen om dat te stercker soude wtlegghen het gene dat gheten heeft: ende weder dunne gheworden sijnde, soo loopet weder aen die doode beeste, ende etet hemseluen tot bouen toe vol. Dan so loopet hem weder pranghen tusschen die boomen ende quijt te maken dat gheten heeft, ende loopt dan weder eten, tot dat die beeste al op ghespeelt heeft. Dan so loopet weder neerstelijck iagen ende soecken anderen cost. Men presumeert dat vander naturen voort ghebrocht is, tot schande vande menschen die soo gulsigh eten ende drincken datse vander tafelen moeten gaen ouergheuen: ende dan weder comende aende tafel, blijue*n* dach

ende nacht sitten etende en*de* drinckende: als ons Mechonita in sijnder Historien van Moschouien is beschrijuende. Het vleesch van deser beesten en duecht niet om eten, maer het vel is seer profijtelijck en*de* costelijck. Wa*n*t het blinct va*n* een doncker bruyne swerticheyt, ende verciert met diueersche bloemen, ghelijck Damast: men maecter af schoone winter cleederen, en*de* hoe datse door behendicheyt vanden constenaers in alderhande cleederen het coluer vande vellen best by een ghevoecht wert, hoe dat lustigher ende fraeyer is int ghesichte. Maer niemant dan Princen oft groote Heeren draghen cleederen, die ghelijck rocken van dusdanighe vellen ghemaect sijn, want sy brenghen seer haest wermte by, die seer langhe by blijft. En*de* en werden niet alleene ghebruyct in Sweden en*de* Gothlant, maer oock in Duytslant, daer sy meer gheacht werden, om datter niet veel te vinden en sijn: maer sy werde*n* daer altemets gebrocht met ander coopmanschap, ende wel diere vercocht.

Vande costelijcke bedden decksels van Brassers vellen ghemaect.

Die van Sweden ende Gothlant en willen niet ghedooghen datmen van dese vellen wt voeren soude in ander vreemde landen, om daer aen te winnen: want sy maken bedden decksels daer af om haerlieder eere daer mede te bewaren int decken vanden bedden, als eenige vreemde treffelicke gasten inde winter hun ouercomen. Waer door dat sy merckelijck ghenoech bewijsen, datse niet lieuers en doe*n* noch eerlicker achten, dan deghelijcke gasten tot allen tijden ende in alder manieren hoflijck te tracteren, principalijck inde seer coude winters als sy onder ander weldade*n*, henlieden bedden verleenen die ghedect sijn met soo costelijcke vellen. Maer ten dient niet versweghen te

wesen dat de ghene die slapende sijn onder dusdanighe decksels, pleghen te droomen van dingen die bycans het leuen ende conditien van deser beesten ghelijck sijn, in onmaticheyt ende onversaetheyt va*n* gulsich te eten, ende listighe laghen te legghen den wilden dieren. Het welcke henlieden is by auontuere comende, ghelijck den ghenen gheschiet die heete cruyden eten, als gimber oft peper, de welcke droome*n* dat sy verbernen: oft die suycker eten, dat sy verdrincken int water. Noch schijnter een ander secreet der natueren te wesen in dese vellen: als dat die ghene die ghecleedt sijn met dese vellen, niet en mueghen versaedt worden van eten ende drincken. De darmen van deser beesten coemt de speellieden wel te pase, om snaren te maken: de welcke ghespannen staende op eenige instrumenten gheuen een heesch geluyt: maer ghemengt sijnde onder ander soet luydende snaren, wert terstont verandert in een seer lustich melodieus gheluyt. De clauwen ghelijck een reepken ghehanghen aen thooft vande ghene die draeyinghe int hooft hebben, oft aen tuytende ooren, gheuen terstont groote bate ende gesontheyt. De iaghers drincken sijn bloet alst ghemengt is met werm water: ende dat meer is alst met wat goet huenich is ghesoden, soo werdet ghedroncken op bruyloft feesten voor eenen sonderlinghen dranck. Met sijn vet oft smeyr gheneestmen oude seeren als men die daer mede smeyrt. De tanden comen de toouenaers wel te passe. Maer die voorseyde clauwen versch afghetrocken sijnde, veriaghen terstont catten ende honden ist dat men die hun laet sien: ghelijckmen de voghelkens doet als sy sien een ghier oft eenen kieckendief.

Hoe datmen de brassers vangt.

Die Iaeghers ghebruycken veel listige practijcken om dit dier te mueghen crijghen, ende dat alleene om te crijghen sijn costelijck vel. Ende onder ander soo voeren sy inde bosschen een verssche doode beeste, ter plaetsen daer sy weten dat dese beesten meest comen gheloopen: principalijck daer veel sneeus leyt: (want inde Somer soo en dueghen dese vellen niet.) Nu soo haest als dit dier is rieckende dese doode beeste, soo comet daer geloopen, ende etet daer af tot dat den balch ghespannen heeft ghelijck een trommel: dan soo loopet tusschen twee boomen die seer naer malcander staen, ende prangt hem seluen om weder wt te legghen al dat gheten heeft. Maer ter wijlen dattet aldus besich is, soo werdet vanden iagher doot gheschoten met eenen breeden pijl. Sy hebben oock noch een ander maniere van dese beesten te vanghen met balcken daer seer dunne coordekens tusschen gespannen sijn, mette welcke dese beeste he*m* seluen verworcht ist dat hem een weynich is roerende alst etet vande doode beeste. Het wort oock wel ghevanghen vallende in diepe putten die inder aerden ghegrauen werden, ofte cauernen die dweers sijn loopende, alst vanden hongher is ghedwonghen te eten van het doode lichaem dat daer in gheworpen is. Ende ist dat niet ghevanghen wert met eenich vande voorseyde manieren, soo isser qualijck ander middel te vinden, ghemerct dattet vanden honden qualijck mach ghevanghen werden: Want het heeft de clauwen soo scherp, dat hen die honden niet en dorren aenvallen, de welcke nochtans haerlieder cracht wel plegen te gebruycken teghen de seer wreede woluen.

Vanden Hasen.

Om dat inde coude Noordersche landen is een

seer groote menichte van Hasen, so hebbe ick met luttel woorden hier willen te kennen gheuen haerlieder natuere ten minsten int veranderen vanden coluere. Het is ee*n* sake die seer blijckelijck is dat alle de Nordersche Hasen int eerste vanden Herft, sonderlinghe van dat deerste sneeu ghevallen is, haer grijs hayr verliesen ende crijghen wit hayr. Ick hebbe selue ghesien dat Musen die anders niet dan wit suycker en aten, wit van hayre sijn gheworden: maer als hun het suycker onttrocken was, soo sijnse het selue weder quijte gheworden. Nu aengaende de spijse vanden Hasen die loopende sijn inde Noordersche landen: so ist kennelijck genoech dat sy inde winter als het aertrijck hart vervrosen is en*de* met sneeu bedect, gheen snee en ete*n*, als Plinius meynt in sijn seuenste boeck: maer schorssen van Pijnboomen, Eecken, Abeelen en*de* Populier boomen ende ander die sy wt natuerlijcke vernuftheyt weten te vinden. Dese Hasen stellen hen te slapen onder groote tacken van Dennen die dicht toe ghemaect sijn vande sneeu, daer dat sy onder eenen put ghemaect hebben om in te ligghen. Want dese boomen temperen die coude, om die dichticheyt vande tacken en*de* heymelijcke hollen daer de beesten in schuylen, meer dan eenige ander boomen. Maer inde Somer soo kiesen sy sekerder wooninghen inde steenen en*de* rootsen, door dat wel weet door sijn natuerlicke vreese, dattet allen dieren is tot eenen roof ghegeuen, alleenlijck dinckende met snel loopen ende vlieden te mueghen ontgaen: nochtans soo wordet bedroghen van het weselken daert mede speelt: maer ten laetsten het wringt hem soo om sijnen hals, dat om sijn seer loopen niet af en laet van bijten tot dat die kele door is, om het bloet wt te mueghen suyghen ende eten. Aldus werdt hy van dat cleyn beestken met bedroch verwonnen ende niet door cracht. Hy wordt oock ghevanghen door de snelheyt vander Valcken, den

welcken hy seer selden met sijn crom en*de* dweers loopen ontgaen mach gelijck hy den honden doet. Hasen spijse is inde Noordersche lande*n* seer ghemeene, principalijck ghesoden ende bereet met een swerte sausse, naer de maniere vanden volcke: ende is oock redelijck ghesont: men etet daer oock van desen vleessche ghebraden, ghelijckme*n* va*n* alle ander vleesch doet. Maer een quaet coemter af sommighe bevruchte vrouwen, datse door eten oft treden opt hooft vanden Hase, kinders baren met Hase monden, hebbende altijts tusschen nuese ende mont de lippe ghespleten: ten sy datmen terstont van dat geboren is daer aen naeyet een stucxken wter borst va*n* een ionck kiecke*n* dat versch ghedoodt is noch al bebloeyt sijnde. Die ghene diet fledersijn hebben, mueghen hun voeten baden int sop van eenen ghesode*n* Hase dat noch tamelijck werm is. Diesghelijcx de nieren van eenen ouden Hase, aende voeten ghebonden verlicht de pijne vant fledersijn. Het hayr vanden Hase is oock medicinael: want als yemant de voeten vervrosen heeft, (gelijck daer dickwils gheschiet) soo legt men daer op asschen van Hasen hayr dat verbrant is, het welcke daer teghen seer goet is. De voorcoopers van Moschouien doen eenen grooten handel van Hase vellen, sonderlinghe witte, met groot gewin: want sy vercoopen veel duysent cleederen, oft gheuense den Tartaren voor tribuyt, om te mueghen sitten in ruste en*de* te beter in vrede leuen.

Vande Lossen ende haerlieder vellen.

INDE Noordersche bosschen en worden so veel Lossen niet ghewonnen, als woluen, al ist dat sy den anderen ghelijck sijn in ghiericheyt van roouen. De natuere vander Lossen, is dat hy int loope*n* niet achterwaerts en siet, maer is altijts voorts loopende ende springhende, soo dat hy seer haest veel weechs

af leght. Gheen spijse en etet meer, noch lieuer dan wilde catten: ende daeromme soo nemet die waer alsse loopen wt haerlieder holen, om die te vatten. De vellen vande Lossen sijn seer saechte van hayr, ende schoone ghespickelt: de welcke wel diere vercocht werden, principalijck vande ghene die inde winter ghevanghen werden: want dan sijnse goet ende schoone, ghelijck inde Somer argher ende slechter.

Vande woluen ende haerlieder wreetheyt.

GHELIICK dat in Afrijcken ende Egipten worden ghewonnen cleyne ende traghe woluen: alsoo ter contrarien soo sijn inde coude Noortsche landen groote stercke ende wreede woluen. Ende dat soo is, bewijst voorwaer haerlieder quaetheyt en*de* wreetheyt genoech, principalijck alst seer cout is ende datse heet loopen naer de wolfinnen: Want dan moeten de lieden die achter lande reysen, gaen ghewapent, om hun seluen ende haerlieder beesten te mueghen bewaren ongheschent vanden woluen: ende sonderlinghe de vrouwen die bevrucht sijn ende seer naer sijn te gheligghen, de welcke de woluen soecken te crijgen van datse den rueck wech hebben. Daeromme en laet men gheen vrouwen alleene reysen, sonder eenen ghewapenden man by haer te hebben. Want meestendeel soo ghebuert in Loumaent, dat de ghene die in

sledden sijn reysende, nootsakelijck datse pijlen ende bussen met hun voeren, ist dat sy hun leuen willen behouden, om de woluen te mueghen afkeeren en*de* wech iaghen, die van beyden sijden naer hun comen gheloopen, waer door dat coemt dat die reysende lieden anders niet en sijn voorsien van wapenen als sy buyten op die dorpen ter kercken gaen, oft haerlieder eyghen dinghen te doene, dan oft sy trecken souden teghen haer vyanden ten strijde: Iae dat meer is dese woluen worden somtijts soo rasende dul ende wreet vanden hongher die hen is dwinghende, metter couden ende oock die hitte totter woluinnen: datse loopen inder lieden huysen, ende nemen beesten die sy terstont daer verslinden: oft verschuert hebbende met hun draghen inde bosschen. Maer sy en doen dat niet onghewroken. Want die boeren weten oock hier teghen haerlieder remedie. Sy binden scherpe seysens aen een doode beeste, de welcke sy leggen op de sneeu, om dat de wolue*n* die come*n* sullen om dese beeste te ete*n*, he*n* seluen de beenen af snijdende, souden gestraft wesen: oft sy gaense te keere met pijlen en*de* schietense terstont doot: oft gevallen sijnde in diepe putte*n* wt ghiericheyt vanden roof, latense daer steruen van honger.

Van veelderhande soorten van woluen.

INT gheberchte Doffra ghenaemt, twelcke is scheydende Sweden van Noorweghen, sietmen witte woluen loopen met groote cudden ghelijck de schapen, eens deels inde valleyen, ende eens deels in de gheberchten. Dese woluen en eten niet dan cleyne teeder beestkens, als muysen, Mollen ende der ghelijcken. Daer sijn oock wilde woluen ende ghemeyne, die met seer listighe practijcken grooten ouerlast doen de beesten vande lantslieden gelijck coeyen, caluers, gheyten, schapen, ende soo voorts. Ende daeromme wort dickwils gheoordineert een ghemeyne iacht, om dese woluen die den ghemeynte seer groote

schade doen te mueghen vanghen: ende oock plaetse dach ende vre ghestelt, om met netten, honden ende ander listighe practijcken dese te mueghen dooden. Nochtans en soecken sy soo seere niet te vanghen en*de* betrappen die oude woluen, als sy doen die ionghe te dooden, om datse niet en souden te seer vermenichfuldighen. Sommighe sijnder die van dese ionghe woluen tam maken, de selue houdende op den bant: maer al schijnen sy tam te wesen, so en hebben sy nochtans noch niet al vergheten alle haerlieder natuerlijcke wreetheyt: maer legghen noch dickwils laghen om sommighe beesten te betrappen, iae oock sommighe voghels. De teuen die aen dese woluen gecoppelt sijn gheweest, brenghen honden voorts die seer groote vyanden sijn van alle ander soorten van woluen die de schapen willen verbijten. Daer is noch een ander soorte van woluen die Thoes genaemt sijn, de welcke veel langher sijn dan die ander, maer corter van beenen: ende sijn seer licht int springhen. Sy leuen byder iacht, noch en doen den menschen gheen schade. Sy veranderen wel van hayr, maer niet van coluer. Inde winter hebbense lanck hayr, maer inde Somer sijnse cael.

Vanden Otters ende bedroch dat in haerlieder vellen te conterfeyten ghedaen wert.

Otters hebben een viercant bachuys en*de* bijten seer scherp ghelijck Beuers, en*de* sijn oock den Beuers ghelijck van hayre ende velle, maer wel driemael langher. Dese worden gheuonden inde Noordersche wateren, principalijck in hooch Sweden, Helsingher lant, Middelpaden, Angermannien, Iemphtien, ende beyde de Bothnien. De vellen van dese Otters worden met een seer groote menichte gelijck de Beuers vellen oft van ander dieren wt ghevoert naer Moschouien, en*de* van daer na Tartarien. Want in dese coude landen wordense seer ghebruyct

om cleederen daer af te maken, de welcke daer meer vermanghelt worden voor ander ware, dan wt giericheyt om ghelt vercocht. Dese Otters worden in Sweden in sommighe groote heeren huysen soo tam ghemaect ende geleert, datse met een teecken dat hun de Cock is geuende, loopen inde vijuers oft vischputten, ende halen alsulcken ende so grooten visch alsmen hun is wijsende, ende dat een voren ende dander na, tot dat die cock wijst dat genoech is. Het vleesch van deser beesten en dient nerghens toe, dan om wilde dieren daer mede te betrappen. De vellen worden seer ghebruyct inde Noordersche landen, om randen daer af te maken onder aende cleederen, midts datse soo taey sijn als een leyr. Sy worden vercocht met tienen aen een gebonden ghelijck Beuers vellen, vossen, marters ende ander vellen. Men weetse oock wel te valschen ende te conterfeyten met colen ende roock van pijnboom hout, om datse souden schijnen te hebben een blinckende swarticheyt: maer van datse met een witten lijnen doeck ghestreken worden, so verliesen sy weder die swarticheyt, ende het bedroch wordt ontdect. Inde selue maniere machmen weten het bedroch datter mach wesen inde witte wolfs vellen, die met colen ende crijt gheualscht sijn. De grauwe eeckhoornkens vellen (diemen in Italien heet Dossi)

worden oock alsoo met crijt gheualscht: maer alsmen die wrijft met swert laecken, soo sietmen terstont oft coleur naturael is oft gheconterfeyt.

Vande Eeckhoornkens.

INDE Noordersche bosschen is een seer groote menichte van dese cleyne beestkens, de welcke seer diueersch sijn van coleur ende dickte van hayr. Maer daer is eenen reghel die niet en misset, dat hoe men meer Noordtwaerts is gaende, hoe die vellen van desen beestkens schoonder vallen, het welcke is comende door de groote coude, die henlieden het coleur is gheuende: beghinnende van daer den Noorderschen Pole verheuen staet seuen en tseuentich graden, tot onder den hoochsten Pole: In welcke landen de Iaghers eer vermoeyt sijn dan versaedt, van te schieten dese beesten: de welcke met grooten hoopen ouer al op die boomen spelende sijn ghelijck de visschen in het water: ende sijn oock seer goet om te schieten, door dat die boomen daer sy op spelen, niet seer hooghe en sijn. Maer hoe dat men meer is Suydtwaerts treckende in dese landen, hoe dat die vellen ergher ende bruynder vallen van hayre. Het vleesch van dit beestken ghebraden sijnde, is

seer delicate spijse, soo dat de Iaghers goeden smake daer in vinden. Maer die tanden ghebruycken de waersegghers, om te moghen voorsegghen toecomende dinghen.

Noch van het selue beestken.

DIT beestken swemt ouer de riuieren op een cleyn hout, op stekende synen steert ghelijck een seyl: want de natuere en heeft hem gheen ander middel ghegheuen om te swemmen: door dat cleyne van lichaem is, ende dicke van hayr aen sijnen rouwen steert: den welcken in ghedroncken hebbende veel waters, soude terstont dit beestken doen sincken te gronde. Ten heeft oock gheen voeten bequame om swemmen: maer anders ist seer voorsichtich, want in den Somer soo voorsiet het hem van cost oft spijse, om den langhen winter op te leuen, daer dat synen nest ghemaect heeft om te rusten ende slapen, twelcke het weet open ende toe te doen aende sijden, naer dat gheuoelende is de wint waeyen. Het eet hasenoten, bukenoten, oft schueten ende bladeren van pijnbomen. Men vint noch een ander soorte van eechoornkens, de welcke slapen in stede van eten. Dese sijn wter

maten snel int springhen vanden eenen boom op den anderen, stierende hunseluen ouer metten steert: ende door behendicheyt van haerlieder scherpe clauwen, so loopense ende springhen lancks de tacken vande boomen, spelende seer lustighe spelen om sien op die sneeu die opde boomen verurosen light. De vellen van dese beesten worden tschepe wtgheuoert met veel duysenden, thiene tsamen ghebonden wesende, ende vanden cooplieden bycans ouer al Europen ghedistribueert, maer hoe datse voorder geuoert worden, hoe sy merr ghelden: Sy worden oock diere oft goeden coop vercocht na datse begheert worden, ende dat die lieden daer behagen in hebben. Het sijn seer goede cleederen ende eerlijck voor oude lieden: maer den ruyters ende vrome mannen en dienen sy niet: den welcken best dient een wolfs pelse oft van een brasser.

Vande Martres, Zabels, ende haerlieder vellen.

MARTRES ende Zabels sijn dieren die woonende sijn in coude landen, ende ouer al ghenoech bekent van name: maer luttel is bekent haer eygenschap ende natuerlijcke cracht: want alleene door de ghedaente vande vellen, machme*n* weten wat beesten dat sijn. Niet te min dat merctmen in henlieden, datse

seer licht sijn int loopen ende sterck van springhen. Want sy springhen bycans ghelijck die eeckhoornkens van eenen boom op den anderen, ghebruyckende haren steert in stede van een dijssel, vattende die tacken metten clauwen. Maer sy sijn seer vreeselijck van bijten, naer datse cleyn sijn van lichaem: want sy hebben wter naturen tanden so scherp als elsens, ende seer scherpe ende dunne clauwen. Ghelijck het vleesch van dese beesten nerghens toe en duecht, alsoo ter contrarien soo sijn de vellen seer costelijck, sonderlinghe in verre vreemde landen, daermen meer achtende is ouerdaet en*de* wellust dan profijt. Maer tusschen Martes ende Zabels is dit onderscheet: als dat de Martres het hayr grouer hebben ende seer wel staende als men die strijct vanden hoofde nederwaerts nae den steert: maer de Zabels ter contrarien staen beter ende sijn lustiger om sien alsmen die strijct vanden steert opwaerts naert hooft, want dan schijnense rouwer ende dicker van hayre te wesen: maer daer door moghen sy oock veel eer bedoruen worden vande motten, ten zy datmen die dagelijcks draecht oft verweret, oft datter alssem tackskens tusschen gheleyt worden. Maer waert datmen de Zabels wilde te drooghen hanghen inde Sonne, soo souden sy meer bederuen op eenen dach, dan oftmen die een gheheel iaer hadde ghedragen. Want als dese beeste leuende is, soo houtse haer altijdts verborghen in doncker bosschen daer gheen Sonne door schijnen en kan, iaghende ende seer listich halende haren cost met vanghen van vogelen. Het is een seer luxurieus dier ende seer stinckende alst heet is om te genereren, ghelijck wy hier naer segghen sullen vanden Herminen oft Muysen wten lande van Pontho. Dese twee soorten van vellen te weten Martres ende Zabels, hebben een hayr dat saecht is om handelen, dewelcke voorwaer ouerdaets ghenoech voortbrengende sijn

inde menschen, die ten laetsten verteert wort vanden wormen ende steruen moet op synen tijt, naer dat sy seer diere ghecocht hebben een vreemde wellust. Die Zabel wordt ghegenereert inde wterste bosschen van Moscouien, ende wordt seer wijdt ende breedt ouer lant ende ouer zee gheuoert in verre landen onder de vreemde nacien.

Vande Herminen, de welcke Plinius heet te wesen Muysen wt den lande van Pontho.

PLINIVS is ons beschrijuende int achtste boeck ende xxxvij. capittel van sijnder natuerlijcke historien, dat de Muysen wt Pontho henlieden borghen ende versteken inden winter, ende dat sy alleene wit sijn van hayre. Een yeghelijck mach die passagie verstaen naer dat hem goet dunct, maer nochtans sonder onghelijck te doene der natueren, oft te verkeeren den sin van dat de nature wijselijck voort ghebrocht heeft. Want waert dat sy inde winter eenpaerlijck bleuen verborghen, alst seer sterck is vriesende, het vel en souden sy nemmermeer witter hebben op deen dan op dander: nochtans soo schijnet inden Somer int eynde vanden Mey te wesen rosachtich, als sy verliesende haerlieder witticheyt, int wassen vande

nieuwe cruyden heet sijn ende loopen om te genereren, ghelijck dat ick ghesien hebbe int iaer ons Heeren M.D.XVIII. als ick was rijdende door Helsingher lant, daer dat ick die sach soo heet aen malcanderen ghecoppelt, datse door gheen sterck loopen vanden anderen gheraecken en consten, maer bleuen hanghende aen malcanderen ghecoppelt, seer knitsende metten tanden, achterlatende meest ouer al het bosch daer veel diueersche boomen stonden sulcken stanck (midts datter vele waren) dat ick van alle dat my mach ghedencken, noyt vuylder stanck gheroken en hebbe. De voorseyde Plinius seyt oock in sijn thienste boeck ende lxv. Capittel, dat dese Muysen al leckende genereren, twelcke dat ick aen dese beesten niet en hebbe connen ghemercken: want sy coppelen aen een als ander beesten doen, hoe wel dat ick al willens swijghe de maniere hoe dat te wercke gaet. Dese beesten worden alle drye iaren ghemeynlijck seer breet door het veel eten, tot grooten profijte vanden cooplieden, ende worden oock veel langher: het welcke gheschiet niet alleene in Noorweghen, maer oock in Helsingher land, ende omligghende landen, in het Bisdom van Vpsalen, door datter viervoetighe beesten die Lemmar oft Lemmus ghenaemt sijn, wesende soo groot als een ratte, ghespickelt van hayre, met ongheweerte ende grooten slachreghen wter locht neder vallen: maer men can niet beuinden van waer dat sy comen: oftse daer wt verre eylanden vanden wint ghebrocht worden, oft datse wt den onreynen wolcken ghegenereert sijnde, daer neder vallende sijn. Nochtans soo is beuonden gheweest, soo haest als sy neder gheuallen waren, dat sy hadden inde dermen noch rouwe cruyden die noch niet verteert en waren. Dit ghedierte vallende ter aerden met grooter menichten ghelijck sprinckhanen, vernielen alle groene cruyden: iae al daer sy aen

ghebeten hebben dat versterft. Dese beestkens blijuen leuende so langhe als sy gheen cruyt en eten dat op een nieu weder is gewassen: ende vergaren met cudden by een ghelijck eenen hoop swaluwen die gaen vlieghen willen: niet te min sy steruen alle op eenen sekeren tijdt, oft sy steruen oock met grooten hoopen van het fenijn der aerden (van welcker corruptien de locht soo ghecorrumpeert wort, dat die vanden lande daer af crijghen draeyinghe van hoofde, ende de ghelc) oft sy worden vanden Herminen op gheten: waerdoor dat dese Herminen worden seer vet ende langher van velle. Dese vellen worden ooc by thiene*n* tsamen ghebonden, principalijck XL. vellen in eenen timmer, ghelijck men de Zabels, Martres, Vossen, Beuers, Eechoornkens ende Hasen vellen vercoopt, ende tschepe wt gheuoert worden in vreemde ende verre landen.

Hoe de Herminen gheuanghen worden.

Maer hoe dat de Herminen vanden iaghers gheuanghen worden ende waer toe dat sy dienen, sal int corte nu hier verhaelt worden. Ten eersten wordense gheuanghen met een temple, alsmen inde voorgaende figure sien mach, daer dat dry, vier, oft acht Herminen tseffens moghen onder comen, de welcke meynende onder het dweers hout door te loopen, metten roeren vander coorden daert mede gestelt is, worden daer onder terstont gheuanghen. Dusdanighe vallen oft tempels staen ouer al hier en daer op ghestelt, om de groote menichte van desen beestkens die daer sijn te moghen vanghen. Men maect oock lanckworpighe putten, daermen bouen op leyt seer dunne rijskens, en*de* dan sneeu daer ouer: so dat schijnt te wesen een effen velt: daer dat dese beestkens ouerloopende met grooten hoopen inne vallen, de welcke vanden heere der seluer plaetsen, oft van synen stadt-

houder diese heeft gheuangen, daer worden doot gheslaghen. Daer sijn oock honden die soo rap en*de* cloeck sijn, datse dese beestkens vatten metten tanden, doot bijten ende thuys drage*n*, oft voor hun meesters voeten op eenen hoop vergaderen ende by een brenghen. Daer sijn oock seer veel Ionghers die so geschict sijn int schieten, datse niet eens en missen een van dese beestkens te schieten en*de* te dooden. Het vleesch vander Hermine en duecht niet om eten, midts dat anders niet om etet dan vuyle ende quade spijse: maer de velle*n* sijn alleene goet, die om haer seer groote witticheyt inde grootste Princen houen seer geacht worden, om cleederen, so wel voor Coninghen als Coninginnen daer af te maken. Dit beestken, als voren gheseyt, is seer heet ende luxurieus: maer een sake heuet die te verwonderen is, dattet niet dan op seker daghen int laetste vanden Mey met genereren besich is, wesende also te vreden metten eysch van sijnder naturen. Die edel ende doorluchtighe Heeren ende vrouwen, om te onderhouden die oude manieren vanden houen, ghebruycken van dese seer witte vellen, stellende tusschen beyde wat vanden steert die swart is, principalijck inde breede boorden.

Vande nature vanden Dasse.

OM dat die Dassen wter natueren haer houdende sijn in hollen ende speloncken onder die aerde, so maken sy seer vreemdelijck haer wooninghen, ende dat inder manieren naeruolghende. Sy nemen eenen Das om haerlieder aerde die sy wt grauen wech te voeren: de welcken sy keeren metten buyck om hooghe ende metten vier voeten opwaerts: dan laden sy op synen buyck op eenen hoop die aerde die sy hebben wt ghegrauen, ende vatten hem byden beenen, en*de* voeren also die aerde wech: twelcke sy so dickwils sijn doe*n*de, tot dat haer hol breet ende diep ghenoech is om in te

woonen. Maer dese wooninghe die sy met soo grooten arbeyt ghemaect hebben, konnen sy daer na seer qualijck behouden ende verwaren. Want ten eersten soo wordense ghemolesteert door de loose practijcken van het vosken: twelcke hem verlatende op sijn ghewoonlijcke valsche treken, en maket eenich hol voor hem seluen, maer het loopt int hol vanden Dasse, welck hol soo vuyl is makende door den stanck van synen dreck, dat den Dasse is bedwonghen door den stanck sijn hol te verlaten ende te maecken een ander. Maer om dat die loosen vos schalcheyt niet en soude blijuen onghepunieert, soo wort hy vanden honden ghemelt wesende, seer dicwils door behendicheyt vanden Iaghers gheuanghen ende het vel af ghestroopt.

Noch vanden seluen.

DIE Dasse is een wilt dier soo groot als een Vos, maer niet so hooghe, midts dattet heeft cromme beenen. Het heeft meer wit dan swert hayrs, songerlinghe opden rugghe ende ter sijden: maer het hooft heuet inde middel swert, ende ter sijden wit. Sijn hayr is hert, sijn huydt is dicke ende sterck, het heeft seer scherpe tanden, ende daeromme ist seer sterck bijtende. Want alst vanden honden oft ander beesten ghetercht wort, soo worpet hem metten buyck

om hooghe, ende verweert hem metten tanden ende voeten, principalijck teghen die vossen, vanden welcken dat met geen ander wapenen wort verdreuen wt sijn hol, dan met haer stinckende drec. De dassen sijn tweederhande, te weten tamme, die seer bootsich ende genoechelijc sijn: ende wilde die herder sijn va*n* hayre. Sy worden oock gheheeten hontdassen, om datse de voeten ghespleten hebben ghelijck eenen hont, ende oock verckendassen, om dat de voeten in tween ghespleten heeft ghelijck een vercken. Daer sijnder oock die meerder sijn dan vossen, die rou sijn van hayre, hardt van borstels ende vast houdende. Met welcke vellen men alderhande pijlcokers, soo wel om ter iacht als om ter oorloghen te gaen is ouertreckende, om datmen de pijlen soude moghen bewaren ongheschent vanden reghen ende sneeu. Het is seer sterck van bijten, ende sijn bete is fenijnich ende dootlijck, om dat soo veel scarabeen, muysen ende ghewormte is etende.

Vande beyren die visschen vanghen.

IN Yslant daer wy voren dickwils af vermaent hebben, worden gheuonden seer groote ende stercke beyren, die metten clauwen het ijs breken, ende veel gaten daer inne maken: waer door dat sy, duyckende int water veel visschen vanghen onder het ys,

die sy wt halen ende brenghen aenden oeuer om die te eten ende daer by te leuen. Dit doen sy soo dicwils alst henlieden van noode is, om met haer iongen ghespijst te worden ende by te leuen. Ende leeren ooc hun ionghen door een natuerlijcke gheneghentheyt dat sy oock moeten gaen visschen. De vellen van dese witte beyren pleghen vanden iaghers gheoffert te worden opden hooghen outaer vanden Dom oft prochie kercken, om dat den Priesters die inde winter alst seer sterck vriesende is misse staen en doen, de voeten niet en souden veruriesen. Inde kercke van Nidrosien dat die hooftstadt is vanden Conincrijcke van Noorweghen, worden iaerlijcks ghegheuen sulcken velle*n* van witte beyren, vanden iaghers: de welcke doende sijn gheloften Godt ende sijn heylighen, dat sy de vellen schencken sullen der kercken, als sy dusdanighe beesten vanghen sullen, de welcke sy oock seer ghetrouwelijck daer brenghen ende presenteren: ende niet alleen van sulcken velle, maer ooc wolfs vellen om wassen keerssen daer voor te coopen, diemen ter eeren Gods ende van synen heylighen inde kercke is bernende.

Hoe dat de beyren met liste gheuanghen worden.

MEN pleecht inde Noordersche landen te onderhouden dese nauolghende maniere int vanghen vanden wreeden en*de* swerten beyren. Inden herft als seker roode vruchten van boomen rijp sijn, die ghelijck wijndruyuen de besien hebben by een hangende, dan climmen die beyren op dese boomen, oft staende beneden op deerde op hun achterste beenen, so trecken sy de boomen om leege, en*de* eten also dese vruchte*n*. De cloecke iaghers hem siende staen eten, nemen pijlen met breede ysers, die soo scherp sijn datse door hayr ende huyt loopen, ende schieten die opden beyr. Den beyr gheuoelende dat hy ghewont is, wordt terstont soo

verbaest, dat hy de besien die hy heeft gheten, met ghewelt ghelijck haghel oft cleyn steenkens van achter quijte wort. Dan soo worpt hy hem al oft hy dul ende rasende ware, op een houten beeldt ghelijck een mensche ghemaect sijnde: dat daer al willens gestelt is, grooten arbeyt doende om dat beelt te verscheure*n*, tot dat hy vanden iagher een ander dootlijcke wonde heeft ontfanghen, dewelcke hem achter eenen steen oft boom houdt verborghen. Niet te min hy moet seer wel toesien dat den beyr hem niet geware en wordet want van dat hy ghequetst is, ende sijn bloet siet, en*de* principalijc de beyrinne als sy iongen heeft, so looptse rasende dul, vernielende al dat haer te gemoete comt.

Vande listighe maniere van iaghen, om te vangen die beyren.

De beyren weten seer neerstelijcken te wachten de passagien daer die herten ghemeynlijc voorby passeren, sonderlinghe de beyrinne als sy ionghen heeft. Dewelcke niet so seere van honger, als wt vreese datmen haer iongen wech nemen soude, alderhande dieren die haer ontrent comen en ouerualt. Want die beyrinne door alsulcken ghewelt ghetercht wesende, gaet den beyr in crachte, listen ende valscheyt verre te

bouen om haer ionghen te moghen wreken. Sy gaet haer borgen tusschen die boomen ende dicke haghen, ende als den hert hemseluen te seer verlatende op die eere van synen hoornen, oft cracht van synen reucke, ende sijn snelheyt van loopen, onuersiens haer wat te naer coemt, soo vliechtse hem terstont opt lijf ende bijt hem doot: ende al ist dat hy int eerste hem wel meynt te verweeren ende beschermen met sinen hoornen, nochtans en macht hem niet helpen: want moede wesende doort ghewichte vande knobbels van sijn hoornen, ende seer ghetrauailleert sijnde door de dullicheyt vander beyrinnen, soo wordt hy int laetste ter aerden gheworpen, om dat hy verloren hebbende sijn crachten ende leuen, terstont soude mogen op geten worden vander beyrinnen. Sy loopt oock op den stier, worpende haer met ghelijcke practijcken op synen rugghe, ende als den stier met sijn hoornen haer meynt van hem te iaghen om vander beyrinnen ontslaghen te wesen, soo vatse de hoornen ende schouders met haer clauwen, hem so langhe opt lijf hanghende, tot dat hy vanden ghewichte gheheel moede wesende, neder ter aerden valt, ende terstont doot ghebeten wort. Dan vatse den stier ende worpt hem op haren rugghe ghelijck een pack, loopende op haer achterste voeten lancks de bosschen, tot dat sy coemt

in haer speloncke daer sy hem gaet eten. Maer als sy dese listen is bedrijuende inden winter, so kan sy haer seer qualick salueren wt den handen vanden iaghers die haer van alle canten op haer voetstappen, diemen inde sneeu siet staende, comen ghespeurt, oft door de reucke vanden honden. Dertich daghen naer datse bespronghen is gheweest, soo worpt sy ghemeynlijck vijf ionghen, de welcke sijn sonder eenich faetsoen, wat meerder dan muysen, wit van vleesche, sonder ooghen ende gheheel cael: niet te min men siet daer naghels oft clauwen aen, maer de beyrinne met dickwils te lecken gheeftse ghedaente ende faetsoen. Men siet oock gheen dinghen selder den een beyrinne haer ionghen worpen. Want die beyren houden hun verborghen veertich daghen, ende die beyrinnen vier maenden. Ist dat sy gheen hollen en hebben om henlieden te berghen, soo vergaderen sy eenen grooten hoop tacken ende cleyne boomkens, waer af dat sy maken wooningen die soo vast ghesloten sijn, datter gheenen slachreghen en kan door ghecomen, ende sijn binnen gheplaueyt met saechte bladeren ende mosch. Seuen daghen lanck slapense seer vast, soo datse nauwe wacker en worden al werden sy ghewont, ende daer af worden sy wter maten vet, principalijck vant suyghen van haerlieder rechter voet. Als haer iongen coude hebben soo verwermen sy die met te broeden onder haer borst, meer noch min dan soo de voghelen haer eyers broen.

Van tgheuecht tusschen den Beyr ende den Eghel.

AL ist dat den Eghel ouer al seer scherpe borstels heeft daer mede dat hy appelen vergadert om by te leuen, berghende die in holle boomen, ende oock den beyr is quellende in synen nest, nochtans soo wort hy altemets verdruckt doort swaer ghewichte

vanden beyr, alst hem seer listich in een is rollende ghelijck eenen cloot, om datmen aen hem niet vinden en soude dan scherpe borstels. Niet te min hier door noch door het besproeyen van sijnder pissen, en macht niet wederstaen den beyr, die hem is wrekende van dat hem is comen quellen in sijn hol: den beyr en kant oock niet verslinden, al ist maer eenen armen roof, om dat soo scherp is van borstels. Daeromme weder keerende in sijn hol, soo gaet hy weder rusten, ende leeft by het suyghen van synen poot, ende wort daer af seer vet. Maer ist dat hy dan gheuanghen wordt ende datmen sijn vleesch wil braden, soo salt teghen de ghemeyne costume van alle ander vleesch swert worden, al waert oock datmen in synen buyck, oft ontrent der herten gheen vochticheyt en vonde, dan sommighe cleyne druppelen bloets, ende anders gheen in sijn gheheel lichaem. Die beyren comen inde Lenten seer vet wt ghecropen: hoe wel dat de redenen daer van seer quaet te seggen is, daer sy niet ouer derthien dagen gheuoet en worden met slapen. De beyren hebben ooc altemets strijt tegen de wilde verckens, maer selden victorie, want de verckens hebben meer cracht ende hulpe in haer tanden, dan die herten oft stieren in haerlieder hoorne*n*, oft snellicheyt van loopen. De stercke en*de* vrome peerden beschermen

oock de merien die bespronghen sijn met bijten ende slaen teghen de beyren. De vuelens weten hun seluen te salueren met seer te loopen: nochtans soo houdense altijts een vreese int lijf, so datse nymmermeer en mueghen goet sijn ter oorloghen. Want somtijts soo comender ten strijde die ouer haer wapenen ghetrocken hebben een beyren vel, om de peerden die tanderen tijden vande beyren gheiaecht sijn gheweest, vervaert te maken ende te doen vlieden.

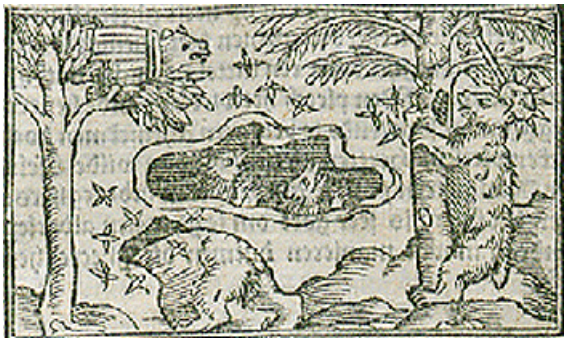

Hoe dat de beyren ghedoodt werden met een yseren colue.

OM dat inde Noordersche landen, principalijck in Podolien ende Russen lant ende ander plaetsen daer ontrent gheleghen, niet biecoruen ghenoech en sijn, door de seer groote menichte vande bien: soo sijn die vanden lande seer lichtelijck te vreden, datse in holle boomen die daer toe wtghehoolt sijn, oft van selfs soo ghewassen, wt ende inne vlieghen, om te vermenichfuldighen. Den beyren die seer greettich sijn naer dit huenich, worden inder naervolghende manieren dootlijcke laghen gheleyt. Want men maect vast bouen het gat daer de bien wt ende inne vliegen, een houten cudgie, die rontsomme is gheslaghen vol yser pinnen, de welcke is hanghende aen eenigen tack

vande*n* boome, om hem (ae*n*gesien dat hy het hooft seer weeck heeft, ghelijck den Leeu seer sterck ende hardt: soo datmen hem altemets wel soude den cop met een vuyste in slaen) daer mede te dooden. Den beyr comende ter plaetsen daer dese boomen staende sijn, en is niet wel te vreden dat die cudgie daer is hangende voor tgat daer hy het huenich soude wt halen: maer stootse metten hoofde wech, de welcke weder neder vallende, slaet hem doot: ende alsoo steruende, soo betaelt hy het huenich dat hy heeft gheten, latende sijn vel ende vleesch den ghenen diet huenich toebehoort in betalinghe voor een luttel huenichs dat hy gheten heeft. Men pleech het vleesch vande beyren te legghen int sout, ende te bewaren ghelijck men doet vercken vleesch, Hertten vleesch, oft van wilde Esels ende Rangiferen, om te ghebruycken inde leghers: maer het smeyr is seer goet om te ghenesen alderley wonden, in wat manieren datmen die ghecreghen heeft.

Hoe dat een ionghe dochter wech ghedraghen wert van eenen beyr, ende vander gheboorten vanden loosen ende stouten man Vlfo.

TEN ware dat Saxo die Historie schrijuer van

Denemarcken, ende sommighe ander naer hem, met soo veel bescheets beschrijuen het foortselijck wech nemen van een ionghe dochter, ick en soude hier geensins van der saken yet gheschreuen hebben. Niet te min om dat wel des ghelijcx van anderen auontueren tanderen tijden gheschreuen is gheweest, soo ist wel redene dat icker mencie af make, meer om datmen soude verwondert wesen van het werck der natueren, dan datmen de natuere soude in eeniger manieren lasteren van haer heymelijcke en*de* secrete wercken. Aldus aengaende het foortsich wech nemen van deser dochteren, als hier naer verclaert wort, dat wort breeder betoont wter nieuwer Historien van mijnen seer beminden broeder ende voorsaet Ian de groote, Aertsbisschop van Vpsalen, in het achthienste boeck, het selue ghenomen hebbende wten schrijuen van Saxo, segghende aldus.

Op eenen tijt dat een rijck mans dochter, die seer schoone was haer ghinck vermeyden met haer dienstmaechden int Sweetsche velt, soo quam daer gheloopen eenen grooten beyr: de welcke veriaecht hebbende haer dienstmaechden, heeft dese dochter ghenomen tusschen sijn voorste clauwen, ende seer saechtelijck voor hem ghedraghen naer sijn hol. Den beyr daer comen sijnde heeft begonst te aensien haer schoone leden, soo dat hy beuanghen wert met eenen nieuwen appetijt, meer om haer vriendelijck te tracteren, dan om te verslinden: Ende heeft ghebruyct den roof die hy hadde ghehaelt om te verschueren, tot een onbehoorlijcke oncuyscheyt. Want hy wert alleneen meer ende meer met haer liefde beuanghen, soo dat hy sijnen honger gheblust heeft met haer te bekennen, ende sijn ghulsicheyt met Venus spel versaedt. Ende om dat hy haer te beter soude tracteren ende spijsen, soo liep hy dickwils wten bossche om te

halen versch vleesch, ende was wter maten seer quellende de beesten die men daer ontre*n*t was weydende. Aldus dese dochter die van te voren niet dan seer goede spijse ghewoone was te eten, wert hier ghewoont te eten rouwe spijse die noch al bebloeyt was. Want de schoonheyt van deser ghevanghen dochter heeft so seer ghebroken de wreetheyt van deser beesten, datse gheware wert dat hy haer lief hadde, die sy vreesde dat haer soude verslinden: ende dat sy van hem ghespijst wert, wiens spijse sy terstont selue meynde te wesen. Maer ten laetsten soo is desen beyr beclipt gheweest vanden Iaghers, ende metten honden gheiaecht wesende int gaerne, wert terstont doorsteken. Nu om dat die goede ende constighe natuere bedecken soude de oneerlicheyt va*n* sulcker bruyloft, so heeftse voorsien dat dese dochte ten eynde van neghen maenden ghebaert heeft eenen ionghen sone: de welcke is gheheeten gheweest vande vrienden naer sijnen vader. Dese verstaen hebbende de warachticheyt van sijnder gheboorten, heeft ter doot ghebrocht de ghene die sijnen vader ghedoodt hadden. Dese heeft ghehadt een sone Trugil Sprachaleg genaemt, die niet minder en heeft gheweest in vromicheyt dan sijnen vader, ende heeft ghehadt een sone ghenaemt Vlfo, vande welcke ghecomen is de Coninck Sueuo, ende die ander Coninghen van Denemarcken, die seer langhen tijt hebben gehadt haer afcoemste (so ons Saxo beschrijft) vanden voorseyden Vlfo. Maer wat men van der gheluck gheboorten behoort te segghen, daer seyt S. Augustijn in sijn boeck vander stadt Gods veel af, ende oock wien datmen int genereren meer moet toeschrijuen de vrouwe oft den man.

Vande Swijnherders die al spelende op ruyspijpen vande beyren wech ghedraghen werden.

Het is ouer al ghenoech bekent dat die beyren

ghelijck die Dolfins, Hertten, schapen ende calueren iae oock lammeren seer groote ghenoechte hebben in alderhande Musijckspel: ende dat sy oock ter contrarien met vreeselijck gheluyt van hoornen oft trompetten veriaecht werden, vertreckende terstont int diepste vanden bosschen. Ende om dat die schaepherders dat wel weten, als sy altemets wech ghedragen sijnde vanden beyren ter wijlen dat sy staen en spelen op ruyspijpen soo blijuen sy dicwils spelende tot dat den beyr van honger wech gaet om aes ende eten te seocken. Oft sy nemen altemets een gheyten oft coe horne ende blasen daer mede soo vreeselijck een gheluyt, dat den beyr van vervaertheyt wech loopt, ende also onghequetst weder comen gheloopen by haerlieder beesten die verfraeyt sijn. De Herders draghen altijts als sy de beesten wt weyden leyden een Ruyspijpe met henlieden, hebbende dat gheleert wter natueren, om dat die schapen oft ander beesten souden te beter by een blijuen ende te beter eten.

Vanden beyren dans wt Moschouien.

DIE van Russien ende Litauwen, die vander Oost sijde die van Sweden ende Gothlant alder naest gheleghen sijn, hebben seer sonderlinghe ghe-

noechte in wreede wilde beesten die ghetemt sijn by hun te hebben, de welcke henlieden onderdanich sijn in al tghene dat sy henlieden heeten. Ende om datse veel eer souden tam werden, soo houden sy die ghesloten in kelders, oft op den bant staende, van datse alder eerst wten bosschen ghebrocht sijn, ende latense wat honghers lijden, sonderlinghe die beyren: den welcken sy gheuen een oft meer meesters, die euen gelijck ghecleet sijn, om henlieden eten te gheuen, om datse die soo souden ghewoone worden, datse hun souden laten handelen, ende met haerlieder spelen als sy sijn ontbonden. Ende om dat sy dese beyr*en* souden leeren danssen en*de* springen met meer ander guychelrije, soo ghebruycken sy daer toe seer soet gheluyt van fluyten dat dese beesten seer gheerne hooren: maer ten laetsten soo leeren sy henlieden oock, met een hardt gheluyt van trompetten hun op te rechten op haer achterste voete*n*, ende voorts omme gaen aende ghene die den dans hebben staen sien, sonderlinghe aende vrouwen ende ionghe dochters, met een bonnette tusschen haer voorste clauwen, eysschende alsoo den loon van haerlieder danssen. Maer ist datmen henlieden niet ghenoech en is gheuende, het welcke sy mercken aen een teeken dat henlieden vanden meesters ghegheuen wert, soo murmureren sy tusschen

haer tanden, en*de* duert roeren vanden hoofde soo begheeren sy te hebben eenen meerderen penninck. Aldus soo crijghen dese meesters wesende in vreemde landen, sonder te cunne*n* de sprake vande*n* lande, duert wijsen van een stomme beeste terstont seer goet ghewin. Nochtans ist merckelijck ghenoech dat dese die aldus achter lande gaen, alleene by dit cleyn ghewin haerlieder cost niet en halen: want dese beyren leyders sijn te minsten ses oft twaelf stercke mannen, hebbende oock altemets in haerlieder geselscap groote heeren ende edel lieden kinderen, de welcke door sulcken middelen veel beter souden mueghen leeren kennen ende versoecken vreemde landen, ende mercken haerlieder manieren van leuen, de ghelegentheyt ende wijde vanden plaetsen, de handelinge van wapenen, ende oock die eendrachticheyt oft twist, die tusschen vreemde Princen mach wesen. Maer door dat men altemets heeft bevonden, dat sy in Duytslandt, afgesedt hebben de lieden die achter lande gaen, ende den beyren voor gheworpen om te verslinden, soo heeftmen om sulcken listighen practijcken te muegen beletten, henlieden seer scherpelijck verboden dat sy niet meer in Duytslant souden comen.

Vande cloecheyt der beyren.

In dese figuere muecht ghy sien een ander ghenoechte, te weten een ghenoechelijck ende lustich spel, dat die beyren voortstellen ende bedrijuen, als sy ghevanghen sijn ghebrocht op de schepen, int op ende neder climmen lancx de touwen die lancx de mast opgaende sijn. Het welcke altemets seer wel te passe soude mueghen comen in eenighe auontuere die onversiens den schippers toe comen. Want men vindt in Cronijcken beschreuen, dat tanderen tijden

een door sulcken middel is ghesalueert geweest wten handen van eene*n* zeeroouer dat sijn doot vyant was. Want als hy va*n* verre sach dese beyren aldus lancx die touwen op ende neder climmen, meynende dat menschen waren, was vervaert aen te comen om sijnen vyant te ouervallen: meynende dat mannen waren die hen ghereet maecten om bouen wter meerssen als men ghewoone is te doene, het schip teghen hem te beschermen. Nochtans en warent niet dan ionghe beyren, die aldus lancx die touwen waren spelende. Maer noch ist veel lustigher om sien, als dese beyren wten schepe sien int water, datter een seer groote menichte van Zeecaluers, gelijck oft een groote menichte van verckens ware, hier ende daer rontsomme den schepe comen gheswommen: soo datse met lange stocken daer haecken aen sijn, inde welcke eenen strick is hanghende, vanden schippers werden ghevanghen. Ende niet alleene Zeecaluers, maer oock ander beesten die daer comen gheswommen, om te helpen het ghevanghen Zeecalf, dat gelijck een vercken seer luyde is tierende ende crijtende. Ende om datmen dese Zeecaluen te beter soude mueghen vanghen, so laetmen altemets de beyren swemmen int water, waer af de Zeecaluers seer verwondert sijn: oft oock als sy hen seluen verheffen wten water: door donder ende

ongheweerte datter is opcomende, soo worden sy gheuanghen ende opghetrocken.

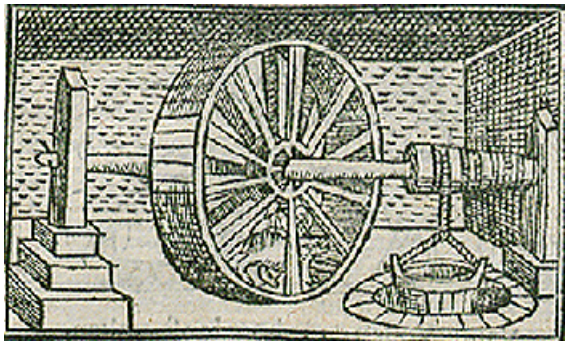

Vande beyren die in Muelens gaen.

OM dat niet schijnen en soude datmen die tamme beyren ware op houdende sonder eenich ghemack oft profijt daer af te hebben, al oft sy nerghens toe en diende, dan alleene om een ghenoechte daer af te hebben: soo werden sy ghestelt in groote Heeren huysen een oft twee oft meer by een ghebonden inde muelens, om water oft ander dinghen wt diepe putten op te halen met eemers die seer veel houde*n*, ende daer toe dienen: de welcke expresselijck daer toe ghemaect sijn. Ende dese beyren en worden niet alleene hier toe ghebruyct, maer worden oock ghespannen in groote waghens die sy voorts trecken, midts dat sy seer sterck sijn van voeten, clauwen ende lendenen. Ten is oock niet nieus datse gaende op hun achterste voeten, op hun schouwers sacken oft hout draghen daerment hebben wil, oft oock als wachters staen aende poorten van groote heere*n* huysen om te bewaren datter gheen schadelijcke beesten in en comen. Maer als sy noch ionck sijn, soo spelen sy wonderlijck spel metten ionghen kinderen vanden huyse, sonder eenich

leet oft letsels hun te doene.

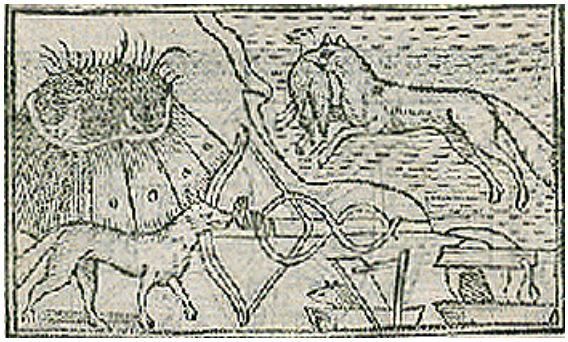

Vande Vossen ende haer loose treken.

INDE Noordersche bosschen sijn swerte, vette, ende roode vosschen, iae die cruycen draghen op den rugghe, ende ander die met blau coluer ghespickelt sijn. Niettemin sy sijn alle te samen in eenderhande quaetheyt ende practijcke ghestileert. De swerte vossen vellen sijn de costelijcste ende meer gheacht, dan eenige vanden anderen om dat de Princen va*n* Moschouien dese aldermeest draghen. Maer dese sijn meest gheacht daer cruycen op staen dat sijn die met een swert cruyce tot op den rugghe toe vander natueren sijn gheteeckent, de welcke seer schoone ende groot sijn: want de vos en crijcht dit cruyce niet, dan als hy oudt wort. Dese vellen worden ghelijck de swerte vanden Russen, Moschouiten ende Tartaren seer ghepresen ende gheacht, de welcke eene*n* grooten handel daer in hebben: hoe wel dat die swerte altemets niet en sijn sonder bedroch. Want sy worden gheualscht metten roock van bernende Pijnboom hout. De witte vellen en sijn soo costelijck niet, noch en worden soo seere niet gheacht, noch de blauwe oock om datter seer vele sijn, ende oock om het rijsen

vanden hayre, waer door dat sy veel eer bloot worden dan die ander. Niettemin die seer curieus sijn oft hun profijt soecken, maken beddedecsels van veelderhande soorten van vellen: onder een, om te ghebruycken binnens huys teghen die coude: want sy houden seer wel wermte: Ende sijn licht, soo dat sy daeromme den ouden lieden seer wel dienen. Men vindt veel meer roode vossen, dan eenige vanden anderen, want sy worden ouer al geuonden: ende worden oock seer lichtelijck door behendicheyt vande Iaghers ende snelheyt der honden gheuanghen: midts dat sy ghespoort werden ghelijck Hasen, Beyren, Hertten, Woluen, Lossen op haer voetstappen alsoo sy door de sneeu hebben gheloopen: soo dat sy inde winter door haer eyghen voetstappen worden verraden. Maer inde Somer wordense achterhaelt doort riecken vanden honden.

Vande loose treken vanden Vos.

ALS de Vos benaut wesende vande vorst ende sneeu grooten hongher heeft, soo loopt hy ontrent de huysen, en*de* conterfeyt het bassen vanden honden, om dat de beesten vande*n* huyse te stoutelijcker ontrent he*m* souden comen. Ten andere*n* soo gaet hy liggen oft hy doot ware, metten buyck om hooghe, wtstekende syn

tonghe ende cort inhoudende sijnen aessem. Twelcke de voghels siende comen terstont gheuloghen om van sijn doode lichaem te eten, maer sy werden vanden vos ghevat metten tanden, ende op ghespeelt. Oft oock als hy hongher heeft ende dat hy niet en vindt teten, soo wentelt hy hem in roode aerde, om dat hy soude schijnen te wesen al bebloeyt: dan gaet hy ligghen ghestrect op d□aerde, ende houdt sijnen aessem cort inne: stekende sijn tonghe seer lanck wt om dat die voghels souden meynen dat hy doot ware: maer soo haest als sy ontrent he*m* comen om van hem te gaen eten, soo grijpt hy die metten halse, ende eetse op. Als hy oock siet dat hy den Eghel niet en mach crijghen om sijn scherpe borstels tot sijnen wille, soo gaet hy ligghen metten buyck om hooghe, om dat hy alsoo den Eghel van onder by den buyck soude moghen vatten daer gheen scherpe borstels en sijn, ende hem doot bijten. Altemets oock gade slaende de wespen, soo borcht hy hem in een hol, alleenlijck wtstekende sijnen steert om hooge, daer dat de wespen dan comen in sitten: ende als hy gheware wort datse int hayr van sijnen steert verwerret sijn, soo cruypet hy wten hole, ende gaet wrijuen sijnen steerte teghen eenen steen oft boom tot datse doot sijn. Ende dan etet hy die op. Seer op de selue maniere bedriecht hy die Creeften ende visschen, loopende lancx de canten van der riuieren: ende stekende sijnen steert int water, soo comen die Creeften ende cleyne vischkens wt een niewicheyt sitten int hayr van sijnen steert, ende daer inne verwerret sijnde, soo wordense terstont vanden vos opghetrocken. Ten anderen als hy vloyen heeft soo neemt hy een busselken saecht hoy met hayr bewonden in sijn bachuys, ende laet hem seluen van achter allenskens sincken int water, tot dat sijn gheheel lichaem int water is om dat de vloyen vliedende het water, souden comen gheloopen op sijn hooft, dan

trect hy sijn hooft int water, om datse souden loopen int hoy. Dan laet hy het hoy vallen int water, ende swemt wten water, latende de vloyen daer drijuen. Item als hy hongher heeft soo gaet hy spelen metten Hase, den welcken dat hy terstont vattet ende op etet, ten sy dat hem den Hase salueert met loopen, dat oock meesten deel gheschiet. De vos bedriecht oock altemets de honden met bassen, houdende hem alleleens oft eenen hont ware, geraeckende daer door wten handen: maer noch veel beter als hy hem is hanghende aen eenen tack, maeckende daer door dat die honden verliesende den rueck, hem niet en connen vinden. Altemets pleech hy de iaghers ende de honden te bedrieghen als hy was comende onder een cudde gheyten: daer dat hy een wten hoop aenveerdende, terstont springt op haren rugghe, om dat hy doort loopen vander gheyten, de welcke moet vlieden om den gast die op haer lijf is sittende, te ghemackelijcker soude mueghen ontcomen. Want die ander gheyten loopen al naer. Ende om dat die Iaghers vreesen te verstroyen de gheheele cudde gheyten, soo trompense de honden terstont by een: principalijck om datse niet en souden doot bijten een deel vande gheyten. De vos als hy oock metten voet in eenen strick is gheuanghen, soo bijdt hy hem seluen somtijts de voet af, om dat hy alsoo wten strick soude geraken. Maer als hy gheenssins en can daer wt gheraken, soo gaet hy ligghen oft hy doot ware, om dat hy als men hem wten stricke trect soude mogen ontloopen. Item als hy vanden hont veruolcht sijnde achterhaelt wert, ende dat he*m* den hont meynt te vatten, soo strijct hy den hont sijnen rouwen steert doort bachuys, ende bedriecht alsoo den hont tot dat hy erghens mach loopen in een hol int bosch. Ick hebbe selue ghesien aende clippen van Noorweghen dat eenen vos, die met sijnen seer grooten steert die hy int

water hadde ghesteken, was optreckende veel Creeften, die hy terstont op was etende. Niettemin dat selue machmen dicwils genoech sien, aengesien datter gheen visschen soo seere blijuen hangende aen eenigher dinghen diemen int water is stekende, ende sonderlinge die rouhayrich sijn, als de Creeften. De Vos haelt oock wel gedroochden visch wten water, daer hy inne is gheleyt om te weycken. Die vant fledersijn ghequelt sijn, worden ghenesen als men den Vos het vel af stroopt, ende al werm bindet om de voeten. Sijn smeyr is oock seer goet teghen het fledersijn als men het lijf ende oore*n* daer mede is strijckende. Sijn vet is seer goet teghen Colica ende alle ander pijnen inden buyck. Als een kint dicwils is etende Vossen herssene*n*, soo en salt nymmermeer crijghen de vallende siecte. Daeromme dese ende der ghelijcken simpel medicijnen ghebruycken die Noordersche nacien, de welcke sy door experientie goet vinden te wesen.

Van de wreetheyt der weirwoluen.

Op den Kerstdach des auonts soo vergaderen by een wt diueersche plaetsen een seer groote menichte van weyrwoluen (twelcke menschen sijn die met toouerije hun seluen in woluen veranderen) op een ghesette plaetse, die sy onder malcanderen hebben gheoordineert: de welcke daer naer noch op den seluen nacht, een wonderlijcke wreetheyt bedrijuen, soo wel teghen de menschen, als ander dieren die niet wreet en sijn van natueren: soo dat die ingheseten vanden lande onghelijck meer schade ende gewelt lijden van dese Weyrwoluen, dan sy oyt gheleden hebben van gherechtighe natuerlijcke Woluen. Want (ghelijck men heeft beuonden) soo loopen sy met een seer groote wreetheyt bestormen de huysen vanden ghenen die inde bosschen woonende sijn, haerlieder wterste cracht

doende, om de dueren op te loopen, om te muoghen vernielen ende dooden soo wel de menschen als alle ander ghedierte datter in huys is. Sy loopen oock inde bier kelders, daer sy wt drincken sommige tonnen biers oft meede, ende stellen die ydel tonnen middel inden kelder deen op den ander: waer in dat sy verschillen metten ander natuerlijcke woluen. Die vanden landen meynen dat die plaetse daer sy dien nacht gherust hebben: een sonderlinghe cracht heeft van yet dat toecomende is te beteeckenen. Want ist dat yemant ontrent die selue plaetse gheschiet eenige fortuyne, gelijck oft hy met sijnen wagen omme vallende viele inde sneeu, soo soude men voor seker houden, dat hy dat selue Iaer soude steruen, ghelijck dat van ouden tijden by experientie is beuonden geweest. Tusschen Litouwen, Samoghethen ende Curonen staet eenen muer van een verdoruen slot, daer dat sommighe duysent van dese Weyrwoluen op eenen sekeren tijt vanden Iare by een comen, om dat een yeghelijck soude sijn cloecheyt proeuen int springhen: maer die ouer desen muer niet en connen ghespringhen (ghelijck meestendeel ghebuert die ghene die vet sijn) die worden vanden ouersten ghegheesselt met sweepen. Ende men seyt ooc seer sterck, dat onder desen hoop oock sijn vande grootste Heeren ende edelste vanden lande. Maer de redene van dese wonderlijcke veranderinghe die der natueren soo contrarie is, die is dese. Een die meester is in dese maniere van toouernije, neemt eenen croes vol biers inde handt, ende bringhet die toe den ghenen die hy wil maken eenen Weyrwolf, segghende daer toe seker woorden: ende ist dat den anderen den dronck is verwachtende, int ontfanghen vanden croes, wordt hy meester van desen ambachte: soo dat hy daer naer soo dickwils alst hem goet duncket, hem seluen mach veranderen inde ghedaente van eenen Wolf,

aflegghende sijn menschelijcke forme in eenighen kelder oft secrete plaetse in een bosch. Ten laetsten alst hem weder belieft, soo laet hy varen de ghedaente vanden wolf, ende neemt weder aen de gedaente van eenen mensche.

Exempelen van menschen die in weirwoluen sijn verandert gheweest, ende weder in menschen.

Maer om dat wy dese saken beter souden mueghen te verstaen gheuen, soo sal ick hier sommige exempelen verhalen. Op eenen tijt soo was een edel man reysende door een seer lanck ende groot bosch, de welcke met hem hadde sommighe slauen van boeren die van deser consten (als men ghemeynlijck mach vinden in die landen) meesters waren. Maer reysende doort bosch soo is den dach ten auont comen, soo dat hy heeft moeten vernachten int bosch, midts dat daer ontrent gheen herberghe en was staende, wesende daer toe ghequelt van hongher ende onghemack. Ten laetsten soo was daer een onder den hoop die terstont was gheuende raet om den hongher te mueghen stelpen: segghende dat sy alle ghelijck souden stille sitten, ende wat sy sagen gheen beroerte oft gheruchte maken: ende dat hy ghesien hadde van verre daer weyden een cudde schapen, hy soude besorgen dat sy met cleynen arbeyt een wten hoop crijgen soude om te braden ende eten. Terstont daer naer is hy ghegaen int doncker bosch om dat hy van niemant soude ghesien werden, daer dat hy sijn menschelijck ghedaente afleggende hem seluen in eenen wolf veranderde. Van daer is hy gheloopen tot ontrent de schapen op de welcke dat hy met een groot ghewelt is gheuallen, ende een gheuat hebbende wten hoope, is daer mede weder int bosch vertrocken: en*de* corts daer na noch wese*n*de inder gedae*n*te va*n* eene*n* wolf het scaep

ghebrocht aende waghen daer sijn mede gesellen waren. Sijn medegesellen die vander saken wel wisten, ontfinghent seer gewillich, ende blijdelijck, ende hebbent heymelijck verborghen ghehouden op de wagen. Maer die hem verandert hadde in eenen wolf, is weder ghekeert int bosch, ende heeft weder anghenomen sijn eerste menschelijck wesen. Het is oock nu onlancs gheleden ghebuert in Lijflant, dat een edel vrouwe was arguerende teghen haren dienaer, als dat niet moghelijck en was, dat menschen henseluen souden moghen veranderen in woluen (de welcke nochtans daer in meerder menichte sijn, dan in eenighe landen van Christenrijck) Maer de knecht die seyde dat hijt van stonden aen wilde bewijsen, so verre datmen hem orlof wilde gheuen het selue te doene. Orlof hebbende soo is hy van daer ghegaen in eenen kelder, waer wt dat hy corts daer na in gedaente van eenen wolf quam geloopen: maer de honden hem gheware wordende, hebben hem gheiaecht lancks de velden tot in een bosch, ende wt ghehaelt sijn een ooghe, niet tegen staende dat hy hem seer cloeckelijc was verweerende. Des anderen daechs is hy weder ghecomen by sijnder vrouwen hebbende maer een ooghe. Ten is oock niet langhe gheleden, dat den Hertoghe van Pruyssen, niet seer sijn gelooue stellende aen sulcke toouerie, heeft doen vangen een die meester was van deser consten, den welcken hy bedwanc dat hy hem heeft moeten verscheppen in eenen wolf. Maer om dat sulcken afgoderie niet en soude blijuen onghestraft, soo heeft hy daer na den seluen doen verbranden. Want sulcken quaden feyten, worden van gheestelijcke ende weerlijcke rechten seer straffelijck gheboden te punieren.

Het XIX. Boeck van Olaus de groote Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, het welcke is tracterende vanden voghelen.

Van diueersche soorten van hauicks.

*M*En houdt voorwaer dat de nature vanden Hauick edelder en*de* stercker is, dan in eenige ander landen der werelt, midts de groote coude vander locht ende vanden lande, en*de* ooc om de oueruloedicheyt vanden voghelen die hy daer heeft voor hem te eten, principalijc vande ghene die sijnder natueren bequame sijn voor een vaste spijse. Want gheen spijse en etet hy lieuer dan bloet, herte, oft borst vanden voghelen, waer af dat hy seer greettich ende stout wort int iaghen. En*de* wort altemets meer wt een natuerlijcke houerdie en*de* wreetheyt verwect tot iaghen, dan wt noot oft hongher, want hy neemt seer sijn ghenoechte daerinne. Daer sijnder oock die alleene eten het herte vande voghelen, openende hun sijde met den beck: somtijts soo eten sy oock de hersenen, latende de reste vanden lichaem ligghen. Die ghene die metten hauick int velt willen gaen vlieghen, die gheuen hem creeften teten: want hy die seer gheerne etet: ende om dat sy danckbaer souden schijnen te wesen, so iagen sy seer gierichlijck, om dat sy voor de goede spijse die sy gheten hebben, vanghen souden en*de* schencken eenen goeden roof. Twelcke sy seer lichtelijck doen moghen, mits dat sy seer snel vlieghen, ia snelder dan eenich ander vogel, om de scherpe vederen die hy iaerlijcks nieuwe crijcht. Den hauick is oock van sulcker naturen, dat hy den vogel, die hy des auonts is vangende, alle den nacht

is houdende met sijn clauwen teghen sijn borst, om datse soude werm blijuen: ende smorghens soo laet hy die weder vlieghen sonder eenich hinder oft letsel.

Noch vande natuere des Hauicks.

DE tammen Hauick gheeft synen meester een wilden roof: waer af dat hy crijcht het herte ende inghewant tot synen deele. Maer dese hebben lieuer te wesen in werme landen: ende worden seer haest vet ghemaect met ossen ende vercken vleesch, ghelijck dat sy magher worden van kieckenvleesch. Maer met oude hinnen vleesch wordense ghehouden in goeden doene te magher noch te vet. Eer datmen met dese vogelen gaet iaghen ende vlieghen, soo worden sy alder best gehouden op plaetsen die niet te seer doncker en sijn, ende datmen die ouer ander dach voort brengt in de locht. Maer bouen al soo moetmen toesien datse de ionghe kinderen niet en quetsen oft dooden. Want gheen beeste, hoe tam dat sy oock is, en is so sorgelijc voor de ionge kinderen, als de Simme ende de grooten Hauick, de welcke gheulogen coemt ouer de wieghen, slaende soo vast haer clauwen inde oogen ende nuesgaten vanden kinderen, dat sy int wech vlieghen die qualijck daer wt connen ghecrijghen. Ende dese sijn groot van lichaeme, claer van ooghen, blijde van ghesichte, grof van voeten, lanck van clauwen, lecker van eten, en*d*e alderhande voghels bestootende, wa*n*t sy en ontsien geen vogels dan den paw: ia dat meer is, sy vangen hasen, conijne*n*, voskens, vercskens, crane*n*, ganssen ende wilde hanen, principalijck gedwongen wesende van honger ende coude te comen ontrent de huysen: daer dat sy seer lichtelijck gheuanghen worden en*de* ghesloten binnen der deuren, alsoo sy gheuloghen comen int garen, ende metten vlueghels daer in blijuen hangende: dewelcke ten laetsten worde*n* tam gemaect door langhe vasten, seer op de selue maniere

alsmen die valcken doet. Inde Nooordersche landen sijn noch een ander soorte van hauicks, de welcke iaghen die tamme voghels, als eyntvoghels, ionghe gansen, ende ionghe kieckenen: Dese kennende den tijt vanden iare, houden haer verborgen inde winter in haer nesten. Sy sijn seer stout teghen die cleyne voghels, maer bloode teghen die groote. Dese wordt veriaecht vanden Sperwer ende vanden Hane, ende sterft int eynde van hongher. De gierighe Sperwer, die teghen de nature van alle voghelen is seer veruolghende, ghelijck de mensche sijn eyghen gheslachte, wort daer met grooter menichten gheuonden. Hy vliecht gemeynlijck alleene, om dat hy den roof soude alleene hebben. De Musschen ende ander cleyn voghelkens vliende teghen sijn coemste, berghen hun seer haestich in stekende doornhaghen.

Vande nature des Aernts, ende haerlieder onderscheyt.

AL ist dat den Aernt die seer edel ende roofachtich is, ouer al ghenoech bekent is: nochtans om datter inde Noordersche landen wordt gheuonden een seer groote menichte, om de oueruloedicheyt vande wilde beesten die daer sijn, soo wil ick hier wat van haerlieder natuere beschrijuen, naer dat ick het onderscheyt van dien sal verhaelt hebben. Want daer sijn ses soorten van Aernts. Deerste is den Sierfalck, de welcke die edelste is onder alle vogelen, blau van coleur, treckende opt witte, wtghenomen opde borst en*de* vluegels, dewelcke meer sijn treckende opt blau. Dese voghel is soo sterck dat hy den Aernt is vanghende: ende oock soo coragieus, alsmen op worpt inde locht naer vier oft vijf cranen oft ander voghels, dat hy niet op en houdt van die te veruolghen, voor dat hy deen voren ende dander naer heeft gheworpen ter aerden, daer sy gheuat worden vanden honden die

daer op gheleert sijn. Ende ist dat hem een vanden hoop ontgaet, soo en sal hy niet weder neder comen van gramschap, wat dat de valckenaers roepen oft tieren, voor dat hy ghecregen heeft die hem ontgaen was. Ende en hebben nimmermeer maer een ionck oft kiecken.

De tweede soorte ende die edelste na den Sierfalc, is wat minder, ende is vanghende alder meest, gansen, swanen, coninen, ende hasen, sonderlinghe als hi ionghen heeft: ende dese sijn ghespickelt van coleur, met witte ende grauwe pluymen onder een gemengt ende witte pluymen aenden stiet.

De derde soorte sidt altijts op afghesnoeyde boomen, voerende daer af den name: Dese sijn aschgrau van pluymen, ende iaghen de eyntvogels ende gansen: maer sy sijn niet al wt so groot noch so stout als eenich vande twee voorseyde soorten.

De vierde soorte vanghen visschen: dese sijn ghespickelt opden buyck, wit ende swert opden rugghe, ende hebben eenen voet gelijck de gansen om te swemmen, maer den anderen is scherp van clauwen om de visschen te moghen vatten. Sy sitten ghemeynlijck op de boomen die ontrent den wateren staen, om te wachten die visschen: vanden welcken datter seer veel sijn inde Noordersche wateren.

De vijfde soorte is cleyne van lichaem en*de* diueersch van pluymen, maer seer subtijl: want sy nemen beenen vander eerden ende vlieghender mede hooghe in de locht, de welcke sy dan laten vallen op eenige steenen om dat sy breken souden, ende dan eten sy het merch wt datter inne is.

De seste soorte is wit van pluyme*n*, dewelcke leue*n* by de hasen die sy vange*n*, oft conine*n*: ionge verke*n*s, ionge catten, honden, vossen en*de* dierghelijcke beesten. Den Aernt heeft sijn ionge*n* so lief, dat hi hemselue*n* stelt als eene*n* schilt tegen tgeschut, om sijn ionge*n* te bewaren

Vande eyghenschap des Aernts, ende hoe dat hy ghebroet wort.

ALLE soorten van Aernts hebben de nature, dat sy haer eyers winden in vossen oft hasevellen die sy ergens vinden liggende, oft selue af trecken: dewelcke sy leggen in haerlieder neste*n*, om datse vande wermte der Sonne*n* souden mogen wtgebroet worden. Wa*n*t selue en konnen sy niet altijts blijuen sitten inde neste*n* om haer eyers te broeden, door dat haer clauwen soo crom souden worden datse niet meer dienen en soude*n* ter iacht om voghels te vangen. Niet te min sy draghen seer groote sorghe om haer ionghen op te brenghen, aesende die met visschen, voghelen ende hasen. Twelcke gheware wordende de cloecke iaghers, soo climmen sy op de boomen tot aen de nesten, en*de* binden de ionghen den aers toe, om datse doort eten souden letsel crijghen ende sieck worden. De oude seer sorchuuldich wesende om haer ionghen weder te genesen, brengen in haerlieder nesten alderhande gedierte dat sy vanghen, so wel inder locht als ter aerden en*de* in de zee, om datse souden door diuersche medicinen het een oft ander geten hebbende, wederom mogen genesen. Ende daer toe vergaren sy eenen grooten hoop van alderhande spijse, die de voghelaers wech halen ende eten oft verkoopen, so dat sy daer door crijgen groot ghewin. Want sy vinden altemets hasen, wilde hanen, gansen, eyntvoghels, snoecken en*de* ander groote visschen, die seer veel guldens weerdich sijn: dewelcke sy selue binnens huys eten, oft wel diere vercoopen. Men seyt datter altemets voghelaers sijn geweest, die met twee nesten van Aernts meer hebben gewonnen, dan een pachter aen twee hoeuen. Maer om dat dese iongen niet en souden sterue*n* van honger, so ontbinden sy somtijts den aers, en*de* latense eten die spijse die voor hun light, en*de* dan so binden sy hun den aers weder toe, late*n*de die also, als si duncke*n* dat de nature

dat mach verdragen. Want de*n* Aernt is so edel van aert dat hy sijn eygen ionge*n* nimmermeer en verlaet, voor dat sy machtich sijn hunseluen te voede*n*: noch en brengt hun nimmermeer gheen stinckende cost, maer altijts versch. Den Aernt en is ooc niet afgonstich va*n* naturen, want hy mach wel lijden dat ander vogelen van synen cost eten met hem: maer als hy te cort coe*m*t van spijse, so vat hy een wten hoop, en*de* speelt hem op. Waer door dat coemt dat die vederen vande*n* Aernt die aen pijlen staen, verteeren alle ander vederen die inden seluen pijlcoker sijn, en*de* sonderlinghe de gansen pluymen. Ten anderen als eenich voghel den Aernt siet, so is hi dien dach so seer veruaert, dat hy nauwe en derf wt vlieghen om aes te gaen soecken.

Vande Eyndtvoghels ende ander watervogels.

De Eyndtvoghels soo wel wilde als tamme sijn een yegelijck genoech bekent. Inde Noordersche landen sijnder niet soo grooter menichten, principalijck wilde, dat bycans alle de wateren daer mede bedeckt sijn, om datse vanden vogelaers seer selden verstoort worden, midts dattet vleesch vanden eyntvogel cout is van complexie, ende oock een groue spijse, ende dat alderbest te gheloouen is, om dat sy onghelijck beter vleesch crijghen doort iagen vande boschvogels, dan vande watervoghels. Ende al ist datter veelderhande eyntvoghels sijn, soo sijnse nochtans alle tsamen euen ghelijck van becke, te weten breet, ende hebben platte voeten ende gesloten om te swemmen: maer het verschil vanden pluymen crijghen sy na den aert van den lande daer sy hun houden. Nit te min de tamme voghels sijn ouer al meest wit van pluymen. Dese wilde voghels houden hun meestendeel altijdts in lauwe wateren, daer wt eenighe solpher aderen, ende heete dompen van onder op comen. Ende om dat dese wateren niet en souden toe vriesen, soo hebben sy wt der natueren, dat sy ronts omme,

lancks ende dweers ouer ende weder swemmen, om dat sy dese wateren souden open houden ende beletten toe te vriesen: daer datse sulcken ghetier maken, dat mense seer verre van daer mach hooren. Maer als sy midts de groote cracht vanden vorst van daer moeten, ende dat dese wateren toe vriesen, soo vlieghense van daer inde vlacke zee, als wesende haerlieder wterste toeulucht teghen den stercken vorst.

Vande Eyndtuoghels van Schotlant.

DIE nu onlancks heeft gheschreuen de Cronijcken van Schotlant, seyt hoe dat ontrent twee mijlen van Glegan ghestaen ende ghelegen is een steenrootse ghenaemt Basse, daer op dat een slot is staende datmen seyt onwinnelijck te wesen. Ontrent dit slot vergaert een seer groote menichte van groote eyntvoghels (die sy Sollenden heeten) die leuende sijn byde visschen die sy vanghen. Dese en sijn geensins van der seluer nature dat ander wilde oft tamme eyntvoghels sijn: maer om dat sy den anderen van faetsoen ende pluymen ghelijck sijn so wordense oock eyntvoghels genaemt: ende tot een onderscheyt wordense oock ghenaemt Sollenden. Dese comen daer iaerlijcks inde Lenten met grooten hoopen wt den Zuyden ouer gheuloghen op dese steenrootse Babse ghenaemt, vlieghende twee oft drye daghen ronts omme de steenrootse, eer dat sy vaste wooninge daer op maken: binnen welcken tijt die vanden slote gheen gheruchte en maken. Daer na soo beghinnen sy daer te nestelen, blijuende daer den gheheelen Somer, leuende byde visschen die sy daer vanghen: ende niet alleene dese voghels maer oock die vander rootsen worden ghespijst metten visschen die dese voghels vanghen. Want sy climmen aende nesten als voren gheseyt is vanden vogelaers die gade slaen de nesten vande ionghe Aernts, ende halen daer visschen soo

veel als sy willen. Dese voghels sijn wter maten cloeck in visschen te vanghen: want sy hebben een scherp ghesichte gelijck de Losse, soo dat sy de visschen sien tot op de gront vander Zee, op de welcke sy vallen ghelijck de Sparwar op den Reygher, de selue metten beck ende clauwen terstont vatten ende opbringhen. Ende als sy een gheuanghen hebben, ende noch verre sijn vander rootsen, een ander werden siende int water die beter is, soo laten sy den eersten vallen om den anderen te mueghen vanghen. Ende hier door soo hebben die vander rootsen al de Somer lanck seer goede verssche visschen. De ionge endtvoghels oft Gansekens gaen sy vercoopen ter naest gheleghen plaetse. Tvleesch van dese Eyndtvoghels is seer smakelijck als men twee oft drie mael daer af heeft gheten: want sy sijn seer vet. Ende om dat dit vet seer wel is dienende ter medicijnen soo weten sy dat seer net wt te trecken, ende vercoopen dan de reste. Int laetste vanden Herft vlieghense weder drie daghen lanck rontsomme de rootse, vertreckende dan van daer met benden ghelijck sy comen sijn, naert Suyde, daer dat sy blijuen de gheheele winter om datse daer leuen souden inde wermte. Want alst hier winter is, dan ist daer Somer. Dese Eyndtvoghels leuen seer langhe, als men aen sommighe is geware gheworden, de welcke die vander rootsen hadden gheteeckent. Op dit slot vander rootse ligghen dertich oft veertich soldaten in garnisoen, de welcke leuen en*de* worden onderhouden by het profijt dat coemt by dese voghelen, ende bouen dien soo ontfangt die Heere vanden slote Iaerlicx noch wat inne comens daer af. Daer is oock noch een ander Cronijcke schrijuer van Schotlant, die wat neerstelijcker heeft ondersocht de secreten der natueren. Dese schrijft dat inde Eylanden Orchades ghenaemt Eyndtvoghels ghegenereert werden wt vruchten van boomen die inde

Zee vallen: de welcke soo haest als sy vlueghels crijghen, comen gheuloghen onder die tamme oft wilde eyntvoghels.

Vande Gansen.

INDE Noordersche lande*n* is seer groote menichte van wilde ende tamme gansen, sonderlinghe ontrent het beginsel van April, als die wilde weder keere*n* wte*n* Suiden landen om te gaen broeden hun eyers, dese sijn grau ende swert van pluymen, met roode becken ende voete*n*. De tamme sijn meest al wit en*de* seer groot. Maer de wilde sijn seer onder malcanderen verschillende, te weten van pluymen, grootte, van vlieghen, ende afcoemste. Want de sommige sijn grooter deen dan dander, te weten die grauwe: ander sijn grau en*de* swert, ende vlieghen seer hooghe. Sommige worden voorts comende wten boomen, als int voorgaende Capittel verclaert is vande Schotsche eyntvoghels. Het volck vanden Noordersche landen ghebruycken int reeden van haerlieder spijse het smout va*n*de tamme gansen in stede van boter: ende oock als een medecijne om stooten oft blutsen ende ander onversienighe pijnen te ghenesen. Ende alst ghemengt is met boter so stelpet bloet. Men gheneester oock mede het wilt vier, carbonculen, sweeren opde tonghe, en*de* aende lippen, veruellen vanden aensicht, ende doofheyt der ooren. Men ghebruycket oock inde Noordersche landen teghen het splijten vande lippen ende vanden geheelen aensichte alst coemt van coude. Dit smout gemengt met honich, is een sonderlinge medicine tegen den bete van een dullen hont. De Noordersche nacien sprenghen de gansen, en*de* drooghense in de wint, de welcke sy eten rau oft ghesoden inde Somer ghelijckmen doet alle ander gedierten. Maer inden herft so weten sy te voorsegghen wten beene vander borst, hoe straf ende lanck dat die winter wesen sal: en*de* dat inder nauolghender manieren. Alst been gesuyuert is

vanden vleesche, ist dat seer claer is, soo sal de winter seer cout wesen: ende ist doncker ende onclaer, soo salt veel sneeuwen en*de* eenen soeten winter wesen. De gansen haer verdrietende vande langhe nachten alst seer cout is, roepen veel luyder dan sy pleghen, om dat sy van hongher ende coude staen en beuen, ia so seer dat haer den beck en*de* clauwen wit worden. Noch en hebben geen ander remedi*en* daer tegen dan datmen haer stroyet stroo om op te sitt*en*. Insgelijcx alsser brant is oft enighe verraderie so roepen sy ghemeynlijck beck.

Vande Zeerauen.

DAER is een soorte van Rauen die hen opt water houden, diemen heet palinck craeyen. Dese vogels sijn seer swert, wt gedaen opde borst ende buyc, daer datse aschgrau sijn wter naturen: dese sijn wter mat*en* gulsich. Si vanghe*n* visschen daer si bi leue*n*, maer traech int vliege*n*: en*de* als sy duycken onder dwater, so blijuen si langhe onder. Haerlieder becken sijn getant gelijck een ziccle, daer dat si die glatte visschen mede vast houden, en*de* sonderlinge de palinge*n*: de welcke zy so gulsich opslicken, datse die door de*n* buyc gelijc door een buyse weder leuende va*n* achter wt leggen. Dese vogels sijn ooc seer ondancbaer van naturen, wa*n*t met haerlieder drec so makense vuyl de scorssen en*de* tacke*n* va*n*de boome*n* daer si hen op houde*n*, om datse terstont soude*n* verdroogen. Het selue doet ooc den reyger, die ooc gelijck dese vogel op hooge boomen die ontrent den water staen daer veel visch in is, haer nesten maken, gelijc ooc bycans doen alle soorten van watervogels. Inde winter hebbe*n* sy haer eyers. Daer is noch ee*n* ander soorte van raue*n*, die int eerste vande winter seuen dage*n* lanc haer nesten maken, en*de* seuen dage*n* haer eyers broeyen*de* brengen haer jongen voort. Maer het beginsel va*n*de winter is als de Sonne is int eerste va*n* Capricornus ende gheduert tot dat de Sonne in Aries coemt. Daer is noch een ander soorte van watervogels, die

gheheel swert sijn Morfer ghenaemt die alsoo ondancbaer sijn als die voorseyde Rauen, ende vervolghen oock de selue Rauen. Sy hebben becken gelijck saghen ende seer stercke clauwen, daer mede dat sy vangen duyckende onder dwater groote visschen die sy eten. Sy maken haer nesten by een met grooten hoopen op boomen die staende sijn ontrent den wateren, ende sijn aesende haer ionghen met visschen. Als sy hen qualijck gheuoelen, soo verlaten sy haer nesten ende spouwen wt de spijse die sy versch gheten hebben, oft anders souden sy steruen. Ende als sy ghenoech hebben gheten soo spreyden sy haer vlueghels wt ende drooghense inde Sonne: want eer dat sy hun heffen wten water om vlieghen, soo slaense lange het water metten steerte. Sy hebben oock noch eenen anderen name te weten Humuscule. Dese voghel vindtmen winter ende Somer op alle de water canten vande Noordersche landen.

Van eenen voghel Platea genaemt die vyant is vander voorseyder Rauen.

INDE Noordersche wateren is een voghel diemen heet in Latijn Platea de welcke doot vyant is der voorseyder voghelen die hem int water duycken om visschen te vanghen: ende vervolchtse op de naervolghende maniere. Als sy eenich visch hebben gheuanghen soo vliecht hy die opt lijf, ende pictse so langhe int hooft, tot datse laten vallen tot sijnen ghebruycke den roof die sy vast hebben. Het welcke sy terstont laten vallen als sy alsoo ghetercht sijn. Dese voghel vult altemets haren buyck met oesters ende mossels: maer als sy gheuoelt datse verladen is vande schelpen, soo worptse die weder wt half verteert sijnde vande hitte der magen, ende dan soo etet ende suyghet wt de mossel oft oester die daer inne steket. Desgelijcx inde Zee Oceane is onder ander visschen

die plat zijn ende scherp van velle, een genaemt de Rocche: de welcke beschermt de mensche die sy siet swemmende opt water, verdroncken oft gheuat sijnde vanden Zeehonde*n* om te verslinde*n*, noch en houdt niet op, voor dat sy hem siet te wesen wt alle perijckelen. Dese visch vangt seer dicwils de zee Raue he*m* borghende onder het water om visschen te vanghen, ende etet hem, om dat hy oock int water soude hebben een die wrake soude nemen van sijnder ghierichheyt.

Vanden Valcken ende haerlieder onderscheet.

OP de Noordersche berghen worden ghewonnen seer straffe ende edel Valcke*n*: daer sijn oock witte Valcken, de welcke die ingheseten vanden lande gheenssins en schieten met bogen, meynende dat voghelen sijn die den Goden toebehooren ende gewijdt sijn, ten ware dat sy alderhande ghewelt ende schade doende waren met stelen ende roouen. Want als sy schade doen, hoe edel oft wit dat sy sijn muegen, soo en sullen sy de pijlen vanden lantsaten niet ontgaen. Niettemin sy woonen op hooghe rootsen daermen niet ontrent en mach, leuende vanden visschen die sy vanghen, de welcke niet en souden connen vermindert worden van een ontallijcke menichte van volcke, ten ware dat henlieden quamen helpen een menichte van ghierige beeesten. Alsoo weet haer de natuere te reguleren in allen saken seer wijslijck, modererende die oueruloedicheyt ende tghebreck. Men vindt daer oock seer veel Hauicks, Wouwen ende Rauen, om de traecheyt ende het traech vlieghen vande water voghels, door dat sy vande vruchtbaerheyt des landts veel te vet worden.

*Vande Swaluwen die ghetrockene***n** *worden wten watere.*

AL ist dat veel Autueren die van natuerlijcke

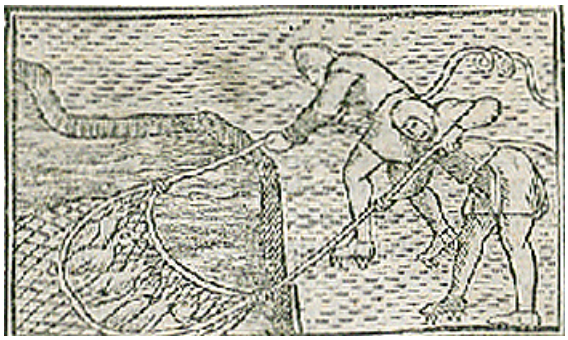

saken gheschreuen hebben, segghen dat die swaluwen haerlieder plaetsen en*de* wooningen veranderen, en*de* datse so haest alsser een cleyne winter aen coemt, verulieg*en* in heeter lande*n*: nochtans so wordense dicwils onuersiens vande*n* visschers getrocke*n* wt de Nordersche wateren, gelijck een grooten ronden cloot in een sittende beck teghen beck, vlueghel tegen vlueghel, voet tegen voet, ghelijck sy hen ghestelt hebben int beginsel vanden Herft, cruypende int riet wel vast by een. Want men heeft beuonden dat sy ontrent desen tijt, na dat sy seer soetelijck hadden ghesonghen, vertrocken int riet, daer dat sy hen hielden verborghen tot int beghinsel vande Lente, vlieghende dan al stillekens van daer weder wt in haerlieder oude nesten, oft andere die sy nieuwe seer neerstelijck makende waren. Somtijts soo wort wel desen grooten cloot swaluwen van de ionghe onwetende visschers op ghehaelt (want die oude visschers die wel weten watter is, die legghense weder daer sy die vinden) de welcke die draghen int stoue, daer dat de swaluwen gheuoelende de wermte, beghinnen te scheyden van malcanderen, maer sy en blijuen niet langhe leuende, om datse te vroegh sijn van malcanderen ghescheyden, niet van selfs, maer teghen haerlieder danck weder ghebrocht

sijnde in huys. Het ghebuert oock wel als sy in de Lenten weder comen sijn va*n* selfs in haerlieder oude nesten, oft in nieuwe die sy makende sijn, datter comt eenen stercken vorst met grooten sneeu, soo dat sy alle ghelijck gheraecken te steruen: iae datmen inde gheheele nauolghende Somer gheen en siet sitten lancks de wateren, oft op de daken vande huysen, ten zy sommighe die later wt de wateren voorts ghecropen sijn, oft die wt ander landen daer gheulogen comen, ende vander natueren inden Mey daer ghesonden worden als die winter gheheel vergaen is, om de schade vanden anderen die ghestoruen sijn, door generacie te repareren. De lantlieden weten te mercken wt haerlieder hooge oft leeghe nestelen, waer dat best sal wesen te saeyen, oft op hueuels, berghen oft dalen om de hoochde oft leechte vanden water. Ende dat meer is, sy meynen dat een quaet teecken is voor de huysen, als de swaluwen vreesen te nestelen inde daken: want sy meynen datse sullen inne vallen.

Vande voghels die hen onder den sneeu borghen.

INDE Noordersche landen sijn wilde Hanen, de welcke soo groot sijn als fasanten, maer corter van steerte, ende gheheel swert van pluymen ouer al het lijf, met wat witte vederen aen het wterste van de vluegels ende vande steert, de mannekens hebben een seer rooden cam ende hoghe opstaende, maer de wijfkens hebben hem leeghe ende breet, ende grauwe pluymen. Dese voghels moghen seer wel verdragen die groote coude inde bosschen gelijc die eyntvoghels int water. Maer als de sneeu ouer al het aertrijck is bedeckende, liggende gelijck cleyne berchskens, en*de* dat se de tacken vande boome*n* seer dichte bedecke*n*, en*de* door lancheyt vanden tijt om leech weghen, so eten sy seker

vruchten van bercke boome*n* diem*en* in Italien noemt Gatulo, de welcke sijn ghelijck lanck peper, ende dese slicken ende swelghen sy inne ongeknauwet, soo ghierichlijck ende soo vele, dat haerlieder erop vol wesende, schijnt meerder te wesen dan tgheheele lichaem. Dan soo cruypense met groote bende*n* onder de sneeu, daer dat sy haer houden verborghen, sonderlinghe in Loumaent, Sporckelle ende Meerte, als de sneeu seer gheweldich is vallende wter lucht. Maer als sy met sneeu ouerdect sijn ende daer inne gewentelt dat mense niet en siet, soo leuen sy seker weken lanck op de spijse die stekende is in haerlieder crop, de welcke sy onder de sneeu wt schieten ende allenskens weder innemen. De Iacht honden en connen die niet riecken als sy liggen onder de sneeu, maer het coemt wel altemets dat sommighe cloecke Iaghers, al ist datse de honden niet en connen riecken, aen seker teeckene de selue wel gheware worden, waer door dat sy vanghen ende wthalen van onder de sneeu tot haerlieder groot profijt een goet deel van desen voghelen. Maer dat moet seer haestelijck te wercke gaen: want als sy hooren het ghebas vanden honden, soo brekense terstont wt door cracht van haerlieder vluegels ghelijck een hoop bien, ende vlieghen om hooghe inde lucht. En*de* als sy gheuoelen dat noch veel meer sneeuwen sal, soo ete*n* sy weder op vande voorseyde vruchten, ende nemen een ander plaetse, daer sy blijuen tot int eynde vande Meerte, oft tot dat die sneeu is smeltende ende de Sonne is gaende wt het teeken Aries. Want als de sneeu is smeltende, soo cruypen sy wt een natuerlijck gheuoelen wt haren holten ghelijck meer ander voghels doen, om eyers ende Ionghen te crijghen: ende dat op berghen daer doornen ende dicke haghen staen. Het manneken ende wijfke*n* broen haer eyers by ghebuerte, ende slaen beyde haer kieckens gade, maer sonderlinge het manneken, om datse

va*n*de*n* are*n*t oft vos niet en soude*n* wech genome*n* worde*n*.

Hoe dat dese Hanen wesende wter sneeu gheuanghen worden.

Dese voghels vlieghen met groote menichte tsamen, ende ghemeynlijck op hooghe boomen sonderlinge op bercken boomen: ende en comen daer niet af dan als sy vocchelen willen, midts dat sy int opperste vande boomen aes ghenoech vinden om by te leuen. Maer als de voghelaers sien dat sy hun hebben gespreyt lancx den velden, al liggense vol sneeus soo weten nochtans soo wel die voghelaers als de boeren die de velden aengaen daer sy op sijn, die wel te vanghen. Want sy steken lange stocken inde sneeu, acht oft thien voeten lanck stekende wter aerden ende bouen de sneeu verheuen, staende crom oft hellende, aende welcke dat bouen vast ghemaect is eenen strick die seer lichtelijck toe strict hoe luttel datmen daer aen coemt, metten welcken sy vanghen van dese voghels: want als sy vocchelen soo springhense wter maten seer op en neder, ghelijck de Partrijsen doen int loopen: soo dat sy metten hoofde comende inde stricken, terstont vast blijuen hanghen. Ende als een van dien vast is inden strick, soo comender veel ander by gheuloghen, om hun medegesellen te helpen ende verlossen, maer sy blijuen oock in ghelijcke stricken hanghende. Daer is oock noch een ander maniere om dese voghels te vanghen, te weten met pijlen, ende dat als men becleet is met een peertsch huyt, om dat sy te beter souden mueghen beclipt wesen. Als dese voghelen heet sijn, soo singhen sy alle gelijck om stercts sonder ophouden, principalijck de mannekens: datmense verre en*de* breet ouer al de bossche*n* hooren mach, soo dat sy dicwils hun seluen verraden met haerlieder sanck. Noch isser oock een ander soorte van voghels diemen hasel hoenders heetet, de welcke het vleesch hebben van buyten swert ende binne*n* wit, ende

sijn smakelijck ende delicaet seer ghelijck den Partrijsen, maer sy sijn alsoo groot als Fasanten. Als dese genereren willen, soo loopet manneken al gapende, tot dat hem het schuym ten becke af loopet, ende dan soo coemt hem het wijfken teghen gheloopen en*de* ontfangt dat schuym, soo dat daer door schijnt te ontfanghen, eyeren te legghen ende Ionghen voorts daer wt te broeden. Maer het vleesch vande wilde Hanen is seer soet ende ghetempert, ghelijck vande Capoenen: waeromme datmen seer behendich ende neerstich is om die te vanghen inde winter met stricken, ende inde Somer met pijlen.

Vande Sneeu voghelkens.

NOCH sijnder ander diueersche voghels, waer af de sommighe seer wonderlijck sijn van natueren: te weten dat sy soo vast blijue*n* inde wildernissen daer sy ghebroet sijn, datse seer selden oft nymmermeer daer wt en vliegen om te come*n* ontrent plaetsen daer menschen woonen. Inde Somer sijn dese in grootte ende van pluymen den Spreeuwen ghelijck, maer inde winter alst seer gesneeut te sijn sy altijt wit ghelijck Swanen. Haer voeten sijn root, ghelijck vande swerte Oyuaers, maer den beck is gheeluwe, cort en*de* scherp. Sy eten gelijck meer ander vogels, wormke*n*s die verborgen liggen inde spleten vande boomen, oft

drooghe vruchten van Pijnboomen, Dennen oft haselaer: want dese en verliesen inde winter haer voedelijcke cracht niet. Seer qualijck sijn sy te vangen met netten, stricken, hantboghen, oft voetboghen, door de groote sneeu ende haerlieder witte pluymen: en*de* oock sy sijn veel schoonder dan sy goet sijn. Als dese voghels oock vinden eenighe hollen onder de sneeu loopende, daer cruypen sy inne, hun wentelende inde sneeu ghelijck die hane int stof, oft die Spreeuwe int zant. Van daer vlieghense weder opt hoochste vande boomen die met sneeu verladen sijn, als op haer eyghen plaetse die hun vander natueren is ghegheuen, soo wel tot haerlieder wellust als oock haerlieden van noode wesende om wel bewaert te wesen voor de groote veruolghinge vanden Hauicks: want van dat sy die sien, soo cruypen sy midden inde sneeu, ghelijck de musschen tusschen die doornen als sy den Wouwe sien: Maer inde Lente als de sneeu gesmolten is soo vlieden sy inde dichte boomen. Als sy haer witte pluymen veranderen in grauwe door een natuerlicke veranderinghe, soo leuen sy in rusten, van gheen van alle de wreede voghels vreese hebbende, dan alleene vanden Sparwer ofte Musschet dat hun meeste vyant is.

Vande seer groote sneeu ende winter muggen.

INDE Noordersche landen gelijck dickwils inde voorgaende boecken verhaelt is, soo verdruct de sneeu, die seer ouervloedich daer is vallende, soo seere de boomen metten blijuen ligghen tusschen de tacken, dat sy ghemeynlijck ghebogen staen, tot dat die sonne beghint te climmen, ende dat den Suyden wint begint te waeyen, die de sneeu doet smelten. Wa*n*t die aerde ontfanghende nieuwe vochticheyt, en*de* vet wordende doort smelten van deser sneeu, die brengt de boomen weder in haer cracht en*de* lustige groenicheyt, ende in haerlieder eerste staet. Dit smelten vander

sneeu is den Ackerman seer profijtelijck: want daer door soo wordet lant veel vruchtbaerder, soo dat de vruchten daer veel eer wt spruyten dan in ander ackers die met grooten arbeyt bereyt ende ghebouwet sijn gheweest. Diesghelijcx oock de beemden en*de* weyden bringen voort soo oueruloedelijck van alderhande cruyden ende ghars, datmen ghedwonghen is de beesten daer wt te stouwe*n*, om datse door te veel etens vanden garse niet en souden bersten oft cranck werden, iae dat meer is men moet de beemden het gras dicwils af maeyen. Inde Noordersche landen gheschiet noch een ander wonderlijck stuck der natueren: want op sommighe plaetsen, daer ontrent dat werme dompen op rijsende sijn wter aerden, groeyen seer cleyne muesien, de welcke metten Suyden wint een luttel verheuen worden vander aerden, ende met een ontallijck heyr soo vliegen sy onder en bouen de snee: ende ghelijck dat sy niemant moeyelijck en sijn, alsoo oock soo haest als de Noorde wint wat scherpelijck is waeyende, soo steruen sy terstont. Maer van dat den Suyden wint weder is waeyende, soo bringt hy weder ander voorts wter seluer oft der ghelijcke manieren, soo datmen het meestendeel vande winter van desen mugghen siet hangen ende vlieghen inde lucht. Ende al ist dat de boomen hun ooren laten hanghen ende dat die teeder tacxkens gheboghen staen, midts dat sy verladen sijn vande*n* groote*n* last vander sneeu, soo dat veel boomen neder gheboghen staen totter aerden: nochtans soo woone*n* daer onder, als in doncker plaetsen die vry sijn vande coude winden, seer vry ende wel versekert veelderhande diueersche beesten. Ende daer en bouen soo gaet de reysende man onder dese gheboghen boomen door, als onder boghen oft welfsels, hoe wel dat hun altemets wat clonteren opt lijf vallen

Vanden eyers van diueersche voghels diemen vindet inde Noordesche eylanden.

OM dat de water voghels wt vreese vande schadelijcke beesten te weten Voskens ende Weselkens, niet wel en dorren haer eyers legghen ende wt broeden opt vaste lant: daeromme soo vertrecken sy met grooten hoopen wt een natuerlijcke beweghinghe, op de eylandekens vande Noordersche landen (die daer sonder ghetal sijn) oft op rootsen daer gheen haghen oft boomen en staen: waer dat hem houden in grooter menichten diueersche soorten van water voghels, makende daer sommighe haer nesten tusschen die bloote steenen, ander int dorre ende drooghe riet oft int dorre ghars, daer dat sy wter maten veel eyers legghen, de welcke sy laten vry wech nemen van een yeghelijck die daer aen gheuaren coemt, die met groote vaten vol eyers van daer varende ter merct comen om die te vercoopen: oft ghesoden sijnde soo pellen sy die ende soutense, de welcke sy alsoo seer langhe bewaren om binnens huys te mueghen ghebruycken: want sy sijn seer goet van smake ende lieflijck al ist datse vande wilde voghels gheleyt sijn. Maer den Eyndtvoghel die broet sijn eyers wt opt lant ontrent

de water canten, ende oock op dese Eylandekens. Onder dese voghels is een water hoen, swert van pluymen, twelcke is vande soorte vande Duyckers, ende is wat minder dan die Eyndtvogels. Dese is altijts blijuende in zee oft staende wateren daer ontrent datse ghebroet is, noch en vliecht nymmermeer op andere plaetse om daer te blijuen. Dese leeft byden visschen die den wreeden voghels ontvallen gaende daer en bouen noch ander soecken seer looselijck tusschen de rootsen, vande welcke sy wederomme seer mildelijck anderen voghelen mede deylt. Dese voghel verblijdt haer alst stormet, om dat sy spelende haer duycket int water ende weder op coemt. Ende als sy smorghens roepet oft tiert, soo ist een teecken van storm ende ongheweerte.

Noch vanden eyers van seker voghels.

LANCX de costen van Noorweghen ligghen seer veel Eylanden, de welcke streckende sijn tot onder den Noortschen Pole: in welcke Eylanden ghelijck datter seer veel vogels sijn die elders niet en sijn te vinden, alsoo legghen sy daer seer veel eyers, de welcke mach wech nemen deerste die daer is comende. Maer een dinghen gheschietter dat deyrlijck is om sien. Dat de hinne wt broet de Eynden eyers metten hueren: de welcke ghekipt sijnde, soo cruypen die ionghe kieckens onder de vluegels vander hinnen: maer de Ionghe Eyndekens loopen terstont int water. Twelcke gheware werdende de hinne, soo roept sy die datse souden comen eten, maer het is te vergeefs: want sy en kennen noch de moeder noch haer ghetier.

Vande Pauwen.

IN Oostgothlant, Westgothlant ende Sweden worden ghebroet seer veel Pauwen, ende met grooter

neersticheyt opghequeect: want int eerste gheeftmense teten ghersten meel ghelijck pillen gemaect. Daer naer verssche case, daer de wey wel stijf wt is gedruct (want de wey en dient hun niet) ende als sy xxxv. daghen oudt sijn, soo worden sy voorts op gheuoedt met *onghemalen* gherste: maer ten laetsten laetmense gaen lancx den velden eten dat hun goet dunct, sonderlinghe daer sy vry mueghen wesen vanden Vossen. Dat men dese vogels neerstelijcker opvoedet dan dander, dat is om het profijt datter af coemt, en*de* om de schoone vederen, de welcke de Schilders en*de* Tapijtsters vande Noordersche landen wter maten seer soecken, om te mueghen naer maken die vreemdicheyt vande colueren, midts datter seer selden schilderijen die van seer excellente meesters ghemaect sijn in desen landen wt vreemde landen ghebrocht werden om de lancheyt des weechs.

Vanden onbekenden voghels int wit meyr.

TVVIT Meyr, twelcke is palende aen veelderhande heerlicheden en*de* nacien, en*de* gelegen tusschen Scricfinnen, Biarmen en*de* Moschouien, wesende ontren*t* en*de* onder den Noorderschen Pole, is seer lanck en*de* breet. Int welcke is so grooten menichte van visschen, sonderlinge inde somer, datse niet tegenstaende de menichte

vanden visschers die daer comen visschen, gheenssins en connen vermindert worden. Ende daeromme soo comen daer veelderhande nacien van volcke, om prouisie van visch te doen voor tgheheele Iaer. Op dit meyr ende daer ontrent houden haer seer veel soorten van voghelen, die ontrent een ses maenden lanck, alsoo langhe alst daer seer schoon ende claer dach is, eenpaerlijck roepen ende tieren, datse met haer gheluyt een yeghelijck het hooft breken. Sommighe van desen voghels sijn onbekent van name, ende hebben meest seer saechte pluymen: soo dat die ingheseten diese vangen daer by groote winninge crijghen. Want in dese seer coude landen moetmen nootsakelick pluymen ghebruycken ende saechte bedden, sonderlinghe voor tvreemt volck dat daer coemt, twelcke soo grooten coude niet en is ghewoone te lijden. In dese schepen die ghenaemt werden Strudzar, ende Haapar, machmen sien diueersche soorten van menschen cleederen, als vanden Moschouiten, Finlanders, Scricfinnen, de welcke in tijt van peyse seer vry ende gherustelijck mueghen daer tsamen visschen, soo datter niemaent onghelijck en wert ghedaen (dat wonder is) noch om profijts wille, noch int visschen oft vanghen vanden voghelen: ten sy datter wat ghestolen wert, oft eenich bedroch gheschiede, dat selden ghebuert, midts datter eenpaerlijck licht dach is. Want die Moschouiten sijn ghelijck de Griecken seer loos ende bedriegelijck in haerlieder woorden. Daer werden oock voghels geuonden die Roerdommels heeten, de welcke schijnen te hebben eenen sack hanghende onder haer kele, tot een teeken dat onversadelijcke voghels sijn, als Rauen ende ander voghels daer voren afgeschreuen is. In dit meyr worden oock gheuonden seer veel swanen, Eyndtvoghels ende gansen

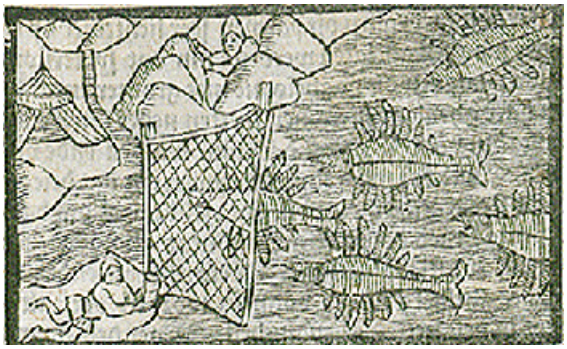

Vande voghels diemen heet Alle Alle.

IN dit Meyr is noch een soorte van voghels, die seer ghemeyne sijn: ende niet alleene hier, maer oock ontrent de costen van de zee van Bothnien en*de* Sweden, de welcke inden Somer roepende sijn eenpaerlijck sonder ophouden Alle alle: ende daeromme soo worden sy ghenaemt ouer al vande ingheseten vanden lande Alle alle. Daer en bouen gelijck voren verhaelt is, so worden gheuonden soo grooten menichte van groote ende diuersche soorten van voghels, om de soete wateren die daer van allen sijden wt de werme fonteynen van onder opspringhen, datse schijnen die breede oeuers ende woeste rieuieren te bedecken, sonderlinghe zeerauen oft palinck craeyen, duykers, tweederhande eyntvogels ende swanen, sonder noch een ontallighe menichte van cleyne water voghels. De voghelaers vanghen veel ghemackelijcker dese zeerauen ende ander ghierighe voghels, dan sy die ander doen, om dat sy seer traech ende swaer sijn int vlieghen, ende worden gheuangen ontrent twee oft vier cubitus hooghe verheuen bouen het water inder manieren nauolghende. Op beyde sijden vander riuieren daer de wateren alder engste sijn, worden aen de rootsen ghestelt stocken, aende welcke ghehanghen worden swerte netten, oft van de coleure vanden

water, die met rollen oft paleyen seer lichtelijck op en*de* neder moghen ghelaten werden: om dat sy terstont souden moghen die voghels die met grooter menichten daer ghevloghen comen metten neder laten ende swinghen vanden nette, daer inne winden ende va*n*ghen. Twelcke sonder foute gheschiet, om dat dese voghels seer traech zijn int vlieghen, ende oock om datse altijts stracs doore vlieghen sonder afwijcken, soo datter seer luttel af ontgae*n*. De entvoghels ende ander der ghelijcke water voghels worden oock altemets in dese netten gheuanghen. Maer dese swarte ende traghe voghels, weder datse swemmen oft vlieghen altijts roepense Alle Alle, iae al sijn sy oock geuangen inde netten, ende als die voghelaers hooren sulcken gheckelijck gheroep, soo meynen sy datse met hun ghecken, om datse niet al tsamen gheuanghen en sijn: het welcke niet en soude connen gheschien al warender ses hondert netten. Men vindt oock van dese vogels in grooter menichte*n* op de rootsen va*n* Swede*n* ende hooch Gothlant, maer niet so vele als opt voorseyde Meyr, en*de* ander riuieren daer ontrent gheleghen. De water voghels worden oock gheuanghen in coruen die ghemaeckt sijn vande tacken oft wissen van boomen, die ontrent den watercant stae*n*, dewelcke ghemaeckt sijn ghelijck nesten, daer dat die entvoghels meest in cruypen om eyers te legghen ende wt te broeden, om datse souden vry wesen vanden vossen, daer sy opt lant seer af ghequelt werden. Men vancktse oock wel met voghelterre principalijck de ionghe.

Vande Hoppe ende ander soorten van voghels.

ALS de Hoppe wt vremde landen op eenen ghesetten tijdt comen ouer ghevloghen inde Noorderschevelden, soo ist een seker teecken dat de lente is nakende. Dese voghel en doet niet dan roepen ende car-

men, om datse te beter soude moghen bewaren haer eyers oft ionghe. Ist datter erghens eenen vos gheborghen light int gars soo en houtse niet af van roepen, voor dat hy va*n* daer is, twelcke sy oock doet va*n*den honden ende ander beesten daer sy sorghe voor

heeft, de hoppe heeft stercken strijdt teghen die swaluwen, exteren ende kauwen: ende maect heuren nest op die oeuelkens vande marasschen daer datse haer eyers legt ende wtbroet. Ende als sy tam ghemaect is soo suyuertse de huysen van vlieghen ende muysen: maer met haer kermen gheeftse te kennen dat reghenen sal, als oock ander voghels doen Nepen ghenaemt, oft merien coeckoecs, die met hun dwers vlieghen ende slaen vanden vlueghels, teecken gheuen dat terstont seer sterck sal reghenen. Insghelijcx oock de grauwe Nepen metten seer langhe becken voorsegghen den toecomenden reghen, het selue doen oock de spachten. Noch isser ooc een voghel diemen heet den regenvoghel, en*de* is vander grootte van een partrijs, dewelcke heeft veelderhande soorten van pluymen, als gelu, wit en*de* swarte. Men segt datse alleene vander lucht haer voetsel heeft. Want al is sy vet, nochtans en wordet in heuren buyck niet beuonden. Als de voghelaers dese vanghen willen, soo worpense groote stocken inde

locht om die te veruaren, om dat sy die ontrent der aerden vlieghende ende vliende souden moghen ghecrijghen.

Vanden Koeckoeck ende Spacht.

INDE Noordersche bosschen is oock eenen voghel die ouer al seer wel bekent is, de Koeckoeck ghenaemt, de welcke daer is brenghende seer goede ende seer begheerde tijdinghen. Dese beghint te singhen ontrent het eerste vanden Meye, ende blijft singende tot int laetste van Hoymaent. Maer dat in groote bosschen: want sy en derf haer te velde niet vertooghen wt vreese vanden anderen voghelen, die haer wter maten seer haten ende altijdts moeyelick sijn, om datse altijts ander vogelen nesten is bespiedende. Want sy en maeckt voor haer seluen gheenen nest, maer leyt haer eyers in ander voghelen nesten, als vande wilde duyuen, leeuwercken en*de* boschmusschen, vande welcke sy die laet wtbroen, crijghende alsoo met eens anders aerbeyt sijn iongen. Dewelcke siende dese ionghen soo groot ende schoone wter schalen comen, laten haer eyghen ionghen op te voeden om te voeden de ionghen vanden Koeckoeck, de welcke ten laetsten dooden de ghene diese gheuoedt hebben. Maer int eynde worden sy oock ghecreghen vanden Hauick, ghedoot ende verschuert. Daer sijn oock in de Noordersche landen veelderhande Spachten, die so groot sijn als Cauwen: dewelcke int hertste vande winter haer aes soecken inde schorssen vande boomen: waer af de sommighe seer swart sijn, hebbende eenen rooden kam, ander blau, sommighe groen, ander ghespickelt, maer alle ghelijck met hun suchten ende kermen so gheuen sy een teecken van eenen seer straffen winter.

Het XX. Boeck van Olaus de groote wt Gothlant, Aertsbisschop van Vpsalen, int corte begrepen, tracterende vande diuersche visschen der Noortsche landen.

Van de drye Bothnien inde Noordersche landen, ende vande groote visscherie die in dese landen is gheschiedende.

*B*Othnien is een seer groot ende wijt lantschap, ende is palende vande Noortsijde aende zee van Sweden ende Gothlant, het welcke is ghedeylt in drye groote Prouincien, te weten Westbothnien, Noortbothnien, en*de* Oostbothnien. Die van Noortbothnien gheneiren hun meest met visscherie: niet om datse souden hebben een onvruchtbaer lant, maer om datter is soo grooten menichte van seer goede visschen, dat sy daer mede meer dan ghenoech hebben, om te ghecrijghen in manghelinghe alle ander saken die sy souden moghen van noode hebben. Dit volck crijcht van alderhande goet ghenoech: te weten wt Spaengnien ende Portugael seer goeden wijn ende

sout, wt Engelant ende Vlaenderen seer goet laken, wt Duytslant alderha*n*de huysraet om in huys te gebruycke*n* en*de* de huysen daer mede te vercieren, wt Sweden ende Gothlant, terwe, rogghe, gerste, ende alderhande saet dat sy souden moge*n* van doen hebbe*n* wort daer tschepe gebrocht, twelcke sy coopen. In dit lant en is eylant, hauen, arm vander zee, riuiere, en*de* beke, sy en is het gheheel iaer ouer altiits seer vol en*de* oueruloedich van visschen, principalijck inden somer, als alle dinghen daer seer lustich sijn. Ontre*n*t den oeuers vander zee sijn seer veel en*de* seer lustighe eylandekens: de welcke seer groen staen van garse cruyden en*de* boomen, soo dat een iegelijck groote genuechte en*de* recreacie daer mach hebbe*n*. Op de boome*n* singen seer lustich en*de* melodieuselijck veelderhande soorten vogels, daer sietmen oock diuersche ende vreemde soorten van visschen die boue*n* opt water liggen en spele*n*, de visschers hebbe*n* in desen lande seer groote winninge, geen schadelijcke beeste*n* sijn daer ontrent in zee, noch opt landt gheen quaet fenijnich cruypende dier, ofte eenige vreeselijcke oft wreede beeste, den dach gheduert daer een gansche somer lanck sonder te hebben eenige duysterheyt, daer en is geen brande*n*de hitte der sonne*n*, maer een getemperde ende ghesonde lucht. Alle dingen sijn daer seer lustich, stille en*de* in rusten, maer dat noch aldermeest is om te verwonderen, daer soo grooten lusticheyt van lande en*de* ghetempertheyt des luchts is, datter gheen oncuysheyt oft ouerspel en gesciet onder dat volck. Wandt vrouwen ende mans leuen daer seer suyuerlijck, ende met een groote eerlijcke scaemte onder malcander. Gheen onbehoorlijcke hoererije geschiet daer onder vrienden en maghen, gheen fornicacie, gheen ouerspel, iae daer en wort niet eens een oneerliic woort gesproken. Onder het simpel volck wort de wet Gods seer suyuerlijck onderhouden, iae dat vele die seer wel onderwesen en*de* geleert sijn inden ge-

boden Gods, van suyuerheyt by henlieden niet en sijn te gelijcken. Wten geberchten van Noortbothmen (dats te segghen bodem vander zee) coemt af geloopen een seer diepe ende stercloopende riuiere, de welcke met twee wtgangen valt in zee, latende tusschen beyden een cleyn eylandeken, opt welcke is gefondeert ende gelegen een stadt Thorne genaemt (welck is te segghen het eylant metten Torre) waer dat de Norderschen Pole is verheuen ontrent lxxxij. graden, ende de longitudine xlij graden. Dese stadt is gelegen op een seer lustighe ende bequame plaetse, ende daer en is oock gheen plaetse in alle den landen onder den Pole gelegen daer meerder tractacie van coopmanschap geschiet dan in dese stadt Thorne, want daer comen witte Russen, Lappen, die van Biarnien, van bothnien, finlanders, Sweetsche, van Tauesten, van Helsingher landt ende meer ander landen die int quartier van Norweghen ghelegen sijn: de welcke ouer hooge berghen ende duer groote wildernissen daer comen wten lande van Iempthien. Alle dese voorseyde nacien gebruycken eensdeels lancworpighe scheepkens die seer bequaem sijn om te passeren de sterckloopende riuieren, ende eensdeels wagens oft sledden die voorts getrocken wordden vande tamme rangifers. Andere comen op cromme houten ghelijck schrickschoenen, daer sy mede loopen ouer die hooge sneeubergen, ende comen seer haestelijck op deser plaetsen by een, als wy in beghintsel van deser historien verclaert hebben.

Vande groote menichte van visschen die ter merct worden ghebrocht inde stadt van Thornen.

IN dese stadt van Thorne worden van alle canten ghebrocht te coope diuersche soorten van visschen, de welcke gheuanghen worden inde voorseyde riuiere, de welcke tegen de vreemde cooplieden die wt ander landen

daer comen op ander ware vermanghelt worden: en*de* dat met bussels van vissche, gemeynlijck van en vijfhondert ponden swaer, van sulcken ghewichte als men daer ghemeynlijck is ghebruyckende. Daer sijn oock te coope ghesouten visschen in seer groote vaten, ende oock gheroocte, die beter ende lieflijcker sijn van smake. Die van Holmen, Aboen, Raugmen ende Eregronden reysen iaerlijcks tot desen Eylande, om daer door haerlieder coophandel te halen seer groot ghewin: want sy en coopen niet met ghereeden gelde, maer manghelen alleenlijck op goet dat die vanden lande hebben van doene, midts dattet volck daer gheen werck en maect vanden ghelde, ghelijck in het vierde boeck breeder verhaelt is. Maer dat geschiet, om dat in dese coopstadt seer dickwils beuonden is gheweest, dat om de slechticheyt vanden volcke, ende seer lichtelijck te gheloouen, veel valsche cooplieden valsch ghelt daer ghebrocht hebben, principalijck die valsche ende doortrapte Moscouiten, die daer ontre*n*t half Wedemaent (als ick selue ghesien hebbe int iaer M.D.XIX.) in grooter menichten pleghen te comen: de welcke haer schepen draghen op haren hals, om te moghen passeren de wateren daer sy moeten ouer schepen. Maer als haerlieder valscheyt beuonden wort, soo wordense terstont oock straffelijck ghepijnicht.

Hoe datmen de Salmen vangt.

In gantsch Europen en worden nerghens gheuanghen soo veel Salmen als inde zee van Bothnien, ontrent de costen van Lappen lant, daer dat wten gheberchten seer groote ende wijde riuieren comen af gheloopen: Inde welcke men siet seer lustich inde wermte der sonnen de Salmen teghen stroom op swemmen met een groot heyr gelijck de Ruyters int blinckende harnasch: de welcke in desen riuieren

voor eenen roof worden bewaert voor de visschers vanden lande. Den Salm heeft ghecreghen sijnen naem van dat hy wel springt: Want hy vat sijnen steert metten tande*n* ende houdt hem wel vast, tot dat hy met eenen lichten spronck is ghespronghen op een afghebroken plaetse. Maer int optrecken teghen den stroom, soo en houdt hy niet op voor dat hy versaedt is vande soete wateren, daer hy wtermaten seere nae snact. Daer naer soo springt hy weder af vander plaetsen voorseyt, ende swemt metten stroom weder nederwaerts, vertreckende tusschen die holle rootsen op sijn gewoone plaetse. Want hy heeft gheerne als nv soet als nv sout water. Desen visch groeyet een ses oft seuen voeten lanck, ende is seer sterck ende seer swaer van gewichte: want alle sijn lichticheyt die hy heeft coemt hem meer wt sijnder natuerlijcke cracht dan wt lichticheyt van lichae*m*. Hy is root van vissche, ende seer lieflijck ende soet van smake, nochtans soo verueelt hy seer haest den ghenen die hem eten sonderlinghe den versschen Salm als hy ghierichlijck gheten wort. Maer als hy ghesouten is soo is hy veel smakelijcker: soo datse met grooter menichte wel diere gecocht werden ende geuoert naer Duytslant, eerst te schepe daer naer te waghen. Voorwaer het is

wel een sake om te verwondere*n* dat hoe veel oock datter daer gheuanghen worden, altijts euen vol blijft. Ick hebbe selue gesien datter ontrent half wedemae*n*t aende wterste costen van Bothnien ontrent de stadt van Thorne, een seer groote menichte van Salmen gheuangen werden, en*de* in sulcker menichten opgetrocken worden, dat de seer stercke netten scheurden, wa*n*t als desen visch geuoelt dat hy gheuangen is int net, soo gebruyct hy sijn wterste cracht om hem seluen te verlossen, en*de* nee*m*t sijnen steert metten tanden, om dat hy ront wesende te beter soude mueghen wtspringen het welcke hy seer haest laet blijcke*n* al ist dat hy traech en*de* swaer is van lichame, deur sijn groote vetticheyt. Alsmen therte vanden Salm wtghesneden heeft, soo blijuet veel langher roerende, dan therte van eenighe ander visschen. De Salmen wordden opden Rijnstroom, Weyxsel en*de* Dune oft Dzuine loope*n*de by rie in lijflant, wel diere vercocht, maer die sijn gherooct metten roock van eycken hout, om datse te lieflijcker en*de* smakelijcker souden wesen, gelijck men gewoonlijc is te doen ouer al de Nordersche landen, daer worde*n* oock seer veel Salmen gheuanghen in Oost en*de* West Gothlant, want die riuiere*n* worden daer te veel plaetsen beuonden xx. oft xxx. voeten diepe, sonderlinghe in Westgothlant inde prouincie van Vermerlant, dat voortijts pleech te wesen een Conincrijcke, inde welcke ghelegen is een Meyr van hondert duysent stappen lanck ende veertich dusent breet, twelcke genaemt is Vener, int welcke geuallen comen wten geberchten van Norwegen xxiiij. groote riuieren, hebbende alleenlijck maer eenen wtganck Suytwaerts, die geheete*n* is Trolhette, dats te seggen duuels capproen. In dese versche wateren vangtmen den Salm met grooter menichten. De Salmen hebben seer groote eyers oft saet meerder dan ciceren oft erten de welcke seer lustich sijn gespickelt met swarte plecxkens. Ouer

al daer dese visschen gheuanghen worden winnen sy groot goet, ende noch daghelijcx meer en meer, deur de groote neersticheyt ende behendicheyt diemen ghebruyct om dese te vanghen.

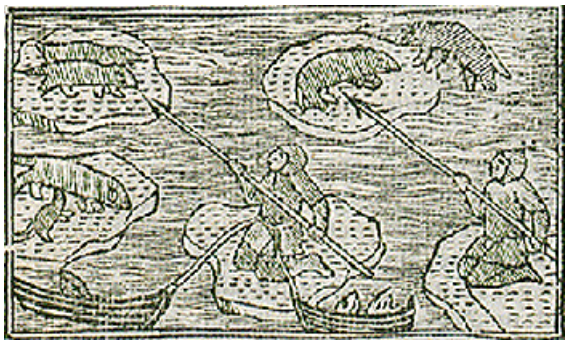

Hoe dat de Zeecaluers gheuanghen worden.

OM dat inde Zee van Bothnien ende Finlant gheuonden wert een seer groote menichte va*n* Zeecaluen, daerom sal ic hier int corte verhalen haerlieder nature, ende ooc in wat manieren dat sy gheuangen worden alsoo ick dat selue gesien hebbe. Desen visch wort ghenaemt een Zeecalf om datse den eertschen caluers ghelijck zijn. Het is oock seer hart ende dick van vissche, soo datment seer qualijck mach dooden, ten sy datment slaet inden slach vanden hoofde. Het burlt ghelijck een veer, ende heeft vier voeten maer gheen ooren, om dattet is leuende ende hem houdende int water, want haddet ooren soo soudet daer deur veel waters intrecken, twelcke hem int water soude letten te swemmen. Dit Zeecalf bringt voort een volcomen dier, ende heeft ionge caluers oft genereert op alle tijden vanden iare gelijck de mensche, maer principalijck metten eersten geeten. Het is bedect met hayr, ende bekent sijn wijfken ghelijck de honden doen, maer

het calft opt lant gelijck de coeyen ende schapen, ende nymmermeer en heuet meer dan twee ionge caluers seffens, al ist dat Plinius schrijft van drie. Sijn ionghen en brengt hy niet in zee voor de*n* twaelfste*n* dach, allenskens hun dwater ghewoone makende. Als sy slapen soo buerlen sy, ende daeromme heetmense oock caluers. Men leert dese caluers wel de mensche*n* groeten metten ghesichte ende stemme, ende als men die roept met haerlieder namen, soo antwoorden sy met een stemme die niet seer lieflijck en is. Gheen dier en slapet soo vast alst Zeecalf. Int cruypen lancs den velde ghebruycken sy oock die harde vlimmen daer sy mede swemmen, gaende al hinckende opwaerts en*de* nederwaerts, ghelijck de ghene die cruepel sijn. Men seyt dat vel vanden Zeecalue afghetrocken wesende, blijft houdende tgheuoelen vander zee, want altijts als de zee ebbende is, soo rijsen sijn borstels op. Als sijn rechter vlimme onder yemans hooft gheleyt is, soo heeftse de cracht van te doen slapen. Die veruaert zijn vanden blixem, houden hem seer wel bewaert, te weten, in tenten die ghemaect sijn vande vellen va*n* zeecaluen, om dat alleene dit dier in zee, ghelijck den aernt inder locht, versekert is ende vry van gheraeckt te wesen vanden blixem. Dit dier soecht sijn ionghen met sijn mammen.

Hoe datse gheuanghen werden ende waer toe dat sy goet sijn.

ALS men wil vanghen zeecaluers, soo treckt de visscher aen een swart vel, ende draecht met hem een langhe spiesse met eenen ijseren haeck: Dan gaet hy ligghen crom opt ijs, ende al buerlende soo roept hy het zeecalf, twelcke terstont coemt gheloopen op hope van terstont een ander wijf te crijghen, midts dat hy de sijne ghedoot heeft. Want onder alle beesten en is gheen wreeder dier van sijn wijfken te dooden:

om dat hy terstont soude moghen crijghe*n* een ander: ende dat soo langhe tot dat hy selue van eenighe van dien in haer te verweeren ghedoot wert. Niettemin hier en vindt hy gheen gaeyken, maer eenen worp pijl: gheen oncuyscheyt, maer eenen strop om hem te dooden. Wa*n*t het ijser vander spiesse dat hem doort vel is ghedreuen, blijft hem stekende int lijf, tot dat hy vander wonde soo cranck gheworden is, dat men metter coorden optrecke*n* mach. Het zeecalf wort oock ghedoot al slapende, principalijck met eenen opsteker, door dat seer vast is slapende, ghelijck sommighe ander visschen daer wy hier na sullen af schrijuen, daer wy sullen schrijuen vanden Rosmar. Tzeecalf wort grijs van hayre, ghelijck de menschen ende peerden: ende de ionghe bewijsen altijts eere den ouden. Wa*n*t alsser een xxx. oft xl. oft meer ligghen erghens en slapen op de clippen oft rotsen ghelijck een cudde schapen, soo sietmen merckelijck dat de ionghe ende oude elck op hem seluen ligghen en slapen: ende van dat die oude weder trecken int water, dan volghen alle de ionghe: soo datter niet een en blijft liggende op die breede rootse, oft op de scholle ijs, die swemmende is, van alle den hoop, ten ware om te caluen. Want van dat de zee beroert werdt ende haer verheft, soo rijst haerlieden oock op het hayr: ende als de zee stille is, soo blijft haerlieder hayr effen ligge*n*de al sijn sy oock doot. Aldus soo machmen mercken de ghesteltenisse vander zee wt een doode ende ongheuoelijke sake. De schippers van Bothnien weten te voorsegghen wt haerlieder cleederen die van sulcken vellen ghemaect sijn, oft de zee stille sal wesen, ende ofter hope is van een goede oft sorghelijcke reyse die men doen wilt op zee.

Noch vander duecht ende cracht van deser beesten.

De zeecaluers sijn soo moedich ende coragieus,

dat sy van blijschap climme*n* op effen en*de* platte berchskens als sy den donder hooren ende den blicsem gheware worden, ghelijc dat hem de vorsschen verblijde*n* teghen dat reghenen sal. De schippers van Bothnien ende van de Noordtsche landen, als sy int sterckste vanden winter willen seylen op Duytslant, soo smeeren sy de barders van haerlieder schepe*n* mette*n* smoute van dese beesten, om datse tusschen het ys niet en souden verurosen blijuen liggende, ende ten laetsten deur den ysganck verdrincken. Dit smout datme*n* seeltraen heet, is seer nut om daer mede te smeeren veelderhande soorten van leyr en*de* vellen diemen Zeem heet, daer men coussen is af makende, ghelijck men sien mach in Prussen daert zeem mette*n* watermuele*n*s bereyt wort twelcke gheuoert wort inde Nederlanden om te vercoopen, ende van daer voorts in Italien, Vranckerijck ende Duytslant. Het ossen leyr en can oock niet dienen om leersen te maken die teghen het water staen mengen, ten sy datse gesmeert worden met dit smeyr oft vanden waluisch, want dit smeyr hout tegen alle vochticheyt, ende bewaert oock seer langhe de leersen goet, ende oock de muysen en bijten gheen schoenen oft leersen in stucken, die met dit vet ghesmoudt sijn, noch oock de halsters daer de peerden mede vast ghemaect worden aende cribbe, ghelijc ander die met ossen oft schapen ruet ghesmeert sijn. Iae dat meer is soo heeft dit leyr dese deucht in hem wter natueren vanden smeyr, dattet ghene daert aen ghebonden is, nimmermeer vanden blicsem geslagen en sal worden.

Vanden twijfel diemen heeft oft men vanden zeecalue eten mach inde vasten oft niet.

AENGHESIEN dattet zeecalf ghespect en*de* geuleescht is gelijck een tam vercken, soo sijnder sommighe die twijfelen oftmen inde vasten vant binnenste

vleesch soude meughen eten, ghelijckmen het speck en*de* vet doet dat buyten aen het vleesch staet, twelcke afgetrocken sijnde noch vanden vleessche by hem heeft, welcken twijfel pleech gemeynlijck den ouersten vander kercken in handen ghegeuen te wesen, om haerlieder aduijs en*de* goetduncken daer op te verclare*n*, maer naer dat sy ouer beyden sijden deur natuerlijcke redenen veel argumenten hadden voorts ghebrocht om het een oft ander te proberen, ende dat sy niet wel en costen ouer een comen, ende de saken termineren, soo sijn ghecommen sommighe simpele lieden, de welcke geen acht slaende op de argumenten ende redenen die sy ouer beyden sijden voortghebrocht hadden, seyden ende probeerden, dat vanden Zeecalue het verclaren van desen behoorde ghenomen te wesen: te weten alst ghecalft heeft opt lant ontrent den oeuer vander zee, ist dat gheiaecht sijnde vanden honden, loopt naert bosch, soo en behoortmen daer af op verboden tijden niet te eten. Maer ist dat loopt int water, soo machmen daer af sonder eenige consciencie wel eten. Ende aldus soo wort onderhouden dat veel volcs gebruict van dit vet voor toespijse in stede van olie. Maer het vleesch wort met grooter menichten, ghelijc sijde*n* van speck in tonnen gheleyt en*de* ghesouten. Niettemin het hartste speck vanden Zeecaluers wordt gheuoert in hooch Duytslant.

Vande Snoecken.

INT gheberchte van Lappen lant, sijn meyrs oft staende waters, die een CCCC. Italiaensche mijlen lanck sijn ende hondert mijlen oft meer breet: waer inne soo grooten menichte van Snoecken ende andere visschen sijn, datter niet alleene ghenoech en sijn om het volck te spijsen van vier seer groote Noor-

dersche Coninckrijcken, maer oock ghedroocht sijnde inde Sonne naer dat sy wat ghesprenct sijn, om met grooten hoopen tsamen ghebonden wesende te vercoopen de*n* vremde*n* cooplieden, dewelcke dese tschepe wech voeren naer Duytslant. Tselue machmen oock segghen van de Meirs van Finlant. De snoeck oft water wolf is een riuier visch met een langhen ende wijden beck, ende heeft seer scherpe tanden: ende een verslinder van cleene vissche*n*: niettemin de Perke, twelck een visch is met harde schellen, ende scherpe vlimme*n*, wederstaet hem, soo dat hy gheen meester daer ouer en can gheworden, te*n* sy dat hy hem verradelijck vat van ter sijden: ende dan hem vast houdende tusschen de tanden scheurten seer cleene, ende verslint hem: soo datter gheenen visch soo wel ghewapent is, die een laetsten sijnder gulsicheyt ende wreetheyt mach ontulieden. De snoeck etet oock venijnighe beesten, ghelijck padden, vorsschen ende der ghelijcken: nochtans wort hy voor een ghesonde spijse vanden medicijns den siecken gheordineert te eten. Int net gheuanghen sijnde soo ontcomt hy seer lichtelijck, ist dat de visschers niet op en trecke*n* terstont de netten: maer als de netten haestelijck op ghehaelt werden, soo en can hy gheensins ontgaen. De snoeck wort gheheeten de water wolf, dewelcke waters ende aes ghenoech hebbende, wort metter tijdt acht voeten lanck, ende speelt visschen op, die luttel minder sijn dan hy selue is. Want van dat hy meester is va*n* eenich visch soo etet hy ten eersten het hooft, welcke verteert sijnde, etet allenskens de reste, tot dat hy den visch opgheten heeft. De snoeck en spaert niet sijn eyghen gheslachte, oft door sijn natuerlijcke wreetheyt, oft door een giericheyt naer de spijse ende om roouen. Ia dat meer is hy veruolcht sijn eyghen saet, van dat visch gheworden is: noch en spaert oock ghee*n* visch al heeft hy scherpe vlimme*n* ende harde schellen: want hy heeft

de maghe soo naer de kele staende, dat hy altemets den eenen visch weder wt schiet wt ghiericheyt, om de ander in te slicken.

Hoe dat den Snoeck gheuanghen wort.

ALS de Snoeck heuren roghe schieten wille, soo swemtse seer verre vander plaetsen daer sy ghewoonlijck haer pleech te houden, ende daer soo schietse haren roghe, om dat haer ionghen niet en souden beletten te vanghen oft verminderen haeren cost: ende dat wt een natuerlijcke ghiericheyt, wreetheyt, oft afgunsticheyt die in haer is. De Snoeck wort in veelderande manieren gheuangen: als met eenen breeden hinghel van metael oft blinckende coper die daer toe ghemaect is, daer aen dat hanghende ende vast gemaect is een witvisken. Men vangtse oock met een yser ghetande vorke alst doncker is, met licht van bernende tortsen die van pechout ghemaect sijn, want ter wijlen datse seer neerstelijck speculeren in licht, soo worde*n*se metter yseren vorke gesteken. Inde Meerte als hy onder het ys ligt en speelt (want dan sciet hy sijne*n* roghe) soo maect hy soo grooten gheluyt duert sterck roeren vanden hoofde, dat hy selue den visschers oorsake gheeft om hem te vanghen. Men vangt he*m* oock met huyskens, die van lange barders gemaect sijnde ghestelt worden int riet: inde welcke comen sijnde, soo bedrijft hy sijn wreetheyt in alderhande visschen te verslinden. De groote heeren die seer curieus sijn van altijts Snoecken te hebbe*n* op haerlieder vischputten, om dat sy daer mede souden tracteren ende feesteren ander edel heeren die hun van buyten ouercomen moghen, principalijck in Duytslant, verteeren meer alle maenden int aesen van desen Snoecken, dan in peerden die sy op voeden ter orloghe, want sestich groote Snoecken verteeren meer alle maenden in carpers,

lanck wesende meer dan eenen voet, diemen elders moet coopen, ende worpen inde vischputten, dan andersins doen thien peerden in hauer, hoy en*de* stroo. Sommighe hebben oock vischputten gemaect ontre*n*t den wateren, niet alleene voor hun ghenoechte, maer voor hun dagelijcs besighen: inde welcke de visch met grooten hoopen ghesloten sijnde, ligt en speelt: twelck seer lustich is om sien, en*de* geuende eene*n* goeden appetijt om van die te eten, wa*n*t sy come*n* terstont seer neerstich geswommen, ete*n* eysschende vande*n* menschen, eer dat sy selue gheten worden. Aldus soo voedt de mensche op, sijn leckernijen, en*de* als hy de macht soude hebben van die te ghebruycken, soo ghebeuret dickwils, sijnen tijt veruult sijnde, dat hijt al moet achterlate*n*. De ghesoute snoecken worden langhen tijdt bewaert om te ghebruycken inde leghers: maer als sy gespre*n*ct sijn ende dan ghedroocht inden wint en*de* Sonne, soo sijn sy onghelijck veel profijtelijcker: midts datse niet dan gheclopt sijnde en*de* met eenen houten hamer ontstucken ghesmeten, seer goet sijn om eten. Maer ghesouten wesende, soo hebbense noch by hun de waterachtighe slijmicheyt die sy vanden eersten hadden. De tanden vanden snoeck ghecalcineert wesende ende in puluer ghestooten, sijn seer goet om terstont te ghenesen de quetsuren vanden peerden onder het goreel, alsment daer op stroyt, ende met een dun parckement dan ouerdect.

Hoe datmen vischt met licht vanden viere.

OM dat wy hier vooren geseyt hebben vande ghetande yseren vorke, daer mede dat de Snoecken lichtelijck gheuanghen worden, daerom sal ick hier haer principale deucht gaen bewijsen: want de vernufste visschers ghebruycken de selue alder meest, om datse veel hinghels heeft, int vanghen vanden snoecken en*de* pa-

linghen, soo datse deur sulcken instrumenten met lichten aerbeyt seer groot ghewin hebben. Nochtans soo moeten sy daer toe noch hebben staende vooren opde

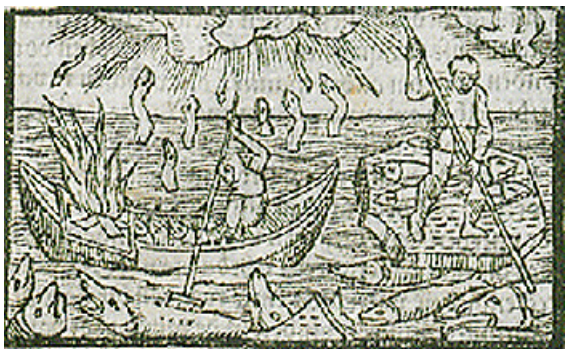

schuyten, die wt eenen houte ghehouwen sijn, oft van twee stucken gemaect sijn, barnende toortsen van pechout (mits dat de vlamme alst doncker is veel claerder licht) om dat sy te beter sien souden de palinghen en*de* snoecken, die seer verwondert opcomen met grooten hoopen, om te speculeren in dat claer en*de* blinckende licht, de welcke sy dan metter hinghel vorke steken ende optrecken. Somtijts en hebbense geen schuyten, maer sy staen op groote schollen ys, die op dicke houters ligghende sijn, waer op datse maken een lichtende vier, ende vanghen metter voorseyder vorke de visschen als oft sy in een schipken waren, want de visschen worden so verblint deurt licht vanden viere, dat sy geensins en gheuoelen het perijkel daer sy in comen. Insghelijcx oock becleeden sy het schipken met geblaeyerde tacken, daer dat de visschen comen onder ligghen om hun te rusten. Tghebeurt oock dickwils alst seere dondert dat de palingen niet wel versekert wesende inden gront vanden water, bouen comen: en*de* alsoo sy meenen te springen wten water, soo worden si geuangen in grooter

menichten met netten, hinghels, oft viercante deurboorde huyskens. Daeromme alst beghint te donderen soo en sijn die vanden lande niet stille, maer loopen terstont palinghen vanghen, midts datse dan comen wt haerlieder hollen bouen gheloopen, want anders canmense seer qualijck crijghen. Sy hebben oock geuonden noch een ander maniere om visschen te vanghen, die selden op comen. Sy nemen lange vaten die vol gaten sijn, de welcke sy vulle*n* met stroo van erten: ende hangen daer aen eenen grooten steen, die swaer ghenoech is om het vat te gronde doen sincken, daer dat de visschen deur de gaten in cruypen ende blijue*n*, soo dat dit niet te vergheefs ghedaen en wort, want optreckende dese vaten met twee koorden die daer aen vast ghemaect sijn, soo vinden sy de tonnen tot bouen toe vol visch, ende dese maniere van visschen is nv onlancs gheuonden, ende is seer profijtelijck. Inde winter ligghen sy gheborghen inde diepe Modder, daer de staende watere*n* niet toe en vriesen: maer als die toe vriesen soo steruen alle de palinghen die daer op sijn, om datse gheen locht en hebben: als ick tanderen tijden ghesien hebbe, ende hier naer noch schrijuen sal, daer wy sullen verhalen vande visscherije ten yse. De palinghen blijuen oock langhe leuende wten water, te weten en ses daghen lanck, sonderlinghe wesende in velden daer erten gheplant oft ghesaeyt sijn, ende dat den Noorden is waeyende, maer ist datter sandt oft asschen ghestroyt is, soo en connen sy van daer niet gheraken. Sy sijn oock geerne ontrent de corenmuelens, om de soeticheyt vanden mele, dat seer cleyn gemalen neder coemt. Inde Noordersche landen wort gheuonden een seer groote menichte van palinghen, soo wel ghesouten als ghedroocht inden roock, ende dese worden row gheten

Van visschen ende voghelen te vanghen inden Somer.

De voorsienighe ende cloecke visschers pleghen twee dinghen te onderhouden, dat is, dat sy inden dagheraet, voor der Sonnen opganck, als de visschen meest verblindt sijn, ende met grooten hoopen by een sijn om aes te soecken, die souden met grooter stillicheyt meughen vanghen. Daer toe soo worpen sy ooc drooghe Campernoullien (die in dat landt seer groot wassen op bercken boomen) op de ondiepe wateren, om dat de wilde vogels te stouter souden blijuen sitten. De voghelaer stelt oock een groote opt hooft ghelijck een tophuyue, ende gaet totter kinnen toe int water, tot dat hy coemt ontrent der plaetsen daer eenen grooten hoop voghelen swemmen, maer comende ontrent de voghelaers handen, soo worden sy ghegrepen, wandt sy comen allenskens deen voor ende dander naer, om insghelijcx ghedoot ende gheuanghen te worden. Wandt de voghelaer wtstekende sijn handt onder het water, grijpt de vogel metten beenen, ende trect hem onder int water, ende als hy verdroncken is, so steeckt hy die in een besaetse, oft sack die hy daer toe aent lijf heeft hanghende. Die ander vogels mee-

nen dat haerlieder medegheselle is van selfs ghedoken onder twater om eenich aes te soecken (ghelijck sy plegen) ende geen achterdincken hebbende, soo houden sy den seluen wech, vallende alsoo ooc inde vogelaers handen. Maer dat hy metter ander hant is sleypende een seer breet net, dat en is niet te vergeefs: want het water gheroert wesende met sijn voeten, verblint gheheel de visschen die te voren niet wel en saghen, ende maectse soo onuoorsichtich datse van selfs int net loopen. Daerenbouen soo heeft hy een deel hingels vast ghemaect aen een langhe koorde die hi van achter na hem sleypt, soo dat hy niet en vischt te vergeefs want daer is ouer al soo grooten menichte van visschen, ia al hadde een mensche aen elck let een sulcken instrument hanghende om te visschen, so souden sy niet faelgeren oft missen van met allen die hinghels visschen te vanghen, principalijck inde armen vander zee ende riuieren daer de visschen in grooter menichten vergaderen, om datse te stilder souden wesen ende te vryer voor storm ende ongeweerte. Maer voorwaer sy en sijn nerghens vry daer de menschen ontrent moghen gheraken.

Van ander loose practijcken van visschen.

Daer is oock noch een ander maniere van visschen, die met clinckende instrumenten te wercke gaet aenghesien dat claer is, dat de visschen ghehoor hebben, soo datse met soeten geluyt worden gheuangen. De netten worden ghespannen lancks int water, oft dwers, ende voor de netten staet een instrument bouen het water, ghemaect ghelijc eenen boghe soo dat het is vloeyende op het water, ende bouen aen desen boghe wordt ghehanghen een belle. De visschen hoorende het gheluydt van deser bellen, comen met grooter menichten derwaerts gheswommen, seer verwon-

dert sijnde van tgeluyt van deser belle, so datse daer deur gheuanghen worden. Ende daeromme wil ick v hier verhalen een sake die ick ghesien hebbe, als dat een harpenaer spelende in volle zee op sijnder harpen, die seer scherp gheluydt gaf, by hem vergaderde seer veel Dolfins: de welcke nae datse wel een huere hem hadden hooren spelen, het water wesende soo stille, datter vande*n* wint niet een stroo en was roerende, so roerden sy het water met haerlieder blasen ende metten steerte, de welcke naer datse vertrocken waren, by auontueren betooghende een teecken van danckbaerheyt, soo isser terstont gheuolcht soo groot ende vreesselijck tempeest, dat sy nauwelijck leuende van daer geraken en consten. Sommige visschers binden oock aen een koorde leuende visschen, de welcke sy trecken lancks ende dweers int water, om dat de groote visschen wt ghiericheyt van het aes rontsomme den nette. Andere visschers maken putten aen de canten vande riuieren, om dat het water daer inne soude comen, de welcke sy ouerdecken met barders, om dat de visschen die daer comen souden om te rusten, soude*n* verborghen blijuen, de welcke daer naer met listen wtghehaelt wordden, maer dit gesciedt meer inden Herft dan inden Somer, om de groote stormen ende ongheweerten. Sommighe stellen oock lanckworpighe tuynen van houte naelde wijs ghemaeckt streckende tot int middel vanden watere, maer sy wachten oock wel datse nyet en beletten den ghemeynen loop vanden visschen, om dat haerlieder ghebueren gheen oorsaecke en souden hebben van claghen, segghende dat sy stopten des Conincks waterloop, heetende alsoo het middel vander riuieren. De visschen comende aenden inganck van desen tuyn, daer dat de vischkorf in verborghen staet, meynende te vlieden, worden daer in gheuanghen

Vande visscherye ten Yse.

HIER machmen sien diuersche manieren van visschen, ende hoe dat gheuangen worden onder het ys sommige visschen die sy heeten in haerlieder gemeyne tale Lack: de welcke vanden visschers ghesien sijnde roerende onder het ys, soo nemen sy eenen swaren hamer ende slaen daer mede bouen opt ys, soo datse al verdooft sijnde vanden slach, ghedwonghen sijn stille te blijuen ligghen onder het ys, hem keerende metten buyck opwaerts, om datse die noch half leuende alst ys deurbroken is souden meughen wtcrijghen. Maer dese maniere van visschen wort meest gebruyct in December, int beghinsel vanden winter. Sy hebben oock noch een ander maniere van te visschen onder het ys, de welcke alderghemeynst is, metten hinghels, aende welcke dat cleyne vischkens aenghebonden sijnde, de meeste locken, sonderlinghe de snoecken, om hun in te slicken, de welcke men hout te wesen gierigher ende onuersadelijcker dan eenighe vanden anderen visschen. Men laet sincken een dinne koorde deur twee gaten die C. oft lx. stappen vanden ander staen recht teghen malcander ouer: ende dese koorde laetmen daer den gheheelen nacht hanghen onder het ys met

veel hinghels die daer aen vast ghemaect sijn. Sanderdaechs soo treckense de visschers weder wt, waer aen datse vinden hanghende wtermaten seer veel visschen, van diuersche soorten, die meestendeel wel vet sijn, deur datse wel teten ghehat hebben ende niet seer ghequelt en sijn gheweest inde coude plaetsen, sonderlinghe de ghene die hem houden inde staende watere*n*. De Mannekens sijn vetter dan de wijfkens, wtghedaen vanden harinck, ghelijck hier naer sal verclaert worden.

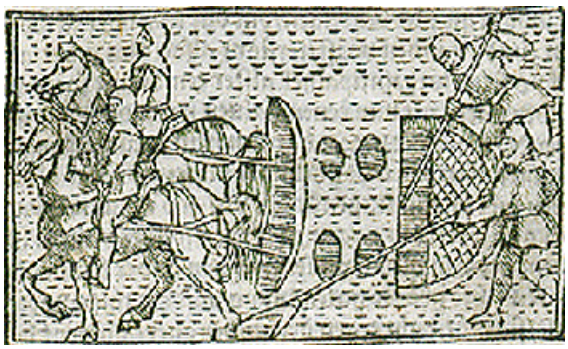

Hoe datmen is visschende te peerde.

DESE maniere van visschen ten yse inde groote Meyrs en*de* soete wateren, oft arme*n* vander zee, wort iaerlijcx onderhouden om seer veel visch te vanghen vande maent Nouember tot int laetste van Meerte oft langher, soo dickwils alst noot soude mogen wesen, want weder het ys dick is, oft met sneeu bedeckt, oft claer, oft ghelat, oft hoe dat verurosen mach wesen, iae hoe dat de natuere het selue voort ghebrocht heeft, soo is het volck van desen lande altijts ghereet ende ghewillich, om alle dinghen te besorghen die totter ghemeynten weluaert van noode sijn. Wandt de

Noordersche nacien meughen ghewillich verdragen soo wel hitte als coude. De visschers als sy gaen willen visschen ten yse, soo binden sy houten schoenen die passende sijn aen haerlieder voeten, aende welcke dat onder vast gemaect sijn dryhoeckige ysers, eue*n* verre vanden ander staende, om te gaen opt ys, mette welcke sy in alder manieren alsoo vast gaen opt ys, gelijck sy doen opt vaste lant. De visschers al en hebbense onder aen de houten schoen ghen ysers, so gaense nochtans wel vast opt ys, sonder te hebben eenighe vreese van vallen. Maer met schoene*n* van vet leyr gemaect en moghense niet vast gaen, om dat leyr hart geworden zijnde vanden vorst, terstont alsoo glat wort als het ys selue is: principalijck alsser een dunne sneeu va*n* eender nacht oft van eenen haluen nacht opt ys is ligghende, want die maect datmen hem qualijck kan gewachten van allen oogheblic te vallen. Maer als de sneeu wel dick is liggende opt ys, soo machmen daer wel ghenoech ouer gaen en*de* loopen sonder vallen. De ghene die dan aldus willen visschen onder het ys, die maken twee groote gaten int ys acht oft thien voeten wijt, staende recht tegen den ander ouer, ontrent hondert vijftich oft twee hondert schreden van den anderen, maer tusschen dese twee groote gaten, soo maken sy noch xxx. oft xl. minder gate*n* van onderhalue*n* voet wijt, staende ouer beyden sijden ontrent xxx. voete*n* va*n* malcanderen. Deur dese soo treckense die koorden de welcke deurt eerste groote gat onder het ys ghesteken sijn met langhe spiessen, de selue alsoo bringende van gat tot gat, tot datse die bringhen tot aen dander ende alderlaetste groot gat, gheuende die enden vande koorden als sy deur ghetrocken sijn, den ghenen die te peerde sitten om die voorts wt te trecken, henlieden gebiedende hoe dat die netten naerder den gaten sijn: hoe dat sy die peerden meer voorts drijuen souden, om de netten rasscher wt te trecken om dat de vissche*n*

die gheuoelen dat sy gheuanghen sijn, principalijck de snoecken, de netten niet en soude*n* met gewelt scheuren, ende alsoo ontcomen. Voorwaer het is seer lustich om sien soo grooten menichte ende soo veelderhande visschen met eenen treck op halen, de welcke in so grooter menichte sijn, dat de visschers de selue niet en deylen metten ponde (welck ghewichte sy daer niet en ghebruycken) maer met volle waghens oft andere groote vaten.

Hoe datmen ten yse loopt om sommighe visschen te winnen, ende waeromme datmen daer soo dicwil is visschende.

Het ghebeurt dickwils als de visschers soo grooten menichte van visschen geuangen hebben, dat ionghe lieden die qualijck by ghelde sijn, ionste en*de* vrientschap vercrigen vande visschers, winne*n*de deur haerlieder licht loopen een seker getal van visschen, die de visschers voor eenen prijs opstellen, te gheuen den genen die alder eerst geloopen konnen totter maten, die vanden visschers daer toe ghestelt wort. Den ghenen die den prijs gewonnen heeft, en wort oock gheen onghelijck gedaen, noch gheweygert, dat sy eerlijck ende met haerlieder arbeyt ghewonnen hebben, maer mildelijck ghegeuen dat henlieden toebehoort: het welcke ghemeynlijck is xx. oft xxx. groote visschen, de welcke by auontueren te Roomen souden meughen weerdt wesen, soo veel ducaten. Maer datmen met soo grooten aerbeyt ende behendicheyt visschen moet onder het ys, gheschiet wt veel oorsaken. Ten eersten om dat dan den tijt is dat de visschen heuren roghe schieten, wandt seer veel visschen schieten heuren roge int coutste vanden Winter, als sy onder het ys met veel ander visschen gesloten liggen, de welcke ghee*n* natuerlijcke vrientschap met haer en hebbe*n*, maer verslinden

het saet dat sy gheschoten hebben. Ten anderen de gemeyne noot ende het profijt dwingtse daer toe, om dat de ghemeynte soude oueruloedelijck worden versien van vissche, ende oock de nature vanden visschen eysschet selue, want waert datse gheen locht en cregen deur de gaten die int ys ghemaect worden, soo soude*n* alle de visschen die inde staende wateren oft riuieren sijn terstont moeten steruen. De langhe visschen worden wtermaten vet metten Noorden wint, ghelijc de platte visschen metten Suyden windt. Dese maniere van visschen en wort niet alleene ghebruyct inde winter op een Meyr, maer bycans op alle staende wateren, principalijck die seer wijt ende breet sijn, als opt Meyr Meler, Vener ende Vether, de welcke versche wateren sijn, die oock seker teekenen deur een natuerlijcke eyghenschap geuende sijn, wanneer datmen sonder sorghe daer op mach visschen, om dat niemandt daer deur soude comen in eenich groot perijkel, want teghen dattet ys scheuren ende breken sal, soo beghinnet met een seer groot gheruysch van onder op te sieden ende beroert te worden, ende met groot gheweldt te scheuren ouer al veel cleyn scheuren ende spleten int ys, makende de selue op corter tijt seer wijdt. Ende al is dat ys wel ses oft seuen palmen dicke, nochtans so wordet ghescheurt met hulpe vanden wint die van bouen is comende geheel in stucken, soo datter altemets veel volcks te voet ende te peerde verdroncken wort, als sy de natuere vander plaetsen niet en kennen, oft het teecken gheen acht slaende, met seer haestelijck te loopen naer den oeuer hen seluen niet en salueren, oft te minsten hoorende ende gewaer wordende het grouwelijck schueren vande*n* yse, niet en blijue*n* vast staende op een vande grootste schollen, de welcke deur cracht vanden windt worden ghedreuen aende canten vander riuieren oft staende water.

Van een wonderlijcke auontuere die gheschiet is opt Meyr Vether ghenaemt.

EEN Lantsman willende op eenen tijt ouer voeren een voeder hoy van deen sijde tot op dander van dit Meyr (twelck een xvj. Italiaensche mijlen breet is, ende lx. lanck) hoorde het craecken vanden yse, en*de* wert gheware dat het ys allencskens creech seer cleyne spleten. De welcke kennende de natuere van dit Meyr, ende dattet ys terstont gheheel ende al soude breken ende scheuren, deurt ghewelt dat van onder op coemt, dachte dat tijt was te gaen loopen, soo verre hy sijn leuen begheerde te salueren. Daeromme achterlatende sijnen hoywaghen, heeft terstont sijn peerden wtghespannen, loopende wat hy loopen mochte totten naesten oeuer. Dit worden ghewaer vier ghewapende ruyters, die achter hem ghereden quamen, de welcke hem seer sterck nae reden, meynende dattet een dief oft moorder gheweest hadde, die wt vreesen van haerlieder comste soo was vliedende, en*de* achterhalende hem op den oeuer: soo grepen sy hem vast. Maer verstaen hebbende dat hy was gheuloden om tcraken vanden yse dat terstont gheheel soude gebroken worden, als hy wel wiste deur experiencie, en*de* niet om eenich quaet feyt, soo waren sy seer verblijt, dat sy sonder haer weten oft behendicheyt waren gesalueert van verdroncken te wesen. En*de* alsoo sy noch met malcanderen stonden en spraken, soo toochde henlieden desen boer, hoe dat sijnen waghen swemmende was int water, ende niet en was staende opt ys. Twelcke henlieden oock terstont soude gheschiet hebben, hadden sy niet seer haest van daer gevloden. Men pleech ouer dit Meyr van dat eenichsins toegeurosen was, te reysen van Oostgothlant tot in Westgothlant, oft ter contrarien, maer noyt en hebben de ruyters daer wel op gheuaren, die daer quamen om het lant te beschadighen ende bederuen. Noch oock int bosch dat

by dit Meyr is gestaen gheheeten Holueden, hebben sy niet dan quade auentuere cregen, daer dat die van Denemarcke*n* dicwils seer dwaselijc haerlieder cracht ende ghewelt hebben willen betooghen, maer hebben soo ghetracteert geweest, datse niet en behoefde*n* voorder te gaen om meerder pijne te lijden, blijuende daer int bosch begrauen, wandt dit is de plaetse daer die Oostgotthen den soldaten van Denemarcken plegen metten sweerde te bringen haerlieder eerste betalinge.

Vande visschen vande swarte riuiere voort Nieucasteel in finlant.

Op die wterste palen van Finlant, twelcke gheleghen is onder den Pole, staet een slot dat toebehoorende is den Coninckrijcke van Sweden, ghenaemt Nieucasteel: het welcke wter maten sterck is, soo veel wter natueren, als deur behendicheyt ende subtijlheit van menschen sterck ghemaeckt. Want het is staende op eenen ronden berch, alleene hebbende eenen inganch ende wtganck, op de West sijde, daer datmen niet aen en can gheraken dan met eenen back oft ponte die met groote ysere ketenen vast ghemaeckt is, de welcke alle nachten eens met grooter aerbeyt, om de

gelijck boge*n*, hebben*de* het hooft groot gelijck een buffel en*de* gelijc een yser*en* pa*n*toffel, mer dese sijn goet om ete*n*, en*de* onder ander goede visschen gebruyct. Niettemin de alderbeste ende bekentste sijn dese: Araneus, twelck is eene*n* visch die scherpe vlimme*n* heeft aende sijden, daer mede dat hy steect ende slaet de gene die ontrent hem comen: hy heeft oock op den rugghe scherpe vlimmen, die oock seer hinderlijck sijn. Aniger, is een visch die goet ende wit is van vissche, ront ende lanck, en*de* soet van smake. Brasemen, sijn breet en*de* vet va*n* vissche, eenen voet oft ij. la*n*c. Borbochen sijn riuier visschen haer houdende in stae*n*de wateren: en*de* sijn corter dan palingen, maer grooter van buycke, houdende haer altijts int diepste vanden water, wtghedaen inden Winter, als sy metten slach vanden hamer onder het ys verdooft ligghende gheuanghen worden, ghelijck voor verhaelt is. Desen visch is soet va*n* vissche, slijmich va*n* velle ende niet dicke: sy hebben een groote leuer, ront en*de* soet. Na dat hy twelf iaer out is, soo wort hy seer groot, maer dan gheeftmen eenen anderen naem, te weten, Sonne visch.

Vande ghesoute, ghedroochde ende gheroocte visschen.

NV sullen wy schrijuen van veelderande soorten

van ghesoute, ghedroochde en*de* geroocte visschen, principalijck om dattet hartbarich Noordersche volck seer veel is ghebruyckende sulcke spijse. Ten alder eersten van drooghe visschen ghelijck Snoecken, Posten, Braessems, Borbochen, ende diemen in gotscher spraken Sijck noemt. De welcke alle ghelijck gemeynlijck vercocht worden metten riet oft cubitus ghelijck het hout, oft metten ghewichte als metten hondert, duysent ende Schippont. Alsmen dese visschen wil gereet maken om eten, soo legtmen die twee daghen te weyken in stercke looge, ende eenen dach in schoon water, om datse sochte souden worden, de welcke daer na gesoden sijnde ende met boter ouergoten, worde*n* voor een delicate ende seer goede spijse ghestelt voort eerste gerechte op Princen tafelen. Daer na bringtmen he*n*lieden diuersche soorten van varsche visschen, dan weder drooghe visschen: ende worden aldus seer hoflijck ghedient, als nv van drooghe, als dan van varsche, de welccke gheten worden met saussen die daer by gestelt worden ter tafel, sonderlinghe op groote maeltijden, en*de* in huysen vande ghene die ghenuechte hebben in seer leckerlijck te eten. Maer tgemeyn volc die deur de stercke coude goeden appetijt hebben, sorghen meer om met groue spijse den buyck te vullen, dan om aldus leckerlijck te eten. Sommige cloppen den drooghen visch met houten hamers, eer dat sy die zyen. Ander visschen die ghesouten en*de* ghedroocht sijn gheweest inde Sonne, worden gheclopt en*de* rau gheten, principalijck die sy in haerlieder ghemeyne tale Sijck heeten: vande welcke geuonden worden tweederhande inde Bothnijcsche zee, daer dat ingheuallen comen wten hooghen berghen van Norweghen seer groote riuieren. De gheroocte visschen sijn seer gheestimeert, als Salmen, Braessemen, Sijck, Harinck, Palinc, Post ende Botten. Maer den Salm gaet alle ander visch te boue*n*, de welcke om sijnder deucht gete*n* wort

voor alle ander visschen, en*de* oocck om datter (alsmen hem gheten heeft) alderhande dranck wel op smaect. Het is oock een spijse die seer goet is ende ghereet om eten voor den reysenden man: wandt hy smaeckt seer wel rau gheten. Desghelijckx machmen oock segghen vanden drooghen harinck, de welcke te Roomen wel diere vercocht wert: ende seer veel gheten, sonder veruelen (dat tegen de nature is van alle ander visschen) de welcke iaerlijckx daer te schepe ghebrocht worden wt Vlaenderen lanckx de Spaensche zee, ten sy dat belet wort deur orloghe. Noch hebben de Noordersche nacien ander gheroockte visschen die sy eten, de welcke ghenaemt worden Bootes ende Orches.

Vande ghesoute visschen.

SEER veel volcx wort ghespijst met ghesoute visschen, want bycans alle de visschen die gesprenct sijn inde Sonne oft inden roock gedroocht werden worden achter na ghesouten om datse souden te langher goet blijuen: de welcke voor eenen redelijcken prijs vercocht worden, niet metten ghewichte oft ponde (als voren gheseyt is) maer met thienen smaels, oft byden hoop. Dese worden meest ghebruyct in Leghers en*de* op schepen van orloghe, als harinck, palinck, braessems, en*de* die wy in onse ghemeyne tale Torsck heeten. Maer soo wie onder dese ghesoute visschen is menghende quade stinckende visschen, oft in verrotte vaten heeft ghepact ende ghesouten, die moet weder gheuen tghene dat hy daer voor ontfanghen heeft, ende daer toe den Coninck betalen een groote bruecke: ende sulcke visschen worden gheworpen int water, oft openbaerlijck opde mart verbrant. Niettemin seer selden worpmense int water, om dat die goede ende gaue visschen van hongher de selue niet en souden eten, ende daer af sieck oft besmet worden. De goede visschen

ghekeurt sijnde ende ghebrant met der stadt teecken, worden voor goet ghehouden, ende met grooter menichten gheuoert in verre en*de* vreemde landen, in tonnen ghepact sijnde die daer toe gemaect sijn, tot grooter winninghe ende profijt. Maer om dat alle saken souden wel en*de* rechtuerdelijck te wercke gaen, soo worden daer ghestelt ghesworen keurmeesters vande visschen, en*de* schatters vande vellen, ghelijck het sijn van coorne ende graen.

Vanden Harinck.

DEN Harinck wort meestendeel gheuanghen ontrent de costen van Suydtgothlant, ende Schoningher lant, dat van oude*n* tijden is toebehoorende den Coninckrijcke van Gothlant, principalijck int beghinsel vanden Herft, met soo grooter menichten, en*de* gesouten in ontallighe vaten ende wten lande geuoert, datter bicans ghenoech sijn om geheel Europen daer mede te spijsen. Want op de oeuers vander Zee, ofte riuieren soo vergaderen daer in huysen en*de* tente*n* twee maenden lanck gheduerende, alderhande cooplieden wt de omligghende landen, om te coopen met ghelde desen harinck, oft in manghelinghe te crijghen voor ander ware, ende also tschepe wech te voeren. Ende

meestendeel soo gebeuret, dat hy goeden coop gecocht wort, mits datter seer vele aengebrocht wort. Want hy gheeft hem seluen altemets soo oueruloedich inde netten, dat niet alleen de netten en scheuren, maer dat een spiesse oft hellebaerde int middel va*n* dat heyr va*n*den haringhen, soude mogen vast blijuen staen ouereynde. Den Coninck treckt hier af eenen grooten tol, want het is verboden op een groote pene, dat gheen coopman van harinck betaelt hebbende des Conincx tol van daer mach afuaren en*de* na huys trecken, sonder te hebben paspoort vanden Stadthouder en*de* Officier vanden Coninck, ende dat om tweederhande saken. Deerste om dat sy daer naer souden moghen vry reysen alst henlieden ghelieft. De tweede om dat sy thuys comen sijnde, souden moghen openlijck bewijsen, dat sy niemant ouerlast, onghelijck oft schade gedaen hebben ter plaetsen daer sy den harinck gheuanghen oft gecocht hebben. Den harinck wort oock gheuanghen twee oft drye mijlen vander voorseyder plaetsen, maer die en is soo goet van smake niet, noch soo gheacht, als den anderen. Op den seluen tijdt soo wordt oock ontrent den costen van Enghelant ende Schotlant seer veel harinckx gheuanghen vande visschers wt Vlaenderen, waer deur datse te Roomen ghebrocht sijnde, wort gheheete*n* vlaemschen harinck. Maer die en is soo vet niet, noch soo goet, al is hy lanck ende dicke, als den Noorderschen is, om den dorren gront, ende oock om dat sy soo goet aes niet en hebben, ende vanden storm vander zee. Soo dat de Noorderschen harinck om sijnen lieflijcken ende goeden smaeck wille, ouer al meest ghepresen wort.

Vande nature des Harincx.

GHELIICK dat meestendeel alderhande Zeevisch, heeft sijnen tijt dat hy goet ende lieflijck is om

eten: alsoo heeft oock den harinck sijnen tijt van gheuangen te wesen, vande*n* Oogst af, tot int laetste van October: binnen den welcken tijt dat hy oock is seer goet van smake, als yeghelijck ghenoech bekent is, die harinck op sulcken tijt gheten heeft. Varsch geuangen wesende, so schijnt hy te wesen seer delicaet, maer als hy ghesouten is, soo mach hy langer goet blijuen dan eenighen anderen visch, wtgenomen den Salm. Onder alle de visschen soo leeft den harinc alleen byden water: wandt ghetrocken sijnde wten water, soo haest als hy de locht geuoelt, soo sterft hi. Sijn oogen lichten by nachte in zee ghelijck een keerse: ia dat meer is, als hy met grooter menichte by een is swemmende, soo maect hy seer groot gheluyt met sijn keeren en*de* ommekeeren, en*de* lichtende al oft weerlicht oft blicksem ware, die inde zee verwect soude meughen wesen, de welcke worden ghemeynlijck gheheeten harinckblicksems. Waer dat hy opt zee licht siet opt water schijnen, derwaerts coe*m*t hy met grooten hoopen geswommen, soo dat hy op sekere tijden met sulcken practijcken aenghehaelt wert ende geloct inde netten, als oft hy ghereet ware om gheuanghen te worden, oft dat dat hy deur Gods beuel, die op bequame tijde*n* de spijsen is gheuende, tot ghebruyck ende voetsel van seer veel menschen, ghedwonghen ware hem gheuanghen te gheuen. Inden Winter soo vertreckt hy int diepste vander zee, hem daer houdende tot dat den gewoonlijcken tijt is aencomende dat hy gheuanghen wort. Den harinck coemt oock ontrent den oeuers vander zee, om te aenmercken die groote vieren die voor de tenten vanden cooplieden ontsteken worden, als oftet in eenen legher ware. Inde Bothnycsche zee ontrent de stadt van Thornen wort oock harinck geuangen, wesende ontrent ee*n* palme lanck, de welcke alsoo goet en*de* smakelijc is als den anderen voorseyt: desen wort bycans alle het iaer deure gheuanghen, maer princi-

palijck inde*n* Somer ende inde*n* Herft, oft inden Winter onder het ys. Hy wort oock geuangen inde*n* Herft met soo grooter menichten, datmen de koorden vanden nette moet in stucken snijden. Desen harinck en heeft niet dan eene*n* ydelen darm, soo dat in sijne*n* buyc niet met allen en wordt gheuonden: nochtans soo en leeft hy daeromme niet alleene byde*n* water, als bouen vanden anderen geseyt is. Van desen harinc so wort het wijfken dierder vercocht dan tmanneken, om dat haer roghen de maghe versaden, alsmen op sekere tijden gheenen vischen etet. Twelcke oock doen de roghen van ander visschen, ghelijck van Salmen ende vande visschen die de Gotthen heeten Stick. Maer ghesprinckt wesende ende ghedrooch inde sonne ende wint, so sijn het manneken ende wijfken beyde eue*n* profijtelijc, als wesende een spijse seer gereet om eten. Celtes schrijuende vanden harinck van Sconingher lant, secht dese nauolghende veerskens.

Men siet daer Codan metter Zee Oceane
Daer dat Scandien van visschen seer rijcke
Ouer al de werelt, sendet voort aene
Haringhen tot allen steden sonder swijcke.

Vande vischputten en*de* saet vanden visschen.

DAER woonen inde Noordersche landen sommighe lieden, de welcke gemaect hebben vischputten, inde welcke dat sy houden sonderlinghe visschen om het profijt dat sy daer deur crijghen. Dese putten laten sy altemets afloopen, en*de* het water wtdroogen, en*de* leech maken van visschen, soo datse daer geen visschen inne latende, dese putten ydel houden om een ander soorte van visschen daer op te legghen. Ende alst water daer weder inne is ghelaten, ende andere visschen op gheworpen sijn, soo groyen daer oock metten selue*n*

het saet vande eerste visschen dat int slijc was verborgen bleuen, de welcke men siet te beter groyen, als de andere daer op gheworpen sijn, ghelijck de visschen doen inde Nyl va*n* Egypte*n*, de welcke een iaer nae dat tsaet gheschoten is gheweest, en*de* int slijck blijuen ligghende alst water ontgaen was, na twederkeere*n* va*n*den water met seer groote menichte leuende worden. De sommige bewaren oock het saet datse ghenomen hebben wt de opghesneden visschen, den geheelen winter ouer in een vochte plaetse, om tselue te worpen int water int eerste vande Lenten, als de visschen haren roghe schieten. Maer sy en worpent niet terstont int water, om dat vanden hongherighen visschen, die te traech souden wesen om aes te soecken, terstо*n*t niet en souden worden op gheten. Wandt daer sijn seer veel visschen soo quaet van natueren, datse oft wt redene voorseyt, oft wt haet en*de* nijt, om dat haer eyghen geslachte niet en soude vermeerderen, oft om haer luxurie (ghelijck oock vanden eertschen dieren vooren gheseyt is) te moghen continueren, haer eyghen saet inslicken en*de* vernielen. Aldus dit vruchtbaer gheslachte, ten ware dat in soo grooter menichten en*de* sonder ghetal ghelijck huelsaet oft milie saet, gheschoten worden wt eenen vissche, ten soude niet mogelijc wesen datter visch genoech groeyen soude int water, om te onderhouden het leuen vanden mensche. Maer de nature heeft hier in seer matelijc en*de* wijselijck voorsien. Wa*n*t daer de lieden groot van eten sijn, ghelijck inde coude landen, daer den vorst en*de* coude seere teyrt, die heeftse voorsien van seer groote visschen: maer daer de lieden teer ende swack sijn, daer heeftse ghegheuen de cleynste visschen.

Het eenentvvintichste Boeck van Olaus de Groote wt Gothlant, Aertsbischop van Vpsalen, int corte begrepen, tracteren*de* vande groote en*de* selsae*m* zee monsters.

Voorrede.

*V*Oorwaer het is een seer wonderlijcke sake om sien, hoe dat die groote Zee Oceane, alle nacie*n* laet sien diuersche soorten van visschen, die in haer diepste voortgebrocht worden, de welcke niet en sijn soo seere te verwonderen, om de grootte die sy hebben, oft om haer groote menichte, de welcke mach wesen alsser sterren mogen staen inden firmamente, als om de vreesselijcke ghedaenten die sy hebben: want noch in hemel, noch opder eerden, ia int diepste vander eerden, oft van eenige instrumen*t*en diemen in huys soude moghen gebruycken mach verborghen wesen, dat in haer diepste oock niet en is verborghen. Want me*n* beuint dat in de zee Oceane, die soo breet, diepe, sochte en*de* vruchtbaer is, de welcke altijts is ontfanghende het voortbringende saet der visschen, deur die excellente nature die altijts barende is, seer veel seltsame monstren voortcomende sijn: de welcke schijnen weder wt hen seluen en*de* andere beghinselen te genereren diuersche ghedaenten, als die deur die verwarden en*de* draeyenden vloet, die in haer seluen alsnu eens alsnu anders metten wint en*de* vanden stroo*m* onder een vermenct worden, so dat wy ons vastelijck laten dunckен datter niet en is wassende in eenich deel vander naturen, dat inde zee niet te vinden is, ia dat meer is oock veel ander saken die nergens elders dan daer meughen gheuonden worden. En*de* men derf niet dincken datmen alleene in zee is vindende ghesteltenisse van dieren, maer oock druyuen, sweerden, sage*n,*

ende in cleyne schelpen oft huyskens, peerts hoofden wtkijken. Bouen dien sponsien, netels, sterren, tooueressen, wouwen, muenicken, koyen, woluen, echelen, verticellen, muysen, musschen, miere*n*, rauen, vorsche*n*, verckens, ossen, schapen, peerden, esels, honde*n*, sprinckhanen, caluers, boomen, wielen, potten, leeuwen, aernts, draken, swaluwen ende dier ghelijcken beeste*n*. Vande welcke de sommighe altemets comen opt lant halen haerlieder cost, ende gheten hebbende wortels van haghen ende andere ghesaeyde dingen, soo gaen sy weder in zee. Sommighe visschen worden vet als de wint is waeyende wten Suyden, en*de* andere metten Noorden winde. Daer sijn oock monsters die de ghedaente hebben van eenen mensche, de welcke seer droeffelijck singhen, als die Nereides. Daer sijn ooc Zeeridders die de volmaecte forme hebben van eenen mensche, de welcke by nachte climmen op de schepen, ende terstont doen hellen de sijde vanden schepe daer sy sitten, ende ist datse iet langhe blijuen sitten, so verdrincken oock die schepen. Ende dat meer is, ick segge noch hier by, naer dat ick van eerlijcke visschers wt Norwegen hebbe hooren voorwarachtich vertellen, ten sy dat alsme*n* dese monstre*n* heeft gheuange*n* de selue niet tersto*n*t weder vry laet gae*n*, datter so vreesselijcke*n* storm is oprijsende, met ee*n* seer grouwelijke droefheyt va*n*der ghelijcke mensche*n* ende sommige andere monstren, dat de werelt schijnt te vergaen, soo dat de visschers met alder naersticheyt qualijc haerlieder leuen connen salueren: ick laet varen dat sy souden blijuen visschende. Daeromme als sulcx geschiet, soo is deur ordonancien ende statuyten vanden zeerechten gheboden, ende wort oock onderhouden, datmen sulcke seltsame dieren opgetrocken sijnde, de koorde metter hinghel terstont afsnijden sal, ende na de vreemde gesteltenisse die sy hebben, de selue los en*de* vry laten gaen

Vande perikeleuse visscherie inde Norwegsche zee.

MEN segt wt veel redenen dattet seer perikeleus is visschen inde Norweechsche zee, om dat seer vanden oeuer ghedaen wort. want als daer eenige vreesselijcke stormen opcomen, so worden de visschers terstont oueruallen vande baren vander zee: oft als den ysganck seer groot is, so wordense ouer al verstroyt, oft oock deurt gheuecht vanden waluisschen en*de* monstren, wordense op verscheyen plaetsen ghedreuen: en*de* metten cortsten gheseyt soo worden sy altemets lam inde handen, deurt optrecken wten gront vander zee van sommige grouwelijcke ende seltsame visschen en*de* aentasten: ia ten sy dat sy die terstont laten los gaen, soo rijster sulcken storm op, datse verdrincken. Daeromme ist dat sommighe verwaende visschers, na dat sy langhe gestreden hebben tegen een vreemde beeste, de welcke de ghedaente heeft van eenen moninck, de selue trecken int schip: soo wordense terstont soo oueruallen met ghetier en*de* gehuyl van dier gelijcken monstren, dat sy geen moete en hebben haerlieder hingels meer wt te worpen om te visschen, oft om te roeyen, ia qualijck om de seylen op te trecken ende de vlucht te nemen, ten sy dat sijt late*n* gaen. Dese monstren al ist

dat sy ghelijck metten goeden visschen, diemen ghemeynlijc stockvisch heet, inde netten geuonden worden, nochtans so worden sy wederom wech geworpen als oft sy niet goet en waren: maer de goede visschen worden bewaert int schip ende wel diere vercocht, so wel ter plaetsen daer sy gheuangen worden, als inde omligghende landen ende wterste palen van Duytslant. In het wterste van Norweghen woonen ouer al op die dorpen wter maten veel visschers: als te Andanen, Troudanen, Duuan, Gamblauick, Nyauick, ende andere omligghende plaetsen by Wardahus, twelck te seghen is, slot oft huys vander Municien vanden gheheelen rijcke. De ingheseten vande voorseyde plaetsen varen met stercke schepen vander hauenen af tot inde vlacke zee om te gaen visschen, so verre als sy in twee daghen meughen varen, sonderlinge in Loumaent, Sporckelle ende Meerte, nemende met haer tschepe sulcx als sy souden mogen van noode hebben om xx. oft xxx. dagen op te leuen. De plaetse daer sy meest ghewoone sijn te gaen visschen is, geleghen tusschen Norweghen ende Yslant. Dese visschers hoe seere dat oock stormt, en blijuen nimmermeer ligghende op haerlieder anckers, maer drijuen altijts voorts metter ebbe ende vloet, altijts visschende tot dat sy hebben de schepen vol visch. Sy en weten hen anders niet te berghen dan naert wijsen vanden compasse te drijuen aen lant: want alst stormt, so weten sy deurt compas werwaerts datse seylen moeten. Men heeft oock beuonden dat soo dicwils alsser geuanghen geweest hebben seltsame visschen die de ghedaente hebben van menschen, Leeuwen ende der ghelijcken, dattet een teecken gheweest is van toecomenden twist ende orloghe.

Vanden perijckel der Visschers, ende qualiteyt vanden visschen.

GHEEN cleyn perijckel en is de visschers nake*n*de, als sy metten hingel optrecken seer stercke en*de* groote visschen, oft van een xij. voeten lanck, ghelijck dat sijn Rhomben, Squatinen, ende ander visschen die vleughels hebben, de welcke opgetrocken wesende tot bouen het water, trecke*n* dicwils selue de visschers int water, ten sy dat sy hen van te voren met koorde*n* vast ghemaect hebben, oft dat sy malcanderen comen helpen dusdanige visschen optrecke*n*. Maer die met voorspoet so grooten perijkelen der zee heeft verwonnen, en*de* metten schepen vol visch weder thuys comen mach, die haelt sijnen visch wten schepe, hy maect hem schoone, ende ghesprenct hebbende geheel oft in stucke*n* ghesneden, legtse te drooghen inde Sonne, en*de* windt, oft metten stercken vorst ende coude des lochts. Daer na soo bintmen die met seer groote reepen by een ghelijck bonden houts, en*de* wederomme tschepe gedaen sijnde, wort geuoert inde seere vermaerde coopstat van Berghen in Norweghen, om met ghereeden ghelde vercocht te worden oft op ander ware te vermanghelen. Ende hier deur so wort dese soorte van visch met goeden rechte in haerlieder ghemeyne sprake gheheeten Berghervisch, en*de* niet stockuisch van dat hy gheclopt wort met houten hamer, om dat hy te saechter soude weycken. Niettemin alle desen Bergervisch en wort euen veel niet gheacht, maer ieghelijck wordt gheacht na sijn grootte ende deucht. Want daer is een soorte die langer is dan dander, Asellus ghenaemt, vande welcke dat sy den buyck snijden in nestelen van twee cubitus lanck, ghelijck oft koorden waren, ende drooghen die metter locht: en*de* dese houden ende vercoopen die Noordersche nacien voor de beste en*de* delicaetste va*n* allen, ende heetent Roedscher. Insgelijcx ooc soo beware*n* sy voor ee*n* seer goede spijse, voor haerlieder selfs eten, oft om wel daer aen te winne*n*, die wterste steerten van dese visschen in groote vaten, de welcke van

den duytschen gheheeten worden Spore. Sy snijden oock riemen van eenen cubitus oft twee lanck wt den buyck vande Rhomben, maer breeder dan die ander voorseyt ende wel vet, die vanden ingheseten vanden lande worden geheeten Raff, maer dese gebruyckense voor broot ende toespijse tsamen. Niettemin dese spijse dient alder best de groue ende stercke menschen, ende niet die teeder sijn. Sy smaect bycans ghelijck gedroochde roghen, de welcke in Italiaens heeten Bortargi: maer sy is veel vetter. Die van Norweghen barnen de hoofden vande visschen in stede van hout, om haerlieder spijse te bereyden. Ontrent de costen van Norwegen principalijck ontrent de clippen van Anslou worden visschen gheuanghen diemen heet Makereelen, de welcke wel ghesouten sijnde is seer goet, maer onghesouten en deucht hy niet.

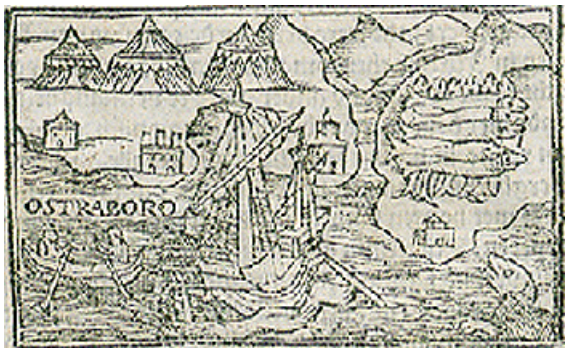

Vande visschen van Yslant.

DAER is noch een ander soorte van visschen, de welcke met grooter menichten worden geuangen vande Yslanders inde Yslantsche zee, de welcke verschillen in murwicheyt van vissche ende lengde vanden anderen voorseyde visschen. Daer worden oock geuangen Asellen, Rhomben, Zeecaluen, Abredaen, diemen in goth-

lant Torsck heet. Men vint daer oock Waluisschen Phiseters en*de* andere seer groote en*de* seltsame visschen, de welcke deur haerlieder onbedwingelijcke wreetheit verwecken seer groote beroerten in zee. De beste visschen die daer gheuanghen worden, vanden Spaegniaerts en*de* Italian*en* ghenae*m*t Marlucz, worden va*n*den Spaegniaerts en*de* Portuguesen geuoert tot binnen Roome. Dese worden gheuange*n* in Sporkelle, Meerte en*de* April, ende van datse gheuangen sijn soo worden sy gedroocht inde coude wint, en*de* ten laetsten op een getast opde vlacke velde*n* met grooten hoopen, ghelijckmen het hout tasset, de welcke metten langhe cubitus oft metten riet op die Italiaensche mate, met veel duysent den Duytschen cooplieden vercocht worden: oft vermangelt voor koorne, bier, laken en*de* diergelijcke saken. Maer ist datse metten ghewichte vercocht worde*n*, soo is dat selue met hondert oft dusent ponde*n* smaels, oft ander seker ghewichte. Dusdanigen ghewichte wort geheeten in haerlieder ghemeyn tale een waghe, ghelijck in Gothlant, Sweden ende Duytslant gheheeten wort een schippont, twelcke is CCC. ponden ghewichts. Het beste ende meeste profijt, dat dit volck heeft, is vanden visch, om de welcke dat dicwils tschepe gheschiet grooten twist en*de* gheuecht onder cooplieden van diuersche landen en*de* nacien. Daeromme die cooplieden de welcke reysende oft varende sijn naer dit Eylandt om profijt te doene, en rusten hen anders niet toe, dan oft sy souden gaen vechten eenen vreesselijcken strijt teghen haer vianden. Ende al ist dat sy gheen menschen en crijghen tot vianden, soo vinden sy onder weghe wonderlijcke groote ende seer wreede visschen in soo grooter menichten als oft berghen waren, waer deur dat sy souden meughen comen in grooten perijckel, soo verre dat sy niet wel toe en saghen. Maer onder andere soo hebben sy hier teghen eene vande beste remedien, te weten het

scherp geluyt vander trompette*n*, het welcke dese wreede beesten niet en meughen hooren, maer schieten terstont weder inde diepte ende gront vander zee, gelijck hier na vanden Phiseter sal betoocht worden.

Vande groote menichte van boter die in Ysla*n*t is.

IN Yslant wort oock ghemaect soo grooten menichte van ghesouten boter, midts de groote menichte van koeyen en*de* schapen, en*de* oock de vette en*de* vruchtbare weyde*n* die sy daer hebben dat sy iaerlijcx op veel plaetsen gheen tonnen oft vaten genoech hebbende, nemen moeten kisten van welriecke*n*de hout gemaect van een xxx. oft xl. voeten lanck, ende vier oft vijfue diepe, om de boter in te legghen: de welcke sy houden voor haer eyghen eten, oft om teghen de vreemde cooplieden te vermangelen op ander ware. Want sy eten gemeynlijck drooghe visschen die met dusdanighe boter ghesmeyrt is, in stede van broodt, waer deur dat sy oock gheheeten worden visch eters. Seer veel kisten van dese boter worden gheuonden inde Abdye Helgafiel ghenaemt, de welcke ghefondeert is ende gherenteert met boter en*de* drooghen visch, als het beste tresoor dat sy hebbe*n*: gelijck dat oock sijn de twee bisschops kercken va*n* Schalholden en*de* Holle*n*, met noch seer veel ander edel huysen, die alle ghelijck sulcken renten incomende hebben. Die Yslanders hebben voor dranck vreemde bieren, die daer tschepe ghebrocht worden wt de zeesteden van Duytslant. Daer toe soo hebben sy noch binnen int landt sommighe fonteynen, die alsoo soete van smake sijn alst bier, de welcke genoech sijn om haerlieden den dorst te verslaen: want sy sijn lieflijck ende gesont om drincke*n*. Het volck in Yslant is seer wel varende, vrolijck ende liberael, ende leuen seer langhe sonder te ghebruycken eenighe medicijne, ia tot ouer dry hondert iaren. Seer haest sijn sy ver-

wect tot orloghe ende strijdt, de welcke sy wreedelijck ghenoech voeren, ten anderen soo hebben sy alle haer dinghen ghereet om een armeye op te rusten, te voet ende te peerde, teghen het ghene dat henlieden soude meughen ouercomen.

Vande grouwelijcke zee monstren ontrent die costen van Norweghen.

ONTRENT de costen van Norweghen ende inde Norweegsche zee, worden geuonden seer seltsame visschen, waer af de namen niet bekendt en sijn (al ist datmen die hout te wesen soorten van waluisschen) de welcke metten ghesichte terstont haer wreetheyt laten blijcken: want sy iaghen de ghene diese aensiet een vreese aen, ia diese wat lange aensiet sulcken grouwel, dat sy niet en weten van haer seluen. Sy sijn seer vreeselijck van ghedaente, ende hebben een viercant hooft, ouer al beset met scherpe, doornachtige ende lange hoornen, staende gelijck de wortel van eenen boom die wt der aerden is ghetrocken: lanck wesende thien oft xij. cubitus, seer swart van coleur, ende seer wijde ooghen. Ende sijn ooc dicke inde middel meer dan acht oft thien cubitus. Den appel vander ooghen is eenen cubitus

groot, en*de* staet seer vierich en*de* root, so dat de visschers alst doncker weer is meynen van verre dat sy sien int water een gloeyende en*de* barnende vier. Dese visschen hebben hayr ghelijck ganse pluymen, dick en*de* lanc afhanghende ghelijck eenen baert: maer de reste vanden lichaem is seer cleyne, om te rekene*n* na de grootte van het viercant hooft, want ouer de xiiij. oft xv. cubitus niet lanc en is. Een van dese wreede monstre*n* is machtich te bederuen en*de* inde gront te senden veel groote en*de* stercke schepen, die van veel cloecke en*de* vrome schippers bewaert sijn. Die langhe en*de* seer schoonen brief, de welcke geschreuen heeft int iaer M.D.XX. Erick Falchendorf Eertsbisschop van Nidrosien (dat de hooftstadt is van gheheel Norwegen) aenden Paus Leo de thienste, gheeft ghetuyghenisse ghenoech van sulcke wonderlijcke nieuwicheyt: met welcken brief gesonden werdt een hooft dat seer vreesselijck om sien was, van eenich ander monster, al ghesouten.

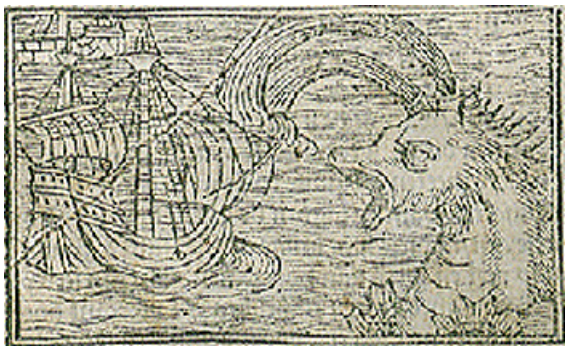

Vanden Physetere ende zijn groote wreetheyt teghen die schippers.

Den Physeter die gerekent wort onder de Walvisschen, lanck sijnde CC. cubitus, heeft een seer wree

den aert en*de* nature: want meestendeel soo heft hy hem wten water om de schepen te bederuen tot bouen den spriet, en*de* worpt wt het water dat hy ingehaelt heeft, deur de pijpen die hy heeft staende bouen opt hooft, soo dat hy met een groote gheweldighe waterguete, meeste*n*deel de grootste en*de* stercste schepe*n* tonderbringt, oft bringt ten minsten de schippers in groot perijckel van verdrincken.

Desen grooten ende wreeden visch heeft oock een groot ende wijt backhuys, gheheel ront ghelijck de La*m*preye, waer mede dat hy twater en*de* spijse inhaelt: maer vallende opt voorste oft achterste vanden schepe, soo weecht hy de schepen te gronde: iae altemets (niet te vrede*n* wesen, gelijck wy geseyt hebbe*n*, de schepen te hinderen metten water) soo worpt hy de schepen omme met sijnen rugghe oft steert, als oft een cleyn tonneke*n* ware. Ouer al het lijf heeft hy ee*n* swart vel ende dicke lange vlimmen ghelijck breede voeten, ende eenen ghespleten steert, de welcke xv. oft xx. voeten breet is, waer mede dat hy de schepen seer vast is houdende. Niettemin de schippers hebben een seer bequame remedie teghen sijn quaetheyt, te weten een velt trompette, welcks scherp ende hardt gheluyt,

gheensins en mach verdragen. Ten anderen sy worpen ooc groote gheweldige tonnen in zee, waer mede dat sy beletten de toecomste vander beesten, latende haer spelen met de selue tonnen, oft sy schieten af groote stucken artillerie, om haer te veruaeren metten slach, meer dan om te quetsen met yseren oft steenen clooten, mits dien dat de clooten vanden water oft smoudt haer cracht verliesen, oft seer weynich quetsende sijn dat groot lichaem. Ick segghe v noch meer, datmen ontrent de costen van Norweghen seer dicwils is siende diuersche monsters, als nu bekende, als dan nieuwe ende onbekende, dat principalijck is toecomende om de ongrondeerlijcke diepte die daer ontrent is. Noch sijnder oock inde diepte vander zee seer veel soorten van visschen, die seer selden oft nimmermeer hem laten sien vande menschen.

Vanden strijdt tusschen de Walvisch ende die Orcke.

Al is de Waluisch seer groot, als een hondert oft dry hondert voeten lanck, ende seer grof ende dicke van lichaeme, nochtans soo heeft hy die Orcke te viande die veel minder is, maer veel cloecker ende wreeder, soowel int springhen als int aenuallen. De Orcke heeft

een fatsoen van een schip dat metten bodem om hooghe ligt, ende heeft seer vreesselijcke ende scherpe tanden, daer mede dat sy op haelt ende scheurt den buyck vanden Waluisch: oft steect haer met scerpe vanden rugghe ouer en*de* weder onder haer deur swemmende, blijuende haer aldus quellende soo langhe, dat sy ten laetsten haer moet versien ende vertrecke*n* inde diepte der zee, oft versteken op eenighe droochte. Den Waluisch die deur sijn groote swaerte van lichaem hem seluen niet en can keeren noch wenden, en weet hem niet te verweeren teghen de listicheyt vanden Orcke: maer stellet terstont op een loopen, hoe wel dat haer seer luttel mach baten, deur dien datse so traech is va*n* swemmen om haer groot gewichte, daer sy mede verladen is: so datse wel soude behoeue*n* eenen leytsman, om haer te leyden inde diepte der zee om dese perijkelen te ontgaen.

Van veelderhande soorten van Waluisschen

MEN vint veelderhande soorte*n* van Waluissche*n*, want sommighe sijn harich, de welcke groot zijn wel vier ghemeten lants, elck ghemet van CCxl. voeten la*n*ck en*de* Cxx. breet. Sommige sijn cael, maer die sijn minder: de welcke gheuangen worden inde Westersche en*de* Noordersche zee. Andere hebben het bachuys vol tanden ende seer lanck, te weten xij. oft xiiij. voeten, maer de tanden sesse, acht oft twelf voete*n*. Niettemin de honts tanden sijn veel langher dan die ander, ende sijn onder ghelijck eenen hoorne, gelijck tanden van wilde verckens oft Olifanten. Dese soorten van Waluisschen hebben een bachuys bequame om mede te eten, ende ooghen so groot ende wijt, dat int ronde van elcke ooghe ghemackelijck souden moghen sitten xv. persoonen ia xx. na de grootte vander beesten. Dese hebben CCl. hoornen bouen elcker ooghe,

ses oft seuen voeten lanck sijnde, dewelcke alsoo hart sijn als hoornen: ende dese treckense by een als sy sijn in perijckel, oft oock wt genoechte, oft datse ter bewarenisse van haer ooghen hun teghen ander visschen moeten verweeren. Ten is oock gheen wonder datse soo veel hoornen hebben, al sijnse hun moielijck ghenoech, ghemerct dat sy spacie hebben int voorhooft tusschen de twee ooghen, xv. oft xx. voeten oft meer. Maer de grootte vanden ribben ende beenders, ende waer toe dat sy goet sijn oft te passe comen, metten velle, vleesch ende smeer, sal hier naer verclaert werden.

Van eenen wonderlijcken visch die gheuonden wert, int Iaer M.D.xxxij. inde Noort contreye van Enghelant.

Al ist dat de ingheseten van dien lande, hielden desen seltsamen visch voor een wonderlijck teecken, ende om sijnder groote alleene vanden ghesichte verbaest waren: nochtans en ist niet nieus in Norweghen. Want ontrent die costen van Norweghen tusschen Berghen ende Nidrosien, sijn soodanighe visschen seer ghemeene. Dewelcke achtervolgende de warachtighe descriptie van eenen edelman, wort gherekent onder de meeste visschen vander zee. Want hy schrijft dat inde maent van Oogst, int iaer M.D. xxxij. is op stranghe gheworpen gheweest by Thinemont, een seer groot ende seltsaem monstre, dat bicans meest al verschuert was: daer nochtans so vele noch af ouerbleuen was also vele bycans als hondert groote waghens wech voeren mochten. Die vanden eersten dit zee monstre ghesien hebben ende naer hem beste beschreuen, segghen dat lanck was xxx. ellen, twecke is xc. voeten: ende vanden buyck tot opden ruggegraet (alsoot int sant was ghesoncken) acht oft neghen ellen wijt. Maer hier af en is gheen sekerheyt. Want ick ben daer selue ghecomen den xxvi. dach van Oogst,

dat deze beeste daer lach en stanck, soo seere datment qualijck verdraghen mochte. Men wil segghen dat sijnen rugghe gesoncke*n* was dry ellen diepe int sant, duer dat de zee daghelijcx metter vloet sant was ae*n*worpende. Haer bachuys was ses ellen ende ee*n* half wijt, de caeckebeenen seuen ellen en*de* een half lanck, en*de* op sommighe plaetsen onder half elle int ronde, op ander plaetsen oock min: soo dat desen visch was min noch meer dan een groote*n* eycken boom. Desen visch hadde xxx. ribben inde sijden lanck wesende xxi. voeten, ende onderhaluen rondt: hy hadde drie buycken ghelijck seer wijde kelders, en*de* xxx. kelen, vande welcke de vijfue seer groot sijn. Noch haddet twee vlimmen elck van xv. voeten lanck, x. ossen waren nauwe machtich deene af te trecken. Want sy hielden aende caeken ghelijck hoorne platen: op deen sijde waren sy rou, sulcx als ghy nv muecht sien eenen onder duysent. Polidore dat ick v hier schrijue en sijn gheen bueselen, maer warachtich, al ist dat alle see monsteren niet euen groot en sijn. Het hooft was lanck tot aent bachuys seuen ellen. Maer vande tonghe sprectmen diuersch: niettemin de meesten hoop segt datse seuen ellen lanck was. Men segt dat sijn instrument wonderlijcke groot was, want het was een manneke*n*: int welcke seer naer een man verdroncken was int open snijden, alsoo hy viel inden buyck vander beesten: en*de* hadde hy niet gheuat een ribbe metter hant daer hy hem vast aen hielt, hy hadder moeten blijuen. Tusschen beyde ooghen was spacie ontrent ses ellen. Maer de ooghen ende muylgaten waren qualijck gheproportioneert naer de grootte van sijn lichaem, ende waren seere ghelijck die ossen pleghen te hebbe*n*. Sijnen steert was ghespleten, ende ghelijck een saghe, maer seuen ellen breet. Opt hooft waren twee groote gaten, waer duer men meent dat desen visch ghelijck duer twee buysen veel waters was wtwor-

pende. Men heefter gheen tanden gheuonden, waer wt me*n* wel mercke*n* mach dat gheene*n* waluisch is gheweest: wa*n*t men segt dat die waluissche*n* seer groote ta*n*de*n* hebbe*n*. Me*n* sach daer anders niet da*n* sommige plate*n* van hoorne*n* die int backkuys ware*n* va*n* desen visch.

Vanden Sweertvisch, Eenhoorne ende Saghe vander zee.

OM dat dese wreede beesten gheuonden worden inde Noordersche zee, so ist wel redene dat ic die met de andere seltsaeme visschen hier stelle. Wandt den Sweertvisch en is gheenen visschen ghelijck, dan in eeniger proporcien den Waluisch. Sijn hooft is rou ende hayrachtich ghelijck vanden kerckwl. Sijn bachuys is seer diepe: ghelijck een diepe wiel, waer mede dat hy veruaert maect de ghene diet aensien, en*de* wech iaecht. Desen visch heeft seer vreesselijcke oogen, eene*n* scerpen beck, en*de* een sweert opde*n* rugge. Groot quaet doen si den schepen die varende sijn ontrent de costen van Norweghen: want sy deurboren de schepen ghelijc roouers, om te doe*n* verdrincken. Den Eenhoorne is een zee monster, hebbende opt voorhooft eenen seer langen hoorne, metten welcken sy deurboort de schepen die haer comen int ghemoet, so datse veel schepen

bederuen, en*de* seer veel volcs doen verdrincken. Maer de goetheyt Gods heeft de zeeuaerders voorsien van remedie teghen de wreetheyt van deser beeste: want mits datse seer traech is int swemmen, soo meughen de schippers de selue van verre siende, lichtelijc wijcken en*de* ontseylen. De Saghe is oock een zee monster groot van lichaem, draghende opt hooft eenen harde*n* kam, die ghetant is ghelijc een saghe, waer mede dat van onder deursaeght de schepen, int ouer ende weer swemmen, om dat de schepen verdrinckende hem soude versaden vande verdroncken menschen. Daer is oock een ander soorte van zee Sagen, die hem opsteken tegen de zeeuaerders: de welcke na dat sy de schepen vier oft vijf mijlen gheuolcht hebben in zee, soo vertrecken sy weder gheheel moede wesende int diepe vanden wateren. De visschers gequetst sijnde vande*n* sweerde dat verheuen staet opden rugge vander Orcken, vallen in onmacht: ghelijck dat gheraken vander Loligo, de hant terstont maeckt te wesen sonder gheuoelen.

Hoe datmen de Waluisschen vanghen mach.

OM dat de Waluisch seer geerne haringen ende zeecaluers etet, als visschen die vetter sijn dan eenige andere: daeromme soo coemt de Waluisch dickwils

op de sant platen in groot perijckel, als duert ebben vander zee hun twater ontgae*n*de is, so dat de wreede beesten moeten blijuen ligghende opt sant, sonder eenichsins te kunnen gheraken inde naeste diepte, om het welcke sy aerbeyden met sulcken ghewelt, dat sy metten slaen van haerlieder steert, midden inde sauel maken eenen diepen put, ligghende daer inne vast al oft sy in een nest ghebonden waren, soo datse va*n* het sant dat hun ouer al inde wech light, gheensins en cunnen van daer gheraken. Maer als de Visschers dit vernemen, zoo loopen sy derwaerts met grooten hoopen draghende met henlieden seer stercke coorden ende anckers (om datse metter vloet niet weder en souden mueghen wech gheraken) ende maken dese beeeste daer mede vast tusschen de caeken, bachuys oft muylgaten, treckende de selue met grooter macht ende ghewelt opt drooghe: oft sy pranghense ende bindense soo vast, datse in gheenderhande manieren weder mueghen gheraken in zee. Maer als suclke auenture gheluckighen voortganck heeft, so deelen sy desen buyt tsamen: ende dan soo gaet een yeghelijck weder naer huys sijn dinghen doen, tot dat wederomme der ghelijcke oft ander profijt dat beter is hemlieden toe is comende. Want alst stormt soo ghebueret dicwils, dat eenighe groote ende wreede zee beeste, die van eenighe ander beeste dat haer viant is ghequetst sijnde, oft moede ghemaect, en*de* gheheel machteloos duer cracht vanden winden gheworpen wort op stranghe, tot eenen roof vande ghene diese vinden ende aenueerden. Maer als men sorghe heeft datse wederom soude mueghen comen in haer cracht, soo stekense met moort priemen, oft groote ende seer scerpe minckijsers onder inde sijde van de rustende beeste, om datse duert roeren haer bloet soude verliesen, ende ten laetsten steruen. Het ghebuert ock lichtelijck datse altemets van dese wreede monstren vinde*n* wel

vast slapende inde Sonne, dewelcke sy dan soo vastbinden met coorden ende anckers dat niet mueghelijck en is datse wech gheraken cunnen, maer moeten daer blijuen voor eenen roof den ingheseten vanden landen.

Vande groote liefde der Waluisschen tot haer ionghen.

De Waluisschen die gheen caecken en hebben, blasen duer twee buysen, het welcke nochtans in luttel visschen beuonden wort. Als de ionghe W. luisschen sieck sijn oft onsterck, soo worden sy ghedragen van de oude: maer alse noch cleen sijn, so dragen sy die tusschen haer tanden. Het selue doen sy ooc als eenighen storm is nakende, ende naer den storm schieten sy die weder wt. Als de ionghen by ghebreke van water de oude niet en moghen volghen, soo nemen die oude hun bachuys vol waters, ende schietent naer de ionghen al oft een riuiere ware, om datse souden moghen gheraken vande platen daer sy vast op ligghen. Ten anderen naer datse groot sijn gheworden, so houden die oude hun noch langhe gheselschap. Want sy worden seer haest groot ende groyen thien iaer lanck

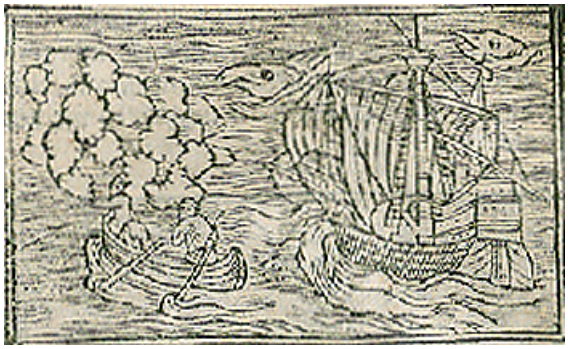

Van het saet vanden Walvisch datme*n* heet Ambre, ende waer toe dat goet is.

De Waluisschen genereren inder seluer manieren als de man metter urouwe, maer mits dat hy haest sijn saet scietet, ende oueruloedelijck, soo valter vele saets in zee, want het wijfken en cant niet al behouden. Dit saet spreet hem seer wijdt ende breet in dieuersche gehdaenten, ende is blaeu van coluer, nochtans meest treckende opt witte: ende is seer vast hanghende aen malcander: twelcke vanden schippers seer nerstelijck vergadert wort (als ick int zee varen ghesien hebbe) alst bouen lanx den water ghespreet ligt, om dat sijt soude*n* vercopen den Apotekers diet suyueren, dewelcke het selue ghesuyuert hebbende heeten Ambre grijs: waer af dat sy maken een salue die sy houden voor de beste ende costelijckste diemen hebben mach om te ghenesen het fleersijn ende lammicheyt. Sommighe Ambre is wit, maer het graeu is het beste. Men valschet met puluer van Aloes hout, styracs, musch en*de* sommighe ander drooghen. Maer dat is goet om sien. Want dat gheualscht is wordt terstont sochte ghemaect ghelijck was, ende oprecht Ambre en smelt niet haest. Sijn cracht is conforta-

tijf, ende is goet teghen de vallende siecte ende flauheyt vander herten.

Waer toe datmen ghebruyct de deelen va*n*den Walvisch.

Als de Walvisschen ghetrocken sijn wten water opt lant, met groote*n* aerbeyt ende behendicheyt vanden schippers, oft duer cracht vanden windt ende storm ghedreuen sijn opt drooge, oft van ander visschen die haer vianden siin wt gramschap ontrent de canten hebben moeten vlieden: so comen die vanden lande met bijlen om te deelen onder malcanderen desen roof, ende worden vande visch, vet ende graeten van eenen Walvisch, wel CCL. oft CCC. wagens vol gheladen. Het speck metten vissche dat souten sy ende vullender mede seer vele ende groote vaten, ghelijck men van ander seer groote visschen doet: twelcke sy ghebruycken in haerlieder huysen voor hun daghelijcx eten, oft vercoopent de vreemde cooplieden, diet voere*n* in verre en*de* vreemde lande*n*. De Waluisch heeft ouer al seer veel smouts, maer alder meest int hooft, ontrent het binnenste vanden hersenen: soo dat daer altemets wel xij. tonnen, iae somtijts xxx. oft xl. van desen smoute is wtcomende: dewelcke van soo veel

stercke manne*n* cunnen nauwe wech ghedraghen worden. Dit smout ghebruycken sy in stede van olie om te barnen inde kercke inde lampen, die daer hanghen dach ende nacht met licht voor die outaren, oft ander reliquien vanden heylighen: het wort oock ghebarnt in huys, inde winter alst daer eenpaerlijck nacht ende doncker is. De cleenste beenders oft graten barne*n* sy in huys in stede van hout, ia ende oock de hoofden van ander visschen. Van het vel vanden Waluisch maectmen riemen, tasschen, bougetten en*de* treck coorden daermen de clocken is mede luydende, dewelcke seer taey sijn ende langhe ghedurende: iae dat meer is metten velle van eenen Waluisch soude men moghen cleeden xl. persoonen, de schippers beseghen seer vele van dit smeyr, om van buyten de barders van haerlieder schepe*n* te smeeren, om dat het ys int hartste vanden winter niet en soude vast blijue*n* hanghende aen de schepe*n*, waer deur dat sy souden moghen gheraken te verdrincken: want dit smeyr belet dat water daer niet aen en mach veruriesen. De waghenaers ghebruycke*n*t oock om te smeere*n* die wielen va*n*de wagens: ende oock die huyuetters om het leyr te smouten, gelijck voren is verhaelt vant smout vande zeecaluers.

Vande huysen die ghemaect werden vande beenders vande Walvisschen.

Naer dat wy hebben gheschreuen hoe groot dat de Waluissche*n* sijn van lichaem ende oock va*n* hoofde, tanden, bachuys ende velle: soo ist wel behoorlijck dat wy schrijuen vande grootte der beenderen ende waer toe datse diene*n*. Ghemerct dat int wterste vande Noordersche landen, deur de groote coude ende groote stormen gheensins de boomen moghen hoo-

ghe op groyen, vande welcke men soude moghen huysen timmeren ende ander dingen maken die men inde huysen van doene heeft, daerme*n* in wil woonen: soo heeft die voorsichtighe ende wijse natuere den lantsaten ander hier inne voorsien, als dat sy vande meeste ribben vande Waluisschen oft ander seer groote zee monstren timmeren mogen huysen ende ander saken die inde huysen souden moghen van noode wesen. Want als dese seer groote visschen soo wel deur cracht van ander beesten die haer vianden sijn, ghedreuen worden opt drooghe, als andersins deur behendicheyt vande menschen gheuanghen ende opt lant ghetrocken werden, ende den lantsaten also gheuallen sijn tot eenen roof, oft datse verrot ende verteert ligghen int sant: soo ist seker dat sy sullen achterlaten sulcke ende soo groote beenen, datmen daer af gheheele huysen, soo wel de wanden, dueren, vensters, daken, bancken: als oock tafels mach maken. Want dese ribben sijn xx. oft xxx. oft meer voeten lanck. Dan hebben sy noch rugghegraten, ende seer veel groote ghespleten beenen vande*n* hoofde, dewelcke deur behendicheyt vande wercklieden met vijlen

ende saghen soo net in een gheuoecht worden, dat een timmerman tselue met ijsere naghelen ende leden niet beter oft rasscher yet soude cunnen op maken.

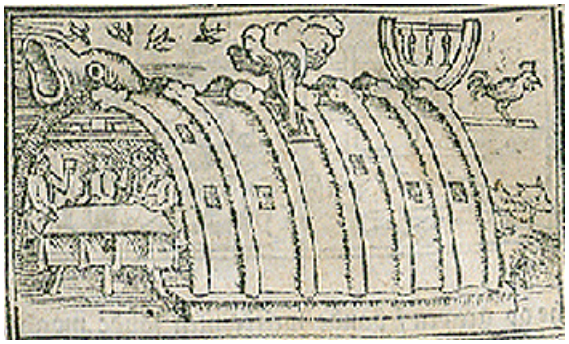

Van huysen die ghemaect sijn van gheheele ribben van Walvisschen.

Naer dat vleesch af verrot is oft andersins gheten vande beenen, ende dattet inghewant wt is van desen grooten visschen, soo en blijft daer anders niet ouer dan de beenders, dewelcke dan ligghen ghelijck een groot schip dat mette*n* bodem omme ghekeert ligt, die metter tijdt vanden slachreghen ende locht ghesuyuert sijnde, met cracht van volck dat daer toe ghenomen wort, gelijck huysen ouer eynde gherecht worden. Ende naer dat duer behendicheyt vanden meester diese oprechten doet, ghemaect sijn vensters int opperste vanden dake, oft inde sijden: soo wordense ghedeelt in veel bequame woonsteden: maer die dueren worden ghemaect van het vel van deser beesten, dat daer toe ende oock tot ander saken langhe te vore*n* af ghetrocken is gheweest, ende duer de rouwicheyt vanden wint hart gemaect. In dese woonsteden worden af gheschut diuersche ende verscheyden stallen,

als voor verckens ende ander beesten, ghelijck men in ander huysen ghewoone is van doene, latende altijts plaetse boue*n* onder het dack vande*n* huysen voor de haeuen, dewelcke daer sijn in stede van huerwercken, om die lieden snachts te wecken om te gae*n* wercken, midts dat de gheheele winter lanck daer nacht is. Die ghene die onder dese ribben slapen droomen ghemeenlijck anders niet, dan dat sy eenpaerlijck sijn in sorge ende perijckel vander zee, ende deur grooten storm in perijckel van verdrincken.

Vande anckers die men worpt op de rugge vanden Waluisschen.

Het buytenste vant vel vanden Waluisch siet ghelijck oft sant ware dat ligghende is aende dune*n* vander zee: soo dat dicwils ghebuert, als hy metten rugghe is ligghende buyten het water, dat de schippers meenen dat een cleen eylandeken is: en*de* varende daer terstont ae*n* boort, gae*n* wten schepe op den Waluisch, ende slaen daer houten staken inne daer sy haer schepen aen vast maken, ende make*n* dan vier daer op, om haerlieder spijse te gereeden. Maer van dat de Waluisch is gheuoelende de hitte vanden viere, soo schiet hy te gronde, ende die schippers mede die daer op sijn, ten sy dat sy hun vast houden aende tauwen die vast sijn ghemaect aende schepen, en*de* hem seluen alsoo salueren. Dese Waluisschen worpen altemets wt (als voren vanden Physeter verhaelt is) soo grooten vloet van water datse inghehaelt hebben dat de schepen dicwils daer deur in perijckel comen van te verdrincken. Ten anderen alst eenighen storm oprijst inde zee, soo verheffen de Waluisschen bouen de vloet, om dat sy inde beroerte vander zee ende storm de schepen souden moghen doen verdrincken. Altemets oock soo draecht hy sant op sijnen rugghe, soo

dat de schippers alst grooten storm is daer aen boort seylen seer blijde wesende dat sy lant gheuonden hebben, ende worpen haerlieder anckers opt lijf vanden Waluisch, om daer te mogen stille ligghen op haerlieder ancker. Maer als hy is gheuoelende het vier dat sy ontsteken op sijnen rugghe, terstont beroert sijnde, soo schiet hy int water, treckende met hem schip ende volck te gronde, ten sy dat die anckers breken.

Van het seltsaem vercken inde Duytsche zee.

Hier voren hebben wy gheschreuen, van eenen wonderlijcken visch, die gheuonden is gheweest aende costen van Enghelant, met een clare beschrijuinghe van sijn gheheel lichaem, ende oock van elck let bysonder: dewelcke daer ghesien is gheweest int iaer M.D.xxxij. ende vanden lantsaten voor eene*n* roof aenueert gheweest. Maer hier sal ick schrijuen van het wonderlijck vercken, twelcke daer naer int iaer M.D.xxxvij. inde selue Duytsche zee gheuanghen is gheweest, dat in alle sijn leden seer vreemdt ende seltsaem gheweest is. Want het hadde het hooft van een vercke*n* ende int achterste vanden hoof-

de een vierendeel van een mane. Het hadde oock vier voeten ghelijck een draeck, ende aen beyde sijden inde lendenen twee ooghen, ende de derde opden buyck ontrent de nauel, maer eenen ghespleten steert ghelijck ander visschen.

Vanden Rosmaer oft bijter van Norweghen.

Opde costen van Norweghen treckende naert noorden sijn seer groote visschen, iae alsoo groot als Olifante*n* die men heet Rosmaers oft Norweechsche bijters, ende dat by auenturen om datse seer wreet sijn van bijten. Want ist datse eenich mensche sien staen opden oeuer vander zee, soo springhen sy seer haestich hem opt lijf om te vatten, ende metten tanden te verschueren, soo dat hy op eenen ooghenblick tijts doot is. De Rosmaers hebben een hooft, ghelijck eenen osse, een rouwe*n* huyt, ende het hair so dicke als stroopijpen seer wijdt wt ghespreet. Sy climmen tot opt opperste vanden rootsen, hem seluen vast houdende ende op stierende metten tanden, al oft sy met een leere op ghinghen, om dat sy souden moghen eten vande cruyden die wel nat bedauwet sijn: ende als sy ghenoech daer gheweest hebben, soo laten sy hem al rollende weder af in zee vallen, ten sy datse int afrollen in slape vallen ende al slapende

vast blijuen hanghen aende rootse. Want dan soo comen de visschers soo haest gheloopen als sy moghen, ende snijden het vel vanden specke ontrent de steert, ende steken daer duere seer stercke tauwen, die sy vast maken aende hoecken vander rootsen, oft aende naeste boomen. Daer naer soo maken sy hem wacker met slinghers, worpende hem met steenen opt hooft, ende dwinghen hem neder te gaen vander rootsen naert water, verloren hebbende de meestendeel van sijn vel: soo dat hy ten eynde verloren hebbende sijn bloet, onsterck ende half doot wesende den schippers is eenen goeden roof, principalijck om sijn tanden, dewelcke in Tartarien, Moschouien, Russien ende Scythien ghehouden sijn seer costelick ghelijck in Indien het Iuoir, om haer hartheyt, witticheyt ende ghewichte: Waer af dat men maect hechten van dagghen ende messen seer cunstich deur behendicheyt vanden werclieden ghemaect. Dit selue beschrijft oock Mechouita die historie schrijuer van Polen, ende naer hem Paulus Iouius, het selue gehoort hebbende van eenen Demetrius, die gesonden was in Ambassate vanden grooten hertoghe van Moschouien aende*n* Paeus Clement de seuenste van dien name.

Vande visschen met vlueghels.

Inde Duytsche zee tusschen Norweghen ende Enghelant wordt eenen visch gheuonden met twee voeten ende vier vlueghels, die hy is roerende ende buyghende tot onder aende borst ende buyck, ghelijck vlueghels van ander voghels. De twee comen voren ontrent die caecken, ende die ander twee rechts achter bouen de steert: welcke vlueghels sijn oft velle*n* waren, maer ontrent het lichaem seer dicke, dewelcke hen dienen in stede van aermen: ende voren int eerste

sijnse dunne: Inde selue maniere sijn oock ghestelt de twee achterste vlueghels. De caken van desen visch en sijn niet open noch ten buycke waerts, noch te borste waerts, maer sy sijn open op de schouderen vande voorste vlueghels, met viercante gate*n*: waer af de twee staen vast aen het hooft, ende dander twee ontrent de rechter vlueghel: Inder seluer manieren sijn sy ghestelt op den anderen vlueghel. Het hooft van desen visch is seer ghelijck den rocche, van coluer, velle, fatsoen ende smake. Sijn beenen sijn sonder eenich let, maer onder inde voet heeft het putten, om dat te stercker soude treden. Van steerte en ist den rocche niet ghelijck, maer den anderen visschen, dan datse wat langher is. Niet verre vanden steert soo heeft hy een vlimme bouen opden rugge, daer ontre*n*t dat hy beghint te smallen, ontrent het laetse vanden buyck ghelijck ander visschen, maer seer groot naer de proporcie te rekenen van sijn lichaeme. Dese visch wort gheuanghen onder de Rocchen ende Squatinen, maer hy en is niet seer goet om eten, om dat hy soo dorre is van vissche, ende magher. Metter hinghel is hy seer qualijck op te halen wten gront, om sijn vlueghels. Noch sijnder sommighe visschen die breet sijn van lichaem met vier vlimmen: twee opden

buyck ende twee opden rugghe: ende de vlimmen die sy ghebruycken heeten vlueghels, ende sijn sulcx als die zee hasen hebben. Want dese hebben twee vlimmen onder aenden buyck, ende twee ander recht teghen ouer inde sijden boue*n* ontrent den rugge. Daer is oock een zee visch Ludolatra ghenaemt, die oock seer van dese soorten van visschen is, want hy heeft vier vlueghels, twee aent hooft, ende twee opde*n* rugghe, waer mede dat hy hem is seer haest voerende op alle plaetsen daert wesen wil.

Vande Polypus, oft visch met veel voeten.

Ontrent de costen van Norweghen is een dier Polypus ghenaemt om dat veel voeten heeft, hebbe*n*de een buyse opden rugghe, waer mede dat hem seluen is voerende ouer zee, keerende de selue nu op de rechter sijde, nu op de slincker sijde. Maer metten voeten die wijde van een staen, ende scherp sijn als ghetande tanghen, vattet al dat hem ontrent coemt: ende het is een dier sonder bloet. Alle sijnen cost vergaderet inde hollen daert hem in houdet: ende alst eenighen visch gheten heeft, soo wordet de vellen van

achter quijte: het vangt de cleyne visschen die ontrent comen gheswonnen, ende worpt oock wech de schellen vande creeften. Sijn coluer verandert naer dat de steen is daert opstaet, sonderlinghe wt vreesen alst wort siende de zee palinck, dat sijn doot via*n*t is. Het heeft in als acht voeten, vier groote ende vier middelbaer ende een cleyn lichaem, twelcke ghecompenseert wort inde grootte vande voeten. Het heeft oock noch veel ander cleyne voeten die bedect sijn soo datme*n*se seer qualijck gesien can: mette welcke dat hem ouer eynde houdet, roert ende beschermt: ende grijpt oock al dat verre van hem is. Maer alst light metten buyck om hooghe soo houdet hem soo vast aende steenen, dat gheensins daer af te ghecrijghen en is, ten sy met eenighe stinckende dinghen die men daer ontrent is legghende.

Vande wreetheyt van sommighe visschen, ende vande goetheyt van sommighe ander.

Daer is een soorte van zeehonden diemen in Italiaens heet Boloma, ende in Norweghen Haafisck, die hem is houdende inde soute wateren. Dese visschen als sy een mensche sien swemmen soo loopense met grooten hoopen hem toe, ende vallen hem verradelijck ende soo heet aen, datse niet alleene hem met bijten, maer oock met haerlieder swaer ghewichte te gro*n*de trecke*n*, af etende sijn cleynste en*de* teederste lede*n*, als neuse, vingheren en*de* manlijcheyt, blijuen ontrent hem tot dat de rocche die ouer al is swemmende lanx de zee te aenganghe coemt, ghewapent met haer scerpe vlimmen, als een wreker van het onghelijck dat sy den mensche doende sijn: soo dat hy ten laetsten met een maniere van gewelt dese visschen die vande men-

sche aldus etende sijn wech iaecht, helpende hen met alle haer macht om te moghen ontcomen ende wt te swemmen: ia bewaert hem noch sommighe daghen naer dat hy doot is, tot dat de zee haer selue*n* natuerlijck purgeert, en*de* dat hy bouen coemt. Sulcken deerlijcken dinghen worden gesien aende costen va*n* Norweghen als de lieden hemlieden gaen wasschen in zee, sonderlinghe die wtlantsche schippers, die niet wetende van desen perijckel ende verraet, wten schepen int water springhen. Want dese Zeehonden houden hun gheborghen onder de schepen die op haer anckers ligghen, ghelijck waterrammen, wt eenen valschen gront om de menschen die int water springhen te vatten ende wech te sleypen. Maer die ghene die onder het water swemme*n* cunnen, wete*n* hem te wachten voor dit perijckel, ende met stocken daer scherpe ysere pinnen aen sijn, te verweeren ende te dooden dese Zeerammen oft Zeehonden. Want ist dat sy daer mede niet en worden deursteken, soo en vertrecken sy niet oft en verlaten hem niet. Aldus soo gheschiet eenen wreeden strijt tegen dese beesten. Want sy sijn seer greettich om te hebben die schamelheyt ende hielen vanden mensche: ia alle de witticheyt van des me*n*schen lichaem. Het vel van dese Zeehonden heeft den selue*n* aert van scherpheyt diet vel vande*n* rocche heeft, om beenders ende houters mede te polijsteren.

Vande Sponsien.

Ontrent de costen van Norweghen worden de Sponsien gheuonden met grooter menichte, dewelcken metten anderen beesten ghemeyne hebben, het wt spreeden ende in een trecken. Maer de sommige houden soo vast aende steene*n* datmense niet en can aftrecken: ende ist datse vander wortelen worden af ghetrocken, soo groyen sy weder. Die ander drijuen van

deen plaetse op dander, ende dese worden met grooter menichten gheuonden ontrent de voorseyde costen van Norweghen. Sy worden gheuoet van het slijck, ende eten oesters ende cleene vischkens. Als sy leuen soo hebben sy een swart coluer, ghelijck als sy nat gemaect sijn. Sy en houden gheensins vast ae*n*de rootsen noch int gheheele noch in deel. Want tusschen beyden sijn sommighe ijdel pijpen, ontrent vier oft vijfue, waer deur men meynt dat sy haer voetsel nemen. Daer sijn oock noch ander sponsien, die boue*n* ghesloten sijn. Men secht oock dat onder haerlieder wortels vellekens sijn: ende sy leuen seer langhe.

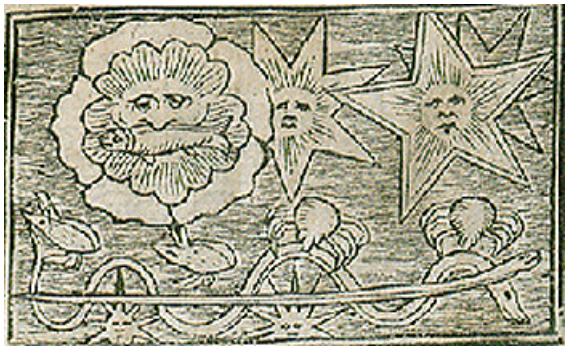

Van seer langhe wormen.

Daer is een worm ontrent de costen van Norweghen graenblaeu van coluer, die xl. cubitus lanck is oft meer, maer nauwe soo dicke als eenen arm van een cleen kint: dewelcke soo stillekens is swemmende deurt water, dat men nauwe ghesien can de streke al waer dat sy deur gheswommen is. Dese worme en doet niemant gheen hinder, ten sy datse met me*n*schen handen ghedouwet is: maer dan soo beghinnen de vinghers te swellen deurt aentasten van sijn dunne

vel. Alst vande*n* creeften vast ghehouden wert en*de* ghequelt, dan soecket deur sijn crom swemmen in alder manieren te ontcomen, maer het is te vergheefs. Want de creeften met hare*n* voeten die scherp sijn gelijck getande tange*n*, drucken haer soo vast, datse ghelijck met eene*n* ancker va*n* ee*n* schip die int water neder ghelaten is vast ghehouden wort. Dese worme hebbe ick dicwils ghesien, maer noyt aenghetast, midts dat ick vanden schippers was ghewaerschouwet van het perijckel dat my daer af soude hebben meughen comen.

Vanden Swamfisck ende sommighe ander zee monsters.

Wy hebben in deser figuren ghestelt diuersche soorten van visschen: iae eer monstren dan visschen, om haer vreemt fatsoen ende diuerschen aert die sy hebben: dewelcke men siet comen onder ander groote zeevisschen ontrent de costen van Norweghen, ende oock gheuanghen werden om te hebben het groot smout dat sy inhebben seer oueruloedich. Want de visschers suyueren dit smout, het selue opt vier syende ghelijck vleesch, ende vercoopent om leyr daer me-

de te smeeren, oft om te barnen inde winter in lampe*n* alst daer eenpaerlijck nacht is. Ende onder ander soo isser een monster dat ront is, dat in Norweechsche tale gheheten wert Swamfisck, twelcke het gulsichste ende gierichste is dat onder allen diere*n* wesen mach, soo datmen secht dat nimmermeer versaet is, en*de* dat gheen bysonder maghe en heeft. Daeromme al wat het eten mach wort terstont verteert ende verandert inde dicte va*n* sijn lichae*m*, so dat anders niet en schijnt te wesen, dan eenen clont smouts in een vergadert. Het wort wter maten breet, ende recket hem seer wt: maer alst hem niet meer wtgherecken en can, so worpet de visschen weder seer lichtelijck wt deur sijn bachuys, want ten heeft gheenen hals niet meer da*n* ander visschen en doen. Sijn bachuys staet vast ae*n* sijnen buyck. Dit dier is soo vet, dat als hem eenigh perijckel is aencomende, sijn vel, vet ende vleesch is treckende ghelijck den echel dobbel ouer sijn hooft, houdende hem seluen alsoo verborghen. Niettemin dit en geschiet niet sonder sijn schade: want wt vreese van ander beesten dat sijn vianden sijn, soo en ontdoet het seluen niet alst hongher heeft, maer etet ende leeft by sijn eyghen vleesch: lieuer hebbende eens deels hem seluen te eten, dan gheheel ende al van ander wreede visschen verslint te worden. Maer alst hem wten perijckel siet, soo sieghet dat hem seluen salueert. Daer is oock een ander Zee monster Cahab ghenaemt, dat seer cleyn van voeten is naert groot lichaem dat heeft. Niettemin het heeft eenen langhen voet, die het ghebruyckt in stede van eender handt, om alle sijn leden te beschermen: ende daer mede soo steket sijn eten in sijn bachuys, ende treckt de cruyden metter wortelen wter eerden. Sijn voeten sijn seer ghelijck koe voeten oft calfs voeten. Als dit dier is swemmende int water, soo houdet sijnen aessem inne: ende alst sijnen

aessem wt laet gaen, soo comet weder bouen, ende schietet water weder wt hooghe ghelijck de Waluisschen ende Dolfins. Men siet daer oock noch een ander dier, dat desen seere ghelijck is, ghenaemt Circhos, hebbende het vel schelpachtich ende sochte, eens deels swart ende eens deels root, ende twee spleten in elcke voet, dewelcke drie vinghers maken. De rechten voet is seer cleyne, maer de slincken seer groot ende lanck. Daeromme alst gaet opt lant, soo draecht sijn slincker sijde tgheheel lichaem, ende sleypet den anderen voet naer hem. Alst schoon weder is soo gatet vry, sonder erghens teghen hem te houden: maer alst donker ende windich is, soo lenet teghen de steenen, ende staet daer stille soo vast aen sonder hem te roeren, dat men qualijck daer af ghetrecken can. Voorwaer het moet wel eenen wonderlijcken aert ende nature wesen, ghesont te sijn alst schoon weder is, ende sieck ende cranck, als quaet weder is.

Vande coeye, calf, peert, hase ende muys vander zee.

De Coeye is een seer groot zeemonster, sterck, quaet ende wreet van naturen. Sy heeft ionghen die haer ghelijck sijn van fatsoen, meestendeel maer een, oft nimmermeer ouer de twee smaels: dewelcke sy seer lief heeft ende seer nerstelijck bewaert, ende ouer al met haer leedet, waer datse oock in zee is swemmende: oft op het lant gaende. Sy draecht haer ionghen thien maenden. Men heeft beuonden deurt afhouwen van haren steert, datse C.xxx. iaren gheleeft heeft. De nature vanden Zeecalf is inde voorgaende capittelen eens deels verclaert: maer een sake sullen wy hier daer noch by stellen, als dat onder alle de visschen vander zee, gheen meerder harinck dief mach geuonden wesen. Want het coemt aende netten daer den

harinck metten caken oft andersins inne vast hangt, ende etet deen voren ende dander naer, so datter seer luttel harincx inde netten blijft hanghende. Het zeepeert wort dicwils ghesien tusschen Enghelant ende Norweghen, hebbende het hooft van een peert ende briesschende, maer de voeten heuet ghespleten met hoornen ghelijck een coeye: Het neemt sijn voetsel soo wel opt lant als in zee. Selden wordet gheuanghen, nochtans wordet wel alsoo groot als een osse. Den steert heuet ghespleten ghelijck eenen visch. De zee muys maect eenen put in deerde, daer in datse haer eyers lecht, dewelcke sy dan wel toedecket. Opde*n* dertichsten dach graeft sy den put weder open, ende vint daer haer ionghen, dewelcke sy met haer bringht in zee: ende sijn int eerste blint ende achter naer siende. De zee haese wort beuonden te wesen menigherhande: want van datter een visch gheuanghen is die den zee haese eenichsins ghelijck is, men laet hem weder gaen, wt vreese van het fenijn dat hy in heeft. Achter aent hooft heeft hy vier vlimmen, vande welcke de twee haer roeren inde langde vanden visch: ende dese sijn lanck ghelijck hasen ooren. Maer die ander twee is hy roerende vanden rugge tot onder aende*n* buyck, mette welcke dat hy op hout sijnen swaren cop. In zee ist ee*n* seer vreeselijck visch, maer opt lant veruaert ende beureest ghelijck eenen ghemeynen haese.

Van de grootte vande slanghe van Norweghen ende anderen.

De ghene die hanteren de Norweechsche zee, het sy om visschen oft om de tractacie vande coopmanschap, segghen alle ghelijck, dat een seer vreeselijck dinghen is de slanghe van Norwegen die wter maten groot is, als van twee hondert voeten oft meer lanck, ende twintich dicke: twelcke ghemeynlijck ver-

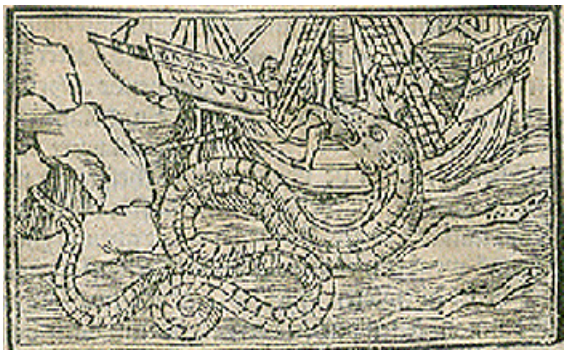

keert ontrent de rootsen ende holen aende costen va*n*der zee van Berghen Norweghen. Dese slanghe gaet alleenlijck by nachte wt haer hol inde Somer alst seer schoon weder is, om caluers, lammers ende verckens te verslinden: oft sy swemmen in zee om te verslinden Polypos, sprinchanen, en*de* diuersche soorten van zee crabben. Het hayr heeftse afhanghende een cubitus lanck, en*de* heeft seer scherpe schelle*n*. Swart is sy van coluer, ende heeft seer barnende claer ooghen. Dese slanghe is seer schadelijck ende lastigh den schepen: Want sy verheft haer om hooghe, ghelijck eenen pilaer, en*de* haelt de menschen wte schepen, ende verslintse. Dwelcke niet en gheschiet sonder te wesen een seer quaet teecken voor het rijcke va*n* Norweghen: Want dan isser altijts eenighe groote veranderinghe nakende, als dat Coninghen steruen sullen, oft wten lande veriaecht werden, oft dat terstont daer naer eenighe orloghe oprijsen sal. Daer is oock int eylant Moos ghenaemt, dat gheleghen is int Bisdom van Hammeren, een wonderlijcke groote slanghe: dewelcke als sy openbaert den rijcke van Norwegen is beteeckenende eenighe veranderinghe, ghelijck die Cometen doen op ander deelen des werelts: als men merckelijck heeft ghesien int

iaer M.D.xxij. dese slanghe seer hooghe verheuen staen wten water, rollende haer in een ghelijck eenen cloot. Men heeft beuonden deur langhe obseruacien dat dese slanghe L. cubitus lanck is. Naert welcke terstont gheuolcht is, dat de Coninck Christierne verdreuen wert, ende die groote veruolghinghe vande gheestelijcke Prelaten: ia dat meer is het beteeckende de bederuenisse vande landen.

Van diuersche slanghen van veelderhande colueren.

Daer sijnder vele die meynen dat alleene de slanghen oft serpenten gheuonden worden, om de natuerlijcke coude vande selue beesten: ende oock om datse deur de hitte veel eer groyende sijn, ende veel meer vermenichfuldighen. Waer inde waerheyt dat coude deel van Europen int Noorde gheleghe*n*, heeft ende voedet oock seer quade slanghen, al en sijn sy soo fenijnich niet als die van Afrijcken. Maer hoe dat is, so ist nochta*n*s seker dat inde seer coude Noordersche landen seer veel ende schadelijcke slanghen sijn, sonderlinghe opt landt, dewelcke seer sterck de

water slanghen veruolghe*n*. Dese blijuen altijts woonende op lant, etende alder liefts diuersche cleyne cruden, daer sy weten dat aldermeest venijns in is, sonderlinghe cruyden die groyende sijn opde gheberchten. Ende dese slanghen sijn veel fenijnigher om die menschen te hinderen oft quetsen, dan die int water woonen. De Slanghen die noch nuchter sijn, die sijn veel wreeder, dan die versaet sijn: seer wreet sijnse ooc als sy ghetercht ende gram ghemaect werden. Diuersch sijn sy van coluer, waer deur datmense weet te onderkennen: want sy sijn swart, oft graeu, sauelachtig, wit, root, ghescackier ende ghespickel. De Noordersche nacien besighen voor remedie teghen het fenijn vande slangen Veneetsche triakel, dewelcke men pleecht te houden voor de beste, die vanden vreemden cooplieden met grooten hoopen daer ghebrocht wert, om goet profijt daer by te doene: de swarte slanghen sijn eens deels haer houdende opt land, en*de* oock eens deels int water, ende sommighe opde hueuelkens die midden inde marasschen staen, dewelcke men heet in Gothsche sprake Tuuar. Ander die woonen op stee*n*rootsen die vast aent water staen. Dese sijn den water slanghen ghelijck, maer seer schadelijck: onder dewelcke gherekent wordt de water slanghe Berus genaemt, die schalck, quaet ende dootlijck is. De slanghen die op de rootsen woone*n* sijn meeste*n*deel swart, die men in gemeyne sprake heet Snock, hoe wel datter oock veel ander gheuonden worden van anderen coleure. De slanghen die opde rootsen woonen sijn den menschen inde Somer seer lastich, soo datse dicwils met haer fenijn de menschen dooden. De Aketissen houden haer inde hollen, ende sijn oock menigherhande: maer sy en sijn soo perijckelues niet als de slanghen: nochtans soo moetmen hem daer voor wachten. Daer is oock een slanghe Scytale ghenae*m*t, ende is tweederhande. Die eene is cleen ende traech,

ende heeft een vierich fenijn: iae dat de ghene die van haer ghequetst worden terstont moet steruen: en*de* dese deur haer wo*n*derlijcke schoo*n*heyt hout de mensche*n* stille stae*n*de om haer te aensie*n*: en*de* wort in Gothscher talen ghenae*m*t Slaa. Int coutste vande winter verlaet sy haer vel, ghelijck de*n* Aspis sijn vel verandert: ende bercht haer oock ghelijck ander slanghen diepe inder eerden, van tbeghintsel vanden Herft tot half April: maer ist datse gheuoelende de warmte vanden sonnen, daer en tusschen crupet wt haer hol ende inde locht coemt om haer te vermaken: ende datter een sneeu oft vorst coemt die haer hol is stoppende, soo blijft sy buyten inde coude, ende moet daer steru*e**n* om datse gheen middel en heeft om haer te berghen: ghelijck voren gheseyt is vande swaelwen. Noch isser een ander slanghe Amphisbena ghenaemt, om datse twee hoofden heeft, een op de ghewonelijcke plaetse, ende het ander aenden steert, dewelcke haer inrollet soo wel van deen sijnde als van dander sijde. Dese slanghe en vreest de coude soo seer niet als die ander doen, maer is die eerste die wt haer hol coemt inde locht.

Vande plaetsen der slanghen.

Inde Noordersche landen wort altemets ghesien (maer selden) een vreemt dinck om sien: als dat de slanghen seer diepe haer houdende sijn, onder de wortels vande bercke boome*n*: dewelcke met menichte by een daer vergadert wesende, verwecken deur de hitte van haren aessem, de warmte die inde wortel is vanden boomen, soo dat dese boomen alle de winter ouer groen ghebladert blijuen staen. Het volck dat niet en verstaet die secreten der naturen, meenen hier deur dat dese boomen heylich sijn oft de*n* goden ghesacreert. Die slanghen houden haer oock inde winter inde holle boomen oft rootsen, slapende in stede van eten: maer inde Somer etense cruyden,

vlees ende voghels, waer af dat sy achter naer de plumen weder wt spouwen. Metten cortsten gheseyt als sy connen, soo drincken sy melck ende wijn, oft een luttel waters.

Vanden strijt der herders teghen de slanghen.

Inde Noordersche landen sijn oock Aspics die rou, hart ende drooghe sijn van velle, graeu van coluer, ende vierich van ghesichte, lanck wesende drye oft vier cubitus, eer vier hueren met haer scherp fenijn de mensche doodende, ten sy datter terstont bequame remedien toe ghedaen worden: als Veneetsche triakel, loock met stel bier ghedroncken, oft sop van esschen blaren ghedroncken, oft gruys ghelijck een plaetster daer op gheleyt. Dese remedie*n* gebruycken die herders voor hem seluen, maer triakel met sout om te smeeren de beesten ronts omme het gheswel. Dese slanghen als sy voorts gaen verheffen haer eene*n* halue*n* cubitus hooghe op haerlieder borst, ende spouwen haerlieder fenijn op de menschen die haer te ghemoete comen oft letten willen ende we-

re, aengesie*n* dat vande selue soorte, deur Gods goetheyt op ander plaetsen oock gheuonden worden.

Het XXII. Boeck van Olaus de Groote wt Gothlant, Eertsbisschop van Vpsalen int corte begrepen, tractere*n*de van sommighe ghewormten.

Vande quellijcke mugghen int wterste vande Noordersche landen.

*D*E ghene die woonachtich sijn int wterste vande Noordersche landen, sijn seer ghequelt, soo wel te water als te lande vande groote mugghen, sonderlinghe inde Somer als daer gheenen nacht en is, deurt steken ende het verdrietelijck gheluyt dat sy gheuen ende maken alsmen gheerne slapen soude. Maer om ontsleghen te moghen wesen van dese groote quellage der mugghen, soo nemen die Noordersche nacien alseme ende legghense inden asijn, dewelcke sy daer naer branden om te parfumeren de plaetsen daer sy slapen oft woonen, om dat de mugghen deur desen stercken ruecke souden van daer vlieden. Insghelijcx vertrecken sy oock als het hooft ende ander lede*n* met water daer alseme in is ghesoden bestreken wort, oft oock ruyte oft nighelle, als men die mach crijghen: oft coperoot met Ieneuers gemengt, ghebrant ende gheparfumeert. Maer als sy daer slapen willen, soo ist van noode dat sy een pauiloen hebben, daer onder dat sy slapen mogen, om niet ghequelt te wesen vande mugghen, met steken oft gheluyt.

Remedie om te veriaghen Mugghen ende Weeckluysen.

Om dat de beesten souden vry ende onghequelt wesen inde weyden vande mugghen ende vlieghen, soo pleghen die herders te ontsteken die Ieneuer haghen die daer seer vele sijn, soo wel inde velden als inde bosschen, oft oock de pijnboomen van beneden aende wortel, principalijck daer ontrent dat de beesten weyden. Tselue doen sy oock vande wel rieckende biesen, ende vande drooghe wortel vande serpentaria: want metten roock van all dese dinghen worden sy terstont veriaecht. Daernaer om te verdrijuen de mugghen ende weeckluysen wten huysen, soo brantmen in huys, om te parfumeren metten roock, saghemeel van pijnboom hout, twelck dat sy daer vergaderen met grooten hoopen, als men sulcke boomen daer is saghende: oft oock Nighelle, drooghe mirte, sulfer, bdellium, stinckende doornen, oft oock met coeystront. Item om dese ghewormten te verdrijuen, soo machmen het huys besproye*n* met sop van ghesoden Lupinen, nigelle, alseme oft ruyte. De weeckluysen worden oock seer verdreue*n* metten ruecke van root leder dat de Duytschen heeten Russen leir: twelcke deur Bulganen wt Molschouien ghebrocht wort in Italien ende te Romen om te vercoopen. Insghelijcx oock ongheblusten calck met solfer ghemengt doodet de weeckluysen. Men dootse oock met een salue gemaect van olie, quicsiluer, sout, asijn ende bitter appels, samen ghestooten ende ghesoden: ende voorts twee oft drye mael ghesteken inde spleten ende gaten van de coetsen: maer meest ende met minder moyte, met syende heet water dat veel beter ingaet, ende oock bederft het saet van het ghewormte, dat de coetsen eten ende bederuen. Maer dat de mugghen soo ghemeyne ende vele sijn inde Noordersche landen die gheleghen sijn onder de Po-

le, is principalijck wt deser orsaken: Om dat daer gheen vledermuysen en sijn die dese ende derghelijcke ghewormte pleghen by nachte te vanghen ende eten. Maer ghelijck men siet datse seer haest vermenichfuldighen ende wassen wt een putrefactie oft quade locht, alsoo oock deur eenen straffen wint, pleghen sy te verdwijne*n*. Want als het voetsel haer ontgaet, soo vlieghense wech tot haer ingheboren putrefactien ende vergaen.

Vande bien ende haerlieder voetsels.

Ghelijck de Noordersche landen veel saken seer oueruloedich hebben, soo wel die daer van noode sijn als ander, om mede te deelen alle ander nacien: alsoo oock hebbense deur een sonderlinghe goetheyt der naturen goote oueruloedicheyt van honich: ende oock sy doen daer groote nersticheyt, ende draghen ouer al groote sorghe voor de bien, om dat sy souden moghen bewaert sijn ende vermenichfuldighen. Want alst honich is ghenomen wten biekoruen, soo hebben sy voor een maniere, dat sy die ionghe bien laten soo veel honich, als hemlieden ghenoecht dunct te wesen om de gansche winter by te leuen, te weten, die twee deelen. Want inde winter ende int eerste vande Lenten eer dat die blomen wtcomen, soo leuen die bien by desen honich, ghestooten vijghen ende rosijnen, die wt vreemde landen daer gebrocht worde*n*. Maer om dat sulcken dinghen selden daer gheuonden worden, soo laet men haerlieden meestendeel honich om by te leuen. Nochtans alst noot is wordense oock gheuoet in stede van honich met ghebroken boonen, erten, peul broot, oft meel dat nat ghemaect is met meede: ende oock met vleesch van ionghe kieckens die varsch ghedoot sijn ende seer cleyne ghebroken.

Vanden honich ende fijn prouue.

Groote menichte van honich wert ghemaect inde Noordersche landen: het welcke Plinius wel is ghetuyghende daer hy secht dat die honich raten vande Noordersche landen, veel meerder sijn dan in ander plaetsen: ende stelt voor een exempel dat hy een ghesien heeft van acht voete*n* lanck. Maer voorwaer noch vindt men langher inden lande van Podolien, dat den Coninck van Polen subiect is: daer de bien mits de vetticheyt vande weyden, soeten ruecke ende oueruloedicheyt van blomen, ende soeten smake, vullende sijn seer groote drooghe putten met honichrate*n* vol honich: waer in dat altemets vallende sijn die groote ende wreede beeren, dewelcke soo veel honich daer eten dat sy versticken. Ende hier by comet dat soo veel groote schepen met was, gheuoert werde*n* va*n*den Oosterlingen ouer al Europen. Want het was senden sy wel wte*n* lande, maer het honich houden sy selue, om met grooter menichten tot veel saken te ghebruycken, sonderinghe om alderhande dranck mede te maken, als sy gheen wijn hebbe*n*, als voren int xiii. boeck ghenoech verclaert is. Daeromme ghelijck dat inde Somer het seer goet, ia seer excellent, vergadert wort: alsoo bewarent sijt oock in die landen suyuer ende net, sonder eenich bedroch ende valscheyt daer inne te doene: al ist dat sake dat ouer zee geuoert sijnde, deur die onuersadelijcke ghiericheyt vande*n* cooplieden gheualscht wert. Dit honich dat inde Somer vergadert wert is soo ghesont dat niet alleene voor een ghesonde spijse op broot, in dranck ende sausse va*n* spijsen ghebruyct wort, maer oock seer neerstelijck bewaert voor seer excellente medicijne. Want inde Noordersche landen sijn seer luttel Medecijns, ende een ghesonde locht: soo dat die goede spijsen ende meede, hemlieden sijn in stede van seer goede medicij-

nen. Hoe dat dit honich ouder is ende langher ghesoden is gheweest (te weten ses oft twelf iaeren) hoe dat crachtigher is om veel siecten te ghenesen.

Vande Mieren.

Inde Noordersche landen sijn veelderande soorten van Mieren, soo wel die vlueghels hebben als gheen. Die vlueghels hebben sijn meerder dan die ander, ende woonen inde woestijnen in cleen huyskens die ghelijck cammen ghemaect sijn van bladeren van pijnboomen ende tacxkens van dennen, die op eenen hoogen hoop samen vergadert sijn. De beeren gaen die dicwils versoecken, ende quellense seere om het iuecsel te moghen verdrijuen wt haer muylgaten: maer sy en blijuen daer niet langhe sonder vertrecken, om dat sy gheen en souden mede draghen in haerlieder nest, dewelcke naer datse vermenichfuldicht waren hem souden op eenen tijt moghen drijuen wt haerlieder eyghen holen. Dese mieren woonen oock inde hooghe torrens vander kercken, somtijts oock in bogaerden vande Coninghen, twelcke ghehouden wort voor een quaet teecken: om datmen altemets heeft gesie*n*, dat corts daer naer vande*n* ghemeynte die Coninghen ghemeynlijck veriaecht sijn gheweest, oft doot gheslagen. Maer als eenich sulcken wonderlijck teecken nakende is, dan climmen die cleyne mieren ghetercht sijnde deurt onghelijck vande*n* meeste op eenen boom, sonderlinghe op eenen ouden peerboom, daer die groote woonen, met grooter menichten, om haer te wreken van het onghelijck dat hun ghedaen wert, daer dat sy eenen grooten strijdt samen hebben, met sulcken meyninghe, datse niet eer van daer scheyden sullen, al ist datter van beyde sijden seer veel doot vallen vande bladeren vande*n* boome, voor datse die grootste verwonnen hebben, ende

inghenomen haerlieder wooninghe. Sulcken teecken heeft me*n* sie*n* gebuere*n* int iaer M.D.xxi. op twee plaetsen, te weten binnen Vpsalen ende Stocholme*n*, als Coninck Christiernus va*n* Denemarcke*n* de tweede van der namen, vanden Lantsaten van Sweden verdreuen wort wten rijcken van Gothlant en*de* Sweden, ende oock van alle sijnen schat berooft wert. Dit ghedierte dan dat gheensins schijnt werdich te wesen om gheacht te wesen, ghetercht sijnde deurt onghelijck dat hun ghedaen wort, is seer ghereet om wrake te nemen van veelderhande schade die sy gheleden hebben. Maer men behoort anders niet dit selue te verstaen, dan dat voorboden sijn ende voorsegghers vander gramschap ende wrake Gods. Daer sijn ooc roode mieren die cleyne sijn, dewelcke met haer pisse een seer groot ieucsels verwecken: ende dese worden fenijnich gheheeten te wesen vande Noordersche nacien: ende sijn woonende inde oeuelkens vande beemden. Maer dese soorten en is den anderen mieren niet onghelijck in arbeyden ende altijts doende te wesen: Want men siet haerlieden voetstappen staen merckelijck in eenen harden steen oft keye.

Va*n*de perlen en*de* hoe datse gegenereert worde*n*.

Naer dat ick gheschreuen hebbe vande visschen,

soo ist oock wel behoorlijck dat ick die edel materie vanden perle*n* niet en late ongheroert. Te*n* eersten me*n* moet weten dat inde Noordersche landen, sommige riuieren sijn die costelijcke steenen voort bringhe*n*: wa*n*t sy bringhen voort mossels ende oesters, wt welcke schelpen men is treckende witte perlen, al sijn sy wat bleeck om de seer coude locht. Dese locht metten dau ghemengt, vallet neder inde mossel int middel van Oogst, ende is een orsake dat de peerle*n* die inde mossels oft oesters sijn, seer haest rijpe werden. Dese peerlen die wten oesters ende mossels ghetrocken worde*n*, worden onder die Noordersche nacie*n* ghehouden in grooter weerden, dewelcke seer schoone staen en blincken, als sy erghens inne ghestelt sijn so dat behoort. Maer als sy vande voorcoopers ende Iuweliers ghepolijstert sijn, soo sijn sy noch veel schoo*n*der. Dese hebben oock noch schoonder Orientale peerlen met grooter menichten, sonderlinghe tot ghebruyck, oft eer misbruyck vande edel vrouwen, oft oock gemeyne borghers vrouwe*n*, diese dragen aende boorden van haer cleederen, oft in croonen, bracheletten, colieren ende caproenen die sy opt hooft dragen. Maer daer en is noyt vrouwe gheweest hoe edel dat sy oock gheweest heeft, die peerlen oft eenighe ander bagghe ghehangen heeft aen haer oore, om te schouwen de scande ende groote opsprake vanden volcke: al oft de constighe nature een ieghelijck let sijn fraeyheyt ende ciraet niet en hadde ghenoech ghegeuen sonder elders te ontleenen van dinghen die voortcomen van seer snoode wormen en*de* verachte dinghen, een ander luyster ende schoonheyt.

FINIS

Ghedruct Tantwerpen op die Camerpoortbrugghe inden gulden Enghel, by M. Willem Siluius, drucker der Con. Maiest.
Anno M. CCCCC. LXII.